ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ



ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1983

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΤΟΜΟΣ Γ΄ ΤΕΥΧΟΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1963

ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ



ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1983

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΝΤΙΤΥΠΟΥ

781



ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1959
ΕΔΡΑ ΚΟΜΟΤΗΝΗ, ΑΓ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ 42, ΤΗΛ. 27344

ΚΕΝΤΡΟ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος	: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ
Αντιπρόεδρος	: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΪΜΤΖΟΓΛΟΥ
Γεν. Γραμματεύς	: ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ
Ταμίας	: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΕΖΗΣ
Σύμβουλοι	: ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΝΙΚΗΤΟΠΟΥΛΟΣ
	ΙΩΑΚΕΙΜ ΚΑΛΔΙΡΙΜΤΖΗΣ
	ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΤΣΑΝΟΠΟΥΛΟΥ
	ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ
	ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΣΤΕΡΓΙΟΥΛΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ
ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΑΤΣΙΜΙΓΑΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΪΜΤΖΟΓΛΟΥ
ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΙΔΟΥ
ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΤΣΚΙΔΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΡΩΣΣΙΔΗΣ
ΕΛΕΝΗ ΤΕΦΟΥ
ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ «ΘΡΑΚΙΚΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑΣ»

1. Ἡ «Θρακική Ἐπετηρίδα» εἶναι ἔκδοση τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν, τμήματος τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς.

2. Στή «Θρακική Ἐπετηρίδα» δημοσιεύονται μελέτες καί ἄρθρα πού ἀφοροῦν τή Θράκη (Βόρεια, Ἀνατολική καί Δυτική). Ἐπίσης λογοτεχνικά κείμενα Θρακῶν λογοτεχνῶν καί βιβλιοκρισίες γιά βιβλία καί δημοσιεύσεις πού ἀναφέρονται στή Θράκη.

3. Τά κείμενα πού ἀποστέλλονται γιά δημοσίευση πρέπει: α) νά μή καταλαμβάνουν ἔκταση μεγαλύτερη ἀπό 2 1/2 τυπογραφικά φύλλα (40 σελίδες) καί β) νά μή περιέχουν προσωπικές ἐπιθέσεις ἤ ἀντεγκλήσεις γ) νά συνοδεύονται ἀπό σύντομη περίληψη στήν γαλλική ἤ ἀγγλική γλῶσσα καί ἀπό σύντομο (ἕως μισή σελίδα γραφομηχανῆς) βιογραφικό σημείωμα τοῦ συνεργάτη.

4. Ἡ δημοσίευση τῶν ἀποστελλομένων κειμένων ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἔγκριση τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς.

5. Τά κείμενα πού ἀποστέλλονται γιά δημοσίευση πρέπει νά εἶναι εὐανάγνωστα, κατά προτίμηση δακτυλογραφημένα, γραμμένα στή μία ὄψη τῆς κόλλας καί στήν ὁριστική τους μορφή.

6. Στούς συνεργάτες τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» προσφέρονται 50 ἀνάτυπα τῶν κειμένων τους. Ἐκτύπωση περισσοτέρων ἀνατύπων γίνεται μέ δαπάνη τοῦ συνεργάτη καί μόνον ἐάν τό ἔχει ζητήσει κατά τήν παράδοση τῆς συνεργασίας του. Ὁ ἐκδότης διατηρεῖ τό δικαίωμα τῆς ἐκτυπώσεως καί διαθέσεως γιά λογαριασμό του ἀνατύπων τῆς κάθε συνεργασίας.

7. Γιά κάθε βιβλίο ἤ περιοδικό πού ἀποστέλλεται στο Μορφωτικό Ὅμιλο Κομοτηνῆς γιά τήν «Θρακική Ἐπετηρίδα» ἤ τή βιβλιοθήκη του γίνεται μνεία στίς βιβλιογραφικές σελίδες τῆς ἐκδόσεως.

8. Τά ἐνυπόγραφα ἄρθρα τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας» δημοσιεύονται μέ προσωπική εὐθύνη τῶν συγγραφέων γιά τό περιεχόμενο, τή γλωσσική μορφή καί τό τονικό σύστημά τους. Ὁ ἐκδότης εἶναι ὑπεύθυνος γιά τήν προσαρμογή τῶν χειρογράφων στούς τεχνικούς κανόνες δημοσιεύσεως καί τά ἀνυπόγραφα κείμενα.

9. Ἡ «Θρακική Ἐπετηρίδα» ἀνταλάσσεται μέ ὅλες τίς ἀνάλογες ἐκδόσεις.

10. Ἡ σχετική μέ τήν ἔκδοση ἀλληλογραφία πρέπει νά ἀπευθύνεται στήν ἑξῆς διεύθυνση. Μορφωτικό Ὅμιλο Κομοτηνῆς. Γιά τή «Θρακική Ἐπετηρίδα», Ἁγίου Γεωργίου 42, Κομοτηνή.

Τιμές διαθέσεως τοῦ τρίτου Τόμου (1982):

α) γιά τούς προεγγραφόμενους συνδρομητές	δρχ. 850
β) γιά ἰδιῶτες	δρχ. 1000
γ) γιά νομικά πρόσωπα	δρχ. 1400
δ) γιά φοιτητές καί μαθητές	δρχ. 850

Οἱ ἴδιες τιμές ἰσχύουν καί γιά τούς προηγούμενους τόμους.

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Μορφωτικοῦ ὁμίλου Κομοτηνῆς καί ἡ Ἐπιστημονική Ἐπιτροπή τοῦ Κέντρου Θρακικῶν Μελετῶν παραδίδουν στήν κρίση τῶν εἰδικῶν καί τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ τόν τέταρτο τόμο τῆς Θρακικῆς Ἐπετηρίδας αἰσιοδοξώντας ὅτι συνεχίζει ἀπό ἄποψη ποιότητας τήν παράδοση πού δημιούργησαν οἱ τρεῖς προηγούμενοι τόμοι.

Βασικοί παράγοντες πού δικαιολογοῦν τήν αἰσιοδοξία αὐτή εἶναι ἡ ὑψηλή ποιότητα τῶν ἐργασιῶν πού παραχώρησαν οἱ συνεργάτες γιά να περιληφθοῦν σ' αὐτό τόν τόμο, καθώς καί ἡ ἐπιμέλεια, μεθοδικότητα καί δεξιοτεχνία μέ τήν ὁποία ἐργάσθηκαν ὁ κ. Ἀθανάσιος καί ἡ κ. Χρύσα Ἀλτιντζῆ καθώς καί οἱ συνεργάτες τους γιά τήν σωστή παρουσίαση καί τέλεια ἐκτύπωση τοῦ τόμου αὐτοῦ. Γι' αὐτό τόν λόγο θερμές ἐκφράζονται εὐχαριστίες σέ ὅλους ἀπό τό Διοικητικό Συμβούλιο καί τήν Ἐπιστημονική Ἐπιτροπή.

Ἐπίσης πολλές εὐχαριστίες ὀφείλονται στούς συνδρομητές πού προεγγράφηκαν γιά τήν προμήθεια τοῦ τόμου αὐτοῦ, κι' ἔτσι βοήθησαν οὐσιαστικά στήν ἀντιμετώπιση τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων τῆς ἐκδόσεως.

Κομοτηνή, Δεκέμβριος 1983

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΛΕΤΕΣ

Ἀντώνη Λιάπη, Οἱ Πομάκοι μέσα στό χρόνο 1-44

Ἀναστάσιου Χαραλαμπίδη, Πῶς καί γιατί μετακινεῖται ἡ λίμνη Βιστωνίδα 45-55

Θανάση Μουσόπουλου, Κοινωνικές ἀπόψεις τοῦ Δημοκρίτου 57-63

Καλ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, Ἀγῶνες τοῦ Χαρίσιου Βαμβακᾶ στή Θράκη 65-84

Γιώργου Κεμαλάκη, Τά «Γκαλέσπερα» τοῦ χωριοῦ Λοφάριο Ροδόπης 85-89

Σοφίας Κλήμη-Παναγιωτοπούλου, Ἡ σάτιρα στό θρακιώτικο τραγούδι 91-99

Στέφανου Ἰωαννίδη, Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου. Ὁ ζωγράφος τῆς θρακικῆς ζωῆς 101-157

Μίλτη Παρασκευαΐδη, Ἡ παραδοσιακή Σαμοθράκη (με λαογραφικές εἰκόνες τοῦ 1983) 159-230

Βασιλείου Κοντοβᾶ, Βιβλιογράφοι ἀπό τή Θράκη 231-285

Μίλτη Παρασκευαΐδη, Τό γλωσσικό ἰδίωμα τῆς παραδοσιακῆς Σαμοθράκης (Μαρτυρίες τοῦ 1983) 287-295

Μαρίας Μαρκίδου, Ἡ Παιδεία στήν Κομοτηνή καί στήν περιφέρεια πρίν ἀπό τό 1920 297-306

Δαμιανοῦ Σταθάκη, Ἡ μεταποίηση στή Θράκη (Ὑφιστάμενη κατάσταση - Προοπτικές - Δυνατότητες ἐπενδύσεων) 307-339

Μηνᾶ Μηναΐδη, Ὁ Παπά-Εὐθύμ 341-348

Ἀντωνίου Ρωσσίδη, Δύο ἐπιστολές-μαρτυρίες γιά τήν νεώτερη τοπική μας ἱστορία 349-360

Πέτρου Α. Γεωργαντζῆ, Πτυχές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Θράκης κατά τό 1821 (τεῦχος 2ο) ... 361-410

Ἀντωνίου Ρωσσίδη, Μιά ἀκόμη μαρτυρία-συμβολή στήν ἱστορία τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεώς μας 411-418

Διαμαντῆ Τριαντάφυλλου, Συμμαχία Ρωμαίων καί Μαρωνιτῶν 419-446

ΧΡΟΝΙΚΑ

Π ά ν τ ο υ Α. Π ά ν τ ο υ, Τό 12ο Διεθνές Συνέδριο Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας καί ἡ Θράκη 449-452

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Σ ο φ ί α ς Κ λ ή μ η - Π α ν α γ ι ω τ ο π ο ύ λ ο υ, Ὁ Κλέφτης 455-456
Κ α τ ί ν α ς Β έ ι κ ο υ - Σ ε ρ α μ έ τ η, Στ' ἀκρογιάλι 457
Ἡ λίμνη 458-462
Κ ο ρ ί ν ν α ς Χ ά ρ η, Ποιήματα 463-464
Σ τ ρ α τ ῆ Τ σ ι ρ τ α β ῆ Β ά κ ο υ, Εἰκόνες ἀπό τό παλιό Διδυμότειχο 465-470

Βιβλία πού λάβαμε 473-474
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ 477-484

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΑΝΤΩΝΗ Κ. ΛΙΑΠΗ

ΟΙ ΠΟΜΑΚΟΙ ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ

(Στόν Δημήτρη Καραγιαννάκη ...)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γιά τούς Πομάκους[1] λίγα ἔχουν γραφεῖ. Στό παρελθόν μεμονωμένες προσπάθειες ὅπως τοῦ Π. Παπαχριστοδούλου, ἔδωσαν κάποια βάση γιά διεξοδικότερες ἔρευνες, ἀλλά οἱ προοπτικές δέν ἐπαληθεύτηκαν. Μόνο τά τελευταῖα χρόνια προστέθηκαν στήν φτωχή βιβλιογραφία, οἱ μελέτες τοῦ Γ. Δ. Μαγκριώτη, τοῦ Π. Φωτέα καί ἐλάχιστες ἄλλες[2]. Διασκορπισμένα ἄρθρα σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά κατόρθωσαν νά κρατήσουν τό ἐνδιαφέρον τῆς θρακικῆς κοινῆς γνώμης σέ κάποιο ἀνεκτό ἐπίπεδο, γιά ἕνα τόσο σημαντικό ζήτημα.

Ὁ χῶρος εἶναι ἀνεξερεύνητος καί ἐπιδεκτικός ἐρευνῶν ἀπό πολλούς ἐπιστημονικούς κλάδους. Ἡ ἔλλειψη σοβαρῆς ἐπιστημονικῆς ἐνασχόλησης εἶναι ἡ κύρια αἰτία γιά τήν ἀνυπαρξία ὁλοκληρωμένης θεώρησης τοῦ ζητήματος ἀπό ἱστορική, ἐθνολογική, λαογραφική, κοινωνιολογική ἤ ἄλλη σκοπιά.

Πρόσθετα προβλήματα προκύπτουν ἀπ᾽ τό ἀντικείμενο τῆς μελέτης, τούς Πομάκους. Ἀγράμματοι καί ἀπομονωμένοι στά βουνά δέν κατάφεραν νά δημιουργήσουν πνευματική ἐλίτ, πού μέσα ἀπ᾽ τίς δραστηριότητες καί τό ἀπόθεμα τῶν γνώσεών της θά εἴχαμε αὐθεντικά στοιχεῖα γιά τίς καταβολές τῆς φυλῆς.

Ἡ μετανάστευση ἱκανοῦ ἀριθμοῦ Πομάκων καί ἡ ἀστικοποίησή τους δημιούργησε τίς προϋποθέσεις γιά τήν ἐμφάνιση τοῦ κύκλου τῶν διανοουμένων, ταυτόχρονα ὅμως ὁ θρησκευτικός φανατισμός καί ἡ ἀντιπαράθεση μέ τούς ἀπίστους (Ἕλληνες) κατάστρεψαν τίς ὅποιες ἰσχνές προσπάθειες

1. Ἡ παροῦσα ἐργασία, σέ πρώτη καί ἀκατέργαστη μορφή, δημοσιεύθηκε στήν ἐφημερίδα τῆς Κομοτηνῆς «Ο ΧΡΟΝΟΣ», στά φύλλα τῆς 13, 14, 15 Ἰουλίου 1982.

2. Σύντομη, ἀλλά ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ δικηγόρου Γ. Παυλίδη, πού κυκλοφόρησε σέ φωτοτυπημένα φυλλάδια.

γιά ἀντικειμενική ἔρευνα. Ἔτσι, Πομάκοι πού κατέλαβαν ἀξιόλογες θέσεις στά ἀστικά κέντρα (Κομοτηνή, Ξάνθη), πρόσφεραν ὅ,τι ἀρνητικό καί μισαλλόδοξο μποροῦσαν νά δώσουν μέσα ἀπ' τήν μόνοπλευρη καί κατευθυνόμενη θεώρησή τους.

Ἡ ἑλληνική πολιτική στίς διάφορες ἐκφάνσεις καί ἐπιλογές της, προσδιορίζεται μέσα ἀπ' τίς λιγοστές ἔρευνες γιά τούς Πομάκους. Ὅταν ὁ ἀπό «Βορρᾶν κίνδυνος» προβλημάτιζε τήν πολιτικοστρατιωτική ἡγεσία, οἱ Πομάκοι ἐκλαμβάνονταν σάν προκεχωρημένο πληθυσμιακό φυλάκιο στή Ροδόπη. Σήμερα πού ὁ κίνδυνος μετατοπίστηκε στά Ἀνατολικά ἡ πετυχημένη, μέχρι στιγμῆς, τουρκική προσπάθεια γιά ἐθνικό προσεταιρισμό τῶν Πομάκων, συνθέτει τό ἴδιο πρόβλημα μέ παραλλαγμένα τά δεδομένα. Μάρτυρας τῆς πρώτης περίπτωσης εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Π. Παπαχριστοδούλου ὅπου ἡ διαφορά Πομάκων καί Βουλγάρων τονίζεται ἐμφαντικά. Ἀντίθετα, ἡ μελέτη τοῦ Γ. Μαγκριώτη γίνεται μέ διαρκή ἀναφορά στήν ἀνυπαρξία φυλετικῆς συγγένειας Τούρκων καί Πομάκων. Ἔτσι οἱ Πομάκοι στίς διάφορες ἐποχές, ἀκολουθοῦν τήν τύχη πού τούς ἐπιφύλαξαν οἱ ἐθνικοπολιτικές συνθῆκες τῆς Ν. Βαλκανικῆς, τήν διαρκή ἐξάρτηση καί χρησιμοποίησή τους γιά ἐπεκτατικούς σκοπούς, ἀπ' τούς ὁμόθρησκους καί ἀρωγούς ... Τούρκους ἤ τούς ὁμόφυλους ... Βουλγάρους. Ἡ ἀδύναμη καί ἐνίοτε ἐπιζήμια ἑλληνική πρακτική καθιέρωσε τήν φιλολογική ἀντίκρουση τῶν βουλγαρικῶν στό παρελθόν καί τουρκικῶν σήμερα βουλιμιῶν.

Στίς γραμμές πού ἀκολουθοῦν, τά συμπεράσματα δέν τοποθετήθηκαν a priori, ἀλλά εἴτε θεμελιώνονται μέ στοιχεῖα τῆς μελέτης εἴτε βασίζονται σέ προγενέστερες τῆς παρούσας. Στήν ὁλοκλήρωσή της ὁδήγησαν ἡ, κατά τήν προσωπική ἄποψη, σύλληψη καί ὀρθή ἀξιολόγηση τῶν ἐρεθισμάτων τοῦ ἰδιόμορφου ἐθνολογικά θρακικοῦ χώρου. Ὅς ἐκληφθεῖ σάν «Φιλιππικός» μέ τήν μορφή τῆς Θρακικῆς σπουδῆς.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Εἶναι ἀναγκαῖο κάθε μελέτη νά περάσει ἀπό τό στάδιο τῆς ἀναδρομῆς στό παρελθόν, νά ἀναζητήσει καί ἐντοπίσει τά κύρια γεγονότα καί τίς ἐξελίξεις πού πραγματοποιήθηκαν στόν χῶρο ὅπου σήμερα ζοῦν οἱ Πομάκοι. Τά στοιχεῖα συνδυασμένα μέ τήν σημερινή καί ἄμεσα ἀντιληπτή πραγματικότητα δίνουν τήν εἰκόνα τοῦ ζητήματος. Πάντως ἡ ἐλλιπής γνώση τοῦ παρελθόντος ἀφήνει κενά καί προκαλεῖ σύγχυση στίς διάφορες ἀπόψεις, ἀναπόφευκτα ἀποσπασματικές ἤ καί μονόπλευρες. Ἡ ἱστορική ἀναδρομή πού ἀκολουθεῖ εἶναι σύντομη, μά βοηθάει στό νά ἐντοπισθοῦν οἱ ἐγκαταστάσεις, μετακινήσεις καί συγχωνεύσεις τῶν λαῶν στόν θρακικό

χῶρο καί εἰδικά στήν ὀρεινή Ροδόπη ὅπου στρέφεται ἡ προσοχή τῆς μελέτης.

Γεωμετρική ἐποχή: Τελειώνει περίπου στά 700 π.Χ. Στό θρακικό χῶρο ζοῦν πολυάριθμα φύλα συγγενικά τῶν Ἑλλήνων. Βίστωνες, Ὀδρύσσες, Ἀγριάνες, Σαππαῖοι, Ξάνθιοι, Κίκονες, Ὀδόμαντες, Δίοι, Τράλλιοι καί ἄλλοι. Ἡ κάθε φυλή κατέχει συγκεκριμένη περιοχή. Στήν Ροδόπη καί γύρω ἀπό αὐτήν κατοικοῦν οἱ Ἀγριάνες τῶν ὁποίων ὁ κύριος κορμός βρίσκεται στόν ἄνω ροῦ τοῦ Στρυμόνα. Οἱ Βησσοί στόν ἄνω ροῦ τοῦ Ἔβρου, ἀνῆκαν στήν πολεμικώτατη φυλή τῶν Σατρῶν, ἡ μόνη πού δέν ὑποτάχθηκε στόν Ξέρξη. Οἱ Βησσοί κατοικοῦσαν στίς βουνοκορφές τῆς Ροδόπης ὅπου διατηροῦσαν Μαντεῖο τοῦ Διονύσου ἀντίστοιχο μέ τό Δελφικό τοῦ Ἀπόλλωνα. Τό πνεῦμα τῆς ἁρπαγῆς ἦταν τόσο διαδεδομένο στή φυλή πού χαρακτηριστικά ἀναφέρεται ὅτι καί οἱ ἴδιοι οἱ ληστές τούς ἀποκαλοῦσαν «ληστές»[1]. Τέλος, οἱ Δίοι οἱ Μαχαιροφόροι κατοικούσαν νοτιανατολικά τῶν Ἀγριάνων καί ἀργότερα συγχωνεύθηκαν μέ τούς Βησσούς.

Ἀρχαϊκή ἐποχή 700-500 π.Χ.: Ἀρχίζει οὐσιαστικός ἐποικισμός τῆς Θράκης ἀπ᾽ τούς Ἕλληνες τοῦ νότου. Ἡ οἰκονομική καί πολιτιστική ἐπαφή φέρνει τούς Θρᾶκες κοντά στό ἑλληνικό πνεῦμα καί τίς ἀξίες του. Δημιουργοῦνται οἱ πρῶτες ἀποικίες στά θρακικά παράλια. Κυριώτερες ἡ Ἀμφίπολη, τά Ἄβδηρα, ἡ Δίκαια, ἡ Μαρώνεια, ἡ Μεσημβρία καί ἄλλες. Στά παράλια ἐπικρατοῦν οἱ Ἕλληνες, ἐνῶ οἱ Θρᾶκες στόν ἠπειρωτικό χῶρο.

Κλασική ἐποχή 500-323 π.Χ.: Ὁ ἐξελληνισμός τῶν Θρακῶν, μέσω τῶν παραλίων ἑλληνικῶν πόλεων, προωθεῖται περισσότερο στά 341 π.Χ. ὅταν ὁ Φίλιππος ὁ Β΄ καταλαμβάνει τήν Θράκη καί τήν προσαρτᾶ στό μακεδονικό κράτος. Στά 334 π.Χ. ἀρχίζει ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος περνώντας ἀπ᾽ τήν Θράκη στρατολόγησε θρακικά φύλα, πού διακρίθηκαν ἰδιαίτερα στίς μάχες, μέ πρωτοστάτες τούς Ἀγριάνες. Πρίν τή μακεδονική ἐκστρατεία οἱ Πέρσες χρησιμοποίησαν Θρᾶκες κατά τῶν Ἑλλήνων. Ἐντούτοις ἄλλοι ἀνυπότακτοι προκάλεσαν σημαντικές ζημιές στόν περσικό στρατό.

Ἑλληνιστική ἐποχή: Τελειώνει στά 146 π.Χ., ὅταν οἱ Ρωμαῖοι καταστρέφοντας τήν Κόρινθο κυριεύουν ὁριστικά τόν ἑλλαδικό χῶρο. Στήν Θράκη ὅμως ἡ κατάσταση ἐμφανίζεται διαφορετική μιά καί οἱ ἐπίμονες ρωμαϊκές προσπάθειες γιά ὑποδούλωσή της καρποφοροῦν τό 46 μ.Χ., ὅταν ὁριστικά

1. Στράβων, VII, 318.

ὑποτάσσεται ἕνα ἀπ᾽ τά μαχιμώτερα καί πλέον φιλελεύθερα θρακικά φύλα, οἱ Βησσοί. Στά ἀστικά κέντρα τῆς ἐποχῆς ὑπερτεροῦν οἱ ἑλληνικοί πληθυσμοί μέ μικρές προσμίξεις Λατίνων. Ἡ ὕπαιθρος καί οἱ ὀροσειρές κατοικοῦνται ἀπ᾽ τούς Θρᾶκες, ἀσυνήθιστους στήν ζωή τῶν πόλεων, τῶν ὁποίων οἱ συνεχεῖς ἐπαναστάσεις καταπνίγονται ἀπ᾽ τόν ρωμαϊκό στρατό.

Περίοδος μέχρι τό 378 μ.Χ.: Ἡ Θράκη στά πλαίσια τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας εὐημέρησε μέχρι τόν 2ο μ.Χ. αἰώνα. Ἀργότερα, οἱ ἐπιδρομές τῶν βαρβάρων προκάλεσαν ἐκτεταμένες καταστροφές στίς πόλεις καί στήν ὕπαιθρο. Γότθοι καί Οὖννοι, στά χρόνια τοῦ αὐτοκράτορα Φιλίππου τοῦ Ἄραβος (244-249 μ.Χ.), τοῦ Βαλεριανοῦ καί Γαλιηνοῦ (251-268), ἔφθασαν μέχρι τήν Θεσσαλονίκη καί τό Βόσπορο. Στά 378 μ.Χ. μέ ἄδεια τοῦ αὐτοκράτορα Οὐάλη, Βησιγότθοι καί Ὀστρογότθοι ἐγκαθίστανται στίς ἐντεῦθεν τοῦ Ἴστρου (Δούναβη) περιοχές, ἀφοῦ ἀποστάτησαν ὅμως ἐρήμωσαν τήν Θράκη. Χαρακτηριστικό εἶναι τό ἀπόσπασμα τοῦ Εὐνάπιου[2] «Ἡ Θράκη πᾶσα καί ἡ συνεχομένη πρός αὐτήν Μακεδονία ... ἡ ἄπιστος καί παράλογος ἐπανάστασις τῶν Γότθων μέ τόσας συμφοράς τήν κατασυνέτριψεν, ὥστε ἡ παροιμιώδης Μυσῶν λεία νά ἀποδειχθῆ χρυσός ἐν σχέσει πρός τά θρακικά πάθη ... πόλεις ὀλίγαι διεσώθησαν ἕνεκα τῶν τειχῶν καί τῶν οἰκοδομημάτων· ἡ ὕπαιθρος κατά τό πλεῖστον κατεστράφη καί εἶναι ἀοίκητος». Στηριγμένοι στό ἀπόσπασμα τοῦ Εὐνάπιου δέν μποροῦμε παρά νά δεχθοῦμε ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου, κυρίως Θρᾶκες, κατέφυγαν στά βουνά ἤ στίς ὀχυρές πόλεις.

Ὁ αὐτοκράτορας Ἰουλιανός τό 361 μ.Χ. λέγει: «Οἱ περί τήν Θράκην καί τήν Ἰωνίαν οἰκοῦντες Ἑλλάδος ἐσμέν ἔκγονοι»[3].

Στίς πόλεις τῆς ἐποχῆς συναντοῦμε Ἕλληνες, Λατίνους καί ἀρχαιοθρᾶκες ἐνῶ στήν ὀροσειρά τῆς Ροδόπης ἀπογόνους τῶν ἀρχαιοθρακικῶν φυλῶν (Ἀγριάνες, Βησσοί, Δίοι), νεοφερμένους Θρᾶκες καί Ἕλληνες τῶν πεδινῶν, πού κατέφυγαν ἐκεῖ λόγω τῶν γοτθικῶν καί οὐννικῶν ἐπιδρομῶν.

Τίποτα πιά δέν θυμίζει τίς ἀρχαιοθρακικές φυλές πού ἀναμίχθηκαν μέ Ἕλληνες ἀλλά καί μεταξύ τους. Μόνες φωνές τοῦ παρελθόντος εἶναι τά ἀπό τόν β΄ μ.Χ. αἰώνα σωζόμενα ὀνόματα ποταμῶν, πόλεων καί προσώπων, ἐγκατεσπαρμένα σέ Ἕλληνες καί Λατίνους συγγραφεῖς, ὅπως Ἄρζος, Δένιζος, Βησσαπάρα, Κότυς, Δορίσκος, Γαρησκός καί ἄλλοι. Τά ὀρεινά ὑπολείμματα μέ τόν χρόνο ἐξελληνίσθηκαν ἤ ἐκσλαβίσθηκαν μέ τήν κάθοδο τῶν Σλάβων στήν ὀρεινή Ροδόπη καί στίς πηγές τοῦ Νέστου καί τοῦ Στρυμόνα.

2. Historici Graeci minores. Ed. Dindorfius, τόμ. I, 240, ἀπ. 42.
3. Λόγος Γ΄ (§ 12, 17).

Περίοδος ἀπό τό 378-1353 μ.Χ.: Γιά τήν μεγάλη σέ διάρκεια ἱστορική περίοδο ἀπ' τό 378 μέχρι τό 1353 οἱ πηγές ἐλάχιστες πληροφορίες δίνουν. Ὁ πεδινός χῶρος εἶναι ἐπίκεντρο σημαντικῶν γεγονότων ἀλλά ἡ Ροδόπη ἐλάχιστα μνημονεύεται καί δέν γνωρίζουμε τά ἐκεῖ διαδραματιζόμενα. Καθώς τά γεγονότα εἶναι ἄγνωστα στή γέννησή τους τό μόνο πού μπορεῖ νά κάνει ἡ ἔρευνα, εἶναι νά ἀναζητήσει στίς πηγές τά ἀποτελέσματα γιά νά διαγραφοῦν σέ γενικές γραμμές καί ὡς ἕνα βαθμό ὑποθετικά τά ἱστορικά συμβάντα.

Μέχρι τό 602 βρίσκουμε τούς Σλάβους πέρα ἀπ' τόν Ἴστρο νά εἶναι ὑποτελεῖς τῶν Ἀβάρων. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξύ τοῦ στρατηγοῦ Φωκᾶ καί τοῦ αὐτοκράτορα Μαυρικίου, τούς δίνει τήν εὐκαιρία νά περάσουν τόν Ἴστρο καί νά ξεχυθοῦν στήν Θράκη. Λίγα χρόνια ἀργότερα (687) ἐμφανίζονται καί οἱ Βούλγαροι, τουρανικῆς καταγωγῆς, πού κατακλύζουν τό θρακικό χῶρο. Ὁριστικά πιά διαμορφώνεται νέα ἐθνολογική κατάσταση στίς νότιες περιοχές τοῦ Ἴστρου, μέχρι τήν Ροδόπη. Ὁ ἑλληνισμός ὑπερτερεῖ ἀλλά οἱ ἐπήλυδες Σλάβοι καί Βούλγαροι ἀποτελοῦν προάγγελους καταστροφῶν.

Κατά τόν 8ο αἰώνα οἱ Σμολένοι (Χριστιανοί Σλάβοι), ἐχθροί τῶν Βουλγάρων, ἐγκαθίστανται στήν Ροδόπη, κατόπιν ἐνεργειῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ρινότμητου (669-711). Συγχωνεύονται μέ τούς ὀρεινούς Θρᾶκες (ἀρχαιοθρᾶκες + Ἕλληνες) καί δημιουργοῦν Ἐπισκοπή καί κατόπιν θέμα Σμολένων, XII αἰώνας[4]. Ἡ συγχώνευση Θρακῶν καί νεοαφιχθέντων Σμολένων εὐνοεῖται ἀπ' τήν κοινή θρησκεία, ἰσχυρό στοιχεῖο στήν προσέγγιση τῶν λαῶν. Τό ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιμιξίας περιγράφει πολύ ἀργότερα ὁ ἱστορικός τῆς Δ΄ σταυροφορίας (1203-4) Γοδεφρίδος Βιλλεαρδουΐνος, πού ἔλαβε μέρος στίς ἐπιχειρήσεις τῶν σταυροφόρων στήν Θράκη. Παντοῦ μέχρι καί τῆς Βερόης βρίσκει Ἕλληνες, μόνο δέ στά βόρεια τῆς Μοσυνούπολης (σημ. Μαξιμιανούπολη) καί στό ἐκεῖ ὄρος (ἐννοεῖ τήν Ροδόπη), σέ ἀπόσταση μιᾶς ὁλόκληρης ἡμέρας ἔφιππου δρόμου βρίσκει Βουλγάρους, ἐνῶ στόν Αἷμο Βλάχους. Τό ὄνομα «Βούλγαρος» δινόταν ἀνεξέλεγκτα σέ πολλούς πληθυσμούς καί ἔτσι μή γνωρίζοντας κάποια ἄλλη ὀνομασία, ὁ Βιλλεαρδουΐνος ἀποκάλεσε τούς βουλγαρόφωνους τῆς Ροδόπης, Βουλγάρους. Ἡ γλώσσα βέβαια δέν καθορίζει τήν ἐθνικότητα καί τό ὅτι ἐπικρατοῦσε κάποιο βουλγαρικό ἰδίωμα δέν ὀφειλόταν στήν ἀριθμητική ὑπεροχή τῶν Βουλγάρων, ἀλλά σέ λόγους πού ἐκτίθενται στήν διάρκεια τῆς μελέτης. Ἡ παρουσία πολυάριθμων βουλγα-

4. Νικ. Χωνιάτου, σελ. 679-708.

ρικῶν οἰκισμῶν θεωρεῖται ἀμφίβολη καθώς οἱ Βούλγαροι μετά τίς ἐπιδρομές στήν Ροδόπη καί τά πεδινά ἀποσύρονταν πέρα ἀπ᾽ τούς τόπους πού κατέστρεφαν.

Ἕνα αἰώνα ἀργότερα ὁ Καντακουζηνός δίνει νέες πληροφορίες γιά τήν περιοχή. Ἐξιστορώντας τά τῆς προσχώρησης σέ αὐτόν, τῶν φρουρίων τῆς Ροδόπης, λέγει, ὅτι μαζί προσεχώρησαν καί ἄλλοι, πού κατοικοῦσαν στό ὄρος σέ ἀτείχιστες κῶμες καί ἦταν νομάδες. Ὅλων αὐτῶν τοποθέτησε ἀρχηγό κάποιον Βούλγαρο ληστή, ὀνόματι Μομιτζίλο. Ὁ διαχωρισμός τῶν κατοίκων σέ νομάδες καί μή, σημαίνει πιθανώτατα ὅτι οἱ νομάδες ἦταν ἀπόγονοι τῶν συγχωνευθέντων Σμολένων καί Θρακῶν (Θρᾶκες: ἀρχαιοθρᾶκες + Ἕλληνες), οἱ δέ κάτοικοι τῶν φρουρίων Ἕλληνες. Ἔτσι παρουσιάζονται στόν 14ο αἰώνα τά ἐθνολογικά δεδομένα στό ὄρος τῆς Ροδόπης.

Ἡ ἱστορική συνέπεια ἐπιβάλλει νά ἀναφέρουμε ὅτι στή διάρκεια τῆς περιόδου αὐτῆς ἐπέδραμαν στήν Θράκη οἱ Οὐζοι καί οἱ Οὐγγροι. Ἀπόγονοι τῶν δευτέρων θεωροῦνται οἱ Βαρδαριῶτες Τοῦρκοι, καί πιθανῶς μικρές πληθυσμιακές νησίδες τῶν δύο βαρβαρικῶν φύλων νά ἀφομοιώθηκαν ἀπ᾽ τόν ἐγχώριο πληθυσμό. Ἡ ἐγκατάσταση Πετσενέγων καί Κομάνων θεωρεῖται ἀμφίβολη (βλ. κεφ. ΕΠΙΜΙΞΙΕΣ).

Αὐτά συμβαίνουν μέχρι τό 1353 ὅταν ἔρχονται οἱ Τοῦρκοι καί στά 1361 κυριεύουν τά Κουμουτζηνά (σημερινή Κομοτηνή), ὑπό τήν ἀρχηγία τοῦ ἑλληνικῆς καταγωγῆς, στρατηγοῦ Γαζή Ἐβρενόζ-μπέη.

Περίοδος ἀπό 1353-1661 μ.Χ.: Οἱ λαοί τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου ὑποτάσσονται στούς Ὀθωμανούς Τούρκους. Οἱ βαριές φορολογίες καί οἱ ὑποχρεωτικοί ἐξισλαμισμοί ἀποδεκατίζουν τμήματα τῶν λαῶν. Ἐξισλαμίζονται οἱ Σλάβοι τῆς Ἐρζεγοβίνης, οἱ Σαζανίκοι ἤ Ντονμέδες τῆς Θεσσαλονίκης[5] καί ὁ ἀπόηχός τους φθάνει στήν περιοχή τῆς Ροδόπης. Οἱ ὀρεινοί σύμμεικτοι ἀρχαιοθρᾶκες, Ἕλληνες καί Σμολένοι ἀσπάζονται ὁμαδικά τόν μωαμεθανισμό καί γκρεμίζουν δεκάδες χριστιανικούς ναούς. Ἡ ἱστορική τους πορεία μπαίνει σέ νέα φάση, οἱ συνέπειες τῆς ὁποίας φθάνουν στήν ἐποχή μας.

Περίοδος ἀπό 1661-1867 μ.Χ.: Οἱ Τοῦρκοι ἐπιχειροῦν σποραδικά τόν ἐποικισμό τῆς ὀρεινῆς Θράκης μέ Γιουρούκους. Ἡ πομακική φυλή μέ τήν νέα «ἐθνική» καί πολιτιστική ταυτότητά της ἔχει μπεῖ στό προσκήνιο τῆς θρακικῆς ἱστορίας. Οἱ Πομάκοι σάν νεοφώτιστοι πιστοί, διατηροῦν τά χαρακτηριστικά τῶν πρώτων Μουσουλμάνων. Μέ τήν ἔκρηξη τῆς Βουλγα-

5. Ἐφημερίδα Κομοτηνῆς «Ο ΧΡΟΝΟΣ», 13-10-1979.

ρικῆς ἐπανάστασης στά 1867, τίθενται στό πλευρό τῶν ὁμοθρήσκων Τούρκων καί προβαίνουν σέ σφαγές Βουλγάρων. Ἡ διαφορετική θρησκεία καί τό ἀδιάλειπτο μίσος τούς ὁδήγησαν στίς θηριωδίες τῆς περιοχῆς Μπατάκ.

Στά 1920 ἡ ἐλευθερία πνέει στήν θρακική γῆ, ὕστερα ἀπό 559 χρόνια σκλαβιᾶς. Ὁ ἑλληνισμός ξαναγεννιέται, ἀλλά οἱ Πομάκοι, παγιδευμένοι στά δίχτυα τοῦ Παντουρκισμοῦ, ἐκτουρκίζονται.

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑ

Στήν ἐθνολογική διαμόρφωση τῆς πομακικῆς φυλῆς κύριο ρόλο διαδραμάτισαν τά θρακοελληνικά κατάλοιπα πού πρίν καί μετά τόν Μεσαίωνα ἀναμίχτηκαν μέ λαούς πού πέρασαν ἤ παρέμειναν στόν θρακικό χῶρο. Ἀποτέλεσαν τόν βασικό ἄξονα γύρω ἀπ' τόν ὁποῖο ἐξελίχθηκαν οἱ ποικιλόμορφες μεταβολές. Ἔτσι θεωρεῖται ὅτι ὑπάρχουν στούς Πομάκους κατάλοιπα Ἀγριάνων (Δυτ. Ροδόπη), Βησσῶν (Βόρ. Ροδόπη) καί Δίων (Ἀν. Ροδόπη), καθώς κατοικοῦν στόν ἴδιο χῶρο καί ἐμφανίζουν κοινά χαρακτηριστικά μέ τίς ἀρχαιοθρακικές φυλές. Πιθανή εἶναι καί ἡ ὕπαρξη Σατρῶν, σέ αὐτούς ἀνῆκαν οἱ Βησσοί, γιά τούς ὁποίους ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι κατοικοῦσαν σέ ὀρεινή περιοχή καί ἦταν οἱ μόνοι ἀπ' τούς Θρᾶκες πού δέν ὑποτάχθηκαν ποτέ σέ κανένα[1]. Οἱ Βησσοί διατήρησαν τήν γλώσσα καί τά ἔθιμά τους μέχρι τά τέλη τοῦ 4ου αἰώνα μ.Χ. ὁπότε ἐκχριστιανίσθηκαν μέ ἐνέργειες τοῦ ἐπισκόπου Ρεμεσιανῶν (σήμερα Béla Palanga). Ὁριστικά κατά τόν 5ο αἰώνα ὅλοι οἱ Θρᾶκες θεωροῦνται Ρωμαῖοι ἤτοι Ἕλληνες[2]. Μέχρι καί τόν 6ο μ.Χ. αἰώνα οἱ Βησσοί μνημονεύονται σάν ξέχωρο ἔθνος τῆς Θράκης, ἀπό τούς ἐκκλησιαστικούς πατέρες καί τούς βυζαντινούς συγγραφεῖς[3].

Πρόσθετο ἀποδεικτικό στοιχεῖο στήν ἐξιχνίαση τῆς καταγωγῆς τῶν Πομάκων ἀποτελεῖ ἡ λέξη ΑΧΡΕΝ πού θεωρεῖται ἀπό Ἕλληνες καί ξένους ἐρευνητές σάν παραφθορά τοῦ ΑΓΡΙΑΝΑΣ-ΑΧΡΙΑΝ. Πρίν ἀναπτυχθεῖ ἡ ἄποψη τῆς μελέτης, ἄς κάνουμε μιά σύντομη ἱστορική ἀναδρομή, γιά νά δοῦμε, ποῦ καί μέ ποιά μορφή ἐμφανίζεται.

Στήν ἀρχαιότητα οἱ Ἀγριάνες ἦταν γνωστοί σάν Ἀγρίαι, Ἀγράϊοι

1. «οἰκέουσι, ὄρεά τε ὑψηλά ἴδησι τε παντοίησι καί χιόνι συνηρεφέα, καί εἰσί τά πολέμια ἄκροι», VII 111.
2. Dumont-Homolle, σελ. 215.
3. Προκοπίου, Γοτθ. I 16, II 26 καί Θεοφάνους σελ. 145, 379.

καί Ἀγριεῖς[4]. Στούς βυζαντινούς χρόνους ΑΧΡΙΔΩ καί ΑΧΡΙΔΩΣ ὀνομαζόταν ἡ περιοχή τῆς Ροδόπης. Ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ἐπιχειρώντας νέα κατανομή τῶν βυζαντινῶν θεμάτων, ἡ ὁποία κράτησε μέχρι τά χρόνια τοῦ Ἀλεξίου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ, ἀπέσπασε ἀπό τό θέμα Μακεδονίας ὅλη τήν περί τήν Φιλιππούπολη χώρα πού ἀποτέλεσε νέο θέμα, τό θέμα Φιλιππούπολης, Βερόης, Μόρας καί ΑΧΡΙΔΩΣ. Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης (1217-1282) ΑΧΡΙΔΩ καί ΑΧΡΙΔΩΣ (ἤ ΑΧΡΙΔΟΣ) ὀνομάζει τό ὄρος τῆς Ροδόπης καί σέ ἄλλα χωρία τοῦ συγγραφέα ἀφήνεται νά ἐννοηθεῖ ὅτι ὀνομάζει τά βόρεια καί ἀνατολικά τμήματα αὐτῆς[5]. Μετά τήν τουρκική κατάληψη ὁ κάμπος τοῦ Ἄνω Ἄρδα ὀνομάζεται ΑΧΙΡ-τσελεμπί, μέ κέντρο τό χωριό Πασμακλί. Ὁ Jirecek ΑΧΡΙΔΩ ὀνομάζει τήν κεντρική Ροδόπη[6]. Σήμερα στήν ΒΔ περιοχή Ξάνθης ὑπάρχει συνοικία μέ τήν ὀνομασία «ΑΧΡΙΑΝ-μαχαλεσί» δηλ. συνοικία τῶν Ἀχριάνων. Βρίσκεται στόν δρόμο πού ὁδηγεῖ στά Πομακοχώρια καί δημιουργήθηκε ἀπό Πομάκους μετανάστες. Στόν νομό Ἔβρου ὑπάρχει χωριό μέ τήν ὀνομασία «ΑΧΡΙΑΝ-πουνάρ» δηλ. πηγή τῶν Ἀχριάνων καί μετονομάσθηκε σέ Ἀγριανή. Ὁ Τσέχος συγγραφέας Γκάϊτλερ πού συγκέντρωσε δημοτικά τραγούδια τῶν Πομάκων δέχεται τήν λέξη ΑΧΡΙΑΝ σάν παραφθορά τοῦ ΑΓΡΙΑΝ(-ΑΣ)[7]. Ἡ λέξη ΑΡΕΝ συναντιέται σάν συνθετικό σέ ἐπώνυμα Πομάκων πού ἤρθαν στά πεδινά ἀπ' τόν ὀρεινό ὄγκο τῆς Ροδόπης.

Μποροῦμε τώρα νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἡ ὀνομασία ΑΧΡΕΝ εἶναι παραφθορά τοῦ ΑΓΡΙΑΝΑΣ ἤ ὅτι προέρχεται ἀπό τήν λέξη ΑΧΡΙΔΩ, πού εἶναι σλάβικη, καί σημαίνει, βράχος (χρήd = βράχος);

Ἄν υἱοθετήσουμε τήν πρώτη ἄποψη μοιραῖα ἐμφανίζεται ἕνα μεγάλο χρονικό κενό στό ὁποῖο ἡ λέξη ἦταν ἄγνωστη καί ἐπανεμφανίζεται στούς βυζαντινούς χρόνους καί μετέπειτα σάν ΑΧΡΕΝ. Στίς πηγές πού μελετήθηκαν, ἀπ' ὅσες ἔχω ὑπ' ὄψη μου, ἡ ὀνομασία ΑΓΡΙΑΝΑΣ ἤ ΑΧΡΙΑΝΑΣ δέν ἀναφέρεται πουθενά στήν περίοδο ἀπό τά πρωτοχριστιανικά χρόνια μέχρι τίς ἀρχές τοῦ ἑλληνικοῦ Μεσαίωνα. Ἡ ὕπαρξη τῆς ὀνομασίας σέ λανθάνουσα κατάσταση καί ἡ ἐπανεμφάνισή της, πολλούς αἰῶνες μετά, δέν

4. Θουκυδίδου, Ἱστορίαι, Β.96.3 καί Fragmenta Historicorum Graecorum, ἔκδ. C καί Th. Müller, τ. I, Παρίσι 1884, σ. 285.

5. Georgii Acropolitae, Opera, ἔκδ. A. Heisenberg, τ. I, Λειψία 1903, σ. 38, 81: «Ἀλλ' ὁ Κομνηνός Θεόδωρος ... τῶν ἐγγύς πάντων γενόμενος ἐγκρατής, ἄνευ μέντοι τοῦ τῆς Ροδόπης ὄρους, ὅπερ καί Ἀχριδός ὠνόμασται, καί τῶν ἐν τούτῳ ἄστεων καί τοῦ Μελενίκου ...».

6. K. Jirecek, Das Fürstenthum Bulgarien, Πράγα 1891, σ. 442.

7. Γκάϊτλερ, Παραδόσεις καί ἄσματα τῶν Πομάκων, Πράγα 1878.

μπορεῖ νά στηρίξει μιά σωστή θεωρία, ἄν καί ὑπάρχει τό ἱστορικό προηγούμενο τῆς ἐπανεμφάνισης τοῦ ὄρου Ἕλλην, ἀλλά σέ ἐντελῶς διαφορετικές συνθῆκες καί δεδομένα. Εἶναι λοιπόν εὐάλωτη ἡ θεωρία τῆς ἐννοιολογικῆς καί ἐτυμολογικῆς σχέσης τοῦ ΑΓΡΙΑΝΑΣ μέ τήν λέξη ΑΧΡΕΝ ἤ ΑΧΡΙΑΝ.

Ἡ μελέτη παραδέχεται τήν δεύτερη ἀπό τίς προαναφερθεῖσες ἀπόψεις, χωρίς νά ἀποκλείει τό ἐνδεχόμενο τῆς ἐμφάνισης ὀρθότερης γνώμης στό ζήτημα.

Οἱ Τοῦρκοι ὅταν πρωτοῆρθαν στόν θρακικό χῶρο βρῆκαν στήν ὀρεινή Ροδόπη Θρακοέλληνες ἀναμιγμένους μέ Σλάβους καί μέ ἀδιαμόρφωτη ἐθνική συνείδηση. Τούς ἀποκάλεσαν ΑΧΡΕΝ δηλ. κατοίκους τῆς ΑΧΡΙΔΩΣ, ὅπως λεγόταν ἡ Ροδόπη στήν βυζαντινή ἐποχή. Μέχρι σήμερα οἱ Μουσουλμάνοι τοῦ νομοῦ Ροδόπης, τούς Πομάκους πού κατεβαίνουν ἀπ᾽ τήν Ροδόπη, τήν παλιά Ἀχριδώ, τούς ὀνομάζουν ΑΧΡΕΝ ἤ ΑΡΕΝ[8].

Οἱ Τοῦρκοι ἱστορικοί δέν χρησιμοποιοῦν τόν τύπο ΑΧΡΕΝ ἀλλά προτιμοῦν τό ΑΡΕΝ θέλοντας νά συνδέσουν, τά πρῶτα τουρκικῆς καταγωγῆς φύλα πού ἐπέδραμαν στήν Βαλκανική, μέ τήν ἀρία φυλή. Ἡ ἄποψή τους εἶναι ἀστήρικτη καί ἐξυπηρετεῖ σκοπούς ἄσχετους μέ τήν ἱστορική ἀλήθεια.

Γιά τήν λέξη «Πομάκος» καί πάλι οἱ γνῶμες διίστανται. Κατά μία, ὄχι καί πολύ σοβαρή, ἄποψη προέρχεται ἀπό τό ἀρχαιοθρακικό τοπωνύμιο πόμα, ἐπειδή οἱ Θρᾶκες φημίζονταν γιά τήν οἰνοποσία καί τήν καλλιέργεια τοῦ ἀμπελιοῦ.

Οἱ Τοῦρκοι τήν λέξη τήν δέχονται σάν παραφθορά τοῦ Πατσινάκ (= Πετσενέγος), ἀλλά ὁ ἰσχυρισμός τους φυλλορροεῖ καθώς τό μόνο κοινό τῆς λέξης Πομάκ μέ τήν λέξη Πατσινάκ εἶναι ἡ κατάληξη (-ακ), τήν ὁποία ἔχουν πάμπολλες τουρκικές λέξεις. Ὁ Κ. Μ. Ἀποστολίδης παρασυρμένος ἀπ᾽ τήν κατάληξη, δέχεται τήν τουρκική προέλευση, πάντως ὄχι σάν παραφθορά τοῦ Πατσινάκ, ἀλλά κάποιας ἄγνωστης σέ ἐμᾶς ὀνομασίας[9].

Ἄλλη ἑρμηνεία ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἀφοῦ χρησιμοποίησε τούς Πομάκους στήν ἐκστρατεία του, ὅπου διακρίθηκαν, τούς ἀπέλυσε καί ὠνομάσθηκαν Ἀπόμαχοι-Πομάχοι-Πομάκοι.

Πιθανώτερη εἶναι ἡ βουλγαρική προέλευση ἀπό τό pomagam καί

8. Τό τοπωνύμιο δάνεισε τήν ὀνομασία στήν φυλή. Κάτι ἀνάλογο συνέβη μέ τούς νομάδες πού ἔφθασαν τόν Μεσαίωνα στήν Θράκη, ἀπ᾽ τήν περιοχή Ἰκονίου Τουρκίας καί ὀνομάστηκαν Κονιάροι.

9. Κ. Μ. Ἀποστολίδου, «Ἡ διά τῶν αἰώνων ἐθνική φυσιογνωμία τῆς Θράκης», Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. Η΄, σ. 104.

pomost (ρίζα pom-) πού σημαίνουν βοηθῶ καί βοήθεια. Κατά τήν ἐκδοχή, οἱ Βυζαντινοί χρησιμοποιοῦσαν τούς Πομάκους σάν βοηθητικούς στρατιῶτες (ἀκρίτες) ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι τούς ἀποκαλοῦσαν πομαγκάτς δηλ. βοηθούς. Ἄλλοι μεταθέτουν τόν χρόνο ἐμφάνισης τῆς λέξης στά 1876[10], τότε πού οἱ Πομάκοι βοήθησαν στήν καταστολή τῆς βουλγαρικῆς ἐπανάστασης μέ τίς γνωστές σφαγές τῆς περιοχῆς Μπατάκ τῆς Ροδόπης, οἱ ὁποῖες συγκλόνισαν τήν εὐρωπαϊκή κοινή γνώμη καί ἔθεσαν σέ λειτουργία τόν μηχανισμό γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους.

Στούς Βυζαντινούς χρονικογράφους ἡ λέξη ἦταν ἄγνωστη ἤ δέν τήν χρησιμοποιοῦσαν γιατί ἦταν ὀνομασία πού ἔδιναν οἱ ἀλλόφυλοι καί ἐχθροί τοῦ κράτους. Ἐδῶ θά παρουσιάσω μιά νέα ὑπόθεση, πού ἀργότερα μπορεῖ νά τεκμηριωθεῖ μέ στοιχεῖα πού θά προκύψουν ἀπό διεξοδικότερες ἔρευνες καί μελέτες. Ἡ ὀνομασία Πομαγκάτς (βοηθοί) δόθηκε ἀρχικά σέ μικρή ὁμάδα Πομάκων πού στρατολογήθηκε ἀπ᾽ τόν βυζαντινό στρατό, ἀλλά μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου κατάντησε νά προσδιορίζει ὅλους τούς κατοίκους τῆς ὀρεινῆς Ροδόπης. Οἱ Πομάκοι σάν κτηνοτρόφοι, ξυλουργοί καί γνῶστες τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν βοηθοῦσαν τόν βυζαντινό στρατό μέ κάθε μέσο καί γνώση πού διέθεταν, στόν ἀγώνα του κατά τῶν Βουλγάρων ἐπιδρομέων. Ἄς μήν ξεχνᾶμε ὅτι μεταξύ τῶν σύμμικτων κατοίκων τῆς Ροδόπης, δύο ἐθνικά στοιχεῖα κυριαρχοῦσαν, οἱ Θρακοέλληνες καί οἱ Σμολένοι, παραδοσιακοί ἐχθροί τῶν Βουλγάρων.

Ὅτι κι ἄν γραφεῖ, δέν μπορεῖ νά ξεφύγει ἀπ᾽ τόν χῶρο τῶν ὑποθέσεων, γιατί ἐκεῖ μᾶς ὁδηγεῖ δίχως ἄλλο τό χαμηλό ἐπίπεδο τῶν γνώσεών μας γιά τήν ἱστορία καί τίς καταβολές τῶν Πομάκων.

Σήμερα εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ καθιέρωση τοῦ ὅρου Ροδοπαῖοι καί ἡ ἀντικατάσταση τῶν ὅρων Πομάκοι ἤ Ἀχριάνοι, ἀπ᾽ τούς ὁποίους ὁ πρῶτος εἶναι παρεισακτος ἐνῶ ὁ δεύτερος δέν ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στήν ἐθνολογική πραγματικότητα τῆς Ροδόπης.

ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΙΔΙΩΜΑ

Τό σλαβοβουλγαρικό ἰδίωμα τῶν Πομάκων συμπληρώνεται μέ τουρκικές καί ὁρισμένο ἀριθμό ἑλληνικῶν λέξεων. Ἀναλογικά διασώθηκαν ἀρκετά ἀρχαιοελληνικά ρήματα πού ἀποτελοῦν σημαντικά στοιχεῖα τοῦ λόγου. Τά ὑπολείμματα αὐτά ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ φυλή χρησιμοποιοῦσε τήν ἑλληνική πρίν τόν γλωσσικό τραυματισμό της. Ἡ ἑλληνική ἐπίδραση

10. Ἐφημερίδα Κομοτηνῆς «Γκερτσέκ», 2-2-1980.

ἐπί τῆς βουλγαρικῆς καί τῆς γλώσσας τῶν Πομάκων ἐμφανίζεται κατά τόν Jirecek, μέ τόν ἐξαφανισμό τῶν πτώσεων, τόν περιορισμό τῶν χρόνων στόν παρατατικό καί ἀόριστο, τήν χρήση τοῦ περιφραστικοῦ μέλλοντος μέ τό ste = θέλω καί τήν ἀπώλεια τοῦ ἀπαρεμφάτου. Ὁ ἴδιος παρατηρεῖ ὅτι σέ ἑλληνική ἐπίδραση καί μάλιστα τῶν βορειοτέρων ἰδιωμάτων ὀφείλεται καί τό φαινόμενο τῆς κώφωσης τοῦ ἀτόνου (ο) καί (ε) σέ (ου) καί (ι), τό ὁποῖο δέν παρατηρεῖται στίς δυτικές δηλ. τίς κύριες βουλγαρικές ἐπαρχίες.

Κάθε περιοχή γιά ἱστορικούς λόγους[1] ἔχει διάφορο ἀριθμό γλωσσικῶν προσμίξεων, ὅπως στίς διαλέκτους τῆς Τζεπαίνης καί τῆς περιοχῆς βόρεια τῆς Φιλιππούπολης. Λέξεις τῆς πρώτης συγκέντρωσε ὁ Β. Σκορδέλης[2] ἐνῶ τῆς δεύτερης ὁ Μ. Ἀποστολίδης. Ἡ πομακική τῆς περιφέρειας Ξάνθης ἔχει περισσότερες βουλγαρικές προσμίξεις ἀπό ὅ,τι ἡ διάλεκτος τῆς περιοχῆς Κομοτηνῆς, καί ἡ συνεννόηση τῶν Πομάκων ἀπ᾽ τούς δύο νομούς συναντᾶ δυσκολίες.

Ἡ σλαβική κατόρθωσε νά ἀφομοιώσει τήν ἑλληνική ἐκεῖ ὅπου ἦρθαν σέ ἐπαφή οἱ δύο γλῶσσες. Ὁ ἱστορικός Κ. Ἄμαντος παρατηρεῖ ὅτι μεταξύ γειτόνων Σλάβων καί ἄλλων λαῶν ἡ μειοψηφία σλαβική νικοῦσε γλωσσικά. Ἂν στηριχθοῦμε στό ἀξίωμα αὐτό, τότε τό σλαβικό ἰδίωμα τῶν Πομάκων δέν προϋποθέτει ἀριθμητική ὑπεροχή Σλάβων στήν ὀρεινή Ροδόπη.

Οἱ ἑλληνικές λέξεις δέν ἀποδίδονται στήν ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἤ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλά στήν μακρά περίοδο διγλωσσίας πού ἐπικράτησε μέ τήν ἄφιξη σλαβικῶν τμημάτων. Πρόκειται γιά ἐκφράσεις καί λέξεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς πού προϋποθέτουν φυλετικές ἐπιμιξίες γιά νά πολιτογραφηθοῦν στήν γλώσσα πού θά ἐπικρατήσει.

Ἡ πλειοψηφία τῶν λέξεων συναντιέται καί στήν βουλγαρική. Συντέλεσε σέ τοῦτο καί ἡ μακροχρόνια διγλωσσία τῶν ὀρεινῶν Ροδοπαίων πού βρίσκονταν σέ διαρκή ἐπαφή μέ τούς Βουλγάρους. Ἡ πομακική λειτούργησε σάν γέφυρα ἀπό ὅπου ἑλληνικές λέξεις πέρασαν στήν βουλγαρική.

Πότε ἄρχισε ὁ οὐσιαστικός γλωσσικός τραυματισμός τῶν ἑλληνόφωνων Πομάκων; Μετά τήν ἅλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπ᾽ τούς Σταυροφόρους (1204), ἡ Θράκη μεταβλήθηκε σέ πεδίο σύγκρουσης Φράγκων καί Βουλγάρων. Οἱ Ἑλληνοθρᾶκες συμμαχοῦσαν ἄλλοτε μέ τούς ὁμόδοξους Βουλγάρους καί ἄλλοτε μέ τούς ἑτερόδοξους Φράγκους. Οἱ Βούλγαροι στή διάρκεια τοῦ δεύτερου βασιλείου τους (1186-1393) πετυχαίνουν τήν κατάληψη τῆς Ροδόπης. Εἶναι ἡ ἐποχή, πιστεύω, στήν ὁποία οἱ

1. Μεγαλύτερο ὄγκο ἐπιμιξιῶν, ξένες πιέσεις, ἐπιδρομές κ.λ.π.
2. Β. Σκορδέλη, «Θρακικές Μελέτες», 1877.

πιέσεις στούς ἑλληνόφωνους Πομάκους ἄρχισαν νά ἀποδίδουν καρπούς. Εἶχαν προηγηθεῖ ἐπιμιξίες μέ τούς Σμολένους καί πιθανά κατάλοιπα ἄλλων ἐπιδρομέων, ὁπότε ἡ βουλγαρική μέ τήν μορφή τῆς πομακικῆς διαλέκτου διεκδίκησε τόν ρόλο τοῦ κοινοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου τῶν πληθυσμῶν τῆς Ροδόπης. Τήν γλωσσική ἀφομοίωση εὐνόησε καί ἡ κατάλυση τῆς πολιτικῆς καί πολιτιστικῆς ἑνότητας τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ ἐγκατάλειψη τῆς μητρικῆς γλώσσας ἀπό λαό μέ διαμορφωμένη ἐθνική συνείδηση καί βαθιές ἱστορικές μνῆμες εἶναι δυσεξήγητη, ὅταν αὐτή ἀποτελεῖ παράγοντα προσδιοριστικό τῆς ἐθνικότητας. Ἀλλά στούς σύμμικτους πληθυσμούς τῆς Ροδόπης ἔλειπαν ἡ ἐνιαία ἐθνική συνείδηση καί οἱ κοινές ἱστορικές μνῆμες. Κάθε πληθυσμιακή ὁμάδα μέσα στή γενική διγλωσσία ἀγωνιζόταν νά ἐπιβάλει τήν ὁμιλία της. Τό ἀποτέλεσμα διαμορφώθηκε ἀπ᾽ τούς ἴδιους, πού προτίμησαν τό ἁπλό καί εὔχρηστο βουλγαρικό λεξιλόγιο. Οἱ Πομάκοι σάν τούς περισσότερους παραμεθόριους εὐρωπαϊκούς πληθυσμούς ἔγιναν δίγλωσσοι. Ἀπ᾽ τόν ἀείμνηστο κ. Κ. Κουρτίδη μνημονεύεται ἡ παρουσία ἀποκλειστικά ἑλληνόφωνων Πομάκων στόν νομό Ἔβρου· πρόκειται γιά τούς Μάρηδες καί Γκραβανίτηδες, οἱ ὁποῖοι ἀπέφυγαν τόν γλωσσικό τραυματισμό καί διατήρησαν τήν γλώσσα τους. Κατοικοῦσαν στίς ὑπώρειες τῆς μέσης ἀνατολικῆς Ροδόπης κοντά στόν παραπόταμο τοῦ Ἔβρου Ἐρυθροπόταμο, μεταξύ Διδυμοτείχου καί Ὀρτάκιοϊ[3].

Σήμερα ἡ πομακική ὑποχωρεῖ σταδιακά, σέ ἀνησυχητικό βαθμό, καθώς ἡ τουρκική ἀντικαθιστᾶ καί ἐπισπεύδει τήν ἐξαφάνιση τοῦ ἰδιώματος. Οἱ βουλγαρικές βιαιότητες τοῦ παρελθόντος, ἡ συντονισμένη τουρκική πολιτική στήν ὀρεινή Θράκη, ἡ ἀποκοπή τῶν Πομάκων τῆς Δ. Θράκης ἀπ᾽ τήν γλωσσικά ὅμοια μάζα τῶν 320.000 περίπου Πομάκων τῆς Β. Βουλγαρίας, ἡ ὑποχρεωτική διδασκαλία τῆς τουρκικῆς γλώσσας στά μειονοτικά σχολεῖα ὅπου φοιτοῦν τά Πομακόπουλα, ἀποτελοῦν τούς κύριους λόγους γιά τήν ἐκούσια ἤ ἀναγκαστική ἀποβολή τοῦ βορειοβουλγαρικοῦ ἰδιώματος. Ἡ πολιτεία προωθεῖ ἔτσι τόν γλωσσικό εὐνουχισμό τῶν Πομάκων, μέ ἐξαιρετικά δυσμενεῖς συνέπειες, γιά τήν συνείδηση καί ψυχική τους σύνδεση μέ τό ἑλληνικό στοιχεῖο. Εἶναι δέ γνωστές οἱ ἐπιπτώσεις ἀπ᾽ τό χάσιμο ἤ ἁπλά τήν ὑποβάθμιση τῆς γλώσσας τῶν λαῶν.

Ὅσο οἱ Πομάκοι διατηροῦν ξέχωρη ὁμιλία ἀπ᾽ τούς μουσουλμανικούς πληθυσμούς τῆς Θράκης, μποροῦμε νά ἀναφερόμαστε σέ ξέχωρη πομακική φυλή. Ἄν ὅμως ἡ γλωσσική διαφοροποίηση ἐκλείψει, μοιραῖα, θά ἀφομοιωθοῦν ἀπ᾽ τούς τουρκόφωνους. Οἱ σημερινές πολιτικές, οἰκονομι-

3. Κ. Κουρτίδου, Ἱστορία τῆς Θράκης, τόμ. Ι, 1932, σελ. 312.

κές καί κοινωνικές συνθῆκες ὁδηγοῦν νομοτελειακά στήν γλωσσική γενοκτονία, πού λίγο διαφέρει ἀπ' τήν φυσική ἐξόντωση μιά καί ἀναφερόμαστε σέ λαό πού διατήρησε πολλούς αἰῶνες, σέ ἐξαιρετικά ἀντίξοες συνθῆκες, τήν ταυτότητά του καί τήν χάνει μέσα σέ λίγες δεκαετίες.

Ἐδῶ παρατίθεται πίνακας μέ ὁρισμένες ἀπό τίς ἑλληνικές λέξεις τοῦ πομακικοῦ ἰδιώματος:

ἀργκάτ = ἐργάτης, ἀργάσβαμ = ἐργάζομαι, ζούνα = ζώνη, βλάσταρ = βλαστάρι, ἀρέσβαμ = ἀρέσω, βρύς = βρύση, μπίβολ = βουβάλι, γανώσβαμ = γανώνω, μηγγάρ = μηγάρι, γκωνία = γωνία, ντέξαμ = δέχομαι, λεχούσα = λεχώ, ντιλάβια = λαβίς, ζαπεικασούβαμ = ἀπεικονίζω, ντρούμ = δρόμος, πυροστία = πυροστιά, κεράσβαμ = κερνῶ, ἔντρο = ἀδρός, πλακιόδα = πλακίς, κινήσβαμ = κινῶ, ἐγκίστρα = ἀγκίστρι, πιτυμία = ἐπιθυμία, μαρτυρήσβαμ = μαρτυρῶ, κλωβία = κλουβί, κουλίμπα = καλύβα, μεγκαλώσβαμ = μεγαλώνω, κούμιν = κάμινος, μολύνσαμ = μολύνω, παΐπελ = παιπάλη, σκόνη, πέλκα = πέλεκυς, κρομμίντ = κρομμύδι, ὁρίσβαμ = ὁρίζω, παλαμάρκα = παλαμαριά, πέσι = πεζῆ, πατάξαμ = πατάσσω, χρόμυλ = χειρόμυλος, μασία = μασιά, πραξούβαμ = πράττω, προγιόνο = πρωϊνό, σκυταζούβαμ = κυττάζω,. σκοπίσβαμ = σκουπίζω, σκουριάσβαμ = σκουριάζω, τρεξούβαμ = τρέχω, στοιβάσβαμ = στοιβάζω, σώσαμ = σώζω, σκιάσαμ = σκιάζω, ψοφησάλ = ψόφησε (ἐπί ζώων), χαρίσβαμ = χαρίζω, χαλάσβαμ = χαλῶ, φτάσβαμ = φτάνω, πάψαμ = παύω, σιντηρώσβαμ = σιδερώνω.

Ὁ Jirecek στό ὁδοιπορικό του ἀναφέρει μερικές ἀλλά τίς ἀποδίδει στήν βυζαντινή κυριαρχία· μνημονεύει μόνο πέντε: χάρκωμα, λεπίδα, πάπλωμα, σάκκουλ, στράκινα.

ΕΠΙΜΙΞΙΕΣ

Ἡ διερεύνηση τῆς ἔκτασης καί τῆς μορφῆς τῶν ἐπιμιξιῶν συναντᾶ δυσκολίες γιατί λείπει τό ὑλικό ἀπ' ὅπου θά μποροῦσαν νά ἀντληθοῦν θετικά στοιχεῖα στήν ἀναζήτηση τῆς ταυτότητας τῶν Πομάκων. Δέν ἐνδιαφέρουν φυσικά οἱ ἀσήμαντες καί ἀναπόφευκτες ἐπιμιξίες ἀλλά ἐκεῖνες πού συνέβαλαν στήν ὁλοκλήρωση τῆς σημερινῆς ἐθνολογικῆς πραγματικότητας.

Οἱ αἰγαιοθρακικές πεδιάδες σάν παραλιακές ὁδοί γιά τά στρατεύματα μέ κατεύθυνση πρός ἤ ἀπό τήν Ἀνατολή καί ταυτόχρονα σάν χῶρος συγκρούσεων εἶχαν δυσμενή ἐπακόλουθα γιά τούς Θρᾶκες τοῦ κάμπου, πού κατέφευγαν στά ὄρη καί συγχωνεύονταν μέ τούς βουνίσιους ὁμαιμούς τους. Ἦταν ἴσως οἱ πρῶτες οὐσιαστικές μετακινήσεις καί ἐπιμιξίες στήν περιοχή γιά μιά μακρά περίοδο. Ἡ ἐπαφή τῶν ἐξελληνισμένων πεδινῶν

Θρακῶν μέ τούς ὀρεινούς «βαρβάρους» προώθησε τόν ἐξελληνισμό τῆς ὀρεινῆς Θράκης.

Οἱ φυλές τῆς Ροδόπης λοιπόν χάνουν τήν αὐτονομία τους καί συγχωνεύονται. Ἡ ἄποψη τεκμηριώνεται ἀπό χωρίο τοῦ Πλινίου[1] ὅπου συναντᾶται ἡ ὀνομασία Διοβέσσοι (Diobessi) πού δηλώνει τούς συγχωνευθέντες Δίους καί Βησσούς. Τό σημεῖο αὐτό χρήζει ἰδιαίτερης προσοχῆς, γιατί ἡ ἱστοριογραφία πού θέλει νά συνδέσει τούς Πομάκους μέ τίς ἀρχαῖες φυλές κάνει συχνά τό σφάλμα νά τούς θεωρεῖ σάν κατευθείαν ἀπογόνους μιᾶς συγκεκριμένης φυλῆς. Ἡ ὑποχρεωτική στράτευση τῶν Θρακῶν στίς ρωμαϊκές λεγεῶνες, ἡ προσαγωγή τους στήν Ρώμη, ὡς δούλων ἢ μονομάχων (ἄς θυμηθοῦμε τόν Σπάρτακο), οἱ πάμπολλες ἐπιδρομές, μετακινήσεις καί ἐγκαταστάσεις πληθυσμῶν, ἰδιαίτερα στά βυζαντινά χρόνια, ἀποκλείουν τήν ὑπόθεση τῆς διατήρησης τῶν ἀρχαίων φυλῶν στήν ἀρχική τους μορφή καί ὅπως περιγράφονται ἀπ᾽ τόν Ἡρόδοτο, τόν Στράβωνα ἢ ἄλλους συγγραφεῖς. Οἱ ἀντίθετες γνῶμες μέ τήν ἀνιστορικότητά τους καταντοῦν ἀφελεῖς, ὁποιαδήποτε σκοπιμότητα καί ἄν ἐξυπηρετοῦν.

Οἱ ἱστορικές ἐξελίξεις δημιούργησαν τίς προϋποθέσεις α) γιά τήν ἀλληλοσυγχώνευση τῶν Θρακῶν, τήν ἐξαφάνιση τῶν διαχωριστικῶν ὁρίων (τοπικῶν ἢ ἄλλων) καί β) γιά τήν ἀδιάλειπτη κατοίκηση τῆς Ροδόπης ἀπ᾽ τούς βουνίσιους Θρᾶκες, μέ ὅποια μορφή καί ἄν ἔμελλε νά ἐμφανισθοῦν στήν ἐποχή μας.

Στά τέλη τοῦ 7ου αἰώνα ὁ Ἰουστινιανός ὁ Ρινότμητος ἐπιβάλλει ἀναγκαστικό μετοικισμό τῶν χριστιανῶν Σλαύων τῆς Μακεδονίας. Στά πλαίσια τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἐγκαθίστανται στά βόρεια τῆς Ξάνθης οἱ Σμολένοι, ἐκχριστιανισμένο σλαβικό φύλο, ἐχθρικό τῶν Βουλγάρων.

Ἡ εἰρηνική ἄφιξη καί ἐγκατάσταση τῶν Σμολένων στήν Ροδόπη δημιούργησε νέες σχέσεις καί πληθυσμιακές πραγματικότητες. Ἡ συγκατοίκηση σήμανε τήν ἔναρξη οἰκονομικῶν συναλλαγῶν μέ τούς αὐτόχθονες κτηνοτρόφους (θρακοελληνικά ὑπολείμματα). Γλώσσα ἐπικοινωνίας ἦταν μᾶλλον ἡ βουλγαρική γιατί οἱ ὀρεινοί κτηνοτρόφοι εἶχαν ἔρθει σέ ἐπαφή μέ τούς ἐπιδρομεῖς Βουλγάρους καί γνώριζαν τήν γλώσσα τους. Οἱ Σμολένοι δέν εἶχαν ἰδιαίτερα προβλήματα μιά καί τό ἰδίωμά τους δέν διέφερε κατά πολύ. Οἱ οἰκονομικές σχέσεις ἐπεκτάθηκαν προοδευτικά σέ πολιτιστικές ἀλληλεπιδράσεις. Ἡ κοινή θρησκεία, ἡ συνοίκηση, ὁ βουλγαρικός κίνδυνος ἔφεραν ἑνότητα, κοινές ἀντιλήψεις καί τρόπο ζωῆς.

1. Πλινίου, «Φυσική Ἱστορία», IV, 18·1 καί ΑΧΙΛΛΕΩΣ Θ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ «ΛΕΞΙΚΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΝ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ», ἔκδ. Β΄, 1963, σ. 156.

Ὁ χρόνος ἄμβλυνε τίς ὁποιεσδήποτε ἐθνικές ἤ γλωσσικές διαφοροποιήσεις καί δημιούργησε μιά νέα πληθυσμιακή ὁμάδα πού ἔμελλε νά φθάσει στήν ἐποχή μας μέ τήν ὀνομασία, «Πομάκοι».

Ἐπιγραφή τῶν χρόνων τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων Συμεών (893-927) ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Σμολένοι ἔχουν δική τους ἐπισκοπή καί ἀργότερα θέμα[2]. Ἡ σταδιακή συγχώνευση ἀρχαιοθρακῶν καί Σμολένων καθώς καί ἡ ἀλληλοεπικάλυψη τῶν ἱστορικῶν τίτλων καί καταβολῶν φαίνεται ἀναπόφευκτη.

Ἡ Ἄννα Κομνηνή στό ἔργο της «Ἀλεξιάδα» κεφ. Γ΄ «τῶν περί τήν Ἀχριδώ οἰκούντων Τούρκων» ἀναφέρει τήν παρουσία Σελτζούκων Τούρκων στήν Ἀνατολική Ροδόπη (Ἀχριδώ), τούς ὁποίους μετέφεραν ἐκεῖ οἱ βυζαντινοί αὐτοκράτορες κατά τόν ἐνδέκατο καί μετέπειτα αἰώνα. Τέτοιους βρῆκαν οἱ Σταυροφόροι κατά τό 1189 (γ΄ Σταυροφορία) περί τήν Βερόη καθώς καί μερικούς Πατσινάκες εἰδωλολάτρες[3], πιθανῶς ἀπογόνους τῶν ὑπό τῶν Βυζαντινῶν αἰχμαλωτισθέντων Πατσινακῶν.

Οἱ Πετσενέγοι ἤ Πατσινάκες μέ συμμάχους τούς Κουμάνους στά 1087 ἐπετέθηκαν κατά τοῦ Βυζαντίου μέ ἀρχηγό τόν τζεγλού Χάν, κατέστρεψαν τήν Θράκη καί ἔφθασαν στά πρόθυρα τῆς Κωνσταντινούπολης. Ὁ Ἀλέξιος ὁ Α΄ κατάφερε νά ἐξαγοράσει τούς Κουμάνους, περίπου 40.000 στρατιῶτες, καί ὅταν οἱ Πετσενέγοι στά 1091 (29 Ἀπριλίου) ξαναεπετέθηκαν, καταστράφηκαν ὁλοσχερῶς ἀπ΄ τόν Βυζαντινό στρατό κοντά στό Λεβούνιο, τό σημερινό Νέο Χειμώνιο τοῦ νομοῦ Ἔβρου.

Οἱ Τοῦρκοι ἱστορικοί θεωροῦν τούς Πομάκους ἀπογόνους τῶν Κουμάνων καί Πετσενέγων[4]. Ἀβάσιμοι ἰσχυρισμοί γιατί οἱ λίγοι Πετσενέγοι πού ἀπόμειναν, μετά τήν ἡττά τους ἐγκαταστάθηκαν στήν Μακεδονία ὅπου δαμάστηκαν ὁριστικά. Οἱ Πετσενέγοι τούς ὁποίους συνάντησαν οἱ Σταυρο-

2. Νικ. Χωνιάτου, σελ. 679-708. Ἔγγραφο τοῦ 1079 γιά τήν μονή τῆς Λαύρας μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στρατηγός καί ἀναγραφεύς Σμολένων καί τῆς νέας διοικήσεως Θεσσαλονίκης καί Σερρῶν εἶναι κάποιος μέ τό ὄνομα Ἰωάννης (Θ. Παπαζώτου, Σημειώσεις στό «Βολερόν» τοῦ Στ. Κυριακίδη). Προφανής εἶναι καί ἡ σχέση τοῦ ὀνόματος Smolen, πού ἔχει πόλη τῆς βουλγαρικῆς Ροδόπης (στά τουρκικά Pasmakli), μέ τό φύλο τῶν Σμολένων. Στά 1946 κατοικοῦσαν στήν πόλη: Πομάκοι: 4.000, Βούλγαροι: 2.000 καί κανένας Τοῦρκος. Στό «ΛΕΞΙΚΟ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΘΡΑΚΗΣ» τοῦ Α. Σαμοθράκη, ἀναφέρεται ἡ ἐπισκοπή Σμολένων σάν μιά ἀπό τίς 7 πού ὑπάγονταν στόν μητροπολίτη Φιλίππων, ἐπίσης μνημονεύεται στά ἐκκλησιαστικά χρονικά τοῦ 10ου αἰώνα (Ράλλη καί Ποτλῆ, τόμ. Ε΄, σελ. 483).

3. Ansberti, Historia de expeditione Friderici imperatoris, ἔκδ. Dobrowsky, ἔτ. 1827, σ. 31, 33, 47.

4. Ἐφημερίδα Κομοτηνῆς «Γκερτσέκ», 11-2-1978.

φόροι τό 1189 περί τήν Βερόην, ἐκχριστιανίσθηκαν καί ἐπεξετάθηκαν γύρω ἀπ' τήν Ἀδριανούπολη. Λείψανά τους θεωροῦνται οἱ λεγόμενοι surguti, τουρκόγλωσσοι ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, πού ζοῦσαν μέχρι τελευταῖα στίς κωμοπόλεις Χάφσα καί Μπαμπά-ἐσκί, ἀσχολούμενοι μέ τήν ἀμπελοφυτεία. Διέφεραν στήν φυσιογνωμία ἀπό Ἕλληνες, Βούλγαρους καί Τούρκους καί ἀπό τούς κατοίκους τῆς περιφερείας καζίλ-ἀγάτς τῆς περί τόν Τόνζον βορείου Θράκης, ὠνομάζονταν Zilivtsi[5].

Ἡ πλειοψηφία τῶν Κουμάνων ἐγκαταστάθηκε μεταξύ τῶν ποταμῶν Δούναβη καί Τεισία καί ἀποκάλεσαν τήν χώρα τους Μεγάλη καί Μικρή Κομανία (στά Οὐγγρικά Kûn-sag). Ἀργότερα κατέφυγαν στήν Ν. Σερβία ὅπου ὑπάρχει πόλη μέ τό ἐθνικό τους ὄνομα: Κουμάνοβο, ἄλλοι δέ μπῆκαν στήν Βουλγαρία ὅπου ἐνώθηκαν μέ τούς ἐκεῖ ὁμοεθνεῖς τους καί τελικά ἔχασαν τήν ἐθνική τους συνείδηση ἀποκτώντας βουλγαρική[6].

Τά μεσαιωνικά εἰδωλολατρικά ἀπομεινάρια τῆς Β. Βουλγαρίας (τάφοι κ.λ.π.) κατά τούς Τούρκους ἀποτελοῦν μάρτυρες τῆς ἐγκατάστασης Πετσενέγων ἤ Κουμάνων. Παρόμοια εὑρήματα λείπουν ἀπ' τήν σημερινή Ν. Βουλγαρία, εἰδικώτερα στήν περιοχή Ροδόπης. Ἐπομένως οὐσιαστικές ἐγκαταστάσεις τῶν δύο φύλων θεωροῦνται ἱστορικά ἀνύπαρκτες.

Οἱ Πετσενέγοι καί Κουμάνοι ἦταν πρόσκαιροι ἐπιδρομεῖς ὅπως καί τόσοι ἄλλοι πού ἀφομοιώθηκαν ἤ ἐξαφανίσθηκαν. Τό νά θεωρηθοῦν πρόγονοι τῶν Πομάκων εἶναι ἀβάσιμο μιά καί στίς λαϊκές ἐκδηλώσεις, στά ἤθη καί ἔθιμα, στήν γλώσσα, στά τοπωνύμια δέν παρατηροῦνται εἰδωλολατρικά κατάλοιπα παρά μόνο χριστιανικά πού πέρασαν στήν νέα θρησκεία, τόν μωαμεθανισμό.

Ἡ περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας χαρακτηρίζεται ἀπ' τήν προσπάθεια γιά τήν μεταβολή τῆς ἐθνολογικῆς σύνθεσης τοῦ θρακιώτικου πληθυσμοῦ καί τήν ἄσκηση ἀφομοιωτικῆς πολιτικῆς στούς ντόπιους. Οἱ Σουλτάνοι μετέφεραν Μωαμεθανούς Τούρκους κυρίως ἀπ' τίς ἀσιατικές περιοχές τοῦ Σαρουκχάν[7]. Οἱ ἐγκαταστάσεις ἔγιναν στήν ἐποχή τῶν Μουράτ (1359-1389) καί Βαγιαζίτ (1389-1401) καί στράφηκαν στίς εὔφορες πεδιάδες τῆς Κομοτηνῆς καί Ξάνθης, πού μέχρι σήμερα παρουσιάζουν ἔντονο οἰκονομικό ἐνδιαφέρον, σέ ἀντίθεση μέ τόν ὀρεινό ὄγκο τῆς Ροδόπης ὅπου ζοῦσαν οἱ συγχωνευθέντες ἀρχαιοθρᾶκες καί Σμολένοι. Οἱ ἐπιμιξίες τῶν ἐπήλυδων μέ τούς Πομάκους εἶναι ἐλάχιστες ἤ ἀνύπαρκτες. Τήν ἀποχή ἀπό

5. Jirecek-Argyrow, σ. 696.
6. Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια, Παύλου Δρανδάκη, τόμ. ΙΔ', σ. 742.
7. Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, I, σ. 285.

συγχωνεύσεις ἐπιτείνει ἡ σχέση νικητῆ-ἡττημένου καί ἡ διαφορετική θρησκεία.

Οἱ Τοῦρκοι συνεχίζοντας τήν ἐποικιστική πολιτική, στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα, ἔφεραν στήν Θράκη Γιουρούκους ἀπ' τήν Μ. Ἀσία πού κατέλαβαν εὔφορα τμήματα τῆς πεδιάδας Κομοτηνῆς καί Ξάνθης. Ἄλλοι ἐγκαταστάθηκαν σέ ὀρεινές περιοχές ὅπου ἔπαιξαν τόν ρόλο τοῦ τοποτηρητῆ, ἀντικαθιστώντας τήν τουρκική διοίκηση. Μετά τήν ἀλλαξοπιστία τῶν Πομάκων ἀφομοιώθηκαν καί πρόσφεραν στήν πομακική διάλεκτο περιορισμένο ἀριθμό τουρκικῶν λέξεων.

Οἱ συγχωνεύσεις Τούρκων καί Πομάκων ἦταν περιορισμένες καθώς οἱ κατακτητές διάλεγαν τίς πεδινές περιοχές καί ὄχι τίς δύσβατες ὀροσειρές τῆς Θράκης πού ἐπί αἰῶνες ἦταν ὁ τόπος κατοικίας τῶν ἀρχαιοθρακῶν. Κανένας σημαντικός τουρκικός ἐποικισμός δέν πραγματοποιήθηκε στόν Ὄλυμπο, τήν Πίνδο, τόν Αἷμο ἤ τήν Ροδόπη. Τήν ἄποψη υἱοθετεῖ καί ὁ Τοῦρκος ἱστορικός Tayyib Gökbilen[8].

Ἀλλά καί ὅπου ἔγιναν ἐπιμιξίες δέν ἐμφανίζουν τήν ἴδια ἔκταση· γιά παράδειγμα, οἱ Πομάκοι τῆς Ξάνθης ψηλοί, ξανθοί, εὐφυεῖς διατήρησαν σέ μεγαλύτερο βαθμό τά χαρακτηριστικά τους ἀπ' τούς Πομάκους τοῦ νομοῦ Ροδόπης, τῶν ὁποίων τά μορφολογικά γνωρίσματα ἔχουν ἀλλοιωθεῖ, λόγω τῶν ἐκτεταμένων ἐπιμιξιῶν πού πραγματοποιήθηκαν στίς περιοχές τους.

Δέν εἶναι τυχαῖο τό ὅτι οἱ Βούλγαροι ἔστρεφαν τό μεγαλύτερο μέρος τῶν προσπαθειῶν γιά ἐκβουλγαρισμό στούς Πομάκους τῆς περιφέρειας Ξάνθης πού ἀποτελοῦσαν φυλετικά συμπαγέστερη μάζα.

Θεωρεῖται σκόπιμη ἡ παράθεση ἀποσπάσματος ἀπό τίς ἀφηγήσεις τοῦ K. Jirecek ὥστε νά δειχθεῖ καθαρά τό μέγεθος τῆς ἐθνολογικῆς ρευστότητας καί τῆς ἐπικάλυψης τῶν ἱστορικῶν καταβολῶν στά σημεῖα ἐπαφῆς Ἑλλήνων, Βουλγάρων καί Πομάκων. Ὁ K. Jirecek σλαβολόγος-βαλκανιολόγος καί ὑπουργός παιδείας τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας στά πρῶτα χρόνια τῆς ἵδρυσής της γράφει στό βιβλίο του «Βουλγαρική Ἡγεμονία» μεταξύ ἄλλων: «Εἰς τήν Ροδόπην, ἐκτός τῶν Ἑλλήνων τῆς Στενημάχου, ὅπου εὑρίσκονται ἄλλα κατάλοιπα βυζαντινῶν πληθυσμῶν, ὑπάρχουν ἐπί τοῦ ὄρους μεταξύ τῶν Μουσουλμάνων Βουλγάρων καί μερικοί Μουσουλμάνοι Ἕλληνες. Κατά τάς ἀφηγήσεις τῶν Μουσουλμάνων χωροφυλάκων, οἱ ὁποῖοι μέ συνώδευον, τό μέγα χωρίον Λιάμποβα (90 οἰκίαι) νοτίως τῆς πόλεως τοῦ Νευροκοπίου κατοικεῖται ὑπό Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι πρεσβεύουν

8. ΟΙ ΠΟΜΑΚΟΙ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ, Τ. Κοντογιαννίδη, ἔκδ. Σωμ. ἀρωγῆς Πομάκων Δ. Θράκης, 1981, σ. 14. Στό βιβλίο τό ὄνομα τοῦ Τούρκου καθηγητῆ ἀναφέρεται σάν T. Gokbilgin.

τήν μουσουλμανικήν θρησκείαν. Ἐπίσης τό γειτονικόν χωρίον Λόζαϊκ, ὡς καί τό Κόρνικ θά εἶχον παρόμοιον πληθυσμόν, ὅστις πάντως ἐξεβουλγαρίσθη. Κατά τήν παράδοσιν ὑπάρχει ἑλληνική φλέβα εἰς τούς Πομάκους τοῦ Ἴμρος (Timras). Ἐπίσης καί ἡ κώμη Περεστίτσα, σήμερον βουλγαρική, ἐν μέσω τῆς ὀρεινῆς χώρας ὅπου ἠκούομεν ὀνόματα τινα χωρίων προφανῶς ἑλληνικῶν (Μαυροζῆ, Κόκκινο)».

Παρατίθεται καί ἡ ἀφήγηση τοῦ Πομάκου Ζ.Χ. (ἐπιθυμεῖ ἀνωνυμία ...) πού ἀναφέρεται στήν ἵδρυση τοῦ μεγάλου χωριοῦ τῆς Ξάνθης, Ἐχίνου. Τονίζει σέ ἄπταιστα ἑλληνικά: «Οἱ πρόγονοί μου ἔφθασαν στόν Ἐχίνο πρίν ἀπό 8 γενιές. Στήν σημερινή θέση ὑπῆρχε δάσος πού ἡ ξυλεία του χρησίμευσε γιά τίς πρῶτες καλύβες τῶν τριῶν οἰκογενειῶν πού ἔφθασαν ἀπ' τήν ΒΔ Ροδόπη, μεταξύ αὐτῶν καί ἡ δική μου οἰκογένεια, ὅπως μοῦ διηγιόταν ὁ ὑπερήλικας παππούς μου πρίν πεθάνει. Οἱ νέοι κάτοικοι ἀσχολήθηκαν μέ τήν κτηνοτροφία (αἰγοπρόβατα) καί στό πέρασμα τοῦ χρόνου ὁ Ἐχίνος ἔφθασε στή σημερινή μορφή. Θρησκεία μας εἶναι ὁ μουσουλμανισμός τόν ὁποῖο δέχθηκαν οἱ πρόγονοί μου ὅταν ἔφθασε στήν πατρίδα τους ὁ τουρκικός στρατός. Στήν περιοχή Ἐχίνου ἔφθασαν σάν Μουσουλμάνοι πιά». Ἂν δεχθοῦμε ὅτι ἡ ἀφήγηση προσεγγίζει ἱκανοποιητικά τήν ἱστορική πραγματικότητα, τότε ἀπ' τόν χρόνο στόν ὁποῖο ἀναφέρεται συμπεραίνουμε, ὅτι οἱ πρόγονοι τοῦ Ζ.Χ. ἀρχαιοθρᾶκες ἤ Σλάβοι ἐξισλαμίσθηκαν καί μετοίκησαν στά νότια τμήματα τῆς Ροδόπης ὅπου συγχωνεύθηκαν μέ τούς ντόπιους Πομάκους.

Ἡ ἀφήγηση μαρτυράει τό γιατί σέ πολλά πομακικά χωριά δέν βρίσκουμε ἐρείπια βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν καί ἄλλα πειστήρια τῆς πρό τοῦ ἐξισλαμισμοῦ περιόδου. Ἡ ἐξήγηση βρίσκεται στό γεγονός ὅτι τά χωριά χτίστηκαν μετά τήν ἀλλαξοπιστία.

Ὑπολογίζοντας τήν κάθε γενιά, κατά τόν Ζ.Χ. σέ 50 χρόνια, συνάγεται ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τοῦ Ἐχίνου ἔφθασαν κατά τόν 17ο αἰώνα, ἀπ' τήν βόρεια Ροδόπη γιά νά δημιουργηθοῦν μουσουλμανικοί πληθυσμοί στό νότιο τμῆμα καί νά ἀσκηθεῖ ἀφομοιωτική πολιτική στούς ἐγχώριους κατοίκους. Σημειώνεται ὅτι ὁ ἐξισλαμισμός ἄρχισε ἀπό τά βόρεια τμήματα καί ὁλοκληρώθηκε τόν 18ο αἰώνα.

Σήμερα οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ Ἐχίνου ἄν καί γνωρίζουν τίς προγονικές καταβολές ἀρνοῦνται νά δεχθοῦν τήν ἀλήθεια καί αὐτοκαλοῦνται Τοῦρκοι (ὄχι ὅλοι φυσικά ...).

Ὁ Ἰμάμης Ὡραίου Ξάνθης, τό 1981 ἀπέστειλε τηλεγράφημα διαμαρτυρίας στήν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις», ἐπειδή δημοσιεύτηκε ἄρθρο, στό ὁποῖο τονιζόταν ὅτι οἱ Πομάκοι γιορτάζουν τόν Ἅγιο Γεώργιο. Μέ ἔμφαση τονίζει ὅτι δέν ὑπάρχουν Πομάκοι ἀλλά μόνο Τοῦρκοι. Τό τηλεγράφημα: «Πρός τόν κύριον Διευθυντήν τῆς ἡμερησίας ἐφημερίδος

«ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ» ΑΘΗΝΑΙ. Καταγγέλλω, στιγματίζω καί καταδικάζω τό δημοσίευμα τῆς 26-4-1981 ὑπό τόν τίτλον «Μουφτῆ Ἐφέντη ἐδῶ εἶναι Ἑλλάς». stop. Τό δημοσίευμα τοῦ δημοσιογράφου Τάσου Κοντογιαννίδη ἐξ ὁλοκλήρου εἶναι σκευωρίες καί φαντασιώσεις. Ὡς πνευματικός ἀρχηγός (Ἰμάμης τῆς Κοινότητας Ὡραίου Ξάνθης), σᾶς γνωρίζω ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι στό θρήσκευμα καί Τοῦρκοι στήν καταγωγή, δέν ἔχουμε καμμίαν σχέσιν μέ Ἄη Γιώργηδες, μέ Σταυρούς καί μέ Χριστιανικά ἤθη καί ἔθιμα. Ἄν δημοσιεύσετε τό τηλεγράφημά μου εἰς τήν ἐφημερίδα σας, νά εἶσθε βέβαιοι ὅτι θά μέ βοηθήσετε στήν ἐξομάλυνσιν τοῦ ψυχικοῦ ἀναβρασμοῦ πού δημιουργήθηκε μεταξύ τῶν κατοίκων τῆς κοινότητός μου. Ὁ Ἰμάμης Ὡραίου Μεμέτ Ἀγά Χαφούζ Χασάν.».

Ἡ στάση τοῦ Ἰμάμη δείχνει τόν ψυχικό ἐκτουρκισμό πού ὑφίστανται οἱ Πομάκοι ἀπ' τούς θρησκευτικούς καί πολιτικούς τους ἡγέτες, ὅπως ἐξ ἄλλου προέκυψε ἀπ' τήν ἔρευνα τῆς ἐφημερίδας, ὅπου ξεσκεπάζεται καί τό ἀνθελληνικό ἔργο τοῦ Γενικοῦ Προξενείου τῆς Τουρκίας στήν Κομοτηνή.

ΠΟΜΑΚΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΣΜΟΣ

Ἡ θρησκεία διαμόρφωσε τήν ἐθνική συνείδηση τῶν Πομάκων, πού σήμερα ταυτίζεται μέ τίς τουρκικές ἀντιλήψεις. Ἤδη στήν ἀρχαιότητα ὁ Θεός Διόνυσος κατεῖχε τά πρωτεῖα στήν λατρεία τῶν Θρακῶν. Οἱ ὀργιαστικές τελετές καί οἱ ἦχοι τῆς ὑπέρβασης τῆς γήϊνης πραγματικότητας δονοῦσαν τά θρακικά βουνά καί τίς πεδιάδες. Οἱ ἀλλεπάλληλες κατακτήσεις πρόσθεσαν νέους θεούς φερμένους ἀπ' τά στρατεύματα καί τούς ἐμπόρους πού ἀκολουθοῦσαν.

Ἡ ἐμφάνιση καί ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ περιορίζει καί τελικά ἐξαφανίζει τήν «ἐθνική» θρησκεία. Τό βυζαντινό κράτος τόν υἱοθετεῖ ἐπίσημα, τόν διαδίδει σ' ὅλη τήν Θράκη, στῆς ὁποίας τόν ὀρεινό χῶρο ἔμελλε νά διατηρηθεῖ μέχρι τόν 17ο αἰώνα, ὁπότε ἐκτοπίστηκε, ἀκολουθώντας τήν τύχη τῆς προκατόχου του «ἐθνικῆς» θρησκείας.

Στά μέσα τοῦ 17ου αἰώνα ἀντιπρόσωποι τῶν Πομάκων ζήτησαν ἀπ' τόν Τοῦρκο διοικητή τῆς Φιλιππούπολης νά προσχωρήσουν στό Ἰσλάμ. Ὁ διοικητής φοβούμενος διατάραξη τῆς τάξης ἀπό πιθανές ἀντιδράσεις τούς παρέπεμψε στόν μητροπολίτη Φιλιππούπολης Γαβριήλ (1636-1672), τοῦ ὁποίου οἱ παραινετικοί λόγοι καί οἱ ἱκεσίες δέν μετέβαλαν τήν παρμένη ἀπόφαση «ἐβαρύνθησαν τά δεινά τῆς δουλείας οἱ ραγιάδες καί ζηλώσαντες τόν βίον καί τήν τύχην τῶν ἀλλαξοπιστησάντων ἤδη

ἀπεφάσισαν νά προσέλθουν ὁμαδικῶς εἰς τόν μωαμεθανισμόν ...»[1]. Μέ τήν ἐπιστροφή τῶν προκρίτων ἐξισλαμίστηκαν καί οἱ λοιποί Πομάκοι[2].

Ὑπάρχουν στοιχεῖα κατά τά ὁποῖα οἱ Κιζιλμπάσηδες, αἱρετικοί Μουσουλμάνοι, ἀντέδρασαν στόν ἐξισλαμισμό, ὥσπου τόν ἀποδέχθηκαν μέ τήν βία, ἀλλά ὄχι στήν ὀρθόδοξη μορφή του. Ἡ παρέκκλιση ἀποτέλεσε τήν συμβιβαστική λύση στίς ἀντιδράσεις τους.

Ἡ βυζαντινή ἱστορία ἔδειξε καθαρά ὅτι πίσω ἀπ᾽ τίς αἱρέσεις τοῦ χριστιανισμοῦ κρύβονταν ἐθνικές καί πολιτικές διεκδικήσεις μεγάλων πληθυσμιακῶν ὁμάδων. Ἀνάλογη ὑπῆρξε καί ἡ στάση τῶν Κιζιλμπάσηδων στήν Τουρκοκρατία ἀπέναντι στό μωαμεθανισμό. Ἄν καί ἐξισλαμίστηκαν διατήρησαν στοιχεῖα τῆς προηγούμενης θρησκείας καί τροποποίησαν τήν νέα ὥστε νά ὑπάρχει θρησκευτική διαφοροποίηση, ὅσο ἦταν δυνατόν, ἀπ᾽ τούς κατακτητές.

Στην ἀλλαξοπιστία ὁδήγησαν οἱ πιέσεις τῆς Διοίκησης, τῶν νεοαφιχθέντων Γιουρούκων, τά μηνύματα τοῦ ἐξισλαμισμοῦ τμημάτων τῶν βαλκανικῶν λαῶν (Σλάβοι Ἐρζεγοβίνης κ.λ.π.) καί οἱ οἰκονομικές ἐλαφρύνσεις τῶν ἐξωμοτῶν (φορολογικές ἀπαλλαγές). Οἱ παράγοντες αὐτοί δημιούργησαν τό κατάλληλο ψυχολογικό κλίμα καί συντόμεψαν τόν χρόνο τῆς προσχώρησης στό Ἰσλάμ. Ἡ ἀλλαξοπιστία ἦταν ἡ μόνη «λογική» ἐπιλογή.

Μέ ποιά στοιχεῖα μποροῦμε σήμερα νά στηρίξουμε τήν ὑπόθεση τῆς ἀλλαξοπιστίας; Ἄς δοῦμε μερικά ἀπ᾽ αὐτά.

Στήν βουλγαρική Ροδόπη διασώθηκαν οἱ μονές: Κοιμήσεως τῆς Παναγίας τῆς Πετριτσονιτίσσης (Βατκόβου), τοῦ Ἁγίου Κηρύκου (Βοδενῶν), τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων (Κουκλένης), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Μπελαστίτσης), τῶν Ἁγίων Θεοδώρων (Περουστίτσης), τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Παναγίας (Κρυτσίμων), τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου (Βατκουνίου), τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (Μολδάβας). Ἀπό αὐτές παρέμειναν ἑλληνικές μέχρι τό ἐκκλησιαστικό σχίσμα (1870) οἱ τέσσερις πρῶτες, ἀργότερα ὅμως καταλήφθηκαν ἀπό τούς Βουλγάρους[3]. Ἡ παρουσία πολυάριθμων μονῶν στόν ὄγκο τῆς

1. Τό χρονικό τοῦ μητροπολίτη Γαβριήλ. δημοσιεύθηκε ἀπό Βούλγαρους ἐπιστήμονες.

2. Κατά τούς Γίρετσεκ-Σλάβτσεφ, ὁ ἐξισλαμισμός σημαδεύτηκε μέ τό γκρέμισμα 218 ἐκκλησιῶν καί 336 παρεκκλησίων καί ὁλοκληρώθηκε τήν ἐποχή τοῦ Μωάμεθ τοῦ Δ΄ καί μεγάλου Βεζύρη Μεχμέτ Κιοπρουλού. Jirecek-Slavtschev, Ἱστορία τῶν Βουλγάρων, σελ. 344, ἔτ. 1929, Σόφια.

3. Κ. Μυρτίλου Ἀποστολίδου, «Ἡ διά τῶν αἰώνων ἐθνική φυσιογνωμία τῆς Θράκης», Ἀρχ. Θρ. Θησ., τόμ. Η, σ. 101-102.

Ροδόπης προϋπόθετε καί ἀνάλογο χριστιανικό πληθυσμό, πού σέ παλαιότερες ἐποχές τίς χρησιμοποιοῦσε. Οἱ κάτοικοι στήν πλειοψηφία τους ἦταν Πομάκοι, ἄρα χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἴδιοι τούς ναούς πρίν ἐξωμοτήσουν.

Οἱ Τοῦρκοι τό τμῆμα τῆς Ροδόπης πού βρίσκεται στήν περιοχή τῆς Ξάνθης τό ὀνόμαζαν Despot-dag δηλ. βουνό τοῦ δεσπότη (Παπίκιον ὄρος), γιατί ἦταν κατάσπαρτο ἀπό ἐκκλησιές καί παρεκκλήσια, ἐρείπια τῶν ὁποίων βρίσκουμε σήμερα ἄφθονα. Οἱ ναοί ἀνῆκαν στούς χριστιανούς κατοίκους τοῦ τόπου (ἑλληνόφωνους καί σλαβόφωνους) μέχρι τόν 14ο αἰώνα πού ἔφθασαν οἱ Τοῦρκοι. Στό πέρασμα σκλαβιᾶς τριῶν αἰώνων ἐκτοπίστηκε ὁ χριστιανισμός γιά χάρη τοῦ ἰσλαμισμοῦ.

Στόν Κέχρο συναντᾶμε τήν τουρκική ὀνομασία Μερκόζ πού σημαίνει καρυδιά (κόζ) τῆς Μαρίας (Μερ = Παναγία)[4]. Κατά τήν παράδοση ὑπῆρχε καρυδιά ἀπ' ὅπου ἀνάβλυζε ἁγίασμα. Ἄλλη ἐκδοχή δέχεται τό τοπωνύμιο σάν παραφθορά τῆς λέξης μεθοριακός, γιατί ἐκεῖ ὑπῆρχε παραμεθόριο βυζαντινό φυλάκιο[5]. Τοπική παράδοση τοῦ συνοικισμοῦ Κέρντεμε δέχεται σάν ἱδρυτή κάποιον τυφλό ἤ μονόφθαλμο (Κιόρ), Δῆμο (Ντέμος). Στήν κοινότητα Ὡραίου Ξάνθης, ἀπ' ὅπου καί παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ γιά τό Γεφύρι τῆς Ἄρτας, ὑπάρχουν συνοικισμοί μέ τήν ὀνομασία «Τεοτόκα» καί «Σταματέσκο», χριστιανικά κατάλοιπα σλαβόφωνων πληθυσμῶν[6]. Συστηματικώτερη ἔρευνα θά δείξει ὅτι ὑπάρχουν ἀρκετά παρεφθαρμένα τοπωνύμια πού δηλώνουν τήν χριστιανικότητα τῶν πομακικῶν περιοχῶν.

Ἀφήγηση τοῦ Πομάκου Ζ.Χ. ἀποκαλύπτει ὅτι κατά τήν διάρκεια ἐργασιῶν ὕδρευσης, στό Καλότυχο Ξάνθης, στά 1957 βρέθηκε χριστιανικός τάφος, δίπλα στό μουσουλμανικό τέμενος, ὁ ὁποῖος περιεῖχε σκελετό μᾶλλον γυναίκας, δαχτυλίδι καί ἐνώτια. Ἀπό τόν Ι. Ρίζο βεβαιώνεται ἡ ὕπαρξη βυζαντινοῦ νεκροταφείου στήν Μελίταινα, πομακικό χωριό τῆς περιοχῆς Ἰάσμου, ὅπου βρέθηκαν χάλκινο δαχτυλίδι καί βυζαντινό νόμισμα πού παραδόθηκαν στό μουσεῖο Κομοτηνῆς. Βραχιόλι καί βυζαντινές λυχνίες βρέθηκαν καί στό χωριό Κρυστάλλη, ἐνῶ ἐντοπίστηκαν βυζαντινά μνήματα στά χωριά Πόα καί Ἐσοχή. Πομάκος τόν ὁποῖο γνώρισα ἀρκετά χρόνια πρίν, μοῦ ἔδειξε σταυρό καί βυζαντινά νομίσματα πού βρῆκε στήν περιοχή Κέχρου. Ὁ Πομάκος Χουσεΐν Ντικμέ μοῦ

4. Π. Φωτέα, Οἱ Πομάκοι τῆς Δυτ. Θράκης, Κομοτηνή 1978, σελ. 7.

5. Τήν ἐκδοχή μοῦ ἀνέπτυξε ὁ πολυμαθής κ. Ἀθ. Ι. Ἀθανασιάδης.

6. Στό παρελθόν, ἴσως καί σήμερα, πολλές Πομάκισσες σταύρωναν τό ψωμί πρίν τό ρίξουν στόν φοῦρνο, σταύρωναν ἀκόμα καί τά μωρά στήν κούνια πρίν κοιμηθοῦν. Λέγεται ὅτι ἀπό παλαιότερους παρατηρήθηκε σέ πομακικά σπίτια νά καίει καντήλι, χωρίς εἰκόνες· πιθανότατα πρόκειται γιά χριστιανικό κατάλοιπο.

+ ΚΑΛΤΕΣ

βεβαίωσε ὅτι στό ἐγκαταλειφθέν ἐπί βουλγαροκρατίας χωριό του, τήν Γενετή (τουρκ.: Γενί-Κιοΐ), ὑπῆρχαν ἐρείπια παλιᾶς ἐκκλησίας, πού ἡ παράδοση τά ἤθελε σάν τόπο φαντασμάτων ...

Παρόμοιες πληροφορίες συναντιοῦνται διάσπαρτες ἐδῶ καί ἐκεῖ, μά παραμένουν ἀναξιοποίητες γιατί οἱ ἀναγκαῖες ἔρευνες δέν γίνονται καί μοιραῖα θά χαθοῦν γιά πάντα.

Συγκλονιστικότερες εἶναι οἱ ἐνδείξεις γιά τήν ὕπαρξη κρυπτοχριστιανῶν, πού ὁ ἐντοπισμός τους θά ἀποκαταστήσει τήν ἱστορική ἀλήθεια γιά τούς Πομάκους καί οἱ προεκτάσεις θά εἶναι πολλαπλά εὐεργετικές γιά τήν θέση τους. Παραθέτω περιστατικό πού μοῦ ἀφηγήθηκε ἡ Ἑλένη, χήρα τοῦ Γιώργου Μαυρόπουλου στίς 10-3-1983 στήν Κομοτηνή: «Ὁ ἄντρας μου λεγόταν Γιῶργος καί ἦταν πρόεδρος τῆς ἑαμοκρατούμενης κοινότητας Κέχρου τήν ἐποχή τοῦ ἐμφυλίου. Οἱ Πομάκοι τόν ἀποκαλοῦσαν Τσαούς-Γιώργη. Μιά ἡμέρα ὁ Γιῶργος καθόταν στήν αὐλή τοῦ γέρου Πομάκου Γιουσούφ-ἀγά καί ἄκουσε ἕνα κοριτσάκι νά τόν φωνάζει μέ τό ὄνομα ντεντέ-βασίλ (δηλ. παππού Βασίλη). Ἡ ἀπορία τοῦ Γιώργου ἱκανοποιήθηκε ἀπ᾽ τόν ντεντέ-βασίλ ὁ ὁποῖος τοῦ ἔδειξε μπαοῦλο μέ ράσα καί εἰκόνες, λέγοντάς του πώς εἶναι κρυπτοχριστιανός, ἀπόγονος κάποιου παπά πού δέν ἀλλαξοπίστησε». Ὁ Γιῶργος ἔχει πεθάνει στά 1975, ἡ δέ γυναίκα του δέν γνωρίζει τόν συγκεκριμένο συνοικισμό τοῦ Κέχρου ὅπου ἐκτυλίχθηκε τό γεγονός. Παρόμοιο περιστατικό ἔγινε γνωστό ἀπό δημοσιευθεῖσα ἀφήγηση τοῦ Μηνᾶ Μηναΐδη, σύμφωνα μέ τήν ὁποία στά 1923 χριστιανός ἔμπορος πού φιλοξενήθηκε σέ συνοικισμό στά βόρεια τῆς Ν. Σάντας ἀνακάλυψε ὅτι ὁ οἰκοδεσπότης ἦταν κρυπτοχριστιανός. Δέν γνωρίζουμε ἄν ἡ κρυπτοχριστιανική οἰκογένεια εἶναι ἡ ἴδια. Πάντως τό γεγονός δέν ξενίζει μιά καί μέσα στήν Τουρκία (μουσουλμανικό κράτος) κατά καιρούς ἔχουν ἀνακαλυφθεῖ κρυπτοχριστιανοί[7]. Προσωπικά θεωρῶ ἀπόλυτα ἀντικειμενική τήν ἀφήγηση τῆς σεβαστῆς γερόντισσας Ἑλένης Μαυροπούλου.

Ὁ ἐντοπισμός τῶν Κρυπτοχριστιανῶν, στήν κλειστή πομακική κοινωνία πού ἐπιβάλλει ἀπόλυτη σιωπή γιά ὅ,τι προηγήθηκε τοῦ ἐξισλαμισμοῦ, εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολος. Οἱ ἔρευνες θεωροῦνται σάν ἀρχή ἐπέμβασης στή θρησκευτική συνείδηση καί κατά τήν γνώμη τους στοχεύουν στήν ἐπαναφορά στόν χριστιανισμό ... Ἔτσι κάθε στοιχεῖο δηλωτικό τῆς ἀλλαξοπιστίας περνάει στό σκοτάδι τῆς σκόπιμης λήθης.

Οἱ νωπές μνῆμες τῶν βουλγαρικῶν βιαιοτήτων δικαιολογοῦν ἴσως τήν παραπάνω στάση. Οἱ Βούλγαροι στήν διάρκεια τοῦ Α΄ Παγκοσμίου

7. Βαγγέλη Παπαευθυμίου, Τουρκία, μύθοι καί ἀλήθειες, Ἀθήνα 1982, σ. 165-166.

Πολέμου κατέλαβαν τίς πομακικές περιοχές, γκρέμισαν τά τεμένη καί ταπείνωσαν τήν θρησκεία. Στήν αὐτοβιογραφία τοῦ Βούλγαρου μητροπολίτη Πλόβδηφ (Φιλιππούπολης) Μαξίμου βρίθουν οἱ προσωπικές ἀφηγήσεις καί τό φωτογραφικό ὑλικό γιά ὁμαδικές βαπτίσεις σέ ποταμούς καί ἀλλαγή ὀνομάτων σέ βουλγαρικά ὅπως Βόρις, Κροῦμος κ.λ.π.[8].

Ἡ νέα προσπάθεια στή διάρκεια τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν δημιουργία ψυχολογικῶν φραγμάτων στήν ἐπικοινωνία τῶν Πομάκων μέ τούς κάθε ἐθνικότητας «ἀπίστους» καί τήν, μέ τόν καιρό, πρόσδεσή τους στό ἅρμα τοῦ Τουρκισμοῦ.

Οἱ ἐξαιρέσεις, ἄν καί λίγες, δίνουν μέσα ἀπ' τά λόγια τοῦ Πομάκου (ἀπ' τήν Μύκη τῆς Ξάνθης) τίς παρακάτω ἀλήθειες[9]. «Ἔχουμε καί μεῖς τό Σούλι μας. Εἶναι ἕνας βράχος ψηλός, ἀπ' ὅπου γκρεμιστήκανε οἱ γυναῖκες μας ὅταν στά χίλια ἑπτακόσια τόσο ὁ ἀρχηγός μας, γιά νά γλυτώσει ὁ πληθυσμός ἀπ' τήν γενοκτονία, γονάτισε καί ἀσπάσθηκε τόν Ἀλλάχ. Ἐσύ δέν ξέρεις. Οἱ Πομάκοι ἦταν πάρα πολλές χιλιάδες. Ὅμως οἱ Τοῦρκοι κατακτητές, ἐπειδή ἦταν ἀγονάτιστοι καί δέν λέγανε νά τό βάλουνε κάτω, ἀρχίσανε ἕνα ἄγριο διωγμό, σκότωναν καί ἀφάνιζαν, ἔκλεβαν τίς γυναῖκες καί τά κορίτσια. Αὐτό κράτησε αἰῶνες, στό τέλος ὅταν εἶδε ὁ ἀρχηγός μας πώς δέν θά σωθεῖ κανείς, εἶπε πώς θά πᾶμε νά ἀσπασθοῦμε τόν Ἀλλάχ ... Οἱ γυναῖκες δέν τόθελαν. Ὅταν φύγανε λοιπόν οἱ ἄνδρες, αὐτές μαζευτήκανε πάνω σέ κεῖνη τή βίλλα καί τούς περιμένανε νά γυρίσουν κι' ὅταν τούς εἶδανε νά ἐπιστρέφουν μέ τά φέσια καί τά μουσουλμανικά τουρμπάνια γιά νά μήν ἐξισλαμισθοῦν κι' αὐτές γκρεμιστήκανε ἀπό ἐκεῖ πάνω καί τσακιστήκανε. Ἀκόμη καί σήμερα μερικά ἀγριοκάτσικα κατεβαίνουν ἀπό ἐκεῖ μέ μπλεγμένα στό μαλλί τους κάποια χάντρα ἀπό τά γιορντάνια τῶν κορμιῶν πού κομματιάστηκαν».

Ἡ παράδοση κράτησε ζωντανές τίς μνῆμες γιά τήν ἀντίσταση τῶν γυναικῶν στόν ἐξισλαμισμό. Δύο αἰῶνες πρίν τίς Σουλιώτισσες, προτίμησαν τό δοξασμένο θάνατο ἀπ' τήν ἀτιμασμένη ζωή. Μιά προσεκτική ματιά στήν ἀφήγηση δίνει πολύτιμες πληροφορίες, καθώς ἡ σκηνή τῆς ἀποχώρησης τῶν ἀνδρῶν καί ἡ ἐπιστροφή μέ τά μουσουλμανικά φέσια, ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στίς θέσεις τῆς μελέτης κατά τίς ὁποῖες ἀντιπρόσωποι ἀπό πολλές περιοχές ξεκίνησαν γιά τήν Φιλιππούπολη, ἕδρα τοῦ Τούρκου διοικητή, καί ἀφοῦ ἐξισλαμίστηκαν ἐπέστρεψαν στά χωριά τους.

Σήμερα σάν σύνολο εἶναι οἱ πλέον θρησκευόμενοι κάτοικοι τῆς Θράκης. Πιστοί στίς ἐπιταγές τῆς θρησκείας ἐπισκέπτονται τήν Μέκκα γιά

8. Avtoviographii Spomeni, Sophia 1930.
9. Ἐφημερίδα «Ἐλευθεροτυπία», Ἀθήνα, 17-7-1977.

νά προσκυνήσουν καί νά άποκτήσουν τόν τίτλο τοῦ Χατζῆ. Ὁ Ἰμάμης καί οἱ γέροντες εἶναι σεβαστά πρόσωπα γιατί ὁ μέν πρῶτος εἶναι ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ οἱ δεύτεροι ἔχουν τήν σοφία πού φέρνει ὁ χρόνος. Τό θρησκευτικό τελετουργικό γίνεται μέ ἀπόλυτη συνέπεια καί εὐσέβεια. Τό χαρακτηριστικό φεσάκι τῶν Μουσουλμάνων τό φοροῦν ἀκόμα καί στήν διάρκεια τῆς δουλειᾶς στά χωράφια γιά νά δηλώσουν στούς γύρω τήν διαρκή τους προσήλωση στήν θρησκεία ... Ὁ τρόπος σκέψης καί οἱ προσταγές τοῦ Κορανίου ἐπηρεάζουν ἔντονα τήν φιλοσοφία τους γιά τήν ζωή. Σέ κάθε ἐκδήλωση ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ θεωρεῖται δεδομένη.

Τά ἱεροσπουδαστήρια ἀποτελοῦν πόλο ἕλξης γιά τά πομακόπουλα, πού μέ τίς πατρικές παραινέσεις φοιτοῦν σέ αὐτά γιά νά γίνουν κάποτε ἱμάμηδες ἤ καί μουφτῆδες. Χάρη στήν εὐστροφία καί τήν μέχρι φανατισμοῦ πίστη κατόρθωσαν νά ἀναρριχηθοῦν στήν κορυφή τοῦ μουσουλμανικοῦ κλήρου τῆς Δ. Θράκης. Ὁ σημερινός Μουφτής Ξάνθης εἶναι Πομάκος.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥΣ, ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Οἱ σχέσεις τῶν Πομάκων μέ τούς ὑπόλοιπους θρακιώτικους πληθυσμούς ἐπηρεάζονταν κυρίως ἀπό δύο παράγοντες: α) τά κρατικά πλαίσια στά ὁποῖα διαβιοῦσαν καί β) τήν θρησκευτική τους συνείδηση.

Σάν λαός τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας βρέθηκε στήν ἴδια μοίρα μέ τά ἄλλα ἔθνη, ὥσπου κατόρθωσαν οἱ Πομάκοι ἀπό Ραγιάδες νά γίνουν ἐλεύθεροι ἀπαρνούμενοι τήν πίστη τους. Οἱ τουρκο-πομακικές σχέσεις ἀπ' τόν 14ο μέχρι τόν 17ο αἰώνα βρίσκονται στό ἐπίπεδο ἀπ' τήν μιά τοῦ κατακτητῆ καί τοῦ ραγιᾶ ἀπ' τήν ἄλλη. Ἀπ' τόν 17ο αἰώνα καί μετά οἱ σχέσεις παίρνουν θετικό χαρακτήρα καί στηρίζονται στήν κοινή θρησκεία.

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ πομακοβουλγαρικοῦ χάσματος ἔχει τίς ρίζες στά βυζαντινά χρόνια τότε πού ἡ αὐτοκρατορία ἀκρωτηριασμένη καί ἀποδυναμωμένη ἀδυνατοῦσε νά προστατέψει ἱκανοποιητικά τούς παραμεθόριους πληθυσμούς ἀπ' τίς βουλγαρικές ἐπιδρομές. Ἡ τουρκική κατάκτηση ἐξομοίωσε Βουλγάρους καί Πομάκους πού τώρα ἦταν ραγιάδες καί οἱ δύο. Ἀλλά οἱ Πομάκοι εἶδαν τόν τουρκικό στρατό σάν ἐλευθερωτή, τουλάχιστον ἀπ' τούς Βουλγάρους. Ἔτσι, στήν Θράκη, μέ τήν ἐπικράτηση τῶν Τούρκων, βρῆκαν τήν ἱστορική εὐκαιρία νά γίνουν ἀφέντες τῶν χθεσινῶν ἐπιδρομέων. Ἡ προσχώρηση στό Ἰσλάμ ἐπέτρεψε νά διαφοροποιηθοῦν ἀπ' τούς Βουλγάρους, μέ τούς ὁποίους τό χάσμα διευρύνεται καθώς τώρα

τούς χωρίζει καί ἡ θρησκεία πού ἐπηρέαζε καί σέ κάποιο βαθμό σήμερα ἐπηρεάζει τίς σχέσεις τῶν λαῶν.

Στά νεώτερα χρόνια ἡ ἐθνική ἀφύπνιση τῶν Βουλγάρων πρόσθεσε νέες ἐχθροπραξίες, πού τώρα ὅμως ἄρχισαν οἱ Πομάκοι τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας οἱ ὁποῖοι συντάχθηκαν μέ τούς Τούρκους, διαπράττοντας τίς ἀποκρουστικές σφαγές στήν περιοχή Μπατάκ (Batak) τῆς Ροδόπης[1], μέ ἄμεση συνέπεια τήν κήρυξη τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου (Ἀπρίλιος 1877) καί τήν ἀπελευθέρωση τῆς Βουλγαρίας ἀπ' τόν Ρωσικό στρατό (Συνθ. Ἁγ. Στεφάνου). Μέ τήν ὑπογραφή τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου (13 Ἰουλίου 1878) ἡ Ἀνατολική Ρωμυλία αὐτονομήθηκε. Ἡ πραξικοπηματική ἐνέργεια τῶν Βουλγάρων μέ σκοπό τήν προσάρτηση, προκάλεσε πομακική ἀντίδραση πού ἐκδηλώθηκε μέ τήν ἵδρυση βραχύβιας πομακικῆς δημοκρατίας, ἀπό 21 χωριά, ἡ τύχη τῆς ὁποίας δέν ἦταν διαφορετική ἀπό αὐτή τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας, δηλ. τῆς Βόρειας Θράκης. Ὁ καθηγητής Στρασιμίρωφ, ἀναφερόμενος στό θέμα ἔγραφε ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος ὁ ἀφοπλισμός τῶν Πομάκων, γιατί ἐν ὅσω διατηροῦν τά ὅπλα θεωροῦν τό βουλγαρικό καθεστώς προσωρινό[2].

Ἡ διαμάχη εἶχε συνέχεια καί μέσα στό βουλγαρικό κράτος. Μέ ἱστορικές καί λαογραφικές πλαστογραφήσεις ἐπιδιώχθηκε ὁ προσεταιρισμός τῶν Πομάκων. Μέ τήν χρήση ἤ ἀπειλή βίας ἐκχριστιανίσθηκαν ἀρκετοί. Οἱ Βούλγαροι ἱερεῖς, ἐκμεταλλεύονταν τήν ἀφέλειά τους καί τούς ἀποσποῦσαν χρηματικά ποσά κατά τήν βάπτιση, γιά νά τούς δώσουν ἀνάλογα μέ τήν ἀμοιβή διάσημα ὀνόματα ὅπως Κροῦμος, Βόρις, Ἀσέν κ.λ.π.[3]. Ἐνδεικτικά ἀναφέρεται καί ἡ ἀνακάλυψη ... ἀσμάτων πού δῆθεν ἀνάγονται στήν Β΄ καί Γ΄ χιλιετηρίδα π.Χ., τά ὁποῖα ὀνομάστηκαν Βουλγαρικές Βέδες. Ὁ «ἐρευνητής» Βέρκοβιτς περισυνέλεξε ... στήν περιοχή Ροδόπης ἀπ' τούς Πομάκους ἀσμα τοῦ Ὀρφέα γιά τό ὁποῖο οἱ ἴδιοι δέν εἶχαν ἰδέα[4]. Ὁ Γίρετσεκ ἀποκαλεῖ τόν Βόσνιο Βέρκοβιτς ἀρχαιοκάπηλο μιά καί οἱ σλάβικες Βέδες εἶναι πλάσμα ἀρρωστημένης φαντασίας. Τά μυθεύματα αὐτά ξεσκεπάζονται καί μέ τά ἀναμφισβήτητα ἐπιχειρήματα τοῦ Σολόβιεβ[5].

Ἡ ἀποστροφή τῶν Πομάκων ἐκδηλώνεται καί πάλι στά 1918 ὅταν

1. Ὁ Γλάδστων ἐπηρεασμένος ἀπό τίς σφαγές, ἔγραψε τό πολυδιαβασμένο βιβλίο του «Bulgarian Horrors».
2. Ἐφημερίδα Σόφιας «Δνέβικ», 18-7-1915.
3. Χ. Τραπεζούντιος, Πομάκοι, Βούλγαροι καί Ἑλληνισμός, 1944, σελ. 74.
4. Βέρκοβιτς: La veda slave, 1874.
5. A. Soloviev: Les diplômes grecs de Menoikeon, Byzantion 9 (1934).

βουλευτές τῆς βουλγαρικῆς Βουλῆς (Σοβράνιε) στέλνουν ἐπιστολή στόν στρατηγό Franchet d'Esperey ἐκθέτοντας τά αἰτήματα καί προβλήματά τους. Τά κυριώτερα ἐδάφια τοῦ κειμένου, ὅπου ἀναγνωρίζεται ἡ ἑλληνική ἀνωτερότητα στήν συμπεριφορά, εἶναι τά παρακάτω: Πρός τόν Στρατηγό F. d' Esperey (ἀρχηγό Συμμαχικῶν Δυνάμεων). — Σόφια 31 Δεκεμβρίου 1918. ... ἀφοῦ ἀκλονήτως ἐπείσθημεν, ὅτι εἶναι ἀδύνατον εἰς τούς ἐκεῖ κατοίκους συμπατριώτας μας νά ζήσουν ὑπό τήν βουλγαρικήν κυβέρνησιν λόγῳ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως ἀνοχῆς ἥν ἐπεδείκνυον καί ἐξακολουθοῦν νά ἐπιδεικνύουν ἀπέναντι ἡμῶν καί ἀπέναντι ὅλων τῶν μή Βουλγάρων ὑπηκόων των, καί λόγῳ τῶν καταπιέσεων καί τῶν συχνῶν ὑπερβάσεων καί καταχρήσεων ἀναξίου πεπολιτισμένου Ἔθνους, ἅτινας διαπράττουσι ἐν συμφωνίᾳ πρός ὅλους τούς συμπατριώτας μας τῆς Δ. Θράκης, εἴχομεν τήν τιμήν νά ζητήσωμεν ἀκρόασιν ἀπό τόν Χριστιανόν Στρατηγόν, Ἀρχηγόν τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων Κατοχῆς τῆς Βουλγαρίας...

... Σκοπός τῆς ἀκροάσεως ἦτο νά παρακαλέσωμεν τόν Στρατηγόν, ἐν ὀνόματι τῆς συντριπτικῆς ταύτης πλειονοψηφίας νά μᾶς προστατεύσῃ ὅπως οἱ ἐκ τῶν συμπατριωτῶν μας μεταναστεύσαντες εἰς Τουρκίαν, δυνηθῶσι ἐλευθέρως νά ἐπιστρέψωσιν εἰς τάς ἑστίας των, ὅπως τά καταπιεστικά κατά τῶν συμπατριωτῶν μας μέτρα λάβωσι τέλος καί ὅπως ληφθῶσι κατά τήν Συνδιάσκεψιν τῆς Εἰρήνης μέτρα ὑπέρ ἡμῶν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἄνευ ἐγγυήσεων ἡ ζωή μας δέν θά ἦτο δυνατή ὑπό τήν βουλγαρικήν κυριαρχίαν ...

... Μία κατάληψις τῆς Δ. Θράκης ὑπό τοῦ Συμμαχικοῦ Στρατοῦ θά ἔθετε τέρμα εἰς τά δεινά μας καί θά προελάμβανε πᾶσαν διατάραξιν τῆς τάξεως, ἥτις, ὅπως ἔχομεν ἐκθέσει ἤδη, κινδυνεύει νά ἐκραγῇ. Θά ἦτο ἐπιθυμητόν, ὅπως τά ἑλληνικά στρατεύματα λάβωσι μέρος εἰς τήν κατάληψιν ταύτην, δεδομένου ὅτι οἱ ἐν Δ. Θράκη εὑρισκόμενοι Ἕλληνες ἐδείχθησαν πάντοτε ἀπέναντι ἡμῶν φιλελεύθεροι καί ἀποτελοῦσιν Ἔθνος μέ τό ὁποῖον δυνάμεθα κάλλιστα νά συμφωνήσωμεν καί θά ἠδύναντο νά μᾶς προστατεύσωσι συγχρόνως μέ τούς συμπατριώτας των εὑρισκομένους ὑπό τάς αὐτάς μέ ἡμᾶς συνθήκας.

Διατελοῦμεν μετά σεβασμοῦ
Οἱ βουλευταί τῆς βουλγαρικῆς βουλῆς
Μεχμέτ Ντζελάλ, Ἰσμαήλ Χάκκνη, Σαλήμ Νουρῆ, Τέβφικ,
Ἐτχέτ Ρουστή, Σεβκέτ Σουκρῆ, Μεχμέτ Χασήμ, Κεμάλ.

Στά 1941-44 τό σκηνικό τῶν ἐχθροπραξιῶν στήθηκε καί πάλι, ἀλλά κράτησε ὅσο καί ἡ βουλγαρική παρουσία. Ἡ βάρβαρη στάση τῶν Βουλγάρων τροφοδότησε τό μίσος τῶν Πομάκων γιά κάθε τι τό χριστιανικό, δίνοντας ἔτσι τήν εὐκαιρία στήν τουρκική ἐπεκτατική πολιτική νά

ἀναλάβει τά ήνία γιά νά προσεταιρισθεῖ καί ἐθνικά τόν πομακικό πληθυσμό.

Τά βουλγαρικά λεξικά παρουσιάζουν τούς Πομάκους σάν ἐξισλαμισμένους Βουλγάρους. Ὁ καθηγητής Ἰσίρκωφ[6] τόνιζε ὅτι «ἡ νέα θρησκεία (δηλ. ἡ μουσουλμανική), ἤτις ἐφείσθη τῆς γλώσσης καί πολλῶν παραδόσεων αὐτῶν, ἐφόνευσε τελείως τό ἐθνικόν αὐτῶν φρόνημα. Ἡ θρησκεία ἐνίκησε τήν ἐθνικότητα». Γενικά, τόσο ἡ παλαιά ἀστική, ὅσο καί ἡ νέα σοσιαλιστική ἱστοριογραφία ἀκολουθεῖ τίς ἀπόψεις πού διατυπώνει ὁ Γίρετσεκ στό Ὁδοιπορικό καί τά ἄλλα συναφῆ ἔργα του.

Οἱ ἀναφορές γιά τίς πομακοτουρκικές σχέσεις στό παρελθόν εἶναι λίγες. Ὅπως προαναφέρθηκε, οἱ Πομάκοι ἀντιμετωπίστηκαν σάν ὅλους τούς ὑποταγμένους στούς Τούρκους λαούς. Μέ τήν σταδιακή ἀλλαξοπιστία μετέτρεψαν τήν ἐχθρότητα τῶν κατακτητῶν σέ ἀνοχή ἀπό ἐκδηλώσεις βίας. Παρ' ὅλα αὐτά ἐκλαμβάνονταν σάν μή γνήσιοι μωαμεθανοί γιατί ἐξισλαμίστηκαν μετά τήν κατάκτηση. Ἡ θεώρηση αὐτή δικαιολογοῦσε καί τίς τυχόν βιαιότητες σέ βάρος τῶν Πομάκων.

Ἡ δημοτική πομακική ποίηση μᾶς παρέδωσε τό τραγούδι πού ἀκολουθεῖ[7].

— Σαλήκο γιέμου — Σαλήκο γιέ
Τοῦρκοι σέ ζήτησαν κι' εἶπα, δέν ἠρθε
Βούλγαροι ρώτησαν κι' εἶπα, δέν ἠρθε
Μήπως τσεκούρι σ' ἔκοψε, μήπως σέ πῆρε βόλι;
— Μήτε τσεκούρι μ' ἔκοψε, μήτε μέ πῆρε βόλι
Κομιτατζῆδες μ' ἔπιασαν καί ζωντανό μέ καῖνε ...

Οἱ ἀναφορές καί ἡ προβολή, στό τραγούδι, τῶν Τούρκων καί Βουλγάρων σάν ἐχθρῶν εἶναι ἀρκετή μαρτυρία γιά τήν ἐξαγωγή ὀφθαλμοφανῶν συμπερασμάτων. Σχετικά μέ τόν χρόνο ἐμφάνισης τοῦ τραγουδιοῦ θά παρατηρήσουμε ὅτι ἀπ' τήν ταυτόχρονη παρουσίαση Βουλγάρων, Κομιτατζήδων καί Τούρκων συνάγεται ὅτι ἐμφανίστηκε στά τέλη τοῦ προηγούμενου ἤ τίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας, τότε πού διοικητική παρακμή καί ἀνώμαλες πολιτικοστρατιωτικές ἐξελίξεις (Βουλγαρική ἐπανάσταση, Ρωσοτουρκικός πόλεμος, παγκόσμιοι καί Βαλκανικοί πόλεμοι) εὐνόησαν τήν δημιουργία ληστρικῶν συμμοριῶν, ἀποτελούμενων ἀπό Βουλγάρους ἤ Τούρκους πού λυμαίνονταν τίς πομακικές περιοχές. Πομάκος ἀπό τό χωριό

6. A. Ischirkoff, Bulgarien: Land und Leute, Λειψία 1917.

7. Ἀνακοίνωση δρ. Π. Φωτέα στό Γ' Συμπόσιο Βυζ. Πολιτισμοῦ, Ἀθήνα, Ἰούλιος 1977.

Θάμνα μοῦ διηγήθηκε τό χρονικό τῆς καταστροφῆς καί τῆς σφαγῆς τῶν κατοίκων τοῦ πομακικοῦ χωριοῦ Καΐν-Τσικούρ, τῆς ἑλληνικῆς Ροδόπης. Οἱ πρωτοστάτες τῆς σφαγῆς, πού ἔγινε γιά ἀντίποινα, λόγω τοῦ θανάτου ἑνός ληστῆ, ἦταν Τοῦρκοι τούς ὁποίους οἱ Πομάκοι ἀποκαλοῦσαν Τσέτες. Μέ τήν λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καί τήν ἀποκατάσταση τῆς τάξης, οἱ Τσέτες αὐτοί κατέφυγαν στήν Τουρκία (περίοδος 1944-49).

Ὁ φόβος καί οἱ ἀναμνήσεις ἀπ' τήν δράση τῶν συμμοριῶν (Τσέτες) εἶναι τόσο διάχυτες ἀκόμα καί σήμερα σέ ὁρισμένους γέροντες Πομάκους, ὥστε ἀρνοῦνται νά ἀποκαλύψουν ὁ,τιδήποτε ἀπ' τήν δράση τῶν Τσετῶν, πού περιλάμβανε ἐκτεταμένες ζωοκλοπές, ἁρπαγές παιδιῶν καί ἀνταλλαγή τους μέ μεγάλα ποσά ἤ καί ὁμαδικές δολοφονίες[8].

Στήν δημώδη μεσαιωνική καί νεώτερη πομακική ποίηση, λείπουν οἱ ἀναφορές γιά Ἕλληνες πού νά προβάλλονται σάν ἐχθροί. Τό ἀντίθετο ἐπιβεβαιώνεται μέ τό παραπάνω τραγούδι, γιά Τούρκους[9] καί Βούλγαρους. Ἡ ποίηση ἀντικατοπτρίζει τίς δυστυχίες, τίς ἐλπίδες, τά ὄνειρα τῶν λαῶν καί ἐκεῖ οἱ ἐχθροί παίρνουν τήν θέση πού τούς ἁρμόζει.

Ἡ μνημειακή ἐπιστολή πού στάλθηκε στόν F. d' Esperey, συνταγμένη ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν Πομάκων, ἐπαληθεύει καί ἀναγνωρίζει, τήν μέ ἱστορικές βάσεις θεμελιωμένη ἑλληνοπομακική φιλία. Ἡ πραγματικότητα αὐτή ὑφίσταται πρίν τήν ἀπελευθέρωση τῆς Δ. Θράκης. Μετά τό 1920 τό κράτος διέπραξε ἕνα ἀνεπανόρθωτο ἴσως, σφάλμα τακτικῆς: ἐξομοίωσε τούς αὐτόχθονες μέ τούς λοιπούς Μωαμεθανούς. Ἡ κοινή στάση, ἡ χωρίς διαφοροποιήσεις συμπεριφορά ἔφερε τούς Πομάκους στήν ἴδια ψυχολογική κατάσταση μέ τούς ἄλλους Μουσουλμάνους. Ἡ τραγική ἀνικανότητα, ἀτόμων τῆς Διοίκησης πού ἔρχονταν σέ ἐπαφή μέ τούς Πομάκους, νά κατανοήσουν τίς ἰδιαιτερότητες τοῦ ζητήματος, σημάδεψε τήν πορεία καί τήν μελλοντική τους ὕπαρξη.

8. Οἱ κλοπές στίς πομακικές περιοχές ἔχουν μεγάλη προϊστορία. Νά τί ἔγραφε ὁ Ἄγγλος περιηγητής Sir Henry Blount (1602-1682): «Δεκάξη ἤ δεκαοκτώ μίλια ἀνατολικά τῆς Σόφιας (σημ. δική μου: Οἱ γεωγρ. γνώσεις τοῦ περιηγητῆ ἦταν ἐλλιπεῖς), διήλθαμε πάνω ἀπό τό ὄρος Ροδόπη ... Φυλάγονται τώρα ἀπό διαφόρους φύλακες (σημ. δική μου: μᾶλλον Πομάκους), πού, ἕνεκα τῶν συχνῶν ληστειῶν πού διαπράττονται στά μέρη ἐκεῖνα, προειδοποιοῦν μέ μικρά τύμπανα τούς κατοίκους γιά ὅλους τούς ὑποπτους διαβάτες». Avoyage into the Levant, London 1664, ἔκδ. ε', σελ. 33.

9. Εἶναι γνωστό ὅτι, πρίν λίγες δεκαετίες, τό νά ἀποκαλοῦσε κάποιος ἕνα Πομάκο, Τοῦρκο, θεωροῦνταν ἀτιμωτικό. Σήμερα μέ τήν ἐπήρρεια τοῦ Παντουρκισμοῦ πολλοί Πομάκοι δηλώνουν ὅτι εἶναι γνήσιοι Τοῦρκοι ...

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΓΙΑ ΤΟ «ΓΕΦΥΡΙ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ»

Τό ἀφηγηματικό τραγούδι γιά τό γεφύρι τῆς Ἄρτας εἶναι διαδεδομένο στούς βαλκανικούς λαούς φθάνοντας μέχρι τήν Οὐγγαρία. Παραλλαγές του συναντῶνται καί στήν πομακική δημοτική ποίηση. Ἔχουν καταγραφεῖ, μέχρι σήμερα, τρεῖς. Μία ἀπό τό χωριό Ὡραῖον καί ἄλλες δύο ἀπό τίς Σάτρες καί τήν Μύκη τοῦ νομοῦ Ξάνθης. Ἀπ᾽ τήν Μύκη ἔχουμε θησαυρισμένη καί τήν λαϊκή παράδοση πού ἀναφέρεται στόν ἐξισλαμισμό τῶν Πομάκων (βλ. κεφ. ΠΟΜΑΚΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΣΜΟΣ). Εἶναι λοιπόν τά χωριά πρόσφορα γιά λαογραφικές καί συγκριτικές μελέτες, τά πορίσματα τῶν ὁποίων θά δώσουν ἀπάντηση σέ πολλά ἐρωτηματικά γιά τίς πομακικές καταβολές.

Οἱ τρεῖς παραλλαγές πού ἔχουν καταγραφεῖ ἀπ᾽ τήν Δ. Μαυρίδου ἔτυχαν εὐρύτερης ἐπεξεργασίας καί ἀνάλυσης ἀπό τόν καθηγητή Κ. Μητσάκη[1], συνεργάτη τοῦ Ἱδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου (Ι.Μ.Χ.Α.). Ἀκόμη ὁ Π. Φωτέας σέ ἀνακοίνωσή του στό Γ΄ Συμπόσιο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ (Ἀθήνα 1977) παρουσίασε παραλλαγή πού κατέγραψε ὁ Ἐπιθεωρητής Δημοτικῆς Ἐκπαίδευσης Χρῆστος Βουκουβάλας, καί ἡ ὁποία ἔχει ἐξαιρετικές ὁμοιότητες μέ αὐτήν τῆς Μύκης.

TRIMINA BRATJE KJURPUJE GRADEVO

Trimina bratje Kjupruje gradevo
prez denie gradot večer sa sipo
Trimina bratje pazdumiho so
[pazdum; ho so] poizlogoho so
Komune dojde jurte na rano
če še jo gradjot v srede gradoso.
Zadala so je Gjurke Kadona,
vaf denso roko vodo studeno
vaf levo roko toplo projono.
Če še je mina, ne sefimi so
sas rokoj mahna, po nabozzi so.
Trimina bratje pazdumiho so
pazdumiho so, poizlogoho so,
če ši mistata naj malkomune
— Jala mi, Jala, Gjurke Kadona,
porsten mi pana v srede gradoso.
— Molči mi, molči, naj malku bratče

1. Κ. Μητσάκης, «Πορεία μέσα στό Χρόνο», Ἀθήνα 1982, σ. 31-32.

i zvadi šte me srebaran porsten.
Vakusala so, vazpriotnala so
da si izvadi srebaran porsten.
Će ši je gradjo v srede gradono.
— Punsi mo, punsi, moje le ljube,
dete imom razvito mi je,
razvito mi je pak ne povito.
— Majko imaš, poviti go šte,
poviti go šte, razviti go šte,
— Plemo imam, zapratimi so
[zapratimi] so pak ne doprati.

Ἡ παραλλαγή εἶναι ἀπό τό χωριό Μύκη τῆς Ξάνθης. Οἱ προσθῆκες στούς στίχους 4 καί 28 ἔγιναν ἀπό τήν Δ. Μαυρίδου γιά μετρικούς λόγους.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΤΡΙΑ ΑΔΕΛΦΙΑ ΧΤΙΖΟΥΝ ΓΕΦΥΡΙ

Τρία ἀδέλφια χτίζουν γεφύρι,
τή μέρα τό χτίζουν, τή νύχτα γκρεμίζεται.
Τά τρία ἀδέλφια συνεννοήθηκαν,
συνεννοήθηκαν καί ἀποφάσισαν,
ὅποιος ἔρθει αὔριο νωρίς
νά τόν χτίσουν στή μέση τῆς οἰκοδομῆς.
Φάνηκε ἡ κυρά Gjurke [κρατώντας]
στό δεξί χέρι κρύο νερό
στό ἀριστερό χέρι ζεστό πρωϊνό.
Τῆς ἔγνεψε δέν κατάλαβε·
μέ τό χέρι τῆς ἔκανε νόημα, [καί ἐκείνη] βιάστηκε.
Τά τρία ἀδέλφια συνεννοήθηκαν,
συνεννοήθηκαν κι ἀποφάσισαν,
καί σηκώθηκε ὁ μικρότερος:
— Ἔλα, ἔλα κυρά Gjurke,
μοῦ ἔπεσε τό δαχτυλίδι στή μέση τοῦ χτίσματος.
— Σώπασε, σώπασε, μικρότερε ἀδελφούλη,
ἐγώ θά βγάλω τό ἀσημένιο δαχτυλίδι.
Ἀνασκουμπώθηκε, σήκωσε τό φουστάνι της
νά βγάλει τό ἀσημένιο δαχτυλίδι.
Καί τήν χτίζουν στοῦ γεφυριοῦ τή μέση.
— Ἄφησε, ἄφησέ με, ἀγαπημένε μου,
ἔχω παιδί πού μοῦ εἶναι ξεσκέπαστο,
ξεσκέπαστο κι ἀφάσκιωτο.
— Ἔχεις μάνα, θά τό φασκιώσει,

θά τό φασκιώσει, θά τό σκεπάσει.
— Ἔχω φασκιές, πού ἄρχισα νά πλένω,
ἄρχισα νά πλένω καί δέν ἀποτέλειωσα.

Πάνω ἀπ᾽ ὅλα προέχει ὁ καθορισμός τῆς προέλευσης, ἡ ἀρχική κοιτίδα τοῦ τραγουδιοῦ. Στό ζήτημα οἱ γνῶμες τῶν εἰδικῶν διχάστηκαν καθώς πολλοί ἐπηρεασμένοι ἀπ᾽ τήν ἐθνικότητά τους, ὑποστήριξαν ὅτι τό τραγούδι γεννήθηκε στήν χώρα τους, ὅπως ὁ ρουμάνος Καραμάν ἤ ὁ Οὐγγρος Βαργκίας. Ἡ πλειοψηφία τῶν εἰδικῶν δέχεται τήν ἑλληνική καταγωγή καί ὡς κοιτίδα θεωρεῖ τήν περιοχή τῆς Καππαδοκίας. Κατά τόν Γ. Μέγα[2] ἡ διάδοση τοῦ τραγουδιοῦ στόν Βαλκανικό καί Κεντροευρωπαϊκό χῶρο (Οὐγγαρία) συντελέσθηκε πρίν τήν πολιτική καί πολιτιστική διάσπαση τοῦ Βυζαντίου (1204). Ὁ Δ. Χατζής δέχεται ὅτι τό ἆσμα διαδόθηκε στούς λοιπούς λαούς ἀπό τούς Ἕλληνες πού ἔρχονταν σέ ἐπαφή μαζί τους. Χωρίς νά ἐμπλακοῦμε σέ ἐπιχειρηματολογίες θά υἱοθετήσουμε τή γνώμη τῶν περισσοτέρων Ἑλλήνων καί ξένων ἐρευνητῶν πού δέχονται τήν ἑλληνική καταγωγή. Ἑπομένως οἱ Πομάκοι ἀπόκτησαν τό τραγούδι γιά «τό γεφύρι τῆς Ἄρτας» ἀπ᾽ τούς Ἕλληνες, ἄν καί θά μποροῦσε νά προβληθεῖ σάν ἀντίλογος, ἡ ἄποψη ὅτι τό δέχθηκαν ἀπό τούς Βουλγάρους, μέ τούς ὁποίους πάντα εἶχαν ἐπαφές, ἔστω καί δυσάρεστες. Ὅμως τά ἐπιστημονικά πορίσματα ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ διάδοση ἔγινε ἀπ᾽ εὐθείας στούς Πομάκους ἀπ᾽ τόν ἑλληνισμό τοῦ βορειελλαδικοῦ χώρου, πολύ εὐρύτερου ἀριθμητικά καί γεωγραφικά τήν ἐποχή ἐκείνη, καί ἀπό ἐκεῖ εἰσῆλθε στή λαϊκή βουλγαρική ποίηση. Ἔτσι ἡ πομακική ποίηση λειτούργησε σάν γέφυρα (ὄχι ὅμως ἡ μοναδική) ἀπ᾽ ὅπου πέρασε τό τραγούδι γιά νά μεταφυτευθεῖ στήν δημοτική ποίηση τῶν Βουλγάρων. Ἀνάλογη διαδρομή ἀκολούθησαν ἑλληνικές λέξεις πού δανείστηκε ἡ βουλγαρική γλώσσα (βλ. κεφ. ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΙΔΙΩΜΑ).

Μέ κοιτίδα λοιπόν τήν ἑλληνική Ἀνατολή τό τραγούδι πέρασε στόν λοιπό ἑλληνικό χῶρο καί στούς βαλκανικούς λαούς, φθάνοντας στήν Κεντρική Εὐρώπη. Οἱ πομακικές παραλλαγές εἶναι συνοπτικές καί χασματικές στίς ἐξελισσόμενες σκηνές. Ἡ πρόσκληση τοῦ θύματος-ἡρωΐδας δέν ἀναφέρεται καί τό ὄνομα τοῦ συζύγου τοῦ θύματος στίς Σάτρες εἶναι Μανέλιας (= Μανώλης), ἐνῶ στίς ἄλλες δύο Χασάν. Ὁπωσδήποτε τό χριστιανικό ὄνομα Μανώλης, τό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, εἶναι κατάλοιπο τῆς πρό τοῦ ἐξισλαμισμοῦ ἐποχῆς, πού ἡ ἀλλαξοπιστία δέν κατόρθωσε νά ἀποβάλει. Οἱ παραλλαγές αὐτές διατήρησαν ἀρχαϊκά στοιχεῖα (ἀριθμός μαστόρων, τό ὄνομα Μανώλης κ.λ.π.) μέ πολλές ὁμοιότητες τῶν στοιχείων

2. Γ. Μέγας, Τό τραγούδι τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας. Συγκριτική μελέτη, 1971.

πού ὑπάρχουν στίς 18 καππαδοκικές παραλλαγές[3]. Ἡ τῆς Μύκης ἀποτελεῖται ἀπό 28 ἀνισοσύλλαβους, ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἰαμβικούς στίχους, μάρτυρες τῆς μακραίωνης πολιτιστικῆς ἀκτινοβολίας τοῦ ἑλληνισμοῦ στή δημώδη μεσαιωνική πομακική καί εὐρύτερη βαλκανική ποίηση.

Ἡ ἐκτενέστερη μελέτη τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς, τῶν ἐθίμων, τῶν τραγουδιῶν, τῶν παραδόσεων, τῶν μύθων καί ὅλων τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου, θά βοηθήσει στόν χρονικό ἐντοπισμό τῆς ἐμφάνισής τους καί κατά συνέπεια θά προκύψουν πολύτιμα συμπεράσματα γιά τά στάδια τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης τῶν Πομάκων. Οἱ ὁμοιότητες μέ τούς γύρω λαούς στόν τρόπο ἔκφρασης θά δείξουν ὅτι ναί μέν οἱ Πομάκοι γεωγραφικά ἀποτελοῦν μιά ἀπομονωμένη ὁμάδα μέ συγκεκριμένη γεωγραφική κατανομή, πολιτιστικά ὅμως δέχτηκαν ἐπιρροές, εἴτε μέ τή βία εἴτε μέ κριτήριο τό βαθμό ψυχικῆς σύνδεσής τους μέ τούς ἄλλους νοτιοβαλκανικούς λαούς.

Οἱ πρῶτες ἐνδείξεις μαρτυροῦν τήν ἐπαφή καί ἐπικοινωνία ἑλληνικοῦ καί πομακικοῦ στοιχείου πού διακόπηκε ἤ περιορίστηκε μέ τήν κατάλυση τοῦ Βυζαντίου. Ὑπολείμματα τῆς σχέσης τοῦ παρελθόντος φθάνουν σήμερα μέσα στήν ποίηση καί τήν πομακική παράδοση. Ἡ ἐπιστημονική τους μελέτη θά τεκμηριώσει ἤ θά ἀπορρίψει τίς ὑπάρχουσες θεωρίες καί ἀπόψεις. Ὡστόσο, ἡ ζωή τους σέ ὅλες τίς ἐκδηλώσεις καθοδηγεῖται καί προσδιορίζεται ἀπό τίς ἐπιταγές τοῦ Κορανίου, πού ἀλλοίωσαν ἤ ἐξαφάνισαν τά δημιουργήματα τῆς προμουσουλμανικῆς περιόδου.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΕ ΑΠΟΨΕΙΣ ΑΛΛΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ

Ἡ σύντομη κριτική σέ ἀπόψεις ἄλλων ἐρευνητῶν θεμελιώνεται ἀπ᾽ τά συμπεράσματα πού προκύπτουν στήν παροῦσα ἐργασία.

Ὁ Μ. Ἀποστολίδης ἐκλαμβάνει τούς Πομάκους σάν «Θρακοέλληνες, Σλαβοβούλγαρους καί ἐπίμεικτους ἐπί τῆς Ροδόπης οἰκοῦντες καί ἀγροτικόν καί ποιμενικόν βίον διάγοντες ὀρθόδοξοι χριστιανοί ... ἀπεφάσισαν ὁμογνωμόνως περί τά μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος νά προσέλθωσιν εἰς τόν μωαμεθανισμόν ὅλοι ἀνεξαιρέτως»[1]. Οἱ ἀπόψεις του δέν διαφέρουν κατά πολύ μέ τίς προεκτεθεῖσες, παρά μόνο στό ὅτι ὑπάρχουν κενά στήν περιγραφή καί τόν χρονολογικό προσδιορισμό τῶν ἐπιμιξιῶν. Στόν 17ο αἰώνα περίπου ξεκίνησε ἡ ἀλλαξοπιστία, ἀλλά ὄχι ὁμόγνωμα, καί τό μαρτυροῦν οἱ ἐνδείξεις γιά τήν ὕπαρξη κρυπτοχριστιανῶν, ἡ λαϊκή ἀφήγηση τῆς Μύκης, οἱ αἱρετικοί Μουσουλμάνοι Κιζιλμπάσηδες κ.λ.π.

3. Ὁ συνολικός ἀριθμός τῶν ἑλληνικῶν παραλλαγῶν εἶναι 335.

1. Ἀρχ. Θρ. Θησ., τόμ. Η΄, σ. 116 κ. ἑξ.

Ὁ Κ. Κουρτίδης διαχωρίζει τούς πληθυσμούς τῆς ὀρεινῆς Ροδόπης σέ Ἀχριάνηδες, Πομάκους, Κιζιλμπάσηδες καί ἄλλες μικροομάδες[2]. Τοποθετεῖ τούς πρώτους στήν ἐκτεταμένη ὀρεινή περιοχή τήν περικλειομένη σέ ὀλιγόωρη ἀπόσταση δυτικά τοῦ Ὀρτάκιοϊ, Διδυμοτείχου καί Σουφλίου μέχρι σχεδόν τῶν ὁρίων τῆς Κομοτηνῆς. Τούς Πομάκους τοποθετεῖ δυτικώτερα αὐτῶν μέχρι τόν Νέστο, βόρεια τῆς Κομοτηνῆς καί Ξάνθης στήν ὀρεινή χώρα (Δζεμπέλ) δηλ. τίς ὀρεινές ἐπαρχίες τοῦ Σουλτάν-Γερί, Κουσού-Καβάκ, Ἐγρί-Ντερέ καί Νταρί-Ντερέ. Ἀγνοώντας προφανῶς ὅτι ἡ ὀνομασία Ἀχρέν συναντιέται καί ἀποδίδεται στούς Πομάκους πού κατοικοῦν στά βόρεια καί τῆς Κομοτηνῆς καί τῆς Ξάνθης καί τῆς περιοχῆς Ἔβρου, ἔδωσε ἔμφαση στόν διαχωρισμό Πομάκων καί Ἀχριάνηδων. Ἀλλά καί ἄν ἀκόμη γνώριζε τήν πραγματικότητα αὐτή, σέ ἐμᾶς παραμένουν ἀνεξήγητα καί ἄγνωστα τά στοιχεῖα στά ὁποῖα βασίστηκε ὁ θρακιώτης ἱστορικός γιά νά καταλήξει στήν ἀμφισβητούμενη ἄποψή του. Ἡ ὀνομασία Ἀχρέν συναντιέται σέ ὅλο τό μῆκος τῆς Ροδόπης καί ὄχι μόνο στήν ἀνατολική περιοχή. Ἄρα Πομάκοι καί Ἀχριάνηδες εἶναι ὀνομασίες ἀτόμων τῆς αὐτῆς φυλῆς.

Παρόμοια προσπάθεια ἐμφανίζεται μέ τήν ἔρευνα τοῦ Ν. Ξηροτύρη πού γράφει σχετικά: «Θά ἦταν λοιπόν πρόωρο νά χαρακτηρίσουμε, μέ τό ἐπίπεδο τῶν γνώσεων πού σήμερα ἔχουμε, τούς Ἀχριάνες σάν Ἕλληνες, Τούρκους ἤ Βούλγαρους. Τό μόνο πού μποροῦμε νά ποῦμε εἶναι ὅτι διαφέρουν σημαντικά ἀπό τούς Πομάκους τῆς Βουλγαρίας στά φυσικά τους χαρακτηριστικά καί ἡ διαφορά αὐτή ἐπιβεβαιώθηκε μέ τόν ὑπολογισμό τῶν ΡΑ μεταξύ τῶν διαφόρων ὁμάδων. Ἔτσι ὅταν μιλοῦμε σήμερα γιά Πομάκους, δέν θά πρέπει νά ἐννοοῦμε μιά ἀσαφή πληθυσμιακή ὁμάδα κατανεμημένη ἔνθεν καί ἔνθεν τῶν ἑλληνοβουλγαρικῶν συνόρων, ἀλλά μόνο τό τμῆμα της πού βρίσκεται στή Βουλγαρία, μιά καί ὅλα τά φυσικά γνωρίσματα ... χαρακτηριστικά γι᾽ αὐτούς, ἀπαντῶνται σχετικά σπάνια στούς Πομάκους τῆς Ἑλλάδος ἤ Ἀχριάνες»[3]. Ἐνῶ ὁ Κ. Κουρτίδης τούς διαχώρισε σέ Ἀνατολικούς (Ἀχριάνηδες) καί Δυτικούς (Πομάκους), ἀπ᾽ τόν Ξηροτύρη γίνεται νέα κατανομή σέ Βόρειους (Πομάκους) καί Νότιους (Ἀχριάνηδες). Ἀναφέρει τόν ὑπολογισμό τῶν ΡΑ, μά ὁ διαχωρισμός ἀμφισβητεῖται καθώς πρίν τό 1920 οἱ κάτοικοι τῆς Ροδόπης ἀνῆκαν στήν ἴδια φυλή. Μετά τήν ἀπελευθέρωση πολλοί περνοῦσαν τά σύνορα καί ἐπισκέπτονταν συγγενεῖς πού ζοῦσαν στήν Βουλγαρική Ροδόπη. Οἱ

2. Κ. Κουρτίδου, «Ἡ Θράκη καί οἱ κάτοικοι αὐτῆς», ΘΡΑΚΙΚΑ, τόμ. 23ος.

3. Ν. Ξηροτύρης, «Ἀχριάνες καί Πομάκοι», Β΄ Συμπ. Λαογρ. Βορειοελ. χώρου, Θεσ/νίκη 1976, πρακτικά σ. 333.

ἐρευνητές παρασύρθηκαν ἴσως ἀπό τίς σημαντικές μορφολογικές καί γλωσσικές ἰδιομορφίες τῶν Πομάκων (βλ. κεφ. ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΙΔΙΩΜΑ).

Ὁ A. Dumont[4] ἀναφερόμενος στούς Πομάκους, παρατηρεῖ ὅτι μορφολογικά διαφέρουν ἀπ᾽ τούς Βουλγάρους καί Σέρβους. Κατ᾽ αὐτόν τό ὀρεινό τῆς κατοικίας τούς προστάτευσε ἀπό κάθε ἐπιμιξία. Θεωρεῖ λοιπόν τούς Πομάκους γενετικά ἀπομονωμένους. Ὅπως προέκυψε ἀπ᾽ τήν μελέτη κάτι τέτοιο δέν ἰσχύει. Τά ὄρη τούς προστάτευσαν μέν ἀπ᾽ τήν πλήρη ἀφομοίωση, ἀλλά δέν στάθηκαν ἐμπόδιο στήν γενετική νόθευσή τους (βλ. κεφ. ΕΠΙΜΙΞΙΕΣ). Ἐπίσης δέν εὐσταθεῖ ἡ ἄποψη τῆς πολιτιστικῆς ἀπομόνωσης μιά καί οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ λαϊκοῦ βίου, ἡ γλώσσα, ἡ ποίηση ἔχουν τόσες ἐπιρροές ὥστε εἶναι ἀστήρικτο νά γίνεται λόγος γιά ἀνεξάρτητη καί αὐτόνομη πομακική λαϊκή δημιουργία.

Ὁ E. Stanford[5] στά 1877, ὑποστηρίζει, γιά τούς βουλγαρόφωνους πληθυσμούς στά σημεῖα ἐπαφῆς Ἑλλήνων καί Βουλγάρων, τά παρακάτω: «Κατά τή διάρκεια μιᾶς περιόδου πολύ σκοτεινῆς ἀπό ἐσωτερικούς σπασμούς καί ἀπό διοικητική παρακμή οἱ ἀνάμικτοι πληθυσμοί ἀπό Ἕλληνες καί Βουλγάρους, σχηματίζουν σιγά-σιγά μιά καινούρια ἕνωση, οὔτε καθαρά βουλγαρική, οὔτε καθαρά ἑλληνική, πού ὅμως ἀνήκει ἀπό κοινοῦ σέ δύο φυλές. Αὐτός ὁ μικτός λαός, σάν ἕνας πληθυσμός ἑλληνικός σέ βουλγαρική γλώσσα (βουλγαρόφωνοι) εἶναι ἴσως εὐηπόληπτος, γιατί εἶναι ἀποδεδειγμένο χωρίς ἀμφιβολία ὅτι τό ἑλληνικό στοιχεῖο ἐπικρατεῖ μέσα στή σύνθεσή του ... ἡ γλώσσα τους ὄχι μόνο εἶναι πιό εὔκολη καί πιό γλυκειά ἀπό αὐτή τῶν Βουλγάρων, τοῦ βορρᾶ, ἀλλά ἀκόμη ἐμφανίζει ἕνα σημαντικό μίγμα ἀπό ἑλληνικές λέξεις, ἐντελῶς ἀκατάληπτες στόν καθαρόαιμο Βούλγαρο. Οἱ παραδόσεις τους εἶναι ἴδιες μέ τίς ἑλληνικές καί δέν σταμάτησαν ποτέ νά συνταυτίζονται μέ τήν ἑλληνική ἐθνότητα αὐτοκαλούμενοι Θρᾶκες καί Μακεδόνες, ἀλλά ποτέ Βούλγαροι — ὄνομα εὐκαταφρόνητο σά νά εἶναι ὅρος ντροπῆς — καθώς ἡ χώρα στό νότο τῶν Βαλκανίων ἦταν πάντα γνωστή σάν Θράκη καί Μακεδονία». Ὁ Stanford ἀναφέρεται καί στούς Πομάκους, ἄν καί ἄγνωστο τό γιατί δέν τούς κατονομάζει, παρά μᾶς πληροφορεῖ ὅτι αὐτοαποκαλοῦνται Θρᾶκες καί

4. Albert Dumont, Γάλλος ἀρχαιολόγος περιηγηθείς τήν Θράκη.

5. Edward Stanford, «Carte ethnologique de la Turquie d'Europe et de la Gréce», E. Dentu, Paris 1877. Ὁ ἐθνολογικός χάρτης τοῦ E. Stanford χρησιμοποιήθηκε ἀπό τό συνέδριο Εἰρήνης τοῦ Βερολίνου (1-13 Ἰουνίου καί 1-31 Ἰουλίου 1878) σάν βάση γιά τίς συζητήσεις (Δ. Βογαζλῆ: Ἤθη, Ἔθιμα καί προλήψεις τῶν Ἑλλήνων Βορειοθρακῶν, σελ. 181).

ποτέ Βούλγαροι. Τούς δέχεται σάν μίγμα Ἑλλήνων καί Βουλγάρων, μέ ἀριθμητική ὑπεροχή τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ συγγραφέας ἐπηρεάστηκε ἀπό τά φιλελληνικά του αἰσθήματα, πού εὔκολα διακρίνονται στίς θέσεις πού παίρνει στό ὑπόλοιπο ἔργο του[6].

Ὁ Σέρβος J. Cvijic[7] τούς προσδιορίζει σάν «Bulgares islamises» ἀλλά παρακάτω ἀνασκευάζει τά γραφόμενά του καί τούς θεωρεῖ μίγμα Σλαβοθρακῶν καί ὄχι Σλαβοβουλγάρων.

Κατά τόν A. Ischirkoff ἡ θρησκεία νίκησε τό ἐθνικό συναίσθημα τῶν Πομάκων, πού τούς θεωρεῖ «Bulgares islamisés». Δημιουργήθηκε ἔτσι τό δόγμα τῶν ἐξισλαμισθέντων Βουλγάρων «BULGAR MUHAMEDAN» ἀνάλογο μέ τό δόγμα τῶν Τούρκων Ὀρθοδόξων «TURK-ORTODOKS» πού ἐφαρμόστηκε στήν Κεμαλική Τουρκία[8]. Ἀλλά τό ἀταβιστικό μίσος τῶν Πομάκων πρός τούς Βουλγάρους χρονολογεῖται πολύ πρίν τήν ἀλλαξοπιστία τους καί μοιραῖα ὁ ἰσχυρισμός τοῦ Ischirkoff φυλλορροεῖ.

Οἱ ἀπόψεις τῶν Βουλγάρων καί Σλάβων μελετητῶν προσδιορίζονταν ἀπό τίς ἐπιδιώξεις τους, πού ἐκείνη τήν ἐποχή τουλάχιστον ἦταν στενά δεμένες μέ τά ὁράματα τοῦ Πανσλαβισμοῦ.

Ἡ τουρκική ἱστοριογραφία, ἀπ' ὅ,τι προσωπικά γνωρίζω, εἶναι ἐλάχιστη γιά τό ζήτημα. Ἡ ὑπάρχουσα περιορίζεται στήν διατύπωση ἀξιωμάτων καί τήν ἀλχημιστική ἀνασκευή προτάσεων πού δέν ἐξυπηρετοῦν τήν Τουρκική ἐξωτερική πολιτική. Ἔτσι στό συγκεκριμένο χῶρο, ἐλάχιστα πρόσφερε ἡ «ἐπιστημονική» ἔρευνα, ἄν καί προσπάθειες ἔγιναν, ἀλλά ἐγκαταλείφθηκαν ἀμέσως γιατί ὁδηγοῦσαν σέ μή ἐπιθυμητά συμπεράσματα.

Προσωπικές ἐπαφές ἔδειξαν ὅτι οἱ ὀπαδοί τοῦ Παντουρκισμοῦ στό Δυτικοθρακικό χῶρο ἐλάχιστα ἐνδιαφέρονται γιά τήν ἐθνική προέλευση τῶν μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν τῆς Θράκης, ἀρκεῖ αὐτοί νά τονίζουν ὅτι εἶναι τουρκικῆς καταγωγῆς. Οἱ ἀντιλήψεις αὐτές κάθε ἄλλο παρά δημιούργησαν κίνητρα γιά ἱστορικές καί ἐθνολογικές μελέτες πού θά διακρίνονταν ἀπό συνέπεια, ἀντικειμενικότητα καί θά βρίσκονταν ἔξω ἀπ' τίς διεκδικήσεις τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς.

6. Συγχρόνως ὁ Stanford ἀναφέρεται καί στούς, μέ ἑλληνική συνείδηση, σλαβόφωνους πληθυσμούς, τούς λεγόμενους Γραικομάνους.

7. J. Cvijic, La peninsule balkanique: Géographie humaine, Paris 1918, σ. 477.

8. Μηνᾶ Μηναΐδη, «Ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή», Θρακική Ἐπετηρίδα, Κομοτηνή 1981, σ. 4.

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ - ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Ἡ ἐνασχόληση μέ τά πληθυσμιακά δεδομένα παλαιοτέρων ἐποχῶν εἶναι ἐπικίνδυνη, γιατί οἱ ἀριθμοί πού ὑπάρχουν κινδυνεύουν νά εἶναι ὄχι ἁπλά ἀνακριβεῖς, μά τελείως ἄσχετοι μέ τήν πραγματικότητα. Τοῦτο ὀφείλεται στήν ἐξ ἀντικειμένου ἀνικανότητα τῶν κρατῶν νά ἔχουν ἀκριβῆ στοιχεῖα ἀλλά καί στήν καλή τους θέληση νά δώσουν τούς πραγματικούς ἀριθμούς πού ἔχουν στήν κατοχή τους. Ἂς μήν ξεχνᾶμε τήν περίπτωση τῆς Τουρκίας πού μέχρι πρόσφατα, ἀνάλογα μέ τίς ἐπιδιώξεις καί τά συμφέροντά της, «αὐξομείωνε» τόν πληθυσμό στίς ἀπογραφές. Μέ ἀνάλογες ἐπιφυλάξεις πρέπει νά ἰδωθοῦν τά στοιχεῖα πού ἀκολουθοῦν, ἐκτός τῶν ἀριθμῶν πού δίνονται ἀπ᾽ τίς τελευταῖες ἀπογραφές πού πραγματοποιήθηκαν στόν ἑλληνικό χῶρο.

Μιά σχετική εἰκόνα γιά τά πληθυσμιακά δεδομένα τῆς ἀρχαίας Θράκης μπορεῖ νά δοθεῖ ἀπ᾽ τό ἀπόσπασμα τοῦ Στράβωνα: «Ἔστι δέ ἡ Θράκη σύμπασα ἐκ δυοῖν καί εἴκοσι ἐθνῶν συνεστῶσα, δύναται δέ στέλλειν καίπερ οὖσα περισσῶς ἐκπεπονημένη μυρίους καί πεντακισχιλίους ἱππέας, πεζῶν δέ εἴκοσι μυριάδας»[1]. Ἂν θεωρήσουμε ὅτι ὁ μάχιμος πληθυσμός τῆς Θράκης ἀνερχόταν στό 15% τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ, τότε τήν ἐποχή τοῦ Στράβωνα (67 π.Χ. - 23 μ.Χ.) ἀριθμοῦσε περι τό 1.500.000 κατοίκους. Τά ὅριά της ἦταν διαφορετικά καί πέρασαν πολλές γεωγραφικές περιπέτειες γιά νά πάρουν τήν τωρινή μορφή[2].

Ὑποθέτουμε ὅτι ἀπόγονοι τῶν κατοίκων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπάρχουν ἀνάμεσα στούς Πομάκους γιά τούς ὁποίους τά δεδομένα ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Πομάκοι: 279.700, Τοῦρκοι: 309.800, Βούλγαροι: 96.050, Ἀρμένιοι: 2.000 καί Ἑβραῖοι: 2.000. Τούς ἀριθμούς ἔδωσαν ἀντιπρόσωποι τῶν Πομάκων στό Παρίσι (1946) καί εἶναι συγκριτικοί γιά τίς βουλγαρικές περιοχές ὅπου κατοικοῦσαν Πομάκοι. Τήν ἴδια περίοδο στήν Ἑλλάδα κατοικοῦσαν 16.700 Πομάκοι[3]. Κατά τήν ἀπογραφή τοῦ 1951, οἱ Πομάκοι τῆς Ἑλλάδας ἀνέρχονται σέ 18.671 ἄτομα[4].

Σήμερα ὁ συνολικός ἀριθμός τους εἶναι περίπου 350 χιλιάδες. Στήν ἑλληνική Ροδόπη ζοῦν 30.000 ἄτομα καί ἀπ᾽ αὐτούς οἱ περισσότεροι (25.000) ζοῦν στό νομό Ξάνθης.

1. Στράβων VII 321,48.

2. Σχετικά μέ τόν πληθυσμό, οἱ Βυζαντινοί χρονικογράφοι ὑπολόγιζαν ὅτι κάθε μεγάλη ἐπιδρομή στή Θράκη στοίχιζε τή ζωή σέ 200.000 ἄτομα...

3. Ἀρχ. Θρ. Θησ., Π. Παπαχριστοδούλου, «Οἱ Πομάκοι», τόμ. 23ος, σ. 22.

4. Στατιστική Ἐπετηρίς τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1956, σ. 18.

Κυριώτερες πόλεις μέ Πομάκους στήν Βουλγαρία εἶναι: Zlatograd, Paykovo, Nevrokop κ.λ.π. Μετά τήν βουλγαρική ἐπανάσταση καί τήν ἀπελευθέρωση τῆς Βουλγαρίας πολλοί Πομάκοι κατέφυγαν στήν Ἀνατ. Θράκη. Ἔτσι στά 1900 στίς ἐπαρχίες Ραιδεστοῦ καί Καλλίπολης ζοῦν 8.000 Πομάκοι, 105.607 Ἕλληνες, 74.761 Τοῦρκοι, 17.353 Βούλγαροι[5].

Ἐπανερχόμενοι στόν ἑλληνικό χῶρο πρέπει νά παρατηρήσουμε τόν ἐξελληνισμό ἀρκετῶν Πομάκων οἱ ὁποῖοι ἀφομοιώθηκαν ἀπ' τό ἑλληνικό στοιχεῖο, στήν περιοχή τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας.

Πομακικά χωριά τοῦ νομοῦ Ξάνθης εἶναι τά ἑξῆς: Ἐχῖνος (2.400 κάτ.), Ὡραῖον, Σάτρες, Ἱστεια, Κένταυρος, Θέρμες, Μελίβια, Μύκη, Πόμα, Γέρακας κ.λ.π. Τοῦ νομοῦ Ροδόπης: Ἄνω Βυρσίνη, Μυρτίσκη, Σμιγάδα, Ἐσοχή, Κύμη, Κόβαλο, Κάρδαμος, Κάτω Βυρσίνη, Ραγάδα, Τσούκα, Βούρλα, Χλόη, Κέχρος, Κερασιά, Χαράδρα, Σαρακηνή, Μελίταινα, Σῆμα, Κρυστάλλη, Νυμφαία, Μύτηκας, Φωλέα κ.λ.π.[6]. Μέ τήν λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου 1944-49, δημιουργήθηκε ἔντονο μεταναστευτικό ρεῦμα πρός τά πεδινά τῆς Κομοτηνῆς καί τῆς Ξάνθης. Ἡ κάθοδος αὐτή συνεχίζεται ἀδιάλειπτα μέχρι σήμερα. Τά κυριώτερα χωριά πού δέχθηκαν Πομάκους εἶναι: Κοπτερό, Μίσχος, Ληνός, Ἴασμος, Πολύανθος, Σώστης, Σέλερο, Κιμμέρια, Σήμαντρα καί ἄλλα. Τό ρεῦμα ἦταν τόσο ἔντονο ὥστε Πομάκοι ἐγκαταστάθηκαν καί στόν συνοικισμό τῆς Κομοτηνῆς Ἥφαιστος (Καλκάντζα). Ἐπίσης, ἀποκαλυπτικά εἶναι τά στοιχεῖα γιά τίς οἰκογένειες τοῦ Ἰάσμου, ὁ ὁποῖος προπολεμικά ἀριθμοῦσε 400 ἑλληνικές οἰκογένειες καί 30 μουσουλμανικές. Σήμερα τά δεδομένα τροποποιήθηκαν ἔτσι: 350 ἑλληνικές οἰκογένειες καί 370 μουσουλμανικές. Ἡ τεράστια μεταβολή τῶν ἀναλογιῶν ὀφείλεται στήν ἐγκατάσταση Πομάκων στόν Ἴασμο, ὅπου πιά, θεωροῦνται ὅμοιοι μέ τούς πεδινούς καί ἀλλόφυλους ὁμοθρήσκους. Ἡ περίπτωση τοῦ Ἰάσμου εἶναι ἐνδεικτική γιά τίς συνέπειες πού ἔχει ἡ μετανάστευση τῶν Πομάκων καί γιά τούς ἴδιους πού ἐκτουρκίζονται, ἀλλά καί γιά τήν ἐθνολογική σύνθεση τῶν περιοχῶν ὅπου ἐγκαθίστανται.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ Γενετή (τουρκικά: Γενί-Κιοϊ), τό ὁποῖο κατέστρεψαν οἱ Βούλγαροι, μετανάστευσαν στά μουσουλμανικά χωριά τῆς περιοχῆς Γιακᾶ, ὅπου ἐκτουρκίστηκαν πλήρως.

Τό χωριό Πόα ἔχει ἐρημώσει. Οἱ κάτοικοί του διασκορπίστηκαν στά χωριά πού βρίσκονται μεταξύ Σώστη καί Ἀσωμάτων. Σταδιακά ἐλαττώνε-

5. George Logio «Bulgaria, problems and politics», London 1919.

6. Τά πομακικά χωριά τοῦ νομοῦ Ἔβρου εἶναι: Μ. Δέρειο, Σιδηρώ, Σιδηροχώρι, Ἀγριανή, Γέρικο, Γονικό, Ρούσα, Πετρόλοφος καί Μικράκιον.

ται ὁ πληθυσμός τοῦ χωριοῦ Κερασιά[7], ἀλλά καί τῶν περισσοτέρων πομακικῶν χωριῶν, ὥστε ἡ ἐρήμωσή τους νά ἀποτελεῖ ζήτημα χρόνου.

Οἱ βορειοανατολικές συνοικίες τῆς Κομοτηνῆς συνεχίζουν νά δέχονται μεγάλο ἀριθμό Πομάκων, ἀπ᾽ τίς γύρω ὀρεινές περιοχές, πού προτιμοῦν νά συνοικοῦν μέ τούς ὁμοθρήσκους τους. Ἡ θρησκεία λοιπόν εἶναι τό οὐσιαστικό κριτήριο γιά τήν ἐπιλογή τῆς συνοικίας ὅπου θά ἐγκατασταθεῖ ἡ πομακική οἰκογένεια. Οἱ κύριες συνέπειες τοῦ ἔντονου μεταναστευτικοῦ ρεύματος πρός τά ἀστικά καί ἀγροτικά κέντρα τοῦ πεδινοῦ θρακικοῦ νότου εἶναι: 1) Ἀποψίλωση τοῦ πληθυσμοῦ στίς συνοριακές περιοχές ὅπου ἡ παρουσία κατοίκων, γιά λόγους ἐθνικῆς ἀσφάλειας, θεωρεῖται ἀναγκαία ἀπ᾽ ὅλα τά κράτη. 2) Ἡ κάθοδος καί ἀφομοίωση τῶν Πομάκων ἀπ᾽ τούς μουσουλμανικούς πληθυσμούς τοῦ κάμπου συνεπάγεται τόν ἐκτουρκισμό, τήν ψυχική ἀπομάκρυνση ἀπ᾽ τό ἑλληνικό στοιχεῖο καί τήν ἀριθμητική ἐνίσχυση τῶν πληθυσμῶν μέ τουρκική συνείδηση. Εἶναι ἐπιβεβλημένη λοιπόν, ἡ ἄμεση καί οὐσιαστική ἀντιμετώπιση τοῦ μεταναστευτικοῦ ρεύματος κυρίως μέ τήν παροχή οὐσιαστικῶν κινήτρων γιά τήν παραμονή τῶν Πομάκων στίς προαιώνιες ἑστίες τους.

ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ, ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΕΣ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ὅσοι δέν μετανάστευσαν στίς πόλεις ἤ τά χωριά τῆς πεδιάδας ζοῦν ἀπομονωμένοι στήν ὀροσειρά τῆς Ροδόπης. Στά ἀστικά κέντρα ἔρχονται γιά νά προμηθευτοῦν ἐργαλεῖα, τρόφιμα ἤ νά πουλήσουν τά προϊόντα τους. Ἀσχολοῦνται μέ τήν κτηνοτροφία καί ὅσο τό ἐπιτρέπει τό ἔδαφος, μέ τήν γεωργία. Ἄγονες βραχώδεις πλαγιές μέ θέληση καί μόχθο τίς μετατρέπουν σέ μικρά χωράφια. Κύριες καλλιέργειες εἶναι τό κριθάρι, ὁ καπνός, οἱ πατάτες, τό καλαμπόκι κ.λ.π. Ὁ μικρός γεωργικός κλῆρος καί τό ἄγονο ἔδαφος ἔχουν δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις στήν οἰκονομική τους κατάσταση. Τά χαμηλά εἰσοδήματα ἀποτελοῦν τροχοπέδη στήν πνευματική καί πολιτιστική ἀνάπτυξη, ἀναγκάζοντας τούς νέους νά μεταναστεύσουν μακριά, γιά τήν ἀναζήτηση καλύτερων ὅρων διαβίωσης. Τό κράτος ὀφείλει νά μεριμνήσει, ὥστε οἱ τυχόν ἀκαλλιέργητες ἐκτάσεις νά διανεμηθοῦν μέ προσωρινά παραχωρητήρια σέ οἰκογένειες μέ μικρό γεωργικό κλῆρο, γιά νά ἐνισχυθεῖ

7. Τά περισσότερα ἀπό τά σπίτια τῆς μισοερειπωμένης Κερασιᾶς ἔχουν ἀγορασθεῖ ἀπό Ἕλληνες τῆς πεδιάδας γιά νά χρησιμοποιηθοῦν σάν θέρετρα. Κάτι ἀνάλογο, σέ μικρότερο βαθμό, συμβαίνει καί στή Νυμφαία...

ἡ τοπική οἰκονομία καί νά χτυπηθεῖ ἡ μετανάστευση[1]. Ἤδη πολλοί νέοι ἀπασχολοῦνται στήν ἑλληνική ἐμπορική ναυτιλία καί μέ τά ἐμβάσματά τους βοηθοῦν τήν ἀνάπτυξη τῶν περιοχῶν τους.

Ἡ κτηνοτροφία δέχθηκε σοβαρό πλῆγμα ὅταν χωρίς προγραμματισμό πραγματοποιήθηκε ἡ ἀναδάσωση ὀρεινῶν περιοχῶν καί ἀπαγορεύθηκε ἡ βοσκή τῶν αἰγοπροβάτων. Πολλές οἰκογένειες κτηνοτρόφων μετανάστευσαν στά πεδινά ὅπου ἀφομοιώθηκαν ἀπ᾽ τούς λοιπούς Μουσουλμάνους. Ἐπιβάλλεται λοιπόν ἡ ἐνίσχυση τῆς κτηνοτροφίας, ἡ ἀναδιάρθρωση καί διαφοροποίηση τῶν καλλιεργιῶν ὥστε οἱ Πομάκοι νά παραμείνουν στά πατρογονικά ἐδάφη.

Βασικό τμῆμα τῆς ἐνδυμασίας τῶν ἀνδρῶν εἶναι τά ποτούρια, εἶδος παντελονιοῦ μέ φαρδιά περισκελίδα μέχρι τό γόνατο καί στενή γύρω ἀπό τίς κνῆμες μέχρι τό ταρσό, ἐπίσης τό σκουφάκι σέ κυλινδρικό σχῆμα καί τά λαστιχένια μαύρου συνήθως χρώματος παπούτσια, κατάλληλα γιά πετρώδη ἐδάφη.

Στά προπολεμικά καί μεταπολεμικά χρόνια, οἱ πομακικές περιοχές ἔρχονταν πρῶτες στόν ἑλληνικό χῶρο σέ συχνότητα ἀφροδισίων νοσημάτων, κατάλοιπο τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν καί τῆς ἔλλειψης τήρησης τῶν στοιχειωδῶν ὅρων ὑγιεινῆς. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ἡ γερμανική Διοίκηση στήν περίοδο τῆς κατοχῆς (β΄ παγκ. πόλεμος) ἀπαγόρευσε αὐστηρά στούς Γερμανούς στρατιῶτες νά ἔχουν γενετήσιες σχέσεις μέ Πομάκισσες. Σήμερα τά κρούσματα ἔχουν περιοριστεῖ σημαντικά ἤ ἐξαφανιστεῖ, χάρις στήν ἔγκαιρη λήψη μέτρων ἀπό τό κράτος.

Χῶρος ψυχαγωγίας τῶν ἀνδρῶν, ἀπαγορευμένος γιά γυναῖκες, εἶναι τό καφενεῖο, ὅπου συζητεῖται ὁτιδήποτε τούς ἀφορᾶ. Στίς κοινωνικές ἐκδηλώσεις ὁ διαχωρισμός τῶν ρόλων τοῦ ἄνδρα καί τῆς γυναίκας εἶναι ἔντονος, κάτι πού ἐπιβάλλει ἡ θρησκεία. Στήν παραδοσιακή κοινωνία τους ἡ γυναίκα εἶναι ὑποταγμένη στήν δύναμη τοῦ ἄνδρα καί ὀφείλει νά ἐργάζεται μέσα καί ἔξω ἀπό τό σπίτι. Ἡ ἀπομόνωσή της στό κοινωνικό περιθώριο εἶναι ἡ μόνη ἀνταμοιβή τῶν κόπων της. Ἡ ἐθιμοτυπία καί οἱ κανόνες κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος στίς

1. Ἐκτενής ἀνάλυση τῶν προβλημάτων καί πολιτική ἐκτίμηση τοῦ Πομακικοῦ ζητήματος ὑπάρχει στήν ὁμιλία τοῦ Γιάννη Δ. Μαγκριώτη, πού δόθηκε στίς 16-4-1980 στήν αἴθουσα Γραμμάτων καί Καλῶν Τεχνῶν, ὀργανωμένη ἀπό τό Θρακικό Κέντρο καί τήν Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν. Ἡ ὁμιλία δημοσιεύθηκε στά ΘΡΑΚΙΚΑ, 1981· βλ. ἐπίσης ἄρθρα τοῦ ἴδιου στήν ἐφημερίδα «Ἐλεύθερη Θράκη» τῆς Ἀλεξανδρούπολης, τά ὁποῖα μέ δριμύτητα προσπάθησε νά ἀντικρούσει ἡ ἐφημερίδα «ΓΚΕΡΤΣΕΚ» τῆς Κομοτηνῆς.



Πομάκοι καί παραδοσιακό ἐργαλεῖο τῆς δουλειᾶς.



Οἱ τελευταῖοι μαθητές τοῦ ἐρημωμένου σχολείου Κερασιᾶς.

ἐκδηλώσεις τους, ὥστε ἡ ἀνυπακοή καί καταστρατήγησή τους νά χαρακτηρίζει τόν παραβάτη σάν ἀνήθικο καί μιαρό.

Στό χῶρο τῆς ἐκπαίδευσης ἡ κατάσταση εἶναι προβληματική. Τά Πομακόπουλα ξεκινώντας τόν κύκλο τῆς μόρφωσης, εἰσάγονται στά μειονοτικά σχολεῖα ὅπου, μαθαίνουν τήν ξένη πρός τήν μητρική τους γλῶσσα τουρκική. Τελειώνοντας τήν στοιχειώδη ἐκπαίδευση οἱ περισσότεροι προτιμοῦν τά ἱεροσπουδαστήρια ἤ τό Γυμνάσιο-Λύκειο Κομοτηνῆς (Τζελάλ Μπαγιάρ) ἤ τό ἀντίστοιχο τῆς Ξάνθης. Ἀποφοιτώντας δέν συνεχίζουν στά Ἑλληνικά Πανεπιστήμια ἀλλά καταφεύγουν στήν Τουρκία, ὅπου σάν «ὁμογενεῖς» γίνονται δεκτοί μέ εὐνοϊκές προϋποθέσεις. Καί ἀφοῦ τελειώσουν τίς σπουδές τους ἐπιστρέφουν στήν Ἑλλάδα.

Ὁ Πομάκος μέ τήν οἰκογένειά του μιλᾶ τήν πομακική, στό μειονοτικό σχολεῖο μαθαίνει ὑποχρεωτικά τήν τουρκική καί πρέπει νά γνωρίζει ἑλληνικά γιά τίς συναλλαγές μέ τούς Ἕλληνες. Ποῦ νά δώσει βαρύτητα; Στήν μητρική; Στήν ἑλληνική πού εἶναι καί τό μόνο ἐφόδιο γιά τήν εἰσαγωγή στό ἑλληνικό σύστημα παιδείας ἤ στήν τουρκική πού τοῦ ἐπιβάλλεται; Δημιουργοῦνται ἄτομα ἡμιμαθῆ μέ κλυδωνισμένη ἐθνική συνείδηση ἀνίκανα νά παρακολουθήσουν καί συμμετάσχουν στίς πολιτιστικές-πευματικές ἐκδηλώσεις τῶν Ἑλλήνων. Ἡ δημιουργία δημόσιων μειονοτικῶν σχολείων μέ τήν διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς καί πομακικῆς, σύμφωνα μέ τό ἑλληνικό ἐκπαιδευτικό πρόγραμμα, θεωρεῖται ἀναγκαῖο μέτρο γιά νά χτυπηθεῖ ὁ ἐκτουρκισμός καί πνευματικός ὑποσιτισμός τῆς φυλῆς.

Ἐμπόδια στήν ἐκπαίδευση συνιστοῦν οἱ θρησκοληψίες, τά ἀπομακρυσμένα χωριά καί γιά τά κορίτσια, ἡ ἤβη, πού σάν τά καταλάβει καί αἰσθανθοῦν γυναῖκες, ἐγκαταλείπουν τά σχολεῖα γιά νά καλυφθοῦν μέ τό «φερεντζέ». Ἡ μετακίνηση τῶν οἰκογενειῶν ἀπό τίς χειμερινές στίς θερινές κατοικίες καί ἀντίστροφα δημιουργεῖ προβλήματα στούς μαθητές πού ἀκολουθοῦν τίς οἰκογένειές τους.

Πρόσθετες δυσκολίες εἶναι τά χαμηλά εἰσοδήματα καί ἡ μέχρι σήμερα συνεχιζόμενη διαμάχη γιά τό ἄν θά διδάσκονται τήν παλιά τουρκική γραφή (ἀπό δεξιά πρός ἀριστερά) ἤ τήν νέα μέ λατινικά στοιχεῖα. Τό πρόβλημα πρωτοπαρουσιάστηκε στά 1955, ὅταν συστήθηκε στούς δασκάλους νά χρησιμοποιοῦν τήν νέα γραφή. Οἱ περισσότεροι ἀντέδρασαν τότε, ἀλλά μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου κάμφθηκαν. Κύριο ἐπιχείρημα ὅσων ὑποστήριζαν ἤ ὑποστηρίζουν τήν παλαιά γραφή εἶναι τό γεγονός ὅτι τό Κοράνιο εἶναι γραμμένο στήν ἀραβική, ἄρα ἡ νέα γραφή δηλώνει ἀσέβεια στό Θεό.

Τό σχολεῖο λοιπόν σάν θεσμός πού συμβάλλει στήν κοινωνικοποίηση καί τήν ἔνταξη τοῦ ἀτόμου στόν ἐθνικό τρόπο σκέψης καί ζωῆς, στήν


ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ
ΔΥΤΙΚΗ ΡΟΔΟΠΗ
ΟΡ. ΚΑΛΙΚ ΜΠΑΛΚΑΝ
ΟΡ. ΠΙΡΙΝ
NEVROCOP
Dere Koy
PASMAKLI
Ablanitsa
Π. ΕΒΡΟΣ
Eski Dere
Mastanli-Momcilgrad
Π. ΑΡΔΑΣ
Kosukavak-Krumovgrad
Ερυθροπόταμος
Dari-Dere
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΡΟΔΟΠΗ
Çakal Koy
Π. ΝΕΣΤΟΣ
ΟΡ. ΟΡΒΗΛΟΣ
ΟΡ. Φαλακρό
ΔΡΑΜΑ
ΑΥΧΙΤΗΣ
ΟΡΗ ΛΕΚΑΝΗΣ
ΚΟΜΟΤΗΝΗ
Ιασμός
Φιλλυρί
ΣΕΡΡΕΣ
ΚΑΒΑΛΑ
ΣΤΡΥΜΩΝΑΣ
ΟΡ. ΠΑΓΓΑΙΟ
Σύμβολο
Κόλπος Καβάλας
Ισμαρος
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗ
ΤΟΥΡΚΙΑ
Στρυμονικός κόλπος
Θρακικό πέλαγος
Ν. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ
Φεγγάρι
ΥΠΟΜΝΗΜΑ
τόπος με Πομάκους
Εχίνος: τόπος με Πομάκους
Ιασμος: τόπος και με Πομάκους (%)
σύνορα
οδική αρτηρία
ΑΡΤΗΣ
ΡΙΟΧΩΝ ΜΕ
ΟΜΑΚΟΥΣ
1983
Δ.Ν.

περίπτωση τῶν Πομάκων ἐξυπηρετεῖ τήν ἀντικοινωνικότητα καί τήν ἔνταξή τους στίς πάγιες ἐθνικιστικές ἐπιδιώξεις τῆς τουρκικῆς βουλιμίας. Ὁποιαδήποτε προσπάθεια γιά ἀλλαγές στίς ὑπάρχουσες καταστάσεις καί σχέσεις στό χῶρο τῶν Πομάκων θά ἀποτύχει, ἄν δέν στηριχθεῖ στήν ἐκπαίδευση, πού σήμετα ἀναπαράγει καί διευρύνει τό χάσμα Πομάκων καί Ἑλλήνων, χάσμα πού στό παρελθόν καλύπτονταν ἀπό ἀμοιβαία ἐκτίμηση. Ἀπό ἑλληνικῆς πλευρᾶς δέν ἔχει ἀλλάξει τίποτα, μιά καί ὅλοι οἱ Θρακιῶτες βλέπουν μέ συμπάθεια καί εὐχάριστη διάθεση τούς γραφικούς Πομάκους, τῶν ὁποίων οἱ ἀρετές εἶναι γνωστές. Ὅμως, οἱ διαδικασίες καί οἱ τρόποι ψυχικῆς ἀπομάκρυνσης τῶν Πομάκων εἶναι σταθεροί καί ἐπιτελοῦν ἀνενόχλητα τό ἔργο τους στήν Θράκη. Ἄν τό ζήτημα εἶχε μόνο ἐκπαιδευτικό ἤ φιλολογικό ἐνδιαφέρον, λίγο θά ἐνδιέφερε — τουλάχιστον τόν γράφοντα — ὅμως κύρια ἔχει ἐθνικό ἐνδιαφέρον, πού σχετίζεται μέ τήν ἐδαφική ἀκεραιότητα τῆς Θράκης, τήν εἰρηνική συνύπαρξη τῶν κατοίκων της καί τήν στερέωση τῆς εἰρήνης στόν εὐρύτερο βαλκανικό χῶρο. Εὔλογα συνάγεται ὅτι ἡ ἐπέμβαση τῶν ὑπευθύνων καί ἡ ἐξουδετέρωση τῶν μηχανισμῶν τοῦ μίσους ἐξυπηρετεῖ ὄχι μόνο τό ἐθνικό συμφέρον ἀλλά καί τήν εἰρήνη στήν πολύπαθη γῆ τῆς Θράκης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οἱ Πομάκοι λοιπόν ἀποτελοῦν μιά παραδοσιακή κοινωνία τῆς νότιας Βαλκανικῆς, πού μέσα ἀπό ἰδιάζουσες ἱστορικές συνθῆκες ἀνέπτυξαν ξέχωρο τρόπο ζωῆς ἀπομονωμένοι στίς ὀροσειρές τῆς Ροδόπης. Ἡ πολυκύμαντη ἱστορική πορεία τούς κληροδότησε μέ στοιχεῖα πού ἀποτελοῦν ἐμπόδιο στήν ἔνταξη καί προσαρμογή τους στήν ἐθνική πολιτιστική παράδοση καί ζωή. Ἡ ἱστορική, ἐθνολογική, κοινωνιολογική καί λαογραφική μελέτη τῆς πληθυσμιακῆς αὐτῆς ὁμάδας ἐξυπηρετεῖ ὄχι μόνο ἐπιστημονικούς ἀλλά καί σκοπούς πού ἀναφέρονται στήν ἑλληνικότητα καί τήν ἐθνική φυσιογνωμία τοῦ θρακικοῦ χώρου.

Τό πονημάτιο αὐτό καταπιάστηκε μέ τήν ἱστορική πλευρά τοῦ ζητήματος καί μοιραῖα ὁ,τιδήποτε ἀφορᾶ στήν πολιτιστική κληρονομιά, στήν κοινωνική ὀργάνωση, στόν τρόπο ζωῆς ἀναφέρθηκε ἀκροθιγῶς. Φιλοδοξεῖ πάντως ὅτι συμπλήρωσε κενά, πού μέχρι σήμερα καλύπτονταν ἀπό καλοπροαίρετες ὑποθέσεις ἤ σκόπιμες διαστρεβλώσεις, γιά ἐθνικοπολιτικούς λόγους.

Οἱ προσωπικές ἀφηγήσεις Πομάκων, οἱ νέες ἀπόψεις καί ἡ συγκέντρωση τῆς, κατά τό δυνατόν, πληρέστερης βιβλιογραφίας, συνιστοῦν τήν προσφορά τῆς μελέτης στό κρίσιμο θέμα.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ

ΠΩΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΙ ΜΕΤΑΚΙΝΕΙΤΑΙ Η ΛΙΜΝΗ ΤΗΣ ΒΙΣΤΩΝΙΔΑΣ

Η παράδοση αναφέρει πως στη θέση της λίμνης Βιστωνίδας κατά τους προϊστορικούς χρόνους υπήρχε μια πολιτεία με σημαντικά για την εποχή εκείνη κτίρια και πως εξαιτίας ενός γεωτεκτονικού γεγονότος η περιοχή, σαν μια μικρή Ατλαντίδα, έπαθε καθίζηση και σκεπάστηκε από τα νερά (Στράβων: Γεωγραφικά Α 18).

Ακόμη η μυθολογία αναφέρει πως την ονομασία της την πήρε από τους Βίστωνες, που κατοικούσαν τήν περιοχή καί ήσαν αρχαίος Θρακικός λαός (Σκάμνιος ο Χίος: Περιήγηση. Ηρόδοτος: Ιστορία VII–110 και Στράβων: Γεωγραφικά VII 331, 44).

Μυθικός βασιλιάς τους ο Διομήδης με τα ανθρωποφάγα άλογα του, που υποχρεώθηκε ο Ηρακλής, ύστερα από εντολή του Ευρυσθέα, να φέρει στις Μυκήνες.

Όμως και η ιστορία δεν παρέλειψε να αναφέρει κατ᾽ επανάληψη την λίμνη αυτή.

Ο Ηρόδοτος στην ιστορία του (VII–119) γράφει: «... κοντά εις την Δίκαιαν (συναντάμε) την Βιστωνίδα, που μέσα σ᾽ αυτήν χύνουν τα νερά τους δύο ποταμοί, ο Τραύος καί ο Κομψάτος».

Ο δε Στράβων στα Γεωγραφικά του (VII–331, 47) γράφει: «Η πρώτη δε πόλη μετά τα Άβδηρα είναι η πόλη Δίκαια, η οποία είναι κτισμένη στο βάθος ενός κόλπου και έχει λιμάνι· πάνω δε απ᾽ αυτήν υπάρχει η λίμνη Βιστωνίδα, η οποία έχει περίμετρο διακοσίων περίπου σταδίων ...».

Όμως τόσο οι συγγραφείς αυτοί, όσο και πολλοί άλλοι, όπως ο Αρριανός και ο Πλούταρχος, αναφέρουν ή αφήνουν να εννοηθεί πως ανάμεσα στην λίμνη και τη θάλασσα μεσολαβούσε μια ζώνη στεριάς, μέσω της οποίας εγίνετο η επικοινωνία των κατοίκων της περιοχής και ευρύτερα της Ασίας με τους Έλληνες.

Ο Ηρόδοτος στην ιστορία του (VII–109) γράφει για τον Ξέρξη και την εκστρατεία του κατά της Ελλάδας ότι: «Αφού πέρασε τήν αποξηραμένη

κοίτη του ποταμού Λίσσου, πέρασε κοντά από τις Ελληνικές πόλεις Μαρώνεια, Δίκαια και Ἄβδηρα».

Πόσο ήταν το πλάτος της λωρίδας αυτής είναι άγνωστο. Σε ένα χάρτη του 16ου αιώνα, που σχεδιάσθηκε από τον Βέλγο έμπορο και γεωγράφο Ortelius, το πλάτος αυτής της λωρίδας φαίνεται να ξεπερνά τα 4-5 χλμ.

Ο χάρτης όμως αυτός έχει πολλές ατέλειες και ασάφειες, όπως και πολλά λάθη. Και ίσως το πλάτος αυτό να μην ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, ίσως όμως και να είναι σωστό, γιατί η λίμνη της Βιστωνίδας ήταν επί του δρομολογίου του και συνεπώς είχε σαφή εικόνα της περιοχής.

Αλλά είτε το πλάτος αυτό της λωρίδας της ξηράς που χώριζε τήν λίμνη από τη θάλασσα ήταν 4 ή 5 χλμ. είτε λιγότερα, ένα είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι υπήρχε η λωρίδα αυτή, που σήμερα έχει εξαφανισθεί κάτω από τα νερά της λίμνης και μόνο ορισμένα τμήματά της προβάλλουν πάνω απ᾽ αυτά.

Υπάρχει βέβαια ο εθνικός δρόμος σήμερα που ενώνει στη θέση αυτή τους δύο Νομούς Ροδόπης και Ξάνθης, αλλά το τμήμα αυτό του δρόμου σε μεγάλο μήκος είναι τεχνητό, άφού επιχωματώθηκε η λίμνη από την κατασκευάστρια του έργου εταιρεία.

Πως όμως και γιατί εξαφανίσθηκε κάτω από τα νερά της λίμνης η λωρίδα αυτή της στεριάς, που ένωνε στη θέση αυτή τους δύο Νομούς και κατ᾽ επέκταση και τη λοιπή Ελλάδα με το ανατολικό της Βιστωνίδας τμήμα της χώρας μας;

Όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος μέσα στη λίμνη χύνουν τα νερά τους οι δύο ποταμοί, Κομψάτος και Τραύος, και μαζί μ᾽ αυτούς και ένας τρίτος ο Κόσυνθος ή Κοσσυνίτης, που σύμφωνα με την παράδοση όταν τα άλογα του Διομήδη πίνανε από τα νερά του μεταβάλλονταν σε ανθρωποφάγα (Αἰλιανού περί ζώων ιδιότητος XV-35).

Και οι τρεις αυτοί ποταμοί έχουν τις λεκάνες απορροής τους πάνω στην οροσειρά της Ροδόπης και μαζί με τα νερά τους μεταφέρουν προς την λίμνη και ποσότητα φερτών γαιωδών υλικών.

Η ποσότητα αυτή των υλικών που μεταφέρονται από τα κινούμενα των χειμάρρων αυτών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, οι σημαντικότεροι των οποίων είναι:

α) Η ένταση, η συχνότητα και το ύψος της βροχής που πέφτει στην περιοχή.

β) Η κλίση των λεκανών απορροής, το μήκος αυτών και κατά συνέπεια και η ταχύτητα του κινουμένου νερού.

γ) Η έκθεση αυτών (αν είναι Ν ή Β κ.λ.π.).

δ) Η φύση του υπεδαφίου πετρώματος (ανάλογα αν αυτό αποσαθρώνεται εύκολα ή δύσκολα).
ε) Η φύση του δημιουργημένου από την αποσάθρωση εδάφους (αν αυτό είναι συνεκτικό ή χαλαρό) και
στ) Ο βαθμός δασοκάλυψης των λεκανών αυτών.

Οι βροχές που πέφτουν στην περιοχή, όπως και όλες οι βροχές της παραμεσογείου ζώνης είναι πολύ ραγδαίες και έτσι εμπερικλείουν μεγάλη διαβρωτική και παρασυρτική ικανότητα. Παράλληλα έχουν μεγάλη συχνότητα τον χειμώνα και την άνοιξη και μικρή το καλοκαίρι και το φθινόπωρο.

Έτσι οι μεγαλύτερες διαβρώσεις παρατηρούνται τις δύο πρώτες εποχές.

Η κλίση των λεκανών απορροής των ποταμών αυτών είναι πολύ μεγάλη (40 έως και 70%) και κατά συνέπεια και μεγαλύτερη η ταχύτητα του κινουμένου νερού της βροχής. Είναι δε γνωστό πως το βάρος των τεμαχίων που μπορούν να μετακινηθούν από το κινούμενο νερό είναι ανάλογο της έκτης δύναμης της ταχύτητας αυτού. Έτσι τα νερά ενός χειμάρρου που κινούνται με διπλάσια ταχύτητα ενός άλλου, μεταφέρουν 64 φορές βαρύτερα υλικά από τον δεύτερο και, αν είναι τριπλάσια τότε, είναι 729 φορές βαρύτερα.

Η έκθεση των λεκανών αυτών είναι προς νότια και κατά συνέπεια λόγω της μεγάλης θερμοκρασίας που αναπτύσσεται στο έδαφος τους θερινούς μήνες χαλαρώνει η συνεκτικότητα των εδαφών και είναι ευκολότερη η παράσυρσή τους τους χειμερινούς μήνες, όταν πια αρχίζουν οι ραγδαίες βροχές.

Τα πετρώματα της οροσειράς της Ροδόπης κατά 80% είναι γνευσιακοί σχιστόλιθοι και είναι γνωστό πως τα σχιστολιθικά πετρώματα γενικά δίνουν περισσότερα υλικά διάβρωσης από τα γρανιτικά ή τα ασβεστολιθικά (1,7 έναντι 0,76). Το δε έδαφος που προκύπτει από την αποσάθρωση αυτή του γνευσίου έχει πολύ μικρή συνεκτικότητα και συνεπώς εύκολα παρασύρεται από τα κινούμενα νερά της βροχής προς τις χαμηλότερες θέσεις.

Και τέλος η δασοκάλυψη της περιοχής είναι υποτυπώδης και σε πολλές περιπτώσεις ανύπαρκτη.

Ο τελευταίος αυτός παράγοντας, η δασοκάλυψη, παίζει σημαντικό ανασταλτικό ρόλο στη διαβρωτική ενέργεια των βροχών και θετικό στη συγκράτηση του εδάφους στον τόπο γενέσεώς του.

Και αυτό γίνεται γιατί:

α) Η κόμη (το φύλλωμα) των δένδρων ανακόπτει την μεγάλη ταχύτητα των

σταγόνων της βροχής και την εμπερικλειόμενη σ΄ αυτές διαβρωτική και παρασυρτική δύναμη αυτής.

β) Το στρώμα φυλλώματος που επικαλύπτει το έδαφος σαν προστατευτικός μανδύας εμποδίζει τις σταγόνες της βροχής να πέσουν με δύναμη πάνω στο έδαφος και απορροφά τα νερά της σαν ένα είδος σφουγγαριού και έτσι αποδίδει το νερό στο έδαφος σιγά σιγά, έτσι ώστε ένα μεγάλο μέρος αυτού να διηθείται στα χαμηλότερα στρώματα του εδάφους και να μας δίδει τις πηγές και όσο νερό πια κυλάει πάνω στην επιφάνεια του εδάφους είναι ανήμπορο να διαβρώσει το έδαφος και

γ) Το ριζικό σύστημα των δένδρων συγκρατεί το έδαφος σαν ένα είδος δικτυωτού πλέγματος.

Το Ινστιτούτο Γεωλογικών Ερευνών των Η.Π.Α. υπελόγισε πως μια δασοσκεπής επιφάνεια δίνει 11 φορές λιγότερα υλικά από μια άλλη γυμνή στους χειμάρρους.

Έτσι λοιπόν για την περιοχή μας έχουμε όλες εκείνες τις προϋποθέσεις για την δημιουργία και παράσυρση μεγάλων ποσοτήτων γαιωδών υλικών από τις λεκάνες απορροής των ποταμιών στις χαμηλότερες θέσεις μέχρι την λίμνη ή και μέχρι τη θάλασσα.

Η κάθε χρόνο μεταφερόμενη ποσότητα φερτών υλικών από τα νερά των ποταμιών αυτών είναι δύσκολο να υπολογισθεί επακριβώς, γιατί όλοι οι παραπάνω παράγοντες που συντελούν στην διάβρωση και μεταφορά των υλικών είναι μεταβλητοί και συνεπώς η ποσότητα αυτή των μεταφερομένων υλικών είναι εναλλασσομένη.

Από μετρήσεις που έγιναν από την Δασοτεχνική Υπηρεσία Θράκης κατά την περίοδο 1951-1961 τα μεν φερτά υλικά του ποταμού Κοσύνθου ανήλθαν σε 2.800.000 κ.μ., του δε Κομψάτου σε 2.420.000 κ.μ.

Αν λάβουμε υπόψη πως και η λεκάνη απορροής του Τραύου έχει τις ίδιες ακριβώς κλιματεδαφικές συνθήκες που έχουν και οι άλλες δύο λεκάνες και πως η έκταση αυτής είναι το ένα τέταρτο περίπου της λεκάνης απορροής του Κομψάτου, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως τα φερτά υλικά του ποταμού αυτού ανέρχονται σε 70.000 περίπου κ.μ. κάθε χρόνο και για την 10ετία 1951—1961 το ποσό αυτό ανήλθε σε 700.000 κ.μ.

Έτσι έχουμε ένα σύνολο φερτών υλικών που μεταφέρθηκαν από τους τρεις αυτούς ποταμούς κατά την παραπάνω περίοδο που ανέρχεται σε 5.920.000 κ.μ.

Πού πήγε όμως και τι έγινε ένας τόσος μεγάλος όγκος υλικών;

Ένα μέρος αυτών, πολύ μικρό λόγω ισορροπημένης αντισταθμικής κλίσεως των χειμάρρων, το πλέον χονδρόκοκκο, έμεινε μέσα στην κοίτη αυτών.

Ένα άλλο μέρος αυτών έφθασε στην λίμνη και την πρόσχωσε και τέλος το υπόλοιπο αυτών κατέληξε στη θάλασσα.

Το πρώτο μέρος των υλικών αυτών που έμεινε μέσα στην κοίτη δεν θα μας απασχολήσει, γιατί όπως αναφέραμε λόγω της ισορροπημένης αντισταθμικής κλίσεως της κοίτης των ποταμών αυτών είναι μικρό.

Τα δύο όμως άλλα μέρη που καταλήγουν στη λίμνη και στη θάλασσα και οι ποσότητες των οποίων είναι τεράστιες και αλλοιώνουν σημαντικά την όλη μορφολογία τόσο της λίμνης όσο και των ακτών της θαλασσίας περιοχής του Πόρτο Λάγο, θα μας απασχολήσουν διεξοδικά.

Α΄ Οι προσχώσεις της Λίμνης.

Από την αντιπαραβολή δύο χαρτών της περιοχής της λίμνης της Βιστωνίδας των ετών 1951 και 1971 αντίστοιχα, θα δούμε πως στον χάρτη του 1971 υπάρχει μία αξιόλογη αλλοίωση της περιμέτρου της λίμνης καί μία σημαντική μετατόπιση αυτής προς Ν. και Ν.Δ. Συγκεκριμένα θα παρατηρήσουμε πως στις θέσεις των εκβολών των τριών ποταμών έχει σχηματισθεί ξηρά, που η συνολική της επιφάνεια ανέρχεται σε 1.200 περίπου στρέμματα και που σχηματίσθηκε μέσα στην εικοσαετία 1951-1971.

Επίσης θα δούμε πως η λίμνη μέσα σ΄ αυτήν την περίοδο μετακινήθηκε κατά 150 μ. περίπου κατά μέσο όρο προς Ν. και ΝΔ και εκάλυψε μια ζώνη στεριάς, που η έκτασή της φθάνει τα 1.000-1.100 στρέμματα.

Αν παρατηρήσουμε τη θέση του εξωκκλησίου του Αγ. Αθανασίου Κεσσάνης στον χάρτη εκδόσεως 1951 βλέπουμε πως το εξωκκλήσι αυτό απέχει από την λίμνη 150 περίπου μέτρα.

Αν πάλι παρατηρήσουμε την θέση αυτή του εξωκκλησίου στο χάρτη εκδόσεως 1971, βλέπουμε πως αυτή είναι στο άκρο της λίμνης ακριβώς. Επίσης αν παρατηρήσουμε το φρούριο στο στόμιο του ποταμού Κοσύνθου, θα δούμε πως μέσα σε μια εικοσαετία η λίμνη απομακρύνθηκε απ' αυτό γύρω στα 1 έως 1,5 χιλιόμετρα.

Έτσι αν λάβουμε υπόψη μας πως πράγματι η λίμνη μέσα μόνο στην εικοσαετία 1951-1971 μετακινήθηκε προς Ν και ΝΔ κατά 150 μ., τότε γίνεται φανερό πώς και γιατί έχει χαθεί κάτω από τα νερά της λίμνης μια λωρίδα 4-5 χλμ. που μεσολαβούσε ανάμεσα στη λίμνη της Βιστωνίδας και τη θάλασσα κατά την περίοδο που περιγράφουν τόσο οι παραπάνω αναφερθέντες αρχαίοι συγγραφείς μας, όσο και ο γεωγράφος Ortelius κατά τον 16ο αιώνα.

Κατά την περίοδο αυτή και για τον σχηματισμό μόνο της στεριάς των 1.200 στρεμμάτων στη λίμνη τα φερτά υλικά των ποταμών έφθασαν,

παρατηρώντας και το βάθος της λίμνης στις θέσεις αυτές κατά τον χρόνο του 1951 που ήταν γύρω στα 2 μ., τα 2.500.000 κ.μ., που προήλθαν από την διάβρωση των ορεινών λεκανών απορροής των τριών ποταμών.

Ένα άλλο τεράστιο ποσό φερτών υλικών έχει επιστρωθεί στον πυθμένα της λίμνης κατά την ίδια περίοδο. Το ποσό αυτό είναι πολύ δύσκολο να υπολογισθεί επακριβώς. Όμως αν λάβουμε υπόψη μας πως πρανή γύρω από τη λίμνη ύψους 10-20 εκατ. του μέτρου περίπου έχουν καλυφθεί κατά την εικοσαετή αυτή περίοδο με τα νερά της λίμνης και πως η έκταση της λίμνης ανέρχεται σε 42.500 στρέμματα, τότε το ποσόν αυτό πρέπει να ξεπερνά τα 5.000.000 κ.μ.

Συνολικά δηλαδή από 12.000.000 κ.μ. ποσότητα φερτών υλικών που έφθασαν στη λίμνη κατά την εικοσαετία 1951-1971, η λίμνη κράτησε τα 7.500.000 κ.μ., η δε υπόλοιπη ποσότητα των 4.500.000 κ.μ., το πλέον λεπτόκοκκο, υλικό έφθασε στη θάλασσα, όπου και πρόσχωσε τις ακτές του Πόρτο Λάγος.

Β΄ Οι προσχώσεις των ακτών της θάλασσας του Πόρτο Λάγος.

Ο Στράβων αναφέρει στα Γεωγραφικά του (Z-44) ότι «Η πρώτη δε πόλη μετά τα Άβδηρα είναι η Δίκαια, η οποία είναι κτισμένη στο βάθος ενός κόλπου και έχει λιμάνι».

Όμως σήμερα γνωστής ήδη της θέσεως της πόλης και μετά από 2.000 περίπου χρόνια, το λιμάνι αυτό έχει προσχωθεί σε βάθος 500 και πλέον μέτρων και μαζί με την πόλη εξαφανίσθηκε και το λιμάνι της.

Τα γαιώδη δε αυτά υλικά που συσσωρεύθηκαν μέσα στον κόλπο αυτό, όπως και παραπάνω αναφέραμε, προέρχονται όλα από την ορεινή Ροδόπη, μεταφερθέντα από τους τρεις αυτούς ποταμούς μέσω της λίμνης και του διαύλου που ενώνει την λίμνη με την θάλασσα.

Το ίδιο φαινόμενο της προσχώσεως έγινε και στην περιοχή του Πόρτο Λάγος και συνεχίζεται να γίνεται, όπου η θάλασσα σε ένα βάθος από τις ακτές ενός περίπου χιλιομέτρου και πλέον έχει επιστρωθεί με ένα στρώμμα λάσπης, που μεταφέρθηκε από την λίμνη στη θάλασσα.

Έτσι η περιοχή αυτή λόγω της συσσωρευθείσης λάσπης είναι εντελώς ακατάλληλη για τους κολυμβητές.

Το δε λιμάνι του Πόρτο Λάγος για να μπορεί να δέχεται τα διάφορα μικρά πλοιάρια, πρέπει κάθε χρόνο να εκβαθύνεται απομακρυνομένης της λάσπης, που μεταφέρεται από τη λίμνη και εναποτίθεται συνεχώς μέσα στο λιμάνι.

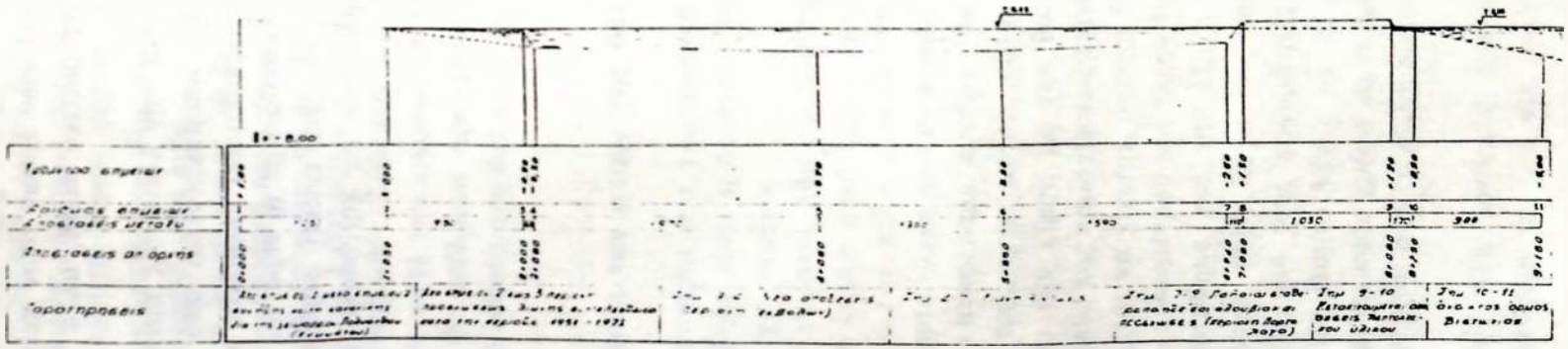
Κλείνοντας την όλη ιστορική έρευνα της περιοχής της λίμνης Βιστωνίδας, καταλήγουμε σε ένα και μοναδικό βασικό συμπέρασμα:

Η καταστροφή των δασών στον ορεινό χώρο έχει σαν αποτέλεσμα και την καταστροφή όχι μόνον τεχνικών έργων στον πεδινό χώρο, για τα οποία δαπανούνται τεράστια χρηματικά ποσά, αλλά και αυτό το ίδιο φυσικό περιβάλλον.

Στην περίπτωσή μας βλέπουμε την λίμνη της Βιστωνίδας να μετακινείται προς Ν και ΝΔ και να απομακρύνεται από το Φρούριο των Αμαξάδων, την παλιά Αναστασιούπολη επί Ρωμαϊκής κατοχής, και μέσα σε 2.000 περίπου χρόνια να έχει καλύψει με τα νερά της προς Ν. μια ζώνη στεριάς πλάτους 4-5 χλμ. και να έχει ενωθεί σήμερα σχεδόν με την θάλασσα και να έχει μεταβληθεί έτσι σε λιμνοθάλασσα.

Διάγραμμα κατά μήκος τομής του δεξιού ρου του κυρίου ρεύματος Χειμάρρου Πολυάνδου (Κομψάτου)
από εκβολών στη λίμνη Βιστωνίδος μέχρι του ανωτέρου όρμου βιστωνίας

Κλίμακες Μήκων 1:10.000
Υψών 1:1000

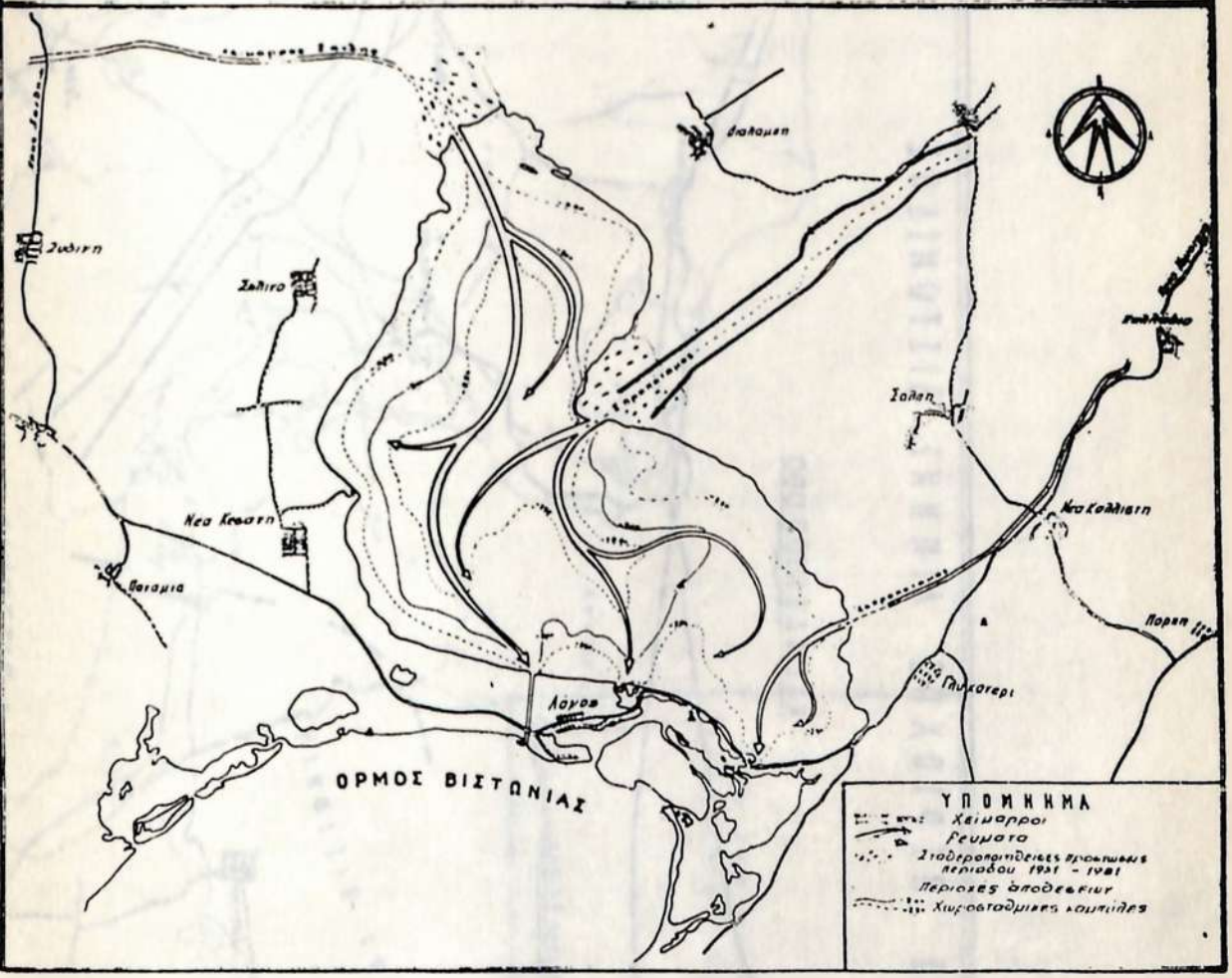


Στα 1α εξεσφραγισμένα στοιχεία προσθέτουμε
από τον ση άδειο τερπνό 1 χάρτη Εκδόσεως 1971

ΧΑΡΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΛΙΜΝΗΣ ΒΙΣΤΩΝΙΔΟΣ

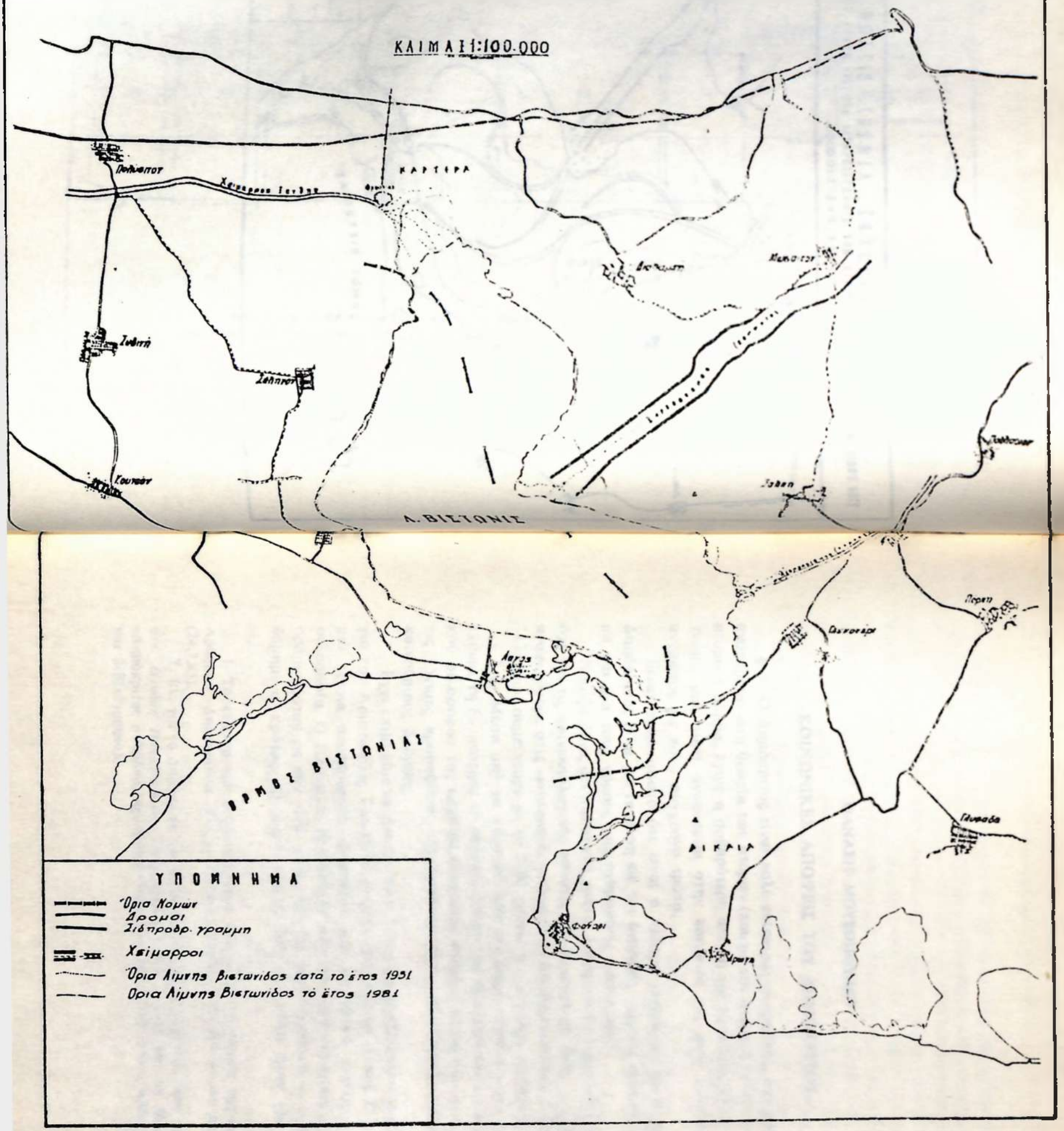
ΣΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΦΑΙΝΟΝΤΑΙ ΤΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΤΡΕΙΩΝ ΧΕΙΜΑΡΡΩΝ

ΚΛΙΜΑΣ 1:10.0000



ΧΑΡΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΛΙΜΝΗΣ ΒΙΣΤΩΝΙΔΟΣ

ΚΛΙΜΑΞ 1:100.000



ΘΑΝΑΣΗ ΜΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ

«ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ»[1]

§ 1. Ο Δημόκριτος είναι πολύ επίκαιρος στοχαστής, όχι μόνο γιατί αναφέρεται στη θεωρία των ατόμων (που με την ατομική ενέργεια και την ατομική βόμβα, έγινε η σοβαρότερη απειλή της προόδου), αλλά κατά τη γνώμη μας γιατί αναφέρεται στην κοινωνία και στον πολιτισμό του ανθρώπου με πολύ σύγχρονο τρόπο.

Είναι πολύ σωστό ότι είναι ο πρώτος φιλόσοφος με σύστημα. Ο Δημόκριτος μιλά για τη φύση και τον άνθρωπο, για τους φυσικούς νόμους μα και για τους νόμους της ανθρώπινης κοινωνίας.

Νομίζω όμως ότι πιο συχνά γίνεται λόγος για την ατομική θεωρία και όχι για τις κοινωνιολογικές απόψεις του Δημόκριτου. Αυτό μας ώθησε να αναφερθούμε στις «κοινωνικές απόψεις του Δημόκριτου» στα Δημοκρίτεια '83», που συμπίπτουν με τα 2500 χρόνια του μεγάλου Αβδηρίτη σοφού[2].

§ 2. Μέσα από τα αποσπάσματα του Δημόκριτου που μας σώθηκαν έχουμε τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τη σκέψη του πιο προοδευτικού φιλοσόφου της αρχαίας ελληνικής σκέψης, αυτού που ολοκληρώνει τις γόνιμες προσπάθειες της προσωκρατικής φιλοσοφίας, χαράσσοντας καινούριους δρόμους.

Έχει επιβληθεί να γίνεται πολύς λόγος για τον Πλάτωνα και λιγότερο για τον Αριστοτέλη. Για το Δημόκριτο επιβαλλόταν σιωπή. Ο λόγος για μια τέτοια συμπεριφορά αντανακλά την κοινωνική αντίληψη για τη φιλοσοφία. Ο Πλάτωνας προερχόταν από την αριστοκρατική μερίδα και οραματιζόταν με την «Πολιτεία» του ένα αριστοκρατικό — ορθολογικά δομημένο κράτος. Ο Αριστοτέλης από την άλλη ήταν (θα λέγαμε)

1. Το κείμενο που ακολουθεί, είναι εισήγηση στις γιορτές της κοινότητας Αβδήρων «Δημοκρίτεια '83», με την ευκαιρία των 2500 χρόνων του Δημόκριτου (24.7.83).

2. Βλ. για το Δημόκριτο στα Ελληνικά το καλύτερο βιβλίο, όπου στηριζόμαστε: *Θανάση Παπαδόπουλου* «Δημόκριτος» 1974. Επίσης *Θανάση Μουσόπουλου* «Δημόκριτος ο Αβδηρίτης» Ξάνθη, 1983 (έκδοση της κοινότητας Αβδήρων, όπου και βιβλιογραφία).

τεχνοκράτης. Περιγράφει περισσότερο ψυχρά την κοινωνία, κατατάσσει τα πολιτεύματα, είναι περισσότερο επιστήμονας και λιγότερο κοινωνικός οραματιστής.

Ο Δημόκριτος είναι ο τρίτος δρόμος, όπως θα λέγαμε της σκέψης. Σα συνέπεια της θεωρίας του για τα άτομα, που είναι καθαρά υλιστική παρουσιάζει μια σειρά κοινωνιολογικές απόψεις, που εντάσσονται στον ίδιο προοδευτικό κύκλο σκέψης. Ο Πλάτωνας ήθελε να μαζέψει και να κάψει όλα τα βιβλία του Δημόκριτου. Αν δεν το έκανε ο ίδιος, το κατάφεραν όλοι οι επίγονοί του που αγκάλιασαν κάθε μεταφυσική και ιδεαλιστική αντίληψη για τα πράγματα, την κοινωνία και τον άνθρωπο, γιατί κάτι τέτοιο εξυπηρετούσε την κυρίαρχη ιδεολογία και το βόλεμά τους μέσα στο σύστημα.

Ο Δημόκριτος αντίθετα ήταν ο τρανός κήρυκας της δημοκρατίας, της ειρήνης, της προόδου, του ανθρωπισμού.

§ 3. Ο Δημόκριτος πιστεύει ότι ο άνθρωπος είναι κομμάτι της φύσης και υπακούει στους νόμους της. Από την άλλη, ο άνθρωπος είναι και κοινωνικό ον. Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης συντελείται σιγά σιγά και αναφέρεται από τους αρχαίους σοφούς και το Δημόκριτο με τις θεωρίες για τη γένεση της ανθρώπινης κοινωνίας και του πολιτισμού.

Ο ανθρώπινος πολιτισμός ξεκινά από την ανάγκη, που ώθησε τον άνθρωπο στην πρόοδο. Η ανάγκη άμυνας απέναντι στα ζώα, οδήγησε στην ένωση των ανθρώπων, η ανάγκη συνεννόησης, οδήγησε στη δημιουργία της γλώσσας. Μέσα από τις απλές αυτές σκέψεις ο Δημόκριτος συλλαμβάνει την αρχή του ανθρώπου. Δάσκαλος των ανθρώπων στο κάθε τι υπήρξε η ανάγκη, η χρεία.

Ο Δημόκριτος στηρίζεται στην αρχαία Ελληνική μυθολογία, και πιο συγκεκριμένα στο μύθο του Προμηθέα που έκλεψε τη φωτιά από τους θεούς για να τη χαρίσει στους ανθρώπους. Η φωτιά έγινε αιτία για τη δημιουργία των τεχνών και την εξέλιξη του ανθρώπου. Ο Προμηθέας τιμωρήθηκε, όπως ξέρουμε, για την πράξη του αυτή από τους θεούς. Οι άνθρωποι όμως χάρη στη θυσία του Προμηθέα ανάπτυξαν τον πολιτισμό.

Ο Δημόκριτος με λογικό και όχι μυθολογικό τρόπο αναφέρεται στα γεγονότα. Τα χέρια του ανθρώπου, το λογικό και η εξυπνάδα του έχτισαν την ανθρώπινη κοινωνία. Οι υλικές ανάγκες προκαλούν τις αλλαγές και την εξέλιξη στη ζωή, όταν ο ίδιος ο άνθρωπος κατανοήσει το κέρδος του από την αλλαγή.

Πριν προχωρήσουμε, καλό είναι να σημειώσουμε ότι η ανάλυση αυτή του Δημόκριτου φτάνει ως τη δουλοχτητική κοινωνία, που ακμάζει στον 5ο αιώνα, τότε που ζούσε ο Δημόκριτος.

§ 4. Για να περάσει ο άνθρωπος από το στάδιο της αγριότητας στο στάδιο του πολιτισμού, χρειάστηκαν οι τέχνες, και κύρια η γεωργία, η οικοδομική, η υφαντική. Αυτές ακριβώς οι ανακαλύψεις επέτρεψαν τον άνθρωπο να ξεχωρίσει από τα υπόλοιπα ζώα. Οι τέχνες είναι επινοήματα του ανθρώπου, του μυαλού και των χεριών.

«Στα σημαντικότερα πράγματα, παρατηρεί ο Δημόκριτος, οι άνθρωποι είναι μιμητές και μαθητές των ζώων, την υφαντική και ραπτική τη μάθαμε από τις αράχνες, την οικοδομική από το χελιδόνι, το τραγούδι από τα πτηνά που κελαηδούν, τον κύκνο και το αηδόνι».

Από το τελευταίο σημείο καταλαβαίνουμε ότι ο Δημόκριτος δέχεται πως και οι καλές τέχνες βγήκαν από μίμηση της φύσης. Οι καλές τέχνες δημιουργήθηκαν μετά από τις πρακτικές τέχνες. Η έλλειψη υλικών αγαθών δημιούργησε τις πρακτικές τέχνες, ο πλεονασμός υλικών αγαθών δημιούργησε τις καλές τέχνες. Χαρακτηριστικά ο Δημόκριτος παρατηρεί: «η μουσική είναι νεώτερη τέχνη, δεν προήλθε από την ανάγκη, αλλά γεννήθηκε από το περίσσευμα». Ο άνθρωπος (μ' άλλα λόγια) πρώτα γεμίζει το στομάχι του κι ύστερα το ρίχνει στη μουσική και στο χορό.

Μέσα στην κοινωνία όμως υπάρχουν και άλλες τέχνες: η νομοθετική, η ρητορική, η πολιτική, η ηθική. Οι κοινωνικές τέχνες ή επιστήμες, όπως θα λέγαμε. Οι τέχνες αυτές απευθύνονται στις κοινωνικές ανάγκες του ανθρώπου. Η πολιτική είναι πολύ χρήσιμη για την κοινωνική ζωή, τη συμβίωση και κοινωνική πρόοδο. Το μεγάλο θέμα είναι ποιοι θα κρατούν στα χέρια τους την πολιτική δύναμη. Ο Δημόκριτος προτείνει να ανήκει η πολιτική εξουσία σ' όλους τους ελεύθερους. Για να είναι μάλιστα ικανοί στην πολιτική, προτείνει να τη διδάσκονται όλοι οι άνθρωποι. «Ο Δημόκριτος συμβουλεύει, την πολιτική τέχνη, που είναι η σπουδαιότερη απ' όλες, να τη διδάσκονται οι άνθρωποι και να επιδιώκουν τους κόπους, με τους οποίους πετυχαίνονται τα μεγάλα και λαμπρά έργα στους ανθρώπους». Ο Δημόκριτος δέχεται (πρέπει να το επαναλάβουμε) τη χρησιμότητα όλων ανεξαίρετα των πρακτικών και κοινωνικών τεχνών, ανεξάρτητα του ότι θεωρεί σημαντικότερη την πολιτική.

Η προοδευτικότητα στη σκέψη του έγκειται σε δύο σημεία: α) ότι θέλει όλους ικανούς για την πολιτική και β) ότι θέλει μια ανοιχτή, διαρκώς εξελισσόμενη κοινωνία.

Από απόσπασμα του ίδιου του Δημόκριτου πληροφορούμαστε ότι «κάθε νέα μέρα οι άνθρωποι ξυπνούν με νέες ιδέες στο μυαλό και λες και τους τραβά ένα κοινό σχέδιο όλοι κατευθύνονται για τη δουλιά τους ο καθένας στη δική του μεριά».

§ 5. Ο άνθρωπος δεν αρκεί να ζει μέσα στην κοινωνία, πρέπει να συμμετέχει στους νόμους και στους κανόνες εξέλιξής της. Το δίκαιο

προέρχεται από την ίδια την κοινωνία και τις ανάγκες της. Σύμφωνα με τη δημοκρίτεια σκέψη, η ανάγκη οδήγησε στη δημιουργία κοινωνίας και η ανάγκη μέσα στην κοινωνία οδήγησε στη δημιουργία του δικαίου, άγραφου στην αρχή, γραπτού μετά. Η σκέψη του Δημόκριτου είναι απλή και σοφή. Λείπει κάθε έννοια μεταφυσικής σκέψης.

Οι πρώτοι νόμοι ήταν αυστηροί και αναφέρονταν στους εξωτερικούς εχθρούς που απειλούσαν την πόλη, ζώα και ανθρώπους. Ποινή είναι ο θάνατος. Ο νόμος λέγει ότι τιμωρείται με θάνατο όποιος απειλεί την υπόσταση του κράτους, την ίδια τη δικαιοσύνη. Όπως γίνεται εύκολα κατανοητό, ήταν αδύνατο αλλιώς να ορθοποδήσει μια κοινωνία.

Εδώ, μια και μιλούμε για το δίκαιο, καλό είναι να αναφέρουμε και τον αξιοκατάκριτο θεσμό της δουλείας. Ο Δημόκριτος υποστηρίζει ότι άν έλειπε η φτώχια, θα εξαφανιζόταν και η δουλεία. Μ' άλλα λόγια, η ατομική ιδιοκτησία, που οδηγεί στις ανισότητες μεταξύ των ανθρώπων, οδηγεί και στη δουλεία. Ο Δημόκριτος δεν προχώρησε περισσότερο, να καταδικάσει τη δουλεία, κάτι τέτοιο θα ήταν αδιανόητο στην εποχή του να το σκεφτεί κανείς.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, ο Δημόκριτος μιλά για την εξέλιξη της κοινωνίας ώς τη δουλοκτητική φάση. Έτσι εξηγούνται οι ελλείψεις ή τα λάθη του. Γιατι την κριτική την κάνουμε τώρα, που έχουμε κατά νου τι ακολούθησε μετά την παρακμή της δουλοκτητικής κοινωνίας.

Το κράτος, κατά το Δημόκριτο, έχει ως σκοπό να περιφρουρεί τα συμφέροντά του και τα συμφέροντα των πολιτών. Τα συμφέροντα του κράτους βέβαια είναι ανώτερα. Και συμπληρώνει: «Το καλοδιοικημένο κράτος είναι το σπουδαιότερο κατόρθωμα. Και μέσα σ' αυτό περιέχονται όλα. Όταν σώζεται το κράτος, διατηρούνται και όλα τα άλλα, όταν καταστρέφεται το κράτος, καταστρέφεται μαζί του το κάθε τι». Το κράτος για το οποίο μιλά ο Δημόκριτος είναι το δημοκρατικό κράτος.

§ 6. Η δημοκρατία είναι το καλύτερο πολίτευμα γιατι εξασφαλίζει την ελευθερία απαραίτητη προϋπόθεση για την ανθρώπινη ευτυχία. Ο ίδιος ο Δημόκριτος παρατηρεί: «Η φτώχια στη δημοκρατία είναι τόσο προτιμότερη από την ευτυχία στην τυραννία, όσο η ελευθερία είναι προτιμότερη από τη δουλεία». Ελευθερία για το Δημόκριτο είναι η δυνατότητα όλων των πολιτών να εκφράζονται ελεύθερα, χωρίς περιορισμούς για τα θέματα του κράτους και να αποφασίζουν όλοι για το κοινωνικό καλό. Όλοι αποφασίζουν μαζί με όλους για όλα: αυτή είναι η πεμπτουσία της δημοκρατίας και της ελευθερίας, που απαιτεί ο Αβδηρίτης σοφός.

Θεωρητικά, βέβαια, όλοι αποδεχόμαστε αυτές τις απόψεις του για Δημοκρατία με ελευθερία. Στην πράξη υπάρχουν προβλήματα, γιατι

πολλὲς φορὲς οι ἀρχοντες που εκλέγονται δεν τα καταφέρνουν. Ο Δημόκριτος καλεί τους πολίτες να εκλέγουν τους καλύτερους ως ἀρχοντες: «η αρχηγία από τη φύση ανήκει στον καλύτερο» και «είναι σκληρό να εξουσιάζει ο χειρότερος».

Το πρόβλημα είναι πῶς γίνονται οι ἀνθρωποι καλύτεροι: «Περισσότεροι γίνονται σωστοί με την εξάσκηση και δεν είναι έτσι από τη φύση τους». Ἄρα δίνεται βαρύτητα στην εξάσκηση, στην παιδεία. Παράλληλα ο Δημόκριτος αποδέχεται ότι «Πολλοί αν και δε διδάχτηκαν τη λογική, ζούνε σύμφωνα με τη λογική», κατά συνέπεια δέχεται ότι τα πολλά γράμματα, τα πτυχία θα λέγαμε, δεν είναι εγγύηση για σωστό χαρακτήρα. Το επιστέγασμα είναι η ἀποψη του Δημόκριτου ότι «Οὔτε τέχνη οὔτε σοφία χτίζεται, αν δε τις μάθεις». Αυτό που γίνεται φανερό από τις παραπάνω απόψεις είναι η πεποίθηση του Δημόκριτου ότι με την παιδεία μπορούν να δημιουργηθοῦν οι δημοκρατικοί πολίτες που θα είναι σε θέση να διοικήσουν σωστά το κράτος.

Η παιδεία θα δημιουργεί για όλους τους ελεύθερους πολίτες τις κατάλληλες προϋποθέσεις για ανάπτυξη και εξέλιξη σύμφωνα με τις ατομικές δυνατότητες του καθένα. Έτσι όλοι θα είναι σε θέση να μετέχουν στα κοινά. Μια απαραίτητη όμως επιταγή της δημοκρατίας είναι να παίρνουν όλοι οι πολίτες μέρος στη διακυβέρνηση με κάθε τρόπο. Ο Δημόκριτος υποστήριζε αυτό που λέμε σήμερα «λαϊκή συμμετοχή». Οι πολίτες όμως για να μπορούν να συμμετέχουν ενεργά στα πολιτικά της πατρίδας τους πρέπει να έχουν εκτός από την παιδεία και την οικονομική άνεση. Οφείλουν οι πολίτες να φροντίζουν και τις δικές τους υποθέσεις, ώστε να μπορούν να ασχολούνται και με τις δημόσιες, αλλιώς αποτυχαίνουν σε όλα.

Ο λαός έχει δικαίωμα και υποχρέωση να κρίνει τους ἀρχοντὲς του και να τους αξιολογεί όχι από τα λόγια αλλά από τα έργα. Γιατί: «Πολλοί πράττουν τα χειρότερα μα λένε τα καλύτερα». Από την ἀλλη μεριά ο λαός δεν έχει μόνο δικαιώματα, έχει και υποχρεώσεις: «Είναι φυσικό να υποχωρείς στο νόμο, στον ἀρχοντα και στο σοφότερο».

Πραγματικά ο Δημόκριτος (που πολλοί παραλλάσσουν το όνομά του και για τα δημοκρατικά του φρονήματα του λένε: Δημόκρατος) καλύπτει με τη σκέψη του όλες τις πλευρὲς της κοινωνικής ζωής. Θα λέγαμε ότι ξεκινά από την ἀποψη πως ο ἀνθρωπος θα γίνει πιο ευτυχισμένος αν ο ίδιος μορφωθεί και γίνει καλύτερος. Σ' αυτό το σημείο υπάρχει μια ἐλλειψη. Γιατι το ερώτημα είναι πῶς μπορεί να γίνει ο ἀνθρωπος καλύτερος αν δεν αλλάξουν τα εξωτερικά κοινωνικά στοιχεία; Αν δεν αλλάξουν οι συνθήκες ζωής, πῶς μπορεί να αλλάξει ο ἀνθρωπος;

Είπαμε, όμως, ότι δεν μπορούμε να κρίνουμε τον αρχαίο σοφό με νεώτερα σχήματα σκέψης.

Να ολοκληρώσουμε την αναφορά μας στις πολιτικές απόψεις του Δημόκριτου, λέγοντας ότι είναι λάτρης της ειρήνης και της ομόνοιας όχι μόνο ανάμεσα στους πολίτες αλλά και σε παγκόσμιο και διεθνές επίπεδο ανάμεσα στα κράτη. Αποκρούει ως κακούς τους επεκτατικούς πολέμους και δέχεται μόνο τους αμυντικούς, που έχουν ως σκοπό τη διατήρηση της ανεξαρτησίας και της ελευθερίας ενός κράτους.

Εκτός από το θεσμό της δουλείας, και στη θέση της γυναίκας μένει πίσω ο Δημόκριτος. Υποστηρίζει ότι προορισμός της γυναίκας είναι να κάνει παιδιά, να ασχολείται με την ανατροφή των παιδιών και με το νοικοκυριό. Οι απόψεις του είναι συνάρτηση της εποχής του.

7. Η ευτυχία είναι η βάση της ατομικής και κοινωνικής ζωής για το Δημόκριτο.

Ευτυχία είναι η ψυχική κατάσταση που νιώθει ο άνθρωπος «όταν η ψυχή ζει με γαλήνη και σταθερότητα, χωρίς να ταράζεται από φόβο ή δεισιδαιμονία, ή κάποιο άλλο πάθος». Όλοι οι άνθρωποι μπορούν να νιώθουν την ευτυχία, που είναι μια φυσιολογική κατάσταση της ανθρώπινης ψυχής. Η ευτυχία προϋποθέτει απελευθέρωση από έγνοιες και ανυπόστατες ανησυχίες. Αν ο άνθρωπος κρατά το μέτρο στη ζωή του, μπορεί να φτάσει στην ευτυχία. Το λογικό οδηγεί στην αρετή. Ο Δημόκριτος θεωρεί ηθικούς αυτούς που έχουν σωστή σκέψη. Με τον ίδιο τρόπο και ο λαός μας σήμερα θαυμάζει τους «γνωστικούς». Η δημοκρίτεια σκέψη επίσης είναι αισιόδοξη, γιατί πιστεύει ότι ο άνθρωπος και η κοινωνία μπορούν να γίνουν καλύτεροι. Αρκεί αυτά που σκεφτόμαστε και αυτά που πράττουμε να βρίσκονται σε συσχετισμό. «Δεν αρκεί να μην αδικείς, μας λέει, αγαθό είναι να μη θέλεις να αδικείς». Μ' άλλα λόγια: ο άνθρωπος δεν αρκεί να είναι εξωτερικά και κοινωνικά ελεύθερος, πρέπει να είναι ατομικά και εσωτερικά ελεύθερος, να μην είναι υποκριτής και κακός αλλά δειλός άνθρωπος.

§ 8. Κλείνοντας την εισήγησή μας αυτή για το Δημόκριτο τον Αβδηρίτη, ας διατυπώσουμε ορισμένες παρατηρήσεις κι ας βγάλουμε ορισμένα συμπεράσματα από τη σκέψη του όχι μόνο την κοινωνική αλλά και την άλλη, που δε μας έπαιρνε σήμερα η ώρα να αναφέρουμε:

Ο Δημόκριτος ήταν το πρώτο εγκυκλοπαιδικό πνεύμα της αρχαιότητας, που θέλησαν να το παραμερίσουν ή και να το θάψουν στην αφάνεια. Η δύναμη όμως του Δημόκριτου ήταν τόσο μεγάλη που νίκησε κάθε αντίδραση.

Μετά από 2500 χρόνια, ιδιαίτερα στις μέρες μας, μας φωτίζει και μας

οδηγεί. Δείχνει το δρόμο της νομοτέλειας στην επιστήμη, της δημοκρατίας στην κοινωνία, της ελευθερίας στον άνθρωπο.

Προσπάθησε, απαλλαγμένος από προκαταλήψεις και προλήψεις, να μελετήσει τον άνθρωπο και τον πολιτισμό, και τόλμησε να σαλπίσει την εμπιστοσύνη σ' ένα καλύτερο αύριο του ανθρώπου, ένα αύριο που θα βγει μέσα από την ελευθερία και τη δημοκρατία.

Ο Δημόκριτος τόνισε την ανάγκη της ολοκληρωμένης μόρφωσης, για να γίνει ο άνθρωπος καλύτερος και η κοινωνία καλύτερη και δίκαιη για όλους.

Διαλάλησε παντού ότι δεν υπάρχουν έτοιμες ή στατικές γνώσεις, ότι η αλήθεια εξελίσσεται και ανταποκρίνεται κάθε φορά στην πραγματικότητα. Έγινε άγγελος της έρευνας και της λογικής, της ελευθερίας και του ανθρωπισμού.

Βέβαια, υπάρχουν και τα μελανά σημεία, η δουλεία και η θέση της γυναίκας — αλλά είναι αντιδιαλεκτικό να κρίνουμε το χτες με τα μάτια του σήμερα, ή του αύριο.

Ο Δημόκριτος είναι ένα ολόφωτο μάτι που μας δείχνει το δρόμο της ειρήνης και της προόδου στις ταραγμένες μέρες μας. Είναι ένας οδηγός στη φυσική επιστήμη που επιβάλλει τη χρησιμοποίηση των πορισμάτων της έρευνας για ειρηνικούς και μόνο σκοπούς.

Ο Δημόκριτος μας τονίζει κάθε στιγμή ότι η αλήθεια της επιστήμης της φύσης και της κοινωνίας υπάρχει για να εξυπηρετήσει τον άνθρωπο, να του δώσει την ευτυχία, την πρόοδο, την ατομική και την κοινωνική. Μας λέγει όμως ο Δημόκριτος, ο τόσο παλιός και τόσο σύγχρονος συνάμα, να αγωνιζόμαστε όλοι μαζί για το καλό της κοινωνίας και το δικό μας καλό.

Ξάνθη, Ιούλης '83

ΚΑΛ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΗ-ΜΟΥΣΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΓΩΝΕΣ ΤΟΥ ΧΑΡΙΣΙΟΥ ΒΑΜΒΑΚΑ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1919

Μετά ἀπό ἐπίμονους διπλωματικούς ἀγῶνες, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καί οἱ συνεργάτες του ἐπέτυχαν ὥστε νά πραγματοποιηθεῖ τό ὄνειρο πού ἔτρεφε τούς Θράκες πέντε αἰῶνες: ἡ ἀποτίναξη τοῦ ζυγοῦ ἀπό μικρό ἔστω τμῆμα τῆς αἱματοβαμμένης θρακικῆς γῆς.

Παρά τίς σκληρές δοκιμασίες τῆς διπλῆς κατοχῆς, οἱ Θράκες δέν λύγισαν ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἀλλεπάλληλες διαμαρτυρίες τους στά εὐρωπαϊκά κράτη καί ἡ συμμετοχή τους στίς ἐθνικές ἀπελευθερωτικές προσπάθειες. Ἀκολουθεῖ τηλεγράφημα πού ἔστειλαν Θράκες πρόσφυγες στόν Πρωθυπουργό τῆς Γαλλίας Κλεμανσώ:

(ἑλλ. μεταφρ.) "Ολοι οἱ Ἕλληνες πρόσφυγες ἀπό τήν τουρκοκρατούμενη καί βουλγαροκρατούμενη Θράκη, πού ἡ πατρίδα, ἐνάντια σέ κάθε ἀνθρώπινο δίκαιο, προσαρτήθηκε στή Βουλγαρία μέ τή Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου, οἱ ὁποῖοι μή μπορώντας ν' ἀντέξουν τόν βάρβαρο ζυγό, ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν τίς ἑστίες τους καί τίς περιουσίες τους καί νά καταφύγουν στήν ἀγκαλιά τῆς Μητέρας Ἑλλάδας, συναθροίσθηκαν στό Πράβιο τῆς Μακεδονίας καί ὁμόφωνα ἀποφάσισαν στόπ. Πρῶτον, δεδομένου ὅτι οἱ περισσότεροι Θράκες πρόσφυγες ἔχυσαν τό αἷμα τους, μαχόμενοι στίς τάξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ στό πλευρό τῶν Συμμάχων γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς δικαιοσύνης καί ἐλευθερίας στόν κόσμο καί ἐπομένως καί γιά τή δική τους ἐλευθερία, ὥστε νά ἐπανοθρωθεῖ ἡ ἀδικία πού διαπράχθηκε σ' αὐτούς ἀπό τή Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου στοπ. Δεύτερον, μέ τήν πεποίθηση ὅτι οἱ βιαιοπραγίες καί ἱεροσυλίες, πού ἔγιναν τελευταῖα στήν Ἀ. Μακεδονία ἀπό Βουλγάρους εἰσβολεῖς καθώς καί τά γεγονότα πού ἔχουν συμβεῖ ἀπό πολλά χρόνια στήν Ἀ. Ρωμυλία καί τή Θράκη ἀποδεικνύουν τήν ἀθεράπευτη κατάπτωση καί ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά ἐξημερωθοῦν οἱ Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀνεπίδεκτοι πολιτισμοῦ, (οἱ πρόσφυγες) ἐλπίζουν ὅτι τό Συνέδριο τῆς εἰρήνης θά τούς ἀνταμείψει μέ τήν ἐλευθερία, ὥστε οἱ τόσες ἑκατόμβες, πού προσφέρθηκαν νά ἐπικυρωθοῦν μέ τήν πραγματοποίηση τῶν ἐθνικῶν πόθων τῶν Ἑλλήνων τῆς

Excellence Clémenceau

Tous réfugiés Grece originaires Thrace turque et bulgare dont patrie contre tout droit humain fut adjugée Bulgarie par Traité Bucarest ne pouvant supporter joug barbare et obligés alors abandonner leurs foyers et biens et se refugier sein mère Grèce réunis meeting à Pravio Macédoine Orientale décidèrent unanimement stop Premièrement étant donné plupart refugiés Thrace versèrent leur sang combattant dans rang armée grecque cotée Alliés pour rétablissement justice et liberté monde et conséquemment pour leur propre liberté afin que soit réparée ainsi injustice commise leur égard par Traité Bucarest Stop Deuxièmement convaincus atrocités et sacrilèges commis dernièrement Macédoine Orientale par envahisseurs bulgares ainsi que faits accomplis depuis nombreuses années en Roumélie Orientale et Thrace prouvent incurable abaissement impossibilité apprivoisement bulgares qui sont réfractaires civilisation refugiés décidèrent Congrès Paix couronnera oeuvre liberté pour qui tant hécatombes furent faites par ratification consécration et réalisation voeux nationaux grece Thrace Stop Votèrent Stop Premièrement protestent contre violence et persécutions contre tout droit divin et humain mises oeuvre pour déracimer hellénisme Thrace martyrisée et altérer caractère hellénique cette Province Stop Deuxièmement expriment leur décision inébranlable être réunis Mère Grèce objet voeux séculaires Stop Troisièmement déclarent prêts tous sacrifices pour soutenir cette décision et arriver seule solution capable assurer leur tranquillité et leur développement dans monde Stop Demandent soit ordonnée occupation Thrace par armée Grecque pour permettre leur retour foyers et mettre terme violences bulgares Stop Souhaitent Congrès Paix Ratifie rapidement union Thrace Mère Patrie pour pouvoir vivre désormais sous protection couleurs grecques pour sauvegarder paix orient tant désirée.

Commission (Réfugiés Pravio)

(Sign.) PETTOS ZEKTARIDIS

VACALOPOULOS LITIRINAS

CAROFELIS MATRAKIS

Θράκης στοπ Ἐψήφισαν στοπ Πρῶτον διαμαρτύρονται γιά τή βία καί τούς, ἀντίθετα σέ κάθε θεῖο καί ἀνθρώπινο δίκαιο, διωγμούς πού διαπράχθηκαν γιά νά ξερριζωθεῖ ὁ μαρτυρικός Ἑλληνισμός τῆς Θράκης καί ν' ἀλλοιωθεῖ ὁ ἑλληνικός χαρακτήρας αὐτῆς τῆς περιοχῆς στοπ. Δεύτερον ἐκφράζουν τήν ἀκλόνητη ἀπόφασή τους νά ἑνωθοῦν μέ τή Μητέρα Ἑλλάδα ὅπως ἐπιθυμοῦν ἀπό αἰῶνες στοπ. Τρίτον διακηρύσουν ὅτι εἶναι ἕτοιμοι γιά κάθε θυσία προκειμένου νά ὑπερασπίσουν αὐτή τους τήν ἀπόφαση καί νά ἐπιτύχουν τή μόνη λύση πού ἐξασφαλίζει τήν ἡσυχία καί τήν ἀνοδική τους πορεία στοπ. Ζητοῦν νά δοθεῖ διαταγή ὁ Ἑλληνικός στρατός νά καταλάβει τή Θράκη, ὥστε νά μπορέσουν νά γυρίσουν στά σπίτια τους καί νά τεθεῖ τέρμα στή βουλγαρική βία στοπ. Εὔχονται τό Συνέδριο τῆς Εἰρήνης νά ἐπικυρώσει τό ταχύτερο τήν ἕνωση τῆς Θράκης μέ τή Μητέρα-Πατρίδα,ὥστε νά μπορέσουν (οἱ Θράκες) νά ζήσουν στό ἑξῆς ὑπό τήν προστασία τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας καί νά διασφαλισθεῖ ἡ τόσον ἐπιθυμητή εἰρήνη στήν Ἀνατολή.

Ἡ Ἐπιτροπή τῶν Προσφύγων Πραβίου
Πέττος, Ζεσταρίδης,
Βακαλόπουλος, Λιτιρίνας,
Καροφέλης, Ματράκης

Ἐπιτέλους ὁ Ἀρχιστράτηγος Διοικητής τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων στήν Ἀνατολή Franchet d' Esperey διέταξε τήν ἐκκένωση τῆς Δ. Θράκης ἀπό τόν βουλγαρικό στρατό, σύμφωνα μέ τούς ὅρους τῆς συνθήκης μέ τή Βουλγαρία, καί τήν κατάληψή της ἀπό συμμαχικά στρατεύματα.

Ὁ στρατηγός Σαρπύ ἔφθασε στή Θράκη στίς 10 Ὀκτωβρίου 1919 καί ἐγκαταστάθηκε στή Γκιουμουλτζίνα (Κομοτηνή). Βρῆκε ἐκεῖ τόν Γάλλο συνταγματάρχη Allié, πού διοικοῦσε ἕνα ἰταλικό καί ἕνα ἀγγλικό ἀπόσπασμα, καί τόν στρατιωτικό διοικητή τῆς 10ης Βουλγαρικῆς Μεραρχίας, τόν ὁποῖο διέταξε ν' ἀποσυρθεῖ μέ τούς ἄνδρες του καί νά ἐκκενώσει τήν περιοχή ἤ ν' ἀποθηκεύσει τό ὑλικό του[1].

Ὅπως εἶχε ἀποφασισθεῖ ἡ IX Ἑλληνική Μεραρχία κατέλαβε τήν περιφέρεια Ξάνθης στίς 13 Ὀκτωβρίου. Ἡ κατάληψη τῶν περιοχῶν

Βραχυγραφίες: Α.Υ.Ε. Ἀρχεῖον Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Φ. Φάκελος

1. Α.Υ.Ε.Φ. Α5 Πολιτική, διαβ. ἔγγρ. 11295/12.11.19

Γκιουμουλτζίνας καί Δεδεαγάτς (Ἀλεξανδρούπολης) ἀπό τά διασυμμαχικά στρατεύματα συμπληρώθηκε στίς 18 Ὀκτωβρίου.

Στίς 25 Ὀκτωβρίου ὁ Ἀρχιστράτηγος Fr. d' Esperey ἐπισκέφθηκε τή Γκιουμουλτζίνα καί προσκάλεσε ἀντιπροσώπους τῶν μειονοτήτων. Γιά τούς Ἕλληνες παρουσιάσθηκαν ὁ Χαρίσιος Βαμβακᾶς, Κυβερνητικός Ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλλάδας, καί ἐπιτροπή τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας. Τούς Βουλγάρους ἐκπροσώπησε ὁ Ἀντιπρόσωπος τῆς Βουλγαρικῆς Κυβέρνησης Γκρέκωφ, τούς Τούρκους ὁ Ἰσμαήλ Χακκή μέ τόν Χότζα Χαφούζ Σαλίχ, τούς Ἀρμενίους ὁ Βουγκίν, τούς Ἰσραηλίτες ὁ Καράσσο[2]. Συζήτησαν γιά τήν οἰκονομικοκοινωνική καί δικαστική ὀργάνωση τῆς Διασυμμαχικῆς Θράκης.

Στή συνάντηση αὐτή ὁ Χ. Βαμβακᾶς κατόρθωσε νά πρωτοστατήσει καί νά διακριθεῖ μέ τήν εὐστροφία τοῦ πνεύματος πού διέθετε καί τήν εὐγλωττία του.

Τά ἔγγραφα πού ἔχουν διασωθεῖ στό Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἀναφέρονται στίς ἄοκνες προσπάθειες τοῦ Ἕλληνα διπλωμάτη γιά τήν ἐπίτευξη ἑνός ἄθλου: τήν ἀναγνώριση τῆς δυναμικῆς Ἑλληνικῆς παρουσίας στήν περιοχή πού δικαιωματικά ἀνῆκε στόν Ἑλληνισμό. Στίς ἐκθέσεις καί στά τηλεγραφήματα τοῦ Χ. Βαμβακᾶ διαπιστώνεται ὁ ἀγώνας του γιά τή διοικητική ἀναμόρφωση, τήν εὐνοϊκή διευθέτηση τῶν θεμάτων ἀπό τόν Charpy, τήν οἰκονομική ἀνόρθωση τῆς Δ. Θράκης, τήν ἄνοδο τοῦ Ἑλληνικοῦ γοήτρου, τήν τόνωση τῆς παλιννόστησης, τήν ἐξουδετέρωση τῶν ὕπουλων μέσων, πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀντίπαλοι τῆς Ἑλλάδας, τήν πρόσληψη Ἑλλήνων ὑπαλλήλων καί χωροφυλάκων, τήν πρόληψη τῆς ὑπερτίμησης τῶν εἰδῶν, τήν ἐνίσχυση τῆς ἀνοικοδόμησης καί γενικά τήν ταχύτερη ἐπίλυση καυτῶν προβλημάτων ὥστε ἡ ποθητή ἀπελευθέρωση τῆς Θράκης νά πραγματοποιηθεῖ στόν ταχύτερο δυνατό χρόνο[3].

ΕΓΓΡΑΦΑ

Τηλεγράφημα πρός Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν καί Ὑπουργόν Περιθάλψεως κ. Σίμον

Εἰς ἀπάντησιν τηλ/κήν ἀριθ. 11018 καί 11074 Ὑπουργόν Περιθάλψεως λαμβάνω τήν τιμήν νά φέρω εἰς γνῶσιν Ὑμετ. Ἐξοχότητος ὅτι οὐδεμία ἐπί τοῦ παρόντος δυσχέρεια ὑφίσταται ἀναφορικῶς παλιννόστησιν

2. ὅ.π. ἔγγρ. Ε. Βακκᾶ 15/26.10.1919

3. Κ. Παπαθανάση—Μουσιόπουλου, Ἡ. Ἀπελεύθερωση τῆς Δ. Θράκης ἀπό τό Ἀρχεῖο Χ. Βαμβακᾶ, Ἀθῆναι 1975 σ. 14 κ. ἑξ.

στοπ. Στρατηγός Σαρπύ ἀπέστειλεν ἐγκυκλίους πᾶσας ὑφισταμένας στρατιωτικάς ἀρχάς ὅπως παράσχωσιν εὐκολίας στόπ. Παλιννοστοῦντες γίνονται δεκτοί εἰς ἑκάστην περιφέρειαν καί λιμένας Δεδεαγάτς καί Πόρτο-Λάγος παρά ἀντιπροσώπων μου οἵτινες μόνοι ἐξετάζουσι διαβατήρια ἤ ὀνομαστικάς καταστάσεις παλιννοστούντων ἄνευ οὐδεμιᾶς ξένης ἐπεμβάσεως, ὑποβάλλουσι μόνον ὀνομαστικούς καταλόγους ἀφικνουμένων εἰς οἰκείας στρατιωτικάς Ἀρχάς στοπ. Παλιννοστοῦντες δύνανται ἔλθωσιν σιδηροδρομικῶς ἀπ' εὐθείας εἰς οἱονδήποτε σταθμόν περιφερείας των στοπ. Οἱ ἐρχόμενοι διά θαλάσσης ὅσοι μέν προορίζονται διά περιφερείας Δεδεαγάτς, Σουφλίου, Διδυμοτείχου καί Καραγάτς ὀφείλωσιν ἀποβιβασθῆ Δεδεαγάτς ὅσοι ἐρχόμενοι ἐπίσης θαλάσσης προορίζονται Ξάνθην, Γκιουμουλτζίναν ὀφείλωσι ἀποβιβασθῆ Πόρτο Λάγο στοπ. Καθάρσεις δέν ὑφίστανται παρά μόνον ἰατρικήν ἐπίσκεψιν ἐπί τοῦ πλοίου στοπ. Ὅσοι προέρχονται ἀπό πανωλόπληκτα μέρη ὑπόκεινται εἰς τάς ἑστίας των εἰς ἁπλῆν ἐπίβλεψιν ἐπί ἑπτά ἡμέρας στοπ. Πιστοποίησιν Ἐρυθροῦ Σταυροῦ θεωρῶ χρησιμοτάτην διά διανοητικότητα ὑφισταμένων Γάλλων ἀξιωματικῶν καί χωροφυλακήν οἵτινες ὡς γίνονται παντοῦ σέβονται αὐτόν καί δέν ἐπεμβαίνουσι καθόλου στοπ. Νομίζω χρήσιμον ὅπου ἐλλείπουσι παραρτήματα ὁρισθῶσι ἰατροί δημαρχιακοί ἀντιπρόσωποι Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ὅπως ἁπλῶς σφραγίζωσι πιστοποιητικά παλιννοστούντων στοπ. Συστηματοποίησιν ζητήματος Ἐρυθροῦ Σταυροῦ θεωρῶ ἐθνικῶς ἀναγκαίαν καθόσον κατορθώσαμεν διεισδύσωμεν ποικιλοτρόπως μέ Ἐρυθρόν Σταυρόν οὗτινος ἐπιβάλλεται ἡ ταχυτέρα ἐγκατάστασις παραρτημάτων καί ἐν Δ. Θράκη στοπ. Ἐάν ἐπί παρόντος πιστοποίησις Ἐρυθροῦ Σταυροῦ τυγχάνει ἀδύνατος κατάλογος παλιννοστούντων ἔσονται ἀρκετοί στοπ. Ἐπί τούτῳ ἐκοινοποιήθη ἐπίσης ἐκ μέρους Σαρπύ συμπληρωματική ἐγκύκλιος στοπ. Ἀνάγκη μόνον πρό πάσης ἀναχωρήσεως ἀτμοπλοίου ἔχω τηλ/μα γνωρίζον ἀριθμόν ἐπιβιβαζομένων παλιννοστούντων μέ καθορισμόν ἀριθμοῦ παλιννοστούντων δι' ἑκάστην περιφέρειαν χωριστά στοπ. Παρακαλῶ θερμῶς διατάξητε ὅπως μή γίνωνται διαβήματα παραπόνων ἄνευ σοβαρῶν ἀφορμῶν καί ἐν ὅσῳ ἐπιτυγχάνω ἐνταῦθα εὐνοϊκάς λύσεις ἐπιτοπίων στοπ. Κάθε ἄτοπον διάβημα κίνδυνος δυσχεράνη κατόπιν ἔργον μου ἐνταῦθα στοπ ὅτι παρέχονται εὐκολίαι ἀπόδειξις ὅτι ἀποβίβασις Πηνειοῦ διεξήχθη πλήρει τάξει καί διετέθησαν ἀμέσως ἀμαξοστοιχίαι ἰδιαίτεραι ἐν Δεδεαγάτς μόνον μέ πρόσφυγας στοπ.

ΒΑΜΒΑΚΑΣ

Ἐπισημαίνεται ὅτι γιά τό Δεδεαγάτς ἐπιβαλλόταν ἡ ἄμεση ἐπάνδρωσή του μέ Ἕλληνες πρόσφυγες. Ἀπό Ἕλληνα διερμηνέα τοῦ Γάλλου Συν/χου Doré εἶχε ἀντιγραφεῖ κρυφά ἔγγραφο τοῦ Charpy στόν D'

Esperey, πού μαρτυροῦσε τό γαλλικό ἐνδιαφέρον γιά τό Δεδεαγάτς καί ὑπῆρχε γαλλική μελέτη γιά προβλεπόμενα λιμενικά ἔργα, ἀποβάθρες, ἐκβάθυνση λιμένος κ.λπ. Ὁ διπλωμάτης Ἀθ. Χαλκιόπουλος, γνωστός γιά τή δράση του ὡς Πρόξενος στό Δεδεαγάτς καί τή Ξάνθη, καί ὁ ὑπολοχαγός Π. Βακᾶς, συνεργάτης τοῦ Χ. Βαμβακᾶ, γράφουν μεταξύ ἄλλων: «...τά μέτρα ταῦτα ἀποβλέπουσι ἤ εἰς τήν διεθνοποίησιν τοῦ λιμένος ἤ ὑποθέτουσι ὑστεροβουλίαν πολιτικῆς πρός ἐξυπηρέτησιν σχεδίων αὐτονομίας Θράκης ὑπό Γαλλικόν Προτεκτοράτον. Ἀρχιστράτηγος Δεσπραί πρόκειται κατ' αὐτάς νά μεταβῇ εἰς Δεδεαγάτς ἔνθα παραμείνη ἐπ' ἀρκετόν. Ἀνεκοινώθη εἰς Παρισίους...».

Ἦταν κι αὐτός ἕνας ἐπικίνδυνος σκόπελος πού ἔπρεπε νά παρακαμφθεῖ μέ διπλωματία...[4].

* * *

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΙΑ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Ἀριθμ. 85 Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ 11/24 Νοεμβρίου 1919

Πρός τόν ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἑλλ. Στρατοῦ
κ.κ. Λεωνίδαν Παρασκευόπουλον

Στρατηγέ μου,

Λαμβάνω τήν τιμήν νά φέρω εἰς γνῶσιν ὑμῶν ὅτι εἰς σημερινήν συνέντευξίν μου μετά τοῦ κ. Σαρπύ ἐγένετο συζήτησις ἐπί τοῦ ἐπιδοθέντος ἐν Ξάνθῃ τῇ ἐγκρίσει τοῦ κ. Λεοναρδοπούλου καταλόγου ὑπαλλήλων οἵτινες δέον νά διορισθῶσιν εἰς τό διαμέρισμα Ξάνθης. Ὁ κ. Σαρπύ ἔμεινε σύμφωνος δι' ὅλα τά πρόσωπα ἐξαιρέσει διά τό πρόσωπον τοῦ βοηθοῦ Νομάρχου Χουσνῆ ἀντί τοῦ ὁποίου κατελήξαμεν νά διορισθῇ ὁ ἐκ Δράμας καταγόμενος καί ἡμῖν προσκείμενος Μεμέτ μπέης. Νομάρχης Ξάνθης διωρίσθη ὁ κ. Ἀχιλ. Καλεύρας ἤδη Νομάρχης Λαρίσσης. Θεωρῶ ἀναγκαίαν τήν ταχυτέραν ἔλευσιν ἐνταῦθα τοῦ κ. Καλεύρα ὅπως παρουσιάσω αὐτόν εἰς τόν κ. Σαρπύ καί ἀναλάβῃ ἐγκαίρως τά καθήκοντά του. Τρέφω δε ζωηράν ἐλπίδα ὅτι ὁ κ. Καλεύρας καί λόγῳ τῆς πείρας του καί λόγῳ τῆς ἀντιλήψεώς του θα ἐναρμονισθῇ πληρέστατα πρός τάς σημερινάς

4. Α.Υ.Ε. ὅ.π. Τηλ/μα ἀρ. 85/11.24.11 Α. Παρασκευόπουλον, τηλ/μα 11342 ἀπό 12.11.1919 καί ἔγγρ. 13019/11833/29.11.1919.

ἀνάγκας καί θά ὑποβοηθήση τό ἐνταῦθα δυσχερέστατον ἀπό πάσης ἀπόψεως ἔργον μου ὥστε νά ἀποφύγωμεν ἐν τῷ μέλλοντι πᾶσαν σύγκρουσιν μέ τούς Γάλλους.

Διά τό Δεδεαγάτς προορίζω Νομάρχην τόν κ. Ἀχιλλέα Παπαδᾶτον. Περί τούτου στεροῦμαι ἄχρι τοῦδε Ὑμετέρας ἀπαντήσεως. Τό ζήτημα τεραστίως ἐπείγει. Μέχρι τῆς 1 Δεκεμβρίου οἱ Νομάρχαι κατά πᾶσαν πιθανότητα θά διορισθῶσιν ἀφεύκτως. Ὁ κ. Παπαδᾶτος εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη ν ά ἐ π ι τ α χ θ ῇ. Ἐξ ὅσων ἔχω ὑπ' ὄψει εἶναι ὁ καταλληλότερος. Τό Δεδεαγάτς εἶναι τό σπουδαιότερον κέντρον. Ἐπείγει τό ζήτημα ἐπιτρέψατέ μου νά ἐπαναλάβω. Εἶναι συμφέρον ἐθνικόν νά ἐγκατασταθῇ Ἕλλην Νομάρχης ἐν Δεδεαγάτς.

Διά τό Διδυμότειχον ἔχω ὑπ' ὄψει νά προτείνω τόν κ. Καρακατσάνην ἤδη διευθυντήν τοῦ Τμήματος Διαβατηρίων εἰς τήν Γεν. Διοίκησιν. Δέν γνωρίζω τό πρόσωπον. Νομίζω ὅτι ἐχρημάτισεν καϊμακάμης ἐπί τουρκοκρατίας εἴς τινα τμήματα τῆς Θράκης. Θά τόν προτιμήσω ἀπό ἄλλους καθότι ἔχει πεῖραν τῆς Ἑλληνικῆς διοικήσεως. Συνεννοηθῆτε παρακαλῶ μέ τόν Γεν. Διοικητήν κ. Ἀδοσίδην ὅστις εἶναι εἰς θέσιν νά γνωρίζῃ τήν ἀξίαν του καί ἐάν τόν ἐγκρίνητε ὡς κατάλληλον παρακαλῶ τό ταχύτερον νά μοί τόν ἀποστείλητε ὅπως τόν παρουσιάσω εἰς τόν κ. Σαρπύ καί ἐπιτύχω τόν διορισμόν του ὡς Νομάρχου Διδυμοτείχου.

Διά τό Καραγάτς ὡς βοηθόν Νομάρχου ἔχω ὑπ' ὄψει τόν κ. Σνῶκ τέως ὑποδιοικητήν Κατερίνης. Παρακαλῶ καί ἐπί τούτου νά συνεννοηθῆτε μέ τόν κ. Ἀδοσίδην ὡς πρός τά προσόντα του. Διά τό Σουφλίον ὡς βοηθόν Νομάρχου ἔχω ὑπ' ὄψει τόν Σδρόλλαν ὁ ὁποῖος παρακαλῶ νά ζητηθῇ ἀπό τόν Θρακικόν Σύλλογον καί νά τεθῇ τό ταχύτερον μετά τοῦ κ. Σνῶκ εἰς τήν διάθεσίν μου.

Διά Γκιουμουλτζίναν ὡς βοηθόν Νομάρχου θά διορίσω τόν κ.Βουτιάδην ὅστις προωρίζετο Νομάρχης Γκιουμουλτζίνης ἐν περιπτώσει καθ' ἥν διωρίζετο Τοῦρκος τοιοῦτος ἐν Ξάνθῃ. Κατόπιν ὅμως τῆς σπουδῆς ἥν ἐπεδείξαντο οἱ ἡμέτεροι ἐν Ξάνθῃ ὅπως αὐτόθι διορισθῇ Ἕλλην Νομάρχης ἡ διά Γκιουμουλτζίναν προσπάθειά μου πρός διορισμόν Ἕλληνος τοιούτου ἐματαιώθη.

Θά φροντίσω τώρα ὅπως ὁ ἐνταῦθα διορισθησόμενος Τοῦρκος Νομάρχης πρόσκειται ἡμῖν κατά τό μᾶλλον καί ἧττον.

Εὐαρεστηθῆτε παρακαλῶ νά ἀνακοινώσητε τά ἀνωτέρω εἰς τήν Α.Ε. τόν Ὑπουργόν ἐπί τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Ἀλ. Διομήδην.

Δέξασθε στρατηγέ μου τήν διαβεβαίωσιν τῆς βαθυτάτης πρός ὑμᾶς τιμῆς καί ἀφοσιώσεως μου[5].

Χ. ΒΑΜΒΑΚΑΣ

5. Α.Υ.Ε. ὅ.π. διαβ. Παρασκευοπούλου 11505/18.11.1919

LE REPRÉSENTANT HELLÉNIQUE
POUR LA THRACE OCCIDENTALE

Gumuldjina, le 16/29 Νοεμβρίου 1919

M.

Πρὸς τὸν Δ. Ἐξοχάκη, τὸ ὑπουργεῖο εἰς τὴν
Ἐξοχὴν Κύριον Κύριον Ἀγ. Δαμπάκη,

Πέτυχε Κύριε Ὑπουργέ,

Ἀναφέρομαι εἰς τὴν ἀποστολήν μου μὲ ἐ
ἐπισυναπτομένην ἔκθεσίν μου ἀναφορικὴν
πρὸς τὴν ἀπόδρασιν τῶν αἰχμαλώτων.

Ἡ ὑπηρεσία τῆς ἐρυθρᾶς σταυροφορίας
προσέφερε μεγάλας πρὸς διευκόλυνσίν μου
ὑπηρεσίας τόσον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν
ὅσον καὶ εἰς τὸ Βουλγαρικὸν ἔδαφος.

Παρακαλῶ, Κύριε Ὑπουργέ,
νὰ δεχθῆτε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς βαθείας
ἐκτιμήσεως καὶ ἀφοσιώσεώς μου,

Ἰω. Βασιλειάδης

Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ τῇ 12/25 Ν/βρίου 1919

Πρός τόν Ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἑλλην. Στρατοῦ
κύριον κ. Λεωνίδαν Παρασκευόπουλον

Στρατηγέ μου,

Εἰς σημερινήν συνεργασίαν μου μέ τόν Στρατηγόν Σαρπύ ὡρίσθησαν οἱ διά τήν Δυτ. Θράκην ἡμέτεροι Διοικηταί καί Ὑποδιοικηταί (ἤ βοηθοί Διοικηταί) ὡς ἑξῆς.

Ἕλληνες Διοικηταί
Ἀχιλλεύς Καλεύρας διά Ξάνθην
Ἀχιλλεύς Παπαδάτος διά Δεδεαγάτς
Κλέων Καρακατσάνης διά Διδυμότειχον

Ἕλληνες Ὑποδιοικηταί
Δημήτριος Βουτιάδης διά Γκιουμουλτζίναν
Παναγ. Σδρόλλας διά Σουφλίον
Κων/τῖνος Σνώκ διά Κάραγατς

Ὁ κ. Βουτιάδης εὑρίσκεται ἐνταῦθα.

Οἱ λοιποί ἀνάγκη νά ἐπιταχθῶσι καί ἀποσταλῶσι ἐνταῦθα μέχρι τῆς 17/30 ἰσταμένου ὀφείλουσι νά εὑρίσκωνται ἐδῶ, ἵνα ἀναλάβωσι ὑπηρεσίαν ἀπό τῆς 1ης Δ/βρίου ν.ἡ.

Παρά τῷ κ. Σαρπύ ἔκαμα μίαν τελευταίαν ἀπόπειραν διά τήν ἀντιστροφήν τῶν ὅρων Ξάνθης, Γκιουμουλτζίνης, νά διορισθῇ δηλαδή Ἕλλην Διοικητής ἐν Γκιουμουλτζίνῃ καί Τοῦρκος ἐν Ξάνθῃ. Λόγῳ ὅμως τῆς γενομένης σπουδῆς παρά τῶν ἡμετέρων ἐν Ξάνθῃ δέν μοί ἠτο πλέον δυνατόν νά ἐπιτύχω ἐκεῖνο διά τό ὁποῖον εἶχον προηγουμένως κατορθώσῃ νά μείνῃ σύμφωνος ὁ κ. Σαρπύ.

Ἀντί τούτου ἐπέτυχα ὅπως ὁ κ. Σαρπύ διορίσῃ εἰς τήν Γκιουμουλτζίνην Τοῦρκον Διοικητήν, ἀπολαύοντα καί τῆς ἐμῆς ἐμπιστοσύνης.

Ὡς τοιοῦτος ἀποκλεισθέντων πάντων τῶν Κομιτατικῶν, διωρίσθη ὁ πρώην βουλευτῆς Σομπράνιε ἔμπορος Τεφήκ Βέης.

Εἶναι ἐκ τῶν 8 οἵτινες ὑπέγραψαν ἐν Σόφια σέ γνωστόν ὑπόμνημα πρός τόν κύριον Πρόεδρον. Εἶναι φίλος τοῦ ἡμετέρου Ἰσμαήλ Χακῆ. Εὑρίσκεται εἰς σχέσεις μαζύ μου καί εἶναι ἀρχηγός τῆς μερίδος Μουσουλμάνων ἐπιζητούσης προσέγγισιν μαζύ μας.

Εἰς τήν Ξάνθην ὡς βοηθός Διοικητής διωρίσθη ὁ ἐκ Δράμας Μεμέτ Βέης προσκείμενος ἡμῖν. Θά φροντίσω καί οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες θά διορισθῶσιν καί εἰς τούς ἄλλους Καζάδες εἶναι κατά τό μᾶλλον προσκείμενοι εἰς ἡμᾶς. Ἐδῶ θεωρῶ ἐπιτυχίαν τόν διορισμόν τοῦ Τεφήκ, διότι

πάντως ὁ ἡμέτερος Βουτιάδης εἶναι πολύ ἀνώτερος αὐτοῦ καί θά ἐπιβληθῇ.

Διαβιβάσατε παρακαλῶ τηλ/κῶς τά ἀνωτέρω κατά παράκλησίν μου εἰς τήν Α.Ε. τόν κ.κ. Διομήδην.

Ὁ ἀφοσιωμένος σας
Χ. ΒΑΜΒΑΚΑΣ

*
* *

Σημείωμα Χαρισίου Βαμβακᾶ
περί τῆς ἐν Δ. Θράκῃ καταστάσεως

Συνεχίζων τήν ἀπό 14/27 ἰσταμένου λεπτομερῆ ἔκθεσίν μου, λαμβάνω τήν τιμήν νά προσθέσω τά ἑπόμενα:

Σήμερον ὁ κ. Σιαρπύ μοί παρεπονέθη μέ τινα πικρίαν διά τήν ἀνακοίνωσιν, ἥν ἔκαμεν τῷ κ. Δ'' Ἐσπεραί, κατ' ἐντολήν τοῦ Ὑμετέρου Ὑπουργείου ὁ ἐν Κων/πόλει Ἁρμοστής ἡμῶν κ. Κανελλόπουλος. Ἐνῶ λέγει, ὡς γνωρίζω, ἔδωκεν ὅλας τάς ἀπαιτουμένας διαταγάς καί τό ἔργον τῆς παλιννοστήσεως διεξάγεται τώρα ἀπροσκόπτως, διατί νά τόν καταγγέλλει ὁ κ. Κανελλόπουλος διά πράγματα ἀνύπαρκτα.

Τῷ εἶπον ὅτι ὁ κ. Κανελλόπουλος λαμβάνει τακτικῶς πληροφορίας ἐκ μέρους μου, ἀλλ' ἦτο ὑποχρεωμένος νά ἐκτελέσῃ ἐντολήν τοῦ Ὑπουργείου ἡμῶν, ὅπερ ἀφ' ἑνός μέν στενοχωρούμενον ἀπό τούς πολυπληθεῖς πρόσφυγας, οἵτινες ἐσηκώθησαν φυσικῷ τῷ λόγῳ εἰς τό πόδι καί ἐπιζητοῦν ν' ἐπανέλθουν τό ταχύτερον εἰς τάς ἑστίας των, ἀφ' ἑτέρου δέ βασιζόμενον εἰς προηγούμενας πληροφορίας ἐκ τῶν παρεμβληθεισῶν ἐν ἀρχῇ δυσχερειῶν, λόγῳ τῆς μή ἐκδόσεως εἰσέτι τῆς ὑπό ἡμερ. 12 Ν/βρίου ἐγκυκλίου σας, περί παροχῆς εὐκολιῶν, ἐδέησε ν' ἀποστείλῃ τό ἀνωτέρω ἔγγραφον εἰς τήν Ἁρμοστείαν Κων/πόλεως.

Αἱ κυριώτεραι δυσκολίαι προέρχονται, προσέθεσα, ἐκ τοῦ ὅτι δέν ἐπετεύχθη εἰσέτι ἡ ἀπ' εὐθείας τηλεγραφική ἐπικοινωνία μου μέ τάς Ἀθήνας· αἱ πληροφορίαι, ἅς ἀποστέλλω ἐντεῦθεν φθάνουσι πολύ ἀργά εἰς τό Ὑπουργεῖον. Ὅταν ἐντός ὀλίγου μετά τήν ἀπομάκρυνσιν τῶν Βουλγάρων θά δύναμαι νά στέλνω ἀπ' εὐθείας τηλεγραφήματα εἰς Ἀθήνας, θά ὑπάρξῃ πλήρης ἁρμονία. Ἄλλως τε τό Ὑπουργεῖον μου, ἐπιλέγω, ἔλαβε ἤδη γνῶσιν τῆς διευθετήσεως τοῦ ζητήματος τῶν παλινοστούντων.

6. Α.Υ.Ε. ὅ.π. διαβιβαστ. Παρασκευοπούλου 9401/14.11.1919

Οὕτως ἐλύθη τό ζήτημα καί ὁ Σιαρπύ ἐθεώρησεν αὐτό λῆξαν.

Κατόπιν τῷ ἀνέφερα ὅτι ὀφείλει ν' ἀπομακρύνῃ τό ταχύτερον τούς Βουλγάρους ὑπαλλήλους, διότι ἡ παρουσία αὐτῶν ἐνθαρρύνει τούς ἐκ Μακεδονίας καί Βουλγαρίας ἐπήλυδας Βουλγάρους. Εἶναι δέ ἀπόλυτος ἀνάγκη, προσέθηκα, νά μή προσληφθῶσι Βούλγαροι χωροφύλακες· τούτων οἱ πλεῖστοι εἶναι παλαιοί Κομιτατζῆδες, ὁ δέ Ἑλληνικός καί Μουσουλμανικός κόσμος θά στεναχωρηθῇ πολύ, ὅταν ἰδῇ ὅτι παραμένουσιν καί ὑπό τό νέον καθεστώς Βούλγαροι χωροφύλακες τούς ὁποίους πάντες ἀπεχθάνονται.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ συνταγματάρχης Ἀλλιέ, περί οὗ πλέον δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐκπροσωπεῖ τά συμφέροντα τῶν Βουλγάρων, καί εἶναι λίαν εὐχάριστον τό γεγονός ὅτι διά διαφόρων προσφόρων εἰσηγήσεων ἐπετεύχθη ἡ ὁσονούπω ἀπομάκρυνσις αὐτοῦ ἐντεῦθεν, κατέστρωσεν ἐπίσης τό πρόγραμμα τῆς προσλήψεως Βουλγάρων χωροφυλάκων.

Ὁ κ. Σιαρπύ μέ διαβεβαίωσεν ὅτι οἱ χωροφύλακες οἱ Βούλγαροι, οἵτινες θά προσληφθῶσι θά εἶναι ἐλάχιστοι καί ὅτι κατόπιν καί αὐτούς θά τούς ἐκκαθαρίσῃ, ὅτι εἰς τό Σουφλί, Διδυμότειχον καί εἰς τάς περιφερείας ὅπου ὑπάρχουσι περισσότεροι Ἕλληνες θά ἐγκαταστήσῃ Ἕλληνας καί ὅτι οἱ χωροφύλακες θά διευθύνωνται ὑπό Γάλλων ἀξιωματικῶν.

Μοῦ εἶπεν προσέτι: Βεβαιότατα κατά τήν ὑπόδειξίν σας θά δεχθῶ καί δέκα Κρῆτας χωροφύλακας πρός καθοδήγησίν των.

Λαμβανομένου ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ κ. Σιαρπύ μολονότι εἰς ὅλας μου τάς συζητήσεις καταλήγει μέν κατά κανόνα νά ἀποδέχηται τάς ἀπόψεις μου, συντάσσεται ὅμως οὐχί σπανίως μέ τήν γνώμην ἐκείνου, ὅστις τῷ ὁμιλεῖ τελευταῖος, καί ἐπειδή πάντοτε σχεδόν ὁ κ. Ἀλλιέ, εὑρισκόμενος πλησίον του τόν ἐπηρεάζει, θεωρῶ ἀπαραίτητον ὁ ἡμέτερος Ἁρμοστής κ. Κανελλόπουλος, ὅστις παρακολουθεῖ πάντα τά ζητήματα τῆς Δ. Θράκης, καθότι καθημερινῶς κρατῶ αὐτόν ἐνήμερον, ἀπολαύει δέ τῆς πλήρους ἐκτιμήσεως καί τῶν συμπαθειῶν τοῦ κ. Δ' Ἐσπεραί, θεωρῶ, λέγω, ἀπαραίτητον ὁ κ. Κανελλόπουλος καταλλήλως νά ἀξιώσῃ ἀπό τόν Γάλλον Ἀρχιστράτηγον τήν μή πρόσληψιν σήμερον Βουλγάρων χωροφυλάκων παρά μόνον ἀργότερον ὅταν ἐγκατασταθοῦν ὅλαι αἱ διοικητικαί καί λοιπαί ἀρχαί τοῦ τόπου καί τοῦτο διά τούς λόγους, οὕς ἀνωτέρω ἀναφέρω, ὅτι ἐδήλωσα εἰς τόν κ. Σιαρπύ. Τό διάβημα τοῦτο θα συντελέσῃ τουλάχιστον, ὅπως ἐλάχιστοι Βούλγαροι χωροφύλακες διορισθῶσι. Θά ἦτο ἴσως πρόσφορον νά λεχθῇ εἰς τόν κ. Δ' Ἐσπεραί ὅτι ὁ κ. Βαμβακᾶς παρεκάλεσε περί τοῦ ζητήματος τούτου τόν κ. Σιαρπύ, ὅστις ἐφάνη λίαν εὐμενής, θά ἦτο ὅμως ἀναγκαῖον ὁ κ. Σιαρπύ νά ἔχῃ ἐπί τούτῳ εἰδικήν ἐντολήν τοῦ Ἀρχιστρατήγου.

Ἕτερον θέμα, ὅπερ θεωρῶ σπουδαιότατον καί ἐπί τοῦ ὁποίου νομίζω ὅτι δέον νά δοθῶσιν αὐστηρόταται διαταγαί, εἶναι τό ἑπόμενον:

Εἰς τήν Ξάνθην ἔχουσι παρεισφρύσει διάφοροι ἐπιτήδειοι λαθρέμποροι, οἵτινες ἔρχονται ἐνταῦθα καί ἐξάγουσι κρυφίως ζῶα καί λοιπά τρόφιμα. Ἐπανειλημμένως ἐπέσυρα τήν ἐπί τοῦ σημείου τούτου προσοχήν τῶν ἐν Ξάνθῃ ἡμετέρων· ἀτυχῶς ὅμως οὐδεμία ἐλήφθη φροντίς. Τό ζήτημα τοῦτο ἐκνευρίζει ἀφ' ἑνός τούς Γάλλους, διαθέτει δέ δυσμενέστατα τούς ἀλλοεθνεῖς πληθυσμούς πρός ἡμᾶς. Βεβαίως ἡ παρουσία τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ καί τοῦ τῶν Γάλλων καί ἡ παλιννόστησις, ἐξάλλου, συντελοῦσιν ὁσημέραι εἰς τήν ἀκρίβειαν τοῦ βίου, τάς ἀφορμάς δέ ταύτας πλέον ἤ ἄπαξ ὑπέδειξα εἰς τόν κ. Σιαρπύ, ὅστις πλειστάκις μοῦ ἔκαμε λόγον διά τήν ἕνεκα τοῦ λαθρεμπορίου ὑπερτίμησιν τῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης· νομίζω ὅμως ὅτι πάντως ἐπιβάλλεται νά ληφθῶσι δραστικώτατα μέτρα πρός καταπολέμησιν αὐτοῦ, καθόσον εἶναι ἐθνική ἀνάγκη νά ἀποκλείσωμεν ἐδῶ πᾶσαν ἰδέαν ὅτι δῆθεν ζητοῦμεν νά ἐκμεταλλευθῶμεν τά πάντα. Δέν βλάπτει ἐάν παταχθῶσι μέ ποινάς καί ἐξώσεις οἱ ὀλίγοι ἐκμεταλλευταί καί ἐπιτήδειοι, οἵτινες μᾶς ἐκθέτουσι.

Ὁ κ. Σιαρπύ μοῦ ἔκαμεν ἐπίσης νύξιν ἐπί τῇ ἀφορμῇ ταύτῃ ὅτι «ἡ Σοσιετέ δέ Νασιόν» τοῦ ἐζήτησε πληροφορίας περί τῆς ἐδῶ καταστάσεως καί ὅτι εἶναι συμφέρον μας νά μή δίδωμεν ἀφορμάς ὥστε νά φαντάζονται οἱ ἄλλοι ὅτι ἡ Ἑλληνική κατοχή εἶναι ἀντίθετος πρός τά συμφέροντα τοῦ πληθυσμοῦ. Ὁμολογῶ, λέγει, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νά καταπολεμηθῇ ὁλοσχερῶς τό λαθρεμπόριον, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νά ληφθῇ πᾶσα φροντίς πρός περιορισμόν του.

Ἐδέησε νά εἴπω ὅτι ἡ Κυβέρνησίς μου λαμβάνει ἤδη δρακόντεια μέτρα καί ὅτι ἐν ἀνάγκῃ θά μεταβῶ καί ὁ ἴδιος διά δύο ἡμέρας πρός τοῦτο εἰς Θεσσαλονίκην.

Ἐπιτρέψατέ μοι, Κύριε Ὑπουργέ, νά παρακαλέσω Ὑμᾶς ὅπως ἀνακοινώσητε εἰς τό Ὑπουργεῖον τῆς Περιθάλψεως ὅτι εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη ἀποστολῆς ἐνταῦθα τό ταχύτερον δύο ὑπαλλήλων του πεπειραμένων καί ἐμπίστων, ἑνός διά Γκιουμουλτζίναν καί ἑτέρου διά Δεδέαγατς. Ὁ κ. Θεοδωρίδης ἐκλείσθη εἰς τήν Ξάνθην ὡσεί τά ἄλλα μέρη τῆς Γαλλοκρατουμένης ζώνης νά μή εἶχον τόσην σημασίαν. Ἐνῶ κυρίως, ὑπερτάτη φροντίς δέον νά ληφθῇ διά τά μέτρα ταῦτα καί κατά δεύτερον λόγον διά τήν Ξάνθην, ὅπου τά πάντα καλύπτονται ὑπό τήν παρουσίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, κτήσαντος εὐτυχῶς τήν ἐμπιστοσύνην ὅλην τῶν ἀλλοεθνῶν. Δέν ἀρκεῖ νά ἔρχωνται πρόσφυγες χρειάζονται καί πρόσωπα καί μέσα διά τήν ταχυτέραν ἐγκατάστασιν αὐτῶν. Ἀπό ὅλας τάς Ἐπιτροπάς ἔχω λάβει χθές καί σήμερον ἐπιστολάς, ζητούσας τήν ἀποστολήν ἀντιπροσώπων τοῦ Ὑπουργείου Περιθάλψεως καί χρήματα.

Βεβαίως ἐνθαρρύνω καί συγκρατῶ ὅσον δύναμαι τούς πάντας, ἀλλά ἡ ἐνθάρρυνσις μου αὕτη δέν δύναται νά τελεσφορήσῃ ἐπ' ἄπειρον.

Τό ζήτημα ἐπίσης τῆς ἐπιδιορθώσεως τῶν οἰκημάτων καί τῆς ἀνοικοδομήσεως τοὐλάχιστον μερικῶν παραπηγμάτων εἰς τά κατεστραμμένα Ἑλληνικά χωρία καί κωμοπόλεις ἀποβαίνει τεραστίως ἐπεῖγον. Ἀνάγκη νά ἀποσταλῶσι συνεργεῖα καί ὑλικά. Ταῦτα χρειάζονται περισσότερον ἀκόμη καί ἀπό αὐτά τά τρόφιμα.

Δέξασθε, Κύριε Ὑπουργέ, τήν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου πρός Ὑμᾶς ὑπολήψεως καί τῆς πλήρους ἀφοσιώσεώς μου[7].

Χαρίσιος Βαμβακᾶς

* * *

Γκιουμουλτζίνα 18 Νοεμβρίου 1919
1 Δεκεμβρίου

Πρός τήν Α. Ἐξοχότητα τόν Ὑπουργόν
ἐπί τῶν Ἐξωτερικῶν κ.κ. Ἀλ. Διομήδην

Κύριε Ὑπουργέ

Λαμβάνω τήν τιμήν νά ἐπισυνάψω ὧδε τήν 1ην Διακανονιστικήν Διάταξιν τοῦ στρατηγοῦ D' Esperey ἀναφορικῶς πρός τήν Δυτ. Θράκην. Ἔχει δημοσιευθεῖ καί τοιχοκοληθεῖ σήμερον. Φέρεται ἐν πρώτοις τό γαλλικόν κείμενον, ἔπειτα τό ἑλληνικόν καί τρίτον τό τουρκικόν. Εἰς τό 5ον ἄρθρον 2ον ἐδάφιον ἀναφέρονται πρῶτον οἱ Τοῦρκοι καί κατόπιν οἱ Ἕλληνες. Ἔκαμα παρατηρήσεις δι' αὐτό. Μ' εἶπαν ὅτι εἶναι κατά λάθος. Προσέθηκα ὅτι πρέπει ν' ἀναφέρωνται πρῶτον ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐπολέμησαν κοντά τους καί ἔπειτα ἐκεῖνοι πού ἐπολέμησαν ἐναντίον τους. Εἰς τό τουρκικόν κείμενον διωρθώθη τό πρᾶγμα καί ἀναφέρονται πρῶτοι οἱ Ἕλληνες (ρούμ) καί ἔπειτα οἱ τοῦρκοι.

Ἐπισυνάπτω ἐπίσης καί τήν σφραγίδα τήν νέαν, ἥν ἔθεσαν ἐν χρήσει ἀπό τῆς σήμερον. Θά παρατηρήσετε εἰς τό μέσον κάτωθι τῆς εἰκόνας τάς λέξεις Republique Française με μικρά γράμματα.

7. Α.Υ.Ε. Φ.Κ.Υ. Ἔκθεσις Χ. Βαμβακᾶ περί τῆς καταστάσεως εἰς Δ. Θράκην καί ἄλλα ἔγγραφα, ἔγγρ. 16/29.11.1919/11739/24.11.1919

LE REPRESENTANT HELLÉNIQUE
POUR LA THRACE OCCIDENTALE

Gumuldjina, le 15 Νοεμβρίου 1917
1 Δεκεμβρίου

No 1... A 11742
25-11-17
A 15-
№ 1510

Πρὸς τὴν Α. Σ. Ἐξοχότητα τὸν Ὑπουργὸν
ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν κ. κ. Δη. Δαφνόπουλον,

Κύριε Ὑπουργέ,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω εἰς ὑμετέραν
ἐπιγνῶσιν διαταγὴν τοῦ Διοικητοῦ τῆς Δ' Στρατιᾶς
Ἐφέσεως ἀπαραδεκτως πρὸς τὴν Δ.Υ. ὑφαίνων. Ἔχω δι-
φοσιεύσῃ τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν αἴρεσιν. Φέρεται εἰς τρεῖς
τόμους μέγεθος, ἕκαστος τόμος ἕξ τριῶν
τόμων. Εἰς τὸν 5ον ἄρθρον τοῦ κώδικος ἀνα-
φέρονται τρεῖς οἱ Τοῦρκοι καὶ πολίται οἱ Ἕλληνες. Ἕνα
μὲ παραλειπόμενος ἀλλὰ. Μένει δὲ ἕνα μὲ γράφω.
Προσέθηκα δὲ τρεῖς ἀναφερόμενοι τρεῖς εἶναι οἱ
ἀνὰ ἐκπρόσωποι ἑκάστου τῶν ἓξ ἐθνῶν ἐκεῖνοι οἱ
ἐκπρόσωποι ἐπαλλήλων των. Εἰς τὸ τουρκικὸν κείμε-
νον ἀκριβῶς τὸ σφάλμα ὑπάρχουν τρεῖς οἱ
Ἕλληνες (ῥωμ.) ἀλλὰ οἱ Τοῦρκοι.

Γενικῶς εἶπον ἡ μὲ ὑποβάλλω τὴν ὑπόμνησιν
ἐν ἔθεσαν ἐν χρόνῳ ἐπὶ τῶν σύνεγγυς. Δὲ παραλεί-
πω δὲ ἐπὶ τέλους νὰ εἴπω τὴν εἰλικρινῆ μου ἐκτίμησιν
τῆς Γαλλικῆς ἐκφράσεως μὲ μικρὰ ὑπογράμματα.

Δέχεσθε, Κύριε Ὑπουργέ, τὴν βαθυτάτην
μου ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς τιμὴν καὶ ἀφοσίωσιν μου,

Κων. Βαμβακᾶς

Δέξασθε, Κύριε Ὑπουργέ, τήν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου πρός ὑμᾶς τιμῆς καί ἀφοσιώσεως μου[8].

Χ. ΒΑΜΒΑΚΑΣ

***

ΕΠΕΙΓΟΝ. Ἀπό τινων ἡμερῶν παρατηροῦνται συχναί συνεννοήσεις κομιτατικῶν Τούρκων Θράκης μετά πρακτόρων Βουλγάρων. Βούλγαροι ὑπέσχοντο νά παράσχουν αὐτονομίαν Β. Θράκην ἐάν Τοῦρκοι ἐνέτεινον προσπαθείας κηρύττοντες αὐτονομίαν Θράκης νοτίας ἀποσπασθείσης Βουλγαρίας. Τοῦρκοι ἀπεσταλμένοι μετέβαινον Σόφιαν καί Φιλιππούπολιν πρός συνάντησιν λοιπῶν Τούρκων πολιτευομένων καί ἰδία τοῦ Σαλήμ ἀγᾶ. Τουρκ. Κυβέρνησις ἐνεργεῖ παραλλήλως ἐλπίζουσα οὕτω περισώση Ἀ. Θράκην Κομιτατζῆδες Βούλγαροι συγκεντροῦνται Διδυμότειχον καί Σούφλιον διανέμοντες μετά Τούρκων ὅπλα. Ἅπασαι ἀνωτέρω ἐνέργειαι ἐγνώσθησαν σήμερον ἀπό Γαλλικόν Στρατηγεῖον. Θά συναντήσω Σαρπύ πληροφορήσω ἀντιλήψεις καί μέτρα πρόκειται νά ληφθῶσι τώρα Υ.Ε. ἐνήμερον[9].

Γκιουμουλτζίναν 6/12
Χ. ΒΑΜΒΑΚΑΣ

Ἐλήφθη τῇ 16.

Τό παραπάνω τηλεγράφημα εἶχε ἐξαιρετική σημασία, γι᾽ αὐτό ὁ Ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν Ν. Πολίτης ἔδωσε ἐντολή: «Παρακαλῶ νά διαβιβασθῆ ἐπειγόντως καί ἐν περιλήψει τό τηλεγράφημα Βαμβακᾶ τῆς ἀποστολῆς Τούρκων εἰς Παρισίους εἰς τόν κ. Πρόεδρον μέ τήν παράκλησιν νά μᾶς γνωρίσῃ ἐπειγόντως τάς σκέψεις του.

***

Λαμβάνω τήν τιμήν ἀνακοινώσω ὅτι σήμερον ὑπέβαλον Στρατηγῷ Σαρπύ ὑποψηφιότητα Παπαπάνου γενομένην κατ᾽ ἀρχήν δεκτήν. Συνέστησε εἰδοποιήσω Κ. Κανελλόπουλον ἐνισχύση ὑποψηφιότητα παρά Στρατηγῷ Δεσπρέ ὅπερ ἔπραξα αὐθημερόν. Ἀπολαυαί διοικητῶν καί λοιπῶν ὑπαλλήλων μηδαμιναί. Ἀνώτεροι μισθοί 3 χιλ. λέβια. Ἀνάγκη

8. Α.Υ.Ε. ὅ.π. διαβιβαστ. Παρασκευοπούλου 11742/25.11.1919
9. Α.Υ.Ε. ὅ.π. ἀρ. 12310/9.12.1919

ἀπαραίτητος ἔλθωμεν εἰς ἐνίσχυσιν ὁμογενῶν ὑπαλλήλων ἄλλως εἶναι δύσκολον ἐπιτύχωμεν διείσδυσιν ἡμετέρων εἰς διοικητικάς καί λοιπάς θέσεις. Ἐδέησε ἄχρι τοῦδε δώσω ὑποσχέσεις εἰς διορισθέντας ὅπως συγκρατήσωμεν αὐτούς. Προκειμένου διοικητικήν θέσιν Ξάνθης ἀναφέρομαι ὅσα ἐτηλεγράφησα προηγουμένως καί ἰδιαιτέρως 6 Δεκεμβρίου. Μουτεβελῆς ἤ Σπυριδωνίδης ἐπιτύχῃ προσελκύση τουρκικόν πληθυσμόν λόγῳ γνώσεων προσαρμογῆς εἰς μουσουλμανικήν διανοητικότητα. Εἰδοποίησα αὐθημερόν Κ. Κανελλόπουλον ἀποστείλῃ τάχιστα ἐνταῦθα Σπυριδωνίδην ἤ Μουτεβελῆν[10].

ΒΑΜΒΑΚΑΣ

Ἐλήφθη τῇ 10/23

***

Λίαν Ἐπεῖγον.

Ὑποβάλλω κατωτέρω τηλ/μα κ. Βαμβακᾶ πρός γνῶσιν, ὑπ᾽ ἀριθ. 292: Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν συνιστᾶ διά διοικητήν Δεδεαγάτς ὑποδιοικητήν Νέστου Γιαλούρην. Ἐπιτρέψατε μοι θεωρήσω ἀκατάλληλον καταλάβῃ ἐπικαιροτάτην ταύτην θέσιν. Καίτοι Καλεύρας ὑπεδείχθη διοικητής Ξάνθης νομίζω πρόσφορον μετατεθῇ Δεδεαγάτς ἐλπίζω δέ καταπείσω Στρατηγόν Σαρπύ δεχθῇ μετάθεσιν. Ἀπό ἀπόψεως προσελκύσεως τούρκων προτιμότερον εἰς Ξάνθην διορισθῇ Μουτεβελῆς ἤ Σπυριδωνίδης ἀναφερόμενοι τηλ/μα μου 23 Νοεμβρίου. Ἀμφότεροι ἔχουσι προσόντα ἐξαιρετικά διά προσέγγισιν μωαμεθανῶν. Ἐάν Υ.Ε. θεωρεῖ ἀπαραίτητον Καλεύρας παραμείνῃ Ξάνθην καίτοι παρουσία του ἐκεῖ ἀπό ἀπόψεως τουρκικῆς προσεγγίσεως ἔσται σήμερον ἀσύμφορος καθόσον ἐχαρακτηρίσθη παρά τούτων γιουνανλῆς τουναντίον δέ εἰς Δεδεαγάτς κέντρον Προξένων ἐμπόρων κτλ. καταλληλότατος προσφέρη ὑπηρεσίας ἐπιτρέψατε μοι προτείνω διά Δεδεαγάτς Ἀρκωτίδης Μαυρίδην τμηματάρχην ὑπουργείου Γεωργίας ἤ Νικόλαον Ζαρίφην ἀρχισυντάκτην ἐφημερίδος Πατρίς. Ἀμφότερων καταγόμενων ἐκ Φιλιππουπόλεως ὑποψηφιότης ἔσται παραδεκτή. Ἐν πάσει περιπτώσει Σαρίφης παρακαλῶ ἀποσπασθῇ παρ᾽ ἐμοί ὡς γενικός γραμματεύς λόγῳ πείρας ἀποκτηθείσης εἰς Σόφιαν καί γνώστης Γαλλικῆς τουρκικῆς καί βουλγαρικῆς. Ἀναμένω ὁδηγίας[11].Βαμβακᾶς

ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἐλήφθη τῇ 21/8/12

***

10. Α.Υ.Ε. ὅ.π. ἀρ. 12380/10.12.1919
11. Α.Υ.Ε. ὅ.Π. ἀρ. 12321/9.12.1919 διαβιβ. Παρασκευοπούλου

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ
Ἀριθμ. 338

Ἐν Γκιουμουλτζίνῃ τῇ 12ῃ Δεκεμβρίου 1919

Πρός τήν Α. Ἐξοχότητα
τόν ἐπί τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργόν
κ.κ. Ν. Πολίτην

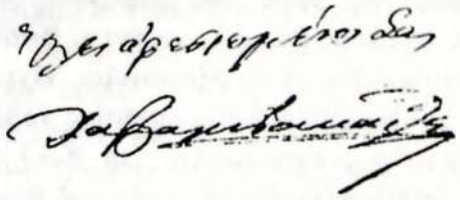
Ἀθήνας

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 8898 Ὑμετέρου τηλεγραφήματος λαμβάνω τήν τιμήν νά φέρω εἰς γνῶσιν Ὑμῶν ὅτι ἅμα τῇ ἐνταῦθα ἀφίξει μου ἓν ἐκ τῶν πρώτων μελημάτων μου ὑπῆρξε καί τό ζήτημα τῆς Μαρωνείας. Καθ' ἃ εἶχον τήν τιμήν νά ἀναφέρω εἰς τάς πρώτας μου ἐκθέσεις ἰδίως ἀναφορικῶς πρός τάς παρεμβληθείσας πλείστας ὅσας δυσχερείας παρά τοῦ ἐσχάτως ἀπομακρυνθέντος ἐνταῦθα συνταγματάρχου Ἀλλιέ, διά τόν ἐλαιόκαρπον τῆς Μαρωνείας εἶχε ληφθῇ ἐν πρώτοις ἀπόφασις, ὅπως οὗτος ἐκποιηθῇ διά δημοπρασίας πρός ὄφελος τοῦ ταμείου Δ. Θράκης, καθόσον οὕτως ἐγίνετο καί ἐπί Βουλγαροκρατίας, δηλ. ὁ ἐλαιόκαρπος ἐξεποιεῖτο διά πλειοδοσίας ὑπέρ τοῦ Βουλγαρικοῦ δημοσίου. Καίτοι δέ μόνον εἴκοσι μόλις ἄτομα Μαρωνιτῶν εἶχον ἐπανέλθει, δι' ἐπιμόνων μου διαβημάτων ἐπετεύχθη, ὅπως ἐπιτραπῇ εἰς τούς παλινοστήσαντας νά περισυλλέξωσι τά 30% τοῦ ὅλου καρποῦ, τά δέ 70% ἐκποιηθῶσι, τοῦτο μέν πρός ὄφελος τῶν μελλόντων νά παλινοστήσωσι, τοῦτο δέ πρός καταβολήν τοῦ ἀναλογοῦντος φόρου. Τό γεγονός ὅμως εἶναι ὅτι οἱ παλινοστήσαντες Μαρωνῖται, ὧν ὁ ἀριθμός ἄχρι τοῦδε ἀνήχθη εἰς 300 περίπου, ἄτομα, περισυνέλεξαν ἐπισήμως μέν τά 30%, ἀνεπισήμως ὅμως τά 60%, τά δέ 40% ἐξηγόρασαν οἱ ἴδιοι ἀντί 3 καί 3,15 λεβίων τήν ὀκᾶν, τουτέστι ἀντί 50 περίπου λεπτῶν τῆς δραχμῆς. Οὕτω δέ τό μέγιστον μέρος τοῦ ἐλαιοκάρπου περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν παλινοστησάντων.

Δεν ἦτο δέ δυνατόν νά ἐπιτύχω τι περισσότερον ἀπό τάς ἐνταῦθα στρατ. ἀρχάς, καθότι ὁ ἐλαιόκαρπος ἐκλέπτετο καθ' ἑκάστην νύκτα παρά τῶν περιοίκων Τούρκων καί Βουλγάρων καί τό τοιοῦτον ἀπέβαινε πρός ζημίαν καί αὐτῶν τῶν παλινοστούντων καί ἦτο μέτρον προνοίας ἡ, ὕστερον ἀπό πολλάς διαπραγματεύσεις, ληφθεῖσα παρά τοῦ κ. Σιαρπού ἀνωτέρω ἀπόφασις.

Διά δέ τήν ἀνοικοδόμησιν καί ἐπιδιόρθωσιν τῶν οἰκημάτων τῆς ὁμολογουμένως κατεστραμμένης Μαρωνείας ἐγκαίρως εἶχον ζητήσει τήν ἀποστολήν συνεργείου, ἐπειδή ὅμως ἐβράδυνεν αὕτη, ἠναγκάσθην ἐσχάτως

νά ζητήσω διά τοῦ Γεν. Στρατηγείου ἀπό τόν Σύλλογον Οἰκοδόμων Θεσ/νίκης τήν ἀποστολήν ἑνός ἀρχιτέκτονος, δύο βοηθῶν του καί δέκα τεκτόνων, οἱ ὁποῖοι μέ τήν συνδρομή καί τῶν παλινοστησάντων θά ἐργασθῶσι διά τήν ἐπαναφοράν κατά τό δυνατόν τῆς Μαρωνείας εἰς τήν προτέραν αὐτῆς θέσιν. Διότι δέν ἀρκεῖ νά παρέχωνται εἰς τούς παλινοστοῦντας μόνον τρόφιμα καί νά συνηθίζουν εἰς τήν ὀκνηρίαν, ἀλλά καί τά μέσα πρός ἐπιδιόρθωσιν καί, ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ δυνατοῦ, ἀνοικοδόμησιν τῶν οἰκημάτων των. Ἐπειδή δέ τοιαῦται ἀνάγκαι καταφανεῖς ὑπάρχουσιν ὄχι μόνον διά τήν Μαρώνειαν, ἀλλά καί διά τήν Μάκρην καί πλεῖστα ἄλλα χωρία ὅλης τῆς Θράκης ἐν γένει, δέν θεωρῶ ἄσκοπον νά παρακαλέσω ὑμᾶς, ὅπως ἐάν ἐγκρίνητε, συστήσετε εἰς τό Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν νά ἐξεύρῃ τρόπον πρός ἀποστολήν ἑνός ἤ δύο συνεργείων. Διά τήν ἐδῶ παρουσίαν αὐτῶν ἔχω ἤδη πρό πολλοῦ τήν συγκατάθεσιν τοῦ κ. Σιαρπύ. Οἱ ὁπλῖται θά θέσουν ἕνα βραχιόνιον τοῦ ἐρυθροῦ Σταυροῦ οὑτινος θά θεωρηθῶσιν ἐξαρτήματα[12].



* * *

Ὑποβάλλω κατωτέρω τηλ/μα κ. Βαμβακᾶ ἀπευθυνόμενον ὑμῖν.ἀρ. 402. Ἐπί ἑορτῇ νέου ἔτους καθολικῶν Στρατηγός Σαρπύ ἐδέχθη ἐπιτροπάς κοινοτήτων ἀποτεινόμενος μόνον ἑλληνικήν προσεφώνησε ἐκφρασθείς ὑπέρ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἅμα ἐπιστροφῇ μου ἐκ Θεσ/νίκης ἐπεσκέφθην Σαρπύ ηὐχήθην καταλλήλως ἀπήντησε ὅτι Ἑλλάς ὁρισμένως μεγενθύνεται πολύ καί ἀξίως διότι εἶναι μόνον ἔθνος μέ μεγάλα προσόντα. Ἀπήντησα προσηκόντως. Διά πάντα ζητήματα ἀφορῶντα Δ. Θράκην διοίκησιν καί δυσκολίας παρεχομένας παρά τινων ἀξιωματικῶν ἐδέχθη προθύμως προτάσεις μου. Ἐπιμόνῳ εἰσηγήσει μου ἤρξαντο συλλήψεις καί φυλακίσεις Βουλγάρων κομιτατζήδων.

Ἐθεώρησε ἀμέσως διορισμόν Σιώτη, γραμματέως Κ. Ἀδοσσίδου ὡς διοικητοῦ Δεδεαγάτς. Ἐνέκρινε πρόσληψιν ἄμεσον 20 χωροφυλάκων Ἑλλήνων ἐν Γιουμουλτζίνῃ. Ἐστρατολόγησα Θεσ/νίκην, Θράκην καί Ἀνατολ. Ρωμυλίαν πεντηκοντάδα νέων οἵτινες ἤρξαντο προσερχόμενοι καί διοριζόμενοι. Κατάστασις ὑπό πᾶσαν ἄποψιν λίαν ἐνθαρρυντική.

12. Α.Υ.Ε. ὅ.π. ἔγγρ. 338/12.12.1919

Ἀδριανούπολιν ἐγένετο Δεσπεραί θαυμασία ὑποδοχή ἐκ μέρους Ἑλληνικῆς κοινότητος. Κατά δήλωσιν Σαρπύ πόλις παρουσίασε ἐντελῶς ἑλληνικήν ὄψιν. Ὁμοίως Καραγάτς, Σουφλίον, Διδυμότειχον[13]. ΒΑΜΒΑΚΑΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐλήφθη τῇ 24/7.

***

Ἐκεῖνο πού πρέπει ἐπίσης νά τονισθεῖ εἶναι ὅτι ὁ Χ. Βαμβακᾶς ἀγωνιζόταν νά ματαιώσει τουρκικές ἐνέργειες πού στόχευαν νά ἀλλοιώσουν τήν ἐθνολογική μορφή τῆς Δυτικῆς Θράκης μέ τή μεταφορά Μουσουλμάνων, ὅπως ἀναφέρεται σέ ἔγγραφο τοῦ Σεβκέτ, ἀρχηγοῦ τοῦ τουρκικοῦ κομιτάτου στήν Ἀδριανούπολη, πρός τήν Πύλη.

Ἀκολουθοῦν παράγραφοι σέ μετάφραση τῆς Ἑλληνικῆς Ἀποστολῆς στήν Κ/Πολη: «... Τά μέρη τῆς Ὑποδιοικήσεως Ξάνθης καί Γκουμουλτζίνης μέχρι Κουροῦ Τσάκ καταλαμβάνονται ὑπό τῶν Ἑλλήνων, τῇ συγκαταθέσει τῆς Συνεννονήσεως. Εἰς τά λοιπά μέρη, τά ὁποῖα καταλαμβάνουν οἱ Γάλλοι, μόλις ἀποσυρθοῦν οἱ Βούλγαροι συγκατατίθενται οἱ Γάλλοι νά συμφωνήσουν μέ τήν ἐπιτόπιον διοίκησιν. Μόνον εἰς τό μέρος τοῦτο, μόνον εἰς τό πεδινόν μέρος τῆς Γκιουμουλτζίνας ὑπάρχουν Μουσουλμάνοι· εἰς τάς ὑποδιοικήσεις Δεδεαγάτς, Σουφλί, Διδυμοτείχου, Σιμιτλῆ καί Διενῆ-Μουσταφᾶ Πασᾶ μόνον Βούλγαροι καί Ἕλληνες ὑπάρχουν, ὅταν ἀποκατασταθῇ ἡ ἐπιτόπιος διοίκησις, ἐπειδή οἱ Ἕλληνες ἔχουν τήν πλειοψηφίαν θά ἀναπετάσσουν τήν ἑλληνικήν σημαίαν καί θά ζητήσουν τήν προσάρτησιν καί οὕτως ἡ Θράκη θά εὑρεθῇ πρό μεγάλου κινδύνου. Καί εἰς τήν Ἀνατολικήν Θράκην οἱ Ἕλληνες ἔχουν τήν πλειοψηφίαν καί εἰς τόν Αἶνον, Κεσσάνην, Καλλίπολιν, Μυριόφυτον, Περίστασιν, Μάλγαρα, δηλαδή εἰς τό Νότιον μέρος θά προσδοκῶσιν οὗτοι τήν προσάρτησιν μετά τῆς Ἑλλάδος· οὕτω δέ θά ἐπιτύχουν ὅπως τεθῇ ὑπό Ἑλληνικήν Διοίκησιν καί ἡ Τσατάλτζα, ὅπου ἐπίσης ἔχουν πλειοψηφίαν... Εἶναι ἀνάγκη νά προλάβωμεν παντί τρόπῳ τήν ἐκ τῆς Εὐρώπης ἔξωσιν τῶν Τούρκων. Πρός τοῦτο δέ, εἶναι ἀνάγκη νά μήν ἀφήσωμεν τήν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως εἰς τήν Δυτικήν ὄχθην τοῦ Ἕβρου... Πρέπει ν' ἀποκατασταθῶσιν οἱ Μουσουλμάνοι ἵνα λείψῃ ὁ

13. Α.Υ.Ε. ὅ.π. διαβ. Παρασκευοπούλου 13024/28.12.1919

κίνδυνος τῆς ἀποκαταστάσεως πλειοψηφίας· εἰς τήν Θράκην δέν ὑπάρχει οὔτε μία μουσουλμανική διοίκησις δυναμένη ν' ἀντιταχθῆ εἰς τήν ἕνωσιν τῶν Ἑλλήνων... ἐπειδή καί οἱ Ἰταλοί κλίνουν εἰς τοῦτο (σημ. τή μεταφορά Μουσουλμάνων) νά σταλῶσιν 40.000 ψυχαί ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς εἰς τήν Δυτικήν ὡς τάχιστα...» [14].

***

Τό πόνημα αὐτό καλύπτει μιά πτυχή τῆς νεότερης ἱστορίας τῆς Θράκης. Στόχος του εἶναι ἡ διάσωση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας, ὥστε νά ἐνημερωθοῦν οἱ νέοι μας γιά γεγονότα πού χάραξαν ἕνα νέο δρόμο στήν ἐθνική μας πορεία. Ὅπως γράφει ὁ Ἀπ. Βακαλόπουλος: «... Ἡ ἀναδρομή ἀπό το παρόν στο παρελθόν μας εἶναι ἀπό πολλές ἀπόψεις χρήσιμη. Συχνά το παρόν μας διευκολύνει στο ζωντανό ἀντίκρυσμα των προβλημάτων του παρελθόντος, ἐνώ κάποτε ἡ βοήθεια της σωζόμενης παραδόσεως μπορεί να συμπληρώσει κενά ἤ να διαλευκάνει προβλήματα του παρελθόντος που θα ἔμεναν για πάντα σκοτεινά...»[15].

14. Α.Υ.Ε. δ.π. μεταφρ. τουρκ. ἔγγρ. 221/1209 διαβιβαστικό τοῦ Συν/χου Κατεχη 4300/15.10.19

15. Ἀπ. Βακαλόπουλος. Ὁ χαρακτήρας τῶν ἑλλήνων, Θεσσαλονίκη 1983 σελ. 370.

ΓΙΩΡΓΟΥ Δ. ΚΕΜΑΛΑΚΗ

ΤΑ «ΓΚΑΛΕΣΠΕΡΑ» ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΛΟΦΑΡΙΟ ΡΟΔΟΠΗΣ

(Από τη Λαογραφία της Θράκης)

Στη Θράκη ο βαρὺς χειμώνας κλείνει μέσα τους πάντες και τα πάντα. Οι μανιασμένοι παγωμένοι βοριάδες που κατεβαίνουν από τη Μαυροθάλασσα και σφυρίζουν γοερά και μάχονται σα θηρία ανήμερα προς άλλα στοιχεία, όλα τα παγώνουν, όλα τα κρυσταλλώνουν κι όλα τα νεκρώνουν. Όλη η γη σκεπασμένη με το ολόασπρο πέπλο της, το χιόνι, καρτεράει την άνοιξη που θα της δώσει και πάλι την ομορφιά της. Από τα σπίτια οι ζαμπούνες (κρύσταλλα) κρέμονται σαν σκονισμένα σπαθιά, ενώ ο πεινασμένος και παγωμένος σπουργίτης αγωνίζεται να βρει κάποιο σπειρί που τυχόν περίσεψε από τις κότες που τάϊσε η νοικοκυρά· παράλληλα δε φωνάζει για να τον λυπηθεί κάποιος χτυπώντας και τα φτερά του για να ζεσταθεί. Και μέσα σ' αυτή τη μπόρα φτάνουν τα Φώτα κι ο Φωτισμός.

Οι χαρούμενες φωνές των παιδιών της Θράκης που ακούστηκαν στα Κάλαντα των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς ακούγονται και τη μέρα αυτή, πιο ζωηρά και πιο χαρούμενα, γιατι τη μέρα αυτή φωτίστηκαν και μαζί τους φυσικά όλη η φύση. Έτσι, τ' ακούμε να τραγουδούν:

Ήρθανε τα Φώτα κι ο Φωτισμός
Αύριο της Κεράς μας της Παναγιάς.
Παναγιά Κονόμα και στα κεριά
και στα θυμιατούρια καλάντισμα.
Άη Γιάννη αφέντη και Πρόδρομε,
Θέλω να βαφτίσω Θεού παιδί
να το βγάλω Δρόσο και Λίβανο,
ν' αγιαστούν οι κάμποι και τα νερά,
ν' αγιαστεί κι αφέντης με την Κερά.

Το παραπάνω κάλαντο είναι ένα από τα καλλίτερα της Θράκης και είναι σχεδόν από τα πιο παλιά. Μοιάζει σαν απολυτίκιο «ως των Αποστόλων πρωτόθρονοι και της Οικουμένης διδάσκαλοι». Η μουσική του είναι κάτι το ξεχωριστό και τούτο στο οξύτονο τέρμα των στίχων του.

Ενώ όμως σ' όλη τη Θράκη ακούμε να τραγουδούν το κάλαντο αυτό, καθώς και άλλα πολλά, στο Χωριό Λοφάριο της Ροδόπης, που βρίσκεται 26 περίπου χιλιόμετρα στα Ανατολικά της Κομοτηνής και που οι κάτοικοί του είναι όλοι πρόσφυγες από τα χωριά της περιοχής Μακράς Γέφυρας (Ουζούν Κιοπρού) Ανατολικής Θράκης, τα παλληκάρια, και όχι τα μικρά παιδιά, τραγουδούν κάτι άλλο, κάτι πιο ασυνήθιστο. Τραγουδούν τα «Γκαλέσπερα». Είναι ένα από τα πιο γραφικά έθιμα της περιοχής, αλλά και ολόκληρης της Θράκης θα μπορούσαμε να πούμε, αφού το έθιμο δεν συναντάται πουθενά αλλού.

Ενώ όλο το Δωδεκαήμερο τα μικρά παιδιά τραγουδούν τα Χριστουγεννιάτικα και τα Πρωτοχρονιάτικα κάλαντα, τα παλληκάρια συγκεντρωμένα πότε στου ενός και πότε στου άλλου το σπίτι, ετοιμάζονται για τη μεγάλη εξόρμηση, ετοιμάζονται για τα «Γκαλέσπερα». Κάνουν κάθε μέρα πρόβες προκειμένου να παρουσιάσουν κάτι καλύτερο από τον προηγούμενο χρόνο.

Μόλις σουρούπωνε, πρώτος και καλύτερος, έφτανε στο σπίτι του Αρχιγκαλεσπερά ο Γκαϊντατζής έχοντας τη γκάϊντα του κάτω από τη μασχάλη. Δεν περίμενε να τον κεράσουν για ν' αρχίσει να παίζει το ζωναράδικο χορό. Το κέφι του το κουβαλούσε μαζί με τη γκάϊντα του. Οι πρώτοι ήχοι της πολυφουσκωμένης γκάϊντάς του έδιναν το έναυσμα για χορό. Χορός που ήταν μόνο για τους Γκαλεσπεράδες, οι υπόλοιποι θα καθήσουν στα σπίτια τους για ν' ακούσουν το τραγούδι τους. Όταν συγκεντρώνονταν όλοι η παρέα ξεκινούσε και χορεύοντας πήγαιναν στο σπίτι του παπά και στη συνέχεια στο σπίτι του προέδρου. Το πρώτο τραγούδι που τραγουδούσαν ήταν τ' Αφέντ':

Γκαλέσπερα, γκαλέσπερα, γκαλέσπερα ντα Φώτα,
ιδώ μας έστλαν κι' ρθαμει σι τούτουν τουν αφέντ' μας.
Αφέντην μ' αφιντίτσι μας, πέντε φουρές αφέντη.
Αφέντης μας στην ταύλα του χρυσή καντήλα καίει,
Σαν βάνει λάδι και κερί φέγγει τον κόσμο όλο,
Σαν βάνει λάδι μοναχό φέγγει την αφεντιά του.
Αφέντης μας πουκμήθηκε γυρεύβ'να ξιαγρυπνήσει
Γυρεύ'τα μήλα δώδεκα νεράντζια δεκαπέντε
Κι ένα καφκί ροϊδόσταγμο να πιει να ξιαγρυπνίσει
Σαν τούπιε κι ξιαγρύπνησε το μαύρο του γυρεύει
Γυρεύ'τη σέλλα ν'αργυρή του γκέμι ασημένιο
Κι στα σκαλουπατήματα σπέρνει μαργαριτάρια.

Από την ώρα που οι «Γκαλεσπεράδες» μπουν στην αυλή του σπιτιού, όλη η οικογένεια κάθεται στην πόρτα και ακούνε τα «Γκαλέσπερα». Και αυτό φυσικά γίνεται γιατί ο καθένας θ' ακούσει το τραγούδι του.

Μετά από το τραγούδι τ' Αφέντ' αρχίζει το τραγούδι της Κυράς το οποίο είναι ένας ύμνος γι' αυτήν. Εκθειάζει όλα της τα κάλλη καθώς και τις αρετές της. Τα τραγούδια αυτά με την ποιητική τους ομορφιά αποτελούν τα πιο άξια στολίδια της νεοελληνικής λαϊκής μούσας μας σχεδόν σε όλο το Πανελλήνιο και θα ήταν, άν μη τι άλλο, έγκλημα αν δεν γινόταν κάποια προσπάθεια περισυλλογής από κάθε αρμόδιο. Ευτυχώς τα «Γκαλέσπερα», μετά από μια κοπιώδη προσπάθεια του γράφοντα και των αρμοδίων του Ραδιοφωνικού Σταθμού Θράκης (Κομοτηνής) έχουν ηχογραφηθεί και βρίσκονται στο Σταθμό. Όμως, ας ακούσουμε τους «Γκαλεσπεράδες» τι λένε για την Κερά, τη νοικοκυρά του σπιτιού:

Σων' απούπαμε για τον Αφέντ', ας πούμ' και της Κεράς μας.
Κυρά μας ρούσσα ροϊδανή, ξιάσπιρ' σαν πιριστέρα,
Κυρά μ' σαν ντα στουλίζησει στην εκκλησιά να πάγεις,
Βάνεις τουν ήλιου πρώσουπου κι του φιγγάρ' αστήθη
Κι τουν καθάργιου ουρανό τουν βάνεις δαχτυλίδι
Καλί λαμπίμ' του δάχτυλους σ' παίρνει του δαχτυλίδι,
Πώχεις και τα ξανθά μαλλιά σαράντα πέντε πήχες.
Στους ουρανούς τα γύδιαζαν στους κάμπους τα τυλίγαν,
Στη μέσ' τη μέσ' τη θάλασσα καθόταν και τα πλέκαν.
Τρεις ρωμιοπούλες τ' άπληκαν κι πέντι φραγκοπούλες,
Στη μέση βάλουν του σταυρό στην άκρη τ' Αϊβαγγέλιο
Και στ' αργυρό κομπόδιασμα βάλουν την Παναγία.

Στη συνέχεια, και χωρίς καμιά διακοπή τραγουδούν το τραγούδι του παλληκαριού ή της κοπέλλας. Δεν πρέπει να καθυστερούν, γιατί το χωριό είναι μεγάλο και δεν θέλουν να κάνουν τους συγχωριανούς τους να περιμένουν μέχρι τις πρωινές ώρες. Κανένας στο Λοφάριο δεν κοιμάται τη νύχτα αυτή αν δεν περάσουν οι «Γκαλεσπεράδες». Έπειτα, η παράδοση λέει πως πρέπει να περάσουν απ' όλα τα σπίτια για το καλό της χρονιάς. Έτσι λοιπόν ακούμε να τραγουδούν:

Σών' απούπαμε για την Κερά, ας πούμ' κι τ' Αρχοντόπλα.
Ιδώ είν' ο γιος της καλογιός, της καλοθυγατέρας
Γυρεύει νύφη ξακουστή γαμπρό γραμματισμένο,
Νάχει το μάτι σαν ελιά, το φρύδι σαν γαϊτάνι,
Νάχει και το ματόφρυδο σαν φράγκικο δοξάρι.

Τα τραγούδια τα τραγουδάνε χωρισμένοι σε δυό ομάδες, αριστερά και δεξιά της πόρτας, λέγοντας κάθε ομάδα από μια στροφή. Όταν τελειώσει και το τραγούδι των νέων του σπιτιού όλοι μαζί τραγουδούν:

'Οσ' άστρα είναι στον ουρανό, λουλούδια απ' τους κάμπους,
τόσα καλά να δώσ' Θεός ιδώ που τραγουδούμει.

'Υστερα από την τραγουδισμένη αυτή ευχή δίνει κι ο Αρχιγκαλεσπεράς μια άλλη που οι Λοφαριώτες τη λένε «Ντουβά». Λέει λοιπόν ο Αρχηγός: Πήραμει που τουν αφέντ' μας ένα φούρνου ψουμί, πενήντα χρυσά φλουριά κι ένα θρεφτό. Πάντα να έχ' να δίν. Χέρ', πουδάρ' κιφάλ, καρδιά να μη τουν πουνέσ'. Πέτει παλληκάρια μ' κι τη χρόν'. Και όλοι μαζί φωνάζουν: Κι τη χρόν'. Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε πως στο χωριό υπήρχαν φτωχοί και ιδιαίτερα τσιγγούνηδες που έδιναν λίγα χρήματα, κάτι που δυσαρεστούσε τους «Γκαλεσπεράδες». Τότε ο αρχιγκαλεσπεράς λέγοντας αυτά που έδωσε ο Αφέντσ' στο τέλος αντί να πει χέρ', πουδάρ' κιφάλ' καρδιά να μη τουν πουνέσ', έλεγε: Χέρ', πουδάρ', κιφάλ' καρδιά να μη τουν πουμείν'.

Δώρα που έδιναν οι Λοφαριώτες ήταν χρήματα, μια κουλούρα, ειδικά φτιαγμένη για τους «Γκαλεσπεράδες» καθώς και κρέας ή λουκάνικα χοιρινά που τις μέρες εκείνες έκαναν. Γι' αυτό άλλωστε ο αρχιγκαλεσπεράς αναφέρει το φούρνο με τα ψωμιά, τα χρυσά φλουριά και το θρεφτό.

Τα τραγούδια όμως των «Γκαλεσπεράδων» δεν τέλειωναν εδώ. Υπήρχε και το τραγούδι του ξένου. Του ανθρώπου που για οποιοδήποτε λόγο βρέθηκε σε κάποιο σπίτι ή στο δρόμο. Κι αυτός έπρεπε ν' ακούσει το τραγούδι του και φυσικά να κεράσει τα παλληκάρια. 'Ετσι, άκουγε κι αυτός το τραγούδι του:

Δεν έπρεπε αφέντη μου νάσαν σε τούτ' τη χώρα,
Μόν' έπρεπε αφέντη μου νάσαν σε πολιτεία,
Να όριζες τη Βενετιά και τη μισή την Πόλη,
Τη Βενετιά για τα φλουριά, την Πόλη για τα γρόσια.
Να κοσκινίζεις τα φλουριά, να δρεμονάς τα γρόσια,
Κι αυτά τα κοσκινίσματα κέρνα τα παλληκάρια,
Κέρνατα αφέντη μ' κέρνατα, πέντε φορές το ένα.

Το γύρισμα του χωριού από τους «Γκαλεσπεράδες» κρατούσε μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες. 'Οταν τελείωναν πήγαιναν και πάλι στο σπίτι του αρχιγκαλεσπερά για να δουν τι μάζεψαν και να συννενοηθούν ποια ώρα και σε ποιο καφενείο του χωριού θα μαζευτούν για να γλεντήσουν. Στο γλέντι έπαιρνε μέρος σχεδόν όλο το χωριό. Ενώ στην αρχή γλεντούσαν μέσα στο καφενείο όσο περνούσε ο χρόνος και έρχονταν στο κέφι έβγαιναν στην πλατεία του χωριού, όπου έπαιρναν μέρος στο γλέντι οι γέροι, και τα μικρά παιδιά. Τελειώνοντας θα πρέπει να πούμε πως όταν οι «Γκαλεσπεράδες» τελείωναν το γύρο του χωριού είχαν «φτιαγμένο» το κεφάλι γιατί όλοι οι

νοικοκυραίοι τους κερνούσαν το πιοτό της αρεσκείας τους που πάντα ήταν κρασί ή ρακί φτιαγμένο από τους ίδιους τους Λοφαριώτες.

Δυστυχώς τελειώνοντας θα πρέπει να κάνουμε τη θλιβερή διαπίστωση πως με το πέρασμα του χρόνου τα νοικοκυρεμένα και γραφικά έθιμα της Θράκης δεν έμειναν αλώβητα και αμείωτα. Με την είσοδο των νέων, και πολλές φορές ξενόφερτων, συνηθειών, πολλά παραμερίστηκαν και κράτησε η μόδα. Μια μόδα που φυσικά εμάς τους Θρακιώτες δεν μας αντιπροσωπεύει. Γι' αυτό και γίνονται πολλές προσπάθειες από διάφορους φορείς να συντηρηθούν σχεδόν όλα τα ήθη κι έθιμα και οι παραδόσεις που με θρησκευτική ευλάβεια κράτησαν οι πρόγονοί μας οι Θρακιώτες.

ΣΟΦΙΑΣ ΚΛΗΜΗ-ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΣΑΤΙΡΑ ΣΤΟ ΘΡΑΚΙΩΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ὅπως κάθε τραγούδι, ἔτσι καί τό δημοτικό, εἶναι μιά ἐκτόνωση, ἕνα ξέσπασμα. Εἶναι μιά ἀνάγκη τῆς ψυχῆς νά ἐκφραστεῖ. Μιά χαρά εἶναι ἤ μιά λύπη, μετουσιωμένη σέ λόγο καί μελωδία.

Ὁ ἡρωϊσμός, ὁ πόθος, ἡ ἀγάπη, ἡ ζήλεια, ὁ καημός, συνταιριάζονται σέ ρυθμικό λόγο κι ἐκφράζονται μέ τό ἀνάλογο μέλος, γιά νά δωρηθοῦν καί νά γίνουν ἀπόκτημα τοῦ κόσμου ὅλου. «Ὅποιος δέν ἔμαθε νά μάθει κι ὅποιος δέν ἄκουσε ν' ἀκούσει».

Τά δημοτικά τραγούδια ἀποτελοῦν τήν παράδοση, ἱστοροῦν τούς θρύλους κι ἀποταμιεύουν τούς γλωσσικούς καί ρυθμικούς θησαυρούς τοῦ κάθε χωριοῦ, τοῦ κάθε τόπου, τῆς κάθε πατρίδας.

Ἀπό τόν ἦχο, τό μέτρο, τά θέματα, ἀπό τά ὄργανα πού τά συνοδεύουν καί συνθέτουν τή μουσική τους, ἀναγνωρίζουμε τά Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια διαχωρίζοντάς τα σέ νησιώτικα (κι αὐτά πάλι σέ Αἰγαιοπελαγίτικα, Κρητικά, Ἑπταννησιακά), Μωραΐτικα, Ἠπειρώτικα, Μακεδονικά, Θρακιώτικα κλπ.

Τα Θρακιώτικα τραγούδια - κι εἶναι τόσο πολλά - χωρίζονται κι αὐτά σέ ὁμάδες, ὅπως τοῦ γάμου (τῆς χαρᾶς), τῆς ἀγάπης, τῆς ξενητιᾶς, τά ἡρωϊκά, τά νανουρίσματα καί εἶναι ὅλα ἀντάξια ὅλων τῶν ἄλλων περιοχῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου σέ στίχους, ρυθμό καί μέτρο. Ὅμως, ἐκεῖνα πού ξεχωρίζουν ἀπ' τά ὅμοιά τους τῆς ἄλλης Ἑλλάδας, εἶναι τά σκωπτικά. Ἔχουν ἕνα τελείως δικό τους χαρακτήρα.

Ἡ σάτιρά τους εἶναι καυστική μά καλοπροαίρετη, εἶναι αὐθόρμητη καί γίνεται παραδεκτή μέ συμπάθεια. Συντίθενται γιά διδαχή κι ἀποτελοῦν τροχοπέδη σέ κάθε τάση ἐκτροχιασμοῦ, παραδειγματισμό κι ἀνάκληση στήν τάξη τοῦ κάθε ἀδύναμου, τοῦ ὁποιου πρόθυμου νά παρεκκλίνει ἀπ' ὅ,τι ἡ μικρή κοινωνία θεωρεῖ κακό καί στιγματίζει γελοιοποιώντας το. Καί τό ἀναγέλασμά τους δίνει ἀφορμή νά γιατρευτοῦν ἐλαττώματα κι ἀδυναμίες.

Σήμερα, σέ κάποια δημόσια ἀταξία, σέ μιά μικροπαρεκτροπή τους, οἱ ἄνθρωποι σείουν χαριτολογώντας τη φοβέρα «Θά μᾶς γράψει ἡ ἐφημερί-

δα». Οἱ παλιότεροι, σέ παρόμοια περίσταση, ἔλεγαν: «πάει, δέν τή γλυτώνουμε, θά μᾶς βγάλουν τραγούδι». Κι αὐτό γιατί, ἀληθινά, τό τραγούδι ἦταν ἡ ἐφημερίδα τοῦ τόπου πού τίποτε δέν τῆς ξέφευγε. Ἔτσι, γεγονότα τῆς καθημερινῆς ζωῆς σατιρίζονταν, διάφορα παθήματα διογκώνονταν μέ κωμικό τρόπο, ἰδιοτυπίες καί καμώματα ἀναφέρονταν περιγελαστικά, στό ρυθμό καί τόν σκοπό κάποιου ἤδη γνωστοῦ τραγουδιοῦ. Αὐτό δηλαδή πού συμβαίνει καί σήμερα ἀκόμα, στή θεατρική Ἐπιθεώρηση.

*
* *

«Ἡ δημιουργία γεννιέται ἀπ᾽ τόν πόνο». Εἶναι διαπιστωμένο καί διατυπωμένο πολλές φορές, ἔτσι πού ἡ ἐπαλήθευση νά περιττεύει. Εἶναι πιά ἀξίωμα.

Θά λέγαμε πώς ὁ κόσμος τῆς Θράκης εἶναι ἀπ᾽ τούς πιό πονεμένους τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Κατατρεγμένος ἀπ᾽ τούς λογιώ κατακτητές καί τούς στρατούς πού πέρασαν καί συγκρούστηκαν στή γῆ του, ταλαιπωρημένος ἀπό ἀλλεπάλληλες προσφυγιές καί παλλινοστήσεις, μέ προδομένες τόσες φορές τίς προσδοκίες του, καρτερώντας χρόνια καί χρόνια τή λευτεριά, προσβλέποντας σέ διασκέψεις καί συνθῆκες πού μετέθεταν ἀνερώτητά του τά σύνορα τῆς πατρίδας του, πάντα ἀνάμεσα σέ πόλεμο καί εἰρήνη καί συμμαχίες πού κατέληγαν σ᾽ ἐχθρότητες κι ἐκδίκηση.

Ὅλα τοῦτα, οἱ Θρακιῶτες, τά προσπέρασαν γράφοντας τήν ἱστορία τους μέ τή βαθιά γνώση τοῦ αἰώνιου πεπρωμένου τῆς φυλῆς, πιστοί στήν Ἑλληνική παράδοση, διατηρώντας τή γλώσσα, τά ἔθιμα, τή θρησκεία, τούς χορούς καί τά τραγούδια τους. Καί μ᾽ ἕνα ἄλλο ἀκόμα, πιό ἰσχυρό κι ἀκατανίκητο ὅπλο. Τήν εὔθυμη διάθεσή τους.

Αὐτή ἡ ἱλαρότητα ἀπέναντι στή ζωή, εἶναι μιά ἀληθινά ἡρωϊκή στάση. Εἶναι μιά «πολεμική» ἀπόκριση στή μοίρα-ὅσο ἐνάντια κι ἄν ἔρχεται κατεπάνω στόν ἄνθρωπο. Μιά μάχη εἶναι πού δημιουργεῖ ἀντισώματα ἱκανά νά ἀποτρέψουν τό κακό. Θυμίζει τόν τρόπο πού ἀντιμετώπιζαν τούς κεραυνούς καί τή θύελλα οἱ ἀρχαῖοι Θράκες, ὅπως μᾶς τό κληροδοτεῖ ὁ Ἡρόδοτος. «Ἔβγαιναν» λέει «καί ἀκόντιζαν τόν οὐρανό»[1]. Γιατί, τί ἄλλο εἶναι παρά κονταροχτύπημα μέ τή θεομηνία, οἱ περιπαιχτικοί στίχοι πού τραγουδήθηκαν ἐκτοξευμένοι στόν Τοῦρκο ἀξιωματοῦχο, τόν πασᾶ, στά χρόνια τῆς 500χρονης σκλαβιᾶς τοῦ Θρακιώτικου Ἑλληνισμοῦ;

1. Ἡρόδοτος «Μοῦσαι-Μελπομένη».

Ἕνας πασάς μᾶς ἔρχεται, πασάς μέ τά νταβούλια.
Σέρνει μπροστά καί πίσω του εἰκοσοχτώ γαϊδούρια.
Τ' ἄλογο πού τόν ἔφερνε πετάει σάν καραβίδα
τό ἕνα μάτι ἦταν στραβό καί τ' ἄλλο σάν σταφίδα.
Μέ τόνα πόδι ἦταν κουτσό, μέ τ' ἄλλο δέν πατοῦσε,
ἤθελε νά τραβήξει μπρός κι ὅλο λοξά τραβοῦσε.
Δώρια στόν κόσμο ἔφερνε ἐννιά σακκιά ροβύθια
κι ἀπάνω στά γαϊδούρια του πενήντα κολοκύθια.

Μέ τέτοιον ἐμπαιγμό, μ' αὐτή τήν εὐτράπελη διάθεση ἀπέναντι στούς ἀφεντάδες τους ἐκφρασμένη καί μέσα στά τραγούδια τους, οἱ ραγιάδες τῆς Θράκης ἔπαιρναν θαρρεῖς τήν ἐκδίκησή τους ἀλλά καί ἔβρισκαν τό δρόμο νά ἐξοστρακίσουν ἀπ' τήν καρδιά τους τόν φόβο καί τήν ἀποθάρρυνση. Τό δρόμο τοῦ χλευασμοῦ καί τῆς εἰρωνίας. Κι εἶναι πολύ εὔγλωττο τό περιστατικό ἐκείνων τῶν καιρῶν πού μπαίνω στόν πειρασμό νά διηγηθῶ ἔστω κι ἐκτός θέματος μιά καί δέν ἔχει διατυπωθεῖ σέ τραγούδι.

Κάποιος ραγιᾶς ἔκλεψε τό ἀρνί τοῦ ἀγᾶ τῆς περιοχῆς κι αὐτός ἔβαλε τόν τελάλη νά προειδοποιήσει τούς κατοίκους πώς ὅταν βρεῖ τόν κλέφτη θά τόν τιμωρήσει σκληρότατα. Κι ὁ τελάλης ἄρχισε νά διαλαλεῖ μπροστά στόν ἀγᾶ πού στεκόταν δίπλα του. «Ὅποιος ἔφαγε τ' ἀγά τ' ἀρνί, κόκαλο νά μή φανεῖ! γιατί ὁ ἀγάς εἶναι κακόοος...» «Κακός, γιά!» ἐπιβεβαίωσε κι ὁ ἀγάς. Κι ἀκόμα γελοῦν οἱ ρωμιοί μέ τή φανερή βλακεία τοῦ δυνάστη τους.

*
* *

Ἡ φαιδρή διάθεση μπροστά στήν ἀντιξοότητα, ἡ θυμηδία, δείχνει τήν ἔλλειψη μοιρολατρίας, τήν ἀπουσία τῆς ἠττοπάθειας. Ἡ ἱλαρότητα εἶναι μιά δραστήρια ἀντιμετώπιση, μιά μεθοδική ἴαση τοῦ κακοῦ πού δίνει στόν ἄνθρωπο τό κουράγιο νά πολεμᾶ τή δυσκολία. Νά τήν πολεμᾶ μέ τό γέλιο, τό χορό καί τό τραγούδι.

Ἡ εὐθυμία. Μιά πηγαία χαρωπή στάση μπροστά στή ζωή μέ τίς τόσες ἀνάγκες της, τίς πληγές, τά χτυπήματα, τά πολλαπλά ρωτήματα. Ἡ σάτιρα. Μιά θετική θέση, ἕνας τρόπος διδαχῆς πού ὁδηγεῖ στήν ἀποτίναξη τῆς μεμψιμοιρίας. Καί πρέπει νά τονίσουμε πολλές φορές πώς ἡ γέννηση τοῦ σατιρικοῦ τραγουδιοῦ ὀφείλεται στήν ἀνάγκη γιά νουθεσία καί ἀποθάρρυνση αὐτῶν πού δρασκελοῦσαν τά παραδεχτά ὅρια, τά περιχαρακωμένα σύνορα τῶν ἠθῶν καί δείχνονταν ἀνηπάκουοι στούς ἄγραφους νόμους τοῦ τόπου.

Ἔτσι π.χ. ὁ παρά τήν ἡλικία καί τή φύση κορδακισμός τῶν γέρων, προκαλοῦσε τά φανερά σχόλια κι ἔφερνε τή σκληρή εἰρωνία πού

διατυπώνονταν ἀλύπητη. «Ὁ γέρος κι ἂν κορδαρευτεῖ, ὁ ἀνήφορος τόν δείχνει» λέει ἡ παροιμία καί τό Σαραντακκλησιώτικο τραγούδι σαρκάζει τή γεροντική ἀδυναμία πού φανερώνεται στήν πράξη, ὅταν ὁ γέρος ἐπιθυμεῖ νιούτσικα μάγουλα καί τρυφερές ἀγκαλιές. Ἡ κοινή γνώμη, κριτής ἀδέκαστος, καυτηριάζει τέτοιες ἀφύσικες ἐπιθυμίες τραγουδώντας καί χορεύοντας.

Τρία παλικαράκια πᾶνε νά παντρευτοῦνε
νά παντρολογηθοῦνε.
Στό δρόμο πού πηγαίναν ἐβρῆκαν ἕναν γέρο
πού κάνταν καί ποδιούντου τά παλιοτσέρβουλά του
καί τά ποδόπανά του.
– Ποῦ πᾶτε παλικάρια; Πᾶμε νά παντρευτοῦμε
νά παντρολογηθοῦμε.
– Βρεῖτε κι ἐμένα μιάνα νά 'χει τά μάτια μαῦρα
καί κόκκινες μαγοῦλες.
Βρίσκουν καί κεῖνον μιάνα πού 'χε τά μάτια μαῦρα
καί κόκκινες μαγοῦλες.
Πάγει νά τή φιλήσει, δέν μπόριε νά τή φτάσει
βάζει τό κουπανέρι, πέφτει ὁ γέρος κάτου,
σπάζει τήν κεφαλή του καί τή δεξιά πλευρή του.

Δέν ἦταν βέβαια σπάνιες οἱ περιπτώσεις πού οἱ γάμοι γίνονταν μέ μόνο κριτήριο τήν «κατάσταση» τοῦ γαμπροῦ, παραβλέποντας θέματα ἡλικίας, ὑγείας, φυσικῆς ἐμφανίσεως κλπ. Ἔτσι, ὄχι λίγες φορές, ἡ νέα κι ὄμορφη γυναίκα μαραίνονταν δίπλα στόν «μαραζιάρη» ἄντρα πού τῆς ἔδιναν ἀπό σκοπιμότητα οἱ δικοί της. Γιά νά καυτηριασθεῖ καί νά καταπολεμηθεῖ αὐτή ἡ ἄπρεπη συνήθεια τοῦ ἀταίριαστου γάμου, μέ τά ἄσχημα ἐπακόλουθά του, πλάστηκε τό τραγούδι «ὁ μαραζιάρης» πού τραγουδιέται μέ πολύ κέφι καί συνοδεύει τόν πηδηχτό ζωναράδικο χορό στά πανηγύρια καί τά γλέντια τοῦ Σουφλίου καί τοῦ Διδυμοτείχου.

– Ὅλες οἱ νιές παντρεύονται καί παίρνουν παλικάρια
κι ἐγώ μάνα μ' ἡ ἔμορφη πῆρα τόν μαραζιάρη.
Μαράθηκε ἡ καρδούλα μου καί χτίκιασε ἡ ψυχή μου.
Τόν δίνω μῆλο, δέν τό τρώει, γλυκό κρασί, δέν πίνει.
Τόν στρώνω πέντε στρώματα καί δέκα μαξιλάρια
καί πάπλωμα μαργκανιστό, σεντόνι κρυσταλλένιο.
«Σήκω μαράζι μ' πλάγιασε, σήκω μαράζι μ' πέσε
κι ἄπλωσε τό ξερόχερο σ' στόν ἀργυρό μου κόρφο,
νά βρεῖς τ' Ἀπρίλη τίς δροσιές, τοῦ Μάη τά λουλούδια.

Το ἴδιο θέμα ἔχει καί ὁ «φουβσιάρς»[2] τῆς ἴδιας περιοχῆς. Λέει τό παράπονο τῆς κακοπαντρεμένης γιά τόν φοβιτσιάρη ἄντρα της πού ἀπό ὅλα φοβᾶται καί ἀπέχει, ἀκόμα κι ἀπ᾽ τό συζυγικό κρεβάτι. Εἶναι κι ἐδῶ ὁ ἀταίριαστος γάμος πού δείχνει τήν ἀνωριμότητα τοῦ συζύγου, πού ἡ δημοτική μούσα χλευάζει, συμμετέχοντας στήν ἀγανάκτηση τῆς κοπελιᾶς μέ τήν ἐπωδό: «τί (θ)ά τούν κάμου μάρ᾽ γειτόν(ι)σσα, τί (θ)ά τούν κάμου;»

Ἔχω ᾽ναν ἄντρα πολύ φουβσιάρ, μαρή γειτόν(ι)σσα μ᾽ γειτονιά μ᾽
κι ἀπό παντοῦ φοβᾶται, γειτόν(ι)σσα μ᾽ τί (θ)ά τόν κάμου;
Στά ξύλα τόν προβόδιζα, φοβᾶται ᾽πό τά φίδια
καί στό χωράφ(ι) τόν ἔστελνα, φοβᾶται τσ᾽ σκατζοχέρους.
Καί γιά νερό τόν προβοδῶ, φοβᾶται ᾽πό τίς γναῖκες
τί (θ)ά τόν κάμου μαρ᾽γειτόν(ι)σσα μ᾽ τί (θ)ά τόν κάμου;
Στό σπίτι ὄντα τόν ἄφηνα, φοβόταν ᾽πό τόν πέκνισου[3]
καί στό κρεβάτ(ι) τόν ἔβαζα, φοβᾶται ᾽πό τόν μάμου[4]
Τί (θ)ά τόν κάμου μαρ᾽ γειτόν(ι)σσα μ᾽ τί (θ)ά τόν κάμου;

᾽Αλλά κι ἡ μεγαλαυχία τῶν νεαρῶν «ἀκαταμάχητων καρδιοκαταχτητῶν» ἔπαιρνε τήν καυστική ἀπάντησή της ἀπ᾽ τό τραγούδι στήν πλατεία τοῦ χωριοῦ στό γλέντι τῆς Κυριακῆς.

Μ᾽ ἀγαποῦνε δυό κοπέλες καί τίς ἀγαπῶ κι ἐγώ
ποιά νά πάρω, ποιά ν᾽ ἀφήσω, τό θαμάζομαι κι ἐγώ!
Μά νά ἦταν ἕνας νόμος νά τίς πάρω καί τίς δυό..
πάλι σκέφτομαι καί λέω πώς κανείς δέν πῆρε δυό!

*
* *

Στόχος τῶν σκωπτικῶν τραγουδιῶν γινόταν ὅλα τά παράξενα καί κωμικά γεγονότα ἀλλά καί — κυρίως — οἱ ἀδυναμίες τοῦ χαρακτήρα. Κι αὐτό, γιά νά στιγματίζονται τά ἐλαττώματα καί νά διορθώνονται. Εἶναι τό ᾽Αριστοφάνειο μέσο διδαχῆς γιατί ὁ ᾽Αριστοφάνης δέν ἔγραφε γιά νά κάνει ἁπλῶς τά πλήθη νά γελοῦν, ἀλλά ἀναγνωρίζοντας μέσα στό γελοῖο

2. φοβιτσιάρης.
3. πέκνιος = πετεινός.
4. μάμους = φοβέρα γιά τά παιδιά, ἀκαθορίστου μορφῆς. «Ἔρχεται ὁ μάμους...» «Μή τό πιάνεις... μάμους».

τήν κατάντια τοῦ ἑαυτοῦ τους καί τῶν καταστάσεων νά συνέρχονται. «Οὐχί ψυχαγωγίας χάριν, ἀλλά διδασκαλίας». Ἔτσι καί στό Θρακιώτικο σκῶμμα, βρίσκουμε αὐτόν τόν ἴδιο τρόπο διδασκαλίας πού ὑπερβάλλει τά κακῶς κείμενα γιά νά προκαλέσει σ᾽ αὐτά προσοχή, νά δημιουργήσει τήν ἀνησυχία γύρω ἀπ᾽ τό ἄσχημο, τήν ἀφύπνηση ἀπ᾽ τόν ἐφησυχασμό καί τήν ἀποστροφή γιά τό συντελούμενο.

Ἀπό τά βέλη τῆς λαϊκῆς μούσας πού παιδαγωγεῖ καί διαπλάθει τήν κοινωνία τοῦ χωριοῦ, δέν ξέφυγε φυσικά καί ἡ κρυφή ἀγάπη τῶν γυναικῶν γιά τήν οἰνοποσία. Καί τήν ἀντιαλκοολική ἐκστρατεία του ὁ ἄγνωστος λαϊκός τραγουδιστής, τήν ἔντυσε μέ πνευματώδεις στίχους, τερπνό μέλος, πηδηχτά χορευτικά βήματα, ὕφος ἀνάλαφρο καί ρυθμό πεταχτό.

Ἄς δοῦμε δυό χαριτωμένα τραγούδια, τό πρῶτο ἀπό τήν περιοχή Μετρῶν τῆς Ἀνατ. Θράκης καί τό δεύτερο ἀπό τήν Αἶνο πού ἐπιτίθενται μέ πολύ ἀπολαυστικό τρόπο στήν κρυφή ἀδυναμία τοῦ γυναικείου φύλου.

Τό πρῶτο:

Ἡ κυρά μ᾽ κρασί δέν πίνει κι ὅπου τό ᾽βρει δέν τ᾽ ἀφήνει.
Γιά νά μή χαλάσει χατήρι πίνει καί μέ μικρό ποτήρι.
Τό στραγγίζει μέ τό μπουκάλι κι ἄς νταλώνει τό κεφάλι
κι ἄμα τό ᾽βρει στό βαρέλι, τότες πίνει ὅσο θέλει.

Καί τό δεύτερο.

Ἕνας καλονοικοκύρης, πῆρε, πῆγε στό χωράφι
καί ξεχνᾶ τό ᾽να τό βόδι, τό γαϊδούρι καί τόν σπόρο.
Ξέχασε καί τήν ἀξάλη(βουκέντρα) γύρισε γιά νά τήν πάρει,
βρίσκει τή γναίκα τ᾽ μεθυσμένη καί στήν ψάθα τυλιγμένη.
– Τ᾽ ἔπαθες βρέ σύ γυναίκα κι ἔπεσες γιά νά πεθάνεις;
– Δέν σέ εἶπα γώ βρέ ἄντρα, σύ σά θέλεις νά μέ γειάνεις
στό κρασί νερό μή βάνεις;
Μή μέ δίνεις μέ τ᾽ καντήλα(νεροπότηρο) μέ χτυπᾶ στήν παραυτίδα
Μή μέ δίνεις μέ τό τσκάλι, μέ χτυπάει στό κεφάλι
Μή μέ δίνεις μέ τήν τσότρα καί δέν βρίσκ᾽ οὔτε τήν πόρτα.
Δίνε με μέ τό λαγίνι, ὅσο πιῶ κι ὅσο ἀπομείνει.

Δηλαδή ἡ καλή κυρά ἀπέδιδε τήν κατάντια της καί τό κακό της τό χάλι ὄχι στή μέθη ἀλλά στό ὅτι τό κρασί πού ἤπιε ἦταν λίγο, καί κυρίως νερωμένο!

Ἄς φέρουμε στό νοῦ τή σκηνή ἀπ᾽ τή «Λυσιστράτη» πού οἱ γυναῖκες ὁρκίζονται πάνω σέ μιά στάμνα γεμάτη μυρουδάτο Θασίτικο κρασί καί πίνοντας ὅλες ἀπ᾽ αὐτό, ριψοκινδυνεύουν τόν βαρύτατο γι αὐτές ὅρο: ἄν δέν κρατήσουν τόν ὅρκο τους νά μετατραπεῖ τό κρασί σέ νερό!

Τό κρασί αὐτό τό πίνω καί στόν ὅρκο μου θά μείνω
κι ὅποια θά τόνε πατήσει, νερό ἡ κούπα νά γεμίσει[5].

*
* *

Αὐτή ἡ γελαστή ροπή γιά τό χωρατό, ἡ κλίση στό χαριτολόγημα, κάνουν τόν Θρακιώτικο κόσμο νά δείχνει φιλοπαίγμονα συμπεριφορά ἀκόμα καί σέ σοβαρές στιγμές πού πρέπει νά διατηροῦν κάποια ἐπισημότητα. Ὅπως, ἄς ποῦμε, στόν γάμο (χαρά). Χωρίς νά μειώνουν τό κύρος τῆς ἱεροτελεστίας, δίχως νά παραλείπουν κάτι ἀπ' τίς πιό μικρές λεπτομέρειες στά πατροπαράδοτα ἔθιμα τοῦ γάμου τά πρίν καί μετά τή στέψη, δέν ἀποφεύγουν τούς καλοπροαίρετους ἀστεϊσμούς στό γλέντι καί τόν χορό πού ἐπακολουθεῖ.

Ποιά θάλασσα, ποιός ποταμός, ποιά βρύση δέν θολώνει,
ποιός νέος ἐπαντρεύεται καί δέν τό μετανοιώνει...

Εἶναι τό εὐτράπελο πείραγμα πρός τό γαμπρό ἀπ' τούς παντρεμένους φίλους του ἀλλά καί τούς ἀνύπαντρους πού κάνουν τάχα πώς ἀρνιοῦνται τόν γάμο τήν ἴδια ὥρα πού τά μάτια τους ψάχνουν νά διαλέξουν τήν πιθανή μέλλουσα γυναίκα τους ἀνάμεσα στίς κοπελιές κι ἐνῶ ταυτόχρονα, χορεύοντας ζωηρά ἀπευθύνονται στή νιόνυφη τραγουδώντας την:

Τόν πεθερό σ' τήν πεθερά σ' καλά νά τούς κοιτάζεις.
Τόν ἄντρα σ' τόν τεμπέλαρο, γερά νά τόν ξυλιάζεις.

Αὐτά τά τραγούδια δείχνουν τήν οἰκειότητα, τή φιλία καί τή βαθειά ἀγάπη πού ἀναπτύσσονται ἀνάμεσα στίς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ. Φανερώνουν τήν ἀνοιχτοκαρδιά καί τήν ἀνυστεροβουλία τους ἀφοῦ ἔτσι παιζογελώντας ἐκφράζονται γιά πεθερούς καί πεθερές καί νύφες καί γαμπρούς.

Καί νά ἕνα ἀκόμα τραγούδι ἀπ' τό γλέντι τοῦ γάμου στό Σουφλί.

'λάτε κορίτσια στό χορό, τώρα πού 'χετε καιρό
γιατ' αὔριο παντρεύεστε καί νοικοκυρεύεστε.
Δέν σᾶς ἀφήν' οἱ ἄντρες σας νά πᾶτε στίς μανάδες σας,
δέν σᾶς ἀφήν' οἱ πεθερές νά πᾶτε ὄξω στίς χαρές.
Τούς ἄντρες τούς μεθίζουμε καί τούς ἀποκοιμίζουμε
καί τά παιδιά τά δέρνουμε, μαζί μας δέν τά πέρνουμε.
Τήν πεθερά μου τήν κακή τήν στρώνω δῶ τήν στρώνω κεῖ
τήν στρώνω ὄξου στό μαντρί
τή δίνω καί γιά πσκέφαλου (προσκέφαλο) ἕνα γουρουνοκέφαλου.

5. μετάφραση Ν. Σφυρόερα.

Παραλλαγή αὐτοῦ τοῦ εὐτράπελου τραγουδιοῦ συναντοῦμε στή Σαμοθράκη σάν νανούρισμα.

Ἄντι 'γώ νά τό χαρῶ, τώρα πού 'ν' παιδί μικρό
κι αὔριο θά παντρευτεῖ καί στά βάσανα θά μπεῖ.
Δέν θά τ' ἀφήνει ἡ πεθερά νά πάει κεῖ πού 'ναι χαρά
Δέν θά τ' ἀφήνει ὁ πεθερός νά πάει κεῖ πού 'ναι χορός.
Τήν κακή τήν πεθερά τήν ψήνουμε στήν πυροστιά
τόν κακό τόν πεθερό τόν κάνω ὅ,τι θέλω 'γώ.
Τόν στρώνω δῶ τόν στρώνω κεῖ
τόν στρώνω ἔξω στήν αὐλή
καί τόν τρώει τό καραγί (τό κρύο τῆς νύχτας).

Τό γλέντι τοῦ γάμου κρατᾶ ὡς τίς πρωϊνές ὧρες, ὁ χορός κλώθει τούς γύρους του μέ τίς νιές καί τούς νιούς νά χορεύουν καί νά τραγουδοῦν ἀκούραστα.

Ἄϊντε γιούργια, γιούργια, γιούργια, γιούργια,
ἄϊντε κι ὁ χορός θέλει τραγούδια.

Τρῶν, πίνουν, γλεντοῦν. Στό τέλος, τό συγγενολόϊ τοῦ γαμπροῦ παίρνουν τή νύφη καί φεύγουν. Κι ἀπάνω ἐκεῖ, μέσα σέ εὐχές, λένε καί τό τελευταῖο τραγουδάκι. Θά 'λεγες πώς πιά αὐτό θά εἶναι συγκινητικό, ἴσως θρηνητικός ἀποχαιρετισμός κόρης ἀπό τή μάνα. Ὅμως ἡ ἀστειότητα τοῦ λαϊκοῦ τραγουδιστῆ παρενέβαλε ἀκόμα κι ἐδῶ τή σάτιρα, ἴσως γιά ν' ἀποτρέψει δάκρυα καί λύπες τῆς τελευταίας στιγμῆς πού θά καλύψουν τίς εὐχάριστες ὧρες πού προηγήθηκαν.

Πήραμε τή νύφη σας, κουτσουλιά στή θύρα σας
ἀλεπού στά ὀρνίθια σας, λύκος στά γατζόλια σας (γαϊδούρια).

*
* *

Κληροδοτημένος ἀπ' τήν ἐποχή τοῦ Διόνυσου καί τοῦ πρώτου θιάσου του πού συγκροτήθηκε πρῶτα στά βουνά καί τίς πεδιάδες τῆς Θράκης, γεννήμενος ἐκεῖ μαζί μέ τόν Διθύραμβο Θεό, ὁ ἀστεϊσμός πού παιδαγωγεῖ καί διαμορφώνει τρόπο ζωῆς, διασώθηκε μές τούς αἰῶνες ἀπό τή Θρακική παράδοση καί διατηρήθηκε στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων ὡς σήμερα. Κι εἶναι πολύ χαρακτηριστικό ἀπομεινάρι τό τραγούδι πού ἄκουσα Καθαρή Δευτέρα τοῦ '70 στό χωριό Παναγία τῆς Θάσου,[6] ἀπό «θίασο» μουτζουρω-

6. Τά σύνορα τῆς ἀρχαίας Θράκης ἄρχιζαν ἀνατολικῶς, ἀπό τόν ποταμό Στρυμώνα.

μένων χωρικῶν, πού ποιός ξέρει σέ ποιούς αἰῶνες ἔχει τίς ρίζες του. Εἶναι πολύ τολμηρό, ἀλλά ἐπιτρέψτε μου νά τό παραθέσω:

.....

Τή φιλῶ στά μάγουλα καί μοῦ λέει «παρακάτω. Ἀπ' τά μάγουλα πιό κάτω»
Τή φιλῶ στά στήθεια της καί μοῦ λέει «παρακάτω»..
Τή φιλῶ στόν ἀφαλό καί μοῦ λέει «παρακάτω... Ἀπ' τόν ἀφαλό πιό κάτω»
Τή φιλῶ στά γόνατα καί μοῦ λέει «παραπάνω. Ἀπ' τά γόνατα πιό πάνω»
Σκύβω βλέπω τί νά διῶ!
κλπ. κλπ. ὧν οὔκ ἔστι τέλος καί ἐρυθριότης.

Ἔμφυτος, περιπαιχτικός, δύναμη θεραπευτική καί καταλύτρα, ἡ σάτιρα τῶν Θρακιωτῶν δέν ἔπαψε ποτέ νά ἐκφράζεται καί νά ἀντιτάσσεται στά στραβά καί ἀνάποδα τοῦ κόσμου.

Στή Σαμοθράκη σατιρίζουν πάντοτε.

Τί μοί τόν κνᾶς τόν κέφαλου σ' σά ξερζουμένο πράσο
κι ὅταν γυρίσω καί σέ διῶ μ' ἔρχεται ν' ἀναγλιάσω;

Καρσί μου ἤρθες κι ἔκατσες πάνω σέ μιά πεζούλα
καί κρέμασες τν ἀχείλα σου σάν μιά παλιογαϊδούρα.

Κάθου αὐτοῦ πού κάθεσαι καί κοίταζε μπροστά σου
χίλιες ὁκάδες κόνιδες σηκώνει ἡ τραχηλιά σου.

Γιά δές τό κούφιο τό δεντρί, τό σάπιο κυπαρίσσι,
τό κασιδιάρικο τ' ἀρνί! Βγῆκε νά τραγουδήσει!

Πάτρα, Αὔγουστος 1983

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Τά τραγούδια πού παρατίθενται στό κείμενο

1. τά ἄκουσα

στούς Καρυῶτες Σαμοθράκης ἀπό τήν Ἀγγέλα Ταρτανῆ
στήν Καμαριώτισσα Σαμοθράκης ἀπό τήν Καλλιόπη Βαϊκούζη
στήν Καβησσό Ἔβρου ἀπό τήν Βασιλική Καρυπίδου
στήν Παναγία Θάσου ἀπό ντόπιους διασκεδαστές

2. τά βρῆκα γραμμένα

στά «Λαογραφικά Α'» τῆς Καλ. Παπαθανάση — Μουσιοπούλου
στό «Θρακικό Ἀρχεῖο»
στήν «Ἀκριτική Σαμοθράκη» τῶν Δ. Ἀγγελώνια, Γ. Πετρούδα, Α. Ἀντζάνου, Δ. Στεργίου.
στήν ἐφημερίδα «Ἐλεύθερη Θράκη», δημοσιεύσεις Γ. Κεμαλάκη.

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΙΩΑΝΝΙΔΗ

ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΙΚΗΣ ΖΩΗΣ*

Με τον Πολύδωρο Παπαχριστοδούλου ευτύχησα να έχω προσωπικές σχέσεις επί αρκετά χρόνια. Η τελευταία συνάντησή μας είχε πραγματοποιηθεί στην Αθήνα, μόλις είκοσι μέρες πριν από το θάνατό του. Τον επισκεπτόμουν εκεί στα γραφεία της Εταιρείας Θρακικών Μελετών, στη Στέγη Καλών Τεχνών και Γραμμάτων, στην οδό Μητροπόλεως στην Αθήνα και τον άκουγα να μου μιλά με πάθος για το έργο του στην Εταιρεία και στο «Αρχείο του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού». Ανέβαινα τις μαρμάρινες σκάλες του παραδοσιακού εκείνου κτηρίου στην καρδιά της Αθήνας, που χρόνια και χρόνια φιλοξένησε την Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών και την «Εθνική» Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών και την Εταιρεία Θρακικών Μελετών και τον έβρισκα σκυμένο στα χαρτιά του, ανάμεσα σε σωρούς από τόμους του «Αρχείου» και εκδόσεις της Εταιρείας, που ο Πολύδωρος υπήρξε ο μοχλός που την κινούσε και η ψυχή της. Παρατούσε τη δουλειά του και με καλοδεχόταν με κείνη τη θρακιώτικη φιλοξενία και μ' αγκάλιαζε με την αγάπη του. Στο πρόσωπό μου έβλεπε ένα κομμάτι από την αλησμόνητη μακρινή πατρίδα του, τη Θράκη την Ανατολική, κι ας ήμουν εγώ παιδί της Δυτικής Θράκης. Για κείνον η Θράκη, Ανατολική, Δυτική και Βόρεια, ήταν ένα και αδιαίρετο τμήμα και γι' αυτή τη Θράκη αφιέρωσε τις οκτώ και πάνω δεκαετίες της ζωής του.

Καθώς αντίκριζα το βλέμμα του το λαμπερό που πετούσε σπίθες, καθώς παρακολουθούσα να ξετυλίγει με το λαγαρό του λόγο την κρυστάλλινη σκέψη του, το πρόσωπό του που το τύλιγε ένα πλατύ χαμόγελο και το κεφάλι του να το στεφανώνει ένα φωτοστέφανο -η κατάλευκη κόμη του, πάντα και τότε την έσχατη φορά που τον επισκέφτηκα- πού να φανταζόμουν ότι θα ήταν η τελευταία!-, πάντα έλεγα μέσα μου: Να, η διαρκής εφηβεία, μέσα στο ολόρθο αυτό κορμί, να η

* Τον τίτλο της εργασίας αυτής τον δανείστηκα από έκδοση της Εταιρείας Θρακικών Μελετών -αριθ. 108- του 1963, αφιερωμένη στον τότε Πρόεδρό της Πολύδωρο Παπαχριστοδούλου.

Η εργασία μου αυτή δεν φιλοδοξεί να θεωρηθεί σαν μια ολοκληρωμένη αποτίμηση του έργου του Π.Π. Αποτελεί μια κατάθεση στοιχείων, προς χρήση του αυριανού βιογράφου του Θρακιώτη αυτού λαογράφου-ηθογράφου, που στάθηκε η ψυχή του «Αρχείου του Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού».

νεανική φλόγα, που ακτινοβολεί το λεβέντικο αυτό μυαλό! Να, η διαρκής άνοιξη.

Εκείνη η λαγαρότητα στη σκέψη και η νεανικότητα στην ψυχή ήταν οι κανόνες που όριζαν το νεανικό του πνεύμα. Μια νεανικότητα που ξεπερνά τις βιολογικές διακρίσεις της ηλικίας. Σε τέτοιους ανθρώπους το μυαλό μένει πάντα νέο, η ψυχή περικλείει τη διαρκή άνοιξη.

Ο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου έζησε μέσα σε μια διαρκή άνοιξη. Και μια σημαδιακή άνοιξη αποχαιρέτησε τη ζωή, που τόσο την αγάπησε. Διπλά σημαδιακός ο χρόνος που έκλεισε τα μάτια του για πάντα ο μεγάλος Θρακιώτης. Ανοιξη ναι, μα άνοιξη του 1967, δεκατρείς μόλις μέρες μετά την επιβολή της δικτατορίας στη χώρα μας.

***

Ένα χρόνο μετά το θάνατό του, θεώρησα χρέος να του αφιερώσω ένα μνημόσυνο, με μια ομιλία μου από το Θρακικό Ραδιοφωνικό Σταθμό. Σαν απότιση ενός χρέους και τίποτα περισσότερο. Τα περισσότερα τα είπα, μετά δέκα χρόνια από το θάνατό του και ξανά τον επόμενο χρόνο, σε μια σειρά από τέσσερις ομιλίες. Μια απόδοση οφειλής ακόμη, είχα κάνει και με ένα μικρό αφιέρωμα των Θρακικών Χρονικών και κείνο, τον πρώτο καιρό της δικτατορίας, πριν τα Θρακικά Χρονικά σιγήσουν για αρκετά χρόνια.

Στο σημερινό αυτό κείμενο, που γράφεται αποκλειστικά για τη «Θρακική Επετηρίδα», αρκετές φορές θα καταφύγω στα όσα είχα πει κατά τις ραδιοφωνικές ομιλίες, τόσο του 1968, όσο και του 1977 και του 1978, μιας και τα ερτζιανά κύματα, κύματα είναι και σβύνουν, ενώ η γραπτή κατάθεση μένει.

Στο πρώτο, λοιπόν, μνημόσυνο του 1968, για τον άνθρωπο που το έργο του μιας ολόκληρης ζωής είχε σαν άξονες τη συμφορά που έφερε ο ξερριζωμός του Θρακιώτικου Ελληνισμοῦ και το νόστο της πατρίδας, που δεν είναι παρά ένας νόστος της ελευθερίας, χρησιμοποίησα την άνοιξη του Παπαχριστοδούλου, σαν σύμβολο για να εκφράσω τα συναισθήματα που μας κατείχαν από τη στέρηση της ελευθερίας του λόγου. Γιατί η άνοιξη, δεν είναι τίποτα άλλο παρά η ανάσταση της ζωής μέσα από τη νεκρή γη του χειμώνα, και γιατί την άνοιξη που φέρνει την ανάσταση του Χριστιανισμού ο Παπαχριστοδούλου την ύμνησε διπλά στα διηγήματά του. Διπλά, σαν άνοιξη και σαν Ανάσταση.

Και έλεγα στην ομιλία εκείνη:

Έτσι και τώρα, που κλείνει στις τέσσερις του Μάη χρόνος, από τη μέρα που ο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου άφησε τη ζωή, νομίζουμε ότι το ετήσιο μνημόσυνο που του οφείλαμε, ανοιξιάτικο έπρεπε να είναι. Και πιστεύοντας, ότι καλύτερη γνωριμία σε μια σύντομη ομιλία θα ήταν η γνωριμία των ακροατών με δείγματα από το έργο του, παράθεσα τότε αποσπάσματα από τα ίδια τα διηγήματά του. Διηγήματα που αποτελούν έναν ύμνο προς την άνοιξη, τη Θρακιώτικη άνοιξη. Τί περισσότερο από το λόγο του ποιητή, θα χαρακτηρίσει την ψυχή του; Όταν μάλιστα ο ποιητής αυτός, όπως ο άλλος ο πρόγονός του ο Γεώργιος Βιζυηνός, χρησιμοποιεί ατόφια αυτοβιογραφικά στοιχεία στα διηγήματά του!

Έγραφε, λοιπόν, ο Πολύδωρος σ' ένα από τα διηγήματά του:

«Μοσχομυρίζει η πασχαλιά. Τ' αγιόκλημα σκαρφαλωμένο στον τοίχο χύνει τη μυρωδιά του κατανθισμένο. Οι βιόλες μεθούν τον άνθρωπο. Λευκές, κίτρινες, πολύχρωμες, πανέμορφες, δροσερές, απλώνουν τα λουλούδια τους, που είναι πηγή μυρωδιάς μεθυστικής. Όλα πράσινα, όλα ωραία, όλα ευτυχισμένα στου ήλιου το χάδι και το

γλυκοφύσημα του ζέφυρου. Οι πεταλούδες τετράφτερες κι' εξάφτερες πετούν απαλά από γύρη σε γύρη από ανθό σε ανθό. Οι πορτοκαλιές μεθυσμένες πέταξαν το λευκό τους λουλούδι και έπνιξαν χορταστικά την όσφρησή μας».

Να, τα λουλούδια που πρέπει νοερά, έλεγα στην επιμνημόσυνη εκείνη ομιλία μου, τα λουλούδια που πρέπει να καταθέσουμε στην μνήμη του, λουλούδια κορφολογημένα από τον ίδιο. Τα βρήκα διατηρημένα ζωντανά κι' ολόδροσα σ' ένα διήγημά του και τα ξεσήκωσα από κει μ' ευλάβεια. Φαντάζομαι ότι η σκιά του μ' ευχαρίστηση θα το δεχτεί. «Άνοιξη-Πάσχα-Λαμπρή» επιγράφεται το διήγημα. Άνοιξη-Πάσχα! Άνοιξη-Ανάσταση! Το έχω και γω άλλοτε επισημάνει με άλλη ευκαιρία απ' αυτές τις ομιλίες του Ραδιοφωνικού Σταθμού, αγαπητοί ακροατές.

Με το τελευταίο αυτό αναφερόμουν σε προηγούμενες εκπομπές, όπου μιλούσα για τα λατρευτικά έθιμα των Θρακιωτών. Τα έθιμα της Ανάστασης της Ορθοδοξίας, που ο Παπαχριστοδούλου τόσες φορές την έχει υμνήσει στα διηγήματά του. Επανάφερα ξανά και ξανά στην εκπομπή εκείνη τη λέξη Ανάσταση. Και ήταν το μήνυμα που προσπαθούσα να περάσει κατά τις χαλεπές εκείνες μέρες. Η έμφαση που έδινα στην Ανάσταση, ένα χρόνο μετά το θάνατο του Παπαχριστοδούλου, ένα χρόνο μετά την ατέλειωτη Μεγάλη Παρασκευή, υπονοούσε άλλου είδους Ανάσταση.

Και συνέχιζα με άλλο απόσπασμα από το ίδιο διήγημα του Παπαχριστοδούλου:

«Η αιώνια αυτή ανάσταση της φύσεως περιπεπλεγμένη με την ανάσταση του Θεανθρώπου αναγαλιάζει την ψυχή μας. Οι εκκλησιές με τις καμπάνες γλυκόηχες γιορτάζουν. Γιορτάζει με τη φύση και η θρησκεία. Όλα ανανέωση. Η θρησκεία ανανεώνεται στις ψυχές των ανθρώπων και ζωντανεύει το πάθος του Χριστού, όπως και η φύσις που αναγεννιέται. Ο Χριστός που λογχίζεται και βγαίνει «αίμα και ύδωρ». Και η φύσις με τους χυμούς της ανθοφυεί και χύνει μόσχους. Το δάκρυ των αχλαδιών ανθοφυεί και γίνεται λουλούδι. Δυο αδελφωμένα χρονίσια γεγονότα, που διαιωνίζονται».

Και ο Πολύδωρος περίμενε ακριβώς, νά δει και να χαρεί μιαν ανάσταση της φύσης ακόμη, πέρυσι την άνοιξη -έλεγα το 1967- και θα συμπλήρωνα τώρα, περίμενε να φέξει και η ανάσταση της ελευθερίας του πνεύματος... περίμενε το Πάσχα, που τόσο το ύμνησε, «το Πάσχα, κυρίου Πάσχα» και τρείς μέρες από τη γιορτή που υπήρξε για κείνον, πηγή που τον ενέπνεε, παρέδωσε το πνεύμα στην αθανασία. Αποχαιρέτησε τη ζωή με το πλατύ του χαμόγελο, που έφεγγε, όπως μέσα στην εκκλησιά στο μισόφωτο της βραδιάς του «δεύτε, λάβετε φως», φέγγει η αναστάσιμη λαμπάδα.

Και, όπως έγραψα πιο πάνω, περίμενα και γω να έρθουν οι περιστάσεις πρόσφορες για να μου δοθεί το κάλεσμα από τη συνείδηση να ξαναμιλήσω διεξοδικότερα πια για τον άνθρωπο, που τα ηθογραφήματά του στα πρώτα λογοτεχνικά μου βήματα είχαν σταθεί πρότυπο και οδηγός. Άσχετο αν εγώ γρήγορα αποκολλήθηκα από την επίδρασή του της ηθογραφίας. Μα, μήπως και η ψυχογράφηση των ανθρώπων που ζουν στην εποχή μας και συμ-βιώνουμε τα πάθη τους στη σημερινή αστική κοινωνία, κι' αυτό μήπως δεν είναι ηθο-γραφία; Για την αγροτική ζωή μιλούσε ο Παπαχριστοδούλου, για τους ανθρώπους, που άξονας της ζωής τους ήταν το σπίτι, το χωράφι και η εκκλησία. Εμείς μιλούμε για το σημερινό άνθρωπο, που άξονάς του είναι το γραφείο, το καπνομάγαζο, τα δεινά του πολέμου. Είναι το σκηνικό που μέσα του κινούνται οι άνθρωποι της εποχής μας.

Βιώσαμε πολέμους, κατοχές, δικτατορίες... Οι εργάτες της πένας συλλάβαμε τότε ένα μήνυμα που εξέπεμπαν κάποιες κεραίες αόρατες και βουβές, οι κεραίες του μέσα μας εαυτού και σιγήσαμε για τέσσερα σχεδόν χρόνια. Όλους τους πνευματικούς ανθρώπους και κείνους που διώχτηκαν και εκείνους που πήραν το δρόμο της εξορίας και τους άλλους, που η Ανάγκη, όποια ανάγκη υποχρέωνε να συγχρωτίζονται με τους προσκυνημένους- κι' ήταν μαζί τους ο πιο πολύς λαός- κι' ήταν κι' εκείνοι δίπλα στο λαό, όλους, λοιπόν, τους πνευματικούς ανθρώπους τους απασχολούσαν πρώτιστα, τα συνταρακτικά γεγονότα του καιρού τους. Θα ήταν ανεδαφικό και παράλογο να συνεχίσει κανείς την αξιολόγηση του έργου του γεροπλάτανου, εκείνου που η ρίζα δεν ειχε δύναμη να φέρει χυμούς στον κορμό κι' εντούτοις το φύλλωμά του το πρασίνιζε μέχρι τό τέλος η χλωροφύλλη. Δεν ανεχόταν η εποχή να ασχολείσαι με θέματα του παρελθόντος, τα θέματα που ενέπνεαν τον Παπαχριστοδούλου. Η εποχή καλούσε επαγρύπνηση για το παρόν και προετοιμασία για το αύριο. Κάπου στα 1972 ξεπετάχτηκαν οι πρώτες σπίθες, ακούστηκαν οι πρώτες φωνές, δειλά στην αρχή και με υπονοούμενα, θαρρετά σε λίγο και μετά, άρχισαν οι λογοτέχνες να λένε «τα σύκα σύκα και τη σκάφη σκάφη».

Επακολούθησε η Μεταπολίτευση και αμέσως, όλα εκείνα τα βιβλία που είχαν μπλοκαριστεί ως τότε, όσα είχαν καταχωνιαστεί στα υπόγεια και όσα κυκλοφορούσαν στον υπόλοιπο έξω κόσμο, όπου το πνεύμα λειτουργούσε ελεύθερα, πλημμύρισαν και την ελληνική αγορά. Ο κόσμος όλος, που για εφτά χρόνια σχεδόν, μα πιο πολύ οι νέοι που ήθελαν να πληροφορηθούν, να μάθουν, οι νέοι που αποτελούν την πλειοψηφία της αναγνωστικής πελατείας, έπεσαν με τα μούτρα στην πληροφόρηση, στην αυτομόρφωση. Να γνωρίσουν τις ιδέες της εποχής, τα επιτεύγματα των άλλων λαών. Να αποκτήσουν τα εφόδια που απαιτούνται για να οικοδομήσουν μια καινούργια ζωή, για τους ίδιους και για την πατρίδα τους. Τότε ο πόλος, όπου στράφηκε η αναζήτηση ήταν το σήμερα και στόχος το αύριο. Το χτες, μόνον για ν' αντλήσουν διδάγματα που ύστερα από ζύμωση μέσα στο τότε σήμερα, θα στέκονταν οδηγοί για την εκπλήρωση του στόχου. Δεν υπήρχε τότε ούτε διάθεση ούτε ανάγκη για νοσταλγία μιας χαμένης εποχής. Ούτε μπορούσε να συγκινήσει τη νέα γενιά η νοσταλγία των χαμένων πατρίδων των παπούδων τους. Πολύ αργότερα, θα' ρθει η επιστροφή στο παρελθόν. Κι ούτε επιστροφή, αλλά μια συνειδητοποίηση ότι η παράδοση, η πολιτιστική μας κληρονομιά θα πρέπει να αξιοποιηθεί και, χωρίς ν' απαρνηθοῦμε το παρόν και την πρόοδο, από κει-από τις ρίζες μας να ξεκινήσουμε για την οικοδόμηση της αυριανής κοινωνίας. Τότε άρχισε μια πανελλήνια σταυροφορία, μια σταυροφορία που σ' αυτήν εμείς οι Έλληνες ήρθαμε ουραγοί των άλλων ευρωπαϊκών λαών, για τη διαφύλαξη των λαϊκών παραδόσεων και της λαϊκής τέχνης. Όταν σαρωτικός ερχόταν ο οδοστρωτήρας της ισοπέδωσης και οι εθνικές ιδιαιτερότητες των λαών κινδύνευαν από τα μεγάλα τεχνητά σχήματα των ενώσεων, όταν οι λαοί διαπίστωσαν ότι κινδύνευαν να χάσουν την ξεχωριστή εθνική τους φυσιογνωμία, μπήκαν στην άμυνα. Και άμυνα είναι η προβολή από κάθε λαό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της προγονικής του κληρονομιάς.

Ε! λοιπόν αυτό το έργο, χρόνια πολλά πριν, ο Παπαχριστοδούλου το είχε κάνει σκοπό της ζωής του. Δεν έχει σημασία αν εκείνος ξεκίνησε από άλλα κίνητρα και άλλες αφορμές. Ότι οδηγός πλεύσης στην πορεία της συγγραφικής του ζωής ήταν η νοσταλγία της χαμένης πατρίδας. Ποτέ ο άνθρωπος δεν

παραδέχεται ότι χάθηκε για πάντα, ό,τι αγάπησε και ό,τι υπήρξε για κείνον το ωραιότερο μέσα στη ζωή του. Μήπως τα νιάτα δεν ζουν για πάντα μέσα σε κάθε άνθρωπον και κάθε άνθρωπος, δεν είναι ένας Φάουστ που επικαλείται κάποιον Μεφιστοφελή, να του ξαναφέρει πίσω τον απωλεσθέντα παράδεισο; Παράδεισος, που είναι τα νιάτα. Κάθε τι που είναι συνυφασμένο με την ηλικία την παιδική και την εφηβική ηλικία του ανθρώπου, παραμένει ανεξίτηλα χαραγμένο μέσα στη μνήμη κι αναδύεται κάθε τόσο στην επιφάνεια της συνείδησης για να ηδονίζει την ψυχή, αλλά ταυτόχρονα και να την μαστιγώνει, μόλις αναλογιστεί ο άνθρωπος, ότι αυτό πια χάθηκε χωρίς επιστροφή. Αυτά τα αλληλοσυγκρουόμενα συναισθήματα ένιωθε να δονούν την καρδιά του και ο Παπαχριστοδούλου, μια και η παιδική και εφηβική του ηλικία βιώθηκε μέσα στα ήθη και στις συνήθειες της Θράκης. Και η ανάδυση των εικόνων που μετουσιωνόταν σε έντεχνο γραπτό λόγο, αυτή ήταν που ανανέωνε κάθε φορά τον ξερριζωμένο από τα χώματά του Θρακιώτη, κι ας περνούσαν τα χρόνια κι ας χαράκωνε ο χρόνος με χαρακιές το πρόσωπο. Η καρδιά πάντα νέα, το μυαλό λαγαρό και η ψυχή θαλερή και ανοιχτή σε κάθε έναν που αντιπροσώπευε για κείνον, κάτι από τη μακρινή πια Θράκη. Μακρινή περισσότερο μέσα στο χρόνο, παρά μέσα στο χώρο. Με την αγάπη εκείνη, που περιέβαλε και μένα από την πρώτη μέρα που με γνώρισε.

Την αγάπη εκείνη του την ανταπέδιδα με θαυμασμό. Και με μια υπόσχεση στον ίδιο τον εαυτό μου να αγωνιστώ να φανώ αντάξιός του. Παρόλο που οι συνθήκες που ζούσα, που ζω εγώ είναι εντελώς διαφορετικές από κείνον. Εγώ βίωσα και βιώνω το παρόν και τούτο μετουσιώνω στο έργο μου, ενώ ο Πολύδωρος βίωνε μέσα του το άλλοτε. Κάθε τόσο με παρότρυνε να κατέβω στην Αθήνα, να τον διαδεχτώ στην Εταιρεία Θρακικών Μελετών. Όμως, πάντα του έδινα και κάποια αναβολή κάθε τόσο και πρόβαλα καινούριες δικαιολογίες για την άρνησή μου. Γνώριζα ότι δεν θα κατάφερνα να του δώσω να αντιληφτεί, ότι εγώ ένας νέος άνθρωπος τριάντα σαράντα χρονών τότε, δεν μπορούσα να ζήσω μέσα στο σκοτεινό και σκονισμένο γραφείο του της Εταιρείας. Ότι εγώ είχα τάξει σκοπό μου να ζήσω με το σήμερα και με το μέλλον. Ήμουν νεοφώτιστος με την Βιβλιοθήκη, που την είχα συγκροτήσει και την ξεκίνησα με τόσον ενθουσιασμό. Και κει μέσα έσφυζε η νεότητα και η αναζήτηση του αύριο. Ο συγχρωτισμός μου με τους νέους ανθρώπους με αναβάφτιζε και οι νέοι άνθρωποι με χρειάζονταν. Ο άνθρωπος, λοιπόν, που την Άνοιξη την έβλεπε σαν νοσταλγία και όχι σαν μια αναμονή της άλλης μέρας, επέμενε να με παρασύρει μέσα στο «Αρχείο» του και γω αντιστεκόμουν.

Το ίδιο είχε γίνει και κατά την τελευταία φορά, στα μέσα του σημαδιακού Απρίλη του 1967, μόλις τρεις βδομάδες πριν από το θάνατό του. Έτσι αποποιήθηκα και τότε το κληροδότημά του. Ολόστητος μέσα στα ογδοντατρία του χρόνια προσπαθούσε να με νικήσει με το χαμόγελό του και με το δέλεαρ της ζωής της Αθήνας. Μιας Αθήνας που εξακολουθούσε ακόμη να διατηρεί την αίγλη της.

Την άλλη βδομάδα κηρύχτηκε η δικτατορία, πέρασαν οι δυο βδομάδες και στα ψιλά κάποιας εφημερίδας διάβασα το θάνατό του.

Ίσως είναι δύσκολο ν' αποφανθεί κανείς, πώς θα δεχόταν το κύκλωμα της τότε Αθήνας -λέω της τότε, γιατί τα τελευταία χρόνια κάτι πήρε ν' αλλάζει και τα κυκλώματα να αποδυναμώνονται καθώς γιγαντώνονται και οι φωνές που βρίσκονται έξω από τα τείχη - πώς θα δεχόταν την αναγγελία του θανάτου του, αν δεν ζούσε η Αθήνα κάτω από τη σκιά της λογοκρισίας των συνταγματαρχών. Όμως γνωρίζω τον καημό του για την έλλειψη ανταπόκρισης που είχε συναντήσει στην επιδίωξή

του, να καταλάβει έδρα στην Ακαδημία Αθηνών. Ήταν η προσφορά του Παπαχριστοδούλου άξια για την είσοδό του στην Ακαδημία; Το ερώτημα, βέβαια, μπορεί να αντιστραφεί, οπότε η απάντηση, ίσως γίνει ευκολότερη: Άξιζε η Ακαδημία για τον Παπαχριστοδούλου, όταν μέσα σ' αυτήν έχουν εισχωρήσει άτομα, που δεν έχουν προσφέρει και τόσο αξιόλογο έργο στα ελληνικά γράμματα; Και γενικά, κατά την εποχή εκείνη τουλάχιστον, αν λάβουμε υπόψη την άκρατη συντηρητικότητα της Ακαδημίας πιστεύουμε πως ή και ο Παπαχριστοδούλου συμμεριζόταν τις αρχές της, ή ότι δεν θα ήταν απώλεια για κείνον η απόρριψη της υποψηφιότητάς του. Δεν αγνοούμε ότι στο λεγόμενο Ανώτατο αυτό Ίδρυμα υπάρχουν και ονόματα που το ανυψώνουν, παρόλα αυτά δεν έχει καταφέρει να υψωθεί στη συνείδηση των Ελλήνων.

Για το θέμα αυτό όμως θα καταφύγω σε κείμενο του ίδιου του γερο-Θρακιώτη για ν' ακούσουμε το παράπονό του σχετικά με την πολεμική που του είχε γίνει. Με την ευκαιρία, ο αναγνώστης ας προσέξει και τον εγωιστικό τόνο του Παπαχριστοδούλου, κάτι που παρά το σεβασμό που του όφειλα, δεν πρέπει να παραλείψουμε να του το καταλογίσουμε. Λίγο παρακάτω θα δοθεί ευκαιρία να γευτούμε ακόμη μια φορά τον εγωισμό του από δικό του κείμενο πάλι.

Και να, τι γράφει πρώτα στο βιβλίο του «Στους Ορφικούς Δρυμώνες», έκδοση του Αρχείου του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού (ανατύπωση του Ιστ΄ τόμου, Αθήναι 1951) προλογίζοντάς το!

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Ὁ πνευματικός ἄνθρωπος, γνωρίζουμε, πώς δέ μπορεῖ–ἐκτός ἀπ' ὀλίγους προνομιούχους τοῦ πνεύματος καί τῆς τύχης–να προσπορισθῆ τίποτε ὑλικό ἀπό τούς πνευματικούς του κόπους, οὔτε ὀλίγη ἀμοιβή γιά τίς ἀνάγκες του. Ὅμως ὅλοι κατέχονται ἀπό τή δίψα νά δοῦν τά πνευματικά τους προϊόντα νά δημοσιεύωνται. Κι ἀγωνίζονται νά βροῦν τό μέσο γιά νά δοῦν μέ λαχτάρα νά πραγματοποιεῖται τόνειρό τους αὐτό, πού εἶναι κή μόνη ἀμοιβή τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

Καί γώ γίνομαι εὐτυχής ὅσες φορές δημοσιεύω ἐργασίες μου λογοτεχνικές ἤ ἔρευνες ἱστορικές ἤ λαογραφικές ἐργασίες καί τίς μοιράζω χάρισμα, σάν ἀντίδωρο γιά τήν Θράκη. Εὐτυχής, γιατί ἐπικοινωνῶ μέ τούς ἀνθρώπους καί μεταδίνω τή σκέψη μου σαύτούς. Κή σκέψη μου ἐμένα στρέφεται γύρω στή χαμένη Θράκη. Γιαὐτήν ἐργάζομαι ἐπιστημονικά, λαογραφικά καί γλωσσικά, μαὐτήν δημιουργῶ κάτι λογοτεχνικό, οἱστρηλατημένος ἀπό τή νοσταλγία πρός τά περασμένα. Καί γράφω, κἔχω ἐργασίες ἀδημοσίευτες πολλές, πού ἀπελπίζομαι, ὅταν τίς βλέπω νά γεμίζουν τά συρτάρια μου, περιμένοντας τή σειρά τους. Καί θαρρῶ–ἀλί–πώς ποτέ δέ θἄρτη ἡ σειρά τους. Βιβλίο λογοτεχνικό δέν ἀγοράζεται, οὔτε ἐπιστημονικό. Λεφτά δέν ὑπάρχουν. Ὀλίγοι ἔχουν νά δαπανήσουν χρήματα κι ὀλίγοι διαθέτουν αὐτά γιά βιβλία. Εἶναι ἑκατό ἄνθρωποι στήν Ἑλλάδα. Οἱ ἄλλοι δέν μποροῦν ἤ δέ θέλουν νάγοράσουν βιβλίο.

Δέ θέλω νά πῶ πῶς βγῆκε το βιβλιαράκι μου τοῦτο στό φῶς καί πῶς, πῶς

βρίσκεται στά χέρια σας. Μιά ἀμοιβή ἐπιδιώκω ἀπό τό διάβασμά του: Τήν ἀγάπη σας στή Θράκη, τή νοσταλγία σας γιά τή Θράκη, πού θά γεννήση ἴσως καί τήν ἐπιστροφή μας στή Θράκη. Ξαίρω-καί εὐδαιμονίζω τόν ἑαυτό μου-πώς ἐξ αἰτίας μου γίνεται κάποιος λόγος γιά τή Θράκη. Κ' ἐπιδιώκω ἐπίμονα καί πάντοτε νά γίνεται αὐτός ὁ λόγος περισσότερος γιά τή Θράκη.

Γιαὐτό φαίνομαι «στενός» καί τό ἔργο μου «στενό», ὅπως στήν 'Ακαδημία ὁ κ. Κουγέας μέ χαραχτήρισε πολεμώντας τήν ὑποψηφιότητά μου. 'Ωσάν ἡ στενότητα νά μήν εἶναι ἱκανή νἀναδείξη ἕνα λαμπρόν λογοτέχνη. 'Ο Ξενόπουλος εἶναι στενός, ἄν μᾶς ἠθογραφῆ μέ κάθε μέσο τήν πατρίδα του μόνο; Καί ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι στενός μέσα στή Σκίαθό του; Κι' ο Κνούτ-Χάμσουτ-ὁ μεγάλος παγκόσμιος συγγραφέας-γιά νά πᾶμε μακρύτερα, εἶναι στενός, ἄν στριφογυρίζη μέσα στό Σίριλουντ τῶν δέκα σπιτιῶν, ἀπόπου πήγασαν τά θέματά του; Τότε γιατί κατέκτησε τή φήμη τή μεγάλη κἔγινε παγκόσμιος; Στενή εἶναι θαρρῶ ἡ ἀντίληψη καί στενόκαρδη ἡ κρίση, ὅταν ἔτσι ἀποφαίνεται γιά τό ἔργο ἑνός λογοτέχνη ὁ κριτικός. Καί ὅμως κριτικοί ὅπως ὁ κ. Κ. Δημαρᾶς κι ὁ κ. Ν. Χατζηκυριᾶκος Γκίκας, ἀνεγνώρισαν, γράφοντας ὁλόκληρες μελέτες, τό ἔργο μου πηγαῖο ἀπό τή λαογραφία κι ἀντίστοιχο μέ τή λαϊκή τέχνη[1]*. 'Εγώ πάντα θά ἱστορῶ τή Θράκη, θά λαογραφῶ τή Θράκη καί θά ζωγραφίζω τή Θράκη καί τούς ἀνθρώπους της. Ξαίρω ἄλλως τε πώς ζωντανός πολύ σπάνια ἀπολαβαίνει κανείς τήν τιμή πού τοῦ ἀξίζει. 'Ο Γ. Βιζυηνός τίποτε ἄλλο δέν ἔκαμε κιαὐτός ἀπό τό νά στριφογυρίζη στό σπίτι του-τοῦ καρβουνασβεστᾶ-καί στήν ἀθάνατη Βιζύη του, πού τήν κατέστησε περίφημη αὐτός καί τό ἔργο του. Σήμερα ὡς ὑποψήφιο τῆς 'Ακαδημίας θά τόν ἔλεγαν κι αὐτόν στενόν καί τό ἔργο του στενό... γιά μιά τιποτένια Βιζώ.*

***

'Από κάποια μοῖρα εἶμαι καταδικασμένος λοιπόν νά σταθῶ στό σ τ ε ν ό περιβάλλον τῆς Θράκης, πού εἶναι ὅμως πλατύτατο-ἕνας κόσμος ἀπέραντος-καί μακάρι νά μποροῦσα νά καταπιαστῶ καί μέρος ἀπό τά θέματα, πού ὀρθώνονται μπροστά μου ἀπό τήν ἀθεράπευτη νοσταλγία τῆς χαμένης πατρίδας μου, πού τή νοσταλγῶ 50 χρόνια σωστά ὡς τά σήμερα-γιατί ὄχι μόνο δέν τήν ξανάειδα, ἀλλά καί τήν ἔχασα γιά πάντα-ἐγώ.

Και το άλλο κείμενο: Έχω στα χέρια μου χειρόγραφη, ιδιόγραφη σύντομη αυτοβιογραφία του Παπαχριστοδούλου, που μου την είχε παραχωρήσει το 1960, όταν ξεκινώντας την έκδοση των Θρακικών Χρονικών , θεώρησα απαραίτητο να περιληφθεί ανάμεσα στους συνεργάτες του περιοδικού και ο γενάρχης των Θρακιωτών συγγραφέων και του είχα ζητήσει συνεργασία του μαζί με βιογραφικό σημείωμα. Παραθέτω ευθύς αμέσως τη μαρυρία του:

1) Βλ. Τά «Περασμένα στή Θράκη» καί τά «Χριστούγεννα στή Θράκη».

1- Ὁ Πρόκ Παπαχεραΐδης γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1884. Ὁ πατέρας του ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀνδρίτσαινα καὶ ἡ μητέρα του ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἡ οἰκογένειά του ἦταν πολὺ μορφωμένη καὶ ἀγαποῦσε τὴν τέχνη. Ἀπὸ μικρὸ παιδὶ ἔδειχνε ἰδιαίτερη κλίση στὴ ζωγραφική. Ἔτσι ὁ πατέρας του τὸν ἔστειλε στὸ Ἐθνικὸ Ὠδεῖο, ὅπου ἔμαθε βιολί. Ἀργότερα ἔπαιξε στὴν Ὀρχήστρα τοῦ Ὠδείου καὶ ἀργότερα στὴν Ὀρχήστρα τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀνέσεων τοῦ Ναυτικοῦ. Ἀπὸ τὸ 1922 ἔπαιζε στὴν Ὀρχήστρα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Κονσερβατορίου.

2- Ἀπὸ τὸ 1924 ἔως τὸ 1927 σπούδασε στὴν Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν μὲ καθηγητὲς τὸν Γεώργιο Ἰακωβίδη, τὸν Κωνσταντῖνο Μαλέα καὶ τὸν Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 1927 ἔως τὸ 1931 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 1931 ἔως τὸ 1933 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 1933 ἔως τὸ 1935 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 1935 ἔως τὸ 1937 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 1937 ἔως τὸ 1939 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 1939 ἔως τὸ 1941 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 1941 ἔως τὸ 1943 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 1943 ἔως τὸ 1945 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 1945 ἔως τὸ 1947 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 1947 ἔως τὸ 1949 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 1949 ἔως τὸ 1951 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 1951 ἔως τὸ 1953 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 1953 ἔως τὸ 1955 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 1955 ἔως τὸ 1957 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 1957 ἔως τὸ 1959 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 1959 ἔως τὸ 1961 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 1961 ἔως τὸ 1963 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 1963 ἔως τὸ 1965 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 1965 ἔως τὸ 1967 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 1967 ἔως τὸ 1969 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 1969 ἔως τὸ 1971 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 1971 ἔως τὸ 1973 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 1973 ἔως τὸ 1975 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 1975 ἔως τὸ 1977 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 1977 ἔως τὸ 1979 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 1979 ἔως τὸ 1981 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 1981 ἔως τὸ 1983 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 1983 ἔως τὸ 1985 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 1985 ἔως τὸ 1987 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 1987 ἔως τὸ 1989 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 1989 ἔως τὸ 1991 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 1991 ἔως τὸ 1993 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 1993 ἔως τὸ 1995 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 1995 ἔως τὸ 1997 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 1997 ἔως τὸ 1999 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 1999 ἔως τὸ 2001 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2001 ἔως τὸ 2003 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2003 ἔως τὸ 2005 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2005 ἔως τὸ 2007 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2007 ἔως τὸ 2009 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2009 ἔως τὸ 2011 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2011 ἔως τὸ 2013 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2013 ἔως τὸ 2015 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2015 ἔως τὸ 2017 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2017 ἔως τὸ 2019 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2019 ἔως τὸ 2021 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2021 ἔως τὸ 2023 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2023 ἔως τὸ 2025 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2025 ἔως τὸ 2027 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2027 ἔως τὸ 2029 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2029 ἔως τὸ 2031 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2031 ἔως τὸ 2033 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2033 ἔως τὸ 2035 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2035 ἔως τὸ 2037 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2037 ἔως τὸ 2039 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2039 ἔως τὸ 2041 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2041 ἔως τὸ 2043 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2043 ἔως τὸ 2045 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2045 ἔως τὸ 2047 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2047 ἔως τὸ 2049 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2049 ἔως τὸ 2051 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2051 ἔως τὸ 2053 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2053 ἔως τὸ 2055 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2055 ἔως τὸ 2057 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2057 ἔως τὸ 2059 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2059 ἔως τὸ 2061 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2061 ἔως τὸ 2063 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2063 ἔως τὸ 2065 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2065 ἔως τὸ 2067 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2067 ἔως τὸ 2069 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2069 ἔως τὸ 2071 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2071 ἔως τὸ 2073 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2073 ἔως τὸ 2075 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2075 ἔως τὸ 2077 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2077 ἔως τὸ 2079 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2079 ἔως τὸ 2081 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2081 ἔως τὸ 2083 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2083 ἔως τὸ 2085 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2085 ἔως τὸ 2087 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2087 ἔως τὸ 2089 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2089 ἔως τὸ 2091 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2091 ἔως τὸ 2093 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2093 ἔως τὸ 2095 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2095 ἔως τὸ 2097 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2097 ἔως τὸ 2099 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2099 ἔως τὸ 2101 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2101 ἔως τὸ 2103 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2103 ἔως τὸ 2105 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2105 ἔως τὸ 2107 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2107 ἔως τὸ 2109 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2109 ἔως τὸ 2111 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2111 ἔως τὸ 2113 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2113 ἔως τὸ 2115 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2115 ἔως τὸ 2117 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2117 ἔως τὸ 2119 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2119 ἔως τὸ 2121 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2121 ἔως τὸ 2123 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2123 ἔως τὸ 2125 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2125 ἔως τὸ 2127 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2127 ἔως τὸ 2129 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2129 ἔως τὸ 2131 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2131 ἔως τὸ 2133 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2133 ἔως τὸ 2135 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2135 ἔως τὸ 2137 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2137 ἔως τὸ 2139 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2139 ἔως τὸ 2141 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2141 ἔως τὸ 2143 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2143 ἔως τὸ 2145 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2145 ἔως τὸ 2147 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2147 ἔως τὸ 2149 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2149 ἔως τὸ 2151 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2151 ἔως τὸ 2153 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2153 ἔως τὸ 2155 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2155 ἔως τὸ 2157 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2157 ἔως τὸ 2159 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2159 ἔως τὸ 2161 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2161 ἔως τὸ 2163 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2163 ἔως τὸ 2165 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2165 ἔως τὸ 2167 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2167 ἔως τὸ 2169 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2169 ἔως τὸ 2171 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2171 ἔως τὸ 2173 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2173 ἔως τὸ 2175 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2175 ἔως τὸ 2177 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2177 ἔως τὸ 2179 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2179 ἔως τὸ 2181 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2181 ἔως τὸ 2183 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2183 ἔως τὸ 2185 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2185 ἔως τὸ 2187 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2187 ἔως τὸ 2189 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2189 ἔως τὸ 2191 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2191 ἔως τὸ 2193 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2193 ἔως τὸ 2195 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2195 ἔως τὸ 2197 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2197 ἔως τὸ 2199 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2199 ἔως τὸ 2201 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2201 ἔως τὸ 2203 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2203 ἔως τὸ 2205 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2205 ἔως τὸ 2207 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2207 ἔως τὸ 2209 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2209 ἔως τὸ 2211 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2211 ἔως τὸ 2213 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2213 ἔως τὸ 2215 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2215 ἔως τὸ 2217 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2217 ἔως τὸ 2219 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2219 ἔως τὸ 2221 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2221 ἔως τὸ 2223 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2223 ἔως τὸ 2225 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2225 ἔως τὸ 2227 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2227 ἔως τὸ 2229 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2229 ἔως τὸ 2231 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2231 ἔως τὸ 2233 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2233 ἔως τὸ 2235 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2235 ἔως τὸ 2237 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2237 ἔως τὸ 2239 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2239 ἔως τὸ 2241 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2241 ἔως τὸ 2243 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2243 ἔως τὸ 2245 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2245 ἔως τὸ 2247 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2247 ἔως τὸ 2249 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2249 ἔως τὸ 2251 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2251 ἔως τὸ 2253 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2253 ἔως τὸ 2255 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2255 ἔως τὸ 2257 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2257 ἔως τὸ 2259 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2259 ἔως τὸ 2261 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2261 ἔως τὸ 2263 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2263 ἔως τὸ 2265 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2265 ἔως τὸ 2267 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2267 ἔως τὸ 2269 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2269 ἔως τὸ 2271 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2271 ἔως τὸ 2273 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2273 ἔως τὸ 2275 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2275 ἔως τὸ 2277 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπὸ τὸ 2277 ἔως τὸ 2279 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Παρθένη. Ἀπὸ τὸ 2279 ἔως τὸ 2281 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Μπουζιάνη. Ἀπὸ τὸ 2281 ἔως τὸ 2283 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Νικηφόρου Λύτρα. Ἀπὸ τὸ 2283 ἔως τὸ 2285 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Γεωργίου Ἰακωβίδη. Ἀπὸ τὸ 2285 ἔως τὸ 2287 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Κωνσταντίνου Μαλέα. Ἀπὸ τὸ 2287 ἔως τὸ 2289 ἔκανε μαθήματα ἐλαιογραφίας στὸ ἐργαστήριο τοῦ Φώτη Κόντογλου. Ἀπ

Δημοσθένους Βασιλείου (Δ. Ντόρφσον)
Λαυρεντίου εκ Μ. Χαλκιοπούλου Πι-
ερ. αδελφού του Δαίμονα Χτζι-
ωάννου Τέχνη (Παραστάσεις στη βράση, αρχ. αρ. 5ης Γ.)
3— Ο Κώστας Βεδάκης, έγραψε στην Παρισιού στο βά-
σιμο (αρχ. αρ. 4ης Γ.) στα μέσα αιώνα. Και ο γιος,
Φώτης Έγραψε δύο αδέρφια Χριστιανικά
εις Κωνσταντινούπολη διαμερίσματα (Στίλος Δημο-
γράφος) από δημοσίευση του διαμερίσματος
Παρισιού.

Ο Παπαχεροδάκης έχει πάρει μια αδελφή
Ντόρφσον (Μ. Μπεσσάρη Εικονίζει από Πάπα 6ης
αι. αρ. στο διαμέρισμα (αδ) στην Βασιλική Δημο-
κρατία στο Παρίσι—Βαβδη 1935)

Βλ. βιβλίο Δαμιανού αρ. 5ου τόμ. αρχείου
Βλ. αρχ. αρ. στο τ. 16ο Δαμιανού, μέρος στην Βασιλική Δημοκρατία

Το έργο του είναι από τους βραβευμένους στην Κυρ-
ιακή του Βάρδα, στην οποία συμμετείχε την
εποχή από 1924 μέχρι τέλος. Συμμετείχε επί
δικτατορίας Π. Κοβάλη ή Νικολάου έχει τον Παπαχερο-
δάκη σταθερά στηρίζει. Έχει μορφώσει ένα μεγά-
4— λο διαμέρισμα, σύμφωνα με τα οποία
τα Σπυρόπουλου έργα: Τα χαρακτηρίζει λιτά
Παχαιά διαμέρισμα και διαμέρισμα από
μια ή δύο τοίχους Δημοκρατίας Α'-Β. μέρος

Στη γενικό από τον διάσημο ένα τέλος μα-
δερή δρομέα του δάσους, είναι η Σπυρο-
πουλου τη Σταύρου και η δομή
α και το διαμέρισμα από Αρχέα του
Σπυρόπουλου Δαυρεντίου μη μετά Δημοκρατίας

5 Δεκέμβριος ἔτους 1959, 24ος Ἰησοῦς Ναυῆ
ἐκκλησία, ἐκεῖ ἔτος ἀπὸ τὴν ἔλευσιν
τοῦ Ἰησοῦ Λεωνίδου ἐκεῖ ἀπὸ Πυρεσσικὸν
τὴν ἔτος, ἀπὸ ἀρ. αὐτὴ ἡ ἔτος ἐκκλησία
ἐκεῖ ἐν Ἰησοῦ, ἐκκλησία ἐκκλησία
ἐκεῖνα ἐκεῖ ἐν ἐκκλησίαι ἡ ἐκκλησία
ἐκεῖ ἐν ἐκκλησίαι ἐκκλησία ἐκκλησία

6 ἐκκλησία ἐκκλησία ἐκκλησία, ἐκκλησία ἐκκλησία
ἐκκλησία ἐκκλησία. ἔτος ἐκκλησία ἐκκλησία
ἐκκλησία ἐκκλησία

Δοξολογία στο τέλος:
1 – Φανερή Θεοτόκε
(5 τόνοι)
2 – Παρθένε αγία Θεοτόκε
3 – Χαίρουσά σε Θεοτόκε
4 – Τα θεοπρεπή σε Θεοτόκε
5 – Χαρείσα Κόρη
6 – Παρθενικά περιβολε
7 – Χαίρουσα Δίκαια
8 – Εσύ γαρ εί ο παράδεισος
9. Εσύ Θεοτόκε θυρεμβόλε
10 Εσύ Θεοτόκε η

Δρα 5 τόνοι
9 τοδάκια
14 τόνοι
Σε έναν ο Κύριος τους

Συμπληρώνονται, λοιπόν, εκατό χρόνια από τη γέννησή του. Δίπλα στα εκατοντάχρονα του Καζαντζάκη και του Καβάφη, που υπήρξαν αναμφισβήτητα κορυφαίοι στα ελληνικά γράμματα, τα εκατοντάχρονα και του δικού μας -εννοώ Θρακιώτη- Παπαχριστοδούλου. Η προσφορά του στην έρευνα και την προβολή της λαογραφίας και της ιστορίας της Θράκης δεν είναι ευκαταφρόνητη. Μέχρι τη στιγμή αυτή όμως, δεν ακούστηκε στην Αθήνα καμιά νύξη για τον γιορτασμό των εκατοντάχρονών του. Τί έλεγε ο Βιζυηνός; «Εμείς τα τουρκομεριτάκια, τα περιφρονεμένα... εμβαίνουμε εις τα ρουθούνια των μυιγοχάφτηδων των Αθηνών...». Αλλά και δυο χιλιάδες χρόνια πριν, ένας άλλος αδιαμφισβήτητα μεγαλος Θρακιώτης, ο Δημόκριτος, που ο Αθηναίος Πλάτωνας τον είχε καταπολεμήσει άγρια και, που επιτέλους, φέτος στην Ξάνθη του γίνεται μια παγκόσμια προβολή,* είχε πει: «Ήλθον εις Αθήνας και ού τις με έγνω». Η αφιερωματική αυτή εργασία, που δίνει το έναυσμα για απότιση φόρου τιμής στον Πολύδωρο Παπαχριστοδούλου, φορτίζεται με το συναισθηματισμό της προσωπικής γνωριμίας. Ας συγχωρεθεί, να είναι κάπως ανορθόδοξη η δομή της. Να μην έχει τη μορφή επιστημονικής πραγματείας, αλλά να είναι μια δοκιμή οφειλής, που τη νοτίζει λίγο το δάκρυ ενός επιγόνου των δυο προγόνων Θρακιωτών, του Βιζυηνού και του Παπαχριστοδούλου. Και μιας και μιλάμε σήμερα για τον δεύτερο, που η εργασία αυτή αποτελεί απλά μια προσέγγιση στη ζωή και στο έργο του, ας θεωρηθεί η απόπειρά μου αυτή, ένα παρών στα εκατό χρόνια από τη γέννησή του. Γι αυτό και το πισογύρισμα σε προηγούμενες αναφορές στο Δάσκαλο τών πρώτων βημάτων μου, αναφορές, που έγιναν, όπως είπα πιο πάνω, κατά το 1960 και μετά, τον πρώτο χρόνο από το θάνατό του και ξανά, στα δέκα χρόνια και στα έντεκα χρόνια.

***

Παπαδοπαίδι ο Παπαχριστοδούλου, ψάλτης ο ίδιος από τα μικρά του χρόνια, θρεμμένος με την ψαλτική και με την κατανυκτική ατμόσφαιρα του μισόφωτου των εκκλησιών, ήταν επόμενο το έργο του να το διαπερνά ένα άρωμα ευλαβικό, από θυμίαμα και πασχαλιά.

Και, καθώς η άνοιξη η μυροβόλα, αποτελεί εδώ πάνω στη Θράκη ευφροσύνη για τους ανθρώπους και όχι μόνον για τους ανθρώπους αλλά για όλα τα ζωντανά, και είναι η άνοιξη της Ανάστασης της φύσης, το ξαναζωντάνεμα του φυτικού κόσμου, μέσα από τη νεκρή γη του αδυσώπητου θρακιώτικου χειμώνα, και είναι η Λαμπρή η μεγαλύτερη γιορτή του ορθόδοξου Χριστιανικού κόσμου, οι καμπάνες οι αναστάσιμες υπήρξαν για τον Παπαχριστοδούλου· το σημείο αναφοράς στα περισσότερα από τα διηγήματά του.

Τον Παπαχριστοδούλου, οι κακοί δαίμονες της Ανθρωπότητας, αυτοί που εξαπολύουν τις συμφορές των πολέμων και των δικτατοριών, τον ανάγκασαν ν' απομακρυνθεί βίαια από τα χώματα τα πατρογονικά, βίαια και χωρίς ελπίδα επιστροφής. Τί κουβάλησε το νέο παιδί μέσα στις αποσκευές της ψυχής του; Το γιορτάσι το λαμπριάτικο, την κατάνυξη της εκκλησιάς, τις καμπάνες του χωριού

* Το Διεθνές Δημοκρίτειο Ίδρυμα Ξάνθης οργανώνει από τις 6 ως τις 9 του Οκτώβρη διεθνές συνέδριο για το Δημόκριτο, ενώ η ελληνική πολιτεία για να τιμήσει το γεγονός κυκλοφορεί ειδικό αναμνηστικό γραμματόσημο.

και όλα αυτά μετουσιώθηκαν σε νοσταλγία και η νοσταλγία σχηματοποιήθηκε σε διήγημα. Ένα, δύο, τρία, αρκετά άλλα και τα διηγήματα αυτά τα κυκλοφόρησε σε μιαν ενότητα «Πασχαλινά διηγήματα» και γράφει στον πρόλογο του βιβλίου:

«Τα διηγήματα μου αυτά τα Πασχαλινά, που κρατάτε στα χέρια σας, καλοί μου αναγνώστες, είναι από κείνα που κάθε χρονιά δημοσιεύω τα τελευταία χρόνια, εκτός εκείνων που έχω τυπώσει σε τόμο άλλοτε, για να θυμίζουν τη δύσμοιρη Θράκη. Τα διηγήματά μου είναι από το ξεχείλισμα της ψυχής μου και της νοσταλγίας μου για τα περασμένα και την άμοιρη πατρίδα μου...»

Κάτι τέτοιες μέρες που τα χρόνια εκείνα, οι άνθρωποι του χωριού, συγκεντρώνονταν κάτω από την πατρική στέγη και τελούσαν όλα τα πατροπαράδοτα έθιμα με πίστη και με ευλάβεια, κάτι τέτοιες μέρες για τους ανθρώπους όπως ο Παπαχριστοδούλου που τους έθρεψε η πίστη, ο πόνος του ξερριζωμού δυναμώνει. Ανεβαίνει στα χείλη σαν στεναγμός, σαν λυγμός και γι᾽ αυτόν που έχει το χάρισμα του λόγου γίνεται τέχνη. Γράφει ο Πολύδωρος:

«Έφτασε στην Ελλάδα, φέρνοντας τα ράκη της ζωής του. Ψυχή θρυμματισμένη και εφόδια δεκατισμένα. Πέρασε του Έβρου τα γεφύρια τα παμπάλαια, αποχαιρέτησε κάμπους του χωριού του και από μακρυά έχυσε δάκρυα καφτερά για όλη την ατυχία της φυλής και το ξεκλήρισμά της και, φορτωμένος με τη φαμίλια του, καταστάθηκε κάπου...

Έκτοτε κατακτήθηκε από φρικτή νοσταλγία. Νοσταλγεί την άνοιξη του τόπου του, το άνθισμα των δέντρων, την πλημμύρα των αμυγδαλιών, που σαν νυφούλες ώρθωναν τ᾽ ανάστημα τους, το άνθισμα των λουλουδιών, το πληθωρικό στόλισμα της φύσεως.

Νοσταλγεί τις κληματαριές του χωριού του, την εκκλησιά του που ιεράτευε, το καμπαναριό με τα λελέκια, τα χελιδόνια με το ψαλίδισμά τους -το τετέρισμα- που του φαινότανε τραγούδι σωστό εκεί και πολυποίκιλο, ενώ εδώ του φαίνεται μια γραμμή νότες σε φριχτή επανάληψη. Χελιδόνια είναι αυτά; Ρωτά. Χελιδόνια είναι;»

Διήγημα είναι αυτό θα πείτε. Διήγημα, κάποτε δημιούργημα της φαντασίας του λογοτέχνη. Και στο συγκεκριμένο διήγημα αυτός ο νοσταλγός της πατρίδας είναι κάποιος Παπαμανώλης. Μα, υποστηρίζω ακόμη μια φορά στο σημείο αυτό, μια άποψη που την ασπάζομαι και την έχω κάνει και γω ο ίδιος βίωμά μου, την άποψη ότι ο λογοτέχνης στα πρόσωπά του, στους ήρωες των έργων του που τους πλάθει και τους ζωντανεύει, βάζει πρώτα απ᾽ όλα την ίδια την ψυχή του. Από τίνος συγγραφέα το λογοτεχνικό έργο δεν θ᾽ αντλήσεις γνήσια βιογραφικά στοιχεία; Ποιος λογοτέχνης έχει αποφύγει τον πειρασμό να περάσει προσωπικά του βιώματα μέσα στα πρόσωπα των έργων του; Ίσως τον κανόνα αυτό, πιο πολύ να τον έχει χρησιμοποιήσει ο Παπαχριστοδούλου. Τί κι αν λέγεται ο ήρωάς του Παπασταμάτης ή Παπαμανώλης, ή -γιατί όχι;-ακόμη και Μοσκόβαινα, πάντα κάτω από το διάφανο πετσί του καθένα απ᾽ αυτούς και από τις γυναίκες πίσω, θα διακρίνουμε ακέραιον τον Παπαχριστοδούλου.

Κάθε διήγημά του, θαρρείς και αποτελεί συνέχεια του άλλου. Ή αν σταματήσεις κάπου το διάβασμα ενός διηγήματός του, μπορείς να το συνεχίσεις σε κάποιο άλλο. Όχι πως το ένα επαναλαμβάνει τα ίδια που θα᾽ λεγε στο προηγούμενο. Καινούρια στοιχεία θα μπουν στο δεύτερο και άλλα στο τρίτο, όλα όμως περιστρέφονται γύρω από τον ίδιο καμβά. Να, ένα απόσπασμα από ένα άλλο διήγημά του:

«Κείνο που κουράζει τώρα τα τόσα χρόνια της προσφυγιάς του είναι οι γιορτές. Όσες φορές ακούσει την καμπάνα να χτυπά εσπερινό ή λειτουργία, ορθώνεται η ψυχή του να πετάξει κατα κει στη Θράκη.»

Μα όταν η ψυχή πλαντάξει, τότε ο λογοτέχνης υποχωρεί μπροστά στον ίδιο τον άνθρωπο, δεν την αντέχει πια την προσποίηση. Πετά από πάνω του το ξένο πετσί και παρουσιάζει γυμνή και καθαρή την ψυχή του και τότε ο συγγραφέας μιλά σε πρώτο πρόσωπο και γράφει:

«Όσα θυμάμαι από την παιδική μου ζωή, πάντα το καθένα στον καιρό του επανέρχεται στη μνήμη μου ζωηρά. Ξεπηδά με χάρη ανάμεσα στο πλήθος των παλιών αναμνήσεων κι αγωνίζεται να επικρατήσει. Έτσι σήμερα μού 'ρθε στη μνήμη πως και γω μια φορά παιδί αγωνίσθηκα ν' αποκτήσω τουφέκι βροντερό την ημέρα της Πασχαλιάς.

Στη Θράκη όλα τα παιδιά το Πάσχα αγωνίζονταν τον παλιό καιρό ν' αποκτήσουν ένα τουφέκι... Κρύπτη είταν το ταβάνι της αποθήκης ή ο αχυρώνας. Από κει τό 'βγαζαν, το γιάλιζαν, το χάϊδευαν, το χαίρονταν στην αγκαλιά σαν μωρό παιδί και τα μεσάνυχτα τό 'βαζαν να κροτήσει... γενναία...»

Ήθελε και ο μικρός Πολύδωρος, όπως εξομολογείται, να ριξει κι αυτός τις τουφεκιές σαν τ' άλλα τα παιδιά. Ήθελε να ζήσει την ατμόσφαιρα την γνήσια την πασχαλιάτικη της παλιάς Θράκης. Και μόνον της παλιάς; Μήπως στη θύμιση τη δική μας δεν αντηχούν ακόμη οι παιδικές πιστολιές της νύχτας της Ανάστασης; Μήπως, εγώ ο ίδιος δεν έχω ζήσει την αξέχαστη εμπειρία, που ένας ψυχρός κι ανάλγητος από τον πόνο που θα προκαλούσε σ' ένα εξάχρονο παιδί, ένας χωροφύλακας πήρε από τα χέρια μου το παιδικό πιστολάκι και το εκσφενδόνισε πάνω στα κεραμίδια του σπιτιού, που ήταν αντίκρυ από την αυλή της εκκλησίας του Ακαθίστου Ύμνου! Θα περάσουν πολλά χρόνια, κάποιο χειμώνα, άλλοι γείτονες ανάλγητοι κι αυτοί, που τους έκρυβε τη θέα θα ενεργήσουν και θα κατεδαφιστεί το σπίτι εκείνο. Εκείνον τον καιρό θα έχει αρχίσει το ενδιαφέρον μου για την έρευνα της ιστορικής κληρονομιάς της ιδιαίτερης πατρίδας μου. Και η έρευνα θα αποκαλύψει ότι το σπίτι εκείνο ανήκε στον σεβαστό κάποτε -επί Τουρκοκρατίας- Δημογέροντα τον Κυρ-Κωνσταντή, και πως το σπίτι ήταν κοσμημένο με πολύτιμα ξυλόγλυπτα, που είχαν γίνει καυσόξυλα, αφού παραχωρήθηκαν στους εργάτες που ανέλαβαν εργολαβικά την κατεδάφιση. Πέστε μου, δεν είναι διπλά συμβολικά τα γεγονότα αυτά; Η βίαιη απαγόρευση της τέλεσης ενός εθίμου και η βίαιη καταστροφή ενός μνημείου παραδοσιακού!

Όμως, η εργασία μας αφορά τον Παπαχριστοδούλου. Για το τουφέκι που είχε κρυμμένο για τη βραδιά της Ανάστασης. Αλλά για τα παιδιά της εποχής είχε και κάποια άλλη έννοια το τουφέκι και οι τουφεκιές. Χρειάζεται μήπως να θυμίσουμε, πως ήταν η Τουρκοκρατία γύρω τους και πως οι πατεράδες τους και οι παπούδες τους έκρυβαν τα τουφέκια για να χτυπηθούν κάποτε με το δυνάστη; Πως το τουφέκι το παιδικό, ήταν μια προετοιμασία για το αυριανό παλικάρι και μια υπόμνηση στον εκπρόσωπο του Σουλτάνου, που παρακολουθούσε τις τελετές, θρησκευτικές βέβαια, που δεν έκρυβαν όμως και τον εθνικό χαρακτήρα τους;

Ας ακούσουμε όμως τον Παπαχριστοδούλου, τί εξομολογείται ο ίδιος:

«Στην αυλή όξω κάτω από την κληματαριά τη χιλιόκλαδη το φως -χίλια φώτα- και το σκοτάδι σχημάτιζαν ξωτικά σχήματα. Νόμιζες πως κανένας φουτουριστής ζωγράφος με μια πελώρια βούρτζα βουτηγμένη σε χίλιες μπογιές έβαψε τα πάντα. Έτσι ο Παπαλάζαρος κάτω από τέτοια τρέλα σχημάτων και φώτων βροντοφώνησε μεγαλόστομα το Ευαγγέλιο. Και λέγοντας: «Δόξα τη ομοουσίω και αδιαιρέτω τριάδι, πάντοτε νυν και αεί και...», άρχισε να μελωδεί το Χριστός Ανέστη! Καμπάνες, τουφεκιές,σφυρίχτρες, όλα ομού...»

Ὅμως για το μικρό Θρακιωτόπαιδο τον αυριανό συγγραφέα Παπαχριστοδούλου, τί ατυχία! Κάποιος του είχε στήσει ένα παιχνίδι. Κάποιος πήγε και πήρε από κει που είχε κρύψει ο Πολύδωρος το ντουφέκι του και στη θέση του αφήκε ένα σημείωμα: *«Εσύ ψέλνεις. Εσένα δεν σου πρέπουν τουφεκιές, ρασοφορεμένε αναγνώστα! Το ντουφέκι ανήκει σε μένα, που θα με δεις τη νύχτα να ρίχνω τη μια πάνω στην άλλη!»*. Διάβασε, λέει, το παπαδοπαίδι τα λόγια και παρηγορήθηκε: *«Αναγνώστης είμαι, εγώ λέγω τον Απόστολο, μπορεί να μη 'ναι σωστό να κρατώ τουφέκι, και βγήκα πάλι κοντά στον αδελφό μου τον πρωτοψάλτη κι άρχισα μαζί του με τη σουβλερή φωνή μου να ψέλνω. «Δεύτε από θέας, γυναίκες Ευαγγελίστριαι, και την Σιών είπατε: Δέχου παρ' ημών χαράς Ευαγγέλια και Αναστάσεως Χριστού...»*

Εκείνη τη χρονιά το πάθημά μου μού 'γινε δίδαγμα, αποφάσισα να μην ξαναγοράσω πια τουφέκι της Πασχαλιάς.»

Η ζωή, του είχε τάξει από παιδί άλλα παιχνίδια. Δεν ήταν της δικής του μοίρας να χαίρεται χαρές που χαίρονταν τ' άλλα παιδιά. Οι εξωτερικές χαρές δεν ήταν για κείνον. Δικές του χαρές, οι χαρές της ψυχής. Σαν τη χαρά που δίνει το χαρμόσυνο άγγελμα της λαμπρής για ένα παιδί, για έναν άντρα, για έναν πρεσβύτη που ζυμώθηκε με τις εκκλησιαστικές γιορτές.

Το λέει καθαρά ο ίδιος:

«Πίστευε αληθινά και γιόρταζε αληθινά. Νήστευε όλη τη μακρόσυρτη σαρακοστή. Τετάρτη και Παρασκευή πήγαινε στις προηγιασμένες. Έψελνε το «κατευθυνθείτω η ψυχή μου», ήξαιρε το «Φως Χριστού φέγγει πάσι». Πήγαινε πανηγυρικά τις Παρασκευές στους χαιρετισμούς και απολάβαινε με την ψυχή του τις θρησκευτικές ακολουθίες. Έψελνε το καθετί και παρακολουθούσε τους ψαλτάδες στα τροπάρια, γνώριζε τους ήχους κι αποθαύμαζε τον καλό ιερέα, τον καλό ψάλτη»...

Κάποιος ήρωάς του, τό' παμε κιόλας, που ήταν ο ίδιος ο συγγραφέας ο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου.

Αυτές ήταν οι χαρές του από παιδί. Κι όταν μεγάλωσε, οι ευθύνες που αναλάβαινε, πολλαπλασιάζονταν, όταν κάποτε η Θράκη γι' αυτόν έγινε παρελθόν και οι εκκλησίες της πατρίδας ανάμνηση, τότε δεν έμενε παρά οι εικόνες που ξυπνούσαν, να αναπλάθονται και να γίνονται λογοτεχνήματα. Άρχιζαν όλα αυτά να ξαναπαίρνουν μορφή, να ξαναπαίρνουν πνοή και να παρασύρουν κι άλλους νοσταλγούς των χαμένων πατρίδων και να γεμίζουν από τον ίδιο και από τους συνεργάτες του τις σελίδες, να γεμίζουν τους τόμους του «Αρχείου του Λαογραφικού και Γλωσσικού Θρακικού Θησαυρού».

Να επεκτείνονται τα ενδιαφέροντά του και πέρα από τα διηγήματα, να αφιερώνεται στην έρευνα. Η παιδεία στη Θράκη, το έθιμο των Αναστενάρηδων, η ιστορία της Θράκης, έννοιά του και φροντίδα του. Αναρίθμητα άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά. Και να τα παιδικά του διηγήματα, να τα αινίγματα, να τα τραγούδια, να τα θρακιώτικα παραμύθια. Ηθογραφίες, λαογραφικά κείμενα, Χριστουγεννιάτικα, πασχαλιάτικα διηγήματα...

***

Καιρός όμως τώρα να επαναλάβουμε τα κυριότερα βιογραφικά στοιχεία του Παπαχριστοδούλου, ξεκινώντας από το χειρόγραφο και ιδιόγραφο σημείωμα που συνέταξε ο ίδιος, δεκαεφτά χρόνια πριν από το θάνατό του. Αναφέρουμαι στο

σημείο που μου είχε εμπιστευτεί το 1960 και που φωτοτυπημένο το παραθέσαμε λίγο πιο πάνω:

Πατρίδα του οι Σαράντα Εκκλησιές της Ανατολικής Θράκης και χρονιά που γεννήθηκε το 1884. Τη χρονιά εκείνη ο άλλος μεγάλος Θρακιώτης, ο γείτονας του Παπαχριστοδούλου, ο πρωτοπόρος και τόσο πρόωρα χαμένος Βιζυηνός, παρουσιάζει στην Αθήνα το πρώτο του έργο στη δημοτική, δημοσιεύοντας στη «Διάπλαση των Παίδων» το παιδικό του διήγημα «Ο Τρομάρας». Βέβαια, δεν μπορεί να θεωρηθεί από τα καλύτερα έργα του συγγραφέα του «Μοσκώφ Σελήμ» το διήγημα εκείνο. Όμως είναι στοιχείο που αποδεικνύει ότι ο πρώτος χρονολογικά γνήσιος διηγηματογράφος της Ελλάδας, ασπάστηκε από τότε το δημοτικισμό και θέλησε να τον κάνει πράξη. Εκείνη τη χρονιά τη σημαδεύουν και άλλα γεγονότα γύρω από το Βιζυηνό. Εκδίδεται στην Αθήνα η εργασία του «Η φιλοσοφία του καλού παρά Πλωτίνῳ», ποιήματά του στο περιοδικό «Εστία» και στη «Διάπλαση των Παίδων», ακόμη δημοσιεύονται τα διηγήματά του «Το μόνον της ζωής του ταξείδιον», «Η πρωτομαγιά», πεθαίνει ο προστάτης του Γεώργιος Ζαρίφης και του κόβεται η υποτροφία. Ήταν η αφετηρία των δεινών που του επεφύλασσε από κει και πέρα η μοίρα του. Ακόμη κάτι για τον Βιζυηνό. Την άλλη χρονιά: Ανακηρύσσεται παμψηφεί υφηγητής στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, χωρίς να του επιτρέψουν να διδάξει, διορίζεται καθηγητής της Ψυχολογίας και της λογικής σε Γυμνάσιο, κυκλοφορούν δύο επιστημονικές εργασίες του γύρω από την Ψυχολογία και, καθώς φαίνεται ανασκαλίζεται το φοιτητικό του παρελθόν, τότε που κατέβαινε με τις προοδευτικές δυνάμεις της εποχής του στα πεζοδρόμια στην Αθήνα και, μέσα στο 1885 τον απολύουν από το Γυμνάσιο. Για δώδεκα χρόνια απο κει και πέρα, μέχρι το θάνατό του, δημοσιεύονται τα έργα του το ένα μετά το άλλο.

Άραγε ο έφηβος Παπαχριστοδούλου δεν συγκινήθηκε από το έργο και από τις δυστυχίες του πατριώτη του, του γιου της Μιχαλέσας; Σχεδόν στα ίδια βήματα του Βιζυηνού βάδισε ο Πολύδωρος και το παιδί της ψαλτικής και της μελωδίας, όπως ακριβώς ήταν και ο Γεωργής. Όπως ο ορφανός της Βιζύης έφυγε δώδεκα χρονών και πήγε και δούλεψε στην Πόλη, έτσι και το παπαδοπαίδι των Σαράντα Εκκλησιών, δεκατεσσάρων χρονών ξενιτεύεται και φεύγει σ' ένα άλλο μεγάλο κέντρο του Ελληνισμού, στη Φιλιππούπολη και με την ψαλτική του κερδίζει το ψωμί του. Ο δρόμος τον έφερε κι αυτόν στην Αθήνα και, υπότροφος επίσης, σπουδάζει στο Πανεπιστήμιο. Από κει και πέρα η ζωή επεφύλασσε στον Παπαχριστοδούλου, άλλους πλατύτερους ευκολοβάδιστους δρόμους και μια μακροζωία που δεν την ευτύχησε ο άλλος πρόγονός μας. Καθηγητής στη Σμύρνη, σπουδές στο Παρίσι και, στο «Νουμά» του δημοσιεύουν το πρώτο διήγημά του «Ο Στέλιος Χαλέπας». Ο Κώστας Αθάνατος, όπως μας λέει ο ίδιος ο Παπαχριστοδούλου, τον ανακαλύπτει από τα δημοσιεύματά του στο «Νουμά» και τον παρουσιάζει στο αθηναϊκό κοινό από τις στήλες του «Ελευθέρου Βήματος», χαρακτηρίζοντάς τον σαν συνεχιστή του έργου του Βιζυηνού*. Δεν μπορούμε να πούμε ότι το

* Ένα άλλο κριτικό σημείωμα έγραψε για το Θρακιώτη συγγραφέα ο Κώστας Αθάνατος προλογίζοντας το βιβλίο «Πολ. Παπαχριστοδούλου. Θρακικές Ηθογραφίες - Μέρος Γ΄ Εκδότης Ι.Ν. Σιδέρης. Αθήναι, χ.χ.» (πιθανή χρονολογία 1927), που τη δημοσιεύουμε μαζί με τις άλλες μαρτυρίες για τον Παπαχριστοδούλου, μετά το τέλος της εργασίας μας αυτής.

λογοτεχνικό έργο του Παπαχριστοδούλου μπορεί να συγκριθεί με εκείνο του Βιζυηνού. Εξάλλου, ο άνθρωπος που έγραψε το «Ποίος ήτον ο φονεύς του αδελφού μου» και «Το αμάρτημα της μητρός μου» υπήρξε ένας πρόδρομος του ελληνικού διηγήματος και η τραγικότητα της ζωής του ήταν ένα στοιχείο ακόμη που συνδέθηκε με το ίδιο το έργο του και τον ανύψωσε ακόμη πιο πολύ στη συνείδηση των ανθρώπων. Έπειτα, τα διηγήματά του δεν ήταν απλά περιγραφικά, όπως του Παπαχριστοδούλου. Κάθε διήγημα του Βιζυηνού, ήταν και μια ψυχολογική πραγματεία, ενώ ο Πολύδωρος διακρίνεται περισσότερο με την ωραιολογία του και τη νοσταλγία μιας ζωής που χάθηκε. Τα διηγήματα του Βιζυηνού θυμίζουν αρχαία ελληνική τραγωδία. Μια αδυσώπητη μοίρα έξω από τις δυνάμεις του ανθρώπου παρασύρει τους ανθρώπους του. Στα διηγήματα του Παπαχριστοδούλου κυριαρχεί το λαογραφικό-ηθογραφικό στοιχείο, χωρίς να προχωρούν βαθιά στην ανατομία της ανθρώπινης ψυχής. Σωστά τον χαρακτήρισαν σαν ζωγράφο της Θρακικής ζωής. Σαν το ζωγράφο, που κατέχοντας την τεχνική της τέχνης του απεικονίζει με πιστότητα τα χρώματα και τις φωτοσκιάσεις. Ο άλλος, έχοντας κιόλας σπουδάσει ψυχολογία είχε καταφέρει να ζωγραφίσει τον εσωτερικό κόσμο των ανθρώπων.

Ας προσέξουμε εκείνο που βαραίνει περισσότερο στο έργο του Παπαχριστοδούλου. Είναι η συμβολή του στην έρευνα της ιστορίας και της Λαογραφίας της Θράκης, στην αρχή με το περιοδικό «Θρακικά», έκδοση του «Θρακικού Κέντρου», όπου από το πρώτο ακόμη τεύχος το 1928 βρίσκουμε το όνομά του ανάμεσα σε άλλα ονόματα, που ανέβηκαν στην κορυφή της επιστήμης και της δημοσιότητας: Μιλάμε για την «Επιτροπή επί της εκδόσεως» που την απάρτιζαν οι Χρήστος Τσούντας, καθηγητής Πανεπιστήμιου, Αριστ. Κουρτίδης, παιδαγωγός της λογοτεχνίας, Στίλπων Κυριακίδης, καθηγητής Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης και ο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου, καθηγητής και λογοτέχνης και Διευθυντής της συντάξεως του περιοδικού. Το 1928 επίσης, πρωτοστάτησε στην ίδρυση της Εταιρείας Θρακικών Μελετών, που υπήρξε Πρόεδρός της μέχρι το θάνατό του, δηλαδή επί 39 χρόνια. Αργότερα, το 1935 ο Παπαχριστοδούλου ιδρύει το «Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού». Δημοσιεύουμε στις μαρτυρίες για τον Παπαχριστοδούλου το προλογικό σημείωμα που υπάρχει στον πρώτο τόμο, καθώς και φωτοτυπημένη την πρώτη σελίδα (εξώφυλλο) του τόμου.

Πρός τούς ἀπανταχοῦ Θρᾶκας,

Τό «ΑΡΧΕΙΟΝ τοῦ θρακικοῦ λαογραφικοῦ καί γλωσσικοῦ θησαυροῦ» ἱδρύθη διά νά ἐκπληρώσῃ τόν ὡραῖον ἐθνικόν σκοπόν, διά τόν ὁποῖον ἱδρύθησαν καί τά «Θρακικά», ἤτοι τήν δημοσίευσιν σπουδαίου λαογραφικοῦ καί γλωσσικοῦ ὑλικοῦ ἐν ἀφθονίᾳ ὑπάρχοντος ἐπεξειργασμένου ἐπιστημονικῶς εἰς χεῖρας τοῦ κ.Πολυδώρου Παπαχριστοδούλου, ἐκτός τοῦ καθημέραν συλλεγομένου καί ἀποθησαυριζομένου ὑπό τοῦ ἰδίου εἰς τό ἀρχεῖόν του.

Διά τῆς ἱδρύσεως τοῦ ΑΡΧΕΙΟΥ θά ἔλθουν εἰς δημοσιότητα λαογραφικαί μελέται τοῦ ἰδιωτικοῦ καί δημοσίου βίου τῶν Θρακῶν, μελέται γλωσσικαί καί παντοῖα γλωσσάρια τῶν κατά τόπους διαλέκτων ἀπό τοῦ στόματος τοῦ θρακικοῦ λαοῦ συνειλεγμένα, γλωσσάρια ἐπαγγελματικά, καί γενικῶς ὑλικόν πλούσιον καί ἀξιόλογον, πού ἀφορᾷ τήν μουσικήν, τά τραγούδια, τάς παροιμίας κλπ. ὡς ἐπίσης καί ἐπιστημονικαί μελέται ἐκλεκτῶν ἐπιστημόνων, αἱ ὁποῖαι θά φέρουν εἰς φῶς ἀξιόλογα ἀρχαιολογικά καί ἱστορικά εὑρήματα.

Το ΑΡΧΕΙΟΝ ἐπέτυχε τήν συμπλήρωσιν μιᾶς ἀξιολόγου σειρᾶς Θρακικῶν τραγουδιῶν γραμμένων εἰς εὐρωπαϊκήν παρασημαντικήν ἀπό τόν Θρᾶκα συλλογέα μουσικόν κ. Μόσχον Παπαχριστοδούλου, ἄσματα τοῦ ὁποίου βραβευμένα ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦδε εἰς τέσσαρας

τόμους τῶν «Θρακικῶν». Ἡ σειρά αὕτη τῶν τραγουδιῶν ἄρχεται δημοσιευομένη εἰς τό ΑΡΧΕΙΟΝ, ἀποτελοῦσα ἐργασίαν ἀξιόλογον, τήν ὁποίαν οἱ Θρᾷκες πρέπει νά ἐκτιμήσουν καί νά συντρέξουν ὑλικῶς.

Τό ΑΡΧΕΙΟΝ δέν ἐπιζητεῖ ἀπό τούς Θρᾷκας πρός τό παρόν τίποτε. Ἐπικαλεῖται μόνον τήν συμπάθειαν ἐκείνων, πού εἶναι εἰς θέσιν νά ἐκτιμήσουν τό ἔργον. Τήν συνδρομήν αὐτῶν θά ζητήσῃ μέ τήν παράδοσιν ὁλοκλήρου τοῦ πρώτου τόμου, καί αὐτήν ἐλαχίστην καί ἀνάλογον πρός τάς δαπάνας τοῦ περιοδικοῦ.

Ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ δέ εὐγνωμόνως διακηρύττουν οἱ ἱδρυταί τοῦ ΑΡΧΕΙΟΥ τήν ἀξιομίμητον πρᾶξιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Προνοίας κ. Μιχ. Κύρκου Θρακός, ὅστις διά γενναίας εἰσφορᾶς ἐξησφάλισε τήν ἵδρυσιν τοῦ περιοδικοῦ, καί προσκαλοῦν τούς δυναμένους Θρᾷκας νά συντρέξουν καί αὐτοί ὑλικῶς τό ἐθνικόν ἔργον τῆς ἀποθησαυρίσεως ὅσον τό δυνατόν περισσοτέρου ὑλικοῦ εἰς τούς τόμους τοῦ ΑΡΧΕΙΟΥ.

Οἱ ἐγγραφόμενοι συνδρομηταί ἄς εἶναι βέβαιοι ὅτι ἐκτελοῦν πατριωτικόν ἔργον.

Οἱ ἱδρυταί τοῦ ΑΡΧΕΙΟΥ ἀναλαμβάνοντες τό ἔργον τῆς ἐκδόσεώς του χωρίς καμμίαν ἰδιοτέλειαν, ἐλπίζουν ὅτι καί ὁ σκοπός των θά εὐοδωθῇ πλήρως, ἀλλά καί ὁ ζῆλος τῶν Θρακῶν θά ἐπιδειχθῇ ἀνάλογος πρός τήν σημασίαν τοῦ ἔργου.

ΟΙ ΙΔΡΥΤΑΙ

ΑΛΕΞ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ Διευθ. Ἐθν. Τραπ. Ἑλλάδος
ΔΗΜ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ Πολιτευτής
ΣΑΡΑΝΤΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Χρηματιστής
Α. Κ. ΣΠΥΡΙΔΗΣ Φαρμακοποιός
Κ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ Ἀρχιτέκτων
Μ. ΧΑΤΖΗΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ Ὀδοντοϊατρός
ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Καθηγητής

Εξάλλου στη δεύτερη σελίδα του πρώτου αυτού τόμου διαβάζουμε αυτή την αφιερωματική προμετωπίδα:

«Ο παρών τόμος αφιερούται εις τον Θράκα Υπουργόν της Προνοίας κ. Μιχ. Κύρκον υποβοηθήσαντα την ίδρυσιν του περιοδικού δια γενναίας εισφοράς».

Μέσα στις σελίδες του «Αρχείου» ο ερευνητής μπορεί να βρει πλουσιότατο υλικό για την ιστορία, τη λαογραφία και την αρχαιολογία της Θράκης και αυτό, όπως είπαμε, μετρά κυρίως στο έργο του Παπαχριστοδούλου. Δέκα εφτά χρόνια πριν από το θάνατό του, πιστός στο καθήκον που είχε τάξει στον εαυτό του, έγραφε στο αυτοβιογραφικό σημείωμα που είχε ετοιμάσει για τα Θρακικά Χρονικά: *«Είναι αφοσιωμένος στο έργο του ολόψυχα και έχει απόφαση να μην το εγκαταλείψει μέχρι θανάτου. Είναι η καλύτερη εργασία ως υπηρεσία για την πατρίδα».* Και κατέληγε: *«Βλέπεις πως είναι δύσκολο να μιλά κανείς για τον εαυτό του. Οι πληροφορίες είναι βέβαια χρήσιμες, όταν προέρχονται από τον ίδιο. Σας τις έδωκα».*

Μια παρουσίαση όμως που γίνεται από τον ίδιο τον βιογραφούμενο εμπεριέχει έναν κίνδυνο. Ή μπορεί από μετριοφροσύνη του, τα στοιχεία που μας δίνει να είναι ελλιπή, ή από ανθρώπινη αδυναμία να υπερβάλλει στις εκτιμήσεις του έργου του. Αποφεύγω να τοποθετηθώ είτε στην μια είτε στην άλλη άποψη. Παρόλο που δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε ότι φωτίζουν στην πληροφόρησή μας, πρέπει να καταφύγουμε και σε άλλες πηγές για να ολοκληρώσουμε γνώμη.

Το πιο έγκυρο θα ήταν ο καθένας που επιθυμεί να σχηματίσει μια σφαιρική ιδέα για το έργο του Παπαχριστοδούλου να κατάφευγε ο ίδιος στη μελέτη του έργου αυτού. Μέσα στο χρονοβόρο όμως ρυθμό της ζωής μας, ποιος θα καταπιαστεί

να εντρυφήσει το τεράστιο έργο μιας ολόκληρης ζωής; Πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο μιας ειδικής έρευνας κάποιου μελετητή, με σκοπό να συντάξει μια αποδελτίωση του έργου του και να συγγράψει μια εργοβιογραφία πλήρη, για να αφιερώσει το χρόνο που απαιτείται για ένα τέτοιο εγχείρημα.

Γι' αυτό και κρίνω ότι είναι προσφορότερο να καταφύγουμε σε ανθρώπους που έχουν ασχοληθεί με κάποιο τομέα του έργου του Παπαχριστοδούλου, ή για προσωπική τους τέρψη έχουν γνωρίσει ένα μέρος του.

Υπάρχουν στιγμές, που θαρρείς κάποια ηλεκτρική εκκένωση δονεί τον άνθρωπο και τον διεγείρει, σε σημείο που οι κεραίες του να συλλαμβάνουν πράγματα, που σε μια φυσιολογική κατάσταση θα ήταν δύσκολο να σχηματίσει αντίληψη γι' αυτά. Τέτοιες στιγμές είναι εκείνες που ο άνθρωπος ζει σε χώρο και χρόνο ψυχικής επικοινωνίας με τη σκιά των νεκρών.

***

Με την ιδιότητα του Προέδρου της Εταιρείας Θρακικών Μελετών, ο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου κάθε άνοιξη οργάνωνε μνημόσυνο πάνω στον τάφο του Γεωργίου Βιζυηνού. Πριν μιλήσουμε για το γεγονός που αφορά το θέμα μας, την παρουσίαση της προσωπικότητας του Παπαχριστοδούλου, ας γυρίσουμε πίσω είκοσι χρόνια, πριν από το θάνατό του να αναφέρουμε ένα περιστατικό σχετικό με τον τάφο του Βιζυηνού.

Το 1947 ένα αθηναϊκό περιοδικό είχε αποφασίσει να κάνει ένα αφιέρωμα στο Γεώργιο Βιζυηνό και έστειλε ανθρώπους της να βγάλουν φωτογραφίες του τάφου του. Έψαχναν στο νεκροταφείο, μα ο τάφος του συγγραφέα και ποιητή από τη Βιζύη δεν αναβρισκόταν. Τελικά τους πρόσεξε ο φύλακας του νεκροταφείου πληροφορήθηκε τί ζητούσαν και τους έδειξε ένα ρημαγμένο τάφο, σκεπασμένη η πλάκα που σκέπαζε τα λείψανα του Βιζυηνού με λάσπες, τα κάγκελα ριχμένα. Καταπιάστηκαν οι δημοσιογράφοι να καθαρίζουν με νερό την πλάκα, να ανασηκώνουν τα κάγκελα και μετά, να επιδίδονται στη δουλειά τους. Παραξενεμένος ο φύλακας για το ενδιαφέρον που έδειξαν οι ξένοι για τον τάφο αυτό, αλλά και οργισμένος γιατί του χαλούσαν τη δουλειά του, εφόσον ο τάφος εκείνος χρησίμευε ως πέρασμα προς τους γειτονικούς τάφους, τους σύστησε να φύγει ο τάφος απο κει για ν' ανοίξει ο τόπος. Δεν έχουμε πλήρη στοιχεία από την ιστορία αυτή, αλλά τα υποθέτουμε. Φαίνεται ότι οι δημοσιογράφοι αποκάλυψαν το περιστατικό, το πληροφορήθηκε ο Παπαχριστοδούλου, ενδιαφέρθηκε για τον τάφο και έτσι η Εταιρεία Θρακικών Μελετών φρόντιζε κάθε χρόνο για το μνημόσυνο, στη μνήμη του μεγάλου Θρακιώτη διηγηματογράφου.

Στο σημείο αυτό προβάλλει αμέσως το ερώτημα: Άραγε ενδιαφέρεται κανείς εκεί κάτω στην Αθήνα σήμερα για τον τάφο του Βιζυηνού, ή σηκώθηκε από κει που βρισκόταν και ο χώρος μεταβλήθηκε σε άνετο διάδρομο πρόσβασης προς τους άλλους τάφους επιφανέστερων σύγχρονων δημιουργών, καταστηματαρχών σουβλατζήδικων, ας πούμε, ή κάποιων μεγάλων βιομηχάνων!

Είκοσι χρόνια, λοιπόν, μετά το περιστατικό εκείνο, ο Παπαχριστοδούλου τέλεσε το τελευταίο μνημόσυνο του συμπατριώτη του συγγραφέα. Ακριβώς μια βδομάδα πριν από την 21 του Απρίλη του 1967. Έτσι στις 16 του Απρίλη η τελευταία τάξη του Λυκείου της ιστορικής σχολής Χίλλ, πήρε την τιμητική

πρόσκληση από τον Πρόεδρο της Εταιρείας Θρακικών Μελετών να εκπροσωπήσει τα νιάτα. Στο ετήσιο μνημόσυνο πάνω στον τάφο του Βιζυηνού στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών. Τα παιδιά, τα οδήγησε η δασκάλα τους, η φωτισμένη συγγραφέας Μαμώνη. Βαθιά συγκίνηση και από τις δυο πλευρές. Και από την πλευρά του σεβαστού πρεσβύτη, που είχε την πρώτη, μα και τελευταία του συνάντηση με τα μαθητικά νιάτα και των ίδιων των παιδιών, που πάνω στον τάφο ενός μεγάλου συγγραφέα, Θρακιώτη, γνωρίζονταν με έναν ακόμη άλλον Θρακιώτη επίσης συγγραφέα, που κουβανούσε στους ώμους του ογδόντα χρόνια ζωής και όμως έδειχνε τόσο νέος. Εντυπωσιάστηκαν τα παιδιά. Την άλλη μέρα, η καθηγήτρια, που είχε οδηγήσει τις μαθήτριές της στο διπλό εκείνο προσκύνημα, στη μνήμη του Βιζυηνού, που είχε αφήσει την πνοή του, πριν εβδομήντα χρόνια μέσα στο ψυχιατρείο της Αθήνας, σε ηλικία 47 χρόνων και στην παρουσία του ογδοντάχρονου συμπατριώτη του Παπαχριστοδούλου, που του φρόντιζε τον τάφο και που κει κείνος έπειτα από λίγες μέρες θα περνούσε στην αιωνιότητα, ζήτησε από τα παιδιά να γράψουν τα συναισθήματα που δοκίμασαν κατά την εκδήλωση. Θα παραθέσω εδώ τα κείμενα δυο κοριτσιών. Θα παρουσίαζε ενδιαφέρον, αν σήμερα τις βρίσκαμε ώριμες γυναίκες, να μας έλεγαν πώς θυμούνται τη μέρα εκείνη. Να οι εντυπώσεις τους τότε:

«Ἐδῶ τελειώνει τ' ὀνειρεμένο μου ταξίδι. Ἀρχίζοντας ἀπό μικρό ἀφρισμένο μ' ἄλλα ἀμέτρητα τέτοια ἀδερφάκια μου, ἀβγατίζοντας, κατεβαίνω βουνά, χαράδρες, ρουμάνια, κάμπους σέ σκευές κι' ἁπλόχωρες κοῖτες τραγουδώντας τά τραγούδια τοῦ βουνοῦ καί τοῦ κάμπου, τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου χιλιάδων χρόνων, ἄναρχων ἐποχῶν: «Εἶμαι ὁ Ἔβρος, τοῦ Εὐριπίδου ὁ «ἀργυροροῦτης», ὁ «κάλλιστος» τοῦ Ἀλκαίου, τῆς Θράκης ὁ «λιπαντής» καί ὁ «ὑδροδότης», πού ταξιδεύοντας τῆς Θράκης τῆς πολυάνθρωπης τούς ἀπέραντους κάμπους, βυθίζομαι -στοῦ ταξιδιοῦ τό τέρμα- στοῦ Αἰγαίου τά περγιάλια ἀπέθαντος, ἀτέλειωτος, πολύζωος καί δυνατός. Μέ γεννᾶ ἡ Ροδόπη καί το Σκόμιο, μέ πλουτίζουν ὁ Τόντζος κι' ὁ Ἀρδίσκος κι' ὁ περίφημος Ἐργίνης καί μέ θεριεύουν οἱ ἕξ δεκάδες τῶν ποταμιῶν τῆς πλουσιόκαμπτης Θράκης, τῆς σιτοφόρας καί τῆς καρπερῆς τῆς Ἑλληνικῆς».

. . . . . .

Τόν γνωρίσαμε κεῖνο τ' ὁμορφο πρωϊνό στίς 16 τ' Ἀπρίλη, στό προαύλιο τοῦ Α΄ Νεκροταφείου πραγματοποιώντας μιά δική του ἐπιθυμία. Θ' ἀντιπροσωπεύαμε τή νεολαία στό ἐτήσιο μνημόσυνο τοῦ μεγάλου τέκνου τῆς Θρακικῆς γῆς, τοῦ Γεώργιου Βιζυηνοῦ. Κι' ἔτσι μᾶς δόθηκε ἡ σπάνια εὐκαιρία νά κάνουμε τήν πρώτη τόσο γοητευτική καί δυστυχῶς τελευταία συνάντησή μας μέ τόν Πολύδωρο Παπαχριστοδούλου.

Ὁ γέρο λογοτέχνης ἀκμαῖος τόσο σωματικά, μέ τά λαμπερά καθάρια μάτια του καί τά ὁλόλευκα μαλλιά, ὅσο καί μέ τή διαύγεια τοῦ πνεύματός του, μᾶς ἐντυπωσίασε, μᾶς κέρδισε.

Ἡ τελετή ἦταν ἁπλή. Ξεχασμένος χωρίς καμμιά ἰδιαίτερη φροντίδα βρίσκεται ἀπόμακρος στή δεξιά πλευρά τοῦ Α΄ Νεκροταφείου ὁ τάφος τοῦ δημιουργοῦ «τοῦ ἁμαρτήματος τῆς μητρός μου». Χαραγμένοι εἶναι δύο στίχοι -«καί μονάχ' ἀντηχοῦνε στή μαύρη σιγή τά πικρά, τά πικρά μου τραγούδια»- πάνω στήν πλάκα, χωρίς στολίδια πλάκα, ποὖχε πιά παραδοθεῖ στόν καταλύτη χρόνο.

Ἐκεῖ γύρω μαζεύτηκε ἡ ὁμάδα πού θά τιμοῦσε τή μνήμη τοῦ ποιητῆ. Κάποια ἀπό μᾶς ἀνάλαβε νά πεῖ τό ζεστό λόγο ποὖχε ἑτοιμάσει ὁ Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου. Δέ θά ξεχάσουμε ποτέ τή συγκίνηση πού ἀκτινοβολοῦσε στό πρόσωπο τοῦ λογοτέχνη καί τήν προσπάθειά του ν' ἀκούσει κάθε λέξη ἀπ' ὅσα ὁ ἴδιος μέ τήν ἀγάπη καί τό πνεῦμα του εἶχε γράψει γιά τόν συμπατριώτη καί συνάδελφο νεκρό. Λίγα χαρακτηριστικά ποιήματα ἔκλεισαν τή σεμνή τελετή.

Πάνω στόν ἀπέριττο τάφο ἀφήσαμε μ' εὐλάβεια λίγα ἄγρια δροσερά λουλούδια. Καί τί συγκίνηση νιώσαμε ὅταν μιά σεβάσμια, μαυροντυμένη, θρακιώτισσα γερόντισσα πιστή στήν

ἀγάπη καί τή φιλία της, βγαίνοντας ἀπ' τή μικρή ὁμάδα ἀπίθωσε πάνω στήν πλάκα τρία γαρύφαλλα, τρία κόκκινα γαρύφαλλα, δεῖγμα τῆς ζωντανῆς ἀνάμνησης τοῦ ποιητῆ ποὖκαιε ἀκόμα μέσα της.

Πίνοντας ἀργότερα τόν ἐθιμοτυπικό καφέ στό κηλικεῖο τοῦ Νεκροταφείου μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία ν' ἀπολάψουμε τόν ἄνθρωπο πού σήμερα θρηνοῦμε μέ μιά διήγηση ἀπ' τή ζωή τοῦ Βιζυηνοῦ.

Τί πνεῦμα! Τί ἔκφραση! Τί πραγματικότητα!

Εἴχαμε ὅλες δεχθεῖ τήν ἰσχυρή ἐπίδραση τῆς προσωπικότητάς του, τῆς γοητείας τῶν λόγων του, τῆς ὁμορφιᾶς τῆς θρακιώτικης ψυχῆς του.

Καθώς τοῦ σφίγγαμε τό χέρι νιώσαμε σάν ν' ἀποχωριζόμαστε ἕνα μεγάλο φίλο καί τό ἀντίο μας τό συνώδευσε ἡ ὑπόσχεση γιά μιά νέα τόσο ἐπιθυμητή συνάντηση. Μιά συνάντηση πού δυστυχῶς δέν θά γινόταν ποτέ. Φύγαμε μέ μιά ψυχή γεμάτη ἀπό τή μορφή καί τό πνεῦμα τοῦ Πολύδωρου Παπαχριστοδούλου καί τῆς ὁμορφης καί πολυάνθρωπης Θράκης.

. . . . . .

Μακρυά ἀπό κεῖ πού ὁ Ἔβρος συνεχίζει νά γράφει τήν ἱστορία του κυλώντας μέσ' ἀπ' τή πλούσια φύση τῆς Θρακικῆς γῆς, τέλειωσε τό ταξίδι τοῦ Πολύδωρου Παπαχριστοδούλου. Μακρυά ἀπό τίς χαράδρες καί τίς κοῖτες τοῦ ποταμοῦ πού τραγούδησε. Μακρυά ἀπ' τή μάννα γῆ, τήν γῆ τῆς Θράκης πού λάτρεψε πιότερο ἀπό κάθε τί ἄλλο, τή γῆ πού τῆς ἀφιέρωσε ὁλόκληρο τό ἔργο του, τό πνεῦμα, τή ζωή του.

Βασιλική Νίκα

Ἡ πρόσφατη γνωριμία μου μέ τόν Πολύδωρο Παπαχριστοδούλου ἄρχισε μπροστά σ' ἕνα τάφο καί τέλειωσε ἐκεῖ: στό κενό πού ἀφήνει ὁ θάνατος.

Μιλῶ γιά τόν τάφο τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ. Ἀπρίλης ἦταν, θαρρῶ. Ἤμουν τελειόφοιτος τῆς σχολῆς Χίλλ. Μέ προτροπή τῆς καλῆς μας δασκάλας δ. Μ. Μαμώνη δ.φ. ἀποφασίσαμε ὅλη ἡ τάξη νά ἀκολουθήσει τήν ἀξιόλογη πρωτοβουλία τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, πού τιμᾶ μέ τήν παρουσία της κάθε χρόνο τή μνήμη τοῦ ποιητῆ.

Ἐκεῖ, στή μεγαλόπρεπη σιωπή τοῦ Α΄ νεκροταφείου, γνωρίσαμε τόν «πολύ συμπαθητικό» κ. Παπαχριστοδούλου.

Μιά εὐγενική φυσιογνωμία πλαισιωμένη ἀπό ἄσπρα μαλλιά κι ἕνα μεγάλο χαμόγελο, πού ἄρχιζε ἀπό τά μάτια καί τέλειωνε στά λόγια του. Δέ μπορῶ νά λησμονήσω μέ πόση στοργή καί πόσο ἐνθουσιασμό μᾶς δέχτηκε. Χάρηκε πού εἶδε νέους ἀνθρώπους. Τοῦτο μ' ἔκανε νά διακρίνω κάτι περισσότερο στά μάτια του: μιά φλόγα νιότης.

Πόσο «ζωντανός», πόσο ἀκμαῖος, πόσο «συνομήλικος» στάθηκε κοντά μας ὁ ἄνθρωπος αὐτός, πού εἶχε κάνει πολυάριθμα ταξίδια παρέα μέ τό χρόνο...

Ἀργότερα ἔμαθα πώς λογαριάζεται ἀπό τούς πιό πνευματικούς ἀνθρώπους τῆς γενιᾶς του. Δέ μέ εἶχαν γελάσει οὔτε ἡ ζωντάνια του οὔτε ὁ ἐνθουσιασμός του. Ἦταν ἕνας νέος, πού ἔζησε πολύ. Τίποτ' ἄλλο.

Ἀκόμα ἀργότερα ἔμαθα πώς ἔπαψε νά ζῆ σ' αὐτόν τόν τόπο. Κουράστηκε, λένε. Μπορεῖ. Ὅμως ὁ τόπος δέν τόν ξεχνᾶ.

Δέν ξέρω γιά σᾶς τί ἀντιπροσώπευε ὁ Παπαχριστοδούλου. Γιά μένα στάθηκε μιά σημαντική ἐνθάρρυνση...

Λίγα μόνο λόγια, ἁπλά ὅσο μπορεῖ.

Λίγα γιατί σύντομη ἦταν ἡ γνωριμία μας.

Ἁπλά γιατί ἔτσι ἀξίζει νά μιλᾶς γιά κεῖνον πού ὁ θάνατός του φέρνει σιωπή συγκίνησις.

Βάσια Ζαριφοπούλου

Αλλά περισσότερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και πιο έγκυρα είναι τα όσα η καθηγήτριά τους, διαλεχτή επιστήμονας διδακτόρισσα της φιλολογίας κ.Μαμώνη, που έχει ασχοληθεί ειδικά με το έργο του Παπαχριστοδούλου, είχε πει τότε*, λίγον

* Βλ. «Θρακικά Χρονικά», έτος Ζ΄, τεύχος 27, σελ. 129, ολόκληρο το κείμενο.

καιρό μετά το θάνατο του Θρακιώτη συγγραφέα. Μερικά αποσπάσματα από το σχετικό κείμενό της παραθέτω εδώ:

Ὁ Π. ἦταν ἐπιστήμων καί λογοτέχνης. Τό ἔργο του εὐρύ καί πολύπλευρο. Ὅταν γιά πρώτη φορά καταπιάσθηκα μέ τή βιβλιογράφηση τοῦ ἔργου του(1) εἶδα πόσο δύσκολο πρᾶγμα ἦταν ὁ εἰδολογικός διαχωρισμός του. Πῶς νά ξεχωρίσης τόν ἐπιστήμονα, τόν μελετητή, τόν ἐρευνητή, τόν συλλέκτη στοιχείων ἐθνικοῦ βίου, ἀπ' τόν ἄξιο τεχνουργό τοῦ λόγου; Ἔγραψε ἱστορικά καί λαογραφικά μελετήματα, πού εἶναι ταυτόχρονα καί λογοτεχνήματα. Ἀπό τά διηγήματά του συλλέγει κανείς αὐθεντικές εἰδήσεις πού ἐνδιαφέρουν εἰδικούς κλάδους τῆς ἐπιστήμης. Τά λογοτεχνήματά του ὅλα, οἱ θρακικές ἠθογραφίες του, τά χριστουγεννιάτικα καί πασχαλιάτικα διηγήματά του, οἱ ἀφηγήσεις του γιά τίς λατρευτικές θρακικές συνήθειες, τά ἀναστάσιμα καί τά μοιρολόγια του γιά τή χαμένη Θράκη, εἶναι πάντα εἰκόνες ἀληθινῆς ζωῆς, ἀντλημένες μέσα ἀπό μιά ξεκάθαρη, παιδική θά ἔλεγε κανείς μνήμη. Ἡ Θράκη καί οἱ ἄνθρωποί της προβάλλουν ἐδῶ ἀπ' τόν ἄξιο ἀφηγητή, ἔτσι καθώς ὑπῆρξαν χωρίς ἐξωραϊσμό, χωρίς ἐπιτήδευση, σάν ἕνα γνήσιο κομμάτι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καί ζωῆς. Ἡ Θράκη, ἡ μυθολογία της, ἡ ἱστορία της, ἡ λαογραφία της, ἡ τραγική της μοῖρα δίνονται μέσα ἀπ' τά λογοτεχνικά ἀφηγήματα τοῦ Π. Τίποτα τό πλαστό, τίποτα τό φανταστικό δέν ὑπάρχει σ' αὐτά. Ὁ λόγος του ζεστός ἀγκαλιάζει τό κάθε τί πού ἔζησε, πού εἶδε, πού ἄκουσε. Βαθειά εἶναι ἡ γνώση γιά τόν τόπο του, πλούσιος ὁ κύκλος τῆς ἐμπειρίας του σέ περιστατικά καί σέ εἰκόνες χαρακτηριστικές προσώπων καί πραγμάτων τῆς Θράκης, γι' αὐτό καί οἱ ἀφηγήσεις του ἀποτελοῦν προσφορά ἔγκυρη σ' αὐτόν πού θά θελήσει νά γνωρισθῆ μέ πτυχές θρακικῆς ζωῆς. Τρεῖς εἶναι οἱ κύριοι συναισθηματικοί κρουνοί πού πλουτίζουν πλούσια τίς ἱστορήσεις καί τίς περιγραφές του. Πρῶτα-πρῶτα ὁ θαυμασμός του γιά τή γῆ πού γέννησε τόν Ὀρφέα, ὕστερα ἡ ἀγάπη του γιά τ' ἁπλά καί τά ταπεινά τοῦ τόπου του, κι' ἀκόμα ἡ ἀνείπωτη πίκρα του γιά τό μεγάλο ξερρίζωμα. Κι' ὁ λόγος του παίρνει ὅλες τίς ἀλλαγές τῶν συναισθημάτων του. Πύρινος, χειμαρρώδης, λυρικός ὅταν ζωγραφίζη τίς ὁμορφιές τοῦ θρακιώτικου κάμπου, λιτός, κλασσικός καί ἀναπλαστικός στήν παρουσίαση καί κίνηση τοῦ ἐμψυχου, νευρώδης καί δυνατός στήν ἱστόρηση συμφορῶν. Ἡ χαμένη Θράκη εἶναι τό κέντρο τοῦ κόσμου μέσα στά διηγήματα τοῦ Π. Ἡ ζωή της ἀναστημένη ἀπό τή μνήμη, ἡ νοσταλγία της ἡ ἀγιάτρευτη, κινοῦν τήν ἔμπνευση τοῦ ἀφηγητῆ. Ἔμεινε κολλημένος πεισματικά σ' αὐτή μ' ἕνα πάθος πρωτόγονο.

. . . . . .

Τό ἐπιστημονικό ἔργο τοῦ Π. χωρίζεται σέ ἱστορικό-ἀρχαιολογικό καί λαογραφικό-γλωσσικό. Τό ἱστορικό του ἔργο σκοπό κύριο ἔχει μέ βάση ἀδιάσειστες μαρτυρίες νά καταδείξη τήν ἑλληνικότητα τῆς χώρας πού καί ἡ γεωγραφική της θέση καί οἱ ἱστορικές της τύχες προκάλεσαν ἀμφισβητήσεις καί παρερμηνεῖες ὑπαγορευμένες ἀπό τήν πιό στυγνή σκοπιμότητα τῶν Τούρκων καί τῶν Πανσλαβιστῶν. Ἀγωνίσθηκε ὁ Π. γιά ν' ἀποδείξη τά ἀπαραγνώριστα δικαιώματα τοῦ ἑλληνισμοῦ στήν κατακερματισμένη αὐτή γῆ μας ἀπ' τήν ἁρπακτική μανία τῶν γειτόνων μας. «Ἡ ἑλληνικότης τῆς Θράκης», εἶναι ἕνα πυκνό, ρωμαλέο μελέτημα πού ἐξαντλεῖ συγκεφαλαιωτικά ὅλες τίς εἰδικές πλευρές πού μποροῦν ν' ἀνακύψουν ἀπό ἕνα θέμα τόσο καίριο καί τόσο περιμάχητο. Ἡ Θράκη, διαλαλεῖ ὁ Π., παρέμεινε στό πέρασμα τῶν αἰώνων ἑλληνική, παρά τήν ὕπαρξη τριῶν ἀρνητικῶν συντελεστῶν πού εἶναι ἡ ἀργή καί σταδιακή ἀφομοίωση τῶν προϊστορικῶν θρακικῶν φυλῶν μέ τούς Ἕλληνες, ἡ προσπάθεια πρῶτα τῶν Ρωμαίων κατακτητῶν νά ἐκρωμαΐσουν τή χώρα αὐτή καί ἀργότερα τῶν Τούρκων νά τήν κηρύξουν σέ πολιτική καί πνευματική ἀφάνεια. Τήν ἑλληνικότητα τῆς Θράκης διαλαλοῦν τά νομίσματα, οἱ ἐπιγραφές καί τ' ἀνάγλυφα πού βρίσκονται σήμερα διάσπαρτα σέ βουλγαρικά μουσεῖα, ἡ μελέτη τῆς γλώσσας, τῆς λαογραφίας, τῆς ἱστορίας, τῆς

1. Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου. Ὁ ζωγράφος τῆς θρακικῆς ζωῆς. Ἔκδ. Ἑταιρ. Θρακ. Μελετῶν, ἀριθ. 108, Ἀθῆναι 1963, σ. 23-54.

τέχνης, οἱ εἰδήσεις τῶν περιηγητῶν καί ἄλλες γραπτές μαρτυρίες ὄχι μόνο ἑλληνικές ἀλλά καί τουρκικές. Μέ βάση πάλι αὐθεντικές πηγές ὅπως εἶναι τά περιηγητικά κείμενα, χειρόγραφοι κοινοτικοί κώδικες καί ἔγγραφα πού περισώθηκαν ἀπ' τήν καταστροφή ὁ Π. προβάλλει τήν πνευματική ἄνθιση τοῦ θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, τή συντεχνιακή του ὀργάνωση καί τήν προσφορά του στόν ἀπελευθερωτικό ἀγώνα. «Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Θράκης ἀπό τίς περιγραφές τῶν περιηγητῶν στά χρόνια τῆς δουλείας», εἶναι μιά συστηματική σταχυολόγηση πληροφοριακῶν στοιχείων διαφωτιστικῶν γιά τήν κατάσταση διαφόρων θρακικῶν πόλεων στούς μαύρους χρόνους τῆς σκλαβιᾶς. Ὁ Ἑλληνισμός αὐτός παρουσιάζεται μέσα ἀπό τίς εἰδήσεις αὐτές ζωτικός, μέ οἰκονομικές καί πνευματικές δυνάμεις ὑπολογίσιμες νά ἀσκῆ εὐεργετική ἐπίδραση ἐπάνω στίς ἄλλες ὑποτελεῖς ἐθνότητες, καί σ' αὐτόν ἀκόμα τόν κατακτητή. Ἐδῶ ἡ ὕλη δίνεται αὐτούσια, χωρίς καμμιά ἄλλη ἐπεξεργασία κριτική ἤ ἑρμηνευτική. Μέσα ἀπό τίς σταχυολογημένες μαρτυρίες ἀναδίνονται μόνα τους στέρεα τά συμπεράσματα.

. . . . . .

Παράλληλα μέ τό ἱστορικό-ἀρχαιολογικό, σημαντικό εἶναι καί τό λαογραφικό-γλωσσικό ἔργο τοῦ Π. Μαθητής τοῦ Νικ. Πολίτη, θαυμαστής τοῦ Βιζυηνοῦ καί τοῦ Χουρμουζιάδη, πρωτοπόρων τῆς θρακικῆς λαογραφίας, ἐπιδόθηκε συστηματικά στήν περισυλλογή, περιγραφή καί ἔρευνα τοῦ λαογραφικοῦ μας πλούτου. Νεώτατος ἀκόμα κατέγραφε αἰνίγματα, παραμύθια, τραγούδια καί συνήθειες ἀπό τίς Σαράντα Ἐκκλησίες. Ἀργότερα παρουσίασε Σαραντα-εκκλησιαστικές παροιμίες καί παροιμιώδεις φράσεις καί ἀσχολήθηκε μέ τή σύνταξη Σαραντα-εκκλησιώτικου γλωσσάριου. Μά καί μέ τή συλλογή καί μελέτη λαογραφικῶν θησαυρῶν καί ἄλλων περιοχῶν ἀσχολήθηκε. Ἐδημοσίευσε λαογραφικά ἀπ' τήν Ἀδριανούπολη, Αἶνο, Σουφλί, Ἡράκλεια, Σαμακόβι, Στενίμαχο, Ὀρτάκιοϊ, Σαρακίνα, Φιλιππούπολη, πού ὁδήγησαν σέ πολύτιμα ἐθνογραφικά συμπεράσματα. Ἡ μελέτη του γιά τ' Ἀναστενάρια, τά Δημήτρια καί τούς Καλόγερους, Σεϊμένηδες καί Πιτεράδες τῆς Θράκης, κατέδειξε τήν προέκταση τῆς πανάρχαιας λατρείας τοῦ Διονύσου μέσα στά θρακικά θρησκευτικά καί εὐετηριακά ἔθιμα.

. . . . . .

Ἡ γειτνίαση τῆς Θράκης μέ τή βασιλεύουσα, ἔφερε τό θρακικό τραγούδι κοντά στόν βυζαντινό ψαλμό. Μέ τή συνεργασία τῆς λαϊκῆς χορωδίας τοῦ Παντελῆ Καββακόπουλου, παρουσίασε ἀπ' τό ραδιοφωνικό σταθμό στό 1954 καί 1955 μερικά ἀπό τά πιό χαρακτηριστικά τραγούδια διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἀνατ. καί Δυτ. Θράκης. Τά κείμενα πού ἔγραψε γιά τίς μοναδικές ἐκεῖνες μουσικές ἐκπομπές, φρόντισε τελευταῖα νά τά συγκεντώση καί νά τά περισώση σέ μιά αὐτοτελῆ ἔκδοση τῆς Ἑταιρείας. Μέ τή δική του πάλι ὥθηση ὁ Καββακόπουλος κατέγραψε μόνος καί λαϊκές θρακικές μελωδίες ἀπ' εὐθείας τραγουδισμένες ἀπό λαϊκούς τραγουδιστές. Περιηγήθηκαν μαζί συνοικίες καί ἐπαρχίες μακρινές καί μέ φωνοληπτικά μηχανήματα περιέσωσαν ἀριστουργήματα στίχων καί ἤχων. Ὁ ἴδιος κατέγραψε τούς στίχους τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν. Γιά τήν ἔκδοση αὐτή πού συμπληρώνουν κριτικά σχόλια τοῦ Κ. Ρωμαίου, ἔγραψε ὁ Γάλλος εἰδικός μελετητής Samuel Baud-Bouy *«Πρώτη φορά μᾶς προσφέρεται συγκεντρωμένο τόσο πλούσιο ὑλικό σχετικό μέ τό θρακικό τραγούδι. Πρώτη φορά μποροῦμε να σχηματίσουμε μιά γνώμη γιά τή μουσική διάλεκτο τῆς Θράκης».*

. . . . . .

Θα μπορούσα να περιλάβω στην εργασία μου αυτή και άλλα, από τα όσα έχει γράψει τότε η κ. Μαμώνη για τον Παπαχριστοδούλου. Δεν έχω όμως πρόθεση να οικειοποιηθώ πνευματική της ιδιοκτησία. Όταν και εφόσον πραγματοποιηθεί από κάποιον φορέα τιμητικό αφιέρωμα στον άνθρωπο, που αποτέλεσε επί εικοσιοκτώ χρόνια την ψυχή της Εταιρείας Θρακικών Μελετών, ίσως τότε η κ. Μαμώνη να καταθέσει τη δική της πολύτιμη προσφορά. Σαν φορέα για ένα τέτοιο αφιέρωμα δεν βλέπω άλλον, παρά την Εταιρεία Θρακικών Μελετών μαζί με το Θρακικό Κέντρο

της Αθήνας, καθώς και τα πνευματικά και πολιτιστικά σωματεία της Θράκης.

Ως τότε, εφόσον όπως έγραψα κιόλας θεωρώ ότι καλύτερος πληροφοριοδότης για τη ζωή ενός λογοτέχνη είναι το ίδιο το έργο του, και όπως βγαίνει ο ίδιος μέσα από αυτό, είτε περνώντας προσωπικά του βιώματα και σκέψεις του στα πρόσωπα του έργου του, είτε μιλώντας σε πρώτο πρόσωπο για τον εαυτό του, ας ακούσουμε πάλι τον Παπαχριστοδούλου ν' αφηγείται:

«Η μάννα μας -η παπαδιά του Παπαχριστόλδου- ακρίτισσα σωστή· μόνο παλληκάρια, μόν' αγόρια γεννοβόλησε. «Τα παλληκάρια μ'» έλεγε και καυχιόταν για την ευτυχία της, όταν μας έβλεπε αραδιαστά, ή στην εκκλησιά να ψέλνουμε γύρω στον επιτάφιο ή στα βαφτίσια να τρυπάμε με τις φωνές μας τον τρούλο της εκκλησιάς των Αγισαρανταμάρτυρων, που ο πατέρας μας ιεράτευε, ή στο σπίτι να τραγουδάμε τα ωραία «σαρκιά», τα ερωτικά αυτά τραγούδια, π' ακόμα, τόσο ζωντανά τα θυμάμαι και τόσο δεν μπορώ να τα ξεχάσω, να τα χωριστώ.

Το σπίτι μας είταν εκκλησιά, είτανε σκολειό μουσικής. Ο δρόμος βούιζε κάθε βράδυ, όταν μαζωμένοι γύρω από τον πρεσβύτερο αδερφό μας, μαθαίναμε τα ψαλσίματα και τα λαμπρά τροπάρια της εκκλησιάς: το «Αναστάσεως ημέρα», το «Άγγελος εβόα», το «Άξιον εστίν» και, πολλά άλλα.

Ευλογημένο σπίτι! Εφτά παλληκάρια γύρω από το σοφά -το στενόμακρο τραπέζι πούχε καμωμένο επίτηδες ο μακαρίτης ο πατέρας μας, να τρώμε. Δυο πιάτα φαγητό στις δυο γωνιές του τραπεζιού και άπειρες φέτες ψωμιού άσπρου και αφράτου, αυτό είτανε το στρώσιμό του. Εκεί να δης μασητό και γρηγοράδα, όποιος προφτάσει· απλός τρόπος, βλέπεις. Δεν είχαμε σάνε τώρα τα χίλια δυο πιάτα και περούνια και κουτάλια, τα ποτήρια και τα μαχαίρια. Κοιτάζαμε την κοιλιά κι όχι το τραπέζι. Με το ίδιο ποτήρι πίναμε όλοι, στην ίδια κούπα «χουλιαρίζαμε».

Αυτές ήταν οι αναμνήσεις από τα παιδικά χρόνια του Παπαχριστοδούλου. Απλότητα και ανέχεια και σπίτι παπαδικό. Ύμνοι εκκλησιαστικοί αντί για τραγούδια, και «σαρκιά», που δεν διέφεραν από τους εκκλησιαστικούς ύμνους και πειθαρχία και ευλάβεια. Αυτές οι αναμνήσεις του Παπαχριστοδούλου περνούν μέσα στο έργο του.

Ας καταφύγουμε πάλι σε κείμενά του, για ν' ακούσουμε να μας μιλά για τον πατέρα του. Αλλού γίνεται Παπαθύμιος, αλλού Παπαβαγγέλης, άλλοτε Παπαλάζαρος, για να εμφανιστεί σε άλλο διήγημά του ως Παπαχρήστος. Πάντα όμως, πίσω από τα, με λογοτεχνική άδεια, ψευδώνυμα του πατέρα-παπά, βρίσκεται ο Παπαχριστόδουλος, πάντα λεβεντόπαπας, ομορφάνδρας καί δίπλα του η γυναίκα του, αφοσιωμένη γνήσια χριστιανή σύζυγος, να τον παραστέκει, να τον φροντίζει υπάκουη και πιστή. Πάντα το ίδιο σπίτι του μικρού Πολύδωρου και ας ανήκε κάθε φορά σε κάποιον διαφορετικό κατ' όνομα παπά. Μέσα στο σπίτι ο απαραίτητος πιστός σκύλος, που κι εκείνου σε κάθε διήγημα αλλάζει τ' όνομα. Μούρτζος και Μούργος και Μούρζος, πάντα όμως ο ίδιος με οποιοδήποτε όνομα κι αν ακούει στο κάλεσμα τ' αφεντικού του του παπά. Και στα πιο πολλά διηγήματα ο παπάς ετοιμάζεται για την αναστάσιμη λειτουργία. Ας δούμε έναν Παπαχριστοδούλου με το όνομα Παπαθύμιος:

«Με το λάλημα των κοκόρων σηκώθηκε κι ο Παπαθύμιος. Ντύθηκε τα καλά του, χτένισε τα μαλλιά του και τα γένεια του, φόρεσε το καλιμαύκι του και τόν τζουμπέ του τόν Πασχαλινό. Έτσι μπήκε στο βημόθυρο, φόρεσε τα λαμπρά του άμφια τα πασχαλινά και βάζοντας «ευλογητός» έδωκε τ' άγιο φως στο λαό του. «Δεύτε λάβετε φως». Φεγγοβόλησε η Εκκλησίτσα του χωριού και ακούστηκε το «Δεύτε λάβετε φως εκ του

ανεσπέρου φωτός». Ωδήγησε το λαό στον αυλόγυρο που μοσχοβολούσε από τα λουλούδια και τις πασχαλιές, όπου είπε και το Ευαγγέλιο και βροντοφώνησε το «Χριστός Ανέστη», στην ξενητιά πάλι για τριακοστή φορά».

Εδώ όμως πια, η λειτουργία της Ανάστασης δεν γίνεται στα χώματα της πατρίδας. Σε κάποιο χωριό όπου πρόσφυγας κατάφυγε ο Παπαθύμιος. Έτσι, μπορούμε να πούμε, πως είναι και δεν είναι ο παπάς, ο πατέρας του Παπαχριστοδούλου. Είναι, ό,τι απόμεινε στη μνήμη του συγγραφέα από την Ανάσταση, εκεί πάνω στην πατρίδα πριν τριάντα τόσα χρόνια, την Ανάσταση, που την βροντοφώναζε ο πατέρας του. Και είναι ταυτόχρονα, η Ανάσταση του τωρινού Παπαχριστοδούλου που την έζησε στην προσφυγιά σε κάποιο χωριό της Ελλάδας όπου κατέφυγαν οι πρόσφυγες. Αυτή η ξενιτιά! Πόσες φορές δεν θα την συναντήσουμε στα διηγήματά του! Πόσο βαριά γίνεται πάνω στην ψυχή του ξενιτεμένου τις μέρες της Λαμπρής!

Είναι φαρμάκι που φαρμακώνει την καρδιά.

Είπαμε, πως ο Παπαχριστοδούλου βάζει την ψυχή του μέσα στα πρόσωπα των έργων του:

Είτε άντρες είναι είτε γυναίκες, τα ίδια συναισθήματα νιώθουν στους τόπους της προσφυγιάς, στους τόπους της ξενιτιάς:

«Η άμνια η Μαργώ η Μποσκόβαινα δέ βρέθηκε στο ξεσήκωμα της πολιτείας. Από τα γράμματα των παιδιών της μάθαινε το πώς ετοιμαζότανε να λύσουν τα μεγάλα βαρέλια, να σηκώσουν τα μεγάλα της γιούκια, τις στοίβες τα στρώματά της, τα κρασοβάρελά της, τ' αμπάρια της, πώς αδειάζουν τα ντουλάπια της, πώς πουλούν για ένα μπαρά στους Τούρκους το βιο της, τα μπακιρκά της και το μεγάλο βιο της».

Και σε άλλο σημείο στο ίδιο διήγημα γράφει:

«Κείνο που την κουράζει τώρα τόσα χρόνια της προσφυγιάς πολύ, είναι οι γιορτές. Όσες φορές ακούσει την καμπάνα να χτυπά εσπερινό ή λειτουργία, ορθώνεται η ψυχή της να πετάξει κατά κει στη Θράκη.

Τότε παίρνει την καρέκλα της και κάθεται στην αυλή. Εκεί καθισμένη αναδεύει ένα ένα κατεβατό της ζωής της. Και θυμάται πώς στους εσπερινούς, σαν μεγαλονοικοκυρά πήγαινε στην Παναγία τη Μητρόπολη στο στασίδι της, πώς γύριζε με χαρά στα μάτια, για να την αντικρύσουν οι κόρες της στη σκάλα τη μαρμαρένια, να την ψήσουν καφέ με παξιμάδι. Το Πάσχα, τη Λαμπρή όπως λέγει, τα Χριστούγεννα και του αγίου Βασιλείου πάσχει, μαραζώνεται. Τί να πρωτοκλάψει: Και παρηγοριέται πηγαίνοντας στην εκκλησιά».

Πάντα, λοιπόν η ψυχή του Παπαχριστοδούλου, μέσα από τους ήρωες των διηγημάτων του γυρνά εκεί πίσω στην πατρίδα, στις Σαράντα Εκκλησιές.

***

«Στις 18 Νοεμβρίου 1962 η «Θρακική Εστία» Θεσσαλονίκης εκάλεσε το λαό της Θράκης σ' ένα συναγερμό, για να εορτάσει τιμητικά το πνευματικό έργο του Θρακός καθηγητού, λαογράφου, ιστορικού, λογοτέχνη, συγγραφέα των Θρακικών Ηθογραφιών Πολ. Παπαχριστοδούλου».

Παραθέσαμε τα πρώτα λόγια του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας Θρακικών Μελετών, που δημοσιεύονται σαν πρόλογος σε έκδοσή της με αριθ. 108 το 1963 και με τίτλο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου ζωγράφος της Θρακικής ζωής. Στο ίδιο προλογικό σημείωμα λίγο πιο κάτω αναφέρεται:

«Και ο λαός της Θεσσαλονίκης ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση αυτή μεγαλοπρεπώς. Ομιλητής στην εορτή αυτή υπήρξεν ο κ. Νικ. Ανδριώτης, Πρύτανις του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ο γλωσσολόγος και νεοελληνιστής, που με αγάπη προς το έργο του λογοτέχνη, το παρουσίασε πράγματι άξιον αυτής της τιμής».

Από την παρουσίαση εκείνη του σοφού καθηγητή, θα παραθέσουμε εδώ μερικά αποσπάσματα που ολοκληρώνουν ίσως την προσωπικότητα του Παπαχριστοδούλου μετά τα όσα πενιχρά εγώ ανέφερα ως τώρα.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΝΔΡΙΩΤΗ

ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Κυρίες καί Κύριοι, ἀγαπητοί Θρᾷκες,

Μᾶς συγκεντρώνει στήν αἴθουσα αὐτή σήμερα ἕνα χρέος βαρύ καί συγχρόνως εὐχάριστο: Νά ἀποτίσουμε φόρο τιμῆς καί εὐγνωμοσύνης σέ ἕνα διαλεχτό βλαστάρι τῆς θρακικῆς γῆς, σέ ἕνα ἐξαίρετο ζωγράφο καί ὑμνωδό τῆς θρακικῆς ζωῆς καί ἀκούραστο ἐρευνητή τοῦ ἔνδοξου παρελθόντος της, τόν ἀγαπητό σέ ὅλους μας Πολύδωρο Παπαχριστοδούλου, πού ἔχουμε τήν εὐτυχία νά βλέπουμε σήμερα ἀνάμεσά μας, γερό καί ἀκμαῖο σωματικά καί θαλερό πνευματικά, ὅπως τόν γνωρίσαμε στήν ὡραία νεότητά του.

Ἄς μήν ἀνησυχήση ὁ τιμώμενος φίλος, μήπως ποῦμε γι' αὐτόν μπροστά του περισσότερα ἀπ' ὅσα συμβιβάζονται μέ τήν μετριοφροσύνη του. Γιατί ὅλα ὅσα θ' ἀκούση ἀναφέρονται σέ κάτι πού ὁ ἴδιος ἀγάπησε περισσότερο ἀπό τόν ἑαυτό του, πού τοῦ χάρισε τή ζωή του, καί αὐτό δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τή Θράκη. Τῆς ἀγαπημένης του πατρικῆς γῆς τό ἀληθινό πρόσωπο θά ἀναπολήσουμε σήμερα, ἀκριβῶς ὅπως προβάλλει μέσα στό ἔργο του.

. . . . . .

Κατά τή συνήθεια τοῦ τόπου νά δουλεύουν τ' ἀγόρια στίς θερινές διακοπές, ὁ Πολύδωρος ἀπό ἕξη χρονῶν ἀγόραζε καί πουλοῦσε, μέσα σ' ἕνα κασονάκι κρεμασμένο στό λαιμό του διάφορα ψιλικά, μακαράδες, κουβαρίστρες, λμπρισίμια, βελόνια, καρφίτσες, τσιγάρα, τσιγαρόχαρτα καί τσάνα καί τάλλο, γυρνώντας ἀπό σπίτι σέ σπίτι τῆς γειτονιᾶς του. Ἀλλά μέ τό ὄνειρο νά γίνη δάσκαλος. Γι' αὐτό ἀπό δεκατριῶν χρονῶν οἱ γονεῖς του τόν στοίχησαν σέ ξένο χωριό δάσκαλο, ἀλλά δραπέτευε ἀπό τή δασκαλική ἕδρα, γιατί εἶχε πάρει ἀπό φόβο τούς σκληροτράχηλους μαθητές του, κι' ἐπέστρεψε ξαφνικά στό χωριό του, καθώς μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος σέ ἕνα ἀπό τά αὐτοβιογραφικά διηγήματά του.

–Θά πᾶς πίσω, τοῦ φώναζαν οἱ δικοί του.

–Ὄχι, δέν πάω πουθενά, ἀπαντοῦσε.

Τέλος κατώρθωσε μέ τό ζῆλο του καί τή φήμη του νά ἐπισύρη τήν προσοχή τοῦ Μητροπολίτη τῆς Φιλιππούπολης, ὅπου, δουλεύοντας ὡς ψαλτόπουλο καί φοιτώντας στό περίφημο γυμνάσιο τῆς ἑλληνικῆς ἀκόμα τότε μεγάλης πολιτείας, παλεύοντας μέ πείνα καί στερήσεις, μπόρεσε νά πραγματοποιήσει τ' ὄνειρό του, νά γίνη «δάσκαλος μέ δίπλωμα».

Ἀργότερα, ἐργαζόμενος, ἐσπούδασε φιλολογία στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν κι ἔγινε καθηγητής σέ γυμνάσια, καί τέλος, ὡς διακεκριμένος φιλόλογος...

. . . . . .

Μιά ἀθεράπευτη νοσταλγία τῆς πατρίδας καί τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἶναι τό αἴσθημα πού διαπνέει ἀπό ἄκρου σέ ἄκρο τά διηγήματά του. Ἡ μνήμη ἑνός χαμένου παραδείσου μετουσιώνεται σέ χρυσογάλανο οὐρανό, πού τόν βλέπει νοσταλγικά μέσα ἀπό τά σιδερένια κάγγελα τῆς φυλακῆς τοῦ προσφυγικοῦ ξεριζωμοῦ. Καθώς ὁ αὐτοεξόριστος στήν Ἀθήνα Παπαδιαμάντης ἔγραφε ὅτι «ἀπεδήμει μόνον σωματικῶς ἀπό τή Σκιάθο» καί πώς ὅλα τά

χρόνια «ἡ ψυχή του ἦτο ἐκεῖ στά ψηλώματα, ἡ ψυχή του δέν ἦτο ἐδῶ». ἔτσι καί ὁ Θρακιώτης πρόσφυγας αἰσθάνονταν τόν ἑαυτό του σά δένδρο κομμένο ἀπό τίς ρίζες του, πού εἶχαν μείνει ἐκεῖ ψηλά στόν θρακιώτικο κάμπο μέ τή λιπαρή γῆ, τόν κάμπο πού εἶναι κατάλευκος ἀπό τά χιόνια τό χειμώνα, καταπράσινος καί ὁλάνθιστος τό καλοκαίρι, σάν τά χαλιά πού ὕφαιναν οἱ θρακιώτισσες κοπέλλες, μυριοπλούμιστα, κνήκατα-κατακνήκατα. Τή γῆ πού διαρρέει καί λιπαίνει ὁ τριπόταμος Ἔβρος, πού κατεβάζει τά θολά νερά του καβαλλικεύοντας γεφύρια παμπάλαια βυζαντινά, τήν κατάστικτη ἀπό παλιές πολιτεῖες ἑλληνικές, πολιτεῖες τοῦ κάμπου καί τοῦ γιαλοῦ, τή Φιλιππούπολη μέ τίς ἐκκλησιές της καί τά ἱστορικά μοναστήρια της, τήν Ἀδριανούπολη μέ τά καμπαναριά τά βυζαντινά, μέ τίς θολωτές ἀγορές καί τά τζαμιά τά πανύψηλα, τήν Τυρολόη, τή Βιζύη, τίς Σαράντα Ἐκκλησιές, τήν Κεσσάνη, τή Σηλύβρια, τήν Ἡράκλεια, τή Ραιδεστό, τή Γέννα καί τήν Καλλίπολη στήν Προποντίδα, τήν Αἶνο στό Αἰγαῖο, τή Μήδεια, Ἀγαθούπολη, Ἀγχίαλο, Μεσημβρία στ' ἀγριεμένα περιγιάλια τῆς Μαυροθάλασσας. «Τή χαμένη Θράκη. Τή Θράκη ὅπου βασιλεύει ἡ Τουρκιά καί δέ βρίσκεται ἑλληνικό ποδάρι καί δέν ἀκούεται πιά ἡ ἑλληνική φωνή».

.....

Ἂς ἐρθουμε τώρα στό ἐπιστημονικό ἔργο του:

Ὁ Παπαχριστοδούλου ἐπρόσφερε πολύτιμες ὑπηρεσίες στή νεοελληνική διαλεκτολογία, μέ τό γλωσσικό ὑλικό τῶν θρακικῶν ἰδιωμάτων καί ἰδίως τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, πού σάν ἀκάματη μέλισσα ἀπάνθισε ὁ ἴδιος ἀπό τό στόμα τῶν προσφύγων καί δημοσίεψε κατά καιρούς στό περιοδικό «Θρακικά» καί στό «Ἀρχεῖο» του.

Ἐπίσης πολύτιμες ὑπηρεσίες ἐπρόσφερε στήν ἑλληνική λαογραφία, μέ σειρά λαογραφικῶν κειμένων, ἐθίμων, παραδόσεων, τραγουδιῶν καί παραμυθιῶν, πού δημοσίεψε, μέ τόβιβλίο του «Τό θρακικό παραμύθι», καί μέ τίς ἐκτενεῖς περιγραφές καί μελέτες του γιά τίς τελετές τῶν ἀναστεναρίων καί γιά τίς λοιπές ἐπιβιώσεις τῆς ἀρχαίας διονυσιακῆς λατρείας, ὅπως οἱ Πιτεράδες καί οἱ Σεϊμένηδες.

Πολλά τοῦ ὀφείλει ἐπίσης ὁ κλάδος τῆς λαϊκῆς μουσικῆς, μέ τίς πλούσιες συλλογές μαγνητοφωνημένων λαϊκῶν τραγουδιῶν τῆς Θράκης, πού κατάρτισε ὁ ἴδιος, τῶν ὁποίων τίς μελωδίες μελέτησε συγκριτικά μέ τή βυζαντινή μουσική, καί, σέ εἰδική μονογραφία του, μᾶς ἔδειξε πόσο στενή σχέση ἔχουν μέ τίς μελωδίες τῶν ἐκκλησιαστικῶν τροπαρίων.

Πολύ χρήσιμες γιά τήν κοινωνική ὀργάνωση καί τήν ἱστορία τῆς Θράκης ἐπί Τουρκοκρατίας θά μείνουν οἱ μελέτες του γιά τήν ἱστορία τῶν ἐσναφίων, δηλ. τῶν ἐπαγγελματικῶν σωματείων, καί τή συμβολή τους στήν οἰκονομική ἄνθιση, τήν κοινοτική διοίκηση καί τήν πολιτιστική πρόοδο τοῦ θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ. Πολύτιμη γιά τήν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας εἶναι καί ἡ μελέτη του μέ τόν τίτλο «Ἡ παιδεία στή Θράκη κατά τόν ΙΗ΄ καί ΙΘ΄ αἰώνα» (Ἀθῆναι 1960).

Σημαντική θέση μέσα στήν ἐπιστημονική ἐργασία τοῦ Παπαχριστοδούλου κατέχουν οἱ μελέτες ἐθνικοῦ καί πατριωτικοῦ περιεχομένου, ὅπως ἡ πραγματεία του γιά τήν προσφορά τοῦ θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ στούς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἀπό τό 1821-1922, ὅπου παρουσιάζει τούς Θρᾶκες οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν μέλη τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, καί περιγράφει τίς σφαγές πού ἔκαμαν οἱ Τοῦρκοι στήν Ἀδριανούπολη στά 1821. Ἐπίσης οἱ ἐργασίες του: «Ἡ Θράκη ἑλληνική ἀνά τούς αἰῶνες», «Θράκη, σέ κράζουμε, σήκω ἐπάνω», «Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Θράκης ἀπό τούς περιηγητές», «Ἡ ἑλληνική Θράκη ἀπό περιηγητικά κείμενα κατά τήν Τουρκοκρατία», «Ἡ ἑλληνικότης τῆς Θράκης ἀνά τούς αἰῶνες», «Ἡ καταστροφή τοῦ Βορειοθρακικοῦ ἑλληνισμοῦ», «Ὁ Πανσλαβισμός μᾶς ξεθεμελιώνει».

Συνέβαλε ἐπίσης στήν ἱστορική καί φιλολογική ἔρευνα, μέ τίς ἐργασίες του γιά τούς σύγχρονους ἱστοριογράφους τῆς Θράκης, γιά τήν ἱστορική προέλευση τῶν Πομάκων τῆς Ροδόπης, καί γιά τό Γ. Βιζυηνό, ὡς ποιητή καί διηγηματογράφο.

Οἱ αἴθουσες διαλέξεων τῆς Ἀθήνας, τῆς Θεσσαλονίκης καί ἄλλων πόλεων τόν ἐγνώρισαν ὡς ἐνθουσιώδη ὁμιλητή, καί τό ραδιόφωνο ἐξέπεμψε ἀμέτρητες φορές τήν

παλλόμενη φωνή του, μέ τήν ὁποίαν ἀγωνίστηκε νά συντηρήση ἄσβηστη τή φλόγα τῆς θρακικῆς μνημοσύνης καί νά ἐπισύρη τό ἐνδιαφέρον ὅλου τοῦ ἑλληνισμοῦ γιά τά ἱστορικά καί ἐθνικά δίκαια τῆς πατρίδας του. Οἱ στῆλες τῶν ἐφημερίδων εἶναι κι αὐτές μάρτυρες τῆς ἀφοσίωσής του στή Θράκη καί τά προβλήματά της, τόσο μέ τά φιλολογικά καί ἱστορικά ἄρθρα του, ὅσο καί μέ τίς διαμαρτυρίες καί ἐκκλήσεις του σέ κάθε περίπτωση πού δέ γίνεται κάτι πού ἔπρεπε νά γίνη γιά τήν ἰδέα τῆς Θράκης.

Ἀναρωτιέμαι τί περισσότερο μπορεῖ νά ἐπιτελέση ἕνας ἄνθρωπος στή ζωή του, γιά νά τοῦ ἀναγνωρίσουμε ὅτι πλήρωσε ἀκέραιο τό χρέος του πρός τή μικρή καί μεγάλη πατρίδα του, καί ὡς ἐπιστήμονας καί ὡς ἄνθρωπος;

Καί ὅμως, ὁλόκληρα στή μεγάλη αὐτή προσφορά του στά γράμματα καί τήν ἐπιστήμη, στέκει ἕνα ἄλλο ἔργο ἰσότιμο, ἡ ἵδρυση καί ἡ τακτική ἔκδοση ἐπί τρεῖς ὡς τώρα δεκαετίες τοῦ γνωστοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καί Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ», στοῦ ὁποίου τούς 27 τόμους βρίσκεται ἀποθησαυρισμένο, «κτῆμα ἐς ἀεί» τῆς ἐπιστήμης, ἀπέραντο ὑλικό γιά τήν ἔρευνα τῶν θρακικῶν προβλημάτων.

Λίγοι ἀπό τούς ἀκροατές μου θά εἶναι σέ θέση νά συλλάβουν μέ τή φαντασία τους πόσος μόχθος, ἐπιμονή καί πίστη χρειάστηκαν γιά νά βρεθῆ, νά συγκεντρωθῆ, νά δουλευτῆ καί νά δημοσιευτῆ ὁ θησαυρός αὐτός, μέ τόν ὁποῖον ἡ ἑλληνική Θράκη παραδίδεται ἀκέραια στήν αἰωνιότητα. Ὁ ἱδρυτής καί διευθυντής τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ, πέρα ἀπό τήν ἐξασφάλιση τῆς ὕλης γιά τόν τόμο τῆς κάθε χρονιᾶς, χρειάστηκε νά χτυπήση πόρτες μεγάλες καί μικρές, νά ἀνεβῆ καί νά κατεβῆ σκάλες, νά ἐκλιπαρήση ἁρμοδίους, νά φωνάξη, νά συγκινήση, νά ἐνθουσιάση, γιά νά ἐξασφαλίση τά ἔξοδα τῆς τύπωσης. Τά ἴδια γιά κάθε τόμο, ἐπί 34 χρόνια! Ἀπό ποῦ ἄντλησε τήν ἀστείρευτη αὐτή δύναμη καί καρτερία;

Βέβαια γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ ἄθλου αὐτοῦ τοῦ παραστάθηκαν πολλοί. Οἱ συγγραφεῖς τῆς ὕλης τοῦ περιοδικοῦ, πού κατεῖχε τήν τέχνη νά τούς βρίσκη, νά τούς συγκινῆ καί νά τούς ἐνθαρρύνη. Κι ἐγώ ὁ ἴδιος εἶμαι περήφανος πού βρίσκονται ἀποθησαυρισμένες τέσσερις ἀπό τίς πιό πολυσέλιδες ἐργασίες μου στούς τόμους τοῦ «Ἀρχείου». Ἔπειτα διάφοροι κρατικοί ὀργανισμοί, πού πρόσφεραν κατά καιρούς χρηματική ἐνίσχυση γιά τό τύπωμα. Ἀλλά γιά τόν ἄθλο αὐτόν ὁ Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου θυσίασε τό τιμιώτερο: Μιά ὡραία, ἀνεπανάληπτη ζωή.

Παράλληλα μέ τούς 27 τόμους τοῦ Ἀρχείου, τύπωσε πάνω ἀπό 107 Παραρτήματα μέ ἰδιαίτερες αὐτοτελεῖς μονογραφίες, γιά θέματα ἐπιστημονικά τῆς Θράκης, καί τίς ἐσκόρπισε δωρεάν, σέ 100 περίπου χιλιάδες ἀντίτυπα, σέ δημόσιες βιβλιοθῆκες, σέ ἐπιστημονικά ἱδρύματα καί σέ φιλομαθεῖς ἀναγνῶστες.

Ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀξίας τοῦ «Ἀρχείου» καί τῶν Παραρτημάτων του ἀπό τήν Πολιτεία καί τήν Ἐπιστήμη δέν ἔλειψε. Στά 1939 τοῦ δόθηκε τό Βραβεῖο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Στά 1949 τό Βραβεῖο Ζάππα τῆς παρισινῆς Société pour l' encouragement des études grecques. *Καί ὁ Παπαχριστοδούλου τιμήθηκε μέ τήν ἀναγόρευσή του ὡς μέλους τῆς* Commission internationale des arts populaires et traditions, *στά 1948, ὡς μέλους του* Conseil international de la philosophie et des sciences humaines, *στά 1949, καί ὡς μέλους τῆς* National Geographic Society *τῆς Οὐάσιγκτων, στά 1949.*

. . . . . .

Αὐτά, ἀνάμεσα στ' ἄλλα για το ἔργο του Παπαχριστοδούλου εἶπε ο Ν. Ἀνδριώτης κατά την τιμητική ἐκδήλωση του 1962 της Θρακικής Ἑστίας Θεσσαλονίκης. Την παρουσίαση την εἶχε κάνει ο Πρόεδρος της Θρακικής Ἑστίας Θεσσαλονίκης Δημ. Κάζης με εισήγησή του, που κρίνω ὁτι ἐπιβάλλεται να παραθέσω ἐδώ ἕνα μέρος ἀπό την ἀρχή της για να καταδειχτεί, πόσο ψηλά τον τοποθετούσαν τότε οι ἐκπατρισμένοι Θρακιώτες, που εἶχαν συσπειρωθεί κάτω ἀπό την Θρακική Ἑστία στη συμπρωτεύουσα:

«Συνηθίσαμε -και είναι συνήθεια που κρατεί από αιώνες- τους εκλεκτούς και κορυφαίους να τους αναγνωρίζουμε και να τους τιμάμε, κατά κανόνα τουλάχιστον, αφού παύσουν να βρίσκονται μεταξύ μας. Αυτό έκαμε η Θρακική Εστία στο παρελθόν με δυο διαλέξεις που αφιέρωσε στην μνήμη και το έργο του μεγάλου Γ. Βιζυηνού. Το ίδιο πέρυσι μόλις, έγινε με τον κορυφαίο της επιστήμης και της αρχαιολογίας, που εγέννησε η Θράκη, τον αείμνηστο αρχαιολόγο Χρήστο Τσούντα. Από τον κανόνα αυτόν, πρώτη φορά μέσα στα 12 χρόνια της λειτουργίας του, ξεφεύγοντας το Σωματείο μας, με την σημερινή πανηγυρική εκδήλωση, αποτίει φόρον τιμής προς ζώντα διακεκριμένον Θράκα».

Στο ίδιο όμως αφιερωματικό τεύχος της Εταιρείας Θρακικών Μελετών δημοσιεύεται μια λεπτομερής καταγραφή των δημοσιευμάτων του Πολύδωρου Παπαχριστοδούλου, καμωμένη με στοργή και επιστημονική φροντίδα από την κ. Μαμώνη. Η καταγραφή αφορά σε δημοσιεύματα από το 1910 μέχρι το 1962, καλύπτει δηλαδή μισόν αιώνα δημιουργικής δουλειάς του Θρακιώτη συγγραφέα.

Έτσι, κατατάσσει το έργο του, πρώτο σε λογοτεχνικά, δεύτερο σε ιστορικά-αρχαιολογικά, τρίτο σε λαογραφικά-γλωσσικά, τέταρτο σε διάφορα (Βιβλιογραφίες-Κριτικές-Νεκρολογίες-Νεοελληνικές μορφές-το έργο της Ε.Θ.Μ.) και πέμπτο σε παιδαγωγικά-παιδική λογοτεχνία, ανεβάζοντάς τα σε τριακόσια ογδόντα πέντε δημοσιεύματα.

Το λογοτεχνικό έργο το χώρισε στις εκδόσεις -δηλαδή αυτοτελή βιβλία- που είναι 15 και σε δημοσιεύματα σε εφημερίδες και περιοδικά, που φτάνουν στα 86. Στα αυτοτελή δημοσιεύματα κάτω από τον τίτλο κάθε βιβλίου παραθέτει και τα διηγήματα που περιλαμβάνει. Ως προς τα περιοδικά και τις εφημερίδες που δημοσιεύουν έργα του Παπαχριστοδούλου, ο ενδιαφερόμενος μελετητής, αν ανατρέξει στο κείμενο της Μαμώνη, θα βρει ότι τα κυριότερα είναι ο «Νουμάς», «Η Κυριακή του Ελευθέρου Βήματος», «Η Πρωία», «Ο Ελεύθερος Άνθρωπος», «Τα Αθηναϊκά Νέα», «Τα Νεοελληνικά Γράμματα», «Η Νέα Εστία», «Η Αγροτική», «Η Φιλολογική Πρωτοχρονιά».

Τα «Ιστορικά-Αρχαιολογικά», οι εργασίες δηλαδή του Παπαχριστοδούλου που αναφέρονται στην Ιστορία και την Αρχαιολογία της Θράκης, σύμφωνα με την καταγραφή της Μαμώνη είναι 101, οι πιο πολλές δημοσιευμένες στο Αρχείο Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού ή εκδόσεις αυτοτελείς της Εταιρείας Θρακικών Μελετών, ένας αριθμός δημοσιεύματα του περιοδικού «Ηώς» και πολλά στις εφημερίδες «Το Βήμα» και «Η Καθημερινή».

Στα «Διάφορα» που είναι πενήντα, βρίσκουμε εργασίες του γύρω από τον Κωνστ. Κουρτίδη, το Γεώργιο Βιζυηνό, το Χρήστο Τσούντα, το Στέφανο Κουμανούδη, τον Αναστάσιο Χουρμουζιάδη και άλλους Θρακιώτες πνευματικούς ανθρώπους. Είναι άρθρα του δημοσιευμένα στις εφημερίδες που ανάφερα πιο πάνω, καθώς και στην εφημερίδα «Μακεδονία-Θράκη» (;).

Τα «Παιδαγωγικά» του τέλος, κατά την καταγραφή της Μαμώνη αριθμούνται σε 26 και ανάμεσα σ' αυτά περιλαμβάνονται και αναγνωστικά του δημοτικού.

Ειδικότερα όμως θα σταθώ στα παιδαγωγικά για ν' αναφέρω μιαν αξιόλογη εργασία του Παπαχριστοδούλου που είχε δημοσιευτεί σε πέντε συνέχειες στα «Θρακικά Χρονικά» στα: τεύχος 1, σελ. 7, τεύχος 2, σελ. 71, τεύχος 3 σελ. 125, τ. 5, σελ. 10 και τεύχος 6 σελ. 66. Ήταν μια ομιλία του Παπαχριστοδούλου που δόθηκε το 1958 στο Κέντρο Κωνσταντινουπολιτών της Αθήνας και τον επόμενο χρόνο στην Παιδαγωγική Ακαδημία της Αλεξανδρούπολης και το 1960 παραχωρήθηκε

στα νεοεκδιδόμενα Θρακικά Χρονικά*. (Στα Θρακικά Χρονικά επίσης δημοσιεύτηκαν εργασίες του γραμμένες ειδικά για το περιοδικό: «Ο Ορφέας», τεύχος 9, σελ. 13, «Ο Βιζυηνός λαογράφος», διπλό τεύχος 17-18, αφιερωματικό στο Γεώργιο Βιζυηνό, σελ. 104 και στο αφιέρωμα που είχαμε κάνει για τον ίδιο τον Παπαχριστοδούλου στο τεύχος 27 και στις σελίδες 142 και 145 αντίστοιχα «Κλείδωνας ή Γιάγιαννος στη Θράκη» και «Η γλώσσα των Θρακών»).

Η εργασία του για την παιδεία στη Θράκη έχει τίτλο «Τα ελληνικά γράμματα στον ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα στη Θράκη». Ύστερα από ένα πρόλογο, που αναφέρεται γενικά στην παιδεία των Ελληνόπαιδων κατά την Τουρκοκρατία, η εργασία χωρίζεται στα παρακάτω κεφάλαια:

1. Η στοιχειώδικη εκπαίδευση από τα 1453 μέχρι τα 1821.
2. Εκπαιδευτικά ιδρύματα.
3. Ποιο το σύστημα Σχολείων Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως.
4. Οι κώδικες των Θρακικών Κοινοτήτων και η αξία των περιηγητικών κειμένων.
5. Ο Δαμασκηνός και το έργο του.
6. Η αλληλοδιδακτική μέθοδος: α, Σχολείο. β, Όργανα. γ, Μαθήματα. δ, Τα προγράμματα.
7. Η ανατροφή των παιδιών στη Θράκη. Η φυλετική διαπαιδαγώγηση. Φιλοπατρία. Σχολικά έθιμα στη Θράκη. Το παιδί στη Θράκη πώς μάθαινε τα γράμματα στο ΙΘ΄ αιώνα, και
8. Βιβλιογραφία.

Αλλά το ενδιαφέρον του Παπαχριστοδούλου για την παιδεία των Θρακιωτόπαιδων ήταν ευρύτερο και με πίστη στη Θράκη σαν ιδέα που καθοδηγούσε κάθε κομμάτι από το έργο του, έγραψε τις εργασίες «Η Θράκη, τί πρέπει να γνωρίζουν τα Θρακόπουλα», έκδοση αριθ. 74 της Εταιρείας Θρακικών Μελετών, όπου ασχολείται με την καταγωγή των Θρακών, τα έθιμά τους, τις Θρακικές πόλεις και την ιστορία της κατά τα τελευταία χρόνια. Όπως επίσης και το κείμενό του «Θρακικά αινίγματα», όπου περισυνέλεξε δεκάδες αινίγματα από όλες τις περιοχές της Θράκης.

Και για να κλείσουμε αυτή την εργασία θ΄ αναφερθώ και σε έναν άλλο τομέα έρευνας του Παπαχριστοδούλου. Ένα τομέα που μ΄ αυτόν και άλλοι Θρακιώτες πριν από αυτόν έχουν ασχοληθεί, όπως ο Βιζυηνός και ο Χουρμούζιάδης, και δεν παύουν ν' ασχολούνται όχι μόνον Θρακιώτες, αλλά και άλλοι και ξένοι ακόμη. Εννοώ τα Αναστενάρια, αυτό το «μυστήριο» δρώμενο, που ο Παπαχριστοδούλου, σχεδόν κάθε χρόνο πήγαινε και το παρακολουθούσε και του έχει αφιερώσει σειρά από εργασίες του. Από το σύνολο των εργασιών που αφιέρωσε σ' αυτό το λαϊκό έθιμο, θα χρησιμοποιήσω ένα κείμενό του, που μεταδόθηκε από το Ραδιοφωνικό Σταθμό της Αθήνας στις 4 του Απρίλη του 1953 μέσα στον κύκλο εβδομήντα μιας εκπομπών του, ανάμεσα στ' άλλα που διάλεξα να παρατεθούν μετά την εργασία μου, σαν ανθολογία από το συνολικό έργο του.

***

* Η ίδια εργασία εκδόθηκε και ως αυτοτελής, σε ανάτυπο του «Αρχείου του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού» του 25ου τόμου, με αριθ. 93 το 1960.

Όπως ανέφερα στην αρχή, το κείμενό μου αυτό δεν φιλοδοξεί να χαρακτηριστεί ως ολοκληρωμένη εργασία γύρω από τη ζωή και το έργο του Θρακιώτη συγγραφέα, που φέτος συμπληρώνονται εκατό χρόνια από τη γέννησή του. Ξεκίνησε να γραφεί περισσότερο σαν μια διπλή οφειλή, στον άνθρωπο, που κάποτε στο ξεκίνημά μου το λογοτεχνικό, άντλησα κάτι από τις ηθογραφίες του. Αργότερα, όπως το ξανάπα, ξεκόπηκα. Άλλοι μπορούν να κρίνουν, αν άφησε ή όχι ίχνη στην κατοπινή μου δουλειά ο γέροντας Θρακολάτρης. Δεν ήταν μόνον αυτός, ήταν και ο Γεώργιος Βιζυηνός. Το έργο του πονεμένου και κατατρεγμένου από τους ανθρώπους και από τη μοίρα του, συγγραφέα του «Ποίος ήτον ο φονεύς του αδελφού μου», με δόνησε ακόμη πιο πολύ. Απόδειξη, η συνεχής επιστροφή μου ξανά και ξανά στη μελέτη του έργου του και η έμπνευση που μου έδωσε για το πρώτο θεατρικό μου έργο «Στη γέφυρα του Λουλέ Μπουργκάζ», που όπως είναι γνωστό, διδάχτηκε από το Θέατρο Θράκης του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδας, την άνοιξη του 1980.

Όμως, καταθέτοντας την οφειλή αυτή στα εκατό χρόνια από τη γέννηση του συμπατριώτη μου Πολύδωρου Παπαχριστοδούλου -πατρίδα εδώ εννοείται η μεγάλη πατρίδα, Θράκη,- πρέπει να δηλώσω πως, αν έχω να του καταλογίσω κάτι, είναι ότι δεν κατάφερε να αποκολληθεί από τη στείρα Θρακολατρία. Στείρα, επειδή έμεινε ο Παπαχριστοδούλου προσκολλημμένος στην παράδοση και στο χτες, χωρίς να σκύψει και στα προβλήματα των σύγχρονων ανθρώπων γύρω του. Μπορεί οι δυο κοπέλες που παραβρέθηκαν στο μνημόσυνο πάνω στον τάφο του Βιζυηνού να συγκινήθηκαν, αντικρίζοντας εκείνον τον όρθιο πρεσβύτη. Όμως, πόσους νέους ανθρώπους κατάφερε να συγκεντρώσει ο Παπαχριστοδούλου γύρω του; Στα παράπονά του, γιατί δεν τον επέλεξαν για την Ακαδημία, ως μέλος, φέρνει παράδειγμα τον Ξενόπουλο. Αν πρέπει όμως να είμαστε δίκαιοι, πρέπει να παραδεχτούμε ότι ο Ξενόπουλος στο θεατρικό του έργο, πέρασε μηνύματα που συγκινούν ακόμη και σήμερα τους ανθρώπους, αρκεί να μπορεί κανείς να κάνει τις απαραίτητες μεταφορές. Αν θεωρώ το Βιζυηνό μεγάλο, είναι γιατί στα διηγήματα του, τα τόσα λίγα -αφού και ελάχιστη είναι η ζωή του ως υγιούς ανθρώπου και απαλλαγμένου από τις φοβερές καθημερινές φροντίδες- βρίσκουμε στοιχεία που αγγίζουν τα όρια της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας. Συγκρούσεις ψυχικές των ανθρώπων του, που τους εξουθενώνουν. Ενώ τα διηγήματα του Παπαχριστοδούλου κινήθηκαν σ' ένα επίπεδο χώρο και σε μια καταγραφή ηθών και εθίμων μιας -είτε το θέλουμε είτε όχι- χαμένης εποχής που δεν έχει πια επιστροφή. Υπήρξε ο ακαδημαϊκός ζωγράφος, ή καλύτερα ο φωτογράφος μιας εποχής και από τις εικόνες του λείπει ο παλμός του ζωντανού οργανισμού ή το πάθος της ψυχής που μετέχει στο κοινωνικό σύνολο.

Ναι! Ο Παπαχριστοδούλου δεν έστησε το αφτί του, ν' ακούσει τους παλμούς της σύγχρονης εποχής ούτε προβληματίστηκε από τα κοινωνικά προβλήματα της Ελλάδας, όπου ήρθε και εγκαταστάθηκε μόνιμα. Πέρα από τους ξερριζωμένους από τα χώματα της μακρινής πια πατρίδας, όπως ξερριζωμένος ήταν κι αυτός, δεν αφουγκράσθηκε τους καημούς των ανθρώπων που μ' αυτούς του έμελλε να συμβιώσει τη μισή περίπου ζωή του.

Εγκαταλείποντας την Πατρίδα Θράκη, έφερε μέσα στις αποσκευές του όλη την πραμάτια μιας χαμένης εποχής, χαμένης για πάντα. Αυτό πρέπει να το είχε συνειδητοποιήσει. Ότι ήταν χαμένη χωρίς επιστροφή. Αφιέρωσε μιαν ολόκληρη ζωή, να ξετυλίγει εκείνη την πραμάτια, να προσπαθεί να την καθαρίσει από το

σκόρο και να την διπλώνει και πάλι να την ξεδιπλώνει και να τινάζει από πάνω της τη μούχλα, που είχε εναποθέσει ο χρόνος.

Αυτά ισχύουν κατά την άποψή μου για το λογοτεχνικό έργο του Παπαχριστοδούλου, που ανεξάρτητα από τον όγκο του και την έκτασή του, δεν παύει να αποτελεί ένα όμορφο, ίσως, αλλά παλιομοδίτικο υλικό, που πια δεν έχει χρηστική αξία για τους σύγχρονους ανθρώπους και για τους αυριανούς.

Άλλο όμως το λογοτεχνικό έργο και άλλο το συλλεκτικό. Αυτό το συλλεκτικό των ηθών και εθίμων της Θράκης, της ιστορίας της Θράκης, το λαογραφικό, τόσο οι δικές του εργασίες όσο και των συνεργατών του, που έχουν θησαυρηστεί παλιότερα στα «Θρακικά» και μετά στο «Αρχείο Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Υλικού» αυτό, μπορούμε να το χαρακτηρίσουμε, σημαντικό και αξιόλογο.

Αυτό είναι και που θα καταξιώσει τον Παπαχριστοδούλου στο πέρασμα του χρόνου.

Ξάνθη, Οκτώβρης 1983

ΜΙΚΡΟ ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ ΑΠΟ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ

ΠΟΛΥΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Α.

ΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΑΪΚΗΣ ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΑΣ

(Πρόλογος από ομώνυμη εργασία του)

Οἱ μετατοπίσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, πού τόσο τραγικά γεγονότα ἐδημιούργησαν στά χρ. 1911–20 εἰς βάρος τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἀπερίγραπτες. Τα σατανικά σχέδια τῶν Νεοτούρκων μέ τήν καθοδήγηση τῶν Γερμανῶν, πού ἐφαρμόσθηκαν γιά τή συντριβή τοῦ ἀνθηροῦ αὐτοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης πνευματικῶς καί οἰκονομικῶς, εἶναι ἀσύλληπτα καί ἀφάνταστα! Ποιός θά ἠμποροῦσε νά τά ἱστορήσῃ καί ποιός θά εἶχε τήν ἱκανότητα νά τά περιγράψῃ; Καί ὅμως μέσα στήν ἀνέκφραστη αὐτή σύγχυση τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ, πού πορευόμενος τήν πορεία τῆς ἐξορίας καί τοῦ ἀγνώστου ἐξαφανίζονταν καί ἀποδεκατίζονταν μέ τά ἐξοντωτικά μέσα τῶν Νεοτούρκων «καθ' ὁδόν», βρέθηκαν παιδιά τοῦ λαοῦ, πού αἰσθάνθηκαν τήν ἀνάγκη νά τραγουδήσουν τήν τραγική ἔξοδο τοῦ θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ καί νά καταγράψουν τά γεγονότα καί τά συναισθήματα τοῦ πονεμένου λαοῦ, πού ἐβάδισε πρός τήν ἐξουθένωση καί τήν ἀθλιότητα καί τόν ἀποδεκατισμό του καί τό ἄγνωστο.[1]. *Ἀθῶα κορίτσια τοῦ σχολείου αἰσθάνθηκαν τήν τραγικότητα τῆς Θρακικῆς φυλῆς. Αὐθόρμητα ἔγραψαν κι' ἀναπαρέστησαν τήν πορεία ἀναρίθμητου κόσμου πρός τόν θάνατο, πρός τήν καταστροφή. Καί μοιρολόγησαν μέ τήν πιό πένθιμη καί θλιβερή χορδή τῆς ψυχῆς. Ἔτσι ἐσώθηκαν τά τραγικά γεγονότα καί σύγκαιρα ἔγιναν ρυθμιστικοί ἔμμετροι θρῆνοι, καί πῆραν τή μορφή χρονικῶν ἐμμέτρων, πού συνήθως ὡς ἔμμετρα ἀπομνημονεύονται εὔκολα κι' ἀποθανατίζονται στό στόμα τοῦ λαοῦ.*

Τό τραγοῦδι γνωρίζουμε ὅτι ἀποτελεῖ τήν πρώτη μορφή τοῦ λόγου. Ὁ ρυθμός καί ἡ ὁμοιοκαταληξία, εἶναι στοιχεῖα, πού ὁ λαός τά μεταχειρίζεται καί

1. Βλ. Ἱστορήματα Σάββα Λακίδη, Γ. Γιαννακάκη, καί πολλά ἀνέκδοτα ἀκόμη «τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῶν συγχρόνων γεγονότων» τῆς Ἑτ. Θρ. Μελετῶν, πού χρειάζονται χρήματα νά δημοσιευθοῦν.

τά χρησιμοποιεῖ χωρίς νά τά διδάσκεται. Εἶναι ἡ πρώτη μορφή τῆς ἐκφράσεως καί προηγεῖται τῶν πεζῶν, διότι εὐκολύνει τόν ἄνθρωπο νά ἐκφράση μιά σκέψη, ἕνα συναίσθημα, ἕναν πόνο βαθύ, ἀκόμα κι' ἕνα στοχασμό, μιά κρίση σέ ρυθμική μορφή μέ πόδας ρυθμικούς εὐκολώτατα. Τά παθήματα τοῦ λαοῦ εἶναι ἡ πρώτη, ὅπως καί οἱ χαρές καί οἱ εὐτυχίες, πηγή τῆς ἐπικῆς ἡρωϊκῆς ποιήσεως.

Ὁ Θρακικός ἑλληνισμός καταδιωχμένος ἀπό τούς Νεοτούρκους ἀναιτιολόγητα βαδίζει τό δρόμο τῆς δυστυχίας, τῆς καταστροφῆς, τοῦ ἐξαφανισμοῦ. Εἶναι ἕνα γεγονός συντριπτικό τῆς μικρῆς ἤ μεγάλης εὐτυχίας τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ. Ἡ συντριβή τοῦ ἄρχοντα μαζί καί τοῦ φτωχοῦ γεννᾶ σκέψεις, πού ἐξουθενώνουν ψυχικά τόν ἄνθρωπο. Τέτοια συναισθήματα ἐξώθησαν τίς ποιητάρισσες, καί ποιητάρηδες πού ἀναδείχτηκαν ραψωδοί μέσ' ἀπό τά γεγονότα. Ἡ Σουσάνα Σταματίου ἀναδείχνεται ἔτσι ποιητάρισσα, πού οἰστρηλατημένη ἀπό τό πάθος, γεννοβολᾶ στίχους δεκαπεντασύλλαβους καί τούς ἀπαγγέλλει στούς κύκλους τῶν προσφύγων, πού θρηνοῦν καί καταριῶνται καί βλασφημοῦν τή μοῖρα τους. Ἔτσι ἀπαγγέλλει:

»Πάρα πολλά ὑπέφερεν ἐφέτος πάλι ἡ Θράκη,
»πολλά χωριά ποτίσθηκαν ὀκάδες τό φαρμάκι!
»Ἄρχισε χέρι μ' ἄρχισε, γράψε μαῦρο μολύβι,
»γράψε εἰς μελαψό χαρτί τήν θλιβερά μας ὕλη.
»Δέν ξεύρω ὅμως ἀπό ποῦ καί πόθεν νά ἀρχίσω
»ὅλα μας τά παράπονα καλῶς νά παραστήσω.

Ἔτσι τό τραγοῦδι παίρνει τή δραματική του μορφή τόσο, πού διαβαζόμενο προκαλεῖ δάκρυα ἀκατάσχετα πάθος καί μῖσος κατά τῆς ἀδικίας καί τῆς σκληρότητος τῶν Τούρκων καί τῆς ἀναλγησίας τῶν ἰσχυρῶν τοῦ 1910-22. Τό Θρακικό ἐθνικό δρᾶμα ἐδημιούργησε τέτοια ἀρκετά τραγούδια μακρόσυρτα, πού τά συναθροίσαμε γιά νά σωθοῦν πρῶτα, δεύτερο γιά νά ξαναδιαβαστοῦν καί τρίτο νά χρησιμοποιηθοῦν ἀπό τούς μελετητές τῆς ἱστορίας καί ἀκόμα νά διαβαστοῦν στά σχολεῖα γιά τόν ἀναβαπτισμό τῶν παιδιῶν μας στά δεινοπαθήματα τοῦ ἔθνους, πού τά βάσανά του εἶναι χωρίς τέλος. Κάποτε μέ τέτοια δημιουργήματα, πού θά διαβάζωνται ἀπό τά παιδιά μας, θά ξαναζῆ ἡ ἱστορία, πού δημιουργεῖται σέ βάρος μας μέ δραματικότητες στήν ἐποχή μας καί πάντοτε.

Ἡ καλλιτεχνική μορφή τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν εἶναι μετρία. Οἱ στίχοι κολωβοί καί που χωλοί, ἡ γλῶσσα ἀδούλευτη καί ἀνώμαλη, –γιατί τό τραγοῦδι δέν ἔζησε πολύ μέσα στό στόμα τοῦ λαοῦ, ὅπου ἐξομαλύνεται συνήθως τό λαϊκό προφορικό δημιούργημα. Λέξεις σχολικές, λέξεις ἀκαλλιέργητες συχνά ἐμφανίζονται στά ἔργα αὐτά–ἀπό ἐπίδραση σχολική–ἀλλά παραστατικές καί κατάλληλες στήν κατάλληλη θέση, νά χρωματίζουν τά γεγονότα, νά χαρακτηρίζουν τά πρόσωπα καί τά πράγματα καί νά δίνουν τήν ἀπαιτούμενη ἐνέργεια στήν ἀφήγηση. Πλῆθος ἰδιωματικῶν λέξεων ὑπάρχουν στά κείμενα, πού προσδίνουν στό ποίημα μιά χαρακτηριστική θρακική ἰδιωματική γλωσσική εἰκόνα. Πλού-

σιες εἰκόνες καί μεταφορές στολίζουν τό ποίημα καί τό ἀνυψώνουν.

Τήν δεκάτην Σεπτεμβρίου ἡμέρα Πέμπτη τοῦ μηνός
μαύρη εἴταν ἡ γῆ ὅλη, μαῦρος καί ὁ οὐρανός.
Τά σπίτια ὅλα ἔτριζαν κ' οἱ πόρτες συχνοκλειοῦσαν
κι' αὐτά τά παραθύρια μας, μονάχα τους χτυποῦσαν.
Τά δέντρα ὅλα σάλευαν, θαρεῖς καί μᾶς θρηνοῦσαν
καί τά πουλιά ἐπάνω τους μᾶς πικροκελαδοῦσαν.
-Ποῦ θά σᾶς πᾶνε δύστυχα, ποιό δρόμο θά διαβῆτε;
γεμᾶτα σάν τά σπίτια σας, πάντοτε δέν θά βρῆτε...

Ὁ ποιητάρης ἤ ἡ ποιητάρισσα κάποτε ἀναγνωρίζοντας τήν ἀδυναμία του τή δημιουργική καί τήν ποιητική, τραγουδεῖ:

Ὀλίγα μόνον ἔγραψα τἄλλα τά ἔχω θάψει
ἴσως καλύτερα ἀπό ἐμέ καμμι' ἄλλη θά τά γράψη.
Ἄν τά παρεξηγήσατε ἐμέ δέν θά μέ βλάψη.
Ἄν ἤμην τελειόφοιτος[1] θά τόγραφα μέ τάξη
καί ἄν κακός τις φίλος μου τό ὄνομά μου θελήσει,
στόν δεύτερον τόν στίχον μου ἀμέσως θ' ἀπαντήση.
Κιακίδης εἶν' τό ἐπίθετο, Θόδωρος τόνομά μου.
Πατρίς μου Σαμμακόβιον κι' αὐτό τό ποίημά μου.

Ἐκτυπώνοντας τά ἔμμετρα αὐτά κείμενα προσφέρουμε, νομίζω εἰλικρινά, στή λαογραφία τῆς Θράκης ἕνα ἀξιόλογο ὑλικό, ὄχι ἄμοιρο σημασίας, πού κάποτε θά χρησιμέψη καί θά χρειασθῆ στόν συγγραφέα τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης. Δέν γνωρίζουμε ἄλλα παρόμοια κείμενα. Ἀλλά καί ἄν ὑπάρχουν ὑπέρτερα καί καλύτερα κι' αὐτά ἐδῶ ἀποτελοῦν φτωχά ποιητικά ἄνθη τῆς Θράκης πάνω στά μεγάλα, θλιβερά καί καταστρεπτικά γεγονότα τῆς ἐξοντώσεως τοῦ Θρακικοῦ ἑλληνισμοῦ, πού τήν ἐπεχείρησαν οἱ Τοῦρκοι στά χρόνια τοῦ 1910-20 ἀνεμπόδιστα καί μέ τήν ἀνοχή τῶν βάρβαρων ψυχικῶς Εὐρωπαίων, ὡς πού μέ τή συνθήκη τῆς Λωζάνης 1923 ἐκτοπίσθηκε ἀπό τίς προαιώνιες πατρίδες του μέ τήν ἀνταλλαγή.

Β'

ΤΟ ΘΡΑΚΙΚΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

(Πρόλογος ἀπό ὁμώνυμη ἐργασία του)

Ὁ προφορικός καλλιτέχνης τοῦ λόγου, τριγυρισμένος ἀπό διψασμένους ἀκροατάς, παίρνοντας ἕνα μυθογράφημα λαϊκό μέ ὑπόθεση παρμένη ἀπό τή

1. Τοῦ Γυμνασίου βέβαια.

φύση, τά ζῶα, τούς ἀνθρώπους, τά ὑπεράνθρωπα καί χιμαιρικά ἀνθρώπινα καί ὑπερφυσικά ἔργα, δημιουργεῖ μιάν ἀφήγηση ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, πού καταπλήσσει, ἱκανοποιεῖ καί προκαλεῖ τό θαυμασμό. Ἡ διήγηση καί ἀφήγηση αὐτή εἶναι τό παραμύθι.

Τό παραμύθι εἶναι ἡ καλλιτεχνική ἱστόρηση τῆς τύχης τῆς βασιλοπούλας, τῆς δυστυχίας τοῦ βασιλόπουλου ἤ τῶν παθημάτων τοῦ ἀνυπάκουου πρόβατου πού τόφαγε ὁ λύκος. Αὐτή ἡ τερπνή, ἡ ἐπαγωγός καί ἐνδιαφέρουσα διήγηση, πού ἁπλώνεται ἤ συντομεύει κατά τό κέφι τοῦ ἀφηγητῆ καί τή διάθεση τῶν ἀκροατῶν, εἶναι ἀπό τά πρῶτα πνευματικά προϊόντα τοῦ λαοῦ καί τοῦ πεζοῦ λόγου, ὅπως καί τό τραγούδι εἶναι τό πρῶτο πνευματικό ποιητικό δημιούργημά του, τό ἄγραφο τοῦ ἄγνωστου ποιητῆ τραγούδι, πού φέρεται ἀπό στόματος σέ στόμα, ἀπό τόπου σέ τόπο, καί ἀπηχεῖ τά συναισθήματα τοῦ λαοῦ.

Στίς μεγάλες νύχτες τοῦ χειμῶνα, πού τά σπίτια ἀρχίζουν τά νυχτέρια καί δουλεύουν οἱ γυναῖκες ὡς τά μεσάνυχτα καί τά παιδιά γυρεύουν ἱστορίες, ὡς ὅτου ἀποκοιμηθοῦν στά γόνατα τῶν γιαγιάδων, οἱ γιαγιάδες τούς ἀφηγοῦνται ἱστορίες πιθανές καί πρό παντός ἀπίθανες, ἀλλ' ἑλκυστικές. Αὐτές οἱ ἀφηγήσεις μέ μιά χάρη καλλιτεχνική εἰπωμένες, μέ λόγο ἐκφραστικό καί λαγαρό, μέ μαεστρία φτιαγμένο λόγο, πού ζωγραφίζει τά πράγματα καί ἀνυψώνει τήν παράστασή τους, στά μάτια τῆς ψυχῆς τοῦ ἀκροατῆ: Εἶναι τά παραμύθια τοῦ λαοῦ, πού τόσο τ' ἀγαπᾶ. Τά αἰσθάνεται καί τά θεωρεῖ τροφή φαντασίας, πού ἱκανοποιεῖ τήν παιδική ψυχή καί τοῦ δίνει τό μέτρο τῆς ἱκανότητος τῆς περιγραφῆς μέ τόν προφορικό λόγο, πού στή ζωή μας εἶναι τό χρησιμώτατο ὄργανο τῆς συνεννοήσεως, τῆς πειθοῦς, τῆς κατακτήσεως καί τῶν ἐπιτυχιῶν μας.

Ὁ λόγος εἶναι τό πᾶν. Ὅποιος στήν πιάτσα, στήν ἀγορά, στό καφενεῖο, ἔχει τό χάρισμα τοῦ λόγου καί ξέρει νά ἀφηγῆται διαρκῶς τῆς ἡμέρας τίς παρατηρήσεις, τά δράματα τά τελούμενα γύρω του, ξέρει νά τά περικοσμῆ, νά τά πλουτίζη μέ τή φαντασία του, ξέρει νά πλέκη τήν φράση του καί νά γίνεται παραστατικός, αὐτός καί μόνος κατακτᾶ τή λαϊκή μᾶζα, ὥστε νά τόν ἀκούη καί νά κάθεται σπίτι του, αὐτός εἶναι ὁ ἀνεκδοτολόγος. Αὐτός εἶναι ὁ κατακτητής πού γίνεται ὁ κυρίαρχος τοῦ λαοῦ μέ τό λόγο. Ὅποιος διηγεῖται ἕνα ἀνέκδοτο ὡραῖα, ἕνα ἐκτεταμένο γεγονός σέ μορφή ἀπίθανη ἤ ὑπερανθρώπινη καί ὑπέρ τά πράγματα πού βλέπουμε καί συναναστρεφόμαστε, αὐτός εἶναι ὁ κατακτητής τῶν καρδιῶν μιᾶς τάξεως ἀνθρώπων, ὁ ἀνεκδοτολόγος, πού στάζει μέλι καί χάρη ἀφηγηματική ἀπό τό στόμα του, πού παρασύρει τόν ἀκροατή στά πιό ἀπίθανα, ὁ μυθολόγος, τέλος εἶναι ὁ παραμυθᾶς.

Ὁ παραμυθᾶς παίρνοντας τήν πιό ἀπίθανη ὑπόθεση τήν κάνει τό κέντρο τοῦ μύθου του, τήν περιπλέκει, τῆς δίνει ἀρχή, μέση, τέλος – τό πιό ἀπίθανο συνήθως καί τό πιό εὐχάριστο, τῆς δημιουργεῖ ἐπεισόδια ἀπίθανα, τῆς χαρίζει μέ συμφυρμούς περιπλοκές ἀπό ξένα ἄλλα ἀφηγήματα, γεννᾶ κάθε λίγο καί

πλειότερο τό ἐνδιαφέρον καί τό κεντρίζει καί προχωρεῖ πρός τήν πιό ἀπίθανη λύση κι ἀκόμα περισσότερο: Ἐξάπτει τήν φαντασία μας καί ἐπιδιώκει νέες περιπλοκές καί προσπαθεῖ νά εἶναι καλός πρό παντός ἀφηγητής καί ἄμεμπτος φρασεολόγος.

Οἱ λέξεις του οἱ παραστατικές καί πρόσχαρες οἱ φράσεις του οἱ ἐναργεῖς καί καθάριες περιπλέκονται καί συμπλέκονται ὡραῖα κι ὁ λόγος του τέρπει καί καθηδύνει. Γίνεται μουσικός καί ποιητικός τόσο, ὥστε κρέμουνται ὅλοι ὅσοι τόν ἀκοῦν ἀπό τό στόμα του. Εἶναι ὁ μάγος τοῦ λόγου πού δέν μπορεῖ νά τελειώση τήν ἀφήγησή του καί δέν τό θέλει καί τό ἀκροατήριο κι' ἀπομακρύνεται ὁλοένα ἀπό τό τέλος. Κἄποτε κάνει νά πλησιάση πρός τό τέρμα, λές καί τελειώνει, λές τερματίζει, ὅμως νέα ἐπεισόδια ἀπομακρύνουν πάλι καί περιπλέκουν τά πράγματα. Θάλεγες ὅτι τό ἀκροατήριο τόν ἔχει βαρεθῆ.

Καί ὅμως ὄχι. Τό ἀντίθετο, τό ἀκροατήριο τόν παρακολουθεῖ τόν νοιώθει, τόν συμπαθεῖ ὁ λόγος του μέ τά ἐπεισόδια, τερπνά περιπλεγμένα, γίνεται ζωηρός, εὐχάριστος, κατακτητής. Ὅλοι κρέμονται ἀπό τά χείλη του. Κανείς δέν θέλει νά τελειώση ἡ ἀφήγηση. Αὐτή ἡ ἀφήγηση εἶναι τό θαυμαστό παραμύθι. Ἄρχισε μέ τό σούροπο, πέρασαν τά μεσάνυχτα καί τοῦτο ἐξακολουθεῖ. Ὁ καλλιτέχνης τῆς φανταστικῆς δημιουργίας πού χειρίζεται τήν πλοκή ἔντεχνα καί ἐξίσου μεταχειρίζεται τήν ἁπλῆ, ἤρεμη καί ἐκφραστική γλῶσσα ὡς ὄργανο μουσικό καί παραστατικό, εἶναι ὁ καλλιτέχνης παραμυθᾶς πού ξέρει νά μαγεύη καί τούς μεγάλους καί τούς μικρούς. Τό παραμύθι εἶναι λοιπόν ἀπό τά πρῶτα δημιουργήματα τοῦ πεζοῦ λόγου τοῦ λαοῦ καί ὁ καρπός τῆς καλλιτεχνικῆς του ἐπιτηδειότητος.

Ὁ λαός πολύ συχνά συγχίζει τό παραμύθι μ' ἄλλες λαϊκές διηγήσεις, τίς παραδόσεις καί τούς μύθους. Μεταχειρίζεται τή λέξη γενικά καί μ' αὐτήν ὀνομάζει κάθε διήγηση εἴτε εἶναι παράδοση, εἴτε μῦθος εὐτράπελος, εἴτε διήγηση ὁποιουδήποτε ἀνεκδότου. Τό παραμῦθι αὐτό, πού οἱ Γάλλοι τ' ὀνομάζουν CONTE MERVEILLEUX καί οἱ Γερμανοί MARCHEN, ξεχωρίζει ἀπό τήν παράδοση, γιατί ἡ παράδοση εἶναι μέν μυθική διήγηση, μά ἀναφέρεται σ' ὡρισμένα πρόσωπα ἀτόπως ἤ φυσικά πράγματα καί φαινόμενα καί πιστεύεται σάν πραγματική κι ἀληθινή. Ἐνῶ τό παραμύθι οὔτε τόπο, οὔτε χρόνο, οὔτε πρόσωπα γνωρίζει. Κινεῖται ἐλεύθερο στόν ὠκεανό τῆς ἀποριστίας, αὐτοί πού τά διηγοῦνται δέν τρέφουν καμμιά πίστη στά λεγόμενά τους. «Καί μήτε γώ ἤμουν ἐκεῖ, μήτε καί σεῖς νά τό πιστέψετε, αὐτό πού σᾶς ἀφηγήθηκα». Ἐκτός ὅμως ἀπ' αὐτό οἱ παραδόσεις διαφέρουν ἀπό τά παραμύθια καί σέ τοῦτο: ὅτι δέν ἔχουν λογοτεχνικό τύπο, ἐνῶ τό παραμύθι ἔχει.

Στά παραμύθια ἔχουν καλοδιάθετες οἱ λογοτεχνικές τάσεις κι ὅταν μέ τήν παράδοση κρατιοῦνται, κι ὅταν τ' ἀφηγούμεθα ἐμεῖς, ἀνάλογα μέ τοῦ καθενός τήν ἰδιοφυία καί δεξιότητα. Ὁ μῦθος ἔχει σκοπό νά διδάξη. Ἡ παροιμία εἶναι ἀποκρυσταλλομένη φιλοσοφία ἀπό τήν πεῖρα τῆς ζωῆς καί τά ἴδια μας

παθήματα. Τό παραμῦθι δέν ἐπιδιώκει τέτοιους σκοπούς. «Κι ἄν ξεπηδᾶ κάπου αὐθόρμητα τό ἠθικό δίδαγμα, τοῦτο δέν εἶναι ὅτι αὐτός εἶναι ὁ σκοπός τοῦ παραμυθιοῦ, ἀλλά γιατί ἡ ἠθική εἶναι ἡ συνείδηση τοῦ λαοῦ, πού τό ἔπλασε καί τό ἠθικό τοῦ λαοῦ συναίσθημα δέν θά ἐπέτρεπε ἔκβαση τοῦ παραμυθιοῦ μή ἠθική. Τό κακό πρέπει παντοῦ νά τιμωριέται καί τό ἀγαθό ν' ἀμείβεται, λέγει ὁ Στίλπων Κυριακίδης.

Τέτοια εἶναι τά παραμύθια μέ τόν φανταστικό κι ὀνειρεμένο κόσμο τους. Ὡς τέτοια ἀποτελοῦν τή χαρά κι ἀπόλαυση τοῦ λαοῦ καί μάλιστα πνευματική τροφή τοῦ μικρόκοσμου, τοῦ κόσμου τῶν παιδιῶν, κι ἀπό εἶδος λογοτεχνικό τῶν μεγάλων κατάντησε εἶδος παιδικό, πού οἱ παραμυθάδες τό προσφέρουν στόν ἀφελῆ καί θορυβώδη κόσμο τῶν παιδιῶν, καί τό συνταιριάζουν μάλιστα στή διάθεσή του. Γι' αὐτό εἶναι καί στή φράση πιό παιδικό, ἀλλ' ἴσως καί πιό χαριτωμένο.

Σ' αὐτή τήν προσαρμογή τῶν παραμυθιῶν στόν παιδικό κόσμο πιθανῶς ὀφείλεται καί ἡ ἀποπαίδωση τῶν ἡρώων, δηλ. ἡ ἀλλαγή τους σέ παιδιά, ὅπως ὁ Κοντορεβιθούλης, ἡ Δάφνη, πού παρουσιάζονται συχνά συχνότατα ὡς τά κύρια πρόσωπα τῶν παραμυθιῶν. Οἱ παραμυθάδες, γνωρίζοντας πώς τά μικρά παραμύθια δέν εἶναι ἀρεστά, γι' αὐτό τά μακραίνουν. Καί κεῖνος ὁ παραμυθᾶς ἔχει φήμη ἀγαθή, πού μπορεῖ νά ἀφηγηθῆ τό μεγαλύτερο παραμύθι καί βαστᾶ μιά βδομάδα. Τό παραμύθι ἄλλο νά τό διαβάζῃς κι ἄλλο νά τ' ἀκοῦς. Ἡ γραπτή ἀφήγηση τοῦ παραμυθιοῦ χρειάζεται ζωντανή ἀφήγηση καί παραστατικότητα, πού ἀναπληρώνουν τήν ἔλλειψη τῶν χειρονομιῶν, τή μιμική δηλαδή. Αὐτή ἡ μιμική μέ κάθε τρόπο προσπαθεῖ νά συγκρατήσῃ ἀμείωτη τήν προσοχή καί τό ἐνδιαφέρον τοῦ παιδικοῦ ἀκροατηρίου. Τίς χειρονομίες τίς μεταχειρίζονται οἱ παραμυθάδες, ὅπως τή μιμική αὐτή τή μεταχειρίζονται στίς μπαλλάντες, τά βαλίσματα οἱ χορευτάδες, στό μιμικό χορό, ἀκόμα καί οἱ ψαλτάδες στήν ἐκκλησία.

Ὁ παραμυθᾶς λέγοντας τό παραμύθι προσπαθεῖ νά μεταδώσῃ στούς ἀκροατάς του τή ζωή αὐτή. Ἡ διήγησή του εἶναι ὁλότελα διάφορη ἀπό τή γραπτή διατύπωση, τή διαφορά δέ τήν ξεχωρίζει κανείς, κι ὅταν διαβάζῃ παραμύθι γραμμένο. Ὁ παραμυθᾶς ἀκολουθεῖ κι ἐπιδιώκει τήν πράξη, δέν χρονοτριβεῖ σέ περιγραφές, δέν χάνεται σέ λεπτομέρειες. Ἕνα - δυό ἐπίθετα καί μερικές χαρακτηριστικές φράσεις του, εἶναι ἀρκετές γιά νά ζωγραφίσῃ τά πρόσωπα καί τούς τόπους καί τά πράγματα. Ἡ γλωσσική μορφή τῆς φράσεως εἶναι παρατακτική, δηλ. ἡ πρώτη μορφή τοῦ λόγου. Ὁ ἀφηγούμενος παραμυθᾶς παρατάσσει τά γεγονότα μέ φρασοῦλες ἐναργεῖς, ζωηρές,ἐκφραστικές, ὅπως ὁ Ἡρόδοτος.

Δέν περιπλέκει τό λόγο του σέ μορφή περιοδική, οὔτε ἐξαρτᾶ τίς φράσεις του τή μιά ἀπό τήν ἄλλη, ὅπως ὁ Θουκυδίδης. Ἔτσι ἡ ἀφήγηση παίρνει τήν κινηματογραφική εἰκόνα τῶν γεγονότων στή σειρά βαλμένων. Γιά τούς

δασκάλους τό παραμύθι είναι τό μεγάλο μέσο νά άσκοῦν τά παιδιά στήν άφήγηση μιᾶς συνεχοῦς διηγήσεως, νά καλλιεργοῦν τό γλωσσικό αἴσθημα τῶν μικρῶν πού χωλαίνουν στήν ὁμιλία, ἀλλά μέσο πού νά τρέφουν τή φαντασία τους, πού πρέπει ν' ἀσκῆται στήν δημιουργική της ἰδιότητα. Τό παραμύθι ἀσκεῖ ὅλες τίς ψυχικές ἱκανότες τοῦ παιδιοῦ. Τή μνήμη, τή φαντασία, τήν παρατηρητικότητα, τήν περιγραφικότητα καί τή γλωσσική ἱκανότητα νά ἡμπορεῖ νά ἐκφράζεται ἐπαρκῶς καλά καί νά γίνεται εὐχάριστος στήν ὁμιλία.

Ἀνάμεσα στόν Ἑλληνικό λαό κεῖνοι πού ἀφηγοῦνται καλύτερα παραμύθια εἶναι οἱ Θρᾶκες. Αὐτό εἶναι ἐξακριβωμένο καί θέλω νά τονίσω τό πρᾶγμα γιά νά ὑπερηφανευθῆ. Οἱ Θρᾶκες αὐτή τή χάρη τήν ἔχουν ἔμφυτη. Ὅπως ἀπό τούς Ρώσους – λαό παραμυθάδων – βγῆκαν ἕνας Γκόρκυ κι ἕνας Γκόγκολ μέσ' ἀπ' τό λαό, κι ἀναδείχτηκαν παγκόσμιοι διηγηματογράφοι, ἔτσι μέσ' ἀπό τό Θρακικό λαό ξεπετάχτηκεν ὁ Γ. Βιζυηνός. Ὁ Γ. Βιζυηνός μικρός ἄκουσε ἀπό τόν παππού του μακρόσυρτα παραμύθια, ἔγινε παραμυθᾶς. Τά παραμύθια τοῦ ἔθρεψαν τή φαντασία, τοῦ δημιούργησαν γλωσσική ἱκανότητα ν' ἀφηγῆται εὔκολα καί τοῦ χάρισαν τή λογοτεχνική καί καλλιτεχνική ἱκανότητα νά γίνη ἕνας λογοτέχνης ἀξιόλογος κατ' εὐθεῖαν ἀπό τό λαό. Ἔτσι κι ὁ Πολ. Παπαχριστοδούλου. Τό Θρακικό παραμύθι καταγραμμένο ἀπό τό λαογράφο αὐτό, ἀπό τό στόμα τῆς γιαγιᾶς ἤ τοῦ γέρου παραμυθᾶ, βγαίνει ἕνα λογοτέχνημα.

Λίγη παρέμβαση τοῦ λογοτέχνη ἀρκεῖ νά τό ἀνυψώση σέ λογοτεχνικό κείμενο, στολισμένο μέ ὅλα τά χαρίσματα τοῦ λογοτεχνήματος, ὥστε νά γεννᾶ τήν λογοτεχνική καί καλλιτεχνική τέρψη.

Γ'

ΑΠΟ ΤΙΣ ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΤΟΥ

I.

ΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΕΓΑΛΕΙΟ ΤΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ

I. Ἡ Ροδόπη, τό ἐξαίσιο μεγάλο βουνό τῆς Θράκης, ὅπου οἱ παλαιοί Θρᾶκες εἶχαν τά ἐρείσματά τους καί σχημάτισαν ἀνάλογη τή ζωή καί τό πέρασμά τους μέ τό κλῖμα τοῦ τόπου, ὅπου γεννήθηκαν κι ἔζησαν, πιάνει ὅλη τή δυτική πλευρά τῆς χώρας αὐτῆς. Οἱ κάτοικοι τοῦ μεγάλου βουνοῦ αὐτοῦ λέγονται Ροδοπαῖοι. Σήμερα λέγονται Ροῦπτσοι. Στίς πλαγιές τίς βορεινές αὐτοῦ τοῦ βουνοῦ ἀνθοῦσαν ὡς τά τελευταῖα τά περίφημα Ἑλληνικά χωριά καί τά περιφημότερα μοναστήρια. Τά ἔνδεκα μοναστήρια καί ἐρείσματα τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, πού χρησίμευαν καί ὡς πνευματικά καί ὡς πολεμικά φρούρια γιά νἀποκρούσουν τούς ἐπιδρομεῖς. Ὁ Ἑλληνισμός τῆς περιφέρειας αὐτῆς εἶχε

πλούσιους λαογραφικούς θησαυρούς. Εἶχε παραδόσεις ἀρχαῖες, μεσαιωνικές, παραδόσεις τῆς δουλείας τῶν τετρακοσίων χρόνων. Ἡ Στενίμαχος εἴταν μιά ἀκρόπολη Ἑλληνική, πού ἔζησε πολλούς αἰῶνες. Στά 1906 μονάχα ἄλλαξεν ἠπεριοχή αὐτή, χάθηκεν ὁ ἑλληνικός της χαρακτήρας μετανάστεψαν οἱ Ἕλληνες κι ὅλα ἔγιναν βουλγαρικά. Χάθηκε καί τό Ἑλληνικό τραγούδι – τό λαϊκό αὐτό δημιούργημα, πού βάσταξε ὡς τά 1906. Ἕνα τραγούδι λέγει:

Στά χίλια ὀχτακόσια τό ἔτος εἰκοσιτρεῖς
τόν Νοέμβριο τό μῆνα, ἡμέρες δεκατρεῖς
εἶναι μεγάλο θᾶμα σέ ἕνα, δυό καί τρεῖς.

Τό τραγούδι τραγουδεῖ ταὐστηρά ἤθη τῆς ἐποχῆς, πού μιά παρεκτροπή, δέ μποροῦσε παρά νάναστατώση τήν κοινή γνώμη, πού ξεθυμαίνει μ' ἕνα λαϊκό τραγούδι μέ ἡμερομηνίες καί δρῶντα πρόσωπα.

2. Ἀπό ψηλά ἀπολαμβάνει κανείς τό μεγαλεῖο τοῦ Θρακικοῦ κάμπου πού ὁρίζεται βορεινά ἀπό τόν Αἶμο καί δυτικά ἀπό τόν Ἕβρο, πού κυλᾶ μεγαλόπρεπος καί κυκλώνει τήν ξακουστή Φιλιππούπολη. Στούς τρεῖς λόφους της στηριγμένη μεγαλόπρεπα ἡ Φιλιππούπολη ξαπλώνεται στόν κάμπο, πού τόν παχαίνει τό πλούσιο ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ. Σαὐτή τήν πλούσια πολιτεία ὁ Ἑλληνισμός μεγαλούργησε 25 αἰῶνες. Ἡ Ἑλληνική ζωή δημιούργησε θρύλους, παραδόσεις, μύθους, ἱστορίες παραμυθένιες καί ἱστορία ἀληθινή.

Ὁ λαός τραγούδησε τήν Ἑλληνική λεβεντιά, τραγούδησε τή βαρειά δουλεία, τραγούδησε τόν ἔρωτα, τά βουνά, τά λαγγάδια, τήν ἐλευθερία. Ὡς τά 1906 οἱ Ἑλληνικές ἐκδηλώσεις ἐπικρατοῦσαν. Νά ἕνα τραγούδι γιά τή Φιλιππούπολη.

Ἄϊντε Φανοῦκα μ'
νά πᾶμ' στό Κάστρο
νά δγῆς τί πρᾶμα
νά δγῆς τί θᾶμα:
Ἀρνί χασάπη
βόδι σαράφι
μάγειρο γάτο
σκυλί γενᾶτο.

Ἄϊντε Φαινούκα μ'
νά πᾶμ' στό Κάστρο
νά δγῆς τί πρᾶμα
νά δγῆς τί θᾶμα
τζομπάνι λύκο
δεσπότη μπῖκο
γκάργιες παππάδες
ζάμπες ψαλτάδες.

Κάστρο ὠνόμαζαν οἱ Στενιμαχῖτες τήν Φιλιππούπολη, ὅπου ὀργανωμένος Ἑλληνικός πολιτισμός εἶχε γεννήσει κατάπληξη στούς περιηγητές τῶν χρόνων τῆς δουλείας ὡς καί στόν ποιητή Λαμαρτῖνο (1830).

Στή Φιλιππούπολη σώζονταν καί τό τραγούδι «Τά καστρινά κορίτσια». Μέ τό τραγοῦδι τοῦτο κοροϊδεύουν οἱ Στενιμαχῖτες τά κορίτσια τῆς Φιλιππουπόλεως.

Τά κορίτσια ἀπό τό Κάστρο κάνανε ἀναφορά
καί τή δίνουν στό Δεσπότη καί γυρεύουν παντρειά.
Κι ὁ Δεσπότης τίς ἐλέγει: «Λάβετε ὑπομονή
νά ρωτήξω, νά ξετάξω, ποῦναι οἱ καλοί γαμπροί».

3. Οἱ βιγκέρες εἶναι γνωστές. Ὡς τήν ἀπελευθέρωση τῆς Βουλγαρίας

1877-1879 καί τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, πού ἔγινε Ἡγεμονία, ἡ μόνη ψυχαγωγία τῶν Χριστιανῶν τῆς Φιλιππουπόλεως καί τῆς Στενιμάχου εἶταν οἱ βιγκέρες δηλ. οἰκογενειακές βραδυνές συναναστροφές. Τό βράδυ τῆς ὀνομαστικῆς γιορτῆς τοῦ νοικοκύρη καί τῆς νοικοκυρᾶς καί τοῦ πρωτότοκου γιοῦ, συγγενικές καί πολύ φιλικές οἰκογένειες μέ τό φαναράκι στό χέρι πήγαιναν στόν ἑορτάζοντα. Τά τραταμέντα – κεράσματα – ἦταν πλούσια ἀπό τό γλυκό ὡς τούς πικάντικους μεζέδες καί ποτά. Ἡ διασκέδαση ἄρχιζε μέ τροπάρια καί κουβέντες καί κατέληγε μέ τραγούδια πατριωτικά, κλέφτικα καί τῆς τάβλας καί χορευτικά καί διάφορα παιγνίδια, τό δαχτυλίδι, τήν κολοκυθιά, τόν βασιλιά. Τότε ἄκουγες τραγούδι σάν αὐτό.

– Ἐμεῖς δέν ἤρταμε ἐδῶ
νά φᾶμε καί νά πιοῦμε,
μόνο σᾶς ἀγαπήσαμε
κῆρταμε νά σᾶς δοῦμε.

– Σήκω καλή νοικοκυρά,
γουργούρισε ἡ κοιλιά μας
κέρνα μας τόν σιχτίρ-καφέ
νά πᾶμε στή δουλειά μας.

Ἡ κόρη τοῦ Τζεβράνη, ἦταν ἕνα τραγούδι χιλιοτραγούδιστο καί ἀγαπητό:

– Ἕνα βραδάκι θέλησα νά πάγω στό σεργιάνι
κι ἀπάντησα στό δρόμο μας τήν κόρη τοῦ Τζεβράνη
ἦταν κοντή καί λυγερή, ξανθιά καί μαυρομμάτα
κέλαμπαν τά ματάκια της ὅλο χάρι γιομᾶτα.
σεινάμενη - κουνάμενη ἐδῶ κἐκεῖ πατοῦσε
σάν περδικούλα στέκονταν σάν ἀετός πετοῦσε.
– Εὐχαριστῶ σε, Παναγιά, πού μοῦλαχε στή στράτα
Καί τώρα κάνε ταῖρι μου αὐτή τή μαυρομμάτα.

Αὐτός ὁ μοναδικός τρόπος τῆς βιγκέρας ἔφερνε σέπαφή τό λαό, τοῦ ἐπέτρεπε νά διασκεδάση ὁμαδικῶς, νά πιῆ, νά κάνη κέφι, νά τραγουδήση, νά ξεχάση τά βάσανά του, πού μένουν στή θύμηση τῶν γερόντων καί νοσταλγικά.

Ἀθῆναι, 13.1.55

2.

ΤΟ ΘΡΑΚΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΤΡΟΠΑΡΙ (1)

1. Σήμερα ἀγαπητοί Θρᾶκες, θά σᾶς μεταδώσουμε τραγούδια πού εἶναι πολύ σημαντικά, κατανυχτικά καί ἀργόσυρτα. Ὁ τόνος τους, τό ποιόν τους, ἡ ἔκφρασή τους εἶναι ἐκκλησιαστική. Νομίζεις πώς ἀκοῦς τροπάρια ἐκκλησιαστικά ψαλλόμενα ἀπό τό στασίδι τοῦ ψάλτου, ἀπό μιά χορωδία Βυζαντινή μέ

1. Βλ. θρακικό τραγούδι – Βυζαντινό τροπάρι, Πολ. Παπαχριστοδούλου Ἑταιρ. Θρακικῶν Μελετῶν, δημοσίευμα ἀριθ. 40.

αἴσθημα θρησκευτικό πολύ καί κατάνυξη. Αὐτή ἡ ὁμοιότητα τῶν Θρακικῶν τραγουδιῶν πρός τά Βυζαντινά τροπάρια εἶναι καταπληκτική.

–Ἐγώ εἶμαι ὀρφανό παιδί ἔχω καί χήρα μάννα.

2. Πῶς ἐξηγεῖται αὐτή ἡ ἐξαιρετική ὁμοιότητα μέ τό τροπάρι; Ξέρουμε ὅτι στή Θράκη ὁ λαός γνωρίζει νά ψέλνη καί νά σιγοψιθυρίζη ὅλα τά τροπάρια μαζί μέ τόν ψάλτη. Ξέρουμε ἀκόμα πώς στή Θράκη οἱ ψαλτάδες καί οἱ λαϊκοί τραγουδιστάδες προέρχονται ἀπό τό ἴδιο λαϊκό στρῶμα. Ἀπό τό λαό χειροτονοῦνται οἱ παπάδες, κι ἀπό τό λαό ἀναδείχνονται οἱ ψαλτάδες. Ἀκόμα καί οἱ δεσποτάδες κι αὐτοί ὅλοι προέρχονται ἀπό τό λαό καί δέ ξέρουμε ἀπό τούς πλούσιους νά θέλησε ποτέ κανείς νάσπασθῆ τό κληρικό ἀξίωμα καί νά ὑπηρετήση τήν ἐκκλησία. Ὅλοι οἱ ὑπηρέτες αὐτοί τῆς ἐκκλησίας προέρχονται ἀπό τό λαό, πού σιγοψιθυρίζει καί σιγοψάλλει τά τροπάρια σύγχρονα μέ τούς ψαλτάδες. Τόση μάλιστα εἶναι ἡ ἀφοσίωση τοῦ λαοῦ στήν ἐκκλησιαστική ὑμνωδία καί μουσική, ὥστε μέσ' ἀπό τό λαό βγαίνουν οἱ ψαλτάδες μέ ἱκανότητες φωνητικές καί μουσικές, πού νά συγκινοῦν τό λαό.

3. Στή Θράκη οὐδέποτε γλέντι ἄρχιζε μέ τραγούδι. Πρῶτα ὁ λαός ἔψελνε. Μαζί ὅλοι ἐπαναλάμβαναν τά ἐκκλησιαστικά τῆς γιορτῆς τῆς ἡμέρας. Ἄρχιζαν «ἀπό Θεοῦ» ὕστερα πίνοντας δοκίμαζαν νά τραγουδήσουν. Καί τραγουδώντας ἄκουγες τίς λαϊκές μελωδίες νά ξεποτυλίγωνται σάν βυζαντινά τροπάρια, ἴδια κι ἀπαράλλαχτα, ὅπως τά ψιθύρισαν στήν ἐκκλησιά. Τό τραγούδι πού ἀκούσατε, πρό ὀλίγου εἶναι πρώτου ἤχου κι ἄν θέλαμε νά τό προσαρμώσουμε σέ κάποιο τροπάρι, θά μπορούσαμε νά διαλέξουμε τό «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου» τῆς προηγιασμένης λειτουργίας, πού εἶναι πασίγνωστο στό λαό.

Ἀπό τήν Κιάκη Εὐδοξία Σαμμακοβιανή, τή νοικοκυρά τῶν Σχοινιῶν τῆς Κομοτηνῆς, καταγράψαμε ἕνα ἀριστουργηματικό τραγούδι, ἕνα ἀρχαιοπρεπές μελώδημα, πού συγκινεῖ ἀληθινά. Τό τραγούδι τοῦ Κάστρου τῆς Βορριᾶς.

–Καλόν τό Κάστρο τῆς Βορριᾶς.

Ἀγαπητοί Θρᾶκες, ὅπως ἀκούσατε, εἶναι ἦχου δευτέρου καί θά μποροῦσε εὔκολα κανένας νά τό συσχετίση πρός τό «ἄξιόν ἐστιν», τό ἀρχαῖον μέλος, πού ὅλος ὁ λαός τό ξέρει καί πού ψάλλεται καί στήν ἀκολουθία τοῦ γάμου, ὅταν μπαίνουν οἱ νεόνυμφοι στό σωλέα τῆς ἐκκλησίας. Ἄν συσχετίσουμε λοιπόν τά δυό, θά βροῦμε ὅτι ἔχουν ὁμοιότητα, καί συγγένεια στό χρῶμα τους.

4. Πῶς γίνεται αὐτό τό ὡραῖο πρᾶγμα νά μπῆ τό τραγούδι στά ἐκκλησιαστικά μελωδήματα ἤ τό ἐκκλησιαστικό μελώδημα στό λαϊκό τραγούδι;

Φαίνεται πολλές φορές οἱ δημιουργοί τῆς βυζαντινῆς μελωδίας νά ἦταν τραγουδιστές, πού ἔπαιζαν καί ὄργανα, εἴτε οἱ δημιουργοί τοῦ τραγουδιοῦ νάταν ψαλτάδες. Καί οἱ δυό ἀπό τό λαό βγαίναν. Ἕνας τσαγγάρης ἔφτανε νά γίνη πρωτοψάλτης κι ἕνας πραματευτής παπάς. Ὁ τραγουδιστής κάνοντας μιά λαϊκή μελωδία δανείζονταν ἀπό ἕνα γνωστό τροπάρι, ὅπως κι ἕνας ψάλτης ψάλλοντας μποροῦσε νά χρησιμοποιήση μιά καλή μελωδία λαϊκή. Ἔτσι μπορεῖ νά ἐξηγηθῆ

πῶς μέσα στά λαϊκά τραγούδια βρίσκουμε ἐκκλησιαστικές μελωδίες, κι ἀντίστοιχα, πῶς ἔχουν τροπάρια ἐκκλησιαστικά, αὐτούσιες θέσεις ἀπό λαϊκά τραγούδια[1].

Ἐδῶ τραγούδι: Ἀναδιαβαίνει τό πουλί. Καλλιπόλεως.

5. Αὐτή ἡ ἀλληλεπίδραση παρατηρεῖται σέ μεγάλο βαθμό στά Θρακικά τραγούδια, πού ἡ κατάνυξή τους καί τό χρῶμα τους καί ἡ μυστικοπάθειά τους εἶναι ξεχωριστή.

Στίς συλλογές τῶν Θρακικῶν τραγουδιῶν πού θά ἐκδώσουμε[1] ξεχωριστό κεφάλαιο θά καταλάβουν τά τραγούδια αὐτά, πού εἶναι καί πολλά. Λένε πώς τά τραγούδια μας εἶναι πολύ συγγενικά μέ τά τούρκικα. Αὐτό εἶναι ὄχι ἀληθινό. Τά τραγούδια μας εἶναι κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων μας τραγουδιῶν. Ἡ πηγή εἶναι μιά. Ἐκείνη, πού θεμέλιωσαν ὁ Ὀρφέας καί ὁ Μουσαῖος, πού δέν εἶναι ἄλλοι ἀπό τούς λαϊκούς ποιητάς καί μουσουργούς καί βάρδους τῆς μυθολογούμενης ἐποχῆς. (Βλ. Μουσικά κείμενα δημοτικῶν τραγουδιῶν τομ. 21 Ἀρχ. Θρακ. Θησ.).

Παίζοντας τή λύρα τους ἤ τόν αὐλό συνωδευμένα μέ τό τύμπανο, δημιουργοῦσαν τά πλούσια σ' αἴσθημα λαϊκά τραγούδια, πού ἦταν μᾶλλον θρησκευτικά. Τραγούδι τοῦ ἀργαλειοῦ.

–Διάζεται κόρη διάζεται διάζεται τό βλαντίν ντης
κι ὅλη ἡ χαρά δικήν ντης...

Ἡ Πηνελόπη ὕφαινε καί τραγουδοῦσε. Ἡ Κόνα Ἀμερσούδα σήμερα ὑφαίνει καί τραγουδεῖ. Ὅ,τι ἔκαμνε ἡ παλιά βασίλισσα τῆς Ἰθάκης, τό κάνει καί ἡ λαϊκή νοικοκυρά τῆς σήμερον. Μέ τά ἴδια συναισθήματα στίς ἴδιες στιγμές. Ὁ ἀργαλειός εἶναι διέξοδος στή ζωή, πού τῆς χρειάζεται καί τό τραγούδι.

6. Μέ ὅσα εἴπαμε κή χορωδία σᾶς τραγούδησε, ἀντιληφθῆκατε τί θησαυρούς κρύβει ἡ Θρακική ψυχή καί πῶς ξέρει νά ἐκφράζη τά συναισθήματά της μέ τή μουσική, ἐπηρεασμένη ἀπό τήν ἐκκλησία, τίς λειτουργίες, τίς ὑμνωδίες, τούς θρήνους, τά μοιρολόγια καί τά κατανυχτικά τροπάρια.

Ἀθῆναι 12.7.54

3.

Τ' ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΑ

Τ' ἀναστενάρια εἶναι ἕνα πολύτιμο λαϊκό Θρακικό ἔθιμο, πού ἔχει τήν ἀρχή του στήν παλιά ἀρχαιότητα, ὅπως λ.χ. στή λατρεία τοῦ Διονύσου μέ τή θυσία ταύρου, τήν χρησιμοποίηση τοῦ ἁματικοῦ νεροῦ τῶν ἁγιασμάτων, τοῦ χοροῦ,

1. Ἐκδόθηκε ὁ πρῶτος τόμος 83, λαϊκῶν μελωδιῶν ἀπό τό πλῆθος τῶν μουσικῶν κειμένων Θράκης, βλ. 21ον τόμ., Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ.

τῆς φωτιᾶς, καί τῶν ὀργάνων. Οἱ ἀναστενάρηδες εἶναι ἕνας θίασος ἀπό χριστιανούς χωρικούς εὐσεβέστατους μάλιστα θρησκόληπτους. Τά ἀναστενάρια εἶναι καί ὁ ἑορτασμός τοῦ ἐθίμου σέ τακτή ἡμέρα τήν 21-23 Μαΐου τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης, σύμφωνα μέ τό χριστιανικό ἑορτολόγιο. Ὅλων τῶν ἀναστενάρηδων προεξάρχει ὁ ἀ ρ χ ι α ν α σ τ ε ν ά ρ η ς, πού τόν ἀκολουθοῦν πειθαρχημένοι οἱ ἀναστενάρηδες. Τά παλιά ἀναστενάρια τοῦ 11ου αἰῶνα εἶναι οἱ πρόγονοι τῶν σημερινῶν. Τἄλεγαν ἀσθενάρια ἀ σ θ ε ν ά ρ ι α. Οἱ Βυζαντινοί χαρακτήριζαν τούς ἀναστενάρηδες ὡς δαιμονικούς ἀνθρώπους καί α ἰ μ ω π ο ύ ς δηλ. ψωραλέους, καί μέ τά μάτια διάστροφα καί μ' ἀρρωστιάρικο ἐξωτερικό. Αὐτά ὅμως εἶναι χαρακτηρισμός τῶν φανατικῶν καλογήρων καί τοῦ κλήρου. Τόνομά τους τό πῆραν ἀπό τούς ἀναστεναγμούς, πού τούς ξεφεύγουν τήν ὥρα τοῦ χοροῦ μπροστά στούς ἁγίους ἤ κι' ἀπό τό ἄχ τῶν ἁγίων, ὅταν, κατά τήν παράδοση καιότανε μέσα στήν ἐκκλησία καί ξεφωνοῦσαν ζητώντας ἔλεος.

Οἱ ἀναστενάρηδες στίς πράξεις τους τίς ἡμέρες τῶν ἑορτῶν 21-23 Μαΐου καταλαμβάνονται ἀπό τούς ἁγίους καί ἐ γ κ α λ ο ῦ ν τ α ι (δηλ. προστάζονται ἀπό αὐτούς) κι ἀποκτοῦν ἐγκαλεσμένοι τήν ἱκανότητα νά μπαίνουν στή φωτιά καί νά χορεύουν πολλήν ὥρα, χωρίς νά παθαίνουν ἐγκαύματα, χωρίς νά καίεται μιά τρίχα τῶν ποδιῶν τους.

Ἀπό τό στόμα τῶν ἀναστενάρηδων ἀκούει κανείς ἑρμηνεῖες ἁπλές τῶν πράξεών τους, πού δείχνουν τήν ἀπόλυτη πίστη στούς ἁγίους προστάτες των. Αὐτοί τούς διατάσσουν – λένε – αὐτοί τούς δίνουν ἀντοχή καί ψυχική δύναμη γιά νά τελέσουν τήν πυροβασία χωρίς νά καίωνται.

Ἄλλοτε τ' ἀναστενάρια ἐγίνονταν στήν Ἀνατολική γωνιά τῆς Ἀνατολικῆς πρός τήν Μαύρη Θάλασσα, στήν ἐπαρχία Ἀγαθουπόλεως καί Βιζύης. Τώρα μετά τήν ἀνταλλαγή τῶν Ἑλλήνων τῆς Θράκης, τελοῦνται σέ τέσσερα σημεῖα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καί πρό παντός στό Λαγκαδᾶ καί Ἁγ. Ἑλένη Σερρῶν. Περιγραφή τοῦ τόπου αὐτῆς τῆς Θράκης ἔχουμε ἀπό τόν Ἀν. Χουρμουζιάδη, πού παριστάνει στό βιβλίο του «τ' Ἀναστενάρια», ὅπως πράγματι εἶναι. Τό χῶρο κατάκλειστο μέσα σέ δάση καί βουνά. Αὐτή ἡ ἀπομόνωση εἶναι πού περιέσωσε τό ἔθιμο, γιατί καμμιά ξένη ἐπικοινωνία δέ μπόρεσε νά ἐπιδράση καί στό ἔθιμο καί τούς κατοίκους. Μέ τή μετανάστευση 1914 τό ἔθιμο παρ' ὀλίγο νά χαθῆ. Σήμερα χάρις στίς προσπάθειές μας καί ἰδίως τίς φροντίδες τοῦ κ. Τανάγρα ἐπανελήφθη μέ ἐπιτυχία. Οἱ χωρικοί αὐτοί πού ἀποτελοῦν τόν θίασο, ἔχουν τίς εἰκόνες τῶν ἁγίων παμπάλαιες κι αὐτές, πού τίς βγάζουν ἀπό τά καλύμματα γιά τό τριήμερο τῶν ἑορτῶν μόνο. Τίς ἔχουν τυλιγμένες σέ πάνινες θῆκες, πού λέγονται «ποδιές». Ὑπάρχουν λαϊκές παραδόσεις ἀπό ποῦ προῆλθε ἡ ποδιά. Τά εἰκονίσματα αὐτά εἶναι ἐπάργυρα μέ διάφορα τεχνουργήματα, πού παριστάνουν τούς προστάτες ἁγίους. Οἱ φάσεις τοῦ ἐθίμου εἶναι οἱ ἑξῆς κατά τό ἄγραφο τυπικό τους:

1. Ἡ μεταφορά τοῦ ταύρου – μπικαδιοῦ – ἀπό τό λιβάδι στόν τόπο τῆς

θυσίας, πού τόν συνοδεύουν τά ὄργανα. Τοῦτο εἶναι παλαιό γνωστότατο ἔθιμο ἀπό τή λατρεία τοῦ Διονύσου.

2. Ὁ ἁγιασμός στό ἁγίασμα μέ ἀρτοκλασία. Γιά τ' ἁγιάσματα ὁ λαός πιστεύει, πώς τό νερό πού πηγάζει ἀθόρυβα κι' ἀνεβαίνει, εἶναι ἰαματικό καί θεραπεύει πολλές ἀσθένειες. Οἱ ἀναστενάρηδες πηγαίνοντας μέ πομπή στ' ἁγίασμα, ἁγιάζουν τά νερά καί ραντίζονται. Ραντίζουν τούς ἀρρώστους, ὅπως στήν κολυμβήθρα τοῦ Σιλωάμ, ραντίζουν τά ζῶα καί τά σπίτια τους μέ τήν πίστη, ὅτι μέσα στό νερό, ὑπάρχει ἡ «ἐμποιητικῆς ὑγείας καί νόσων ἀπελατικῆς» δύναμη.

3. Μετά τόν ἁγιασμό γίνεται ἡ θυσία τοῦ ταύρου – μπικαδιοῦ – στά θεμέλια τῆς ἐκκλησίας. Ὁ ἱερέας διαβάζει εὐχήν. Εὐχές θυσίας ὑπάρχουν πολλές. Τεμαχίζεται κατόπιν τό κρέας καί μοιράζεται στούς χωρικούς. Τό δέρμα ἐπίσης τεμαχίζεται καί μοιράζεται. Τοῦτο εἶναι ἀρχαῖο ἔθιμο ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Διονύσου.

4. Ἡ ψυχική κατάσταση τῶν ἀναστενάρηδων πρό, καί μετά τή θυσία, εἶναι ἐκστατική καί γεμάτη ἀγωνία. Κάθονται σιωπηλοί καί σκεπτικοί. Πάντοτε προσβλέπουν τά εἰκονίσματα πού προσμένουν τό «ἐγκάλεσμα» τῶν ἁγίων. Τό ἐγκάλεσμα εἶναι «ἡ πνοή καί ἡ φωτιά», κατά τή λαϊκή ἔκφραση, τῶν ἁγίων, πού τούς προστάζει νά μποῦν στή φωτιά. Καί ἡ προσταγή ἔρχεται αἰφνίδια. Μέ τήν προσταγή ἀρχίζει ὁ χορός κ' εἶναι συγκλονιστικός. Κάνουν βήματα ἐμπρός καί πίσω. Δεξιά καί ἀριστερά πάντοτε ρυθμικά σύμφωνα μέ τόν ἦχο τῶν ὀργάνων πού παίζουν. Ἱδρώνουν πολύ καί δέν αἰσθάνονται κόπωση. Ὁ κόπος κατ' αὐτούς εἶναι ἀπιστία, γιατί μαζί τους χορεύουν καί οἱ ἅγιοι, πού τούς κρατᾶν τούς ὤμους, τήν καρδιά, καί τούς προστατεύουν καί δυναμώνουν.

5. Μέ τήν παύση τοῦ χοροῦ, γονατίζουν, θυμιατίζουν, κάνουν μετάνοιες. Τά τραγούδια τους εἶναι ὄχι τά ἐκκλησιαστικά τροπάρια ἀλλ' ἡρωϊκά τραγούδια ἀκριτικά γεμᾶτα ρυθμό, ὅπως καί τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Μ' αὐτά ὑμνοῦν τά κατορθώματα τῶν ἁγίων. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶναι ὁ προστάτης, ὁ ἡρωϊκός τῶν Χριστιανῶν, ὁ θεμελιωτής τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἔτσι ἐξηγοῦνται τά τραγούδια:

Κάτω στόν Ἁγιθόδωρο στόν Ἁγιοκωνσταντῖνο
δώδεκα δίπλες ὁ χορός καί δεκαχτώ μπαλαῖστρες.

6. Ἀκολουθεῖ ἡ π υ ρ ο β α σ ί α, πού εἶναι, ὅπως λένε, ἡ ἀνάμνηση τῆς σωτηρίας τῶν ἁγίων εἰκόνων μέσ' ἀπό τήν καιομένη ἐκκλησία, πού κάποτε συνδαυλιστής ἀνάβει τήν πυρά. Ἡ πυροβασία δείχνει τί κατορθώνει ἡ ἀληθινή πίστη. Μ' αὐτή τήν παράδοση ξεκινοῦν στό κατόρθωμα τοῦτο. Στήν πυροβασία χορεύοντας σέ μιά μεγάλη φωτιά πάνω ὅπου καίονται διακόσιες καί πλέον ὀκάδες ξύλα μαζί, «τά παλιούργια» ἀπό τό ἁγίασμα καί σχηματίζεται ἡ θρακιά, κατορθώνουν νά βγαίνουν οἱ ἀναστενάρηδες ἄθικτοι, δροσεροί, χωρίς νά πειραχθῆ μιά τρίχα τῶν ποδιῶν τους.

Τούς δροσίζει ἡ Ἁγ. Ἑλένη, λένε, μέ μιά ποτιστήρα.

α) Τή φωτιά τήν ἀνάβει καί τή δαυλίζει καί τήν συντηρεῖ εἰδικός ἀναστενάρης, πού ξαίρει ἀπό τήν τέχνη αὐτή. Εἶναι τελετουργία τό ἄναμμα ὅταν δοθῆ ἡ ἐντολή τοῦ Ἁγίου ἀπό τόν ἀρχιαναστενάρη.

β) Ἡ πομπή ξεκινᾶ ἀπό τό σπίτι τοῦ ἀρχιαναστενάρη μέ τίς εἰκόνες στά χέρια καί προχωρεῖ πρός τό σταυροδρόμι, πού μπαίνει στό χωριό. Ἐκεῖθε μπαίνουν καί βγαίνουν τά κακά πνεύματα κ' οἱ ἀρρώστειες. Στό ἁλῶνι ἐκεῖ, ἀνάβεται ἡ φωτιά, πού καίει σέ 200 βαθμούς, ἱκανούς νἀπανθρακώσουν τό κάθε τι καί κεῖ μέσα φθάνοντας ἡ πομπή μέ τούς ἁγίους ὑψηλά, ρίχνονται στή φωτιά, ἐνῶ ὁ λαός χορεύει γύρω τους. Ὁ χορός γίνεται σταυρωτός. Μιά μπαίνουν καί μιά βγαίνουν. Τό χορό τῆς φωτιᾶς συνοδεύουν τά μουσικά ὄργανα, ἡ λύρα, ἡ γκάϊντα καί τό τύμπανο, ἀχώριστα ἀπό τή γιορτή. Μ' αὐτά ἑρμηνεύεται τό μουσικό θρησκευτικό αἴσθημα. Κι ὅταν ἡ φωτιά, κάτω ἀπό τά πόδια τους, γίνη στάχτη μαύρη, τότε καταπαύει ὁ χορός καί ἡ πομπή ἐπιστρέφει μέ τήν ἴδια τάξη πού ἦλθε, πάλι στό κονάκι: δηλ. στό σπίτι τοῦ ἀρχιαναστενάρη μέ τίς εἰκόνες ὑψωμένες στά χέρια.

7. Οἱ ὀργανοπαῖκτες εἶναι κι αὐτοί μέλη τοῦ θιάσου, μυημένοι στό ἔθιμο. Παίζουν καί παίζοντας ἑρμηνεύουν τά συναισθήματα τῆς ψυχῆς των. Εἶναι οἱ διερμηνεῖς τῶν συναισθημάτων τοῦ λαοῦ. Πάσχουν καί αὐτοί καί τό πάθος τους γίνεται ρυθμός, γίνεται χορός, γίνεται διθύραμβος.

8. Τέλος ἀκολουθεῖ ἡ ἀπάθεια τῶν καιομένων ποδιῶν – ἡ ἀκαΐα – ὅπως λέγεται πού ἀποτελεῖ ἕνα φαινόμενο δυσερμήνευτο. Οἱ ψυχικές ἔρευνες δίδουν ἐξηγήσεις, πού εἶναι ἄλλο θέμα, θέμα μᾶλλον πού ἀνάγεται στίς μελέτες τῶν ψυχικῶν ἐρευνῶν. Τό ἔθιμο αὐτό γίνεται κάθε χρόνο. Γίνεται μέ θρησκευτική κατάνυξη, γίνεται μέ ἀληθινή πίστη σ' ὅλα τά σημεῖα καί ἀκρίβεια μέ τό τυπικό του, πού οἱ αἰῶνες καθιέρωσαν ἄγραφο.

9. Στήν ἐπιστροφή πού γίνεται μέ τήν ἴδια πομπή, σχηματίζεται χορός ἀπ' ὅλο τό λαό. Προηγεῖται ὁ ἀρχιαναστενάρης χορεύοντας καί φέρνουν τρεῖς γύρους γύρω στό κονάκι ὅτε καί γίνεται ἡ ἀπόλυση, ὅπως ἀκριβῶς σέ μιά ἐκκλησιαστική ἱεροτελεστία.

Τήν ἀκαΐα τῶν ποδιῶν πάντοτε ἤλεγξαν ἰατροί παριστάμενοι καί κάθε φορά ἔχουμε τή μαρτυρία ἀξιολόγων ἐπιστημόνων, ὅπως τοῦ κ. Κωνσταντινίδη καί τοῦ κ. Βλαστοῦ ψυχιάτρων.

Αὐτό εἶναι περιληπτικῶς τό τελούμενο ἔθιμο τοῦ Λαγκαδᾶ στίς 21-23 Μαΐου πού τόσος κόσμος ξένος τό παρακολουθεῖ μέ περιέργεια καί θαυμασμό, καί μεῖς ἔχουμε νά τό διαφυλάξουμε ἀκέραιο, ὡς ἔθιμο ἐθνικό καί λαϊκό.

Ἀθῆναι 4.4.53

Δ΄

ΔΥΟ ΠΑΣΧΑΛΙΑΤΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΥΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ι.

ΤΟ ΤΟΥΦΕΚΙ ΤΗΣ ΠΑΣΧΑΛΙΑΣ

Ὅσα θυμᾶμαι ἀπό τήν παιδική μου ζωή, πάντα τό καθένα στόν καιρό ἐπανέρχεται στή μνήμη μου ζωηρά. Ξεπηδᾶ μέ χάρη ἀνάμεσα στό πλῆθος τῶν παλιῶν ἀναμνήσεων κι' ἀγωνίζεται νά ἐπικρατήση. Ἔτσι σήμερα, μοῦρθε στή μνήμη, πῶς κι' ἐγώ μιά φορά παιδί ἀγωνίσθηκα ν' ἀποχτήσω τουφέκι βροντερό τήν ἡμέρα τῆς Πασχαλιᾶς.

Στή Θράκη ὅλα τά παιδιά τό Πάσχα ἀγωνίζονταν τόν παλιό καιρό ν' ἀποκτήσουν ἕνα τουφέκι. Οἱ μεγάλοι τά μεσάνυχτα στήν Ἀνάσταση ἤ τή Δευτερανάσταση ἐννοοῦσαν νά βροντήξουν στό πέρασμα τῆς Ἀναστάσεως τό τουφέκι τους. Ὅλον τόν καιρό τό ἔχαν κρυμμένο. Τότε ὅμως τό βγάζαν καί βροντοῦσαν. Κρύπτη ἦταν τό ταβάνι τῆς ἀποθήκης, ἤ ὁ ἀχυρώνας. Ἀπό κεῖ τό βγάζαν, τό γυάλιζαν, τό χάϊδευαν, τό χαίρονταν στήν ἀγκαλιά σά μωρό παιδί καί τά μεσάνυχτα τό βάζαν νά κροτήση ... γενναῖα.

Τά ὅπλα ἀπαγορεύονταν στούς «δούλους». Ἀλλά οἱ «δοῦλοι» δέν ὑπάκουαν τέτοια μέρα: Γέμιζαν τά ὀπισθογεμῆ μέ πανιά καί μπαρούτι καί διαλαλοῦσαν τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Ἔτσι οἱ Τοῦρκοι κάνοντας τήν ἀνάγκην φιλοτιμία, χαμογελοῦσαν ἀντί νά κυνηγοῦν τά παιδιά μέ τά τουφέκια.

Πλησίαζε τό Πάσχα, λοιπόν, καί μ' ἔπιασε ἡ ἀθεράπευτη ἐπιθυμία νά ρίξω κι' ἐγώ μιά τουφεκιά. Πῶς ὅμως νά ρίξω τουφεκιά, πού ἐγώ ἤμουν ψαλτάκι; Ποῦ θά κρατοῦσα τό τουφέκι μου, πῶς θά τό γέμιζα μπαρούτι καί πῶς θά τραβοῦσα τή σκανδάλη;

Κι' ὅμως τό ἀποφάσισα. Εἶχα ἐξοικονομήσει τά λεφτά μέ πολύν κόπο, κρατώντας τό μπακίρι τ' ἁγιασμοῦ κάθε πρωτομηνιά. Ὅσα φιλοδωρήματα εἶχα πάρει φωτίζοντας στά σπίτια ἐκεῖνο τό μῆνα, τά ἔκρυψα, καί μ' αὐτά κατεβαίνοντας στήν ἀγορά, ἀγόρασα τό μικρό τουφέκι. Ὅλα αὐτά ἔγιναν μυστικά. Τό ἔχα κρύψει στόν τοῖχο τῆς αὐλῆς μας, καί γεμᾶτος ἐλπίδα καί χαρά, πρόσμενα τή νύχτα τῆς Πασχαλιᾶς.

Τί νύχτα ἦταν ἐκείνη! Ἀνοιξιάτικος καιρός, θαῦμα! Ὁ οὐρανός γεμάτος ἄστρα. Πασχαλιές καί σπάρτα καί αἰγοκλήματα στίς δόξες τους. Χυνόταν ἡμυρωδιά μεθυστική. Οἱ κληματαριές κρέμασαν τίς φυλλωσιές τους, τό χαμομῆλι σχημάτιζε ἄλλον «ἀστερόεντα οὐρανόν» στή γῆ. Οἱ παπαροῦνες ὕψωναν τά φέσια τους σάν ἀράπικοι στρατιῶτες καί οἱ καμπάνες χτυποῦσαν τό χαρμόσυνο χτύπημά τους διαλαλώντας τήν Ἀνάσταση.

* * *

Εἴχαμε κοιμηθῆ ἀπό νωρίς. Ἀπό τό χτύπημα τῆς καμπάνας, πεταχτήκαμε καί ντυθήκαμε τά «καλά» μας. Μέ τίς λαμπάδες στό χέρι ἀκολουθώντας τόν πατέρα μας τόν Παπαχριστόδουλο, σύραμε γιά τήν ἐκκλησιά.

Ὁ πατέρας μου ὥσπου νά βάλη τόν τζουμπέ του, ἐγώ εἶχα ξεφύγει ἀπό κοντά του καί πλησιάζοντας τήν τρύπα τοῦ τοίχου πάτησα σέ δυό μεγάλες πέτρες κι' ἔκανα νά χώσω τό χέρι μου καί νά σύρω τό τουφέκι πού μέ τόσον κόπο ἀγόρασα καί τόση κατάνυξη καί μυστικότητα ἔκρυψα στήν κρύπτη – τό λαχταριστό τουφέκι μου τῆς Πασχαλιᾶς!

Χώνοντας τό χεράκι μου ὅμως, ἀντιλήφθηκα πώς μέσα στήν τρύπα δέν ἦταν πιά τό τουφέκι τῆς Πασχαλιᾶς. Ἐκεῖ ἔπιασα – σάν νάπιανα ἀπό τή ράχη ἕνα παγωμένο φίδι – ἕνα χαρτί!

Πάγωσα ἀπό φόβο καί κατέβηκα ἀπό τίς πέτρες. Ἦταν σκοτάδι καί δέν μπόρεσα νά δῶ τό χαρτί. Τόκρυψα ὅμως στό ροῦχο μου καί καταλυπημένος ἀποτραβήχτηκα κοντά στόν πατέρα μου, πού ἐφτά ἀγόρια τόν ἀκολουθήσαμε στήν ἐκκλησία.

Μπαίνοντας στό ἱερό, εἴδαμε τόν Μιχαήλ καί Γαβριήλ νά μᾶς χαμογελοῦν στήν ἱερή θύρα ἀριστερά. Ἦταν οἱ ψυχοπομποί, αὐστηροί, σπαθάτοι μέ πύρινα σπαθιά, καί λαμπροφορεμένοι καί φτερωτοί. Φιλήσαμε τό χέρι τοῦ πατέρα μας, πού ἄρχισε νά ντύνεται τά χρυσά του ἄμφια καί τραβηχθήκαμε καί οἱ ἐφτά στό χρέος μας. Ὁ μεγάλος ἦταν πρωτοψάλτης, ἐγώ κανονάρχης. Ὅλοι πήγαμε στή θέση μας. Τότε ἔλαμψε τό φῶς.

Ὁ πατέρας μου ψάλλοντας. «Δεῦτε, λάβετε φῶς» ἄνοιξε τά βημόθυρα καί μέ τή βαρειά του φωνή διαλάλησε ὡραῖος, κατάξανθος, κατάχρυσος, μέ τό τρικέρι στό χέρι, «ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός».

Ἡ ἐκκλησιὰ ἔλαμψε! Ἄναψαν οἱ πολυέλαιοι, ἔφεξαν τά πάντα. Ἕνας ζωγράφος θά μποροῦσε ν' ἀπεικονίση τούτη τήν ὥρα ὅλο τό πλήρωμα εὐτυχισμένο μέσα στό ρόδινο φῶς. Ἡ Παναγία ἀγκαλοφοροῦσα χαμογελοῦσε – ἡ Μάνα τοῦ Χριστοῦ ἀπό τή θέση της.

Ἐγώ ἔψελνα τά τροπάρια, μά ὁ νοῦς μου εἶχε σαλέψει ἀπό τό πάθημά μου. «Νά μήν ἔχω τό τουφέκι μου κι' ἐγώ τώρα;» ἀναρωτιόμουν, καί τά χείλη μου ἔψελναν: «Ἔκστηθι φρίττων, οὐρανέ, καί σαλευθήτωσαν τά θεμέλια τῆς γῆς ...» – Τά χείλη μου ἔψελναν μά ἡ σκέψη μου ἦταν ἀλλοῦ.

Ἔτσι ὁ πατέρας μου ἔξω στήν αὐλή τῆς ἐκκλησιᾶς βροντοφώνησε κάτω ἀπό τήν κληματαριά τό «Χριστός ἀνέστη». Ὡς τότε ἔψελνα μέ πικρία καί παράπονο γιά τό χάσιμο τοῦ τουφεκιοῦ μου. Δέ γιόρταζα, πενθοῦσα. Μά σάν ἄρχισαν νά βροντοκοποῦν τά τουφέκια καί νά διαλαλοῦν τή χαρά τοῦ κόσμου, ἐγώ ντροπιασμένος ἀφήνοντας τήν ψαλτική, χώθηκα μέσα στήν ἐκκλησία καί μπῆκα στό ἱερό.

– Τί ἔχεις παιδί μου; μέ ρώτησε ὁ πατέρας μου, ὅταν μ' ἔχασε ἀπό μπροστά του στόν αὐλόγυρο καί μέ βρῆκε ἀργότερα στό ἱερό.

– Ἔχασα τό τουφέκι μου, πατέρα! εἶπα μέ μιά σερνάμενη φωνή καί ἀποκαρδιωμένος ἔκλαψα πικρά. Ἀποκάλυψα τό πάθημά μου.

Τότε στό φῶς τῆς Πασχαλιᾶς ἔσυρα ἀπό τόν κόρφο μου καί τό χαρτί πού βρῆκα στή θέση τοῦ τουφεκιοῦ μου. Τό ἄνοιξα καί εἶδα μέ δακρυσμένα μάτια, γραμμένο: «Ἐσύ ψέλνεις, ἐσένα δέ σοῦ πρέπει τουφέκι, ρασοφορεμένε ἀναγνώστα. Τό τουφέκι ἀνήκει σέ μένα, πού θά μέ δῆς τή νύχτα νά ρίχνω τή μιά πάνω στήν ἄλλη»!

Διάβασα τά λόγια καί παρηγορήθηκα: – «Ἀναγνώστης εἶμαι, λέγω τόν Ἀπόστολο, μπορεῖ νά μή νάναι σωστό νά κρατῶ τουφέκι». Καί βγῆκα πάλι κοντά στόν ἀδελφό μου τόν πρωτοψάλτη κι' ἄρχισα μαζί του μέ τή σουβλερή μου φωνή νά ψέλνω: «Δεῦτε ἀπό θέας γυναῖκες εὐαγγελίστριαι, καί τήν Σιών εἴπατε: δέχου παρ' ἡμῶν χαρᾶς εὐαγγέλια τῆς Ἀναστάσεως Χριστοῦ ...».

Ἐκείνη τή χρονιά μέ τό πάθημά μου πού μοῦγινε δίδαγμα, ἀποφάσισα νά μήν ξαναγοράσω πιά τουφέκι τῆς Πασχαλιᾶς.

2.

ΑΡΓΟΠΟΡΗΜΕΝΟ ΠΑΣΧΑ

Τά σύγνεφα, πού προμηνᾶν φουσκοδενδριά καί βροχή, σκέπαζαν τόν οὐρανό. Ἀραιά-ἀραιά ξάνοιγαν σά μαγνάδια ξεσχισμένα καί φανέρωναν τόν λαμπρό γαλάζιον οὐρανό. Κι ὁ ἥλιος κάποτε ξεπερνοῦσε κἔβλεπες ροδίσματα δῶ καί κεῖ καί πάνω στό φρούριο τό ἐρειπωμένο. Ὅλα μοσχομύριζαν σέ μιά ἀτμόσφαιρα γαληνεμένη. Κόπασε ὁ θρῆνος τῶν ἀρνιῶν, πού σφαγμένα τώρα κρέμονταν τό καθένα ἀπό τό ποδάρι του, κι' ἀπαλλαγμένα ἀπό τά ἐντόσθιά τους, σκεπασμένα μέ τή μαντήλα καί κρεμασμένα ἀπό τό τσιγγέλι. Μόνο κανένα τσομπανόσκυλο γαύγιζε ἀπειλητικά ἤ κλαψάρικα.

Ὁ Παπαχρῆστος διάβασε στήν ἐκκλησιά ὅλη τήν ἀκολουθία τοῦ Μεγαλοσάββατου. Ἔψαλε τή λειτουργία ὅλη, εἶπε τό «τίς Θεός Μέγας», σκόρπισε τά βάγια καί τίς δάφνες, διάβασε τίς προφητεῖες καί τελείωσε τό μεγάλο ἑσπερινό. Ἔγινε κοντά μεσημέρι, ὅταν πιά ξεντύθηκε τἄμφιά του, καί κουρασμένος τράβηξε στό σπίτι του. Στό σαλόνι του ἀντίκρυσε τἀχνιστά πασχαλινά τσουρέκια, χάρηκε τήν μεγάλη κούπα γεμάτη ἀβγά κόκκινα, εἶδε στό τσιγγέλι τάρνί του τετράπαχο. – Δόξα νἄχη ὁ Θεός, εἶπε καί ἔβγαλε τό καλυμαῦχι του, ἀνέμισε τά μαλλιά του κι ἀποτίναξε καί τόν τζουμπέ του. Ἔμεινε μέ τἀντερί, ἐλεύθερος καί εὐχαριστημένος. Ἡ παπαδιά τόν προσηκώθηκε μπαίνοντας, κι' ἡ Αὐγή – ἡ κρουσταλλένια του παιδούλα – τοῦφερε τόν καφέ του σέ μεγάλο φιλτζάνι. – Ὁρίστε, πατέρα, εἶπε κι' ἀπίθωσε τό φιλτζάνι ἀχνιστό. Σάν ἤπιε τόν καφέ του ξανάβαλε τό καλυμαύχι του καί πῆρε τό ραβδί του γιά νά πάγη στήν ἀγορά τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ θἀντάμωνε τούς προύχοντες τοῦ χωριοῦ τούς

μεγάλους ἀφεντάδες μέ τά πολλά στρέμματα γῆς στόν κάμπο, μέ τίς ἀγελαριές, τίς στάνες, τ᾽ ἀμέτρητα λειβάδια.

– Δι᾽ εὐχῶν μας τοῦ εἶπαν στό ἔμπα του.

– Μέ τήν εὐχή τοῦ Θεοῦ!

Ἐκεῖ ἀπό λόγο σέ λόγο εἶπαν τά συμφέροντά τους, τά ἐντερέσσα τοῦ χωριοῦ καί τῆς κοινότητας. Τούς μίλησε ὁ παπᾶς ἐγκάρδια γιά τήν ἐκκλησία, γιά τό σχολειό καί τούς εὐχήθηκε «καλή ἀντάμωση». Εἶταν πιά μεσημέρι κι ὁ καθένας τράβηξε γιά τό σπίτι του νά καθήση στό τραπέζι.

* * *

Ὁ ἥλιος εἶταν ἀκόμη πολύ ψηλά. Ὁ Παπαχρῆστος κοιμότανε ὡραῖα στό μιντέρι του, πού ὁ ἥλιος σχίζοντας τά ἐλαφρά σύγνεφα, ἔρριχνε τό λαμπρό του φῶς πάνω του. Δέν ἀνέπνεε ὁ παπᾶς, τόσο ἥμερος θαρρεῖς καί βρισκότανε στόν ἄλλο κόσμο. Ἔξαφνα ὁ κράχτης τοῦ χωριοῦ χτύπησε τήν πόρτα τοῦ αὐλόγυρου. Ὁ Μοῦρτζος τό σκυλί του γαύγισε κἔτρεξε, μά πρόφταξε κ᾽ ἡ Αὐγή. – Μέσα, Μοῦρτζο, μέσα. Τό σκυλί κούνησε τήν οὐρά καί ὑπάκουο ὑποχώρισε στό πλάγι τῆς χαριτωμένης μοναχοκόρης τοῦ Παπαχρήστου.

– Παπᾶ γρήγορα, γιατί ἔπιασαν τόν ἄρχοντα τοῦ χωριοῦ τόν κύρ Βασίλη τό Σγουρό.

Ἔτρεξε ἡ παπαδιά νά μάθη. Ὁ παπᾶς κοιμᾶται, εἶπε, καί ποιόν ἔπιασαν;

– Κλέφτες ἔζωσαν τό χωριό καί πῆραν ἀπό τό σπίτι του τόν κύρ Βασίλη τόν Ἐπίτροπο.

Ὁ παπᾶς πετάχτηκε ἀπό τό μιντέρι του, ἅμα ἄκουσε τό μήνυμα.

– Ποιόν ἔπιασαν, μπρέ Νικόλα, δέ μοῦ λές, ρώτησε ἀνοίγοντας τό παράθυρο, κ᾽ ὡς που ν᾽ ἀκούση τό μήνυμα εἶχε βάλει τό ράσο του, βούτηξε τό καλυμαῦχι του στό κεφάλι καί μεγαλόπρεπος πετάχτηκε ὄξω σείοντας τό τζουμπέ του καί τά φαρδομάνικά του.

* * *

Στό σουρούπωμα ζωσμένος τἄρματά του ὡδηγοῦσε ἀνηφορίζοντας τό βουνό τούς ἀρματωμένους τοῦ χωριοῦ ν᾽ ἀποκόψη τό δρόμο τῶν κλεφτῶν πού ἔφευγαν συναποκομίζοντας καί τόν Ἐπίτροπο τόν κύρ Βασίλη. Ὁ Παπα-Χρῆστος ἤξαιρε ἀπό μονοπάτια, ἤξαιρε ἀπό καρτέρια καί μετερίζια καί παγάνες καί ἀμάχη. Ἔτσι βαδίζοντας ὧρες μπόρεσε νἀποκόψη τό δρόμο τῆς κλεφτουργιᾶς, πού ἀπό τή Βουλγαρία μπῆκαν στή Θράκη ἀρματωμένοι νά κουρσέψουν τόν ἑλληνικό προμαχῶνα στά κράσπεδα τοῦ βουνοῦ Πασχαλιά ξημερώματα. Ἐκεῖ πρόσμενέ τό πέρασμά τους. Εἶχε νυχτώσει καλά καί τἄστρα ἄρχισαν νά λαμπυρίζουν χαρούμενα μέσ᾽ ἀπό ξεσκισμένα σύγνεφα: Ἔσβηναν κι ἄναβαν σάν φανάρια φάρων ἀντικρυστά σέ κάποιο στενοπέρασμα.

Ἡ ὥρα περνοῦσε σιγά καί σιγανά. Τά λεφτά εἶταν χρόνος καί οἱ ὧρες

αἰῶνες. Καρδιοχτύπι ἔνοιωθαν στήν ἄγρια σιγαλιά τοῦ Μεγασάββατου αὐτοῦ. Ὅταν πλησίαζαν τά μεσάνυχτα φάνηκε ἡ κλεφτουργιά ν' ἀνεβαίνη τό μονοπάτι ἕνας ἕνας κι ἀραιά. Ξεχώρισαν μέσα στό σκοτάδι τούς ἁρματωμένους καί τούς ἄφηκαν νά πλησιάσουν σάπόσταση βολῆς. Ἔτσι ἀνίδεους τούς εἶχαν πιά κοντά τους, ὅταν ὁ Παπαχρῆστος πρόσταξε νά τούς ριχτοῦν. Στήν πρώτη τους ριξιά οἱ ἁρματωμένοι ξαφνιάστηκαν καί τόβαλαν στά πόδια. Ὁ Ἐπίτροπος ὁ Σγουρός ὀπισθάγκωνα δεμένος ρίχτηκε κάτω καί σερνάμενος κρύφτηκε κάπου πίσω ἀπό τά βράχια. Τό βουνορίζι ἤχησε πολλήν ὥραν ἀπό τήν ἀμάχη. Ἑκατοστές βόλια ἔπεσαν ὡς που ἡ κλεφτουριά σκορπίσθηκε ἀλαφιασμένη δίχως νά ρίξη ντουφεκιά.

– Κυρ Βασίλη, ἀκουότανε στή σιγαλιά ἀπανωτά ἡ φωνή τοῦ Παπᾶ πού ὄρθιος πότε, πότε σκυμένος καλοῦσε τόν Ἐπίτροπο νἀπαντήση. Πολλήν ὥρα ψαχουλεύοντας στό φῶς τῶν ἄστρων μπόρεσαν νά βροῦν τόν ἄρχοντα τοῦ χωριοῦ τους πισθάγκωνα δεμένον νά σέρνεται πρός τίς φωνές χωρίς νά βγάζη φωνή ὁ ἴδιος.

Ὅταν ἀνταμώθηκαν ὅλοι γύρω στόν Ἐπίτροπο πασίχαροι, κατάκοποι τόν ἀγκάλιασαν καί τοὔλυσαν τά σίδερα ἀπό τά χέρια. Εἶταν ἡ ὥρα πρός τά ξημερώματα, ὅταν πλησίασαν στό χωριό. Ἀπό τό ἐρειπωμένο φρούριο, – τό βυζαντινό – φάνηκε τό χωριό σκοτισμένο ἀκόμα καί βουβό.

– Ἄς ρίξουμε παιδιά νά εἰδεάσουμε τό λαό. Κιἄρχεψε ὁ παπάς κοἱ σύντροφοί του νά βροντοκοπᾶν σάν στήν ἀνάσταση. Εἶταν ντουφεκιές χαρούμενες. Ὅλο τό χωριό ἀλάλαξε. Κιἀκούστηκαν τά καμπανοχτυπήματα χαρούμενα. Ὁ λαός ξεχύθηκε στό δρόμο τοῦ χωριοῦ πρός τά σύνορα. Αὐτό εἶταν Ἀνάσταση. Ἄναψαν τά κεριά τους, ἔψελναν Χριστός ἀνέστη. Ἔτσι στό μεγάλο πηγάδι, στό ἔμπα τοῦ χωριοῦ, ὅπου πότιζαν τά ζᾶ τῆς ἀγέλης, ἐκεῖ ἀντάμωσε ὁ λαός μέ τόν παπά Χρῆστο καί τόν κύρ Βασίλη τό Σγουρό τόν προύχοντα, λυτρωμένο ἀπ' τά ἁρπαχτικά νύχια τῶν Βουλγάρων. Καί τράβηξαν ἴσια στήν ἐκκλησιά κλαιούμενοι καί χαρούμενοι. Χτύπησε ἡ καμπάνα καί διαλάλησε ξημερώματα τό γλυτωμό τοῦ Ἐπίτροπου.

Μπαίνοντας ὁ Παπαχρῆστος ἀψηλός, μπαρουτοκαπνισμένος μέ τά μαλλιά χυτά στούς ὤμους, τή θύρα τοῦ ἱεροῦ μέ τούς ἀρχαγγέλους, ψιθύρισε: «Τῆς μετανοίας τήν πύλην ἄνοιξον ...» Ἀπόθεσε τό τουφέκι του πίσω ἀπό τή θύρα τοῦ ἱεροῦ κιἄρχισε νά ντύνεται τά καλά του ἄμφια – τά γιορταστικά. Σέ λίγο ἀνάβοντας τά τρικέρια του ἄνοιξε τά βημόθυρα καί βροντοφώνησε: «Δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός ...». Ἄναψαν ὅλοι τά κεριά τους κιἔλαμψε ἡ ἐκκλησιά. Ἡ Παναγία χαμογέλασε ἀπό τή θέση της. Ὁ κανδηλανάπτης κατεβάζοντας τήν ἀνάσταση ἀπό ψηλά ἔβγαλε τό κόκκινο θηκάρι της καί τήν ἔστησε πάλι μέ τά τιρτίλια πίσω ἀπό τόν ἀριστερό ψάλτη.

Ἔτσι λαμπρά ἔγινε ἡ Ἀνάσταση στόν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησιᾶς, ὅταν εἶχε

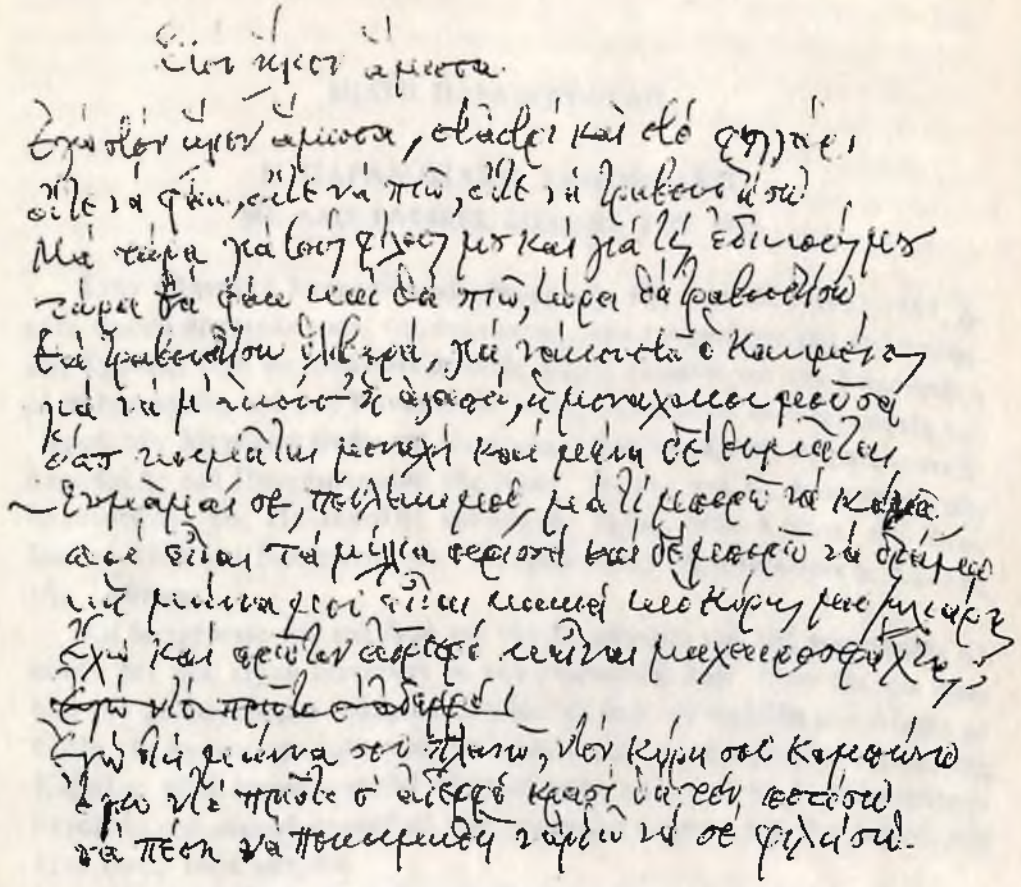
πιά ξημερώσει καί ἡ αὐγή χαμογέλασε καί ρόδισε ἡ κορυφή τοῦ ἐρειπωμένου βυζαντινοῦ φρουρίου.

Στό τέλος τῆς λειτουργίας ὁ παπά Χρῆστος διάβασε καί τήν εὐχή «νηστεύσαντες καί μή νηστεύσαντες εὐφρανθήτωσαν. Ἡ τράπεζα γέμει ...».

Ὁ κύρ Βασίλης τριγυρισμένος ἀπό τή φαμελιά του πήγαινε φιλώντας τό χέρι τοῦ παπᾶ – τοῦ σωτῆρα του – πήγαινε νά πέση πληγιασμένος στό κρεββάτι του. Ὁ Παπαχρῆστος πρίν φύγει γιά τό σπίτι του, παίρνοντας τό εὐχολόγιό του ἔγραψε μέ γράμματα καλλιγραφικά: «Ἄς μέ σχωρέση ὁ Θεός κι ὁ ἀναστάς ἐκ νεκρῶν γιά τήν ἄργητα τῆς ἀναστάσεως. Κάνοντας τήν ἀνάσταση ἔτσι, σώσαμε τόν ἐπίτροπο Βασίλη Σγουρό ἀπό τό θάνατο καί τό χωριό ἀπό τό ξεκλήρισμα». Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1884 28 Ἀπριλίου. «Τίς Θεός μέγας ὡς ὁ Θεός ἡμῶν;» Παπαχρηστάκης.

Τρεῖς μέρες καί τρεῖς νύχτες μέ μπαρουτιές καί πυροβολισμούς καί τραγούδια γιόρτασε τό χωριό τήν ἀνάσταση καί τό Πάσχα γιά τό γλυτωμό τοῦ ἄρχοντα τοῦ ἀκριτικοῦ χωριοῦ τῆς Θράκης, πού συνώρευε μέ τήν Βουλγαρία, ὅταν ἡ Τουρκία ἀνήμπορη καί χτυπημένη ἀπό τούς Σλάβους, δέν εἶχε δύναμη νά φυλάξη τά σύνορά της καί τά βουνά της.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΙΩΑΝΝΙΔΗ



Το ποίημα αυτό ο Π. Παπαχριστοδούλου το παραχώρησε χειρόγραφο το 1960 στον Στέφανο Ιωαννίδη.

ΜΙΛΤΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗ

Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ
ΜΕ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ 1983

Στήν ἀθηναϊκή ἐφημερίδα «Καθημερινή» τῆς περιόδου 1952-1967, ὁπότε ἤμουν ἀρχαιολογικός της συντάκτης, σάν πτυχιοῦχος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, εἶχα δημοσιεύσει ἀρκετές φορές κείμενα γιά τήν Σαμοθράκη μέ πληροφορίες πού μοῦ ἔδιναν στήν Ἀθήνα ἐπικαίρως οἱ ἀνασκαφεῖς τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν καί ἰδιαίτερα ὁ διευθυντής τῆς ἀρχαιολογικῆς ἀποστολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νέας Ὑόρκης γιά τίς ἀνασκαφές τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Παλιάπολης καθηγητής Τζέϊμς Μάκ Κρέντι, πού ἦταν ἕως τό 1969 καί διευθυντής τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς τῆς Ἀθήνας.

Οἱ δυσχέρειες τοῦ ταξιδιοῦ γιά τήν Σαμοθράκη καί τῆς παραμονῆς σ' αὐτήν δέν μοῦ εἶχαν ἐπιτρέψει νά τήν ἐπισκεφθῶ παρ' ὅλον ὅτι καί πρίν ἀπό τόν 2ο παγκόσμιο πόλεμο ταξιδεύοντας ἀπό τήν πατρίδα μου Λέσβο μέ πλοῖα τῆς ἄγονης γραμμῆς πρός τά λιμάνια τῆς Ἀλεξανδρούπολης καί τῆς Καβάλας εἶχα ἐντυπωσιασθεῖ πλησιάζοντάς την, ἀπό τό ἐπιβλητικότατο μεγαλεῖο τοῦ μικροῦ νησιοῦ μέ τήν πανύψηλη κορυφή τοῦ Φεγγαριοῦ, πού ἔχει ὕψος 1664 μέτρων.

Ἡ Σαμοθράκη ἄν καί προσείλκυε κατά τήν ἀρχαιότητα καί ἀπό μακρυνές χῶρες πολυάριθμους προσκυνητές, πρό πάντων κατά τά χρόνια τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μυστηρίων ἀπό τήν περίοδο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας Φίλιππου τοῦ 2ου ἕως τόν 3ο μ.Χ. αἰώνα, παρέμεινε ἀπό τότε ἐπί πολλούς αἰῶνες συγκοινωνιακά ἀπομονωμένη ἀπό ὅλο τόν ἄλλο κόσμο ἕως τήν τελευταία διετία, ὁπότε τακτοποιήθηκαν κάπως τό λιμάνι καί ἡ προκυμαία τῆς Καμαριώτισσας καί ἄρχισαν νά χτίζονται καί νά λειτουργοῦν ἤδη παραλιακά ξενοδοχεῖα ἀνέσεων κατάλληλα καί γιά τούς πιό ἀπαιτητικούς τουρίστες.

Ἔτσι μέ τήν ἐξασφάλιση καί τακτικῶν καθημερινῶν δρομολογίων διαρκείας τριῶν ὡρῶν μέ φέρρυ μπότ ἀπό τήν Ἀλεξανδρούπολη στό λιμάνι τῆς Καμαριώτισσας ἔγινε δυνατόν ἐπί τέλους νά ἐπισκεφτῶ καί ἐγώ μέ τήν σύζυγό μου τόν Ἰούλιο τοῦ 1983 τό νησί τῶν παλιῶν μου ὀνείρων,

πού ἔπλαθα ὅταν διαδοχικά μοῦ τό περιέγραφαν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας στίς ἀνασκαφές τοῦ Ἱεροῦ τῆς Παλιάπολης μακαρίτες σήμερα Στρατῆς Παρασκευαΐδης, Γιάννης Κοντῆς καί Βασίλης Καλλιπολίτης ἐπιστρέφοντας στήν ἕδρα των τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Μυτιλήνης καί ἀργότερα ὁ σημερινός ἀνασκαφέας τῆς Θράκης Ἀνδρέας Βαβρίτσας.

Ἡ ἐπιδίωξη μου νά ἐπισκεφθῶ τήν Σαμοθράκη ἔγινε πιό ἔντονη καί πραγματοποιήθηκε τόν Ἰούλιο τοῦ 1983 διότι μέ τό τέλος τῆς συγκοινωνιακῆς της ἀπομόνωσης εἶχα καί ἔχω τό φόβο ὅτι μέ γοργότερο ρυθμό θά ἐξαφανισθοῦν τώρα καί ἀπό τό νησί τῶν Μυστηρίων τῶν Μεγάλων Θεῶν καί τά τελευταῖα ὑπολείμματα ἐκδηλώσεων καί ἐνθυμίων τῆς παραδοσιακῆς του ζωῆς.

Μετά τήν ἐπιστροφή μας ἀπό τήν Σαμοθράκη ἐδημοσίευσα στήν ἀθηναϊκή ἐφημερίδα «Τά Νέα» τῆς 22.8.1983 (σελ. 10) ἐκτενές κείμενο μέ ἀνακοινώσεις τοῦ καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νέας Ὑόρκης Τζέϊμς Κρέντι καί τοῦ κρατικοῦ ἀρχαιολόγου τῆς περιοχῆς Θράκης κ. Δημήτρη Μάτσα γιά τά ἀποτελέσματα τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν καί ἐρευνῶν των στό Ἱερό τῶν Μεγάλων Θεῶν καί στήν παραλιακή θέση τῆς περιοχῆς τοῦ οἰκισμοῦ Ἀλώνια «Μικρό Βουνί» ὅπου ἄρχισαν νά ἀποκαλύπτονται πολύ ἐνδιαφέροντα ἐρείπια προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ τῶν Χαλκολιθικῶν χρόνων καί τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Κατά τόν ἀνασκαφέα τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ τῆς παραλίας «Μικρό Βουνί» κ. Δημήτρην Μάτσαν, ἡ συγκοινωνιακή ἀπομόνωση ἦταν μέχρι πρίν ἀπό λίγα χρόνια τό κύριο χαρακτηριστικό τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς Σαμοθράκης καί ἔχει συντείνει στήν διαμόρφωση ἰδιαίτερης ἰδιοσυγκρασίας τῶν Σαμοθρακιτῶν καί τῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων τῆς παραδοσιακῆς των ζωῆς.

Κατά τήν παραμονή μας στή Σαμοθράκη τόν Ἰούλιο τοῦ 1983 βεβαιωθήκαμε γιά τά ἰδιαίτερα αὐτά χαρακτηριστικά τοῦ νησιοῦ, ἀλλά διαπιστώσαμε ἐπίσης ὅτι ἔχει προχωρήσει ἀπελπιστικά πλέον ἡ ὁριστική των ἐξαφάνιση καί ὅτι μόνον στούς οἰκισμούς Ἀλώνια καί Λάκκωμα ὑπάρχουν ἀκόμη εὐδιάκριτα ἴχνη τῆς πανάρχαιας ἀπό τούς προϊστορικούς χρόνους παραδοσιακῆς ζωῆς τῶν ἀπομονωμένων ἕως προχθές Σαμοθρακιτῶν.

Ἐξ ἄλλου ὄχι μόνον ἡ παραμέληση τῶν ἐπαρχιῶν μας ἀπό τούς κρατικούς ἀρμόδιους κατά τήν μεταπολεμική ἐποχή, ἀλλά καί ἡ οἰκονομική δυσπραγία τῆς ἀνώμαλης περιόδου τοῦ 2ου παγκόσμιου πόλεμου πού γιά τήν Ἑλλάδα διήρκεσε ἕως τό 1950 εἶχαν ἐξαναγκάσει πολλούς νέους τῆς Σαμοθράκης νά ἀναζητήσουν μέ σκληρές συνθῆκες ἐργασία σέ βορειότερα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἀκόμη καί σέ ἀνθρακωρυχεῖα, ἀπ' ὅπου ἐπέστρεψαν ὅλοι σχεδόν μέ συνήθειες «φραγκεμένων» καί μερικοί μέ

παθήσεις βρογχικῶν ἀπό εἰσπνοήν τῆς καρβουνόσκονης τῶν ἀνθρακωρυχείων τοῦ Βελγίου.

Πολύ θλιβερή εἶναι καί ἡ διαπίστωση μας ὅτι χάθηκαν πιά ὁριστικά πολλά ἀπό τά πιό χαρακτηριστικά ἐνθύμια τῆς παραδοσιακῆς ζωῆς τῶν κεχαγιάδων (βοσκῶν) καί τῶν γεωργῶν τῆς Σαμοθράκης. Ὅπως ἔκαναν σέ ὅλες τίς ἑλληνικές ἐπαρχίες πού εἶχαν ἱστορικό λαϊκό πολιτισμό, ἔτσι καί στήν Σαμοθράκη, οἱ γυρολόγοι τῆς Ἀθήνας ξεγέλασαν τούς ἐντόπιους μαζεύοντας σάν κουρσάροι βάρβαρης ἐποχῆς ὅλα τά ἀξιοπρόσεκτα πατροπαράδοτα οἰκογενειακά των κειμήλια: οἰκοσκευές, γεωργικά ἐργαλεῖα, παλιές ἐνδυμασίες διάφορα ἔργα λαϊκῆς τέχνης καί ἄλλα ἀνάλογα πολύτιμα γιά τήν ἱστορία τοῦ ἐθνικοῦ μας πολιτισμοῦ ἐνθύμια, γιά νά ἱκανοποιήσουν τήν ἐπιδειξιομανία ψευτοφιλοτέχνων νεοπλούτων τῆς Ἀθήνας καί ἄλλων μεγαλουπόλεων τῆς Ἑλλάδας καί τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἔτσι οἱ Σαμοθρακίτες ὅταν φιλοτιμήθηκαν νά ἱδρύσουν κάποτε Λαογραφικό Μουσεῖο στήν ἕδρα τῆς κοινότητας ὅλων τῶν οἰκισμῶν τοῦ νησιοῦ των, τήν Χώρα, δέν ἐπρόφθασαν νά συγκεντρώσουν ἱκανοποιητικό ἀριθμό χαρακτηριστικῶν λαογραφικῶν ἐνθυμίων τῆς παραδοσιακῆς ζωῆς τῶν προγόνων των.

Κατά τήν παραμονή μας στήν Σαμοθράκη τόν Ἰούλιο τοῦ 1983 ἀναζητήσαμε τά ὑπολείμματα τῶν ἐνθυμίων τῆς παραδοσιακῆς ζωῆς τοῦ μικροῦ νησιοῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν πού χάνονται πλέον μέ γοργότερο ρυθμό, ἐπιδιώκοντας νά σχηματίσουμε κάποια εἰκόνα γιά τό ρωμαντικό παρελθόν, τῆς ἐποχῆς τῶν προπολεμικῶν χρόνων του, καί δημοσιεύουμε σήμερα ὅσα ἀπό αὐτά μπορέσαμε μέσα σέ δυό βδομάδες νά σχεδιάσουμε καί νά φωτογραφήσουμε στούς πιό ἀπομονωμένους ἀπό τόν μανιακό ρυθμό τῶν ἐξοπλισμῶν καταστροφῆς τῆς ἀνθρωπότητας καί κάθε ἴχνους πολιτισμοῦ.

Μαζί μέ τά σχέδια καί τίς φωτογραφίες μας τῆς Σαμοθράκης ἐκρίναμε σκόπιμο γιά διευκόλυνση τῆς παρακολούθησης τοῦ θέματός μας νά δημοσιευθοῦν σάν «ἐπίμετρο» καί μερικά παλιά μας λαογραφικά σχέδια ἀπό τήν Λέσβο τῆς περιόδου 1941-1942, κατά τήν ὁποία ἡ βάρβαρη ξενική κατοχή καί τά δεινά τοῦ 2ου παγκοσμίου πολέμου μᾶς εἶχαν πείσει ὅτι ἐκινδύνευαν νά σβήσουν γιά πάντα ἤ νά ἀλλοιωθοῦν ἐκφυλιστικά τά χαρακτηριστικά τοῦ ἐθνικοῦ μας πολιτισμοῦ καί ὅτι ἦταν ἀνάγκη νά διασωθοῦν, ἔστω καί μέ σχέδια μολυβιοῦ μερικά ἐνθύμια τῆς προπολεμικῆς ζωῆς.

Τό «ἐπίμετρο» μέ τά παλιά λεσβιακά λαογραφικά μας σχέδια τό ἐκρίναμε ἀπαραίτητο διότι ἀρκετά ἀπό ὅσα εἴχαμε σχεδιάσει τό 1941-1942 ἔχουν σήμερα ἐκλείψει καί ἀπό τήν Σαμοθράκη.

Ἐξ ἄλλου ἡ κατανόηση τῶν ὑπολειμμάτων τῆς παραδοσιακῆς ζωῆς

τῆς Σαμοθράκης θά μποροῦσε κάποτε νά ὁλοκληρωθεῖ, ὅταν ἀσκηθεῖ ἐπιστημονικά ὁλοκληρωμένη ἀπό εἰδικούς ἐρευνητές ἡ συγκριτική λαογραφία ὅλων τῶν παραλιακῶν τόπων τοῦ Θρακικοῦ καί τοῦ Αἰγαίου πελάγους καί ὅλων τῶν νησιῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Ἡ συγκριτική αὐτή λαογραφική ἔρευνα θά ἔπρεπε νά συμπεριλάβει ὄχι μόνον τά γειτονικά νησιά Λῆμνο, Θάσο, Ἴμβρο, Τένεδο, Ἅγιο Εὐστράτιο καί Λέσβο ἀλλά νά φθάσει καί ἕως τήν Σάμο, ἀφοῦ σύμφωνα μέ τίς νεότερες διαπιστώσεις τῶν Ἀμερικανῶν ἀνασκαφέων τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν καί μέ ὅσα γράφει ἡ συνδιευθύντρια τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης τῆς Ἀθήνας κ. Σόφη Παπαγεωργίου στό ὑποδειγματικά γραμμένο καί βραβευμένο ἀπό τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν βιβλίο της τοῦ 1982 «Σαμοθράκη» (σελ. 18) ὁ ἑλληνικός ἀποικισμός τῆς Σαμοθράκης μαρτυρεῖται μέ ἀνασκαφικά εὑρήματα ἤδη ἀπό τό 700 π.Χ. προσθέτοντας ὅτι οἱ Ἕλληνες ἄποικοι «θά πρέπει νά ἦρθαν ἀπό τή βορειοδυτική Μικρά Ἀσία ἤ τή Λέσβο, περιοχές πού συγγενεύουν μέ τή Σαμοθράκη, ὡς πρός τίς παραδόσεις καί τά ἀρχαιολογικά εὑρήματα, καί ὄχι ἀπό τή Σάμο, ὅπως πολλοί ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὑποστηρίζουν γιά νά δικαιολογήσουν ὅλες τίς ὁμοιότητες τῶν ὀνομάτων τῶν δύο νησιῶν. Ἐξάλλου - συνεχίζει τό βιβλίο τοῦ 1982 - ἡ ἀνακάλυψη μιᾶς ἐνεπίγραφης στήλης τοῦ 4ου αἰώνα π.Χ. μαρτυρεῖ ὅτι ἡ γλώσσα τῶν Ἑλλήνων τῆς Σαμοθράκης ἦταν μᾶλλον αἰολική καί ὄχι ἰωνική, ὅπως θά συνέβαινε ἄν οἱ ἄποικοι εἶχαν ἔρθει πραγματικά ἀπό χῶρο ὅπου ἐπικρατοῦσε ἡ ἰωνική διάλεκτος, ὅπως ἦταν ἡ Σάμος».

Ἐνδιαφέρον γιά τίς σχέσεις Σαμοθράκης καί Λέσβου παρουσιάζει καί ἡ διαπίστωση ὅτι σέ ἀνεξακρίβωτη περίοδο εἶχαν εἰσαχθεῖ ἀπό τήν Μυτιλήνη στό νησί τῶν Μεγάλων Θεῶν μικρόσωμα ἀλογάκια, μεγάλης ἀντοχῆς πού λέγονται «μυτιληνιά» («μυντιλῆδες») καί ἀπό τούς Σαμοθρακίτες, πού διασώζουν καί σήμερα 150 ἕως 200 ἀπό αὐτά, καί τά χρησιμοποιοῦν καί μέ σαμάρια (βλέπε σχετικῶς λεζάντα τῆς εἰκόνας μας ΙΘ΄ 44). Τήν σχέση τῶν δύο αὐτῶν νησιῶν μαρτυρεῖ σήμερα καί ἡ ὁμοιότητα τῆς φορεσιᾶς τῶν βρακοφόρων , ἀπ᾽ τούς ὁποίους μερικοί μᾶς διαβεβαίωσαν ὅτι τήν ἔφερναν σέ παλαιότερα χρόνια ἀπό τήν Μυτιλήνη. Τήν ἴδια σχέση ἐπιβεβαιώνει καί τό γεγονός ὅτι σήμερα στή Σαμοθράκη τό ὄνομα Στρατῆς («Σταατής») πού εἶναι πολύ διαδεδομένο στή Λέσβο, γιορτάζεται ἀπό τούς παλαιότερους, ὅπως καί ἀπό ὅλους τούς Λέσβιους, ὄχι μέ τήν μνήμη τοῦ Ἁγίου Εὐστρατίου στίς 13 Δεκεμβρίου, ἀλλά στίς 8 Νοεμβρίου κατά τόν πανηγυρισμό τῶν Ταξιαρχῶν, πού εἶναι κατά τό τροπάριό των «τῶν οὐρανίων ΣΤΡΑΤΙῶν ἀρχιστράτηγοι».

Στά λαογραφικά μας σχέδια τῆς Σαμοθράκης τοῦ 1983 συμπεριλάβαμε γιά τεκμηριώσεις καί προσωπογραφίες Σαμοθρακιτῶν πού νομίζουμε ὅτι ἀντιπροσωπεύουν κάποιο ξεχωριστό ἀνθρωπολογικό τύπο πού ἐπιχωριάζει

στό νησί τῶν Μεγάλων Θεῶν καί διαμορφώθηκε μέ ξεχωριστή ἰδιοσυγκρασία σέ λιπόσαρκα ἄτομα βασανισμένα ἀπό σκληρές συνθῆκες ζωῆς τοῦ ἀνεμοδαρμένου νησιοῦ καί μέ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά ἐξ αἰτίας τῆς μακραίωνης ἀπομόνωσης τῶν κατοίκων του.

Χαρακτηριστική εἶναι καί ἡ μορφή τῶν «ἀνεμογδαρμένων» ἀτροφικῶν ἐλαιόδενδρων πού ἐπιμένουν οἱ Σαμοθρακίτες νά καλλιεργοῦν γιά νά ἐξασφαλίσουν τό ἀπαραίτητο λάδι των στό ἀπομονωμένο ἀπό τίς τρικυμίες καί τίς ἀνεμοθύελλες νησί των. Ὅλα γενικῶς τά ἐλαιόδεντρα τῆς Σαμοθράκης εἶναι «ἀνεμογδαρμένα» καί μέ περιορισμένο φύλλωμα στά λίγα κλαδιά των καί ἐντελῶς ἄσχετα μέ τά ἀσημένια καί μέ ποικιλόχρωμους ἰριδισμούς πλούσια φυλλώματα τῶν ἐλαιόδενδρων πού ἐζωγράφισαν στήν Λέσβο οἱ ζωγράφοι της Ὀρέστης Κανέλλης, Μανώλης Καλλιγιάννης, Ἀντώνης Πρωτοπάτσης, Νότης Ἐμμανουήλ, Μαρία Καλλιπολίτη, Γιῶργος Λολοσίδης, Μίλτης Παρασκευαΐδης, Στρατῆς Σιώτης, Βέρα Λαλέλη, Τάκης Ἐλευθεριάδης, Στρατῆς Ἀναστασέλλης, Θεόφιλος Χατζημιχαήλ, Θεολογία Γιανναρέλλη, Μαριάνθη Πρίμου, Ἀγάθα Μπούντς καί ἄλλοι, καί ὕμνησε λυρικά ὁ λογοτέχνης Θανάσης Παρασκευαΐδης στο εἰκονογραφημένο βιβλίο του «Τά λιόδεντρα κι οἱ ξωμάχοι πάνω στή Λέσβο», πού ἐκδόθηκε τό 1982 ἀπό τόν Δῆμο Μυτιλήνης καί ἀπό τήν Τοπική Ἕνωση Δήμων καί Κοινοτήτων νομοῦ Λέσβου μέ πρόλογο τοῦ Δημάρχου Μυτιλήνης Ἀπόστολου Ἀποστόλου.

Ὁ ἀνθρωπολογικός τύπος τῶν Σαμοθρακιτῶν πού διαμορφώθηκε ἀπό τήν μακραίωνη ἀπομόνωση των καί ἀπό τίς μοναδικές κλιματικές συνθῆκες πού ἐπικρατοῦν γύρω ἀπό τήν πανύψηλη κορυφή τοῦ Φεγγαριοῦ στό ἀνεμοδαρμένο νησί των παρουσιάζει ἐκτός ἄλλων καί τά ἀκόλουθα χαρακτηριστικά:

Ἀνάστημα μέτριο, πρόσωπο στενόμακρο λιπόσαρκο, πού γίνεται στούς ξωμάχους εὔκολα στεγνό μέ ἐντυπωσιακές ρυτίδες. Σαγόνι χωρίς γωνιώδη κατάληξη, μέ ὁριζόντιο τό κάτω ἄκρο, πού μαρτυρεῖ ἀπόλυτη αὐτοπεποίθηση στήν ἀντιμετώπιση τῶν ἀντιξοοτήτων τῆς πιό βασανισμένης ζωῆς πού μπορεῖ νά ὑπάρξει ἐπάνω στόν πλανήτη μας. Μέτωπο κανονικό. Μάτια γαλανά μέ τό χρῶμα τῆς θάλασσας πού περιβάλλει τό μικρό νησί. Βλέμμα καί στόμα πού μαρτυροῦν εὐστροφία τοῦ πνεύματος αἰσιοδοξία καί ὅλες τίς γνήσιες ἀρετές τοῦ «καλοῦ κἀγαθοῦ» Ἕλληνα τῶν ὁμηρικῶν χρόνων χωρίς κανένα ἴχνος πονηριᾶς καί ὑποκρισίας πού ἔχουν καλλιεργήσει ὁ ἐξευρωπαϊσμός καί ὁ ἐξαμερικανισμός τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς. Λεπτά φρύδια. Μαλλιά πολύ πλούσια κυματιστά ἐπικρατέστερο χρῶμα τό σκοῦρο καστανό. (Οἱ γνήσιοι Σαμοθρακίτες δέν ἔχουν φαλάκρα). Λαιμός ἐντυπωσιακά μακρύς.

Κατά τόν πρώην ἀγροτικό γιατρό τῆς Σαμοθράκης κ. Χάρην Κακάμπουραν τό κλῖμα τοῦ μικροῦ νησιοῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν εἶναι ἐξαιρετικά ὑγιεινό. Ὑπάρχουν κατά τόν ἴδιο, παθήσεις βρογχικῶν μόνον σέ κείνους πού δούλεψαν μετά τόν 2ο παγκόσμιο πόλεμο σέ ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Βελγίου καί ἔχουν εἰσπνεύσει τήν καρβουνόσκονή των. Οἱ Σαμοθρακίτες φαίνονται κατά εἴκοσι χρόνια νεότεροι ἀπό ὅ,τι πραγματικά εἶναι.

Μόλις φθάσαμε στό μικρό νησί τῶν Μεγάλων Θεῶν αἰσθάνθηκα νά φεύγουν ἀπό τό σῶμα μου, τό ναρκωμένο ἀπό τήν δηλητηριασμένη ὁμίχλη τῆς Ἀθήνας, ὅλες οἱ σκουριές τῶν ἀρθρώσεων καί ἄρχισα νά λαμβάνω εὐεξία μέ δυνατότητες εὐκινησίας καί σέ ἀπότομες ἀνηφοριές, ἀνάλαφρον ὕπνο, πού σέ ἀνανεώνει σέ μικρό χρονικό διάστημα, καί δροσερά νερά, ἀπό ὅλες τίς πηγές καί τίς βρύσες τοῦ νησιοῦ, πού ἐξουδετερώνουν ἀμέσως κάθε αἴσθηση βαρυστομαχιᾶς.

Ὑπάρχει στή Σαμοθράκη ἐνδιαφέρουσα ἐπιβίωση τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πανηγυρισμῶν γιά τόν ἐρχομό τῆς Ἄνοιξης, στόν ἑορτασμό τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, πού γίνεται τυπικά στίς 18 Ἰανουαρίου ἀλλά μέ πολύ μεγαλύτερη συμμετοχή ἀγροτῶν καί βοσκῶν («κεγαχιάδων») στίς 2 Μαΐου ἤ τήν πρώτη Κυριακή μετά τό Πάσχα, ὅταν ἡ Ἐκκλησία τιμᾶ τήν μνήμη τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου. Ὁ ἀνοιξιάτικος αὐτός πανηγυρισμός τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου εἶναι ἀνάλογος μέ τό πανηγύρι γιά τόν προστάτη τῶν ζώων τοῦ ἀγρότη Ἁγίου Χαράλαμπου, πού γίνεται μέ ταυροθυσία καί μέ τριήμερο γλέντι στήν περιοχή τῆς ἀγροτικῆς κωμόπολης τῆς Λέσβου Ἁγία Παρασκευή ὄχι στίς 10 Φεβρουαρίου ἀλλά τήν πρώτη ἤ τήν δεύτερη Κυριακή τοῦ Μαΐου, καί τελειώνει μέ ἱπποδρομίες ἀλόγων χωρίς σέλα. Λεπτομέρειες καί βιβλιογραφία γιά τήν ἐπιβίωση αὐτή τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πανηγυρισμῶν τοῦ ἐρχομοῦ τῆς Ἄνοιξης ἔχουμε στό βιβλίο τοῦ Κώστα Μάκιστου - Παπαχαραλάμπους τοῦ 1970 «Ἡ Σελλάδα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Λέσβου» καί στήν μελέτη τοῦ Σταύρου Γ. Παρασκευαΐδη «Ἐπιβίωσις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου ἐν Λέσβῳ» τοῦ 1953.

Ἀπό τά νεότερα βιβλία τήν γνώση τῆς Λαογραφίας τῆς Σαμοθράκης ἐξυπηρετεῖ ἀπό τό 1981 καί «Ἡ ἀκριτική Σαμοθράκη - Λαογραφική Μελέτη» 104 σελίδων, πού ἔχουν συγγράψει οἱ Σαμοθρακίτες δημοδιδάσκαλοι Δ. Ἀγγελώνιας, Γ. Πετρούδας, Ἀντ. Ἀτζανός καί Δημ. Στεργίου μέ τήν συνεργασία τῶν ἐκπαιδευτικῶν Β. Καραμπέτσου καί Γ. Καραβασίλη.

Ἀπαραίτητο ὅμως, ὁπωσδήποτε, γιά κάθε φιλομαθῆ εἶναι τό ὑποδειγματικά γραμμένο καί βραβευμένο ἀπό τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν βιβλίο 252 σελίδων τῆς συνδιευθύντριας τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης τῆς Ἀθήνας Σόφης Παπαγεωργίου «Σαμοθράκη», πού ἔχει ἐκδοθεῖ τό 1982 καί

περιέχει καί πολύ κατατοπιστικήν ἑλληνικήν καί ξενόγλωσση βιβλιογραφίαν γιά τό παρελθόν καί τό παρόν τοῦ νησιοῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΠΕΞΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ
(Λεζάντες)

Α΄ 1

Τμῆμα τῆς πρωτεύουσας τῆς Σαμοθράκης Χώρας, ἕδρας τῆς μοναδικῆς κοινότητας ὅλων τῶν οἰκισμῶν τοῦ νησιοῦ. Στήν βραχώδη ἀκρόπολη τῆς Χώρας φαίνονται ἐρείπια ὀχύρωσης τῆς ἐποχῆς τῶν γενοβέζων ἡγεμόνων τῆς Αἴνου Γατελούζων, πού εἶχαν στήν ἐξουσία των τή Σαμοθράκη ἀπό τό 1430(;) ἕως τό 1456. Τό σχέδιο τοῦ 1983 δείχνει ὅλες σχεδόν τίς στέγες τῆς Χώρας ἐπικλινεῖς μέ κεραμίδια, πού ἔχουν ἐπάνω των βαριές πέτρες γιά νά μή τά ἀποσποῦν οἱ συχνές ἀνεμοθύελλες. Σύγκρινε τό σχέδιο Α΄1 μέ τό τμῆμα χαλκογραφίας τῆς Χώρας, πού δημοσιεύθηκε τό 1822 στό βιβλίο τοῦ Γερμανοῦ περιηγητῆ Ὄττο Φρίντριχ φόν Ρίχτερ «Ταξίδια προσκυνήματος στήν Ἀνατολή», καί ἀναδημοσιεύουμε, γιά παραβολή, στόν πίνακα ΚΔ΄71. Κατά τήν περίοδο τῶν ταξιδιῶν προσκυνήματος τοῦ Ρίχτερ (1815-1816), πρίν ἀπό τό ὁλοκαύτωμα τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821, ὁπότε, κατά τόν ἱστορικό Νικ. Φαρδύ, τό νησί εἶχε 15.000 κατοίκους, ἡ Χώρα, ὅπως φαίνεται στήν παλιά χαλκογραφία, εἶχε μόνον ἐπίπεδες σκεπές, ταράτσες, χωρίς κεραμίδια, ἀπό ἀδιάβροχο χῶμα, πού λέγονται στήν ντοπιολαλιά «ἀέτσες». Σήμερα «ἀέτσα» ἔχουν ἐλάχιστα μόνον σπίτια στούς μικρότερους ἀγροτικούς οἰκισμούς τῆς Σαμοθράκης.

Β΄ 2

Ἡ βορειοδυτική πλευρά τοῦ Σάου Σαμοθράκης σχεδιασμένη ἀπό τήν παραλία τῆς Παλιάπολης. Ἡ εἰκόνα χαρακτηρίζει τό δυσπρόσιτο μεγαλύτερο τμῆμα τῆς ὀρεινῆς Σαμοθράκης, πού ἔχει δύο ὑψηλότερες κορυφές: τό Φεγγάρι (1664 μ.) καί τόν Ἅγιο Γεώργιο (1448 μ.).

Γ΄ 3

Οἱ κορυφές τοῦ Σάου ὅπως φαίνονται ἀπό τήν περιοχή τοῦ λιμανιοῦ τῆς Καμαριώτισσας. Τό πρῶτο πλάνο τῆς εἰκόνας χαρακτηρίζει τίς προσιτές καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ νησιοῦ, ὅπου διαπιστώθηκαν καί ἀνασκάπτονται τά τελευταῖα χρόνια στήν παραλιακή θέση «Μικρό Βουνί», νοτιοδυτικά τοῦ σύγχρονού μας οἰκισμοῦ Ἀλώνια

σπουδαῖος προϊστορικός οἰκισμός τῶν Χαλκολιθικῶν χρόνων καί τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ.

Δ΄ 4

Ἐρείπια ὀχυρώσεων τῆς περιόδου τῶν Γατελούζων ἡγεμόνων (1430(;) — 1456), πού βρίσκονται βορειοανατολικά τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μυστηρίων τῶν Μεγάλων Θεῶν καί τῆς ἀρχαίας πόλης, ὅπως φαίνονται ἀπό τήν βόρεια παραλία τῆς Σαμοθράκης.

Ε΄ 5

Φοῦρνος στή Σαμοθράκη, παραδοσιακῆς κατασκευῆς. Παράβαλε φωτογραφίες τοῦ πίνακα Κ 48 καί 49, καί σύγκρινε μέ φοῦρνο αὐλῆς ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ, τοῦ χωριοῦ Ἁγία Παρασκευή Λέσβου στόν πίνακα ΚΣΤ΄ 73. Φοῦρνον ὅπως τοῦ πίνακα Ε΄ 5 εἴδαμε τό 1983 καί σέ βόρειο χωριό τῆς νήσου Λέσβου.

Ε΄ 6

Ἀγροτικό σπίτι στόν οἰκισμό τῆς Σαμοθράκης Ἀλώνια μέ κτιστήν προεξοχήν τῆς καπνοδόχου («ἀνηφουργιᾶς») του, γιά νά διευκολύνεται ὁ ἐξαερισμός τοῦ τζακιοῦ πού λέγεται στήν ντοπιολαλιά «γωνιά» («γουνιά μέ ἀνηφουργιά»). Ἡ «γουνιά» βρίσκεται στό σπίτι τοῦ σχεδίου μας στό ἀνώγειο, γιατί τό ἰσόγειο χρησιμοποιεῖται γιά ἀποθηκεύσεις ἤ γιά τό σταύλισμα ζώων: Τζάκι («γουνιά») ὑπάρχει καί σέ διάφορες ἰσόγειες κατοικίες, ὅπως στήν φωτογραφία τοῦ πίνακα Κ΄ 51. Παράβαλε κτιστή προεξοχή «γουνιᾶς μέ ἀνηφουργιά» καί στόν πίνακα ΚΓ΄ 69, καί πιό χαρακτηριστικά σέ μιά σπάνια περίπτωση σπιτιοῦ τοῦ χωριοῦ τῆς Λέσβου Κλειοῦ-Κλειώ, πού ἐσχεδιάσαμε, ὅπως πάντοτε, ἐκ τοῦ φυσικοῦ, τό 1942. Ἀνάλογες προεξοχές ἀχρηστευμένων τζακιῶν διαπιστώσαμε τό 1983 μόνον δύο στό χωριό τῆς Λέσβου Μανταμάδος.

ΣΤ΄ 7

Ἐρειπωμένο ἐλαιοτριβεῖο, πού ἐλειτουργοῦσε μέ νερόμυλο στόν οἰκισμό τῆς Σαμοθράκης Λάκκωμα. Παράβαλε καί φωτογραφίες τοῦ ἴδιου ἐλαιοτριβείου στόν πίνακα ΙΘ΄ 45-46. Ἀχρηστευμένην πέτραν ἀναλόγου ἐλαιοτριβείου βλέπε ἀποριγμένην τυχαία σέ ἕνα δρόμο τῆς Κλειοῦς Λέσβου στό σχέδιό μας ΚΘ΄ 78.

ΣΤ΄ 8

Σπιτάκια τῆς Σαμοθράκης χτισμένα μέ τόν ἁπλούστερο παραδοσιακό τρόπο κοντά σέ βαθύσκια δέντρα. Στά κεραμίδια των ἔχουν τοποθετηθεῖ

πέτρες γιά νά μή τά ἀποσποῦν οἱ συχνές θύελλες τοῦ ἀνεμοδαρμένου νησιοῦ.

Ζ΄ 9

«Παλαμαριά» γιά τήν προστασία τῆς ἀριστερῆς παλάμης κατά τόν θερισμό δημητριακῶν. Παράβαλε φωτογραφίες της στούς πίνακες ΙΖ΄ 34 καί ΙΗ΄ 35,36 καί 37. Οἱ παλαιότερες «παλαμαριές» ἦταν ἀπό ἐνιαῖο κομμάτι ξύλου μέ τρεῖς κοιλότητες, μέσα στίς ὁποῖες ἔβαζαν τρία ἀκραῖα δάκτυλα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ ἐκτός ἀπό τόν δείκτη καί τόν ἀντίχειρα γιά νά τά προστατεύουν ἀπό τό δρεπάνι, πού κρατοῦσαν μέ τό δεξί χέρι ὅταν θέριζαν στάχυα καί ἐσχημάτιζαν δεμάτι των κάτω ἀπό τήν ἀριστερή μασχάλη. Οἱ νεότερες «παλαμαριές» τοῦ σχεδίου μας Ζ΄ 9 καί τῶν φωτογραφιῶν μας δέν εἶναι ἀπό ξυλόγλυπτο ἐνιαῖο κομμάτι ἀλλά μέ προσθήκην δέρματος. Στήν Λέσβο οἱ «παλαμαριές» τῶν Σαμοθρακιτῶν ἐλέγοντο ὅταν ἦσαν κάποτε σέ χρήση «παλαμαρίδια» καί ἦσαν χωρίς δέρμα ἀπό ξυλόγλυπτο ἐνιαῖο κομμάτι εἰδικοῦ ξύλου ἀντοχῆς. Ἡ κυρτωμένη πρός τά ἄνω προεξοχή τῆς «παλαμαριᾶς» λεγόταν «πιτνάς» καί ἐπέτρεπε στόν θεριστή νά κρατᾶ, κατά τόν θερισμό, κάτω ἀπό τήν ἀριστερή μασχάλη του περισσότερα στάχυα.

Η΄ 10

Χαρακτηριστική μορφή ἀγρότη ἀπό τόν οἰκισμό τῆς Σαμοθράκης Ἀλώνια.

Θ΄ 11,12 καί 13

Χαρακτηριστικές μορφές κατοίκων τῆς Σαμοθράκης.

Ι΄ 14, 15 καί 16

Τρεῖς γυναικεῖες χαρακτηριστικές μορφές ἀπό τούς οἰκισμούς τῆς Σαμοθράκης Λάκκωμα καί Ἀλώνια πού διατηροῦν περισσότερο τόν γνήσιο παραδοσιακό χαρακτήρα τῆς ἀνεπηρέαστης ἀπό ξενικά στοιχεῖα παλιᾶς ζωῆς τῶν Σαμοθρακιτῶν.

ΙΑ΄ 17

Νέος ἀπό τά Ἀλώνια τῆς Σαμοθράκης, 27 χρονῶν, μέ τά χαρακτηριστικά πού διαπιστώνει ὁ ξένος ἐπισκέπτης, ἰδιαίτερα στό νησί τῶν Μεγάλων Θεῶν: γαλανά μάτια, στεγνό πρόσωπο, πλούσια κυματιστά μαλλιά, μακρύς λαιμός καί ἔκφραση ματιῶν καί στόματος πού μαρτυρᾶ εὐστροφία πνεύματος καί τήν καλωσύνη πού εἶχε ὁ «καλός κἀγαθός» Ἕλληνας τῆς ἀρχαίας μορφωτικῆς ἀκμῆς τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ΙΒ΄ 18

Νέος τῆς Σαμοθράκης πού κατοικεῖ στόν Προφήτη Ἠλία καί ἐργάζεται σάν ξυλουργός στό Λάκκωμα.

ΙΓ΄ 19

Σαμοθρακίτης 63 χρονῶν πού κατοικεῖ στόν οἰκισμό τοῦ Προφήτη Ἠλία καί εἶναι ἱκανός νά δώσει πολύτιμες διαφωτιστικές πληροφορίες γιά τόν παραδοσιακό τρόπο ζωῆς τῶν παλαιοτέρων κατοίκων τοῦ νησιοῦ του. Σάν κυνηγός ξέρει ὅλες τίς κορυφές τοῦ Σάου, ἔχει γνώσεις ἐμπειρικῆς γεωπονίας, ὄχι καλή φωνή μπάσου καί σάν μουσικός στά πανηγύρια τῶν Σαμοθρακιτῶν παίζει βιολί καί μαντολίνο.

ΙΔ΄ 20

Τά ἄσπρα ἀγριολούλουδα «βασιλικάρια», πού ἀναπτύσσονται κυρίαρχα τό καλοκαίρι στίς ἀκαλλιέργητες ἐκτάσεις τῆς Σαμοθράκης. Ἀνήκουν στήν οἰκογένεια τῶν σκιαδοφόρων καί εἶναι συγγενικά μέ τά καρῶτα, ἐνῶ οἱ βλαστοί των μοιάζουν κάπως μέ τά ἀγριομάραθα, καί τά λουλούδια των ἔχουν κάποια ὁμοιότητα μέ τόν ζαμποῦκο. Ἡ ἐπιστημονική ὀνομασία τοῦ γένους των εἶναι «δαῦκος». Μόνον στήν Σαμοθράκη ἀκούσαμε τήν ὀνομασία «βασιλκάρια» ἐνῶ σέ ἄλλα μέρη μᾶς τά εἶπαν «ἀμπελώνια», διότι φυτρώνουν καί μέσα σέ ἀμπέλια (βόρεια Εὔβοια), καί σέ ἄλλα «κοφνάδες» (Σκόπελος). Ἀναφέρονται ἐπίσης ἀπό τόν λαό: «δαυκιά», «σταφυλώνια» κ.ἄ. Ὅταν τά πιάνεις βρεγμένα προκαλοῦν ἐρεθισμό τοῦ δέρματος, ἐνῶ μόλις φυτρώσουν τά πρῶτα τρυφερά βλαστάρια τῆς ρίζας των οἱ κάτοικοι τῆς Σκοπέλου καί τῆς Κρήτης τά βράζουν καί τά τρῶν μέ λάδι καί λεμόνι σάν τά ἀγριοράδικα. Μέ ἐντυπωσιακήν ἀνάπτυξη εἴδαμε τά «βασιλκάρια» (δαύκους) στήν Σαρδηνία καί στήν Σκόπελο.

ΙΕ΄ 21-24

Τέσσερις ἀπό τούς ἐλάχιστους βρακοφόρους πού ὑπάρχουν τό 1983 στήν Σαμοθράκη. Ἡ στολή των ἦταν ἄλλοτε ἐντυπωσιακή καί ὅπως μᾶς εἶπαν ἐπροτιμοῦσαν στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας νά τήν προμηθεύονται ἀπό τήν Λέσβο. Γιά τούς βρακοφόρους τῆς Λέσβου βλέπε πίνακα ΚΕ΄ 72 καί διάφορα δημοσιεύματα στό περιοδικό τῆς Ἀθήνας «Λεσβιακή Παροικία», τεῦχος 48, Ἰαν. Φεβρ. 1979.

ΙΣΤ΄ 25

Ὁ Σαμοθρακίτης πρόεδρος τοῦ Λαογραφικοῦ καί Πολιτιστικοῦ Συλλόγου Σαμοθράκης δημοδιδάσκαλος κ. Ἀντ. Ἀτζανός, πού εἶναι καί

ἕνας ἀπό τούς ἕξ συγγραφεῖς τοῦ λαογραφικοῦ βιβλίου τοῦ 1981 «Ἡ ἀκροτική Σαμοθράκη» μέ ἕνα «γκντούρ» (ραβδί βοσκοῦ) στό δεξί χέρι καί μέ μιά «βούλια» (ταγάρι ἀπό ἀναποδογυρισμένο τομάρι μικρῆς αἴγας γιά τρόφιμα βοσκοῦ) στόν ὦμο, πού ἀνήκουν στήν λαογραφική συλλογή τοῦ Μουσείου τῆς Χώρας.

ΙΣΤ΄ 26

Ἀπό τή λαογραφική συλλογή τῆς Χώρας: «ντούρ» (ραβδί) τρία «τυϊβόλια» (τυροβόλια), «καατούν» — νεροκολόκυθο κομμένο στό πλάι γιά μεταφορές γάλατος, νεροῦ καί λαδιοῦ ἀπό ἕνα δοχεῖο σέ ἄλλο, καί μιά «βούλια» (ταγάρι).

ΙΣΤ΄ 27

Δυό ἀδειανές «βούλιες» πού εἶναι ἀπαραίτητες σέ κάθε βοσκό («κιαχαγιᾶ»), ἀγρότη («ζιβγουλάτ») κυνηγό καί σέ κάθε ἄτομο πού βρίσκεται γιά δουλειά ὄξω ἀπό τήν κατοικία του.

ΙΣΤ΄ 28

Μιά «βούλια» ἀναρτημένη κανονικά στήν πλάτη ἑνός Σαμοθρακίτη.

ΙΖ΄ 29

Ἕνας ἀπό τούς τελευταίους βρακοφόρους τῆς Σαμοθράκης. Παράβαλε καί πίνακα ΙΕ΄. Οἱ βρακοφόροι τῶν εἰκόνων ΙΖ΄ 29 καί ΙΕ΄ 23 φοροῦν καί τό καλοκαίρι πλεκτή μάλλινη φανέλα πού ὅταν ἱδρώσουν πολύ, τήν βγάζουν, τήν στραγγίζουν καί ἀμέσως πρίν στεγνώσει, τήν ξαναβάζουν. Γενικά οἱ ἡλικιωμένοι βρακοφόροι τῆς Σαμοθράκης τοῦ 1983 δέν φαίνονται νά ἔχουν τά οἰκονομικά μέσα νά ἀποβλέψουν σέ μερακλήδικο ντύσιμό της. Σύγκρινε εἰκόνες μερακλήδων βρακοφόρων τῆς Λέσβου στό λεύκωμα παλαιῶν σχεδίων τοῦ Μίλτη Παρασκευαΐδη «Μορφές τῆς Ρωμιοσύνης» τοῦ 1976, σχέδια Α 27 καί Α 31, καί τήν γενική εἰκονογράφηση τοῦ τεύχους-ἀφιερώματος τοῦ περιοδικοῦ «Λεσβιακή Παροικία», τ. 48, Φεβρ. 1976.

ΙΖ΄ 30

Παιδούλα τῶν Ἀλωνιῶν τῆς Σαμοθράκης μέ ἀνθρωπολογικά χαρακτηριστικά πού ἰδιάζουν στό νησί τῶν Μεγάλων Θεῶν. Παράβαλε τίς ἀνδρικές μορφές τῶν σχεδίων Θ΄ 12, Θ΄ 13, Ι΄ 15, ΙΑ΄ 17 καί ΙΒ΄ 18.

ΙΖ΄ 31

Χερόμυλος γιά ἄλεσμα σταριοῦ τό 1983 στήν Σαμοθράκη. Παράβαλε

χερόμυλο τῆς Λέσβου σέ λειτουργία σέ σχέδιο τοῦ 1941 στήν εἰκόνα ΚΘ΄77 καί στή φωτογραφία 251 τοῦ Σίμου Χουτζαίου στό λαογραφικό λεύκωμα τοῦ γιοῦ του Δουκάκη Σ. Χουτζαίου «Λεσβιακές φωτοσκιές», πού ἐκδόθηκε τό 1982 μέ 473 λαογραφικές φωτογραφίες τοῦ πατέρα του (1873-1967) καί δύο γιῶν του.

ΙΖ΄32

Παραδοσιακή κυψέλη στόν οἰκισμό Λάκκωμα τῆς Σαμοθράκης. Εἶναι ἀπό κορμό δέντρου, πού τοῦ ἔχουν ἀφαιρέσει τό ἐσωτερικό μέ κατάλληλα ξυλουργικά ἐργαλεῖα σχηματίζοντας κοιλότητα.

ΙΖ΄33

Ἀγρότισσα τῆς Σαμοθράκης κρατώντας ξύλινη τσουγκράνα — περόνα, μέ τήν ὁποία οἱ «ζιβλουγιάτις» (γεωργοί) μετά τόν θερισμό σκορποῦσαν τά δεμάτια τῶν σταχυῶν μέσα στό ἁλώνι γιά τό λίχνισμα.

ΙΖ΄34

Γυναίκα τοῦ οἰκισμοῦ Ἀλώνια δείχνει πῶς οἱ «ζιβλουγιάτις» κρατοῦσαν κατά τόν θερισμό τό δρεπάνι καί τήν «παλαμαργιά». Βλέπε καί πίνακα Ζ΄9 καί τήν λεζάντα του.

ΙΗ΄35,36 καί 37

«Παλαμαργιά» τῆς Σαμοθράκης μέ δερμάτινη προσθήκη. Βλέπε σχετικῶς λεζάντες τῶν εἰκόνων Ζ΄9 καί ΙΖ΄34.

ΙΗ΄ 38,39 καί 40

Σαμοθρακίτικα «τσιβούλια» (τσιρβούλια, τσαρούχια). Τά πιό καλά «τσιβούλια» γινόταν ἀπό τομάρι (δέρμα) βουβαλιῶν. Μποροῦσαν ὅμως νά γίνουν καί ἀπό δέρμα βοδιοῦ ἤ ἀγριογούρουνου. Στήν εἰκόνα ΙΗ΄38 οἱ μύτες καί τῶν δυό τσιρβουλιῶν εἶναι πρός τά ἀριστερά, καί τό πίσω μέρος πρός τά δεξιά. Ἡ φτέρνα ἔμενε ἀκάλυπτη. Στήν εἰκόνα ΙΗ΄39 τό ἀριστερό τσιρβούλι ἔχει τό μπροστινό του μέρος πρός τά δεξιά καί τό ἄλλο πρός τά ἀριστερά. Τα τσιρβούλια τῆς εἰκόνας ΙΗ΄40 εἶναι ἀπό πάνω πλεγμένα μέ πολλές («40») λουρίδες δέρματος καί γι᾽ αὐτό λέγονται «σαανταθίλικα» (μέ «40» θελιές). Παράβαλε τά τσαρούχια τῶν βοσκῶν τῆς Λέσβου στήν εἰκόνα ΚΗ΄75.

ΙΘ΄41

Ἰδιότυπης κατασκευῆς κουμάσι στήν αὐλή ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ τῆς Σαμοθράκης.

ΙΘ΄ 42

Εἴσοδος ἀγροκτήματος ἢ βοσκοτόπου μέ ξύλινο κάγκελο, πρόχειρης κατασκευῆς.

ΙΘ΄ 43

Γάϊδαρος («γάαδους») μέ σαμάρι, πού γιά ὅλα τά ὑποζύγια κατασκευάζεται στή Σαμοθράκη μέ ἀρκετή προέκταση πρός τά ἐμπρός, πάνω καί ἀπό τή θέση τῶν μπροστινῶν ποδιῶν τοῦ ζώου. Τά σαμάρια τῶν ὑποζυγίων τῆς Λέσβου εἶναι ὅλα πιό στενά ὅπως δείχνει καί τό σχέδιό μας ΚΗ΄ 76 πού εἶναι τοῦ 1941. Βλέπε σαμοθρακίτικα σαμάρια καί στίς φωτογραφίες μας ΚΑ΄ 53 (γιά ἱππάριο «μυντιλήν») καί ΚΒ΄ 59 (γιά «γάαδου» — γάϊδαρον). Στήν Σαμοθράκη καβαλεύουν τούς γάϊδάρους, τά μουλάρια, τά κανονικά ἄλογα καί τά ἱππάρια («μυντιλῆδες») μέ τά πόδια τοῦ ἀναβάτη τσατάλι ἢ μόνον πρός τά δεξιά, ὅπως καί στή Λέσβο ἐνῶ ὑπάρχουν καί μερικά μέρη τῆς Ἑλλάδας ὅπου ὁ ἀναβάτης των βάζει τά πόδια του κατά κανόνα πρός τά ἀριστερά ἢ τσατάλι.

ΙΘ΄ 44

Ἕνα ἀπό τά 150 ἕως 200 ἱππάρια «μυντιλῆδες», πού ἔχουν διασωθεῖ ἕως σήμερα στήν Σαμοθράκη. Εἶναι ἐξαιρετικῆς ἀντοχῆς καί χρησιμοποιοῦνται ἀπό τούς κατόχους των καί μέ σαμάρια. Ἀνάλογα εἶναι τά εἴκοσι περίπου ἱππάρια πού διασώζονται στήν νῆσο Σκῦρο μέ εἰδική κρατική φροντίδα. Οἱ «μυντιλῆδες» τῆς Σαμοθράκης, πού ἡ ὀνομασία των σημαίνει σέ τουρκική γλῶσσα «μυτιληνιοί», προέρχονται προφανῶς ἀπό τήν Λέσβο ὅπου ὑπῆρχαν κάποτε πολυάριθμα καί ἐξαφανίσθηκαν τά τελευταῖα χρόνια ἐντελῶς. Τήν ἱστορία καί τίς ἰδιότητες τῶν «μυντιλήδων» τῆς Λέσβου ἔχει ἐκθέσει μέ πολλές λεπτομέρειες ὁ ἱστορικός καί πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Λεσβιακῶν Μελετῶν Παναγιώτης Σαμάρας σέ εἰκονογραφημένην μελέτην του 17 σελίδων πού δημοσιεύθηκε τό 1978 στόν 7ο τόμο τοῦ «Δελτίου τῆς Ἑταιρείας Λεσβιακῶν Μελετῶν - Λεσβιακά» (σελ. 185-197) μέ τόν τίτλο «Οἱ Μυντιλῆδες». Γιά τά ἀλογάκια τῆς Λέσβου βλέπε καί τό βιβλίο τοῦ Παν. Σ. Παρασκευαΐδη «Οἱ περιηγητές γιά τή Λέσβο», 2η ἔκδοση τοῦ 1983, σελ. 40. Κατά τόν Π. Σαμάραν οἱ «μυντιλῆδες» ὑπηρετοῦσαν πιστά κι ἀκούραστα τ' ἀφεντικό τους κι' ἔπιαναν φιλίες μέ ὅλα τά μέλη τῆς φαμίλιας τους. Ὁ ἴδιος προσθέτει: «Στή βαθμιαία ἐλάττωση τῶν μυντιλήδων (τῆς Λέσβου) συντελοῦσαν κατά ἕνα ἀξιόλογο ποσοστό κι οἱ τακτικές ἀποστολές των στή Πόλη, στή Σμύρνη, στήν Ἀλεξάνδρεια κι' ἀλλοῦ ἀπό τούς ἀρχοντάδες, τούρκους καί ρωμιούς τοῦ νησιοῦ σέ διάφορους φίλους των γιά χάρισμα». Ὁ Σαμάρας ἀναφέρει

ἐπίσης ὅτι «καί πρίν ἀπό τήν ἅλωση τῆς Μυτιλήνης (1462) τά ἀλογάκια αὐτά, ἄγρια καί ἥμερα, τύπου πόνεϋ, ἦταν σέ ὅλους γνωστά μέ τ' ὄνομα «Μυτιληνιά». Μετά τήν ἅλωση κι οἱ Τοῦρκοι τά ἔλεγαν μέ τό ἴδιο ὄνομα». Γιά τήν ἐξαφάνιση ἀνάλογων ἱππαρίων καί ἀπό τήν νῆσο Σαρδηνία δημοσιεύθηκε ἀνταπόκριση-ἱστορικό σημείωμα-εἰδικοῦ ἀπό τήν Ρώμη στήν ἀθηναϊκή ἐφημερίδα «Τά Νέα» τῆς 29 Δεκ. 1973, σελ. 5. Τόν μυντιλῆ τῆς Σαμοθράκης τῆς εἰκόνας ΙΘ΄ 44 ἐφωτογραφήσαμε κοντά στόν οἰκισμό Δάφνες. Βλέπε μυντιλῆ τῆς Σαμοθράκης σαμαρωμένον καί στήν φωτογραφία μας ΚΑ 53, πού ἐπήραμε στόν οἰκισμό Λάκκωμα.

ΙΘ΄ 45 καί 46

Ἐρειπωμένο ἐλαιοτριβεῖο τῆς Σαμοθράκης κοντά στόν οἰκισμό Λάκκωμα. Βλέπε καί σχέδιο του στόν πίνακα ΣΤ΄ 7 καί τήν λεζάντα του.

Κ΄ 47

Κατοικία στόν ἀγροτικό οἰκισμό Λάκκωμα Σαμοθράκης.

Κ΄ 48

Ὁ φοῦρνος τῆς προηγούμενης ἀγροτικῆς κατοικίας. Παράβαλε καί σχέδιο φούρνου στόν πίνακα Ε 5.

Κ΄ 49

Χαρακτηριστικός τύπος φούρνου ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ τῆς Σαμοθράκης. Στήν πρόσθια μαυροκαπνισμένη πλευρά του εἶναι ἀκουμπισμένο ἕνα σπασμένο ἀπό τήν πολλή χρήση ξύλινο φτυάρι φουρνίσματος. Ὁ κλίβανός του εἶναι χτισμένος ἀπό λάσπη, μέσα στήν ὁποία ἔχουν παρεμβληθεῖ πολλά σπασμένα πήλινα κεραμίδια, πού διακρίνονται στόν χαλασμένο ἀγροτικό φοῦρνο τῆς φωτογραφίας ΚΓ΄ 70.

Κ΄ 50

Μιά νοικοκυρά τῆς Χώρας προσκομίζει στόν φοῦρνο γενικῆς χρήσης τοῦ χωριοῦ της γιά ψήσιμο, τά σταρένια ψωμιά πού ἐζύμωσε στό σπίτι της. Ἡ μεταφορά των γίνεται μέσα σέ ξύλινην πινακωτή πού εἶναι ἀπό κομμάτια ξύλων καρφωμένα μεταξύ των. Ἀπό τήν Σαμοθράκη οἱ «γυρολόγοι» τῆς Ἀθήνας καί τῆς Θεσσαλονίκης ἔχουν ἐξαφανίσει ὅλες τίς μονόξυλες παραδοσιακές της πινακωτές, πού ἦσαν ὅμοιες μέ αὐτήν πού ἐσχεδιάσαμε τό 1941 στή Λέσβο στό κάτω μέρος τῆς εἰκόνας ΚΣΤ΄ 73.

Κ΄ 51

Καλοχτισμένο τζάκι («γουνιά») σέ ἰσόγειο δωμάτιο ἀγροτικῆς κατοικίας τοῦ οἰκισμοῦ Λάκκωμα.

Κ΄ 52

Σπίτι τῶν Ἀλωνιῶν Σαμοθράκης μέ προεξοχήν στόν ἐξωτερικό του τοῖχο τῆς «ἀνηφοριᾶς» τῆς καπνοδόχου του. Παράβαλε εἰκόνες Ε΄ 6, ΚΓ΄ 69 τῆς Σαμοθράκης καί τήν ΚΘ΄ 78 τῆς Λέσβου, καθώς καί τίς λεζάντες των.

ΚΑ΄ 53

Ἕνα ἀπό τά 150 ἕως 200 μικρόσωμα ἀλογάκια «μυντιλῆδες» (:μυτιληνιά), πού διασώθηκαν σήμερα στήν Σαμοθράκη ἐνῶ ἔχουν ἐξαφανισθεῖ ἐντελῶς ἀπό τό νησί τῆς καταγωγῆς των Λέσβο. Παράβαλε εἰκόνα ἑνός «μυντιλῆ» τῆς Σαμοθράκης μέ ἀριθμό ΙΘ΄ 44 καί τό κείμενο τῆς λεζάντας της.

ΚΑ΄ 54

Κατσικάκι «αἴγα» πού ζοῦσε ἕως χθές ἐλεύθερο στίς δυσπρόσιτες ἀνηφοριές τοῦ Φεγγαριοῦ καί δέθηκε γιά νά ὁδηγηθεῖ στήν σφαγή.

ΚΑ΄ 55

Μαντρί κοντά σέ σπίτι τοῦ Λακκώματος Σαμοθράκης προοριζόμενο γιά αἰγοπρόβατα.

ΚΑ΄ 56

Σαμοθρακίτης μᾶς δείχνει πῶς οἱ κεχαγιάδες (βοσκοί) πιάνουν μέ τό μακρύ ραβδί των («γκντούρ») ἀπό τό λαιμό τίς αἶγες τῶν ἐλεύθερων στίς πλαγιές τοῦ Σάου κοπαδιῶν, γιά νά τίς ὁδηγήσουν στήν σφαγή. Ἡ σύλληψή των γίνεται μέ συστηματικό κυνήγι των.

ΚΑ΄ 57

Σαμοθρακίτισσα μπροστά σέ τραπεζάκι, ὅπου τοποθέτησε τό γλυκό κουταλιοῦ γιά κέρασμα ἀπρόοπτου περαστικοῦ ἐπισκέπτη τῆς οἰκογένειάς της μαζί μέ «λίγο» προσφάγι αὐγῶν σέ τηγάνι, τυριοῦ καί ζεστῆς λαγάνας.

ΚΑ΄ 58

Ἡ Σαμοθρακίτισσα αὐτοδίδακτη ζωγράφος Βούλα Σουρβαλῆ-Καραμπαλάση (ἀριστερά), πού εἶχε ἐκθέσει ἐλαιογραφίες της τοπίων τῆς

Σαμοθράκης στόν «Παρνασσό» τῆς Ἀθήνας τό τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἰουνίου 1983 μαζί μέ τήν ζωγράφο Ἔφη Ραχμανίδου-Τρικούπη (δεξιά) πού ἐξέθεσε συγχρόνως στήν ἴδια αἴθουσα τοπία τῆς Ἀλεξανδρούπολης. Ἡ φωτογραφία μας εἶναι παρμένη στήν εἴσοδο τοῦ «Παρνασσοῦ» πρίν φύγουμε γιά τήν Σαμοθράκη. Γνωστή ζωγράφος τοπίων τῆς Σαμοθράκης εἶναι καί ἡ Σαμοθρακίτισσα Μαρία Βερβέρη-Κράουζε, πού ἀσχολεῖται ἐπίσης καί μέ τήν ποίηση.

ΚΒ΄ 59

«Γάαδους» (γάϊδαρος) μέ τό χαρακτηριστικό σαμάρι τῆς Σαμοθράκης, πού ἔχουμε περιγράψει στήν λεζάντα τῆς εἰκόνας ΙΘ΄ 43. Παράβαλε καί εἰκόνες τῆς Σαμοθράκης ΚΑ΄ 53 καί τῆς Λέσβου ΚΗ΄ 76.

ΚΒ΄ 60,61 καί 62

Φωτογραφίες ἀπό τήν Σαμοθράκη, πού δείχνουν καί παραδοσιακές χωμάτινες ὁριζόντιες ταράτσες («ἀέτσες») χωρίς κεραμίδια. Ἄλλοτε ὅλα τά σπίτια τῆς Σαμοθράκης ἦταν μόνον μέ «ἀέτσα» ὅπως δείχνει καί χαλκογραφία τῆς Χώρας ἀπό τόν περιηγητή Ρίχτερ τοῦ 1815-1816, τμῆμα τῆς ὁποίας δημοσιεύουμε στόν πίνακα ΚΔ΄ 71. Βλέπε καί εἰκόνα ΚΒ΄ 63. Παράβαλε καί κείμενο λεζάντας Α΄ 1. Ἐπίσης τά χωμάτινα «δώματα» (σκέπες) τῆς Λέσβου στά σχέδια τοῦ Μίλτη Παρασκευαΐδη, πού εἶναι δημοσιευμένα στό βιβλίο τῆς Εἰρήνης Βοστάνη-Κούμπα «Λέσβος-Ἑλληνική παραδοσιακή ἀρχιτεκτονική», ἔκδοση «Μέλισσας» τοῦ 1982, εἰκ. 28 καί 30.

ΚΒ΄ 63

Γιά νά εἶναι ἀδιάβροχα τά χώματα τῶν ὁριζόντιων ταρατσῶν (τῆς «ἀέτσας») οἱ Σαμοθρακίτες ἔπαιρναν κομμάτια μαρμάρινων κιόνων ἀπό ἀρχαῖες οἰκοδομές πού ἐρειπώνοντο καί ἐπίεζαν μέ αὐτά, κυλίοντάς τα, τά ἀδιάβροχα εἰδικά χώματα («λίπεδα» στή Λέσβο), πού τά ἀνανέωναν ὕστερα ἀπό δυνατές βροχές. Κομμάτι τέτοιου μαρμάρινου κίονα (πού τό χρησιμοποιοῦσαν σάν τροχό ὁδοστρωτήρα) φαίνεται στήν φωτογραφία ΚΒ΄ 63 καθώς καί πάνω στίς «ἀέτσες» τῶν φωτογραφιῶν ΚΒ΄ 60 καί ΚΒ΄ 61.

ΚΒ΄ 64

Ἀγροτικές κατοικίες στόν οἰκισμό Προφήτης Ἠλίας-Κουρμπέτι Σαμοθράκης. Στήν πρώτη ἔχει μετατραπεῖ ἡ παραδοσιακή χωμάτινη ταράτσα της («ἀέτσα») σέ τσιμεντένια καί ἡ δεύτερη εἶναι ἐπικλινής μέ κεραμίδια, πάνω στά ὁποῖα τοποθετοῦνται βαριές πέτρες γιά νά μή ἀναρπαγοῦν κατά τίς ἀνεμοθύελλες.

ΚΓ΄65

Ὁ Σαμοθρακίτης καπετάν Γιώργης, ἀπό μικρό παιδί θαλασσοπόρος τοῦ Θρακικοῦ καί τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τόν φωτογραφίσαμε τό 1983 σέ ἡλικία 80 χρονῶν, στό Λάκκωμα, καί ἔχει περιορισθεῖ στό ψάρεμα μέ τίς βάρκες τῶν παιδιῶν καί τῶν ἐγγονῶν του.

ΚΓ΄66

Στήν προκυμαία τοῦ λιμανιοῦ τῆς Καμαριώτισσας: Καράβι τῆς Σαμοθράκης πού ἐξυπηρετεῖ μεταφορές τροφίμων καί ἄλλων ἐμπορευμάτων κυρίως στίς γραμμές Ἀλεξανδρούπολης, Καβάλας καί Θεσσαλονίκης.

ΚΓ΄67

Ψαρόβαρκα τῆς Σαμοθράκης στήν παραλία τῆς Καμαριώτισσας. Παράβαλε φωτογραφίαν πλεούμενων τοῦ Αἰγαίου στό «καρνάγιο» τοῦ Πλωμαριοῦ Λέσβου στίς σελίδες 72-73 τοῦ εἰκονογραφημένου βιβλίου 96 σελίδων τοῦ Μίμη Ἐλευθεριάδη «Λέσβος-ἱστορία, τέχνη, λαογραφία, σύγχρονη ζωή» σέ ἔκδοση Μιχ. Τούμπη τοῦ 1983.

ΚΓ΄68

Ἀγροτικό σπίτι τῆς Σαμοθράκης μέ τοίχους πού χτίσθηκαν παιχνιδιάρικα μέ παράξενη ἐναλλαγή μαύρης καί γκρίζας πέτρας.

ΚΓ΄69

Σπίτι τῆς Σαμοθράκης πού ἔχει στόν ἐξωτερικό τοῖχο τοῦ ἀνώγειού του προεξοχήν τοῦ τοιχώματος τοῦ τζακιοῦ καί τῆς καπνοδόχου του. Πρόκειται, ὅπως λέν οἱ ἐντόπιοι, γιά «γουνιά μέ ἀνηφουργιά». Παράβαλε εἰκόνες Ε΄6, Κ΄52 καί ΚΘ΄78 καί τίς λεζάντες των.

ΚΓ΄70

Δυό σπιτάκια τῆς Σαμοθράκης, μέ ἕνα παραδοσιακό φοῦρνο, πού ἔχει χαλάσει τό ἐξωτερικό ἐπίχρισμά του καί μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ κλίβανός του εἶχε τοιχώματα ἀπό λάσπην καί πολυάριθμα σπασμένα κεραμίδια. Παράβαλε εἰκόνες Ε΄5, ΙΘ΄46, Κ΄47 καί τίς λεζάντες των.

ΚΔ΄71

Τμῆμα χαλκογραφίας τῆς Χώρας, πού φιλοτεχνήθηκε τό 1815-1816 καί πρωτοδημοσιεύθηκε στό βιβλίο τοῦ περιηγητῆ Ὄττο Φρίντριχ φόν Richter «Wallfahrten in Morgenlande» τοῦ 1822. Δημοσιεύεται γιά παραβολή μέ τήν εἰκόνα Α΄1.

ΚΕ΄ 72

Βρακοφόρος ἀγωγιάτης τῆς Λέσβου. Σχέδιο τοῦ 1941. Παράβαλε φωτογραφίες σημερινῶν βρακοφόρων τῆς Σαμοθράκης στίς εἰκόνες ΙΕ΄ 21-24 καί ΙΖ΄ 29.

ΚΣΤ΄ 73

Βρακοφόρα τοῦ 1941 φουρνίζει τά ψωμιά τῆς οἰκογένειάς της γιά μιά βδομάδα στόν φοῦρνο τῆς αὐλῆς της. Στό λιθόστρωτο δάπεδο τῆς αὐλῆς φαίνεται μονόξυλη πινακωτή γιά 4 ψωμιά ὅμοια τῆς ὁποίας δέν ὑπάρχει τό 1983 καμμιά στήν Σαμοθράκη ἀπ᾽ ὅπου τίς ἐκούρσεψαν οἱ γυρολόγοι τῆς Ἀθήνας χάριν τῶν νεόπλουτων ψευτοφιλότεχνων τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων. Κάτω ἀπό τόν κλίβανο τοῦ φούρνου φαίνεται τό νυκτερινό κουμάσι γιά τίς ὄρνιθες. Δεξιά κρεμασμένος ξύλινος «σοφρᾶς» ὅπου τοποθετοῦσαν τίς τσανάκες μέ τά φαγητά κάθε πρωΐ. Δεξιά τῆς βρακοφόρας εἶναι ἀκουμπισμένα πάνω σέ κιούπι νεροῦ οἱ δυό πέτρες ἑνός χερόμυλου. Παράβαλε εἰκόνες ΙΖ΄ 31 καί ΚΘ΄ 77.

ΚΖ΄ 74

Πῶς ἦταν στήν Λέσβο τό 1941 ἡ σκοτεινή ἰσόγεια ἀποθήκη ἑνός ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ.

ΚΗ΄ 75

Νεαρός βοσκός τῆς Λέσβου μέ τσαρούχια παραδοσιακοῦ τύπου τοῦ 1941. Παράβαλε τά παραδοσιακά τσαρούχια τῆς Σαμοθράκης, πού λέγονται ἐπιτόπια «τσιβούλια» στίς εἰκόνες μας ΙΗ΄ 38,39 καί 40 καί τήν σχετική λεζάντα των.

ΚΗ΄ 76

Παραδοσιακό σαμάρι τῆς Λέσβου πάνω σέ μουλάρι. Παράβαλε τήν διαφορά του μέ τά παραδοσιακά σαμάρια τῆς Σαμοθράκης πού εἶναι μακρύτερα πρός τά ἐμπρός στίς εἰκόνες ΙΘ΄ 43, ΚΑ΄ 53 (σέ ἱππάριο «μυντιλῆ») καί ΚΒ΄ 59 καί στίς λεζάντες των.

ΚΘ΄ 77

Βρακοφόρα τῆς Λέσβου ἀλέθει τό σιτάρι στόν χερόμυλο τό 1941. Κανείς ἀπό τούς σημερινούς Σαμοθρακίτες δέν θά θυμᾶται νά ὑπῆρχαν κάποτε βρακοφόρες καί στή Σαμοθράκη. Ἔρευνα τοῦ Μίλτη Παρασκευαΐδη γιά τήν ἱστορία καί τήν βιβλιογραφία τῆς στολῆς τῶν βρακοφόρων τοῦ Αἰγαίου εἶναι δημοσιευμένη στό περιοδικό τῆς Ἀθήνας «Λεσβιακή

Παροικία», τεῦχος 48, Ἰαν. Φεβρ. 1976, σελ. 12-14, καί σχέδια βρακοφόρων στό λεύκωμα σχεδίων του «Μορφές τῆς Ρωμιοσύνης» τοῦ 1976: Α 15 Μικρασιάτης, Α 26 καί Α 27 βρακοφόροι τῆς Λέσβου, Α 31 ἀγρότης βρακοφόρος τῆς Λέσβου, καθώς καί στό λεύκωμα 54 σχεδίων τοῦ ἴδιου «Ἀντισνομπιστικά καί ἀντιρομποτικά» τοῦ 1977 σελ. 71. Παράβαλε καί εἰκόνες βρακοφόρων τῆς Σαμοθράκης ΙΕ΄ 21-24, ΙΖ΄ 29.

ΚΘ΄ 78

Ἀγροτικό σπίτι πού ὑπῆρχε τό 1942 στό χωριό τῆς βόρειας Λέσβου Κλειοῦ —(Κλειώ) μέ προεξοχήν στόν ἐξωτερικό τοῖχο τοῦ ἀνωγείου του τοῦ τοιχώματος τοῦ τζακιοῦ καί τῆς καπνοδόχου του. Παράβαλε ἀνάλογες «γουνιές μέ ἀνηφουργιές» στά σπίτια τῆς Σαμοθράκης τῶν εἰκόνων Ε΄ 6, Κ΄ 52 καί ΚΓ΄ 69.

Λ΄ 79

Σχεδιάγραμμα τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν τῆς Σαμοθράκης μέ τά κτήρια τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα, πού ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ σ' αὐτό κατά τίς ἀνασκαφές τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νέας Ὑόρκης. Στό σχεδιάγραμμα τοῦ συνεργάτη τῶν ἀνασκαφῶν John Kurtich ἔχουν προστεθεῖ καί οἱ νεότερες διαπιστώσεις πού ἔγιναν στά σημεῖα Α,Β,Γ καί Δ σύμφωνα μέ ἀνακοινώσεις τοῦ διευθυντῆ τῶν ἀνασκαφῶν καθηγητῆ καί πρώην διευθυντῆ τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς τῆς Ἀθήνας James Mc Credie πού δημοσιεύθηκαν ἀπό τόν Μίλτην Παρασκευαΐδην στήν ἀθηναϊκή ἐφημερίδα «Τά Νέα» τῆς 22.8.1983.

ΛΑ΄ 80

Χάρτης τῆς Σαμοθράκης τοῦ 1983, πού ἔχει σχεδιασθεῖ μέ βάση τόν χάρτη τῆς νήσου τῶν Μεγάλων Θεῶν τοῦ συνεργάτη τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νέας Ὑόρκης John Kurtich, πού ἔχει δημοσιευθεῖ τό 1978 στήν 4η ἔκδοση τοῦ ἀγγλικοῦ Ὁδηγοῦ τῶν ἀνασκαφῶν καί τοῦ Μουσείου τῆς Παλιάπολης «Σαμοθράκη» μέ ἀρχικό κείμενο τοῦ Κάρλ Λέμαν, πού διηύθυνε τίς ἀνασκαφές τοῦ Ἱεροῦ ἀπό τό 1938 ἕως τό θάνατό του (1960). Ὁ Ὁδηγός τοῦ Karl Lehmann «Σαμοθράκη» πωλεῖται στό Μουσεῖο τῆς Παλιάπολης καί σέ ἑλληνική μετάφραση τοῦ Γιάννη Ἀκαμάτη.

ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ οἱ πίνακες εἰκονογράφησης τοῦ κειμένου τοῦ Μίλτη Παρασκευαΐδη «Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ»:

Α΄ 1-ΙΔ΄ 20: Εἴκοσι λαογραφικά σχέδια μολυβιοῦ τοῦ Μίλτη Παρασκευαΐδη, πού φιλοτεχνήθηκαν ἀπό τό φυσικό στή Σαμοθράκη τόν Ἰούλιο τοῦ 1983.

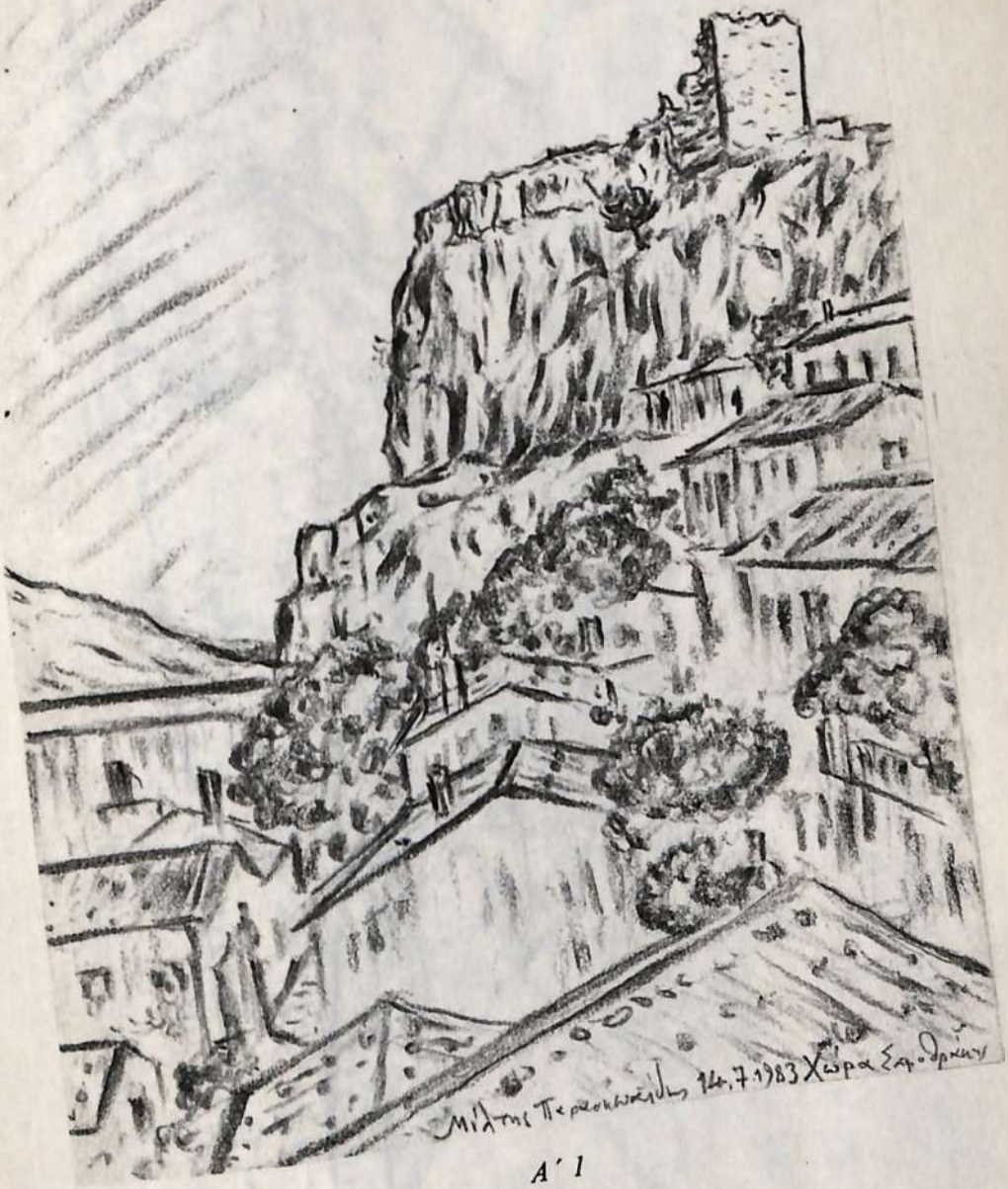
ΙΕ΄ 21-ΚΓ΄ 70: Πενήντα φωτογραφίες λαογραφικῶν θεμάτων τῆς Σαμοθράκης, πού ἐπῆρε ὁ Μίλτης Παρασκευαΐδης τόν Ἰούλιο τοῦ 1983.

ΚΔ΄71: Τμῆμα χαλκογραφίας τῆς Χώρας Σαμοθράκης πού φιλοτεχνήθηκε τό 1815-1816 ἀπό τόν περιηγητή Otto Friedrich von Richter καί δημοσιεύθηκε στό βιβλίο του τοῦ 1822 «Ταξίδια προσκυνήματος στήν Ἀνατολή» («Wallfahrten im Morgenlande»). Ἀναδημοσιεύεται σήμερα γιά σύγκριση μέ τό σχέδιο τῆς χώρας τοῦ 1983 Α΄ 1.

ΚΕ΄ 72-ΚΘ΄ 78: Ἑπτά λαογραφικά σχέδια μολυβιοῦ τοῦ Μίλτη Παρασκευαΐδη, πού φιλοτεχνήθηκαν στή Λέσβο τό 1941-1942 καί δημοσιεύονται γιά παραβολή τῶν παλαιῶν λαογραφικῶν των στοιχείων μέ τά λαογραφικά τῆς Σαμοθράκης τοῦ Ἰουλίου 1983.

Λ΄ 79: Σχεδιάγραμμα τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Ἱεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν στήν περιοχή τῆς Παλιάπολης Σαμοθράκης.

ΛΑ΄ 80: Χάρτης τῆς Σαμοθράκης τοῦ 1983.



Α΄ 1


Μιλτος Τσαμουδης, 23.7.1983, Η βορειοδυτικη πλευρα του Χαανου Κοσμοδρασης απο την παραλια της Πλατυλιθακας

Β΄ 2


14.7.1983
Μιλτος Τσαμουδης

Γ΄ 3

Μ. Λύτης Πεπρακωμένος
16.7.1983 στην Παλιόχωρα της Σκιάθου

Δ΄ 4

Μ. Λύτης Πεπρακωμένος 18.7.1983 στου Σαχοδράκης

Ε΄ 5

21.7.1983, Μινώα Φαιστού, Σχεδίασε η Σοφία Ρακιτζή

E΄ 6

Μινώα Τύλισος 22.7.1983 Σχεδίασε η Αντιγόνη Βάσιο
και Αικατερίνη Σκαφιδάκη

ΣΤ΄ 7



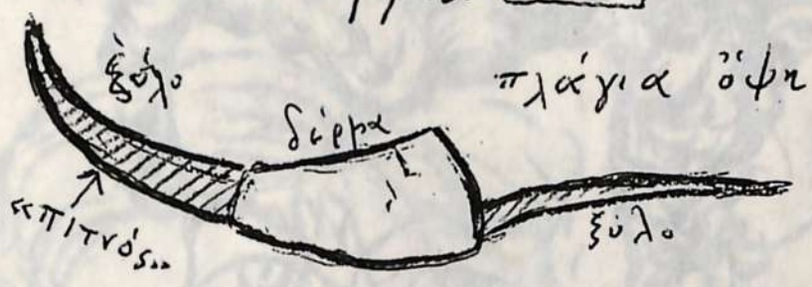
16.7.1983, Μίλτης Πρασκευαΐδης, κοντά στην παραλία της Παλιάπολης Σαμοθράκης.

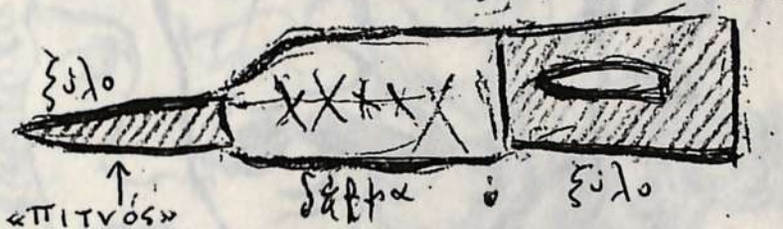
ΣΤ΄ 8

Παλαμαριά Σαμοθράκης

από ξύλο: ||||||||||||

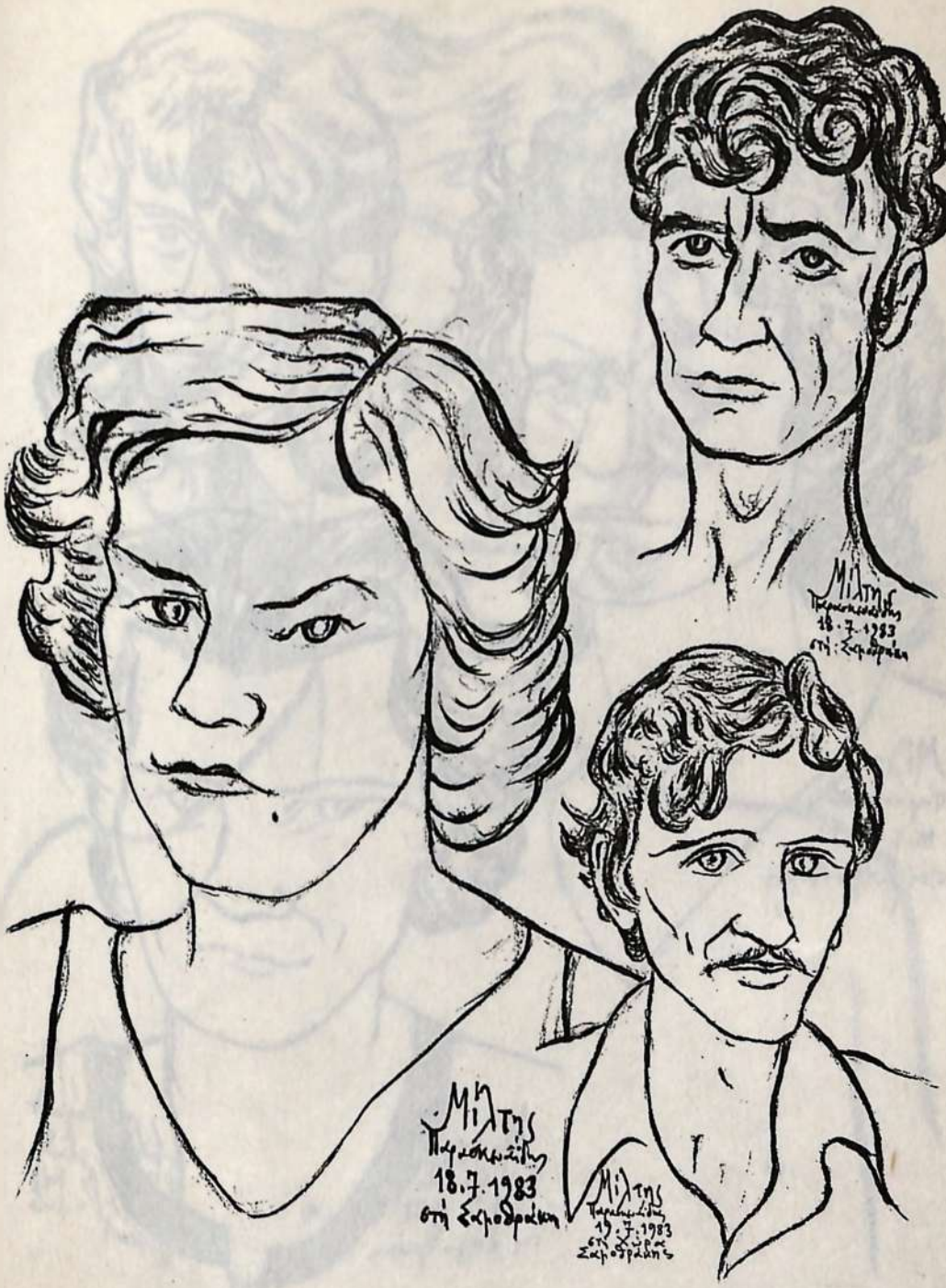
και από δέρμα: ▭



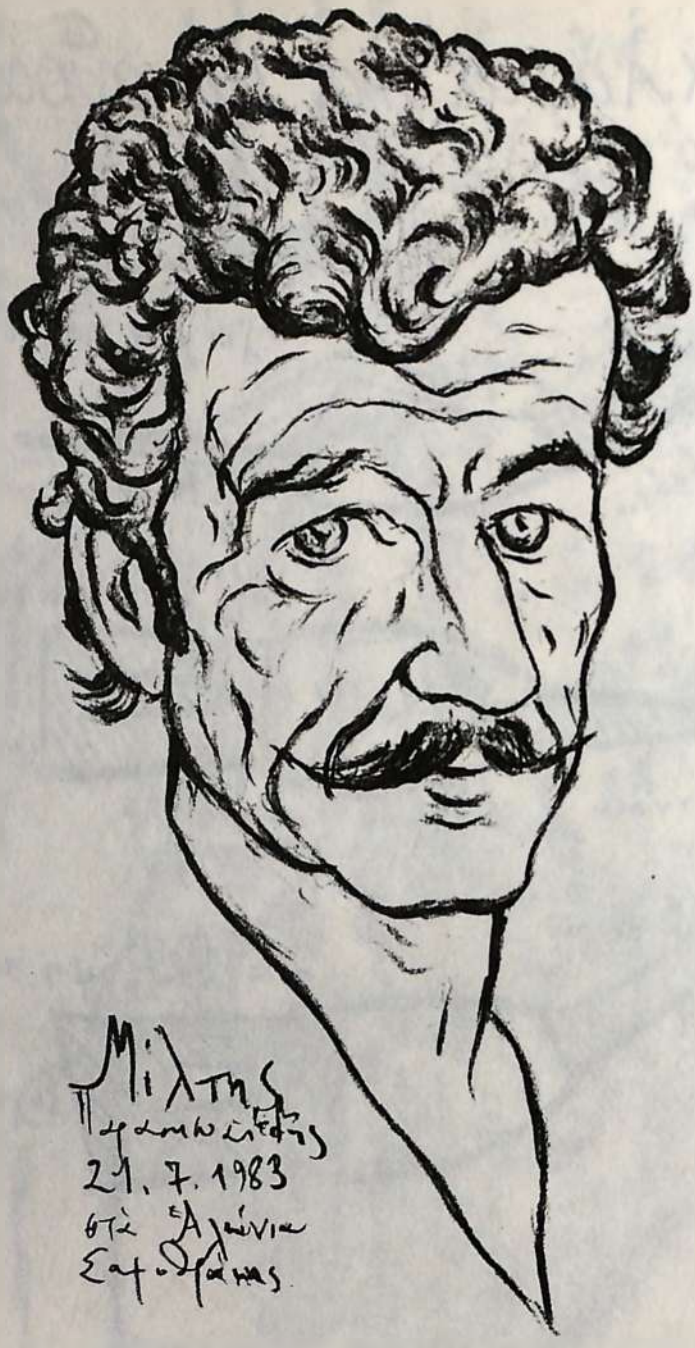




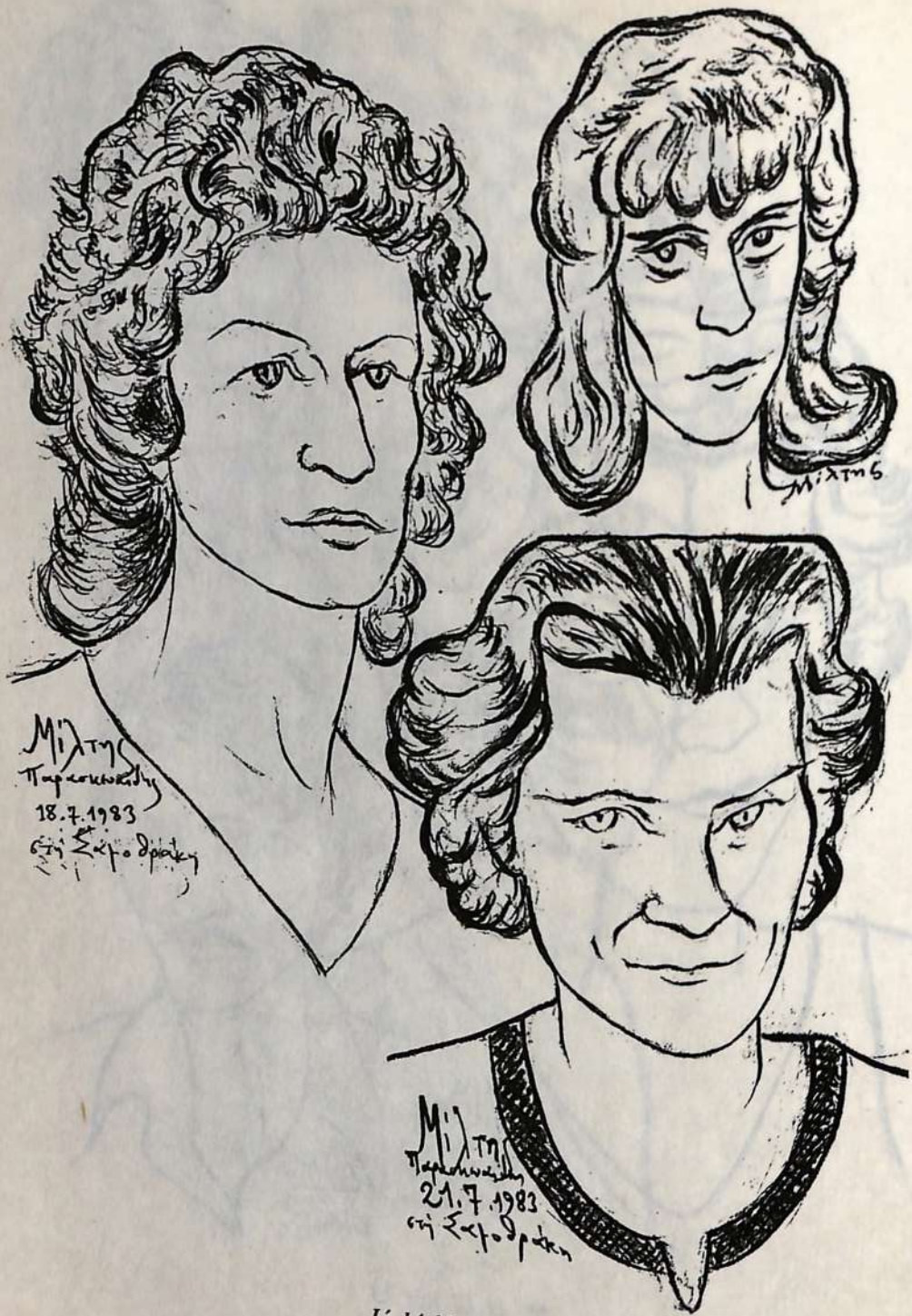
Ζ΄ 9



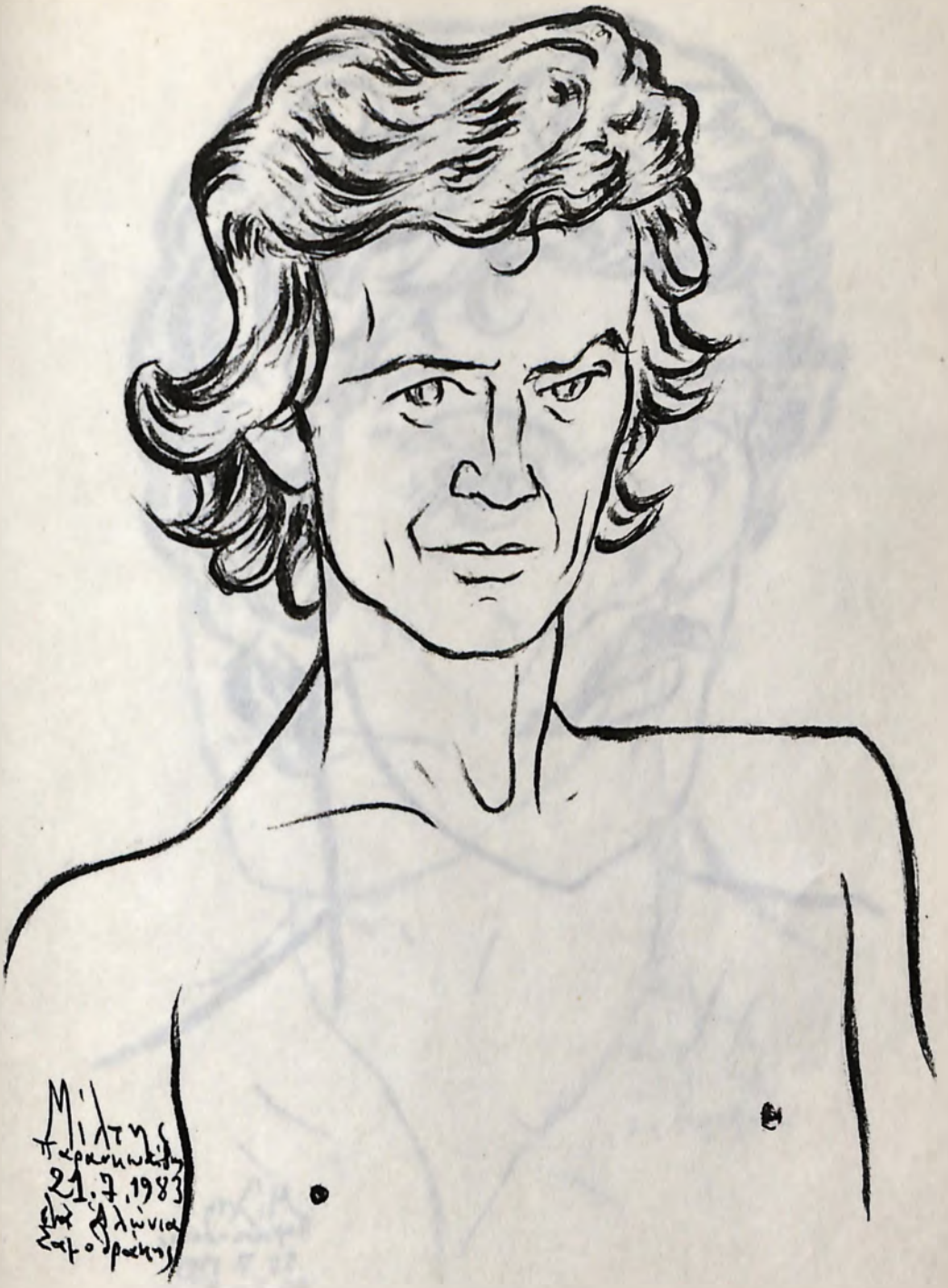
Θ΄ 11,12 και 13



Η΄ 10



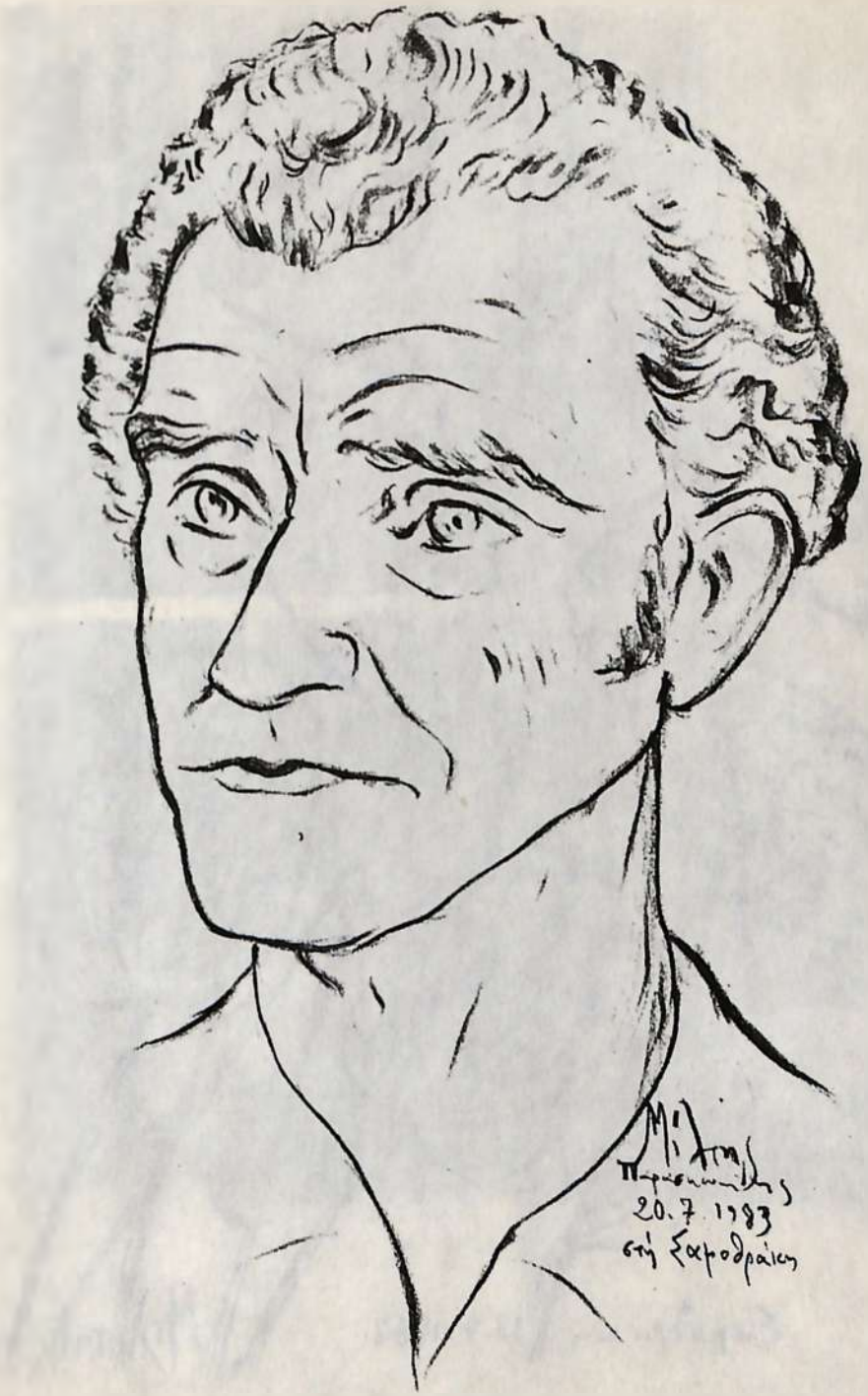
Ι΄ 14,15 και 16



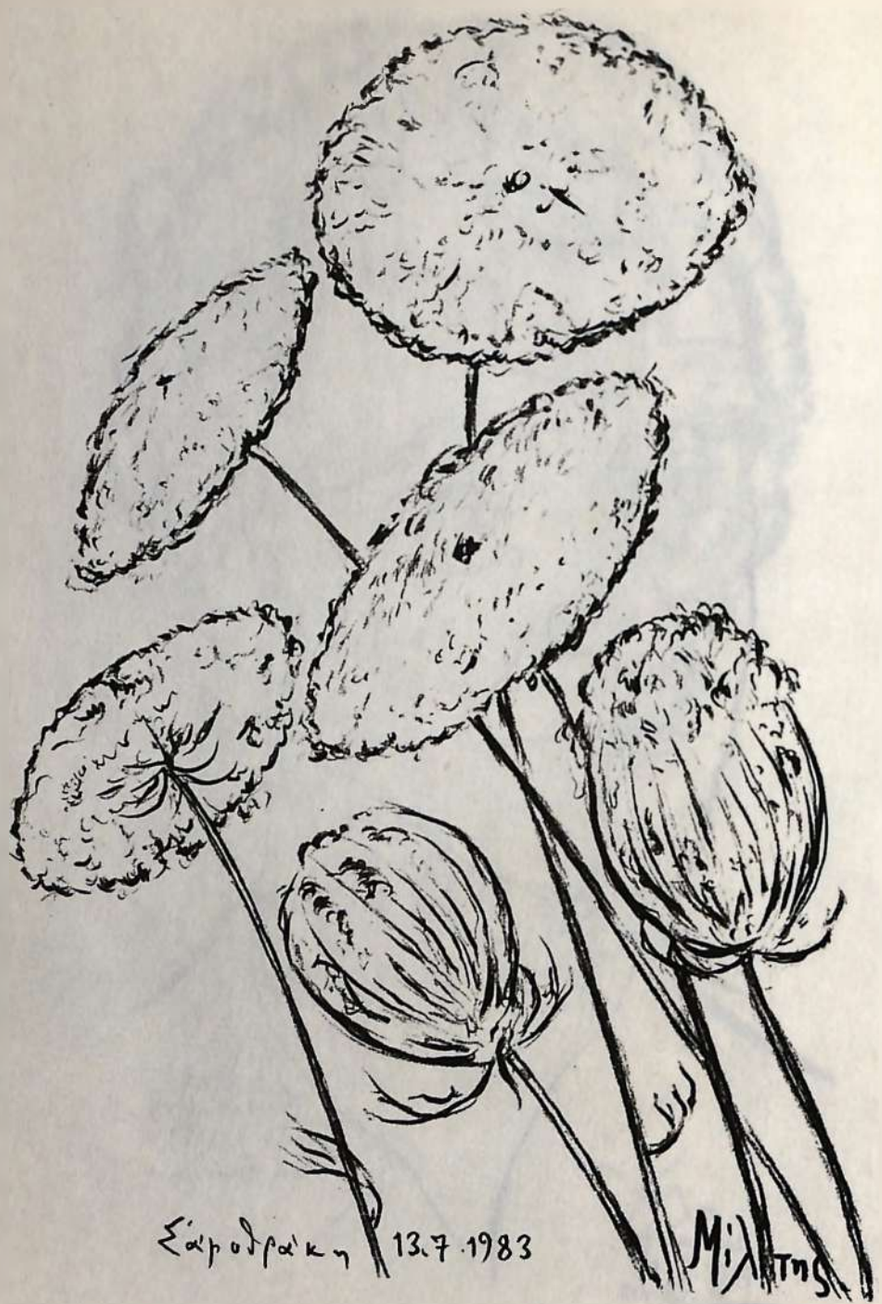
ΙΑ΄ 17



IB · 18



ΠΓ΄ 19



ΙΔ΄ 20



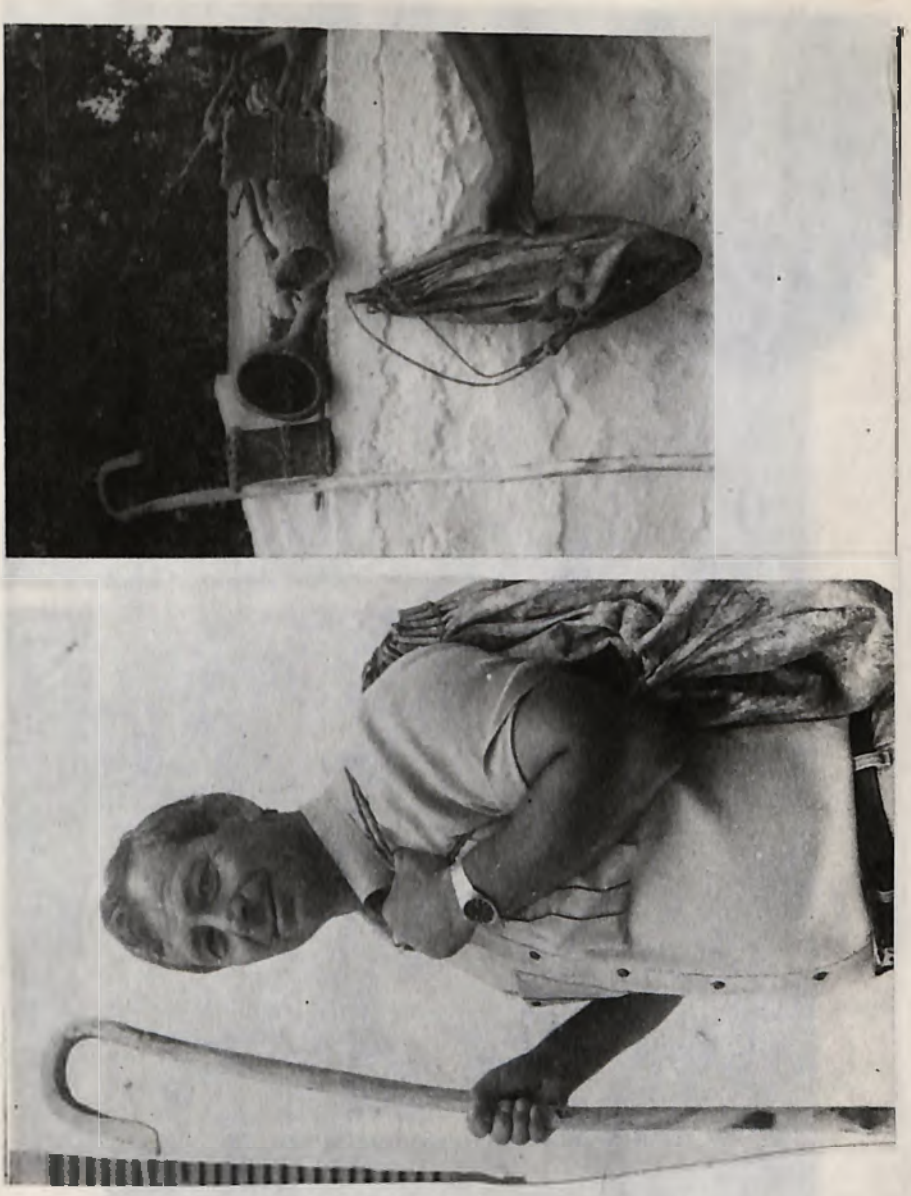


ΙΕ΄ 21 καί 22





ΙΕ΄ 23 και 24



ΙΣΤ΄ 25 καί 26



ΙΣΤ΄ 27 καί 28





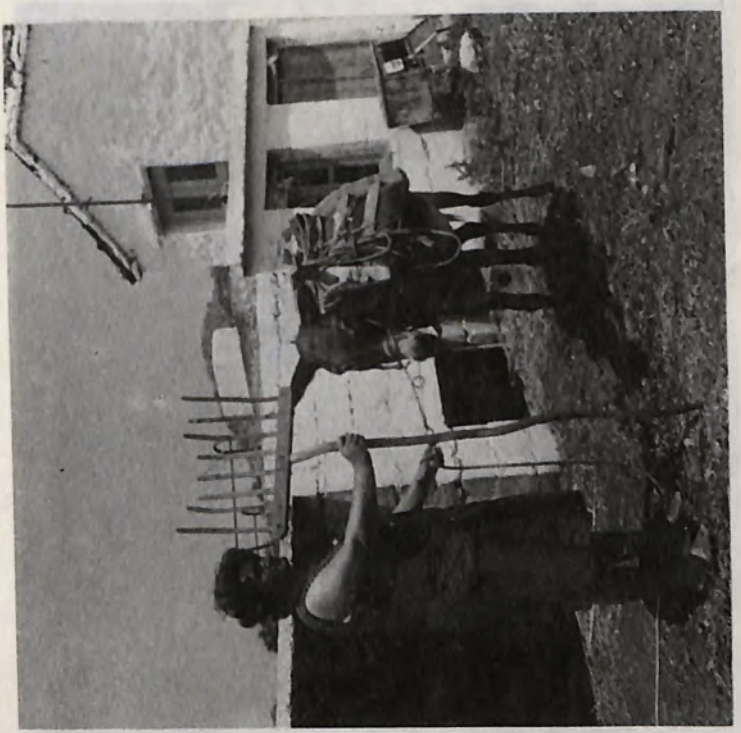
ΙΖ΄ 29 και 30





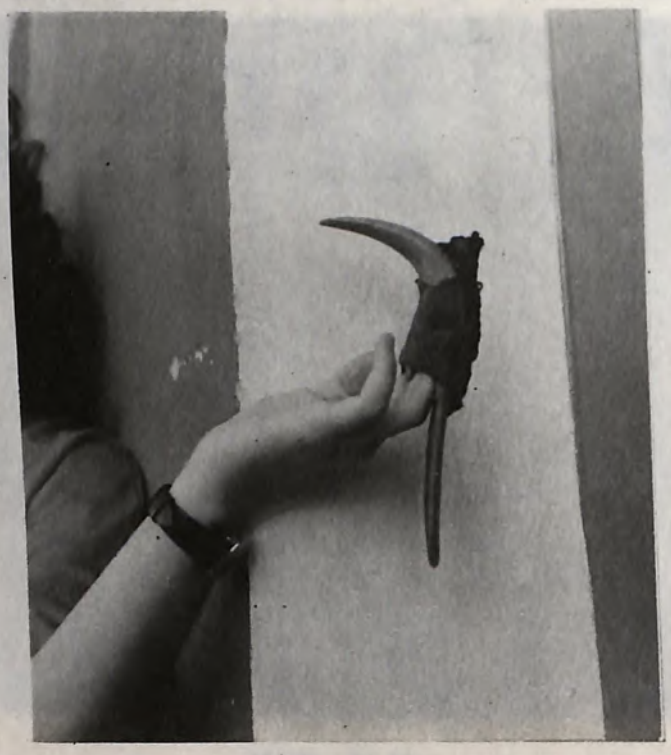
ΙΖ΄ 31 και 32



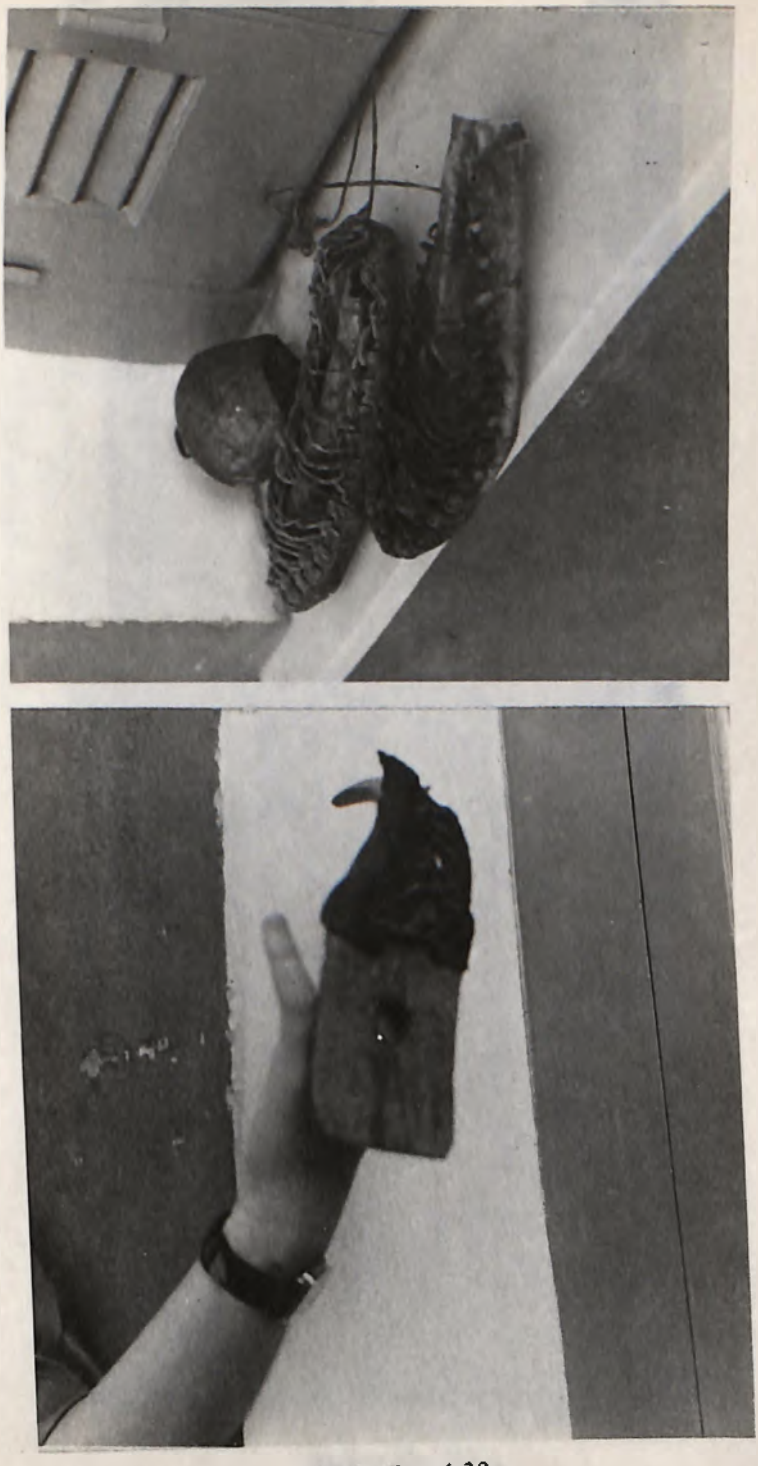


ΙΖ΄ 33 και 34



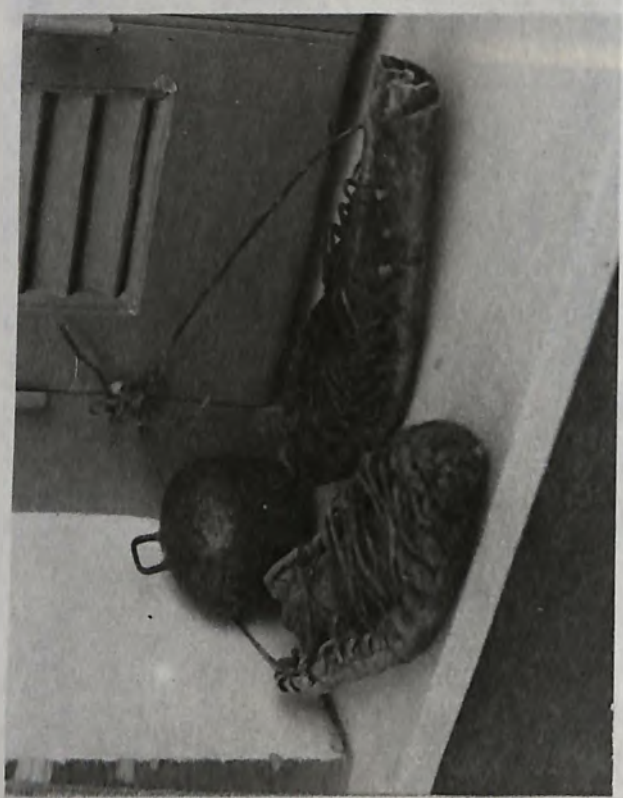


ΙΗ΄ 35 και 36



ΙΗ΄ 37 καί 38



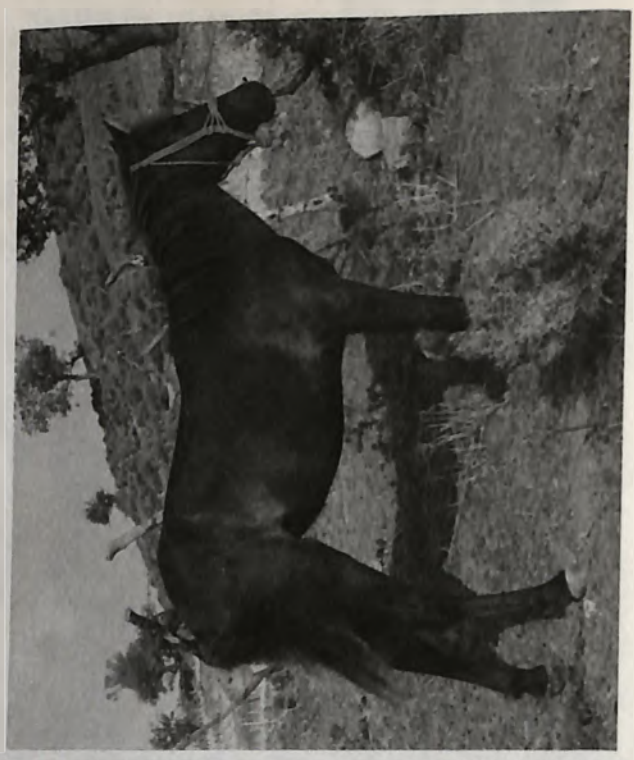


ΙΗ΄ 39 και 40





ΙΘ΄ 41 καί 42





Ιθ΄ 43 και 44

ΙΘ΄ 45 καί 46



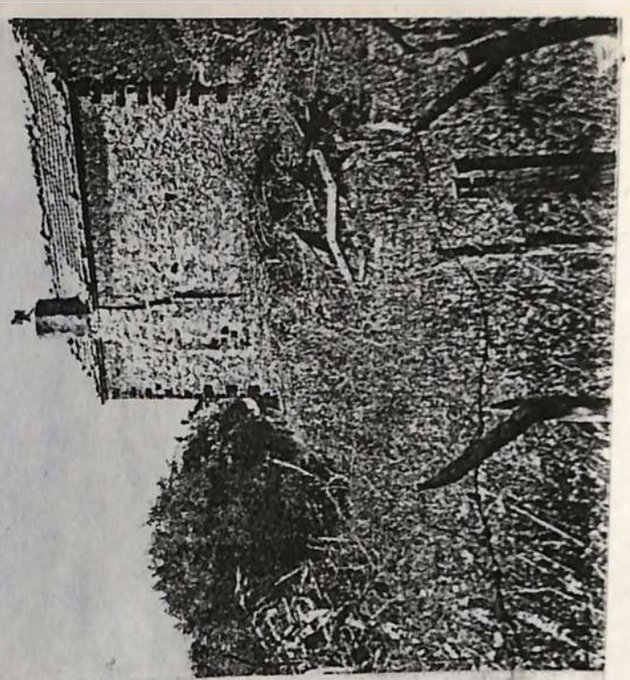


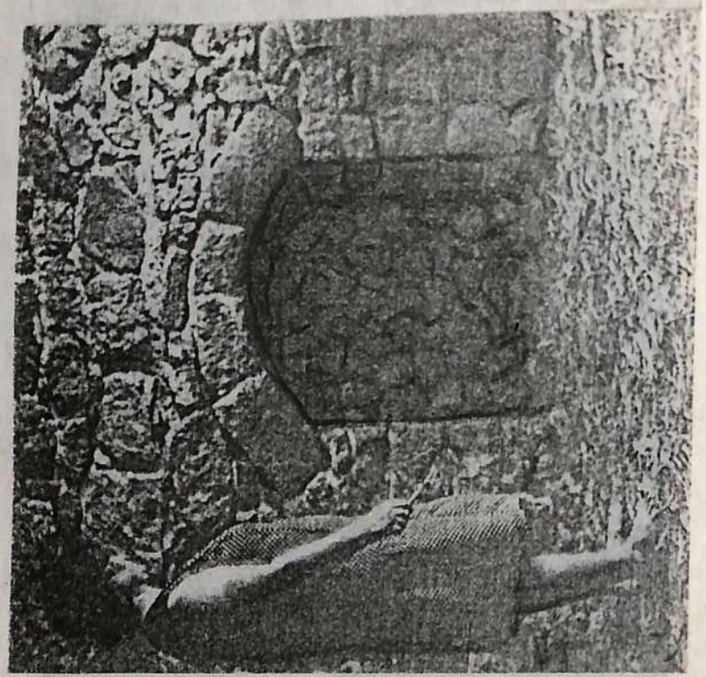
Κ΄ 47 και 48





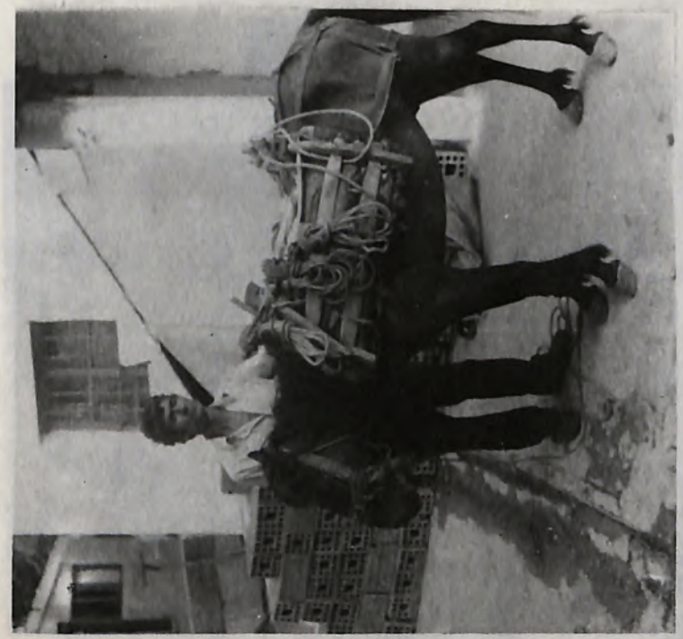
K΄ 49 καί 50





Κ΄ 51 και 52





ΚΑ΄ 53 και 54





ΚΑ΄ 55 και 56





ΚΑ΄ 57 καί 58



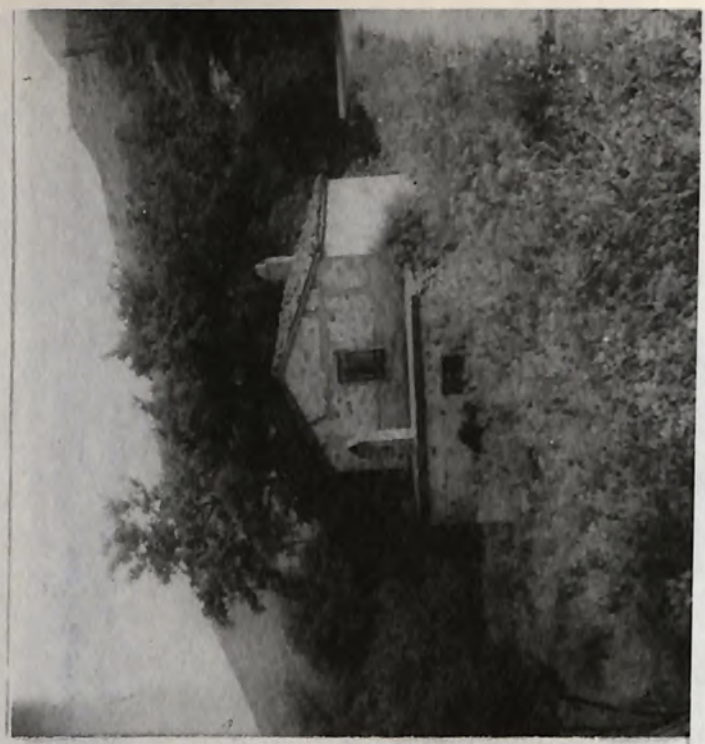


ΚΒ΄ 59 και 60



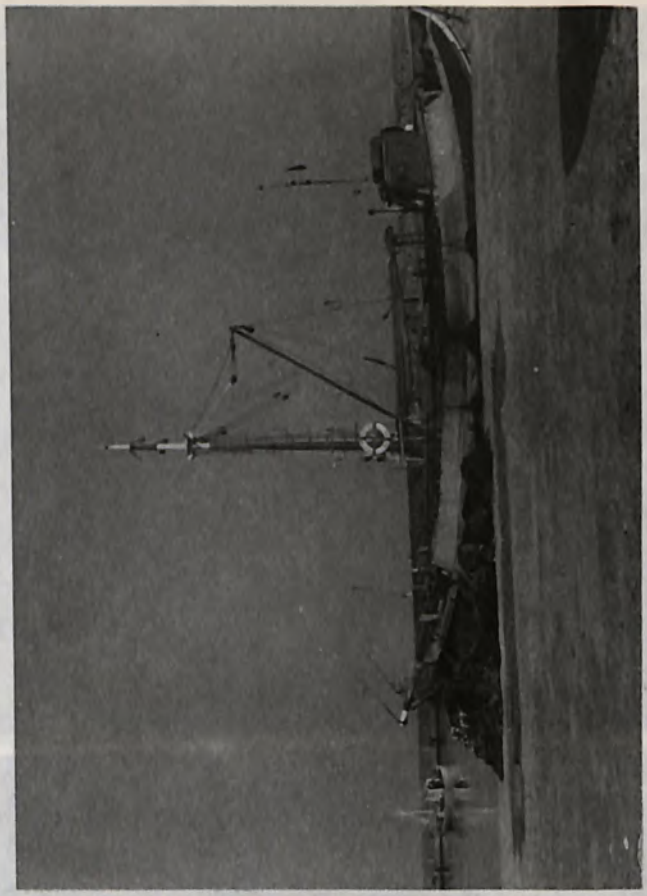


ΚΒ΄ 61 και 62



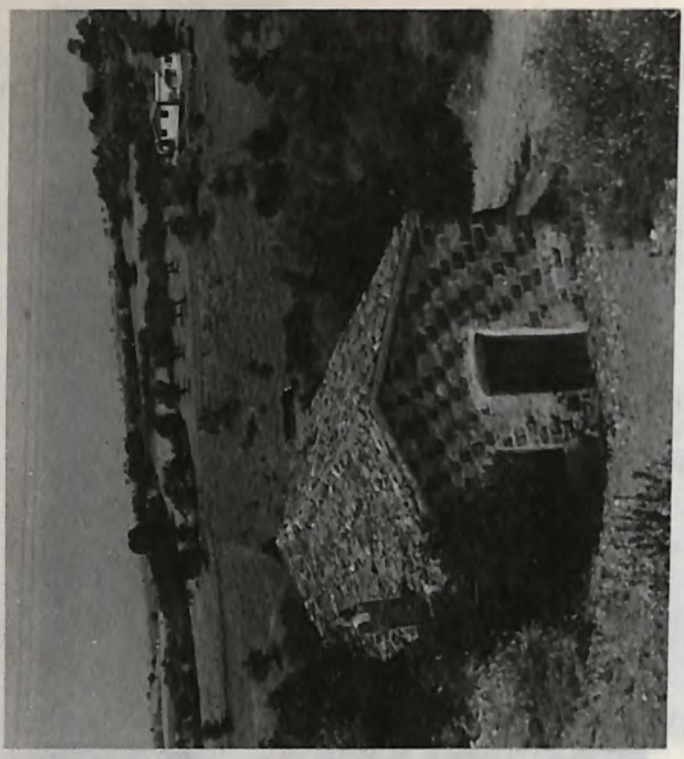


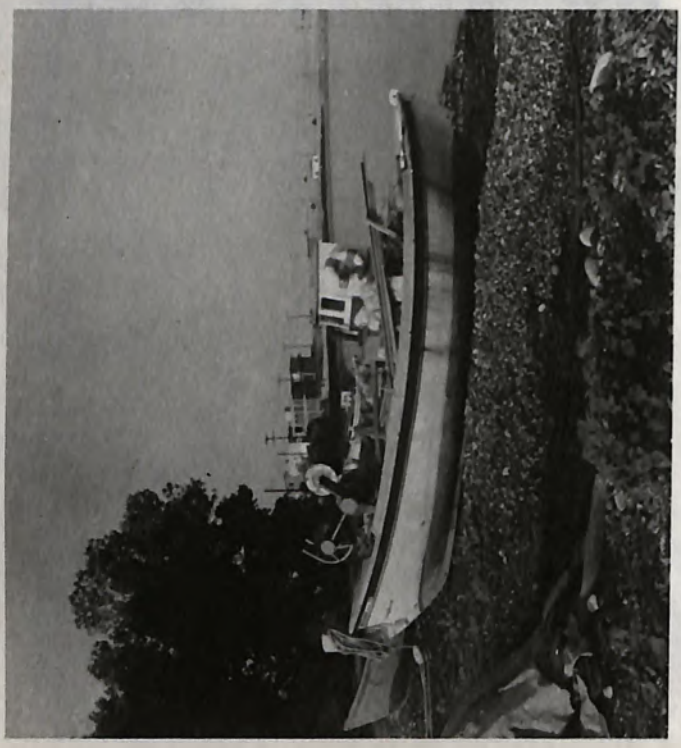
ΚΒ΄ 63 και 64



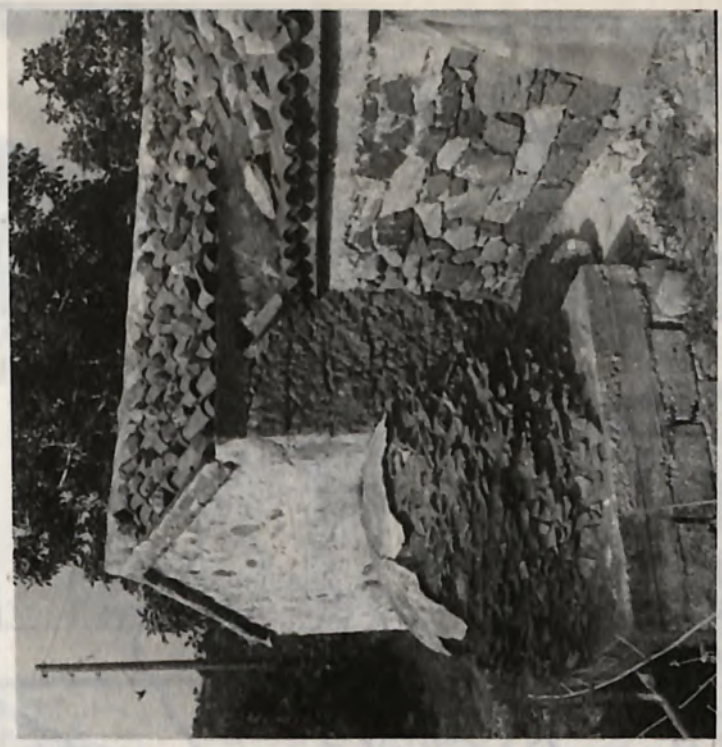


ΚΓ΄ 65 και 66





ΚΓ΄ 67 καί 68





ΚΓ΄ 69 καί 70


Αχιά Παράσκευή Λέσβου
1941 Μίλτης Παρασκευαΐδης

ΚΕ΄ 72


Λέσβος, 1941. Μίλτης Παρασκευαΐδης

ΚΣΤ΄ 73


Αχιλλοπούλου Λέσβου 1941 Μήτης Παρασκευαΐδης

ΚΖ΄ 74

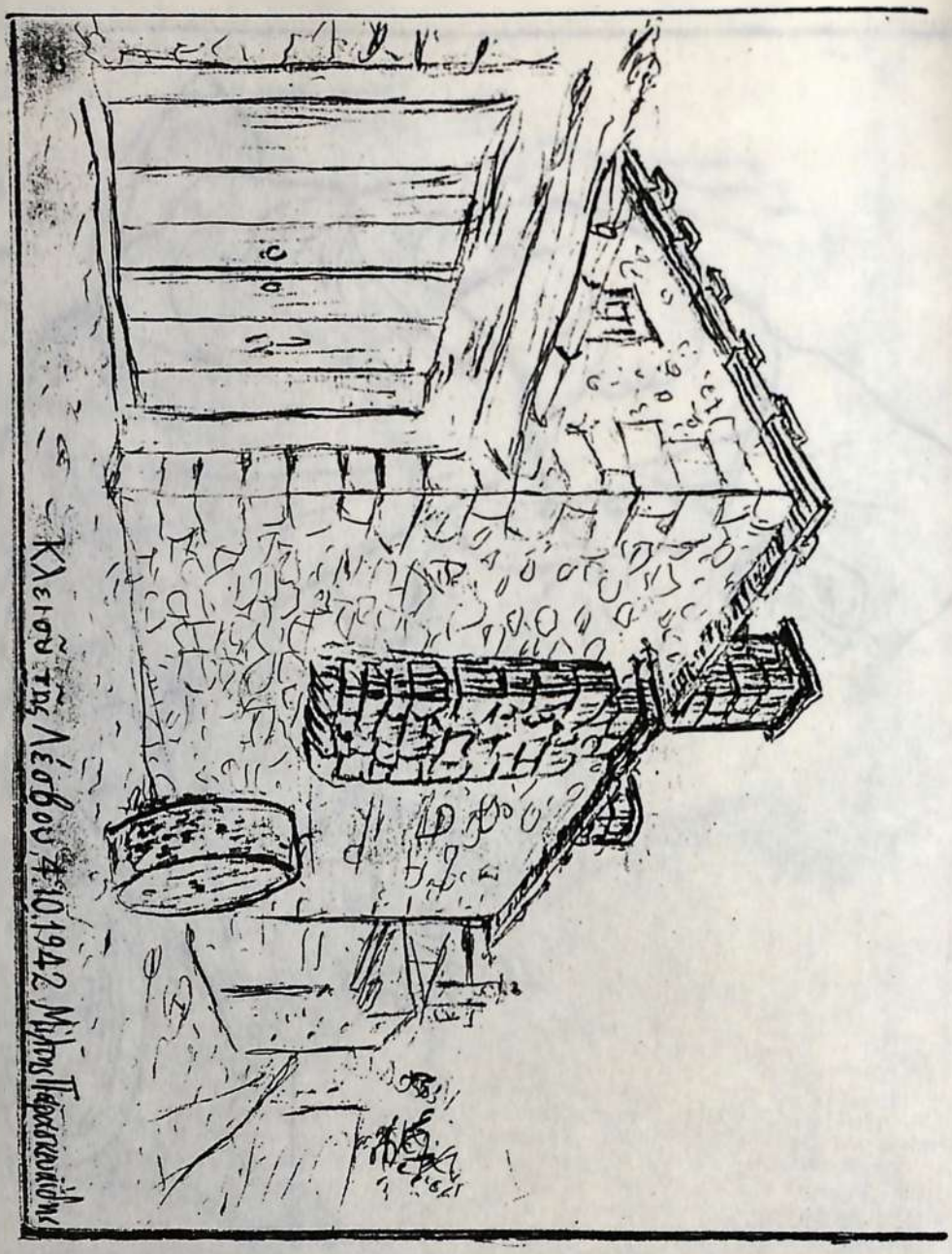

Αχιλ. Παρασκευή Λέσβου 1941 Μήτης Παρασκευαΐδης

ΚΗ΄ 75

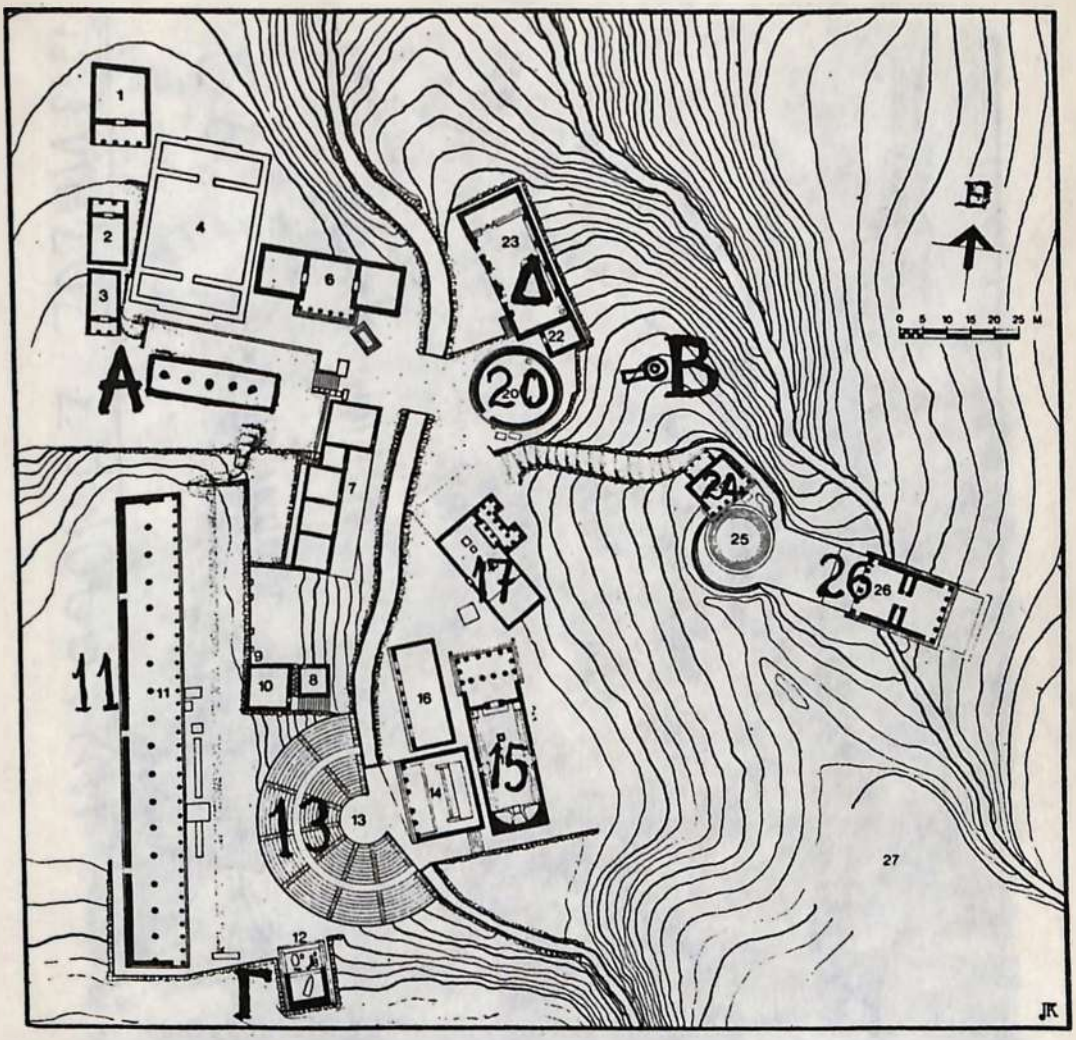


ΚΘ΄ 77

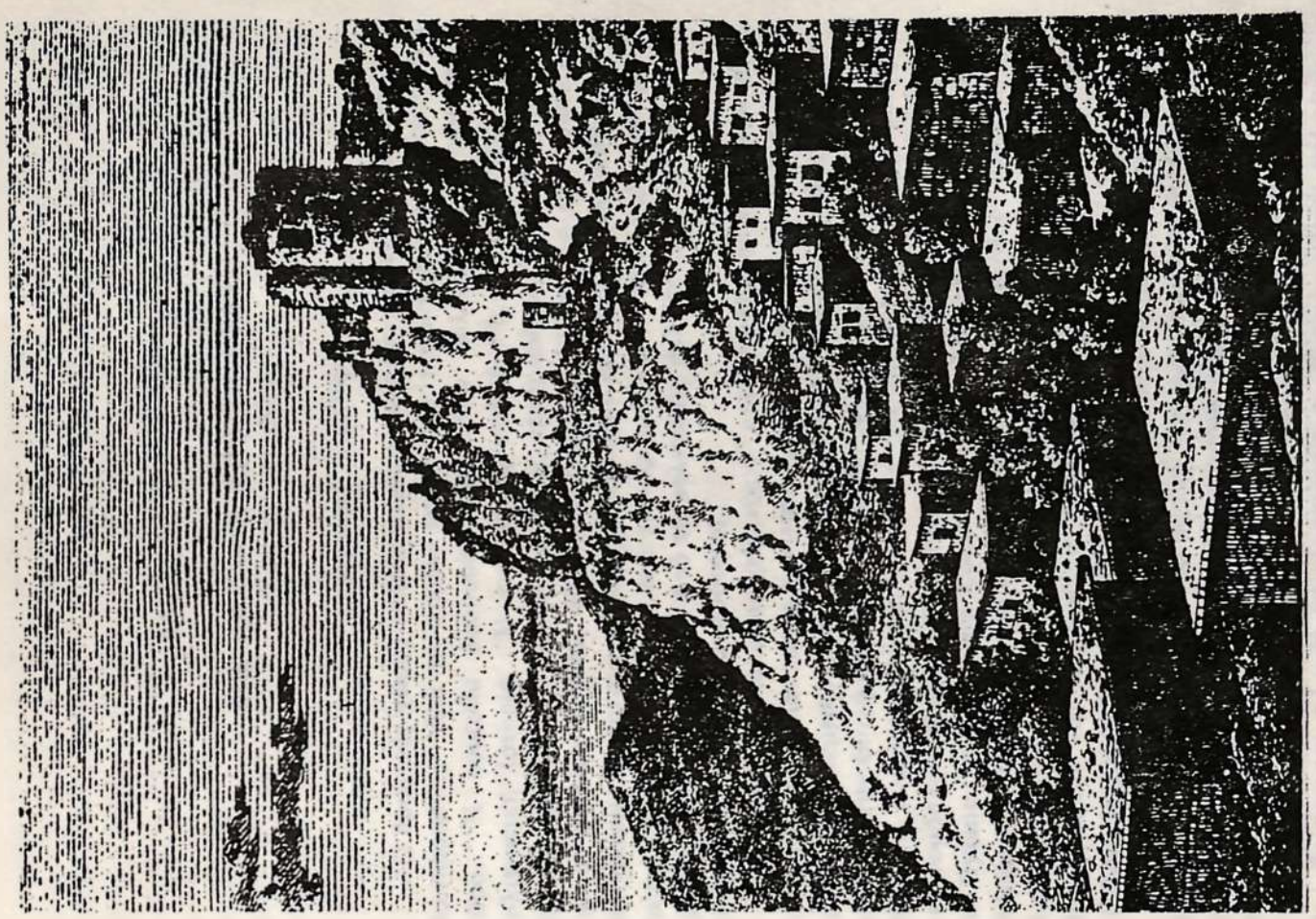
Γ. Μητσάκης - Παραστατικός
Λέσβου 1941 Μίλτης Παρασκευαΐδης



ΚΘ΄ 78



Το Ιερό των Μεγάλων Θεών της Σαμοθράκης με τα κτίρια που υπήρχαν σ' αυτό τον 1ο μ.Χ. αιώνα. Με κεφαλαία γράμματα Α, Β, Γ και Δ σημειώνονται οι θέσεις στις οποίες έγιναν τελευταία – αδημοσίευτες μέχρι σήμερα – διαπιστώσεις των ανασκαφέων. Α:άγνωστη προηγουμένως Στοά(;) των Ελληνιστικών χρόνων, διαστάσεων 30Χ14 μέτρων. Β: άγνωστη προηγουμένως μικρή Θόλος. Γ: η θέση της ανεύρεσης του περίφημου αγάλματος της Νίκης. Δ: το «Ανάκτορο» που αποδείχτηκε τελευταία ότι είναι των χρόνων του αυτοκράτορα Αυγούστου. 11: η μεγάλη Στοά. 13: το Θέατρο. 15: το «Ιερό», στο οποίο γινόταν η μύηση στην εποπτεία, τον ανώτερο βαθμό των Μυστηρίων. 17: το «Τέμενος» με πρόπυλο που μπορεί να ήταν έργο του αρχιτέκτονα και γλύπτη Σκόπα. 20: η Θόλος της Αρσινόης. 24: οικοδόμημα της περιόδου 323 – 316 π.Χ., που είχε αφιερωθεί από τους συνδιαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου Φίλιππο Γ'«Αρριδαίο και Αλέξανδρο Δ'. 26: Πρόπυλο του Πτολεμαίου Β'



ΚΑ΄ 71


1983 ΝΗΣΟΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ
Θρακικό πέλαγος
Βορίας
Ιερό
Καμινιές
Λουτρά
Παλιόπολη
Καμαριώτισσα
Όρος Σάος
Κορυφή Άγιος Γεώργιος 1448
Πύργος Φονιάς
Χώρα
Μικρό Βουνί
Αλώνια
Κορυφή Φεγγάρι 1664
Άνω Μεριά
Ξηροπόταμος
Μακρυλιές
Προφήτης Ηλίας
Δάφνες
Λάκκωμα
Παναγιά Κρεμνιώτισσα
Θρακικό πέλαγος
Αυτοκινητόδρομος
Παχιά Άμμος
ΧΛΜ 5 10 15 20

ΛΑ΄ 80

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Θ. ΚΟΝΤΟΒΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΙ ΑΠΟ ΤΗ ΘΡΑΚΗ
(Ζ — ΙΘ΄ ΑΙΩΝΕΣ)

Εἰσαγωγικό Σημείωμα

Ὁ θρακικός χῶρος ὑπῆρξε στούς αἰῶνες πηγή συνεχῶν ἀλλαγῶν καί βελτιώσεων σ' ὅλα τά σημεῖα ἐκεῖνα πού χαρακτηρίζουν ζωντανό ἕνα χῶρο. Ἡ ποικιλία ἀφοροῦσε τόσο στήν πολιτική, ὅσο καί στήν πολιτιστική ἱστορία. Ἡ πνευματική σοδειά τῆς Θράκης ἦταν πάντα ἄφθονη. Χιλιάδες οἱ ἔνδοξοι γόνοι της στούς αἰῶνες. Ἑκατομμύρια ὅμως καί οἱ ἀφανεῖς ἐργάτες τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας τοῦ τόπου. Οἱ ἀντιγραφεῖς ἤ καί συγγραφεῖς χειρογράφων κωδίκων συχνά ἀνήκουν στή δεύτερη ὁμάδα ἀνθρώπων, πού χρειάζεται εἰδική γνώση καί προσεγμένη ἔρευνα γιά ν' ἀνασυρθοῦν ἀπό τίς τελευταῖες σελίδες ἑνός κώδικα καί νά καταδειχθοῦν σάν ἰδιαιτερότητες.

Ἡ Θράκη — καί ἀναφερόμενος σ' αὐτή ἐννοῶ, καί στό ἄρθρο αὐτό, τόν ἐνιαῖο καί ἀδιάσπαστο πολιτιστικά χῶρο πού σήμερα εἶναι δυστυχῶς τριεθνικά καταμερισμένος — εὐτύχησε νά ἔχει πολλές μεγάλες πόλεις — μιλῶ γιά τήν ἐποχή ἀπό τόν Ἡράκλειο μέχρι σήμερα — πού διακρίθηκαν γιά τήν πνευματική τους ἀνάπτυξη. Τό Βυζάντιο, πού στή συνέχεια μετονομάστηκε Κωνσταντινούπολη (βλ. Gerard Walter, La vie quotidienne en Byzance au siècle des Comnènes, Paris, éditions Librairie Hachette, Préface, p. 33) ἀποτέλεσε ἀδιαμφισβήτητα τήν κορωνίδα, δίνοντας ἕνα σεβαστό ἀριθμό ἐξαίρετων βιβλιογραφικῶν ἐργαστηρίων μέ τά ὁποῖα ἀσχολήθηκαν καί ἀσχολοῦνται διαπρεπεῖς ἐρευνητές (π.χ. Jean Irigoin Herbert Hunger, Λίνος Πολίτης κ.π.ἄ.).

Τόν μεγάλο ἀριθμό τῶν βιβλιογράφων, ἀπό τόν Ζ΄ μέχρι τόν ΙΘ΄ αἰῶνα, πού ἔζησαν τό σύνολο σχεδόν τῆς ζωῆς τους στή Θράκη μαζί μέ ἐκείνους πού ἦταν παιδιά γνήσια τῆς θρακικῆς γῆς θέλω νά παρουσιάσω συγκεντρωμένους στό ἄρθρο αὐτό.

Μέ τή βοήθεια τῶν πολυπληθῶν καταλόγων ἑλληνικῶν χφφ. κωδίκων πού βρίσκονται σήμερα σέ κυκλοφορία σ' ὅλο τόν κόσμο καί εἶναι — κατά τό δυνατόν — προσιτοί σέ μένα ἄρχισα τήν ἔρευνα. Παρουσιάσθηκαν

πλῆθος προβλήματα πού ἀντιμετώπισα κατά περίσταση. Κυριώτερα εἶναι δύο: ἡ παράλειψη ἀπό μέρους τῶν καταλογογράφων τῶν βιβλιογραφικῶν τούτων σημειωμάτων εἴτε ἀπό ἀβλεψία, εἴτε — αὐτό γιά τούς καταλόγους κυρίως τοῦ ΙΘ΄ καί τῶν ἀρχῶν τοῦ Κ΄ αἰ. — ἐπειδή δέν ἐστάθμισαν τήν ἀξία τους καί, δεύτερον, ἡ ἐλλιπής, δηλαδή ἡ μέ ἀποσιωπητικά, παράθεση τῶν σημειωμάτων αὐτῶν. Μέ τήν πίστη ὅτι εἶναι ἀρκετό μόνον τό ὄνομα καί ἡ ἰδιότητα τοῦ βιβλιογράφου (π.χ. Ζωσιμᾶς ἱερομόναχος Ἐσφιγμενίτης) παρέλειπαν ἕνα μακροσκελές βιβλιογραφικό σημείωμα, πού πιθανώτατα νά περιεῖχε καί τόν τόπο καταγωγῆς τοῦ βιβλιογράφου. Δυστυχῶς εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατη — ἤ θἄπρεπε νά γίνει ἔργο ζωῆς, πού δέν ἔχει τόσο κολοσσιαία σημασία, ὥστε ν' ἀξίζει τέτοιας θυσίας — ἡ πρόσβαση καί αὐτοψία σέ ὅλους τούς μέ ἀποσιωπητικά στά σημειώματά τους — κώδικες, πού θησαυρίζονται στά μουσεῖα καί τίς συλλογές τῶν κρατῶν. Περιορίζομαι λοιπόν σ' ὅ,τι εἶναι προσιτό. Τό ἀνυπέρβλητο πάντως ἐμπόδιο εἶναι ἡ παράλειψη ἀπό μέρους τῶν ἴδιων τῶν βιβλιογράφων νά σημειώσουν τόν τόπο καταγωγῆς τους. Εἶναι γνωστή ἡ ἀντίληψη τῶν μοναχῶν-βιβλιογράφων — πού μετά τή μοναχική κουρά «νεκρώνονται» γιά τόν κόσμο — νά θεωροῦν πλέον τόπο καταγωγῆς τους τή μονή τῆς μετανοίας τους. Ἔτσι δέν μνημονεύουν στά σημειώματά τους τή γενέτειρα περιοχή. Μετά ἀπ' αὐτό εἶμαι βέβαιος ὅτι ἕνας μεγάλος ἀριθμός Θρακῶν βιβλιογράφων θά μείνει γιά πάντα στήν ἀφάνεια. Ὁ περιορισμός λοιπόν εἶναι μεγαλύτερος, χωρίς βέβαια νά πάψει νά εἶναι ἐντυπωσιακότατος ὁ ἀριθμός αὐτῶν πού ἀπομένουν.

Στήν ἀρχή τοῦ εἰσαγωγικοῦ σημειώματος ἀναφέρθηκα καί στούς βιβλιογράφους πού δαπάνησαν τό σύνολο τῆς ζωῆς τους ἐργαζόμενοι στή Θράκη. Εἶναι δίκαιο νά λογισθεῖ σάν πνευματική κληρονομιά τῆς Θράκης καί αὐτή, ἀφοῦ μέ στοργή ἀγκάλιασε κι ἔκανε δικά της, παιδιά ἀπ' ὅλα τ' ἄκρα τῆς ἑλληνικῆς γῆς (π.χ. Κύπρος, Ν. Ἰταλία, Κρήτη), τά πῆρε νέους καί τ' ἄνδρωσε δίνοντάς τους μάλιστα ὑψηλές θέσεις καί τίτλους (βλ. περίπτωση τοῦ Γεωργίου Κόντη, μεγάλου ρήτορος καί ἐκδίκου, ἀπό γονεῖς Κυπρίους μέ πατέρα ταβουλλάριο Αἴνου).

Στά στοιχεῖα τοῦ βιβλιογράφου περιλαμβάνεται ἐπίσης ἡ ταυτότητα τοῦ κώδικα σέ ἀδρομέρειες.

Τό ἄρθρο δέν ὁλοκληρώνεται ἐδῶ, ἀλλά συνεχίζεται στούς ἑπόμενους τόμους, ἐπειδή βάσει κανονισμοῦ τοῦ φιλοξενοῦντος περιοδικοῦ (ἄρθρο 3) ἡ ἔκταση δέν πρέπει νά ὑπερκαλύπτει τίς 40 σελίδες.

Νοιώθω ὑποχρέωση νά εὐχαριστήσω μέσα ἀπό τίς σελίδες αὐτές τό ἀγαπητό διοικητικό συμβούλιο τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς γιά τήν πολύ ζεστή, ἀληθινά, φιλοξενία του.

Ἀφιερώνω τό ἄρθρο μου αὐτό στόν ἀγαπητότατο θεῖο μου ἰατρό κ. Σίμο Βασιλειάδη, τόν ἐξαίρετο ἄνθρωπο, ἐπιστήμονα καί καλλιτέχνη, πού ἔλκει τήν καταγωγή του, ὅπως τόσοι Ἕλληνες, ἀπό τίς «Χαμένες Πατρίδες».

Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβριος 1983

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

'Αδάμης,

Μιχαήλ Γ. 'Αδάμη, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης Παναγιώτου Γριτσάνη, ἀποκειμένης νῦν ἐν τῇ 'Ιερᾷ Μητροπόλει Ζακύνθου, 'Επετηρίς 'Εταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν 35 (1966-7), σ. 313-365.

Βατοπεδίου κώδ.

Σωφρονίου Εὐστρατιάδου-'Αρκαδίου Βατοπεδινοῦ, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων, Paris 1924, σ. 277.

Βέης,

Νίκου Βέη, Τά χειρόγραφα τῶν Μετεώρων· Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τάς μονάς τῶν Μετεώρων· ἐκδιδόμενος ἐκ τῶν καταλοίπων Νίκου Α. Βέη, 'Αθῆναι 1967, σ. 773 & 80 πίν.

Εὐδόκιμου χφφ. Ξηροποτάμου,

Προηγουμένου Εὐδοκίμου Ξηροποταμηνοῦ, Κατάλογος ἀναλυτικός τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν 'Αγίῳ "Ορει τοῦ "Αθω ἱερᾶς καί σεβασμίας βασιλικῆς, πατριαρχικῆς καί σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου, Θεσσαλονίκη 1932, σ. 211.

Εὐστρατιάδου, Κατάλοιπα

Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, 'Αγιορειτικῶν κωδίκων κατάλοιπα, Paris 1925, σ. 77 (Α. Καθολικοῦ 'Ιβήρων, Β. Καθολικοῦ Παντοκράτορος, Γ. Μονῆς Σταυρονικήτα, Δ. 'Εμῆς Βιβλιοθήκης, Παράρτημα: 'Εκκλησιαστικοί μελογράφοι).

Εὐστρατιάδου, Συμπλήρωμα

Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Συμπλήρωμα ἁγιορειτικῶν καταλόγων Βατοπεδίου καί Λαύρας (Μνημεῖα Ἁγιολογικά), Paris 1930, σ. 124.

Εὐστρατιάδου, χφφ. Βλατέων,

Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ μονῇ Βλατέων (Τσαούς-Μοναστήρι) ἀποκειμένων κωδίκων, Θεσσαλονίκη 1918, σ. 136 & ζ.

Κουρίλας-Εὐστρατιάδης,

Εὐλογίου Κουρίλα-Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς σκήτης Καυσοκαλυβίων καί τῶν καλύβων αὐτῆς, Paris 1930, σ. 151.

Κώδικες Λαύρας,

Σπυρίδωνος Λαυριώτου-Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας, Paris 1925, σ. 379.

Λάμπρος,

Σπυρίδωνος Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμοι Α-Β, Κανταβριγία 1895-1900.

Παπαγεωργίου,

Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου, Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ μονή τῶν Βλαταίων καί τά μετόχια αὐτῆς, BZ 8 (1899), σ. 402-428.

Τσακόπουλος,

Μητροπολίτου Μιλήτου, Αἰμιλιανοῦ Τσακοπούλου, Περιγραφικός Κατάλογος τῶν Χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Γ΄ (α΄), Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, χωρίς τόπο ἐκδόσεως καί χρονολογία.

Bodleian Greek mss.

Henry O. Coxe, Bodleian Library Quarto Catalogues; I. Greek Manuscripts, Oxford 1969², p. 962.

Canart I, c. 1745-1962,

Paulus Canart, Codices Vaticani Graeci; c. 1745-1962, Bybliotheca Vaticana, Tomus I, 1970, p. 785.

Canart II, c. 1745-1962

Paulus Canart, Codices Vaticani Graeci; c. 1745-1962, tomus II, Bybliotheca Vaticana 1973, p. 203.

Capocci I, c. 1-163

Valentinus Capocci, Codices Barberiniani Graeci, tomus I; c. 1-163, Bybliotheca Vaticana 1958, p. 330.

Cod. Canonicianenses

Henry O. Coxe, Catalogus codicum mss. Bibliothecae Canonicianae; codices Graeci, Oxford 1969², p. 107.

Devreesse I

Robert Devreesse, Codices Vaticani Graeci II; codices 330-603, Bybliotheca Vaticana 1937, p. 619.

Devreesse II

Du même auteur, Codices Vaticani Graeci III; cidices 604-866, Bybliotheca Vaticana 1950, p. 509.

Ciannelli c. 1485-1683,

Cyrus Giannelli, Vaticani Graeci; c. 1485-1683, BybliothecaVaticana 1950, p. 536.

Giannelli, c. 1684-1744,

Du même auteur, Codices Vaticani Graeci; c. 1684-1744, Bybliotheca Vaticana 1961, p. 196.

Politis, Eine Schreiberschule,

Linos Politis, Eine Schreiberschule im Kloster τῶν Ὁδηγῶν, Byzantinische Zeitschrift 51 (1958), S. 17-36 & 261-287 mit Tafels XVIII.

ΣΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ

(SIC)	Πρόταση γραμματικά ἤ συντακτικά ἐσφαλμένη.
(!)	Λέξη ἀνορθόγραφη.
(27)	Ὁ μέσος σέ παρένθεση ἀριθμός ταυτότητας τοῦ κώδικα δηλώνει τήν ἀρίθμηση πού χρησιμοποιοῦν οἱ μοναχοί στή μονή τους ἤ τήν παλαιοτερη ἀρίθμηση τοῦ κώδικα.
.....	Οἱ τελεῖες κάτω ἀπό τά γράμματα τῶν σημειωμάτων δηλώνουν τήν κακογραφία τῶν λέξεων ἀπό εὐθύνη τοῦ ἀντιγραφέα ἤ ἀπό φθορά τοῦ φύλλου στό σημεῖο ἐκεῖνο.
[ ]	Μέση σέ ἀγκύλη ἡ ἀποκατάσταση γνωστοῦ κειμένου.
φ. φφ.	φύλλο -α.
χφ. χφφ.	χειρόγραφο -α.
« »	Κείμενο ἐξοβελισμένο.
βλ. πρβλ.	βλέπε-παράβαλλε.
r-v	recto-verso
σ. σσ.	σελίδες -ες
/	Διαχωρισμός στίχων στή μεταγραφή σημειωμάτων.
(;)	Ἄγνωστη ἡ σημασία τῆς λέξεως.
x^1,x^2,x^3 κλπ.	πρῶτο χέρι, δεύτερο κλπ.

Ἀγαθάγγελος μοναχός ὁ Βυζάντιος - ± 1750

Βατοπεδίου κώδ., σ. 213.
1288, Χαρτῶος 8ου σχήματος, φφ. 224.
Μουσικό Ἀνθολόγιο.
Στό τέλος τοῦ κειμένου: *«χείρ Ἀγαθαγγέλου μοναχοῦ μουσικοῦ Βατοπαιδινοῦ τοῦ Βυζαντίου».*

ταπεινός μοναχός Ἀθανάσιος ὁ Φιλανθρωπινός καί καθηγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου... Μάμαντος – 1159

Τσακόπουλος, σσ. 269-270.
φφ. 135^R — 188^R: «Τυπικόν τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος».
Στο φ.188^R μετά τό Τυπικόν: *« † Τό παρόν Τυπικόν μετά καί εἰδήσεως προβάν. Ἐκ προτροπῆς τοῦ μακαρίτου ἐκείνου Αὐθέντου, καί αὐταδέλφου μου τοῦ Μυστικοῦ κυροῦ Γεωργίου παρά τοῦ τιμιωτάτου Καθηγουμένου καί σεβασμίας* (!) *Μονῆς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μάμαντος Μοναχοῦ κυροῦ Ἀθανασίου τοῦ Φιλανθρωπινοῦ, ὑπεγράφη καί παρ' ἐμοῦ ὡς ἔθος ἔχω τοῦ ὑπογράφειν κατά μῆνα Νοέμβριον, ἰνδικτιῶνος ζ^{ης} ἔτους στχξζ΄* (6667-1159).
†: *Ὁ δοῦλος τοῦ Βασιλέως Θεοχάριστος ὁ Καππαδόκης.*
† *Ὁ ταπεινός Μοναχός Ἀθανάσιος ὁ φιλανθρωπινός, καί εὐτελής Καθηγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μάμαντος τό παρόν Τυπικόν ἐκθέμενος κατ' ἐπιταγήν τοῦ μακαρίτου ἐκείνου μεγαλοδοξοτάτου Αὐθέντου ἡμῶν καί νέου δομήτορος τῆς καθ' ἡμᾶς Μονῆς κυροῦ Γεωργίου τοῦ Καππαδόκη, τοῦ διά μοναχικοῦ σχήματος Γρηγορίου μετονομασθέντος ἔτι γε μήν καί κατά θέλησιν τοῦ νῦν μεγαλεπιφανεστάτου αὐταδέλφου ἐκείνου κυροῦ θεοχαρίστου, τοῦ καί ἄνωθεν ἐν τούτῳ οἰκειοχείρως* (!) *ὑπογράψαντος, ὑπέγραψα κατά μῆνα νοέμβριον. Ἰνδικτιῶνος ζ^{ης}, ἔτος ·στχξζ΄».*
Σχόλιο: Τά παραπάνω ἀποτελοῦν μεταγραφή ἀπό κώδικα τοῦ ΙΒ΄ αἰ. καί βρέθηκαν σέ κώδικα τοῦ, *« ·αψμθ΄* (1749) *Σεπτεμβρίου κθ΄.»*στό φ. 188^R.

παπᾶς Ἀθανάσιος ἐν τῷ Γαλατᾷ – 1700-1734

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Παντελεήμονος.
6408. 901, Χαρτῶος 4ου σχήματος, φφ. 206.
Παπαδική (Ἀνθολόγιον).
Στο φ.206^V: *«Γέγραπται καί τέλος ἡ παροῦσα εἴληφε παρά Γερμανοῦ μέν*

ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς μονῆς τῆς ἁγίας Τριάδος, τῆς ἐν τῷ 'Ολύμπῳ δι' ἀρχαιτύπων δέ Βυζαντίους καί ἰδιοχείρου τοῦ παπᾶ κύρ 'Αθανασίου τοῦ ἐν τῷ Γαλατᾷ ἐν ἔτει χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ τριακοστῷ τετάρτῳ ἐν μηνί Δεκεμβρίου κα. Ἐρρωσθε τοίνυν οἱ ἐντυγχάνοντες καί μοῦ μνείαν ποιήσθε τοῦ γράψαντος διορθώνοντες τε καί ἅπερ ὡς ἄνθρωπος ἥμαρτον· εἷς γάρ μόνος ὁ Θεός ἀναμάρτητος.».

Σχόλιο: Δέν πρόκειται γιά τόν κώδικα αὐτό. Μέ τό βιβλιογραφικό ὅμως σημείωμα τοῦτο πληροφορούμαστε γιά θρακιώτη βιβλιογράφο «παπα-'Αθανάσιο» πού ἔγραψε ἀπό τό 1700 μέχρι τό 1734.

'Αλέξανδρος υἱός 'Ιέρακος τοῦ Βυζαντίου – 1593

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή 'Εσφιγμένου.
2277.264, Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Νομοκάνων Μανουήλ Μαλαξοῦ.
Στό τέλος τοῦ κειμένου: *«Δόξα Θεῷ τῷ δόντι μοι τέλος τόδε ἐμοί τῷ λογοθέτῃ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας 'Αλεξάνδρῳ υἱῷ τοῦ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας μεγάλου λογοθέτου 'Ιέρακος τοῦ Βυζαντίου. 'Ετελειώθη τό παρόν ἐν ἔτει ·ζρα$^{\omega}$* (7101-1593) *Φευρουαρίου κδ΄ ἡμέρᾳ ζ΄ Ἰνδ. ς^{ης}».*

'Αλέξιος ἀναγνώστης ἐκ πόλεως τῆς τοῦ Γαλατᾶ – 1732

Βατοπεδίου κώδ., σσ. 230-231.
1454, Χαρτῶος 8ου σχήματος, φφ. 304.
Πανδέκτης.
Στο τέλος τοῦ κειμένου: *«Εἴληφε πέρας τό παρόν βιβλίον διά χειρός ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς τοὔνομα 'Αλεξίου τήν τάξιν ἀναγνώστου ἐκ πόλεως τῆς τοῦ Γαλατᾶ ἐν ἔτει ·αψλβ΄* (1732) *μηνί 'Ιουνίῳ η΄».*

'Αλέξιος πρωτοψάλτης καί νομοφύλαξ – 1483

Βατοπεδίου κώδ., σ. 191.
1085, Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., σσ. 108.
Λειτουργίαι Μεγάλου Βασιλείου καί Προηγιασμένων.
Στή σ. 108: *«Θεοῦ τό δῶρον καί πόνος † 'Αλεξίου πρωτοψάλτου καί νομοφύλακος τοῦ εὐλογημένου ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ Κωνσταντινουπόλεως ἐν μηνί νοεμβρίῳ τοῦ ἔτους ϛλϟβ΄* (6992-1483) *ἰνδ. β΄».*

Ἀμβρόσιος μοναχός ἐκ Γαλατᾶ τῆς Βυζαντίδος – 1720

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Παντελεήμονος.
6296.789, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 204.
Γεροντικόν — Παράδεισος.
Στό φ.4^{R}: «*αψκ΄* (1720) *Ἰανουαρίου α΄ Ἡ παρούσα Ἀνθολογία σιναθρισθήσα εκ πολῶν πατερικόν βιβλίον τοῦ ἁγίου Ὄρους καί γραφίσα παρ εμου του ευτελούς Ἀμβροσίου του εκ Γαλατά της Βυζαντίδος εἰς οφέλιαν τον ἀναγινοσκοντον ὄντος μου εν τι ἱερά μονή του Παντωκρατορος εν το ἁγίο Ὄρη ἐν τη ὁπήα και το σεμνόν σχήμα τον μοναχόν ἠμφιασάμην οὔτε προςθέτον οὔτε ἀφερόν απο τα ἀρχῆτοπα τον εν τη παρουσι βιβλο ἱστοριόν: Ἀμβρόσιος ρακενδίτης.* (sic) *Τανην δέ ἀφιεροσάμην την παρούσαν τό κατα σάρκα προσφηλεστάτο ἀδελφό το κύρ Ἀναστασίο Γούναρι ης διηνεκήν ενθήμισην της αδελφικής αγάπης 1720 Ἰανουαρίου Ι.*» (sic).
Σχόλιο: Ὁ βιβλιογράφος παντελῶς ἀγράμματος καθώς φαίνεται.

Ἀναστάσιος ἱερομόναχος τούπίκλην Βουρδῆς – ± 1300

Devreesse, II, σσ. 400-402.
844(562), Χαρτῶος 2ου σχήμ., φφ. 465.
Νομοκάνων Θεοδώρου Βαλσαμῶνος.
Στο φ.75^{V}: « † *Παρακαλῶ δέ τούς ἀναγινώσκοντας ἅπαντας ὀρθοδόξους χριστιανούς ὑπερεύχεσθαι ἀπό ψυχῆς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Ἀναστασίου ἱερομονάχου τούπίκλην Βουρδῆ, μετά καί τοῦ προτρέψαντός με γρᾶψαι τοῦτο, ἁγιωτάτου μου πατρός κυροῦ Κασσιανοῦ ἱερομονάχου, τοῦ καί χρηματίσαντος καθηγουμένου ἀρχιμανδρίτου καί μεγάλου πρωτοσυγκέλλου τῶν ἁγίων μονῶν, τῆς ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων διακειμένης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καί σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ἀκαταλήπτου καί τῆς ἐν τῷ ὄρει τοῦ ἁγίου Αὐξεντίου διακειμένης μεγάλου ἀρχιστρατήγου τῶν ἄνω δυνάμεων Μιχαήλ, ὕστερον δέ καί ψήφῳ θείᾳ γεγονότος ἀρχιερέως τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας † δόξα τῷ ἁγίῳ μου Θεῷ, ἀμήν».*

Ἀναστάσιος Προικονήσιος ὁ καί δομέστικος – 1795

Ἀδάμης, σσ. 334-5.
22(17), Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. 291.
Μουσική Ἀνθολογία Ἰακώβου Πρωτοψάλτου.
Σημείωμα στή σ. 290: «*Τέλος καί τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν Θεῷ δόξα καί χάρις. Τό παρόν ἀπάνθισμα τῶν ἐν ταῖς Δεσποτικαῖς, Θεομητορικαῖς τε, καί λοιπῶν ἑορταζομένων ἁγίων κατ΄ ἔτος ἑορταῖς ψαλλομένων δοξαστικῶν, ἐν τῷ*

Τριῳδίῳ καί Πεντηκοσταρίῳ μετά τῶν ὡρῶν τῶν παραμονῶν τῶν Χριστουγέννων... συνετέθη καί ἐξεπονήθη διά ρυθμοῦ καί συντετμημένου τρόπου παρ' Ἰακώβου πρωτοψάλτου καί ἐξ αὐτῶν σπαργάνων γνησίου δούλου καί ὑπηρέτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καί δι' ὑπαγορεύσεως αὐτοῦ, ἐγράφη ἐν πάση σαφηνεία τῇ χειρί Γεωργίου Κρητός καί μαθητοῦ αὐτοῦ ἐπί τῆς Πατριαρχίας τοῦ παναγιωτάτου καί σεβαστοῦ ἡμῶν αὐθέντου καί δεσπότου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κύρ Γερασίμου τοῦ ἀπό Δέρκων προβιβασθέντος εἰς τήν πατριαρχικήν περιωπήν, προσεφωνήθη δέ παρά τοῦ ποιητοῦ καί ἀνετέθη ὡς ἀπαρχή τις τῆς ἐν τῇ μουσικῇ τέχνῃ φιλοπονίας αὐτοῦ τῇ κοινῇ μητρί Ἁγία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη Ἐκκλησία, ὅστις ταῖς θεοπείθεσιν αὐτῆς πρός Θεόν εὐχαῖς..., ἱκανωθείη προπονήσασθαι ταῖς παροῦσι καί ἄλλα χρειώδη τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐναυσίως ἀδομένων. Ἀμήν ἐν ἔτει ,αψϟε (1795) σωτηρίῳ ὀκτωβρίου ιε΄.».

Πιό κάτω ἄλλο σημείωμα: *« Ἀντεγράφη ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρωτοτύπου παρ' ἐμοῦ Ἀναστασίου Προικονησίου τοῦ καί δομεστίκου προχειρισθέντος ἐπί τῆς πατριαρχίας κύρ Νεοφύτου καί μετά διετίαν οὐκ οἶδ' ὅπως, φθόνῳ τοῦ μισοκάλου ἀπερισκέπτως παρά τοῦ ἰδίου παρεκβληθέντος, μέμνησθε δέ μου πρός Θεόν οἱ ἐντρυφῶντες τῷ παρόντι».*

Σχόλιο: Ὁ Ἀναστάσιος δίνει τόση ἔκταση στό σημείωμά του, ἐπειδή θεωρεῖ τιμητικό γεγονός καί εὔνοια τύχης τήν ἀντιγραφή τοῦ χφ. του ἔχοντας σάν ἀντίβολο τόν αὐτόγραφο κώδικα τοῦ μαθητῆ τοῦ Ἰάκωβου, πού ὑπῆρξε ἐπίσης ἐξαίρετος μελογράφος, ἀλλά καί ὑμνογράφος.

Ἀνδρόνικος Λάσκαρις Παζίκης Βιζάντιος – 4/4 τοῦ ΙΕ΄ αἰ.

Bodleian, Greek mss. σσ. 175-6.
107, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 292.
Λόγοι Πατέρων, Ψαλμοί Δαυίδ.
Στό φ. 69^{V}: *«τῷ ἔχοντι καί γράψαντι Χριστέ μου σῶσον: Ἀνδρόνικος Λάσκαρις Παζίκης Βιζάντιος ὁ γράψας.».*
Στό φ. 107^{V}: *«τῷ ἔχοντι καί γράψαντι Χριστέ μου σῶσον.».*
Τέλος στό φ. 273^{V}, *«Τέλος, τῷ ἔχοντι καί γράψαντι Χριστέ μου σῶσον».*
Σχόλιο: Ἀπό τά σημειώματα φαίνεται ὅτι ὁ κώδικας γράφτηκε γιά ἰδιοχρησία τοῦ Ἀνδρόνικου.

Ἄνθιμος ἐξ Ἀδριανουπόλεως – 1643-1672.

Λάμπρος, τ. 1ος, Μονή Παντοκράτορος.
1178. 144, Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Λειτουργίαι Χρυσοστόμου, Μεγ. Βασιλείου, Προηγιασμένων.
Στό τέλος ὅλων: *« Ἐκπεπλήρωκα τήν θείαν λειτουργίαν./ πληρώσας εἶπον·Χρι-*

στέ, σοί δόξα πρέπει./ Τλήμων Ἄνθιμος ἀρετῆς πάσης ξένος/οὗ ἡ πατρίς πέφυκεν Ἀδριανοῦ ἡ πόλις./ Ἔτους ζρνα΄ (7151-1643) *ἰνδικτιώνος 1ο».*

1199. 165, Χαρτῶος κώδικας.
Ψαλτήριον.
Στό τέλος τοῦ κειμένου: « *ζρπ΄* (7180-1672), *κλ΄ νλωθναζξλχζε λξλνθ΄-υλχ.*». (πόνος Ἀνθίμου ἱερομονάχου): κρυπτογραφικό σημείωμα.

Ἄννα Κομνηνή – 1/2 ΙΒ΄ αἰ.

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Παντοκράτορος.
1040. 6, Περγαμηνός κώδ. σέ 2 στήλες, φφ. 319.
Λόγοι Πατέρων.
Τά τελευταῖα φφ. πού ἐξέπεσαν ἀντικαταστάθηκαν ἀπό χαρτῶα τοῦ ΙΖ΄ αἰ. Στό φ3^{V} λοιπόν αὐτῶν ὑπάρχει ἡ παρακάτω σημείωση γραμμένη ἀπό μεταγενέστερο χέρι πού διασώζει ἐνδιαφέρουσα πληροφορία. Τό σημείωμα γράφει: « *Ἡ ἱερά αὕτη καί πλουσιωτάτη βίβλος περιέχει μέν τούς ἀναγκαιοτέρους τῶν δεσποτικῶν καί θείων ἑορτῶν πανηγυρικούς λόγους καί τινων ἐπισήμων καί μεγάλων ἁγίων βίους καί ἐγκώμια ἀρχομένη ἀπό μηνός Σεπτεμβρίου καί καταλήγουσα μέχρι καί τοῦ τέλους τοῦ Αὐγούστου, ἔτι δέ καί τούς ἀπό τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καί τοῦ Φαρισαίου ἄχρι τῆς ἁγίας καί μεγάλης Τεσσαρακοστῆς συνήθως ἀναγινωσκομένους ἱστορικούς ἤ καί ἄλλως διαλαμβάνοντας, ἀλλά δή καί αὐτῆς τῆς Πεντηκοστῆς ὅλως ἕως καί τῶν ἁγίων Πάντων. Ἐφιλοπονήθη δέ αὕτη καί ἐσπουδάσθη συντεθῆναι τε καί γραφῆναι οὕτως καθώς ὁρᾶται ἔχουσα παρά τῆς πανευγενεστάτης καί σεβασμιωτάτης καί ἀϊδήμου κυρᾶς Ἄννας Κομνηνῆς Ῥαουλαίνης τῆς Στρατηγοπουλίνας καί πρωτοστρατορίσης τῆς διά τοῦ θείου καί ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθείσης Ἀντωνίας μοναχῆς. Προσετέθη δέ καί ἀφιερώθη μετά τῶν λοιπῶν ὧν κατά καιρούς πεποίηκε βίβλων τέ καί παντοδαπῶν σκευῶν καί ἱερῶν κοιμηλίων ἐν τῇ αὐτῇ σεβασμίᾳ καί εὐαγεστάτῃ μονῇ τοῦ κραταιοῦ Θεοῦ καί σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ψυχικῆς ἕνεκα σωτηρίας αὐτῆς. Οἱ οὖν ἀναγινώσκοντες ταύτην τήν θαυμασίαν βίβλον ἤ καί ἄλλως ἐντυγχάνοντες εὔχεσθαι ὑπέρ αὐτῆς πάντοτε †.*

« Ἀξιοῦμεν οὖν τούς τήν τοιαύτην ἐντυγχάνοντας ἱεράν βίβλον καί μάλιστα ταῖς ἐν τῇ τοιαύτῃ σεβασμίᾳ μονῇ ἐνασκουμέναις μοναχαῖς οἱ γεγραφότες τήν παροῦσαν βίβλον ἵνα μετ΄ εὐλαβείας καί τῆς πρεπούσης καθαρότητός τε καί σεμνότητος ἅπτεσθαι τοῦ τοιούτου βιβλίου καί μή ἀνίπτοις χερσί, τό ᾄδόμενον, ἤ ἄλλως ὑπό ἐλαίου θίξεως καί μή μεταχειρήσεως κανδήλων ἤ πλήσεως (!) εἰλημμέναις· οὐδέ γάρ τοῦτο περιττόν ἤ ἐξ αὐτῶν λέγομεν, ἀλλά τοῖς ἁγίοις εἰς τοῦτο πατράσι καί θεοφόροις πειθόμενοι οἵτινες τοῖς τῆς ἁγίας ἐκκλησίας... τήν

ἴσην ἀπονέμειν τιμήν διατάττονται, ἤν καί τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις, μᾶλλον δέ καί αὐτοῖς τοῖς σταυρικοῖς ἐκτυπώμασιν, γινώσκουσαι καί τοῦτο ὡς οὐχ ἁπλῶς οὐδέ ὡς ἔτυχεν ἡ τοιαύτη γέγονε βίβλος ἀλλά μετά τῆς πλείστης ἐξόδου πολλήν μέν καί ἡμεῖς εἰς τό γράψαι ταύτην ἀναδεξάμενοι κόπον, πλείονα δέ ὑπομεμενηκότες μόχθον τε καί ταλαιπωρίαν περί τήν τῆς ὅλης πραγματείας συλλογήν καί συνάθροισιν, ἄλλον ἀλλαχόθεν ἐρανιζόμενοι λόγον καί ἑτέρωθεν ἕτερον αἰτοῦντες βιβλίον. Διά ταῦτα γοῦν οὐ καταφρονητέον ὑμῖν ταύτης τῆς ἀξιώσεως ἤ ἐντολῆς, ἀλλά τήν δέουσαν περί τήν βίβλον τηρητέον καθαρότητα καί σπουδήν πίστεως, καί τοῦτο εἰς Θεόν ἀληθοῦς ἡγουμένους ἔργον τό τάς θείας βίβλους ἄγειν διά τιμῆς περιγίνεται, ἵνα καί τό μνημόσυνον ἐπί πλέον τῶν κτησαμένων περισώζηται.».

Σχόλιο: Ὁ βιβλιογράφος ἤ καλλίτερα ὁ συμπληρωτής τοῦ κενοῦ μέρους ἀφιερώνει ἕνα τόσο μεγάλο σημείωμα ἀφ' ἑνός μέν ἐπειδή θεωρεῖ τόν κώδικα πολυτιμώτατο, σάν προϊόν τῆς κόρης τοῦ Ἀλέξιου καί ἐξαίρετης ἱστορικοῦ τοῦ πατέρα της καί ἀφ' ἑτέρου ἐπειδή παραδέχεται ὅτι ἡ συμπλήρωση τοῦ μέρους πού ἔλειπε ἔγινε μέ πολύ κόπο ἀφοῦ χρειάστηκε νά ἀναζητήσει πολλά ἀντίβολα γιά νά συμφωνήσει μέ ἐκεῖνο τοῦ πρωτοτύπου πού εἶχε μπροστά της ἡ Ἄννα. Περίεργο εἶναι πάντως τό γεγονός ὅτι τό χειρόγραφο μέχρι τόν ΙΖ΄ αἰ. παρέμεινε κολοβό, ἄν δεχθοῦμε τελικά ὅτι τά φφ. ἐξέπεσαν ἐνωρίς.

Ἀντώνιος ἱερεύς τάχα καί πνευματικός – 1550

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.
4751.631, Χαρτῶος 4ου σχήμ.
Ψαλτήριον — Ἀπόστολος.
Στό τέλος τοῦ Ψαλτηρίου: *«Θεοῦ τό δῶρον, καί Κωνσταντίνου πολῆς* (!)· *ἐγραφη τό παρῶν Ψαλτῆριων διά χειρός ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτολοῦ Ἀντωνίου ἱερέος τάχα καί πνευματικοῦ Μαΐῳ κθ΄ ἔτους ·ζνη΄* (7058-1550).».

Ἀντώνιος μοναχός ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας – 1088-9

Βέης, τ. 1ος, Μονή Μεταμορφώσεως.
548, Περγαμηνός 4ου σχήμ., φφ. 225.
Στό φ. 216^{R}: *« Ὑπεραγία τριάς ὁ Θ(εο)ς΄ ἡμ(ῶν)· ἡ πάντ(ων) τῶν γεγονώτ(ων) κ(αί) γινο/μένων καί γενησομ(ένων) ἀγαθῶν ἔργ(ων) ἀρχή κ(αί) τελεί/ωσις· ἀφ΄ οὗ τά πάντα πρόεισι κ(αί)΄ ἐν ὡ συνέστη/κε καί πρός ὅν ἀνατείνετε· ὁ κ(αι)΄ τ(ήν) πα/ροῦσαν ἁγίαν κ(αι)΄ ἀσκητι/κήν βίβλον εὐ/δοκήσας/καί/συνεργήσ(ας) γραφῆναι παρ΄ ἐμοῦ τοῦ ἀχρείου κ(αι)΄ ἁμαρτωλοῦ μοναχοῦ/ «νικολά(ου)» μνήσθητί μου ἐν τῇ βασιλεία σου· ὅτε τοῖς ἡγα/πηκόσι τάς σάς*

ἁγί(ας) κ(αι)΄ *θεοποιὺς ἐντολ*(άς), *ἀποδίδως τ*(ὰς)/*ἀμοιβ*(ὰς) *ἐν τῇ λαμπρότ*(η)-*τ*(ι) *τῶν ἁγίων σου· ὅτε οἱ μέν τῶν ἀγαθ*(ῶν) / *ἔργων*/ *ζηλωταί πα*/*ραληφθήσοντ*(αι) *εἰς ζω*(ήν) *αἰώ*(νιον). /*οἱ* [δέ] *καταφρονητ*(αί) *τῆς ἰδί*(ας) *ζωῆς. ἁφαι*/*θήσοντ*(αι) *τ*(οῖς) *δαίμοσ*(ιν) *οἷς ἠκολούθησ*(αν), *διαρ*/*παγήν* κ(αι)΄ *διαφθορ*(άν)· κ(αι) *τοῦ αὐτ*(ο)ῦ *πυρό*(ς) *τῆς γεέννης* /*κληρονομί*(αν)· κ(αι)΄ *συναυλίαν μετ αὐτ*(ῶν) κ(αι)΄ *συσκηνίαν αἰ*/*ώνιον· ἐξ ἧσ* ΄*ρῦσαι με κ*(ύρι)ε. *κέντρ*(ον) *μοι μετανοί*(ας) *καί* / *ἐπιστροφῆς ἐνθείς, διά τό μ*(έ)*γ*(α) *σου ἔλε*(ος): –/ *Ἐγράφη τό παρ*(όν) *βι*(βλίον) *διά χειρ*(ός) *ἀντων*(ίου) (μον) *αχ* (οῦ), *ἐν τῇ μο*(νῇ) τ (ῆ)ς *Χώ*(ρας) *ἔτ*(ει), *σφ ϟ ζ* (6597-1088/9)· *ἐπί βα*(σιλείας) / *ἀλεξίου καί εἰρήν*(η)ς. † ».

Σχόλιο: Ἐξοβέλισα τό ὄνομα «*νικολάου*» διότι κατά τόν Βέη (σ. 550) «τό νικολά(ου) ἐγράφη διαξεσθέντων τῶν πρώτων ἓξ γραμμάτων τοῦ ἀρχικῶς γεγραμμένου: ἀντωνίου, ὅστις εἶναι ὁ πραγματικός βιβλιογράφος.». Ἔχουμε δηλαδή τό γνωστό ἀνά τούς αἰῶνες φαινόμενο ἰδιοποιήσεως ξένου ἔργου καί μόχθου (πρβλ. «ἄλλοι κεκοπιάκασι, καί ὑμεῖς εἰς τόν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε.» Ἰω. 4,38).

Ἀντώνιος υἱός Λάσκαρη – ΙΣΤ΄ αἰ.

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Σταυρονικήτα.
995. 130, Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Ψαλτήριον (ἀκέφαλο).
«*Ἐτελῐ́θθην τό Ψαλτήριον διά χειρός ἐμοῦ Ἀντονίου υἱοῦ Λάσκαρη ἐκ Γάλατος* (-Γαλατᾶ-)...».

Ἀρσένιος μοναχός... τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου –1/2 ΙΒ΄ αἰ.

Devreesse I, σσ. 400-401.
537 (358), Περγαμηνός κώδικας 2ου σχήμ., φφ. 213.
Ἰωάννου Χρυσοστόμου Ὁμιλίαι 46-88 εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον. Στό φ. 213^{R}: « † *δόξα σοι, κύριε, πάντων ἕνεκεν: Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεός, ἐλέησον τήν ψυχήν τοῦ γράψαντος τήν βίβλον ταύτην Ἀρσενίου μοναχοῦ: Θεοῦ τό δῶρον, καί πόνος Ἀρσενίου* † ». Στά φφ. 2^{R} καί 213^{V} διαβάζουμε ἀκόμη τά ἑξῆς: « *Ἡ βίβλος αὕτη τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου, τῆς κειμένης ἐγγιστα τῆς Ἀετίου, ἀρχαϊκή δέ τῇ μονῇ κλῆσις Πέτρα*».

Σχόλιο: Τοῦ ἴδιου βιβλιογράφου καί τῆς αὐτῆς μονῆς εἶναι καί ὁ κώδικας Paris. Gr. 891, ἔτους 1136, πού περιγράφεται ἀπό τόν H. Omont, Fac-similés des manuscrits grecs datés de la Bibliothéque Nationale, du IX^{e} au XV^{e} siécle, Paris 1891, tab. 47, p. 10.

Ἀχίλλειος ἱερομόναχος καί καθηγούμενος μονῆς Προδρόμου ἐν τῷ νησίῳ τῆς Σωζωπόλεως – 1572

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Φιλοθέου.
2008.244 (219), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ.
Ἐξομολογητάριον μετά Ἀποστολικῶν καί Συνοδικῶν Κανόνων.
Στό τέλος τοῦ κειμένου: «*Ἐγράφη δέ ἐν τῇ σεβασμίᾳ καί βασιλικῇ καί πατριαρχικῇ μονῇ τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καί βαπτιστοῦ Ἰωάννου διά χειρός κάμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Ἀχιλλείου ἱερομονάχου καί καθηγουμένου τῆς αὐτῆς μονῆς ἐν μηνί Ἰουλλίῳ κγ΄ ἔτους ,ζπ΄* (7080-1572) *ἰνδ. ιε΄, ἀπό δέ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, ,αφοβ΄ ἡμέρα δ΄ ἐν τῷ νησίῳ τῆς Σωζωπόλεως.*».

Βατάτζης ἱερεύς Καλιουπόλεως – 1539

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Κουτλουμουσίου.
3385. 312, Χαρτῶος 4ου σχήμ. σέ 2 στῆλες, φφ. 323.
Παρακλητική τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ.
Στό φ. 323^{V}: «*Μνήσθητι Κύριε τοῦ γράψαντος ἁμαρτωλοῦ Βατάτζη ἱερέος Καλιουπόλεως, ἔτους ,ζμη΄* (7048-1539) *Σεπτεμβρίου γ΄.*».

Βησαρίων εὐτελής θύτης – 1/2 Ι΄ αἰ.

Κώδικες Λαύρας, σ. 173.
1094 (Ι Ιο), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 66.
Στό φ. 66^{R}: «*Βιβλίον τό παρόν ὑπάρχει γνῶτε φίλοι/*
θύτου εὐτελοῦς Βησαρίωνος τήν κλῆσι/
ὅστις ὑπῆρχεν ἐκ τῆς ἐνδόξου Θράκης/
τέκνον ἱερόν Ἀθανασίου θείου/
τοῦ δομήτορος μεγίστης θείας Λαύρας/
οἱ δ' ἀναγινώσκοντες βιβλίον τόδε/
εὔξασθε ἐκ ψυχῆς Βησαρίωνος θύτου/
κατευθύνειν πρός πόλον θείας τρίβου/
ὑμνεῖν τε ἀεί ὑψιμέδονι Κυρίῳ/
πατρί υἱῷ τε σύν Πνεύματι ἁγίῳ/
ᾧ πρέπει δόξα εἰς τούς αἰῶνας ἀμήν./».

Σχόλιο: Ἡ πληροφορία πού παίρνουμε εἶναι ὅτι ὁ Βησσαρίων εἶναι πρόσωπο τοῦ Ι΄ αἰ. ἀπό τή Θράκη. Στόν ἰδιόγραφο κώδικά του προστέθηκε ἀργότερα ἡ σημείωση γιά τήν καταγωγή του, πού ἔφτασε μέχρι τόν ΙΗ΄ αἰ. στόν ὁποῖο ἀνήκει καί ὁ παραπάνω κώδικας πού διέσωσε τό σημείωμα.

Γαβριήλ μοναχός – 1/2 ΙΒ΄ αἰ.

Devreesse I, σσ. 98-99.
399 (267), Περγαμηνός κώδικας μέ κείμενα Ι-ΙΑ΄ αἰ. 4ου σχήμ. φφ. 330.
Εὐσεβίου Καισαρείας, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία (φφ. 1^{R}-280^{R})
τοῦ ἰδίου, Περί τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων (φφ. 280^{V}-300^{V})
τοῦ ἰδίου, Ἐκλησιαστικῆς Ἱστορίας Βιβλίον Δέκατον (φφ. 300^{V}-330^{V}).
Στό φ. 330^{V} στό τέλος τοῦ κειμένου: «*ἡ παροῦσα βίβλος τῆς μονῆς/ περιβλέπτου τῆς κοιμένης ἔγγιστα / τοῦ ψαμαθείου. ἣν εἴγειρεν /ρωμανός* (ὁ ;) *ἄναξ.*».
Στό φ. 330^{R} προηγεῖται ἡ μονοκονδυλική ὑπογραφή «†*γαβριὴλ μοναχός*» καί πιό κάτω μέ τό ἴδιο χέρι «*τέλος σύν θ(ε)ῷ τοῦ δεκάτου λόγου τῆς / ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Εὐσεβίου τοῦ /Παμφίλου*» καί συνεχίζει ἄλλο χέρι· «*τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν θ(ε)ῷ χάρις: /ὁ τῶν χειρῶν μου τῶν πόνων παύσας /λόγε: καί τῶν κακῶν μου ὄγκον λίκμη/σον.*».
Σχόλιο: Χωρίς χρονολογία ὁ κώδικας, κατατάσσεται τό σημείωμα στό 1/2 τοῦ ΙΒ΄ αἰ., ὅπως καί τό κείμενο τῶν φφ. 280-330, γραφεύς τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε ὁ Γαβριήλ ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη. Τή μονή Περιβλέπτου τῆς Βασιλεύουσας περιγράφει ὁ Du Cange στό ἔργο του Constantinopolis christiana, liber IV, p. 94-95. Τό πρῶτον μέρος τοῦ κώδικα (φφ. 1-280) εἶναι γραμμένο στόν Θ΄ αἰ.

Γαβριήλ τάχα καί ἱερομόναχος ὁ ἐκ Καλλιουπόλεως 1566-1583

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Φιλοθέου.
1825.61 (6), Χαρτῶος 4ου σχήμ.
Εὐαγγέλιον.
«*Ἐγράφη ἔνδον τῆς σεβασμίας βασιλικῆς καί πατριαρχικῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐπικεκλημένης τοῦ Φιλοθέου ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθω ἐν ἔτει ,ζϟα΄* (7091-1583).».
Στό τέλος τά κρυπτογραφικά: † ἐξ ἀθφβξένες ἀς΄ψλχ̃ε̃χ̃ψεολχ̃ωζθη ἀςβόψθὺ-θπ΄θςξε ἀλξἶνθ΄υλχψ Λ̄χ ἐπ πθοοξ̈λχκλ΄οεσω (ἐγράφη δέ χειρί τοῦ εὐτελοῦς Γαβριήλ τάχα καί ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Καλλιουπόλεως)».

1840.76 (29), Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Πραξαπόστολος.
Στό τέλος: «*Ἡ ἱερά αὕτη δέλτος τῶν σεβασμίων ἐπιστολῶν ἐξ ἀρχῆς μέχρι τῆς ε΄ τῆς ιγ΄ ἑβδομάδος γέγραπται χειρί Μαξίμου τοῦ καί Μακαρίου μοναχοῦ· ἐκ δέ ταύτης τῆς ῥηθείσης πέμπτης τῆς τρις καί δεκάτης δηλαδή ἑβδομάδος μέχρι τέλους ἐγράφη παρά τοῦ ἐκείνου κασιγνήτου Γαβριήλ ἀτασθάλοιο ἐν τῇ τῆς*

πανάγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου μονῇ τῆς ἐπικεκλημένῃ τοῦ Φιλοθέου ἐπί ἔτους ,ζπέ (1577)...».

1843.79 (113), Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Μηναῖον Φεβρουαρίου.
Στό τέλος: «*Εὔχεσθε πατέρες τίμιοι καί ἀδελφοί ὑπέρ τοῦ γράψαντος ἁμαρτωλοῦ Γαβριήλ τάχα καί ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Καλλιουπόλεως... εἴληφε δέ πέρας ἐν ἔτει ,ζοδῳ΄ (7074-1566) ἰνδ. 0ης μηνί Μαρτίῳ.*».

1864.100 (125), Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Μηναῖον Δεκεμβρίου.
Στό τέλος: «*Εἴληφε πέρας ἤδη σύν Θεῷ ἡ παροῦσα τοῦ Δεκεμβρίου μηνός· ἀκολουθία ἐνισταμένου τοῦ ,ζπς΄ (7086-1578). Ἐγράφη δέ ἐν τῇ σεβασμίᾳ τῆς Θεοτόκου μονῇ τῇ προσαγορευομένῃ τοῦ Φιλοθέου χειρί τοῦ εὐτελοῦς Γαβριήλ τάχα καί ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Καλλιουπόλεως...*».

1916.152 (141), Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Παρακλητική.
Στό τέλος: «*Εἴληφε πέρας σύν θεῷ τό παρόν ἥμισυ τμῆμα τῆς Παρακλιτικῆς κατά τό ,ζπηον (7088-1580) χειρί τοῦ εὐτελοῦς Γαβριήλ τάχα καί θύτου...*».

1921.157 (123), Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Μηναῖο Νοεμβρίου.
Στό τέλος: «*ϛλ΄μθωλϛυ λωψέλάελ΄ωβ΄ξδνϛλ΄μθωλϛ*(Δόξα σοι Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν δόξα σοι). *Πέρας σύν Θεῷ τῆς παρούσης πυκτίδος γραφείσης χειρί τοῦ εὐτελοῦς καί ἁλιτροῦ Γαβριήλ τάχα καί θύτου. Ἔτει ,ζοε΄ (7075-1567).*».

1938.174 (195), Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Τυπικόν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἁγίας Λαύρας τοῦ ὁσίου καί θεοφόρου πατρός ἡμῶν Σάβα...
Στό τέλος: «... *Ἐγράφη τό παρόν τυπικόν ἐν τῇ σεβασμίᾳ καί ἱερᾷ μονῇ τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῇ ἐπικεκλημένῃ τοῦ Φιλοθέου· χειρί μέν τοῦ εὐτελοῦς καί ἁλιτήμονος Γαβριήλ τοῦ ἐκ Καλλιουπόλεως· προστάξει δέ καί συνεργείᾳ τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καί πνευματικοῖς πατράσι κῦρ Καλλινίκου προηγουμένου τῆς αὐτῆς μονῆς καί πρώην πρώτου τοῦ ἁγιωνύμου ὄρους... εἴληφε δέ πέρας ἐπί ἔτους ,ζπδου (7084-1576) ἰνδ. δ΄.*».
Σχόλιο: Οἱ παραπάνω κώδικες μᾶς δίνουν ἕνα φάσμα ἐργασίας τοῦ Φιλοθεΐτη βιβλιογράφου Γαβριήλ τοῦ Καλλιπολίτη, πού καλύπτει περίοδο ἐργασίας 17 χρόνων. Εἶναι ἀπολύτως σίγουρο ὅτι θά ὑπάρχουν καί ἄλλα προϊόντα τῆς ἀντιγραφικῆς παραγωγῆς τοῦ μοναχοῦ αὐτοῦ θησαυρισμένα σέ ἄλλες συλλογές καθώς θά δείξει ἡ συνέχιση τῆς ἔρευνας. Ὁ Γαβριήλ ἐργάζεται πάνω σέ κώδικες μικροῦ σχήματος (ἕνας κώδ. 4ου καί ἕξι 8ου

σχήμ.) καί λειτουργικοῦ περιεχομένου καλύπτοντας προφανῶς τίς σέ βιβλία λειτουργικά ἀνάγκες τῆς μονῆς Φιλοθέου (Καθολικό καί παρεκκλήσια). Δέν πρόκειται συνεπῶς γιά βιβλιογράφο πού ἐργάζεται πρός ἴδιον ὄφελος παίρνοντας καί ἐξωτερικές παραγγελίες (ὅπως κάνουν σήμερα πολλοί ἁγιογραφικοί οἶκοι τοῦ Ἁγίου Ὄρους).

Γαβριήλ μοναχός ὁ Κουτλουμουσιανός ἀπό χωρίον Ἐπιβάτες ἀπό Κωνσταντινούπολιν... – 1865-1906.

Λάμπρος. τ. 1ος, Μονή Κουτλουμουσίου.
3264.191, Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. 203.
Προχόρου, Περί τῶν θαυμάτων Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.
Στή σ.202: «*Τό παρόν βιβλίον καλούμενον Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου καί εὐαγγελιστοῦ Θεολόγου ἐμετεγράφη τό δεύτερον ἀπό ἄλλο ὅμοιον χειρόγραφον παρ' ἐμοῦ τοῦ ἀναξίου καί ἁμαρτωλοῦ Γαβριήλ μοναχοῦ τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ ἀπό χωρίον Ἐπιβάταις ἀπό Κωνσταντινούπολιν· ἐτελειώθη τῇ 10 Ἰουνίου 1865 σωτηρίου ἔτους.*».

Βατοπεδίου κώδ., σ. 157.
810, Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. 78.
Ἀκολουθία καί διήγησις περί εὑρέσεως λειψάνων ὁσίου Εὐδοκίμου τοῦ νεοφανοῦς τοῦ Βατοπαιδινοῦ (Ὀκτ. 5).
Στή σ.4 ἡ σημείωση: «*Ἡ παροῦσα ἀκολουθία ἐγράφη εἰς τά ,αλς΄* (1906) *παρά Γαβριήλ μοναχοῦ Κουτλουμουσιανοῦ*».

Γαλακτίων Μαδαράκης ἱερομόναχος –1344.

Bodleian, Greek mss, σσ. 34IE-35IE.
197, Χαρτῶος μεγάλου σχήματος, φφ. 4+674.
Συμεών, μοναχοῦ Ἁγίου Μάμαντος, Βίβλος ἱερά ἐπονομαζομένη Θησαυρός. Ἀκόμη διάφορα ἄλλα.
Τά βιβλιογραφικά σημειώματα στόν κώδικα κατανέμονται ὡς ἑξῆς:
Στά φφ. 278^{R} καί 630^{V}: «*βιβλίον τοῦ ταπεινοῦ καί ἁμαρτώλου* (!) *τάχα καί ἱερομονάχου, Γαλακτίωνος τοῦ Μαδαράκη· Ἰησοῦ σῶσόν με.*».
Στό φ.344^{R}: «*βιβλίον Γαλακτίωνος ἱερομονάχου τοῦ Μαδαράκη*».
Στό φ.374^{R}: «*γραφομένου μου τό πάρον* (!) *βιβλίου καί φθάσαντος ὧδε, γέγονεν συσμός ἐν Κωνσταντινουπόλει κατά τό ,ϛωνβ΄* (1344) *ἔτει, μηνί Ὀκτωβρίῳ ιδ΄, ἰνδ. ιβ΄*».

Στό φ. 380^{V}: «*γραφομένου μου,... ἐγένετο σισμός* (!) *μέγας ἐν Κωνσταντινουπόλει κατά τό ,ϛωνβ΄ ἔτει, ἰνδ. ιβ΄, μηνί Ὀκτωβρίῳ ιη΄· ἐπεκράτησεν δέ ὁ σισμός ἄχρι ἡμερῶν ιβ΄. ζθοθπψζλν* (-Γαλακτίον).».
Στό φ. 425^{V}: «*γραφομένου μου τό παρόν βιβλίου καί φθάσαντος ὠδε, ἔτυχεν καί ἡ παραμονή τῆς Θεοτόκου τῆς εἰσόδου, ἤγουν τά ἅγια τῶν ἁγίων.*».
Στό φ. 426^{V}: «*τῇ παραμονῇ τῆς εἰσόδου γράφοντός μου τό παρόν βιβλίον... γέγονεν συσμός μέγας.*».
Στό φ. 434^{R}: «*γραφομένου μου τό παρόν βιβλίον καί φθάσαντος ὠδε, ἔλαχε γενέσθαι καί ἡ παραμονή τῆς θείας μνήμης αὐτοῦ, καί μή θαυμάσης, μή ἔχον γάρ ἀνθιβόλιον* (!), *ἀργός παρῆλθον τάς ἡμέρας ἀπό τῆς εἰσόδου τῆς Θεοτόκου ἄχρι Δεκεμβρίου τάς τεσσάρης* (!).».
Στό φ. 460^{R}: «*ζθοθπψ ϟ λνλξθζθ ϡθπβω* (Γαλακτίον ὁ Μαδαράκης) *βιβλίον τοῦ ταπεινοῦ καί ἁμαρτώλου τάχα καί ἱερομονάχου.*».
Στό φ. 669^{V}:«*βιβλίον Γαλακτίωνος, ἁμαρτωλοῦ τάχα καί ἱερομονάχου τοῦ Μαδαράκη, υἱοῦ Δημητρίου τοῦ Κημηνίτζη, τοῦ ἐκ τῆς Τιβεριουπόλεως Στρουμμίτζης τῆς πρός τήν δύσιν διακειμένης*».
Σχόλιο: Ὁ Coxe σημειώνει ὅτι τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ κώδικα, ἄν ὄχι ὅλος, γράφτηκε στήν Κ/πολη (... magnam partem, si non totus, in CPoli anno 1334 exaratus) /p. 34IE/.
Ὁ τόπος πού ἀναφέρει στό σημείωμα τοῦ φ. 669 ὁ Γαλακτίων εἶναι ὁ τόπος καταγωγῆς τοῦ πατέρα του καί ὄχι ὁ δικός του, πού θεωρεῖται σάν τέτοιος ἡ Κωνσταντινούπολις.

μητροπολίτης Ῥάσκας Γεράσιμος ὁ Κωνσταντινουπολίτης – 1778-1779

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.
4433.313, Χαρτῶος 16ου σχήμ., φφ. 79.
Νομοκάνων πρόχειρος τῆς ἐξομολογήσεως.
Στό φ.4^{V}: «*Οὗτος ὁ νομοκάνων ἐγράφθη καί ἐσταχώθη διά τριῶν ἡμερῶν παρ' ἐμοῦ Ῥάσκας μητροπολίτου Γερασίμου Κωνσταντινοπολίτου, οὗ καί τό γένος Τράμπα ὤντος* (!) *ἐν ἐξωρίᾳ διά βασιλικοῦ ὁρισμοῦ καί ἀποφάσει τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἀδίκως καί παραλόγως ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων... ἐν ἔτει ,αψοη΄* (1778) *Μαΐῳ ιγ^{η} τοῦ τυφλοῦ Κυριακῇ ἦλθεν καί τό ἰτλάκι μας. Ἔτι παρ' ἐμοῦ ἀφιερώθη ἐκ μέσης ψυχῆς τῷ πανοσιωτάτῳ καί μουσικωτάτῳ ἀρχιμανδρίτῃ καί προηγουμένῳ τῆς βασιλικῆς μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου κυρίῳ κυρίῳ Συμεών ὁ Ῥάσκας Γεράσιμος*».

Βατοπεδίου κώδ., σ. 115.
587, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 170.
Νομοκάνων.
Στό φ. 156^{V}: «*Θεοῦ τό δῶρον καί Γερασίμου πόνος / μητροπολίτου Ράσκας*

Βυζαντίου / ἔγραψε ταύτην βίβλον νόμιμον μετά πόθου / πλείους ἔτι βίβλους ἐν ἐξορία τε / Μετεώρων μοναστηρίοις τοῦ Βαρλαάμ / ἐν ἔτει τε σῶα δι᾽ ἡμερῶν τε / χιλιοστῷ τε καί ἑπτακοσιοστῷ / ἑβδομηκοστῷ τε καί ἐννάτῳ / ἐν μηνί ἀπριλίῳ δεκάτῃ πρώτῃ / αψοθ΄ (1779) *ἀπριλίου ια΄».*

Γεώργιος διάκονος ὁ Δοκειανός – 1422.

Giannelli, c. 1684-1744, σσ. 8-9.
1689, Περγαμηνός 2ου σχήμ., φφ. 11&142.
᾽Αριστοτέλους ᾽Ηθικά Νικομάχεια.
Στό φ. 140^{R}: « † *᾽Ετελειώθη ἡ παροῦσα τοῦ ᾽Αριστοτέλους πραγματεία, /διά χειρός μέν ἐμοῦ Γεωργίου διακόνου τοῦ Δο/κειανοῦ, καί ἄρχοντος τῶν ἀντιμινσίων, / τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας, / συνδρομῇ δέ καί ἐξόδῳ, τοῦ μισέ Φραγκίσκου / Φιλέλφου, κατά μῆνα νοέμβριον, τῆς α^{ης} / ἰνδικτιῶνος· τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ· ἐν[νε]ακοσι / οστοῦ· τριακοστοῦ πρώτου ἔτους· ἡμέρα δευ / τέρα, ὥρα τετάρτη τῆς νυκτός, ἐν Κωνσταν / τινουπόλει· τόν δέ γε ῥηθέντα μισέ Φραγ/κίσκο Φιλέλφον, ὀφείλουσιν ἅπαντες / ἀγαπᾶν, καί ὅτι ὑπάρχει φίλος καλός, καί / ὅτι καί τοῖς γράφουσιν αὐτῷ, παρέχει τήν φιλο/τιμίαν ἀξίαν, ὡς αὐτός ἔργω πεπληροφό/ρημαι.».*
Πιό κάτω μέ μονοκονδυλική γραφή: « *τέλος τῶν Νικομαχείων ἠθικῶν τοῦ ᾽Αριστοτέλους:* »
Σχόλιο: Γιά τό βιβλιογράφο μας βλέπε: A. Calderini, Intorno alla biblioteca e alla cultura greca del Filelfo, in «Studi italiani di filologia classica» 20 (1913), p. 237.

Γεώργιος Κόντις ὁ Ρήτωρ μητροπόλεως Αἴνου –1622-1626.

Bodleian, Creek mss, σσ. 461-2.
5(251) (codices Thomae Roe), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 186.
Διάφορα.
Στό φ. 157^{R}: «*ἡ βίβλος αὕτη τετέλεσται.*».
Στό φ. 186^{R} ἡ ἀκροστιχίδα:

«*Γέγραπται βίβλος ἡ παροῦσα τῶ κόπῳ/*
᾽Εμοῦ τ᾽ εὐτελοῦς τοῦ ἐν ἀκροστιχίδι,/
Ὥρα ἐνδείας φρενῶν καί ἀμαθίας,/
᾽Ρητῶν ἅπασα προφητῶν πληρωθεῖσα/
Γραφῆς παλαιᾶς ἐκ μέσου ἐκλεχθεῖσα./
᾽Ιλασμόν Θεοῦ καλῶς διατρανοῦσα/
᾽Ομοῦ δέκ ἐξήγησις (SIC) *τῶν ἄλλων λόγων/*
Σοφῶν τῶν ἀνδρῶν γέγραπται κοινῇ γλώττῃ/

Ὅπως τούτους ἄγοντες ἀνέρες αἰσθιλοί/
Ῥαδίως τοῖς ὄμμασι τοῖς γλαυκοφώτοις/
Ἤθη καλά δράωσι τῇ ἀναγνώσει·/
Τούτων τήν γνῶσιν ταῖς φρεσίν δεξάμενοι/
Ὡραῖαν οὖσαν καί καλλήν τοῖς εἰδόσι/
Ῥῆσιν κἄν αὐτήν τήν κοινήν ὡσίν αὐτῶν/».

Bodleian, Creek mss., σσ. 463-4.
6(254) (Codices Thomae Roe), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 152.
Ὡριγένους Φιλοκαλία.
Τοῦ κειμένου τοῦ Ὡριγένη προηγεῖται ἐπιστολή τοῦ Γεωργίου Κόντη πρός τόν Thoma Roe μέ τίτλο: «*τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καί φιλομαθεστάτῳ ἀφθέντῃ κυρίῳ Θωμᾷ Ῥόε, πρέσβει μεγαλοπρεπεῖ τῆς μεγάλης Βρετανίας, Γεώργιος Κόντις, ὁ ῥήτωρ τῆς μητροπόλεως Αἴνου, καί ἔκδικος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας.*».
Στό φ. 152[R]: «*ἐγώ Γεώργιος, ὁ ῥήτωρ τῆς μητροπόλεως Αἴνου ἔκδικος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ἔγραψα ἰδίᾳ χειρί τήν βίβλον ταύτην, ἧς τό ἀντίγραφον εὑρον ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει, τό ἴδιον ἐκεῖνο βιβλίον, ὅπερ ἀπέστειλε Γρηγόριος ὁ Ναζιανζοῦ τῷ Θεοδώρῳ Τυάνων, εὑρον δέ τοῦτο ἐν τῇ σεβασμίᾳ καί βασιλικῇ μονῇ τοῦ βατοπεδίου ἐν ἔτει αχκβ΄* (1622) *μηνί Νοεμβρίῳ ἰνδ. ς΄*».
Στή συνέχεια δέ: «*ῥήτωρ τῆς μητροπόλεως Αἴνου Γεώργιος καί ἔκδικος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἔγραψα ἰδίᾳ χειρί τό βιβλίον ἐκ τοῦ αὐτογράφου ἀσφαλῶς καί ἀπαραλλάκτως, ἐν δέ τῷ ·αχκς΄* (1626) *ἐνεχείρισα τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καί ὑψηλοτάτῳ πρέσβει τῆς μεγάλης Βρετανίας κυρίῳ Θωμᾷ Ῥόει.*».
Σχόλιο: Ὁ Γεώργιος Κόντης δέν εἶναι ἐπαγγελματίας βιβλιογράφος καί τοῦτο μαρτυρεῖ τό λειτούργημά του «*ῥήτωρ καί ἔκδικος*». Γράφει λοιπόν γιά λογαριασμό του τούς κώδικες. Οἱ γονεῖς του εἶναι κυπριακῆς καταγωγῆς, πρέπει ὅμως νά ἐγκαταστάθηκαν νωρίς στή Θράκη καί νά ἔζησαν στή συνέχεια ὁριστικά ἐκεῖ, ὅπου καί ἀπέκτησαν τό γυιό τους Γεώργιο. Ὁ τελευταῖος, καθώς θά δοῦμε στό σημείωμα πού ἀκολουθεῖ, μνημονεύει τόν πατέρα του σάν ταβουλλάριο Αἴνου. Εἶναι καί τοῦτο ἐνδεικτικό στοιχεῖο γιά νά καταλήξουμε στό συμπέρασμα ὅτι νέος ὁ πατέρας του μετανάστευσε στόν Αἶνο. / Bodleian, Greek mss., σσ. 460-1, 4 (250), Περγαμηνός κώδ. 4ου σχήμ., φφ. 226, Διάφορα. Στό φ. 425[V]: «*τό παρόν βιβλίον ὑπάρχει κτῆμα ἐμοῦ Γεωργίου ῥήτορος Αἴνου, υἱοῦ Φραγκίσκου τοῦ Κυπρίου τοῦ Ταβουλλαρίου Αἴνου· ἐπριάμην δέ... ».*/

Γεώργιος Κωνσταντίνου ὁ Ἀδριανουπολίτης. – 1824.

Κώδικες Λαύρας, σ. 311.
1738 (M47), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 97.

Στιχηράριον.
Στό τέλος: «*Ἡ μέν χείρ ἡ γράψασα ταχέως σήπεται, ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος κόνις γίνεται, ἡ δέ αὐτοῦ βίβλος εἰς αἰῶνα μένει· Γεώργιος Κωνσταντίνου τοῦ Ἀδριανουπολίτου· ἐτελειώθη 1824 Μαρτίου 17.*».

Γεώργιος ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως – 1542

Giannelli, c. 1485-1683, σ. 252.
1602(1536), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. III & 364.
Μηναῖον Σεπτεμβρίου.
Στό φ. 361^{V}: «*Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα δέλτος διά χειρός κάμοῦ/ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Γεωργίου ἐκ τῆς Κωνσταν/τινουπόλεως διά σύνδρομῆς καί ἐξό/δου, τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καί/ πν(ευματ)ικοῦ π(ατ)ρ(ό)ς κυροῦ Κυρίλλου ἐκ Παλαιῶν/Πατρῶν, ἐν πόλει Μησύνη: Ἐπί/ἔτους ϛζ΄ (1542) ἐν ἰνδ(ικτιῶνι) ιβ*^{ης} (;). *Ἐν μηνί/ μαρτίῳ α΄· ἡμέρα τετράδι ὥρα ϛ΄*».
Σχόλιο: Μησύνη-Μεσσήνη Σικελίας.
ἰνδικτιῶνι ιβ^{ης}: Λάθος στόν ὑπολογισμό της ἀπό τό βιβλιογράφο. Ἡ διαίρεση τοῦ ἔτους κτίσεως κόσμου (5508) διά τοῦ ἀριθμοῦ 15, χρόνου διάρκειας μιᾶς ἰνδικτιῶνος, εἶναι τελεία (470) καί δέν ἀφήνει διαφορά. Συνεπῶς ἔχουμε ιε΄ ἰνδικτιῶνα, ὅπως σημειώνει καί ὁ Giannelli.

Γεώργιος Παρασχόπουλος Κωνσταντινουπολίτης – 1824

Βατοπεδίου κώδ. σ. 218.
1346, Χαρτῶος 8ου σχήμ., φφ. 223.
Δοξαστάριον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ.
Στό τίτλο πρός τό τέλος του: «*μετεγράφη δέ ἐκ τῶν πρωτοτύπων παρά Γεωργίου Παρασχοπούλου Κωνσταντινοπολίτου κατά τό 1824 μῆνα Ἰανουάριον· ἐν Ὀδησσῷ. τόμος Α΄.*».

Γεώργιος ὁ πρόξιμος ὁ Συλημβρινός – 1388

Devreesse II, σσ. 146-7.
684 (432), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 361.
Θεοδώρου Μελιτηνιώτου: «*τάδ' ἔνεστιν ἐν τῷ παρόντι τετάρτῳ βιβλίῳ τῶν εἰς τριάδα ἐξηγήσεων τοῦ διά τεσσάρων ἁγίου εὐαγγελίου*».
Σχόλιο: Ὁ κώδικας εἶναι αὐτόγραφος τοῦ Θεοδώρου. Στά φφ. 358^{V} — 360^{V} ὅμως βρίσκουμε κείμενο τοῦ Γεωργίου — ὁ Robert Devreesse δέν ἀναλύει τοῦτο — μέ ὑπογραφή: «*Γεώργιος ὁ πρόξιμος*» καί ἡμερομηνία Νοεμβρίου 1388, ἐνῶ στά φφ. 360^{V}-361^{R}, ὅπου συνεχίζεται τό κείμενο, τήν

ὑπογραφή: «*Γεώργιος ὁ Συλημβρινός*». Προφανῶς οἱ κενές σελίδες πού περίσσεψαν νά καλύφθηκαν μέ κείμενο πού ἔγραψε ὁ Γεώργιος, φαινόμενο κοινό ἀνά τούς αἰῶνες.

Γεώργιος Ραιδεστινός – 1805

Βατοπεδίου κώδ., σ. 213.
1291, Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Μουσική Ἀνθολογία.
Στό τέλος: «*Ἐγράφη παρ' ἐμοῦ Γεωργίου τοῦ Ρεδεστινοῦ ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αωε΄* (1805) *κατά μῆνα Ἰούλιον*».

Γεώργιος Σανταλτζί Σοβατζόγλου – 1743

Βατοπεδίου κώδ. σ. 213.
1295, Χαρτῶος 16ου σχήμ.
Μουσική Ἀνθολογία.
Στό τέλος: «*Αὕτη ἡ βίβλος πέφυκε καμοῦ τοῦ εὐτελοῦς Γεωργίου Σανταλτζί Σοβατζόγλου τοῦ κέ* (!) *Βυζαντίου 1743*».

Γεώργιος Σχολάριος (Γεννάδιος) – 1/2 ΙΕ΄ al.

Devreesse I, σσ. 160-162.
433(290), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 267.
Στά φφ. 81^{R}-179^{V}: Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου «Ἐκλογή τοῦ πρώτου τῶν ἠθικῶν τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ νδε Ἀκίνο, τοῦ ἀριθμοῦ καί τῆς τάξεως τῶν ζητημάτων πάντων πεφυλαγμένων». Ἀναφέρεται στόν Θωμᾶ Ἀκινᾶτο καί τό τμῆμα αὐτό εἶναι αὐτόγραφο τοῦ Κωνσταντινουπολίτη, στήν καταγωγή, πατριάρχη. Προηγοῦνται ἐπιστολές τοῦ Μεγ. Βασιλείου καί ἕπεται βραχύ χρονικό καί ἄλλα τμήματα ἔργων ἄλλων ἀντιγραφέων.
Στό φ. 81^{R} βρίσκουμε μάλιστα καί τή σημείωση τοῦ Γενναδίου πού εἶναι καί συγγραφέας τοῦ ἔργου αὐτοῦ: «*Ἰησοῦ Χριστέ ἐλέησόν με τόν ἁμαρτωλόν Γεννάδιον*».

Canart I, c. 1745-1962, σσ. 236-7.
1823, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 211^{R}-218^{R} (φφ. 285).
Αὐτόγραφο Γεωργίου Σχολαρίου. Ἀπολογία ὑπέρ ἑαυτοῦ κατά λατινικῶν αἰτιάσεων.
Ὁ κώδικας κατατάσσεται στά ἔργα τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου ἀπό τούς L. Petit –X.A. Siderides –M. Jugie, O euvres complétes de Georges Scholarios,

t. I, Paris 1928, pp., 376-389· ἐπίσης γιά τόν κώδικα βλέπε XXXVII-XXXVIII καί G. Mercati, Opere minori, t. I-V (Studi e Testi, 76-80), Città del Vaticano, 1937-1941, vol. IV, pp. 72-84.
Στό Σχολάριο ἀκόμη ἀνήκουν οἱ διάφορες παρατηρήσεις, τά διάστιχα σχόλια καί οἱ ὠογραφίες τοῦ τμήματος αὐτοῦ τοῦ χφ.

Κώδικες Λαύρας, σ. 83.
546 (Ε 84), Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., φφ. 60.
1. Αὐγουστίνου Εὐχαί (φ. I^R).
2. Γενναδίου Σχολαρίου, Ἔκθεσις τῆς ἡμετέρας πίστεως (φ. 10^R).
3. Σημείωσις προσκολληθεῖσα εἰς τήν θύραν τοῦ κελλίου τοῦ Γενναδίου *«μετά τό ἐλθεῖν λατῖνον καρδηνάλιον ὅταν ἐγένετο ἀπόφασις νά μνημονεύουν τόν πάπαν»* (φ. 14^R).
4. Περί τῶν πρακτικῶν τῶν ἑπτά οἰκουμενικῶν συνόδων (φ. 14^V).
5. Τοῦ μακαρίου Αὐγουστίνου εὐχαί (φ. 15^R).
6. Ἀκολουθία τῆς ἁγίας Μεταλήψεως (φ. 47^R).
Σ χ ό λ ι ο: Ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης σημειώνει: «Ὁ κῶδ. αὐτόγραφος Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου. Ἐν φ. $9^β$ σημειοῖ ὁ πατριάρχης Γεννάδιος ὅτι «τάς εὐχάς ταύτας τοῦ Αὐγουστίνου μετέγραψεν ὁ κύρ Γαλησιώτης ἐν Ἰταλίᾳ ἡμῶν χάριν ὡς ἡμέτερος τότε κοσμικός ὤν, ὕστερον δέ γενόμενος. καί κληρικός καί σακελλάριος ἐν τῷ πατριαρχείῳ ὑπό τοῦ πατριάρχου κύρ Ἰσιδώρου μετά τήν ἡμῶν παραίτησιν καί ἀπαλλαγήν. δόξα τῷ ἀπαλλάξαντί με Θεῷ».

Γιάγκος μαθητής τοῦ Κρουστάλλα ἐν Κ/Πόλει -1818

Ἀδάμης, σσ. 351-2.
5 (35), Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. 279.
Μουσική Ἀνθολογία — Εἱρμολόγιον καλοφωνικόν.
Στό φ. α΄: *«Ἀνθολογία τόμος Ε΄ Καλοφωνικόν Εἱρμολόγιον, ἐν ᾧ περιέχονται ἅπαντες οἱ μελοποιηθέντες καλοφωνικοί Εἱρμοί εἰς τάς παρελθούσας τρεῖς ἑκατονταετηρίδας παρά διαφόρων Ἐκκλησιαστικῶν Μουσικοδιδασκάλων παλαιῶν καί νέων: Οἵτινες ἐξηγήθησαν παρά τοῦ Μουσικοδιδασκάλου Κυρίου Γρηγορίου τοῦ Λαμπαδαρίου... διά χειρός Γιάγκου μαθητοῦ τοῦ Κρουστάλλα. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1818 κατά μῆνα Σεπτέμβριον».*

Γρηγόριος Ἀγαπητός ἐξ Ἡρακλείας - 1548

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.
4966.846, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 141.
Μουσικό χφ.
Στό φ. 136^R: *«Ἔτους ,ζνς΄ (7056-1548) Ἰνδ. ς΄ ετελιώθη μηνί Ἰουνίῳ κδ΄*

παρ εμοῦ Γρηγορίου Ἡρακλειότου, οὗ τό ἐπίκλην Ἀγαπητός».
Σχόλιο: Δέν πρόκειται βεβαίως γιά τό Ἡράκλειο Κρήτης, πού γιά αἰῶνες συνεχίζει νά λέγεται Χάνδακας ἤ Κάστρο, ἀλλά γιά τήν Ἡράκλεια Ἀνατολικῆς Θράκης.

Γρηγόριος ἱερομόναχος ὁ κατά κόσμον Ἀλύατος – 1435-1442.

Canart I, c. 1745-1962, σσ. 62-65.
1757, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. IV. 357.
1. Νείλου Καβάσιλα, Ἀρχιεπ. Θεσσαλονίκης, ἔργα.
2. Βαρλαάμ Καλαβροῦ, Περί παπικοῦ πρωτείου.
Στό φ. 325^{V} ἡ ὑπογραφή: «*Γρηγόριος ἁμαρτωλός*» μέ μαύρη μονοκονδυλική γραφή καί στή συνέχεια «ς^{ω}λ^{ω} ν^{ω} ἔτος» (1441/2), ἐνῶ στό φ. 356^{R} τό ἴδιο χέρι σημειώνει κάτω ἀπό μουσικό κείμενο: «*Δίδου συγγνωμην τοις σφαλμασιν ως αγροικω πανυ γε*».

Ὁ ἴδιος εἶναι ὁ βιβλιογράφος καί τοῦ κώδικα Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, πρώην Παναγία Χάλκης No 119, ὅπου στό φ. 213^{V} γράφει: «†[·····] *του* [·····] *φ* [·····] *γραφέν παρά τοῦ τιμιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κ(ῦ)ρ Γρηγορίου τοῦ κατά κόσμον Ἀλιάτου:* [·····].» (Βλέπε Αἰμιλιανοῦ Τσακόπουλου, Περιγραφικός κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τ. I-II, Σταμπούλ 1953-6, φφ. 170 κ.ἑ).

Σχόλιο: Ὁ Γρηγόριος Ἀλύατος, θρακικῆς καταγωγῆς, ὑπῆρξε καί μελογράφος ἀξιόλογος. Ἡ δράση του ἐκτίθεται μαζί μέ τή δράση ἄλλων στό ἔργο τοῦ Χρ. Πατρινέλη, Συμβολαί εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Α΄. Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καί δομέστικοι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, «Μνημοσύνη» 2 (1969), σ. 71. Ὁ Paul Canart ἀμφιβάλλει, χωρίς πειστήρια, γιά τήν ταυτότητα τοῦ βιβλιογράφου καί τοῦ μελογράφου (Hic Gregorius cum auctor musicus notus sit... absque dubio idem est ac noster) (p. 64.)

Κώδικες Λαύρας, σ. 191.
1154 (I 70), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 297.
Εὐχολόγιον.
Στό τέλος: «*Ἐτελειώθη τό παρόν Εὐχολόγιον σύν θεῷ παρ' ἐμοῦ Γρηγορίου μοναχοῦ μέν τῷ σχήματι, τό πίκλην δέ Ἀλιάτη λεγομένῳ διά συνδρομῆς καί ἐξόδου κυροῦ Μελετίου τοῦ ἀπό τήν Κερασέαν· εὔχεσθαι οὖν ὅσοι μέλλετε ἐντυγχάνειν τοῦτο καί δότε συγγνώμην τοῖσ σφάλμασιν ὡς ἀγροίκῳ πάνυ γε· ἐγράφη οὖν μηνί Ἀπριλίῳ ἰνδ. ιγ΄ τοῦ ,ςλμγ΄* (6943-1435) *ἔτους*».

Γρηγόριος ἱερομόναχος τῆς μονῆς Εὐεργέτιδος -1065

Bodleian, Greek mss., στ. 758 A-D.
202 (Cod. coll. Claromont. Paris. Meerm. Auct. T. 2.2.), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 173.
«Ἑρμηνεία τοῦ μακαρίου Θεοδωρήτου, ἐπισκόπου Κύρου εἰς τούς ιβ προφήτας».
Στό τέλος τοῦ κώδικα τό σημείωμα: «*ἐπληρώθη ἡ βίβλος αὕτη τῆς ἑρμηνείας τῶν δώδεκα προφητῶν Θεοδωρήτου, μηνί Φευρουαρίῳ ια΄, Ἰνδικτιῶνος πέμπτης, ἐτοῦς ἀπό κτίσεως κόσμου ἑξακισχιλίοις τοῦ φοε΄* (SIC) *ἐπί Τιμοθέου τοῦ ὁσιωτάτου ἡγουμένου τοῦ καί μετά Θεόν κτήτορος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος, τοῦ καί ἐγκλήστου* (!), *διά χειρός Γρηγορίου μονάχου καί πρεσβυτέρου, ὅς καί ἱκετεύω πάντας τούς ἐντευξομένους εὔχεσθαι ὑπέρ ἐμοῦ ὅπως ἐλεηθῶ.».*

Γρηγόριος ἱερομόναχος εἰς τήν Μάκρην τοῦ... Μαρωνείας - 1721

Κώδικες Λαύρας, σ. 335-6.
1857 (Ω 47), Χαρτῶος 8ου σχήμ., φφ. 287.
Νομοκάνων.
Στό φ. 283^{V} τό σημείωμα: «*Τῷ ,αψκα΄* (1721) *Μαΐου λ΄ ἔλαβε τέλος. Θεοῦ τό δῶρον καί πόνος Γρηγορίου ἱερομονάχου Λαυριώτου. Ἔγραψα δέ αὐτόν εἰς τήν Μάκρην τοῦ ἁγίου Μαρωνείας ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου κυρίου κυροῦ* (SIC) *Γαβριήλ ἐφημερεύοντός μου εἰς τήν ἁγίαν Ἀναστασίαν.».*

Δαβίδ ὁ Ῥαιδεστινός - 1433-1436

Λάμπρος, τ. 1ος, Μονή Παντοκράτορος.
1248.214, Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ.
Παπαδική.
Στό τέλος τοῦ κειμένου: «*Ἐγράφη τό παρόν βιβλίον διά χειρός ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίστου ἐν μοναχοῖς Δαβίδ τοῦ Ραιδεστινοῦ καί δομεστίκου τῆς σεβασμίας βασιλικῆς μεγάλης μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ... Ἐτελειώθη δέ ἐν μηνί Ἰουλίου κβ^{α} ἐν ἔτει ς^{ω}λ^{ω}μα^{ω}, Ἰνδικτιῶνος ια΄.».*

Κώδικες Λαύρας, σ. 97.
635 (Ε 173), Χαρτῶος 2ου σχήμ., φφ. 550.
Μουσική Ἀνθολογία.
Στό τέλος: «*Ἐγράφη τό παρόν βιβλίον διά χειρός ἐμοῦ ἐλαχίστου μοναχοῦ Δαυίδ τοῦ Ραιδεστινοῦ ἐν ἔτει ,ςλμδ΄* (6944-1436) *Ἰνδ. ιδ΄».*

Δημήτριος ἱερεύς – Διονύσιος ἱερομόναχος – 1562-1564

Παπαγεωργίου, σ. 405 & Εὐστρατιάδου, Χφφ. Βλατέων, σσ. 304 μέ αὔξ. ἀρ. 44.
XI (14), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 144.
Βίος τοῦ μακαρίου Ἀνδρέου τοῦ διά χ(ριστόν) σαλοῦ.
Στό φ.5^{V}: «†*Δόξα σοι ὁ Θ*(εό)*ς ἡμῶν δόξα σοι ὁ δούς ἀρχήν καί τέλος τῆς/βίβλου ταύτης: διά χειρός κάμοῦ Δημητρίου ἱερέως, ὁ διά / τοῦ θείου καί ἀγγελικοῦ σχήματος μετ'ὠνομασθείς /Διονύσιος ἱερομόναχος καί πν*(ευματ)*ικός πατήρ· ἔτει ἀ/πό κτίσεως κόσμου ἑπτάκις χιλιοστῷ ἐβ/*[δο]*μηκοστῷ πρώτῳ, μηνός σεπτεμβρίου α΄ /Ἰνδικτιῶνος ς΄. ἡμέρα τρίτη: – ἐγράφη ἐν Κωνσταντίνου πόλει: –».*

Διονύσιος ἱερομόναχος ὁ Στουδίτης –1582

Λάμπρος, τ. 1ος, Βιβλιοθήκη Ἁγίας Ἄννης.
103.22, Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Συναγωγή θεοφθόγγων ρημάτων καί διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων πατέρων ἀπό πάσης γραφῆς θεοπνεύστου συναθροισθεῖσα...
Στό τέλος: «*Ἐγράφη τό παρόν βιβλίον παρ' ἐμοῦ Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ Στουδίτου ἐπι ἔτους ζ*ϟ(7090-1582) *ἰνδ. ι*^{ης}».

104.23, Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Συναγωγή θεοφθόγγων ρημάτων... (Πρόκειται γιά ἐπιτμημένο ἀντίγραφο τοῦ προηγούμενου κώδικα).
Ὁ τίτλος στή συνέχειά του περιλαμβάνει καί τό ὄνομα τοῦ βιβλιογράφου... «*ἐκτεθεῖσα εἰς ὠφέλειαν παρά Διονυσίου ἱερομονάχου τοῦ Στουδίτου τοῦ ἐν τῇ σκήτῃ τῆς ἁγίας Ἄννης...*». Χρονολογεῖται ὅπως καί τό προηγούμενο στό 1582 ἤ 1583 ἔτος.

Δωρόθεος διάκονος ἁμαρτωλός - ± 950.

Giannelli, c. 1485-1683, σσ. 321-425.
1671, Περγαμηνός 2ου σχήμ., φφ. 11.407, Χαρτῶος.
Βίοι Ἁγίων.
Στό φ. 143^{R}: «*ἐτελειώθη ἡ βίβλος δια χειρός Δωροθέου διακόνου ἁμαρτωλοῦ· ἐπί Τιμοθέου ἡγουμέ*(νου) *τῆς εὐαγεστάτης μονῆς τοῦ ἁγίου Προδρόμου τῶν Στουδίου*».
Σχόλιο: Ὁ κώδικας εἶναι ἔργο τριῶν χειρῶν. Ὁ Δωρόθεος εἶναι τό χ^{2} τούτου καί τό κομψότερο. Προϊόν τοῦ βιβλιογραφικοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Στουδίου ἐπί ἡγουμενίας Τιμοθέου.

Εὐγένιος Ἱεροδιάκονος Ξηροποταμηνός –1844

Εὐδόκιμου, χφφ. Ξηροποτάμου, σ. 163.
2905(343), Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. 229.
«Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ὑπό Εὐγενίου Ἱεροδιακόνου Ξηροποταμηνοῦ γραφεῖσα. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1844 κατά Σεπτέμβριον».
Σχόλιο: Ὁ κώδικας εἶναι αὐτόγραφος τοῦ Εὐγενίου, πού εἶναι ἔτσι συγγραφέας καί βιβλιογράφος.

Εὐφημιανός ἱεροδιάκονος... ἐν Κωνσταντινουπόλει –1705

Τσακόπουλος, σσ. 222-225.
Ἀριθ. 72, Χαρτῶος 4ου σχήμ.
Νομοκάνων πενήντα τίτλων.
«Εἴληφεν τέλος ἡ παροῦσα βίβλος τῆς τῶν πεντίκοντα (!) *τίτλων, παρά ἐμοῦ εὐφημιανοῦ ἱεροδιακόνου, διά προσταγῆς τοῦ πανιερωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καί δεσπότου, μητροπολίτου τῆς ἁγίας ταύτης μητροπόλεως νικαίας, κυρίου, κυρίου γενναδίου, ἐν Κωνσταντινουπόλει, καί οἱ ἐντυγχάνοντες ταύτην εὔχεσθέ μοι διά τόν Κύριον καί εἴ ποι εὑρεθείη τό σφάλμα διορθώσατε τοῦτο, καί γάρ ἴδιον μέν ἀνθρώποις τό ἁμαρτάνειν, Θεῷ δέ τό τά ἐπταισμένα ἐπανορθοῦν, ἐπί ἔτους αψε΄ κατά μῆνα Μάρτιον.*».
Βραχύ χρονικό: Στό Verso τοῦ φ. πού περιέχει τό βιβλιογραφικό σημείωμα μέ διαφορετικά ἀπό ἐκεῖνο χέρια ὑπάρχουν οἱ ἐνδιαφέρουσες, τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, σημειώσεις: «,αψιη΄ (1718). *Ἰανουαρίου ε΄, ἐπήγαμεν εἰς κίον καί προτροπῇ τοῦ πανιερωτάτου νικαίας Γερασίμου ἐλειτούργησεν ὁ πανιερώτατός μοι δεσπότης Προύσης κύριλλος καί διετρίψαμεν ἡμέρας ιγ΄. Ἐκεῖ ὄντες ἐμάθομεν τόν ἐξοσμόν τοῦ παναγιωτάτου ἱερεμίου ὅς ἐγένετο τῇ α΄ ἰανουαρίου ἐν Ἀδριανουπόλει καί ἐψηφίσθη παρά τῆς συνόδου ἐκλογῇ πάντων ὁ αὐτός μοι δεσπότης κύριλλος ἀπών, ἀλλά χρημάτων ρευσάντων καί τάς τῶν κρατούντων χεῖρας ἐμπλησάντων πάλιν ἔμεινεν ὁ κύρ Ἱερεμίας καί μή θελόντων τῶν ἀρχιερέων καί Χριστιανῶν*».
Ἀμέσως πιό κάτω μεταγενέστερο χέρι σημειώνει: «*Οὗτος ὁ γραφεύς τῶν ἀνωτέρω ἀρχιδιάκονος ὤν τότε τοῦ προύσης κυρίλλου, μετά θάνατον τοῦ γέροντός του ἀπεκαταστάθη προύσης, δηλαδή ὁ γρηγόριος, τόν ὁποῖον διεδέξατο ὁ μελέτιος, καί τοῦτον ὁ ἄνθιμος, τοῦ ρηθέντος γρηγορίου ἐξανεψιός τυγχάνων, ἐγεννήθην ἐκ τῆς ἀνεψιᾶς ἐκείνου Χρυσάνθης ἐν μουντανίοις* (διάβαζε: Μουδανίοις) *τῷ ,αψμζ΄* (1747) *καί ἀνεδέχθην παρά τοῦ αὐτοῦ γρηγορίου εἰς τό θεῖον λουτρόν τοῦ βαπτίσματος, ὕστερον δέ ἀπεκατέστην μητροπολίτης Πελαγονίας, τῷ ,αψπη΄* (1788)*: ὁ ταπεινός μητροπολίτης Πελαγονίας νεκτάριος.*».

Ὁ Πελαγονίας Νεκτάριος στό σημείωμά του αὐτό βάζει τά πράγματα στή θέση τους μιά καί πρόκειται γιά ὑποκειμενική ἀντίληψη τῆς κατάστασης. Φροντίζει λοιπόν ν' ἀποκαταστήσει τήν ἀλήθεια χάριν τῆς ἀλήθειας. Κατάλογο τῶν Ἀρχιερέων τῆς Πελαγονίας βλέπε εἰς: A. Pechayre, L' archeveche d' Ochrida de 1394-1767, dans «Echos d' Orient» 35 (1936). βλέπε «Πελαγονία», σσ. 315-316.

Θεοδόσιος ἱεροδιάκονος ἐξ Ἀδριανουπόλεως –1699

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.
4261.141, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 454.
Γρηγορίου Θεολόγου, Γνῶμαι καί ἐπιγράμματα.
Στό φ.22^{V}:« *Ἔλαβε τέλος τό παρόν κατά τό ,αχϟθ΄* (1699) *ἐν μηνί Μαΐῳ 27 διά χειρός κάμοῦ τοῦ ἐλαχίστου ἐν ἱεροδιακόνοις Θεοδοσίου ἐξ Ἀδριανουπόλεως.*».

Θεόδωρος Αἰνίτης... ὀνομαζόμενος Ζαβός –1785

Βατοπεδίου κώδ., σ. 233.
1476, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 393.
Στιχηράριον.
Στό τέλος τοῦ κειμένου: « *Ἐγράφη παρ' ἐμοῦ Θεοδόρου* (!) *Αἰνίτη ἐν μηνῇ Ἰανουαρίου ιη΄ αψπε΄* (1785). *ὀνομαζώμενος Ζαβῶς.*».

Θεόδωρος ἐν... τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων –1293

Βατοπεδίου κώδ., σ. 171.
920, Περγαμηνός κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 264.
Τετραευάγγελον.
Στό φ. 263^{R}: « *Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος ἐν ἔτει ,ϛωα΄* (6801-1293) *ἐν ταύτῃ τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων τῇ Κωνσταντίνου φημί ὑπό συνεργασίας καί ἐξόδου τοῦ ἱερομονάχου Καλλινίκου καί οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτήν εὔχεσθε ἡμῖν διά τόν κύριον.*». Λίγο πιό κάτω τό βιβλιογραφικό σημείωμα συνεχίζεται μέ τό ὄνομα τοῦ βιβλιογράφου μέ μορφή μνημοσύνου: «*μνήσθητι κύριε τόν δοῦλον σου Θεόδωρον.*» (ὅστις εἶναι καί ὁ γραφεύς τοῦ κώδικος) σημειώνει καί ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης.

Θεόδωρος ταπεινός Ραιδεστινός –1/2 ΙΔ΄ αἰ.

Λάμπρος, τ. 1ος, Μονή Κουτλουμουσίου.
3531.458, Περγαμηνός κώδ. 4ου σχήμ., φφ. 175, παλίμψηστος.
Μηνολόγιον.

Στό φ.126^{V}: «*Ἐπληρώθη σύν Θεῷ τό Μηνολόγιν, Χριστέ, πρόηγοῦ τῶν ἐμῶν πονημάτων, Θεοδῶρου ταπεινοῦ τοῦ Ραιδεστινού, τοῦ ταύτης χθόνης ξένου.*».

Θεόκλητος Καρατζᾶς ὁ Βυζάντιος –1767-1783.

Λάμπρος, τ. 1ος, Μονή Ἐσφιγμένου.
2272.279, Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. π΄. 870.
Νομοκάνων.
Στή σ.ς΄: «*Ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ τοῦ Ἄθωνος Ὄρει κατά τήν ἱεράν τοῦ Καυσοκαλυβίου Σκήτην, Ἔτει σωτηρίῳ ,αψξη΄* (1768). *Ὁ ἐν μοναχοῖς ἐλάχιστος Θεόκλητος ὁ Βυζάντιος.*».
Στή σ. 870: «*Τέλος σύν Θεῷ καί τοῦδε τοῦ πίνακος καί πάσης τῆσδε βίβλου· ,αψο΄* (1770) *Ἰουνίου.*».

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.
4411.291, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 509.
Νομοκάνων.
Στό φ.6^{R}: «*Ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθωνος κατά τήν ἱεράν τοῦ Καυσοκαλυβίου Σκήτην. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αψξζ΄* (1767) *μηνί Μαρτίῳ. Ὁ ἐν μοναχοῖς ἐλάχιστος Θεόκλητος ὁ Βυζάντιος.*»

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Παντελεήμονος.
5654.148, Χαρτῶος 8ου σχήμ., σσ. 456.
Νομοκάνονον.
Στή σελ. 7 μετά τό Προοίμιο: «*Ἐν τῇ κατά τό Ἅγιον τοῦ Ἄθω Ὄρος, ἱερᾷ τοῦ Καυσοκαλυβίου σκήτῃ ἔτει μέν σωτηρίῳ ,αψπγ^{ω}* (1783) *μηνί δέ Μαρτίῳ. Ὁ ἐν μοναχοῖς Θεόκλητος ἐλάχιστος ὁ Βυζάντιος.*».

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Παντελεήμονος.
5653.147, Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. 349.
Νομοκάνων.
Στή σ. 330: «*Ἐγράφη τό παρόν ἐν τῇ κατά τό Ἅγιον Ὄρος ἱερᾷ τοῦ Καυσοκαλυβίου σκήτῃ τῷ αψοβ^{ω}* (1772) *ἔτει μηνί Μαρτίῳ.*».
Σχόλιο: Ὁ Λάμπρος ἀπό διάφορα στοιχεῖα ἐξωτερικά καί ἐσωτερικά τοῦ κώδικα ταυτίζει τό βιβλιογράφο αὐτοῦ τοῦ κώδικα πρός τόν Θεόκλητο.

Κουρίλας — Εὐστρατιάδης, σ. 98.
181. (I), Χαρτῶος 8ου σχήμ., φφ. 151.
Διάφορα.
Ὁ κώδικας εἶναι ἔργο τοῦ Θεόκλητου Καρατζᾶ τοῦ Βυζαντίου μολονότι

δέν φέρει κανένα σημείωμα. Πιθανώτατα τοῦτο νά ὑπῆρχε σέ φ. πού ἐξέπεσε. Ταυτίζεται βάσει γραφῆς.

Θωμᾶς μοναχός μονῆς Εὐεργέτιδος -1/2 ΙΓ΄ αἰ.

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Διονυσίου.
3571.37, Περγαμηνός 16ου σχήμ.
Τετραευάγγελον.
Στό τέλος: «*Ἐγράφη διά χειρός Θωμᾶ μοναχοῦ μονῆς τῆς Εὐεργέτιδος μηνί...* (τό κείμενο ἔμεινε κολοβό ἤ ἀσυμπλήρωτο ἀπό τήν ἀρχή του)».

Θωμᾶς ἱερεύς ἐν Κωνσταντινουπόλει -1572.

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Διονυσίου.
4003.469, Χαρτῶος 4ου σχήμ.
Λειτουργίες Χρυσοστόμου, Βασιλείου, Προηγιασμένων.
Στό τέλος τό σημείωμα: «*Θεοῦ τό δῶρον καί Θωμᾶ ἱερέως πόνος ὑπάρχη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπί ἔτους ,ζπ΄* (7080-1572) *ἐν ἰνδικτιῶνος ιε΄, ἐν μηνί Ἰουνίῳ κε΄.*».

Ἰάκωβος μοναχός -1841-1879.

Βατοπεδίου κώδ., σ. 15.
46, Χαρτῶος 4ου σχήμ.
1. Ἄνθος ἐξαγορείας, ἤτοι βιβλιάριον διά στίχων πρός τήν κυρίαν Θεοτόκον Βηματάρισσαν.
2. Παράκλησις τῆς ἀκηράτου Ζώνης τῆς Θεοτόκου.
Στό φ.I^Vβρίσκεται ἡ σημείωση: «*Ἐτελειώθη τό παρόν χρόνους εἰς τούς / χίλιους ἕξη καί τεσσαράκοντα μέ τούς ὀκτακοσίους. / Εἰς τάς ἐννέα δέκα τε μηνός τοῦ Ὀκτωβρίου. / Αἰτήσει καί πολλῇ σπουδῇ τοῦ πρώην ἀρχιθύτου. / Ἀδριανοῦ τῆς πόλεως κυρίου Γρηγορίου. / Διά χειρός δέ ταπεινοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου.*».

Βατοπεδίου κώδ., σ. 62.
292, Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 49.
1. Ἱστορία... μονῆς Βατοπεδίου καί θαύματα ὅπου ἔδειξεν ἡ Κυρία Θεοτόκος...
2. Διήγησις εἰς τά θαύματα τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ.
3. Βίοι πατέρων τῆς μονῆς.
Στό φ. 48^V στό τέλος τοῦ κειμένου: «*Ἐτελειώθη ἐν ἔτει ,αωμα΄* (1841) *δι'*

ἐξόδων τοῦ πρώην Ἀδριανουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Βυζαντίου διά χειρός δέ Ἰακώβου μοναχοῦ Βατοπαιδινοῦ.».

Βατοπεδίου κώδ. σ. 158.
816, Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. 94.
Ἀκολουθία καί βίοι ἁγίων.
Στήν ἀρχή ὁ τίτλος: «*Ἀκολουθία συνταχθεῖσα ὑπό Ἰακώβου μοναχοῦ καί ἀφιερωθεῖσα τῷ πρώην Ἀδριανουπόλεως Γρηγορίῳ τῷ Βυζαντίῳ ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αωμη΄* (1848)».
Πιό κάτω στή σελ. 82 «*Αἰτήσει τοῦ πρώην Ἀδριανουπόλεως κυρίου Γρηγορίου ἐν τῇ μονῇ Βατοπεδίου διατελοῦντος ἐγράφη ἡ παροῦσα Ἀκολουθία καί βιογραφία τοῦ ἁγίου Καισαρίου πονηθεῖσα παρά Ἰακώβου μοναχοῦ ἀμονάχου ἐν ἔτει ,αωμζ΄* (1847)».

817, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 17.
Ἀκολουθία καί βίος ἁγίου Μακαρίου ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου τοῦ Νοταρᾶ πονηθεῖσα παρά Νικηφόρου τοῦ Χίου ἱερομονάχου.
Στό φ.I^{R}: «*Ἐκ τῶν τοῦ πρώην Ἀδριανουπόλεως Γρηγορίου καί τόδε.*» πού ἀποτελεῖ κτητορικό σημείωμα.
Στό τέλος τῆς βιογραφίας, στό φ.17^{R} διαβάζουμε: «*Πληρώσας εἶπον δόξα σοι τῷ κυρίῳ. ,αωμβ΄* (1842) *ἐν ἔτει σωτηρίῳ.*».
Σχόλιο: Τό χέρι εἶναι τοῦ βιβλιογράφου Ἰάκωβου τοῦ Βυζάντιου συμπολίτη τοῦ Γρηγορίου πρώην Ἀδριανουπόλεως.

818, Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. 128.
Μέλη εἰς τήν Ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.
Γερμανοῦ Κ/πόλεως, Λόγος εἰς τήν ἑορτήν τῶν Πατέρων τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου.
Ἀκολουθία καί βίος τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων.
Στή σ. 4: «*Πόνος Ἰακώβου ,αωνε΄* (1855)».
Στή σ. 89: «*Ἐκτεθείς καί πονηθείς ὁ ἄνωθεν κανών καί λοιπή Ἀκολουθία τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων παρά Βενεδίκτου, ἐθεωρήθη παρ᾽ ἐμοῦ καί ἀκώλυτος ἐστιν ἀναγινώσκεσθαι εἰς δοξολογίαν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Ὁ πρώην Ἀδριανουπόλεως Γρηγόριος.*».

Βατοπεδίου κώδ., σ. 165.
871, Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., φφ. 37.
Ἄνθος ἐξαγορείας.
Στό φ.I^{R}: «*Ἐτελειώθη τό παρόν ἐν ἔτει ,αωμς΄* (1846) *ὀκτωβρίου θ΄. / αἰτήσει καί πολλῇ σπουδῇ τοῦ πρώην ἀρχιθύτου / Ἀδριανοῦ τῆς πόλεως κυρίου Γρηγορίου /διά χειρός δέ ταπεινοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου.*».

Βατοπεδίου κώδ., σ.183
1020, Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. 380.
Θεοτοκάριον.
Στή σ. 380 καί μετά τό κείμενο: «*Εἴληφε πέρας ὧδε πηξίς ἡ θεία /ἡ ψυχωφελής αὕτη καί οὐρανία / χειρί γέγραπται ταπεινοῦ Ἰακώβου / ἐκ τῆς μονῆς πέλοντος Βατοπαιδίου· /ἐν ἔτει ,αωοθ΄* (1879) *κατά μῆνα αὔγουστον.*».

Βατοπεδίου κώδ., σ. 184.
1028, Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ. 30.
Κανόνες.
Στήν ἀρχή τοῦ κειμένου: «*Πόνος Ἰακώβου μοναχοῦ ,αωμδ΄* (1844)».

Βατοπεδίου κώδ., σ. 185.
1030, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 47.
Κανόνες Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ καί Μανουήλ τοῦ Ρήτορος. Ὁ κώδικας δέν ἔχει βιβλιογραφικό σημείωμα, ἀλλά μόνο κτητορικό στό φ.I^R: «*Ἐκ τῶν τοῦ πρώην Ἀδριανουπόλεως Γρηγορίου καί τόδε.*». Ἡ Γραφή εἶναι ὅμως τοῦ Ἰακώβου.

μοναχός Ἰάκωβος ...ἐν... Μάδυτα –1855-1889.

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Παντελεήμονος.
5714.207, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 110.
Βίοι Ἁγίων, Λόγοι Πατέρων, Ἐπιστολαί κ.ἄ.
Στό φ.62^V στήν κάτω ὥα: «*αωνε΄* (1855) *Διά μοναχοῦ Ἰακώβου.*».
Στό φ.96^V: «*κθ΄ Ἰανουαρίου ϕλνθ^ω ἀντεγράφη ἐξ ἑτέρου ἀντιγράφου κατά τό ,αλπθ^ω σωτήριον ἔτος Ἰουνίου κζ΄ ἐν τῇ κατά τά Μάδυτα νεοδμήτῳ σχολῇ.*».
Σχόλιο: Ἡ λανθασμένη χρονολογία διορθώνεται ἄν θεωρηθεῖ ὅπου λ=ω. Ἔτσι μᾶς δίνονται τά ἔτη 1859 καί 1879 ἀντίστοιχα. Εἶναι πολύ πιθανόν ἡ ἀντιγραφή τοῦ κειμένου νά ἔγινε σποραδικά καί ὄχι διά μᾶς.

Ἱερόθεος ἱερομόναχος –1670.

Κώδικες Λαύρας, σ.244.
1408 (Κ 121), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 421.
Λόγοι Μιχαήλ Γλυκᾶ.
Στό τέλος: «*Ἐγράφη τό παρόν βιβλίον τό καλούμενον Γλυκᾶς διά χειρός Ἱεροθέου ἱερομονάχου εὐτελοῦς καί ἁμαθοῦς εἰς τόν Γαλατᾶ ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αχο΄* (1670)».

Ἰωακείμ ἱερομόναχος –1696.

Κώδικες Λαύρας, σσ.218-9.
1309 (Κ 22), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 167.
Διάφορα.
Σημειώματα ὁ κώδικας φέρει τά παρακάτω:
Στό φ.39^{V}: «*Τέλος καί τῷ θεῷ δόξα εἰς τούς 1696 Φεβρουαρίου ις΄· ἐγράφη παρ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Ἰωακείμ ἱερομονάχου ὄντος μου εἰς τήν μονήν τῆς ἁγίας Ἀναστασίας εἰς τήν Μαύρην θάλασσαν ἀνάμεσα τοῦ Πύργου καί τῆς Ἀγχιάλου καί πλησίον τῆς Σωζοπόλεως.*».
Στό φ. 121^{R}: «*Τέλος τῶν ἐρωτημάτων ὑπό τοῦ φιλοσόφου Σεκούνδου· ἐγράφη δέ ἐν βίᾳ παρ' ἐμοῦ Ἰωακείμ ἱερομονάχου 1696 Φεβρουαρίου 26.*».
Στό φ.151^{V}: «*Τέλος καί τῷ Θεῷ χάρις/*
χωρίς ἄσπρα μήν τό πάρῃς· /
εὔγαλε τό πουγγί σου /
δός ὅτι εἶνε βουλή σου /
1697 Μαΐῳ εἴκοσι ἕξ. /
καί τέλος κάμω τό παρόν /
καί δέν ἔχω πλέον καιρόν /
ἄγραφον χαρτί νά γράψω. /
ἔγραψα ἐτελείωσά το ὅλον /
τό χαρτί ἔδωσά το /
Ἰωακείμ ἱερομόναχος. /».

Ἰωάννης ἱερεύς καί μέγας σακκελάριος –1694.

Κώδικες Λαύρας, σ. 350.
1908 (Ω 96), Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., φφ. 382.
Νομοκάνων.
Στό τέλος: «*Ἐγράφη ἡ παροῦσα αὕτη βίβλος καί ἐτελειώθη ἡ ὁποία εἶναι τοῦ ἐν ἱερομονάχοις λεγομένου Ματθαίου Βλάσταρη διά χειρός Ἰωάννου ἱερέως καί μεγάλου Σακκελαρίου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου ἔτει σωτηρίῳ αχϟδ* (1694) *μηνί Μαρτίῳ η΄.*».

παπα Ἰωάννης ἐν τῇ Καλλιουπόλει –1832.

Κώδικες Λαύρας, σ.118.
768 (Η 113), Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., σσ. 367.
Νομοκάνων.
Στή σ.367: «*Ἐγράφη τό παρόν ἐν τῇ Καλλιουπόλει διά κόπου καί μόχθου διά χειρός παπᾶ Ἰωάννη ἐν τῷ ,αωλβ΄* (1832) *ἔτος ἐν μηνί Σεπτεμβρίῳ λ΄.*».

Ἰωάννης Εὐγενικός Ἴμβριος ὁ Μεταξόπουλος –1425.

Κώδικες Λαύρας, σ.342.
1882 (Ω 72), Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., φφ.295.
Γαληνοῦ, Μεγάλη Θεραπευτική (Κολοβό).
Ὁ Ἰωάννης ἦταν ἀδελφός τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ, ἐπισκόπου Ἐφέσου, καί βιβλιογράφος τοῦ Codex Paris Gr. 1295. Στόν Λαυρεωτικό κώδικα Ω 72, γραμμένον ἀπό τόν ἴδιο τό 1425, ὁρίζει σάν πατρίδα του τήν Ἴμβρο καί προσάπτει στό πατρικό του ἐπίθετο «Εὐγενικός» τό «Μεταξόπουλος». Ἔτσι στό φ.85^{V} διαβάζουμε: «*Θεοῦ τό δῶρον καί Ἰωάννου πόνος. / Τάδ' ἐνδημοῦντι τῷ καλῷ Μελετίῳ / γέγραφε φίλος Εὐγενικός τήν κλῆσιν / εὐχῆς ἀπαύστου τῆς πρός αὐτόν φιλίας.*». Σέ ἄλλο σημεῖο πάλι τοῦ κώδικα, στό φ.285^{V}, «*Ἐγράφη διά συνδρομῆς καί ἐξόδου τοῦ τιμιωτάτου ἐν μοναχοῖς κυροῦ Μελετίου καί ἰατροῦ τοῦ ἀπό τόν Ἄθω παρά Ἰωάννου Ἰμβρίου τοῦ Μεταξοπούλου τελειωθέν κατά τήν γ΄ τοῦ Φεβρουαρίου μηνός ἐν ἔτει ςλλγ΄* (6933-1425). (Εὐστρατιάδου, Κατάλοιπα, σσ.24-25).
Σχόλιο: Τό «Μεταξόπουλος» εἶναι τό ὄνομα πού εἶχε ἡ οἰκογένεια τῶν Εὐγενικῶν. Χρησιμοποίησαν ὅμως καί οἱ δύο τόν ὅρο «Εὐγενικός», κάνοντας ἔτσι τό προσωνύμιο ἐπώνυμο καί βάζοντας τό ἐπώνυμο σέ δεύτερη χρήση. Τό ἴδιο ἔκαναν καί οἱ γονεῖς τους, διότι ὅπως γράφει ὁ Ἰωάννης «τό δέ γένος ἀμφοῖν ἄνωθεν ἀκριβῶς θεωρούμενον πανταχόθεν εὐγενείᾳ τε καί πλούτῳ καί κοσμικῇ λαμπρότητι μετά θεοσεβείας κοσμούμενον εὑρίσκεται.». (Εὐστρατιάδου, Κατάλοιπα, σ.25).

Ἰωάννης ἱερεύς καί χαρτοφύλαξ Ἀδριανουπόλεως –1605.

Κώδικες Λαύρας, σσ.344-5.
1891 (Ω 79), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ.161.
Ἀναστασίου Σιναΐτου ἐκλογή.
Στό φ.153^{R}: «*Ἰωάννης ἱερεύς καί Χαρτοφύλαξ ἐξ Ἀδριανουπόλεως.*» καί στό φ.161^{R} «*ζριγ* (7113-1605) *Ἰνδ. γ΄.*».

Ἰωάννης ἀναγνώστης ὁ Μαλαξός –1565

Κώδικες Λαύρας, σ.92.
616 (Ε 154), Χαρτῶος 2ου σχήμ., φφ. 172.
Κανόνες.
Στό φ.162^{R}: «*Ἰωάννου Μαλαξοῦ καί τόδε ἐγράφη. Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος διά χειρός Ἰωάννου ἀναγνώστου εὐτελοῦς τοῦ Μαλαξοῦ ἔσω ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας μου τῆς ἐπονομαζομένης Χρυσοπηγῆς ἐν Γαλατᾷ· δι' ἐξόδου καί κόπου καί μόχθου τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καί πνευματικοῦ πατρός παπᾶ*

κύρ 'Ιγνατίου καί μεγάλου πρωτοσυγγέλου τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας ἀπό κτίσεως κόσμου ,ϛογ΄ ἰνδ. ὀγδόης καί ἀπό τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ,αφξε΄ (1565) μηνί Μαΐῳ κη΄ καί εὔχεσθε.

'Ιωάννης ὁ Μόλυβδος ἐξ 'Ηρακλείας – 1680

Βατοπεδίου κώδ., σ.10.
23, Χαρτῶος 4ου σχήμ., σσ.439.
'Απολλωνίου Γραμματική.
Στή σ.439 τό σημείωμα: «*Χείρ 'Ιωάννου τοῦ Μολύβδου ἐξ 'Ηρακλείας κατά ,αχπ΄ (1680) ἔτος τό σωτήριον.*».

'Ιωάννης ὁ 'Ολόβωλος νοτάριος πατριαρχικός – 1369.

Κώδικες Λαύρας, σσ. 240-241.
1399 (Κ 112), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 371.
'Εξάβιβλος 'Αρμενόπουλου.
Στό φ. 311^{R}: «*Τό παρόν πρόχειρον τῶν νόμων ἐγράφη χειρί τοῦ ἀπό τῶν πατριαρχικῶν νοταρίων 'Ιωάννου τοῦ 'Ολοβώλου ἐν τῷ πατριαρχείῳ καί ἐτελειώθη κατά μῆνα Μάρτιον τῆς ζ΄ ἰνδ. τοῦ ,ϛωοζ΄ (6877-1369) ἔτους.*».

'Ιωάννης ταπεινός καί ἐλάχιστος μοναχός – 916.

Giannelli, c. 1485-1683, σσ. 396-398.
1660, Χαρτῶος κώδ. 2ου σχήμ., φφ. III. 409.
Βίοι 'Αγίων.
Στό φ. 408^{R}: «*τετέλεσται ἡ παροῦσα /βίβλος. μηνί μαρ[τ]ίῳ / κ̄ᾱ ἰνδ. ᾱ ἔτους κόσμου / ,ϛυκδ΄ (916) γραφεῖσα δια χει/ρος Ἰωάννου ταπεινοῦ /καί ἐλαχίστου μοναχοῦ. /ἐπι Ἀνατολίου τοῦ ὁσι/ ωτάτου ἡγουμένου /τῶν Στουδίου.*».
Σχόλιο: Τό χφ. ἔχει γραφεῖ στή Κ/πολη καί τοῦτο δηλώνεται ἀπό τό μνημόσυνο τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Στουδίου. Τό τελευταῖο εἶναι ἀπόδειξη, ὅτι βγῆκε ἀπό τό βιβλιογραφικό ἐργαστήριο τῆς μονῆς. 'Εξωτερικές μαρτυρίες ἀκόμη βεβαιώνουν καί γιά τήν καταγωγή τοῦ βιβλιογράφου ἀπό τήν 'Ανατολική Θράκη.

'Ιωάσαφ ἐλάχιστος καί ἁμαρτωλός – 1391.

Bodleian, Greek mss., σσ. 703-705.
136 (28118), [Codices Miscellanei], Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., φφ.425.
Διάφορα.

Τό χέρι τοῦ Ἰωάσαφ ἔγραψε τά φφ. 231^{R}-425^{V}, δηλαδή Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, Συναξάρι καί Μηναῖο, Ἑπτά Καθολικές ἐπιστολές, Ἐπιστολές Παύλου, Τό σύμβολο Πίστεως τῆς Νικαίας.
Στό τέλος: «*Θεοῦ τό δῶρον καί Ἰωάσαφ πόνος: /ἔτους, ,σωϟθ΄* (6899-1391) *ἰνδ. ιδ΄ μηνί Ἰουνίῳ κθ΄, ἡμέρᾳ ε΄. /Χριστέ δίδου μογήσαντι τεήν πολύολβον ἀρωγήν.*».
Ἐπίσης στό τέλος τῆς πρός Ἑβραίους ἐπιστολῆς: «*Ἐπληρώθη τό καθ΄ ἡμέραν εὐαγγέλιον μετά τοῦ ἀποστόλου καί τῶν σαββατο-κυριακῶν καί ὅλων τῶν ἑορτῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατά μῆνα Ἰουνίου, τῆς ιδ΄ ἰνδ., τοῦ ,ϛωϟθ΄ ἔτους, ἡμέρᾳ β΄, ιθ΄ τοῦ εἰρημένου μηνός. Οἱ ἐντυγχάνοντες ταῦτα εὔχεσθαι καί τόν συνεργήσαντα ἐμοί εἰς τοῦτο ἱερομόναχον κύριον Γρηγόριον, κἀμοί τῷ ἐλαχίστῳ καί ἁμαρτωλῷ Ἰωάσαφ, τό*[ν] *ἀπό τῆς μονῆς τῶν ὁδηγῶν.*».

ὁ παντλήμων Ἰωάσαφ — 1665.

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Ἐσφιγμένου.
2172.159, Χαρτῶος κώδ. 2ου σχήμ.
Λειτουργικόν-Εὐχολόγιον.
Στό τέλος: «*Κατά τῷ ,αχξε^{ω}΄* (1665) *ἐν μηνί Μαρτίῳ. /Ἐν Κωνσταντίνῳ τῇ λαμπρᾷ καί θεοσόστῳ πόλει /ὁ δούλος σας ὁ ταπεινός μέ τήν βουλήν του ὅλη, /τό ἄρχισεν, ἐτελείωσεν με τοῦ Θεοῦ τήν χάριν /ὁ παντλήμων Ἰωάσαφ, ἀρετῆς πάσις ξένος./*».

Ἰωσήφ ἱερομόναχος ἐκ Προικονήσου – 1693.

Λάμπρος, τ. 2ος Μονή Παντελεήμονος.
6446. 939, Χαρτῶος 8ου σχήμ., φφ. 257.
Στιχηράριον.
Στό τέλος τοῦ κειμένου: « † *Ἐτελειώθη τό παρόν Στιχηράριον διά χειρῶς* (!) *καμοῦ Ἰωσήφ ἱερομονάχου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Πρωϊκονίσου ἐν νύσῳ* (SIC) *καλουμένη Κούταλην ἐπί ἔτος ἀπό Χριστοῦ ,αχϟγ΄* (1693) *ἐν μηνί Ἰουνίου.*».

Καλλίνικος Ἡρακλείας – 1793.

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Παντελεήμονος.
6515. 1008, Χαρτῶος κώδ. 16ου σχήμ., φφ. 405.
Ἀναστασιματάριον.
Στό φ. I^{R}: «*Ἡρακλείας Καλλίνικος.*».

Στό τέλος: «*Φιλιππουπόλεως Καλλινίκου καί τῶν φίλων ὕστερον δέ Ἡρακλείας χρηματίσαντος.*».
Στό πφ.: «*Ἔτους 1793 Ἰουνίου 15*».

ταπεινός μητροπολίτης Πρεσπῶν Καλλίνικος ὁ ἐκ Καλλιουπόλεως - 1/2 ΙΗ΄ αἰ.

Τσακόπουλος, σ. 195.
Ἀριθ. 59, Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ.
Λόγος «Εἰς τήν γέννησιν τῆς ἀειπαρθένου, εἰς τό, Καί εὐλόγησεν ὁ Θεός τήν ἡμέραν τήν ἑβδόμην...».
Στό τέλος τοῦ Λόγου: «*Καί τόδε πέφυκεν ταπεινοῦ μητροπολίτου Πρεσπῶν Καλλινίκου τοῦ ἐκ Καλλιουπόλεως.*».

Καλλίνικος ἐκ Φιλιππουπόλεως - 1823.

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Ἐσφιγμένου.
2139.126, Χαρτῶος 8ου σχήμ.
Γεροντικόν.
Στήν ἀρχή: «*1823 αωκγ΄ Ἰουλίῳ εἰκοστῇ./*
Κτῆμα πέφυκε μοναχοῦ Καλλινίκου/
ὁρμομένου μέν ἐκ πόλεως Φιλίππου/
ἐν δέ τῷ ὄρει τοῦ Ἄθωνος τό πλεῖστον/
διανύσαντος τόν βίον τόν πενθήρη/
...».

Κύριλλος ἱεροδιάκονος ἐξ Ἀδριανουπόλεως - 1803.

Κώδικες Λαύρας, σ. 87.
587 (Ε 125), Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., φφ. 28.
Στιχηρά ὡρῶν Χριστουγέννων καί Θεοφανείων. Ἰδιόμελα Μεγ. Τεσσαρακοστῆς.
Στό τέλος: «*Ἐγράφη δέ διά χειρός ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Κυρίλλου ἱεροδιακόνου τοῦ ἐξ Ἀνδριανουπόλεως ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αωγ΄* (1803) *κατά μῆνα Ἰούνιον.*».

Κωνσταντῖνος - 1741

Εὐδόκιμου, χφφ. Ξηροποτάμου, σ. 157.
2882 (320), Χαρτῶος 8ου σχήμ., φφ. 229.
Μουσική Ἀνθολογία.
Στό τέλος: «*Κῶνσταντίνου γέγραφε· τήν δέ τήν βίβλον· γέννημα δέ ἐκ πόλεως*

συνόποις· ἀνάθρεμα δέ. τῆς νέας ῥώμης πέλων. ὡ μοῦσαι φίλαι εἰς πλεῖστον αἶνον τοῦ Θεοῦ καί δεσπότου... τένος εἰς. ,αψμα΄ (1741). *Νοεμβρίου ιβ΄. τοῦ τοῦ συμόνα.».*

Κωνσταντῖνος Βουτηρᾶς Καλλιπολίτης – 1725.

Κώδικες Λαύρας, σ. 249.
1422 (Κ 135), Χαρτῶος 8ου σχήμ., φφ. 349.
Τριώδιο — Πεντηκοστάριο.
Στό φ. 264^{v}: «*Ἐτελειώθη τό παρόν Τριώδιον διά χειρός κάμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καί ἀμαθοῦς Κωνσταντίνου τοῦ Βουτηρᾶ Καλλιπολίτου ,αψκε΄* (1725) *Νοεμβρίου κη΄*».

Κωνσταντῖνος Βυζάντιος Πρωτοψάλτης – τέλος ΙΗ΄ ἀρχές ΙΘ΄ αἰ.

Ἀδάμης, σσ. 348-349.
43 (28), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., σσ. 303.
Μουσική ἀνθολογία διαφόρων ποιητῶν.
Στή σ.306: «*Ὁ τῆς Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Πρωτοψάλτης Κωνσταντῖνος Βυζάντιος.*».
Σχόλιο: Δυστυχῶς ὁ Ἀδάμης στόν κατάλογο δέν χρησιμοποιεῖ τά ὑδατόσημα τοῦ χαρτιοῦ γιά νά δώσει συγκεκριμένες χρονολογίες. Τήν τακτική αὐτή χρησιμοποιεῖ γιά ὅλους τούς κώδικες χρονολογῶντας βάσει γραφῆς, τρόπος πολύ ἐπισφαλής.

Κωνσταντῖνος ταβουλλάριος Ἀδριανουπόλεως ὁ Ραιδεστινός –ΙΑ΄ αἰ.

Λάμπρος, τ. 1ος, Μονή Σταυρονικήτα.
871.6, Περγαμηνός κώδ. 4ου σχήμ. σέ 2 στήλες.
Ὁμιλίες Ἰωάννου Χρυσοστόμου κδ΄.
«*Κύριε βοήθη τῷ σῷ δούλῳ Νικήτα κ^{ου} β^{ου} τῷ μετά πόθου γράψαντι τήν δέλτον ταύτην· σύν αὐτῷ δέ καταριθμηθῆναι καί τῷ ταύτας σχεδιάσαντι Κωνσταντίνῳ ταβουλλαρίῳ Ἀδριανουπόλεως τῷ Ραιδεστινῷ, ἀμήν.*».
Σχόλια: «*τῷ σχεδιάσαντι ταύτας*»: μέ τόν ὅρο τοῦτο ἐννοεῖται ἡ ἠερυθρογράφηση τοῦ χφ. κώδικα πού περιλάμβανε τά ἐπίτιλα, τούς τίτλους, τά πρωτογράμματα καί, συχνά, καί λέξεις μέσα στό κείμενο, ἤ ὁσχεδιασμός συγγραφῆς ἑνός ἀριθμοῦ βιβλίων, μέρος τοῦ ὁποίου εἶναι καί ὁκώδικας αὐτός. Ὁ ταβουλλάριος λοιπόν εἶναι ὁ παραγγελιοδότης εἴτε διά λογαριασμό τοῦ δημοσίου, εἴτε διά λογαριασμό κάποιου ὑψηλοῦ προσώπου.

«*κουβικουλάριος*»: τίτλος ρωμαϊκῆς προέλευσης πού ἀποδιδόταν σέ δούλους ἤ ἀπελεύθερους (συνήθως εὐνούχους) πού ὑπηρετοῦσαν τούς κοιτῶνες τῶν βασιλέων ἤ μεγάλων ἀρχόντων. Πρόσωπα ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης καί ἐξαιρετικῆς εὐνοίας. Στή Ρώμη ἦσαν πολυάριθμοι. Ὁ θεσμός συνεχίστηκε στό Βυζάντιο. Ὁ ἀρχηγός τῶν κουβικουλαρίων λεγόταν «πραιπόσιτος» ἤ «πρόκοιτος» ἤ «ἐπί τοῦ κοιτῶνος» καί κατεῖχε ἐπιφανῆ θέση μεταξύ τῶν αὐλικῶν φέρνοντας τόν τίτλο «θεῖος», «φιλόχριστος» καί «μεγαλοπρεπέστατος». Εἶναι συχνό φαινόμενο στό Βυζάντιο ἕνας κουβικουλάριος νά ἐπηρεάζει τή γνώμη τοῦ αὐτοκράτορα. Ὑπῆρχε καί θηλυκό ἀντίστοιχο τούτου, ἡ «κουβικουλάρια», πού σχετιζόταν μέ τόν αὐλικό κύκλο τῆς αὐτοκράτειρας. Καί ὁ ἕνας καί ἡ ἄλλη εἶναι πρόσωπα καθημερινά στίς μηχανορραφίες τοῦ «Ἱεροῦ Παλατίου». (Ἐγκυκλοπαιδεία Δρανδάκη, τ. ΙΔ΄, λῆμμα «κουβικουλάριος — κουβίκουλον».

«*ταβουλλάριος*»: Ὀνομασία στούς βυζαντινούς τοῦ ἀρχειοφύλακα ἤ γραμματοφύλακα. Οἱ ταβουλλάριοι εἶχαν προϊστάμενό τους τόν «πριμμικήριο τῶν ταβουλλαρίων». Ἡ ἐκλογή ταβουλλαρίου προερχόταν ἀπό τό συμβούλιο «τοῦ πριμμικηρίου καί τῶν σύν αὐτῷ ταβουλλαρίων» καί ὁ ἐκλεγόμενος ἔπρεπε νά εἶναι «σεμνός τό ἦθος καί τῇ φρονήσει ἀκέραιος». Σοβαρά στοιχεῖα ἦσαν ἀκόμη ἡ κατοχή νομικῶν γνώσεων καί τῆς γλώσσας τοῦ κράτους «ὡς μή διαμαρτάνειν ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν ἤ διολισθαίνειν περί τήν λέξιν», ἀφοῦ καί σήμερα ἡ ἑρμηνεία τῶν νόμων στηρίζεται στήν ἀκριβολεξία καί κυριολεξία. Κατά τήν ἐκλογή ἐμφανιζόταν στόν ἔπαρχο τῆς πόλεως συνοδευόμενος ἀπό ὅλους τούς ἐκλέκτορές του, ὅπου δημοσίᾳ δήλωναν ὅτι τόν ἐξέλεξαν «μή διά τινα χάριν ἤ παράκλησιν ἤ συγγένειαν ἤ φιλίαν, ἀλλά δι' ἀρετήν καί γνῶσιν καί σύνεσιν καί τό ἱκανόν εἶναι ἐν πᾶσιν». (Ἐγκυκλοπαιδεία Δρανδάκη, τ. ΚΒ΄, λῆμμα «ταβουλλάριος»).

Λουκάκης ἀπό Κωνσταντινούπολιν - 1796.

Βέης, τ. Ιος, Μονή Μεταμορφώσεως Μετεώρων.
229, Χαρτῶος κώδ. 16ου σχήμ., φφ. 211.
Μουσικός κώδικας μετά φωνῶν.
Στό φ. 2^{V}: «*λουκάκης ἐγράψεν τόν τροχόν / ἀπό Κωνσταντινουπόλει. / 1796: Ἰουνίου 15. /*».

Λουκᾶς μοναχός - ΙΔ΄ al.

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Σταυρονικήτα.
880. 15, Περγαμηνός κώδ., φφ. γραμμένα σέ 2 στήλες.
Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Οἱ ιστ΄ ἀναγινωσκόμενοι λόγοι.

Στό τέλος τοῦ κώδικα: «*Ἡ παροῦσα βίβλος ἐτελειώθη ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ μονῇ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καί τροπαιοφόρου Γεωργίου τῶν Μαγγάνων παρ' ἐμοῦ τῶν ἱεροδιακόνοις ἐλαχίστου Λουκᾶ μοναχοῦ...*».

δομέστικος Ἁγιοσοφίτης κύρ Μανουήλ ὁ Βλαστερός – 1422.

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.
5105.985, Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ.
Σημάδια τῆς παπαδικῆς τέχνης.
Πρός τό τέλος τοῦ κειμένου: «*Ἐτελειώθησαν αἱ παροῦσαι ἀκολουθίαι διά χειρός ἐμοῦ δομεστίκου Ἁγιοσοφίτου κῦρ Μανουήλ τοῦ Βλαστεροῦ, ἐν ἔτει ,ςϡλ τρίτῳ Ἰνδικτιῶνος γ΄ μηνί Ἰαννουαρίῳ ζ΄* (6930-1422).».

Μανουήλ Μοσχόπουλος Βυζαντινός – 1/2 ΙΕ΄ αἰ.

Bodleian, Greek mss., σ. 199.
12ο, Χαρτῶος κώδ. βαμβύκινος σχήμ. 4ου, φφ. 111.
Εὐριπίδου Τραγωδίες.
Στό τέλος τῆς τραγωδίας «Φοίνισσες» ὑπάρχει αὐτόγραφη ἐπιστολή — «Λόγος πρός τόν αὐτοκράτορα [Κωνσταντίνο Παλαιολόγο]». Incipit: «*ἐγώ, σοφώτατε βασιλέων καί συμπαθέστατε καί καρτερικώτατε, λέγω δέ ταῦτα πράγματα ὑπέρ τόν ἥλιον ἐπί σοί λάμποντα – –*».

Μανουήλ τάχα καί ἱερεύς ὁ Μοσυνοπολίτης – 1/4 ΙΣΤ΄ αἰ.

Νίκου Α. Βέη, Χειρόγραφον τῆς Μονῆς Πετριτζονιτίσσης — Μπασκόβου ('Υπόμνημα), Byz. -Neugr. Jahrbücher 14 (1938), S. 457. Τό χφ. αὐτό βρισκόμενο στήν κατοχή τοῦ καθηγ. A. Deissmann στό Βερολίνο εἶδε ὁΒέης στίς 12 Αὐγούστου 1934. 'Ανῆκε στό β΄ μισό τοῦ ΙΕ΄ αἰ. καί περιεῖχε ὅλα τά κανονικά βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης. Στό τέλος τοῦ χφ., τοῦ ὁποίου ἀγνοοῦμε τόν ἀντιγραφέα ὑπάρχει τό ἑξῆς κτητορικό σημείωμα: «*† τοῦ ἀναξίου κ(αι)΄ ἁμαρτωλοῦ μανουήλ τάχα / κ(αι)΄ ἱερέ(ως) τοῦ μϊσηνοπολίτου, ὑπάρχει τό βϊβλίον / τοῦτω· κ(αι)΄ οἱ ἀναγϊνόσκοντες αὐτῷ εὔχεσθαι μοι / δϊά τ(όν) κ(ύριον)ν: ~*». Τό σημείωμα αὐτό χρησιμεύει καί σάν ἀντιγραφικό, ἐπειδή — καθώς σημειώνει ὁ Βέης — «ὁ αὐτός ἱερεύς Μανουήλ,... προσέθηκεν εἰς αὐτό ἰδία χειρί, ἀρχομένου τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνος, ἐπιγράμματα ... εἰς τούς εὐαγγελιστάς...». Ἔτσι ὁ Μανουήλ γράφει στόν κώδικα καί σάν χ^2 αὐτοῦ.

Μάξιμος τάχα καί μοναχός υἱός τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου τοῦ Καλλιπολίτι τοῦ ἐπίκλην Τζαοῦσι – 1529-1539.

Λάμπρος, τ. Ιος, Μονή Φιλοθέου.
1822.58 (87), Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ.
Μηναῖο Φεβρουαρίου — Αὐγούστου (ἀκέφαλο).
Στό τέλος: «*Ἐτελειώθη τό παρόν Συναξάριν μηνί Φευρουαρίῳ ιθ΄ ἐν ἔτει ,ζλ^{ω}η΄* (7038-1530) *ἰνδ. γ΄... διά χειρός ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Μαξίμου τάχα καί μοναχοῦ υἱοῦ τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου τοῦ Καλλιπολίτι τοῦ ἐπίκλην Τζαοῦσι... Ἐκτίθεμαι δέ καί τά βιβλία κατ᾽ ὄνομα οὐ πρός ἐμόν ἔπαινον, ἀλλ᾽ ἵνα μή τις βουληθείη ἐκσπάσαι ἐξ αὐτῶν καί ἀποξενῶσαι τῆς αὐτῆς μονῆς ἅτινα εἰσίν οὐχ αἱμός (!) πόνος, ἀλλά δῶρα τῆς κυρίας μου τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐμῆς ἐλπίδος. † Ψαλτήριν. Μηναῖα δύο Ἰούλλιος καί Σεπτέμβριος. Τό παρόν Συναξάριν καί ἕν Διακονικόν καί Ψαλτικά. Ἕτερον διακονικόν μετά τῆς ἑρμηνείας. Παρακλητικόν τό ς΄. Μηναῖον Ἰανουάριος. Εὐχαί τοῦ λυχνικοῦ καί τοῦ ὄρθρου καί Συναξάριν ὁ Σεπτέμβριος ἕως τόν Φευρουάριον.* (SIC)».

1920.156 (142), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ.
Παρακλητική.
Στό τέλος: «*Ἐτελειώθη τό παρόν Παρακλητική* (SIC) *μηνί Ἰουνίῳ γ΄ ἐν ἔτει ,ζλη΄* (7038-1530)... *Ἐγράφη δέ διά χειρός ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Μαξίμου τάχα καί μοναχοῦ, υἱοῦ τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου τοῦ Καλλιπολίτι, τοῦ ἐπίκλην Τζαοῦσι...*».

1924.160 (121), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ.
Μηναῖο Σεπτεμβρίου (ἀκέφαλο).
Στό τέλος: «*Ἐτελειώθη μηνί Αὐγούστῳ θ΄ ἔτους ,ζλ^{ου}η^{ου}΄* (7038-1530) *ἰνδ. β΄ ... Θεοῦ τό δῶρον καί πόνος τοῦ Μαξίμου. Ἐγράφη τό παρόν μηναῖον διά χειρός ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Μαξίμου τάχα καί μοναχοῦ υἱοῦ τοῦ παπα Κωνσταντίνου τοῦ Καλλιπολήτι...*».

1927.163 (163), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ.
Ἀκολουθίες, εὐχές, κανόνες καί τροπάρια.
«*Ἐν ἰνδ.^{ος} ς^{ης} μήν Ἀπρίλιος ιγ΄ ἔτους ,ζμζ΄* (7047-1539) *ἀπό κτίσεως κῶσμου ὅς τοῦ ἐγράφη τό παρόν γράμμα* (SIC)...».

1932.168 (110), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ.
Μηναῖο Ἰανουαρίου.
Στό τέλος: «*Ἐγράφη δέ διά χειρός ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καί ραθύμου Μαξίμου τάχα καί μοναχοῦ υἱοῦ τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου τοῦ Καλιπολήτι τοῦ ἐπίκλην Τζαοῦσι...*».

1937.173 (118), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ.
Μηναῖο Ἰουλίου.

Στό τέλος τοῦ κειμένου: «*Ἐτελειώθη τό παρόν βιβλίον διά χειρός ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Μαξίμου τάχα καί μοναχοῦ υἱοῦ τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου τοῦ Τζαοῦσι καί Καλλειπολήτη... ἐτελειώθη μηνί Ἰανουαρίῳ ἔτους ,ζλ^ουζου'* (7037-1529) *ἰνδ. α^ης ἐν τῇ σεβασμίᾳ καί ἱερᾷ μονῇ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῇ ἐπικεκλημένῃ τοῦ Φιλοθέου ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει τοῦ Ἄθω...*».

Μᾶρκος Ἐφέσου Εὐγενικός ἐκ Κωνσταντινουπόλεως – 1/2 ΙΕ΄ αἰ.

Γιά τήν καταγωγή τοῦ ἁγίου Μάρκου ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη πληροφορούμαστε ἀπό τόν Ἰωάννη Εὐγενικό στό Συναξάρι τοῦ ὁποίου διαβάζομε ἀπό τόν Codex Paris. Gr. 1295 φ. 307^v: «*ἐξέλαμψε μέν ἐκ τῆς μεγάλης καί βασιλίδος τῶν πόλεων, ταύτης δή τῆς περιωνύμου Κωνσταντινουπόλεως, ἐν αὐτῇ καί φύς καί τραφείς καί παιδευθείς καί τέλος ἐν τῇ πρός Θεόν μεταστάσει τό ἱερόν σκῆνος ἀποδούς.*». Ὁ Ἰωάννης Εὐγενικός ὑπῆρξε ἀδελφός τοῦ ἁγίου Μάρκου καί ὁ βιβλιογράφος τοῦ Paris. Gr. 1295. (Εὐστρατιάδου Κατάλοιπα, σσ. 24-25). Μέ τά αὐτόγραφα χφφ. τοῦ ἁγίου Μάρκου θ' ἀσχοληθοῦμε στό β΄ μέρος τῆς μελέτης αὐτῆς.

Μαυροκορδᾶτος Κωνσταντινουπολίτης ὁ μεγάλος Λογοθέτης – 1708. (ἔζησε 1636-1709).

Κώδικες Λαύρας, σσ. 358-359.
1945 (Ω 133), Χαρτῶος κώδ. 2ου σχήμ., φφ. 265.
Ἔργα Γρηγορίου Παλαμᾶ.
Στό τέλος: «*Μετεγράφη ἀναλώμασι καί ἐπιμελείᾳ Μαυροκορδάτου Κωνσταντινουπολίτου τοῦ μεγάλου Λογοθέτου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καί γενικοῦ ἑρμηνέως τῆς τῶν Ὀθωμανῶν αὐταρχίας κατά τό αψη΄* (1708) *ἔτος τό σωτήριον.*».
Σχόλιο: Ὁ κώδικας εἶναι αὐτόγραφος τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου (1636-1709) καί ὄχι ἄλλου.
Σ' αὐτό συνηγοροῦν οἱ παρακάτω συλλογισμοί:
1) Μόνον ὁ Ἀλέξανδρος καί ὄχι ὁ Νικόλαος ἦταν κάτοχος καί πολιτικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ ὀφφικίου.
2) Ἀπό τό ἔτος 1700 (Ἰανουάριος) μετά τή θανάτωση τοῦ Μεγάλου Βεζύρη Δαλταβάν καί τήν ἀναγόρευση τοῦ Ραμῆ ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐγκαταλείπει τήν πολιτική θέση ὑποδεικνύοντας τό γιό του Νικόλαο σάν ἀντικαταστάτη. Ἀπό τό 1700-1709 πού πέθανε εἶχε ἀρκετό χρόνο νά ἀσχοληθεῖ καί μέ τή μεταγραφή βιβλίων.

3) Εἶναι ἀδύνατον ὁ κώδικας νά εἶναι ἔργο τοῦ Νικόλαου Μαυροκορδάτου, ἐπειδή ἡ ἐποχή 1703-1709 ὑπῆρξε θυελλώδης μέ τήν ἐπανάσταση, πού εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν καθαίρεση τοῦ σουλτάνου Μουσταφᾶ Β΄ καί τήν ἀνάρρηση στό θρόνο τοῦ Ἀχμέτ Γ΄. Σ' αὐτή ἦταν μπλεγμένος καί ὁ Νικόλαος καί ἔτσι χάθηκε πολλή περιουσία καί κινδύνεψε καί ἡ ζωή πολλῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του. «Οἱ καιροί» λοιπόν «οὐ μενετοί» γιά εἰρηνικά ἔργα, ὅπως ἡ ἐνασχόληση μέ συγγραφές ἤ ἀντιγραφές κωδίκων. (Βλέπε Κ. Παπαρηγόπουλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (9τομη), τ.6, σσ. 509-516).

Μεθόδιος μοναχός καί δομέστικος μονῆς Ὁδηγητρίας -1432

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.
4908.788, Χαρτῶος 4ου σχήμ. σέ 2 στήλες.
Μηναῖο Ἰουλίου — Αὐγούστου.
Στό τέλος: «*Ἐτελειώθει τό παρών μηνί Αὐγούστῳ διά χειρός ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Μεθοδίου μοναχοῦ καί δομεστίκου τῆς μονῆς τῆς Ὁδηγητρίας κατά τό ,ςϡμ΄* (6940-1432) *ἔτος Ἰνδ. ι΄*».

Μητροφάνης ἱερομόναχος καί πρωτοσύγγελος Σαμοθράκης -1603.

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.
4809.689, Χαρτῶος κώδ. 16ου σχήμ., φφ. 293.
Βίοι καί Λόγοι Πατέρων.
Στό φ.293^{V}: «*Μέμνησον τοῦ γράψαντος Μητροφάνου· ἱερομονάχου καί πρωτοσύγγελος Σαμοθράκης* (SIC). *Ἔτει ,ζρια΄* (7111-1603)*ἰνδικτιῶνος α΄ μηνί Ἰανουάρίω κβ΄ ἡμέρᾳ Σαββάτῳ.*».

Μιχαήλ Ἀποστόλης Βυζάντιος - 1479-1486.

Canart I, c. 1745-1962, σσ. 240-243.
1824, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. I^{R} — 29^{R}] Σπαράγματα
1825, » » » φφ. 218^{R} — 232^{V}]
I. Θεοκρίτου Εἰδύλλια (Διάστιχη ἑρμηνεία καί ὑπομνηματισμός στίς ὦες).
2. α) Ἰωάννου Πεδιασίμου, Ὑπόμνημα εἰς Συρίγον Μελέτιον.
β) Μανουήλ Ὀλοβώλου, Ὑπομνήματα καί μετρικά σχόλια.
Κατά τόν C. Gallavoti, I codici planudei di Teocrito, in «Studi italliani di filologia classica», t. II (1934), p. 299, τά σπαράγματα εἶναι τοῦ βιβλιογρά-

φου Μιχαήλ Ἀποστόλη, γραμμένα στό ἴδιο βιβλιογραφικό ἐργαστήρι, στό σπίτι του, στή Κρήτη. Χρονολογοῦνται βάσει ὑδατοσήμων μεταξύ τῶν ἐτῶν 1297 καί 1318 (Briquet 9389-9395 καί Mošin-Traljić 5680-5686). Τοῦτο μᾶς ὁδηγεῖ στή σκέψη ὅτι ὁ Μιχαήλ Ἀποστόλης χρησιμοποίησε τά κενά φφ. κάποιου κώδικα τά σπαράγματα τοῦ ὁποίου σώθηκαν μέχρι τίς μέρες μας. Ὁ Μιχαήλ ἔγραψε τόν πρόλογο, τήν ὑπόθεση, τό κείμενο καί τά σχόλια, κατά τόν Gallavoti. Ὁ Paul Canart, καθώς σημειώνει (ut puto), θεωρεῖ τή διάστιχη ἑρμηνεία καί τίς ὠογραφίες ἔργα ἄλλου χεριοῦ (χ^2).

Canart I, σσ. 268-269.
1830, Περγαμηνός & Χαρτῶος (ἀνάμικτα) 8ου σχήμ., φφ. 111 & 90.
Κώδικας μέ ὁμιλίες Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ καί Ἀμφιλόχιου Ἰκονίου.
Ὁ Canart σημειώνει: «Scriptura minuta et elegans, cujus stilus ad saec. XIV... (cf. scripturam Michaelis Apostolii) pertinere potest.».
Ἀπό ταύτιση τῆς λεπτῆς καί κομψῆς γραφῆς τοῦ κώδικα πρός τά σπαράγματα 1824 καί 1825 ἀποδίδεται τό χφ. στό γραφέα του.

Canart I, σσ. 773-775.
1953, Χαρτῶος 8ου σχήμ., φφ. 124.
Ὁ Μιχαήλ ἔγραψε τά φφ. I^R — 53^V πού περιέχουν: Ἀγαπητοῦ διακόνου, Ἔκθεσις νουθετικῶν κεφαλαίων.
Στό φ. 53^V μέ ἐρυθρογραφία ἡ ὑπογραφή: «*Μιχαῆλος Ἀποστόλης Βυζάντιος*» καί πιό κάτω ἡ λέξη «*τέλος*».
Σχόλιο: Ἀπό τά σημειώματα καί τίς διάσπαρτες πληροφορίες σχηματίζουμε τή βιογραφία τοῦ Ἀποστόλη, ὅτι δηλαδή γεννήθηκε στή περιοχή τῆς Προποντίδας καί δρᾶ στό 1/2 τοῦ ΙΕ΄ αἰ. Ἕνα μεγάλο μέρος τῆς δράσης του ἀφορᾶ στή Κρήτη. Ἀντιγράφει ποικίλα θέματα, ἀπό τή κλασσική ἀρχαιότητα μέχρι τήν παράδοση τῶν πατέρων. Εἶναι ἐπαγγελματίας καί ὄχι κατά περίπτωση ἀντιγραφέας.

Bodleian Greek mss, σσ. 128 F — 138 C.
76, Χαρτῶος κώδ., 4ου σχήμ., φφ. 437.
Μιχαήλ Ἀποστόλη, «Λόγος πρός τούς διϊσχυρισαμένους τῶν ἀνατολικῶν εἶναι τούς ἑσπερίου κρείττους τά ἐς πᾶσαν φιλοσοφίαν, καί δῆθεν κάλλιστα εἰπόντας περί τοῦ τρόπου τῆς πρώτης γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ καί τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως.» (περιέχεται στά φφ. 63^R — 68^V).
«Μιχαήλου Ἀποστόλη τοῦ βυζαντίου συμβουλευτικός λόγος πρός τόν αὐτοῦ κηδεστήν, ὅτε εἰς δευτέρους ἀφίκετο γάμους, θυμωθέντα.» (περιέχεται στά φφ. 420^R — 423^V).
Τά παραπάνω μέρη εἶναι αὐτόγραφά του ἀπό τόν κώδικα.

Codices Canonicianaenses, σ.8 C-E.
Χρονολόγηση στό 4/4 τοῦ ΙΕ΄ αἰ.
11. (9), Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 130.
1. Μανουήλ Μοσχόπουλου, Μέθοδος ἑλληνικῆς γραμματικῆς τέχνης.
2. Ἀπόσπασμα γραμματικῆς ἀνωνύμου (Fragmentum aliud grammaticum).
Στό φ. 127^{R} εἶναι γραμμένο: «*Μιχαῆλος ἀποστόλης βυζάντιος*».

Μιχαήλ Δράκος ἐξ Ἀδριανουπόλεως –1768.

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Παντελεήμονος.
6519,1012, Χαρτῶος κώδ. 16ου σχήμ., φφ. 285.
Κεκραγάριον μετά ἀναστασίμων — Εἱρμολόγιον.
Στό φ. 284^{V}: «*Ἡ παροῦσα ἔμμουσος βίβλος ἐγράφη ἐξ ἐμοῦ Μιχαήλ Δράκου τοῦ ἐξ Ἀδριανουπόλεως οἱ ψάλλοντες δέ σύγνωτε ὑπέρ τῶν ἐν αὐτῇ τυχόντων λελησμένων. Εἰς Ἀλβανιτοχῶρι Ῥαςγγάτου αψξη*$^{\omega}$ (1768) *Μαρτίῳ κ*$^{\eta}$.».

Νεκτάριος μοναχός ἐν Κωνσταντινουπόλει – 1678.

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.
5425.1305, Χαρτῶος, φφ. 383.
Λόγοι Ἰωάννου Ξιφιλίνου.
Στό τέλος: «*Πρός τοῖς ἄλλοις καί τόδε δι' ἐπιταγῆς τοῦ παναγιωτάτου μου καί λογιωτάτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Διονυσίου τοῦ Βυζαντίου εἴληφε τέλος διά μοναχοῦ τινος τῶν Σιναϊτῶν Νεκταρίου κατά τό ,αχοη*^{ον} (1678) *τῆς ἐπιφανείας Χριστοῦ ἰνδ. α*^{η} *ἐν μηνί Ἰουνίῳ ἐν Κωνσταντινουπόλει...*».

Νεόφυτος ἱεροδιάκονος Ξηροποταμινός ἐκ Ραιδεστοῦ – 1718.

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Παντελεήμονος.
6443.936, Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., φφ. 395.
Στιχηράριον — Ὀκτώηχος.
Στό φ. 393^{V}: «*Ταπεινός Νεόφυτος ἱεροδιάκονος Ξηροποταμινός ἐκ Ῥεδεστοῦ, αψιη΄* (1718) *Ὀκτωβρίου ιη΄*».

Νικήτας κουβικουλάριος – ΙΑ΄ αἰ.

Λάμπρος, τ. 1ος, Μονή Σταυρονικήτα.
871.6, Περγαμηνός κώδ. 4ου σχήμ. σέ 2 στήλες.
Ὁμιλίες Ἰωάννου Χρυσοστόμου κδ΄.

«*Κύριε βοήθη τῷ σῷ δούλῳ Νικήτα κ^ου β^ου* τῷ μετὰ πόθου γράψαντι τήν δέλτον ταύτην· σὺν αὐτῷ δέ καταριθμηθῆναι καί τῷ ταύτας σχεδιάσαντι Κωνσταντίνῳ ταβουλλαρίῳ Ἀδριανουπόλεως τῷ Ραιδεστινῷ, ἀμήν.».

Νικήτας ὁ ποτέ Μοσχόπουλος ἀπό Μεσημβρίας – 1827-1853.

Βατοπεδίου κώδ., σ. 221.
1381, Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 161.
Εἰρμολόγιο καλοφωνικό (διαφόρων διδασκάλων).
Στό τέλος: «*Ἐν ἔτει 1827 Ὀκτωβρίου 24 ἡμέρᾳ δ΄ διά χειρός Νικήτα τοῦ ποτε Μοσχοπούλου ἀπό Μεσημβρίαν.*».

Βατοπεδίου κώδ., σ. 231.
1457, Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 141.
Πανδέκτης.
Στήν ἀρχή: «*Δῶρον παρά Νικήτα Μοσκοπούλου 1853.*».

Νικηφόρου νοτάριος δοῦλος ἐλάχιστος – 955;

Λάμπρος, τ. 1ος, Μονή Διονυσίου.
3604.70, Περγαμηνός 2ου σχήμ. σέ 2 στήλες.
Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἑρμηνεία εἰς τήν πρός Κορινθίους α΄ ἐπιστολήν (Ὁμιλίες μδ΄) καί εἰς τήν πρός Τίτον (Ὁμιλίες ς΄). Κώδικας μικρογράμματος, σέ πολλά φφ. χρυσόγραφος καί ἐξαιρετικῆς τέχνης.
Στό τέλος: «*Ἐγράφη τῷ ἐνδοξοτάτῳ Βασιλείῳ πατρικίῳ καί παρακοιμωμένῳ τοῦ φιλοχρίστου καί ἁγίου ἡμῶν βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου διά χειρός Νικηφόρου νοταρίου δούλου ἐλαχίστου μηνί Ἰουλίῳ ἰνδικτιῶνος ιγ΄.*» (955;)
Σχόλιο: Πρόκειται γιά ἐπαγγελματία ἀντιγραφέα ἀπό ἐκείνους πού διατηροῦσαν ἐργαστήρια στή Βασιλεύουσα. Ἀποκλειστικό βιοποριστικό ἐπάγγελμα ἦταν ἡ ἀντιγραφή, γι' αὐτό λέγονται καί «νοτάριοι».

Νικόλαος Μεσαρίτης – 1209

Devreesse II, σσ. 154-160.
690 (459), Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., φφ. 264.
1. Μιχαήλ Γλυκᾶ Λόγοι.
2. Μιχαήλ Θεσσαλονίκης, ἡ περί τήν τελευτήν ἐξομολόγησις αὐτοῦ.
3. Νικήτα Χαρτοφύλακος, Περί τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος.
4. Ἱπποκράτους ἐπιστολή πρός Πτολεμαῖον. καί ἄλλα διάφορα.

Στό φ. 260^{R}: «†ἐτελειώθη τό παρόν βιβλίον διά χειρός ἐμοῦ Νικολ(ά)ου τοῦ Μεσαρίτου † μηνί καί ἰνδικτιῶνος η΄ † † ἔτους ,ςψαη΄ μην(ί) νο (εμβρίῳ).».

Σχόλιο: Ὁ Νικόλαος Μεσαρίτης καί ὁ ἀδελφός του Ἰωάννης ἐμφανίζονται καί δροῦν στήν ἐποχή τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας. Παραμένουν ἄγνωστοι μέχρι τίς ἀρχές τοῦ Κ΄ αἰ. ὁπότε ἀνακαλύπτεται ἡ ὕπαρξή τους ἀπό τόν A. Heisenberg. Γι' αὐτούς ἀναφέρεται στά ἔργα του:

Analecta. Mitteilungen aus italienischen Handschriften byzantinischer Chronographen, Munich 1901

Die Apostelkirche in Konstantinopel, Leipzig 1908.

Nikolaos Mesarites; Die Palastrevolution des Johannes Komnenos, Würzburg 1907.

Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kircheunion; I. Der epitafios des Nikolaos Mesarites auf seinen Bruder Johannes; II. Die Unionsverhandlungen vom 30.August 1206. Patriarchenwahl und Kaiserkrönung in Nikaia 1208, Munich 1923.

Παρασκευᾶς ἀπό... ἐπαρχία Φιλιππουπόλεως – 1727.

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.

5333.1213, Χαρτῶος 16ου σχήμ.

1. Προπαιδεία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

2. Πᾶσα ἡ ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καί λειτουργίας Χρυσοστόμου.

«*Ἐτεληώθη ἡ παρούσα βήβλος εν ἔτη σωτηρία 1727 ἐν μηνῆ Ἰανουαρίου 16 δια χειρός εμου τοῦ αμαρτωλοῦ Παρασκευά τοῦ από Κασαπάν Τατάρ Παζατζήκι ἐπαρχία Φιλιππουπόλεως.*».

Παρθένιος ἱεροδιάκονος ὁ Βύζας – 1676.

Κώδικες Λαύρας, σ. 302.

1693 (Μ 2), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 436.

Συμεών ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Διάλογος... κατά πασῶν αἱρέσεων...

Στό φ. 436^{R} «*Εἴληφε τέλος ἡ παροῦσα βίβλος Συμεών Θεσσαλονίκης ἐν ἔτει ,αχος΄* (1676) ἐν μηνί Σεπτεμβρίῳ 2ο ἰνδ. ιε΄. Ἀντεγράφη δέ παρ' ἐμοῦ Παρθενίου ἱεροδιακόνου τοῦ Βύζαντος ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Νικολάου τοῦ ἐν τῷ Γαλατᾶ. Ἐδόθη δέ δι' ἀγορᾶς εἰς τόν ἐν ἱερομονάχοις καί πνευματικοῖς παπᾶ κύρ Διονυσίῳ τοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως.».

Παρθένιος ἱερομόναχος... ἐν Μουδανίοις – 1755.

Λάμπρος, τ. 2ος, Μονή Ἰβήρων.
4988.868, Χαρτῶος κώδ. σχήμ. σέ 2 στήλες, φφ. 17.
Στό τέλος: «*Συνετέθη ἡ παροῦσα ἑορτή τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Ἀθανασίου ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ Κοντοσκαλίῳ εἰς τόν ναόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐπονομαζομένης Ἐλπίδος ὑπό Μελετίου Συρίγου τοῦ Κρητός κατά τό ,αχνς*^{ον} (1656) *ἔτος τῆς σωτηρίας ἐν μηνί Ἰουνίῳ ἰνδικτιῶνος θ...* ». Πιό κάτω συνεχίζει: « *Ἐγράφη τό παρόν βιβλίον διά χειρός ἐμοῦ Παρθενίου ἱερομονάχου τοῦ Πελαδαρινοῦ* (;) *ἱερατεύοντος ἐν Μουντανίοις εἰς τόν ναόν τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἐν μητροπόλει ,αψνε Δεκεμβρίῳ ιδ* (1755). ».

Πέτρος ὁ Βυζάντιος – 1789.

Βατοπεδίου κώδ., σ. 209.
1253, Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 235.
Ἀναστασιματάριον.
Στό φ. 235^{V}: «*Τό παρόν ἐγράφη παρ' ἐμοῦ Πέτρου τοῦ Βυζαντίου μαθητοῦ τοῦ ποιητοῦ τοῦ παρόντος βιβλίου ἐν ἔτει ,αψπθ* (1789) *ὀκτωβρίῳ.*».

μοναχός Πορφύριος ὑποδιάκων Σωζωπολίτης – 1597.

Λάμπρος, τ. 1ος Μονή Ἐσφιγμένου.
2128.115, Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ.
Νηπτικά Κεφάλαια καί Λόγοι Πατέρων.
Στό φ. 157^{V}: « *Ἐν Μοσχοβίᾳ, τῇ θεοσώστῳ πόλει / ἐπικρατοῦντος τά σεβάσμια σκήπτρα / τῆς βασιλείας ἄνακτος Θεοδώρου / μοναχός Πορφύριος ὑποδιάκων / Σωζωπολίτης ἐκ τῆς Μαύρης θαλάσσης / καί ἐκ τῆς μονῆς τοῦ τιμίου Προδρόμου / ἔγραψε ταύτην τήν θεόπνευστον βίβλον / ἐν ἔτει ,ζρε*^{ῳ} (7105-1597)».

Σέργιος μικρός ἱερομόναχος – 1680.

Κώδικες Λαύρας, σ. 346.
1898 (Ω 86), Χαρτῶος 8ου σχήμ., φφ. 343.
Συμεών ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Διάλογος κατά πασῶν τῶν αἱρέσεων.
Στό φ. 342^{R}: «*Εἴληφε τέλος τό παρόν βιβλίον ἐν Κωνσταντινουπόλει διά χειρός Σεργίου μικροῦ ἱερομονάχου ,αχπ* (1680) *ἔτος Δεκεμβρίου κβ. Ἐδωρήσατο*

δέ αὐτό ὁ ρηθεὶς τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ παπᾶ κύρ Γαβριήλ τῷ πρωτοψάλτῃ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ.».

Σολωμός (Σολομῶν;) ἱερομόναχος... ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ... – 1/4 τοῦ ΙΕ΄ αἰ.

Λάμπρος, τ. 1ος, Μονή Ξηροποτάμου.
2523.19ο, Χαρτῶος 4ου σχήμ., φφ. 243.
Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Συγγραφαί.
Στό φ. 243^{V}: «*Ἡ βίβλος αὕτη πέφυκε τῆς παντουργοῦ Τριάδος / τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ τε, μονῆς τε τοῦ Ἐσόπτρου, /καί εἴ τις βουληθῇ ποτέ, ταύτην ἀποστερῆσαι / κεχωρισμένος ἔσεται, Τριάδος τῆς ἁγίας / ἐν τῷ παρόντι τε καιρῷ καί ἐν τῷ ἐσομένῳ. / Οἱ πατέρες μέμνησθε τοῦ Σολωμοῦ ἱερομονάχου /*».
Σχόλιο: Τόν ἴδιο κώδικα μέ ἐσφαλμένη ἀρίθμηση, δηλ. 2752.190 μνημονεύει καί στόν κατάλογό του ὁ Εὐδόκιμος, χφφ. Ξηροποτάμου, σσ. 88-90.

ὁ ταπεινός διδάσκαλος τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει ἑλληνικῆς σχολῆς Σταμάτιος ὁ Παπᾶς, ἐκ Κορωνοφωλεᾶς – 1739.

Τσακόπουλος, σσ. 194-199.
Ἀριθ. 59, Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ.
«*Γυμνάσιον ἀπερίεργον, ἤτοι λόγοι ἁπλοί φυσικῶς μᾶλλον ἤ τεχνικῶς, ὡς ὠφέλειαν ἁπλουστέραν συντεθέντες. Πρός τοῦ ταπεινοῦ διδασκάλου τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει ἑλληνικῆς σχολῆς Σταματίου τοῦ Παπᾶ, ἐκ Κορωνοφωλεᾶς κατά τό αψλθ* (1739), *ἔτος τό σωτήριον.*».
1. «*Πρόλογος ἀποδεκτικός, ἤτοι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας λόγος.*».
Στό τέλος: «*Ἐρρέθη κατά τό ,αψλγ΄* (1733) *ἔτος.*».
2. «*Τοῖς φιλαναγνώσταις.*».
Στό τέλος ἡ ὑπογραφή: «*Σταμάτης, ὁ τοῦ Παπᾶ, ἐκ Κορωνοφωλεᾶς*».
Στό τέλος ὅλου τοῦ χφ. «*Ἐγώ Σταμάτης, ἐκ Κορωνοφωλεᾶς./*
Ὁ συγγραφεύς τε, καί γραφεύς ὁμοῦ πέλω. / Τεθνήξομαι μέν, καί γενήσομαι κόνις. / Μένει δέ βίβλος ἐν κύκλοις πολλῶν χρόνων /ὅσοι δέ τυγχάνοιτε τῆςδε τῆς βίβλου, / εὔχεσθε τοῦ γράψαντος χάριν ὡς θέμις / τυχεῖν με χώρας τῆς ἄνω Τρισολβίου, / ἀμήν, ἀμήν μοι Σῶτερ μου γένοιτό μοι. ».
Σημείωση: 1. Σημειώνεται σάν συγγραφέας Λόγων νεκρωσίμων, πού γράφει πρός τό τέλος τῶν περιεχομένων τοῦ χφ.
Στό V τοῦ φ. : «*Τόν δακτύλοις γράψαντα συγγραφέα, / τόν ἀναγινώσκοντα ταύτην ὡς θέμις, / κτησάμενόν τε ἅμα τούς Τρεῖς ὡς ἕνα / φύλαττε Τριάς καί Μονάς Παναγία/*».

Συμεών (μον)αχ(ός)... τῆς μονῆς τῶν Γαλακρηνῶν – 1062.

Devreesse I, σσ. 231-233.
463 (308), Περγαμηνός κώδ. 2ου σχήμ. μεγάλου, φφ. 469, στήλες 2.
Λόγοι Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Συλλογή ἱστοριῶν Ψευδο-Νόννου.
Στό φ. 469^{v}: «*Αὕτη ἡ βίβλοσς πέφυκε Θεοδώρου* (Μον)αχ(οῦ) *πρεσβυτέρου καί προεστῶτος τῆς τῶν Γαλακρηνῶν μονῆς πόθῳ πολλῷ καί ἐπιμελεία ἐξ οἰκείων αὐτοῦ, μᾶλλον δέ τῶν τοῦ Θ*(εο)*ῦ δωρεῶν κατασκευασθεῖσα καί κοσμηθεῖσα, γραφεῖσα δέ τῇ αὐτοῦ προτροπῇ χειρί Συμεών* (μον)αχ(οῦ) *τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ καί τελειωθεῖσα μη* (νί) *δεκεμβρίῳ ἰνδ. πρώτης ἐν ἔτει τῳ ,ςφοα΄, βασιλεύοντος τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίνου τοῦ Δοῦκα καί Ἐβδοκίας τῆς Αὐγούστης:* –».

Σχόλιο: Ἡ μονή τῶν Γαλακρηνῶν βρισκόταν στήν Κωνσταντινούπολη.

Σωφρόνιος προηγούμενος Μ. Λαύρας – 1832.

Κώδικες Λαύρας, σ. 304.
1707 (Μ 16), Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 157.
Εἰρμολόγιον.
Στό φ. 136^{v}: «*Ἐγράφη διά χειρός ἐμοῦ Σωφρονίου προηγουμένου τῆς μεγίστης Λαύρας ἡγουμενεύοντος ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου πρωτομάρτυρος καί ἀρχιδιακόνου Στεφάνου ἐν Ἀδριανουπόλει κατά τό χιλιοστόν ὀκτακοσιοστόν τριακοστόν δεύτερον ἐν μηνί Νοεμβρίου κγ΄.*».

Κώδικες Λαύρας, σ. 311.
1737 (Μ 46), Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., φφ. 200.
Στιχηράριον.
Στό τέλος: «*Διά χειρός Σωφρονίου προηγουμένου Λαύρας ἐκ χώρας Μαδύτου, ἡγουμενεύοντος εἰς τήν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐν Ἀδριανουπόλει κατά τό 1832 Ἰουλίου δ΄.* ».

Φωκίων Ἰσιδώρου, μαθητής (θράξ;) – 1874.

Τσακόπουλος, σσ. 34-35.
Ἀριθ. 28, Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ.
«Ἀσματική ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρός ἡμῶν Φωτίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Ὁμολογητοῦ. Ἑορταζομένου τῇ Στ΄ Φεβρουαρίου.»
Στή σ. 2ο: « *Ἐγράφη ἐν τῇ κατά Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ κατά μῆνα*

Μάρτιον τοῦ ,αωοδ΄ (1874) *σωτηρίου ἔτους, χειρί Φωκίωνος Ἰσιδώρου, μαθητοῦ.».*
Διατηρῶ ἐπιφυλάξεις γιά τήν καταγωγή του ἀπό τή Θράκη.

Χαρίτων μοναχός... τῆς μονῆς τῶν Ὁδηγῶν – 1336.

Λίνου Ν. Πολίτου, Περί βιβλιογράφων καί βιβλιογραφικῶν ἐργαστηρίων (Περίληψις ἀνακοινώσεως), Byz. -Neugr. Jahrbücher, v. 14, Athen 1938, S. 270.
Ὁ Codex Paris. Gr. 311, ἔτους 1336, εἶναι γραμμένος ἀπό τόν μοναχό Χαρίτωνα, πού ἀνήκει στούς μοναχούς «τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Ὁδηγῶν». Ὑπογράφει δέ στερεότυπα «*Θεοῦ τό δῶρον καί Χαρίτωνος πόνος. Ἐτελειώθη ἐν ἔτει ,ϛωμδ΄ μηνί Ἰουλίῳ ἰνδ. δ΄.*». Πρόκειται γιά περγαμηνό Εὐαγγελιστάριο, πού γράφτηκε κατά τή σημείωση «*καί ταύτην δή τήν θείαν καί ἱεράν καί πάνσεπτον βίβλον τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου ὁ αὐτός οὗτος ὁσιώτατος πατήρ ἡμῶν καί δικαιώτατος.... ἱερομόναχος κῦρις Ἰγνάτιος συνδραμών τε καί συγκροτήσας λόγῳ καί ἔργῳ συνέταξέ τε καί ἀνέθηκε τῇ ἱερᾷ καί θεία τραπέζῃ τοῦδε ναοῦ...*» μέ ἔξοδα τοῦ ἐπίσης βιβλιογράφου Ἰωάσαφ. (Βλέπε γι αὐτό L. Politis, Eine Schreiberschule, S. 17-36 I. Abteilung 1. Der schreiber Joasaph.).
Ὁ Χαρίτων ἀφήνει τά ἴχνη του μεταξύ τῶν ἐτῶν 1319 καί 1346 στούς παρακάτω κώδικες:

1. Βιβλιοθήκη Μονῆς Διονυσίου 3564.30 (Λάμπρος) ἔτους 1319, Περγαμηνός κώδ., Τετραευάγγελον. «*Θ*(εο)ῦ *τό δῶρον καί Χαρίτωνος πόνος. Ἐτελειώθη ἐν ἔτει ,ϛωκς΄ ἰνδ. α΄.*».

2. Βιβλιοθήκη Μονῆς Ἰβήρων 505, ἔτους 1323, κώδ. περγαμηνός, Τετραευάγγελον. «*Θ*(εο)ῦ *τό δῶρον καί Χαρίτωνος πόνος. Χ*(ριστ)έ *δίδου μογήσαντι τεήν πολύολβον ἀρωγήν. Ἐτελειώθη ἡ ἱερά βίβλος ἥδε ἐν ἔτει ,ϛωλα΄ ἰνδικτιῶνος...*».

3. Βιβλιοθήκη Μεγίστης Λαύρας Γ 123 (Κατάλογος Σωφρόνιου Εὐστρατιάδη 363), ἔτους 1331, κώδ. περγαμηνός μέ τίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. «*"Ἰσχεό μοι χείρ ἠέ δόναξ ἐπί τέρμα μολοῦντ*(ι). *Θ*(εο)ῦ *τό δῶρον καί Χαρίτωνος πόνος. Χ*(ριστ)έ *δίδου μογήσαντι τεήν πολύολβον ἀρωγήν. Ἐτελειώθ*(η) *μηνί μαΐῳ* ἰνδ. ιγ΄ (!) *ἔτους ,ϛωλθ΄.*».

4. Βιβλιοθήκη Μονῆς Βατοπαιδίου 299 (Εὐστρατ.), ἔτους 1332, κώδ. περγαμηνός, Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα στό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. «*Θεοῦ τό δῶρον καί Χαρίτωνος πόνος. Ἐγράφη ἐν ἔτει ,ϛωμ΄ ἰνδ. ιε΄.*».

5. Βιβλιοθήκη Βατοπαιδίου 306 (Εὐστρατ.), ἔτους 1333, κώδ. περγα-

μηνός, Χρυσοστόμου Ὑπόμνημα στό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον. «*Ἐτελειώθη μη*(νί) *μαΐῳ* ἰνδ. α΄ ἔτους ,ϛωμα΄.».

6. Βιβλιοθήκη Βατοπαιδίου 310 (Εὐστρατ.), ἔτους 1334, περγαμηνός κώδ., Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα εἰς τό κατά Ἰωάννην Ἱερόν Εὐαγγέλιον, Ὁμιλίαι 46-82. «*Ἐτελειώθη ἐν ἔτει ,ϛωμβ΄ ἰνδ. β΄. Θ*(εο)*ῦ τό δῶρον καί Χαρίτωνος πόνος.*».

7. Βιβλιοθήκη Μεγίστης Λαύρας Α 67 (Κατάλ. Εὐστρατ. Νο 67), ἔτους 1342, κώδ. περγαμηνός, Εὐαγγέλια. «*Θ*(εο)*ῦ τό δῶρον καί Χ*[αρίτωνος] *πόνος. Ἐτελειώθη ἐν ἔτει ,ϛων΄ ἰνδ. ι΄ μηνί ἰουλ*(ίῳ) *ιζ΄.*».

8. Codex Sinaiticus 55 (Gardthausen), ἔτους 1344, κώδ. περγαμηνός, Ψαλτήριον. «*Θ*(εο)*ῦ τό δῶρον καί Χαρίτωνος πόνος. Ἐτελειώθη ἐν ἔτει ,ϛωνβ΄ ἰνδ. ιβ΄.*».

9. Βιβλιοθήκη Ἰβήρων 5504.1384 (Λάμπρος), ἔτους 1346, περγαμηνός κώδ., Ψαλτήριον. «*Θ*(εο)*ῦ τό δῶρον καί Χαρίτωνος πόνος. Ἄννα βασιλίς ἠΠαλαιολογίνα / Δαυίδ θεόπνουν πυκτίον βασιλέως /ἔδρασε λαμπρόν εἰς Θεοῦ μολπήν λόγου / αὐτῆς τε σῶστρον καί γόνου βασιλέως. / Ἐτῶν χιλίων ἑξάκις περιόδω / ὀκτακοσίων σύν γε πεντηκοντάδι / καί τετράδι τέτευχε Δαυίδ πυκτίδα / Ἄννα βασιλίς ἀγλαήν λαμπράν λίαν.*» (L. Politis, Eine Schreiberschule, S. 263).

Στήν Ἄννα Παλαιολογίνα ἀναφέρεται μεταξύ ἄλλων ὁ Σπυρίδωνας Λάμπρος στό ἔργο του, «Ἑλληνίδες βιβλιογράφοι καί κυρίαι κωδίκων», Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Ι (1902-3), σ. 248.

10. Βιβλιοθήκη Βατοπαιδίου 1066 (Εὐστρατ.), ἀχρονολόγητος, κώδ. περγαμηνός, Λειτουργίες. Στόν Χαρίτωνα ἀνήκουν τά φφ. 32^R — 89^R: Λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ μεγάλου, οὐρανοφάντορος καί θαυματουργοῦ. Στό φ. 89^R: «*Θεοῦ τό δῶρον καί Χαρίτωνος πόνος.*». Τό χφ ἔχει φφ. 143, ἀλλά καθώς σημειώνει ὁ Λ. Πολίτης (Eine Schreiberschule, S. 264) τά φφ. I^R — 31^R (Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου) εἶναι γραμμένα ἀπό παλαιότερο χέρι καί τά φφ. 90^R — 112^R ἀπό μεταγενέστερο χ^3, πού γράφει σέ χαρτί. Σίγουρα ἔχομε συσταχωμένα σέ μεταγενέστερη βέβαια ἐποχή — ὁ Πολίτης δέν μιλάει καθόλου γιά τή στάχωση τοῦ χφ. — τά τρία ξεχωριστά σπαράγματα, τῶν ὁποίων ὁ κτήτορας φρόντισε γιά συστάχωση, ὥστε νά βρίσκονται ὅλα συγκεντρωμένα. Στό ἴδιο ἄρθρο του ὁ ἀείμνηστος καθηγητής καταχωρίζει καί τόν Codex Brit. Museum Add. Mss. 11868, ἀχρονολόγητο περγαμηνό κώδ. μέ ἔργα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης στό δικό μας Χαρίτωνα ἀπό τό σημείωμα-σφραγίδα, θἄλεγε κανείς — «*Θ*(εο)*ῦ τό δῶρον καί Χαρίτωνος πόνος.*». Ὁ Marcell Richard πού ἔκανε τόν κατάλογο χφφ. [M. Richard, Inventaire des mss grecs du British Museum, (Paris 1952)] καί ὁ Henri Omont, πού ἀσχολήθηκαν μέ τό χφ., χρονολογοῦν αὐτό στό ΙΕ΄ αἰ., ἐνῶ ὁ Πολίτης

τοποθετεῖ αὐτό στόν ΙΔ΄, ὅπου πράγματι ἀνήκει. Σύγκριση τῶν φωτογραφιῶν τοῦ κειμένου τοῦ χφ. μέ τά μικροφίλμς τῶν ἀθωνικῶν κωδίκων δικαιώνει ἀπόλυτα τόν τελευταῖο.

Σ χ ό λ ι α: Ἀπό τήν σύγκριση τῶν σημειωμάτων μποροῦμε νά καταλήξουμε μέ εὐκολία στά παρακάτω συμπεράσματα: 1) Ὁ Χαρίτων δέν εἶναι κάποιος κοινός βιβλιογράφος πού ἐργάζεται περιστασιακά. Εἶναι ἐπαγγελματίας καλλιτέχνης τοῦ ἀκμάζοντος τότε καλλιτεχνικοῦ βιβλιογραφικοῦ ἐργαστηρίου τῆς Μονῆς τῶν Ὁδηγῶν Κ/Πόλεως. 2) Ἐργάζεται πάνω σέ συγκεκριμένο ὑλικό, τήν περγαμηνή πάντοτε, ἐνῶ θά μποροῦσε νά χρησιμοποιήσει τό χαρτί, ὑλικό περισσότερο προσιτό καί στήν ἀφθονία παραγωγῆς καί στήν ἀξία. Ἡ περγαμηνή ἔχει ἀρχίσει ἀπό αἰῶνες ν' ἀποσύρεται ἀπό τήν πρώτη γραμμή κατανάλωσης. Σάν δυσεύρετη γίνεται περιζήτητη καί χρησιμοποιεῖται ἀπό τούς ἀντιγραφεῖς γιά παραγγελίες πλουσίων καί εὐγενῶν, πχ. τό Ψαλτήριο τῆς Ἄννας. 3) Γιά τή δράση του ἔχομε χειρόγραφα πού σάν terminus ante & post quem ἔχουν τά ἔτη 1319-1346. Εἶναι γνωστό, ὅτι ἡ δράση ἑνός ἐπαγγελματία καλύπτει — ἐκτός ἀπροόπτου — περίοδο 50 ἐτῶν. Ἔτσι θεωρῶ, ὅτι τά 27 χρόνια πού καθωρίσαμε τοποθετοῦνται στό β΄ μισό τῆς καρριέρας του. Τότε ἔχει πεῖρα ἀπαραίτητη γιά ἀνάληψη βασιλικῆς παραγγελίας (χφ. Ἄννας Παλαιολογίνας). Πιθανῶς μελλοντικές ἔρευνες νά φέρουν στό φῶς νεανικά του πονήματα. 4) Ὁ Χαρίτων προσανατολίστηκε στή συγγραφή λειτουργικῆς φύσεως χφφ., πρᾶγμα πολύ συνηθισμένο σέ ὅσους ἐπαγγέλλονται τόν ἀντιγραφέα. Ἔτσι ἄλλοι βιβλιογράφοι ἀντιγράφουν Χρονογραφίες καί ἱστορίες, ἄλλοι φιλολογικά ἔργα καί ἄλλοι ἰατρικά. (Βλ. σχετικά ἀνακοίνωσή μου μέ τίτλο «Ἕλληνες βιβλιογράφοι ἑλληνικῶν κωδίκων Ἱερᾶς Μονῆς Χελανδαρίου» στό Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 32/4 [XVI. Internationaler Byzantinistenkongress, Akten II/4], Wien 1982, S. 66). Στόν κανόνα βέβαια δέν ἀποκλείονται ἐξαιρέσεις, ὅπως περίοδος ὑφέσεως παραγγελιῶν αὐτοῦ ἤ ἐκείνου τοῦ τύπου περιεχομένων, παραγγελία ἄρχοντος, φόρτιση τοῦ ἐργαστηρίου ἀπό παραγγελίες ἄλλης φύσεως (φιλολογικές, ἰατρικές, κ.ἄ.).

11. Βιβλιοθήκη Βατοπαιδίου 320 (Εὐστρατ. σ. 65), ἀχρονολόγητος κώδ. περγαμηνός 4ου σχήμ., φφ. 351. Λόγοι Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Ὁ Εὐστρατιάδης ἀπό σύγκριση τῶν χφφ. μεταξύ τους σημειώνει: «Ἐκ τῆς γραφῆς γίνεται δῆλον ὅτι καί ὁ παρών κῶδιξ ἐγράφη χειρί τοῦ Χαρίτωνος ὡς καί ὁ ὑπ' ἀριθ. 306 καί 310». Ἀπό τή πλευρά μου μετά τή σύγκριση πού ἔκανα στό εἶδος γραφῆς ἐκφράζω ἐπιφυλάξεις γιά τήν ταυτότητα χεριοῦ καί τήν ἀπόδοση τοῦ κώδικα στόν Χαρίτωνα. Δυστυχῶς εἶδα τό μικροφίλμ τοῦ κώδικα καί ὄχι τό ἴδιο τό χφ. γι' αὐτό δέν μπόρεσα νά πάρω ἀποτύπωμα ὑδατοσήμου καί ἀντισήμου, ὥστε νά καταλήξω σέ θετικά

συμπεράσματα μετά ἀπό τίς ἀπαραίτητες συγκρίσεις. Εἶμαι λοιπόν ὑποχρεωμένος γι' αὐτό νά συμπεριλάβω καί τόν κώδικα αὐτό στήν ὁμάδα τοῦ Χαρίτωνα, σεβόμενος ἔτσι καί τήν ἄποψη τοῦ Εὐστρατιάδου.

Χριστοφόρος Προηγούμενος Αἰνίτης – 1566.

Εὐδόκιμου, χφφ. Ξηροποτάμου, σ. 124.
2809 (247), Χαρτῶος κώδ. 4ου σχήμ., φφ. 71.
Ψαλτήριον — 'Αποστοευαγγέλια τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ.
Σημειώματα ὑπάρχουν ὡς ἑξῆς: φ. 1^{R}: «*δίδου δεξιάν ἀρχήν Χριστέ τῆς βίβλου.*».
Στό φ. 52^{V}: «*Δῶρον τό παρόν, τοῦ Θεοῦ συνεργίᾳ· ἔγραψεν ἰδού Χριστοφόρος ἐν πόνῳ. 'Εγράφη ἐν ἔτει ,ζος΄. Ἰνδ. α΄ ἀπό δέ Χριστοῦ ἔτος ,αφξς΄* (1566.)».
Στό φ. 71^{V} μέ τό ἴδιο χέρι: «*Καί τόδε σύν τοῖς ἄλλοις Χριστοφόρου Προηγουμένου Αἰνίτου, ἐκ τῆς 'Ιερᾶς Μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου.*».
Σ χ ό λ ι ο: 'Ο κώδικας ἀποτέλεσε κτῆμα τοῦ Χριστοφόρου καί δέν ἦταν παραγγελία τρίτου.

Χρύσανθος μητροπολίτης ἐν Κωνσταντινουπόλει – 1671.

Βατοπεδίου κώδ., σ. 162.
849, Χαρτῶος κώδ. 8ου σχήμ., φφ. 279.
«'Ακολουθίαι τῶν ἑορτῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ.».
Στό φ. 279^{V}: «*Τό παρόν 'Ανθολόγιον ἐγράφη διά χειρός τοῦ ταπεινοῦ μητροπολίτου Δέρκων καί Νεοχωρίου Χρυσάνθου ἐν ἔτει ,αχοα΄* (1671) *αὐγούστου κ΄ ἐν Κωνσταντινουπόλει.*».

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ

ΜΙΛΤΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗ

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΙΔΙΩΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ

(Μαρτυρίες τοῦ 1983)

Ἡ πιό ἐντυπωσιακή ἰδιαιτερότητα τῆς παραδοσιακῆς ζωῆς τῶν ἡλικιωμένων Σαμοθρακιτῶν παρουσιάζεται τό 1983 στήν ντοπιολαλιά των, καί θά πρέπει νομίζουμε νά ἀποδοθεῖ στήν συγκοινωνιακή των ἀπομόνωση, πού διήρκεσε ἕως τήν ἀρχή τῆς δεκαετίας πού διανύουμε. Κατά τήν συγγραφέα τοῦ βιβλίου τοῦ 1982 «Σαμοθράκη», Σόφην Παπαγεωργίου, (σελ. 181), κανένας δέν ξέρει ἄν οἱ ἰδιωματισμοί πού ὑπάρχουν σήμερα στό νησί τῶν Μεγάλων Θεῶν ἀνάγονται στή γλώσσα πού μιλοῦσαν οἱ κάτοικοί του πρίν ἀπό τήν σφαγή ἀπό τούς Τούρκους πολυάριθμων Σαμοθρακιτῶν, τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1821, ἤ ἄν τούς ἔφεραν μαζί των οἱ νέοι κάτοικοι πού ἐγκαταστάθηκαν μετά τήν καταστροφή ἐκείνη.

Ἀπό τούς ἰδιωματισμούς πού διατηροῦνται στούς πιό ἡλικιωμένους τοῦ 1983 χαρακτηριστικότερος εἶναι ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ρ ἀπό πολλές λέξεις των, καί ἀρκετοί ἀπό τούς Σαμοθρακίτες μᾶς ἐβεβαίωσαν ὅτι τό ρ τῆς γλώσσας των «μᾶς τοῦ κλέψαν οἱ Νιμπιριῶτες», οἱ κάτοικοι τοῦ γειτονικοῦ νησιοῦ Ἴμβρος πού φαίνεται ὅτι τό χρησιμοποιοῦν μέ προτίμηση καί μέ ἰδιαίτερο τόνο στήν ὁμιλία των.

Χωρίς νά λυθεῖ ἀκόμη μέ συγκριτικές μελέτες τό πρόβλημα τῆς καταγωγῆς των ἐμελέτησε τούς ἰδιωματισμούς τῆς Σαμοθράκης ὁ Ἰμβριώτης καθηγητής τῆς γλωσσολογίας Νικ. Ἀνδριώτης σέ διάφορα κείμενά του, ἕνα ἀπ' τά ὁποῖα δημοσιεύθηκε στόν 6ο τόμο τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καί Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ» τοῦ 1939 — 1940, σελ. 153-208 μέ τόν τίτλο «De quelques faits phonetiques du dialecte moderne de Samothrace».

Στό βιβλίο του τοῦ 1860 «Reise auf den Inseln des thrakischen Meeres» ὁ Γερμανός ἀρχαιολόγος Ἀλεξάντερ Κόντσε (σελ. 52 κ.ἑ.) εἶχε καταγράψει μερικούς χαρακτηριστικούς ἰδιωματισμούς τῶν ποιμένων (κεχαγιάδων) τῆς Σαμοθράκης τοῦ 1858, πού παραθέτει καί ἡ Σόφη Παπαγεωργίου στό βιβλίο της «Σαμοθράκη» τοῦ 1982 (σελ. 136). Μεταξύ τῶν ἰδιωματισμῶν τοῦ 1858 κατά τήν μαρτυρία τοῦ Conze εἶναι: ἄογο (:ἄλογο), ἄστα (:ἄστρα),

ἄφωπος (:ἄνθρωπος), γάγιαο (:Γάϊδαρος), θέω (:θέλω), Σαμοφάκη (:Σαμοθράκη), φεγγάϊ (:φεγγάρι), φούϊνο (:φοῦρνος), χάσματα (:χαλάσματα), κασί (:κρασί), οὐγοι (:ὅλοι), γιέν ἔχεται (:δέν ἔρχεται), ὄγια (:λόγια), κ.ἄ.

Ὁ κορυφαῖος γερμανοαυστριακός γλωσσολόγος Paul Kretschmer (1866-1956) στό σύγγραμμά του τοῦ 1905 «Ἡ σημερινή Λεσβιακή διάλεκτος σέ σύγκριση μέ τά ὑπόλοιπα βορειοελληνικά ἰδιώματα» («Der heutige lesbische Dialekt verglichen mit den übrigen nordgriechischen Mundorten»), πού ἐκδόθηκε στήν Βιέννη σάν 6ος τόμος τῆς ἐκδοτικῆς σειρᾶς τῆς Αὐστριακῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν «Schriften der Balkan Kommission - Linguistische Abteilung», ἀναφέρει (στήλη 13) καί διάφορες βιβλιογραφικές πληροφορίες γιά τό γλωσσικό ἰδίωμα τῆς Σαμοθράκης, ἀναφερόμενος σέ ὅσα ἐδημοσίευσαν ἕως τότε γι' αὐτό ὁ Ἀλ. Κόντσε, ὁ N. Βενέτης, ὁ H.F. Tozer (1890) καί τό 1880 ὁ Σαμοθρακίτης «ἰατροφιλόσοφος» Νικ. Φαρδύς στήν μελέτη του «Περί τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Σαμοθρακῶν καί τῆς προφορᾶς αὐτῶν» πού δημοσιεύθηκε στόν 1ο τόμο τοῦ περιοδικοῦ τῆς Σμύρνης «Ἀνατολή» (σελ. 147 κ.ἑ.). (Ὁ N. Φαρδύς εἶχε ζητήσει τήν κατάργηση τῶν τόνων καί τῶν πνευμάτων ἀπό τήν γραφή τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσας καί εἶχε ἀπόψεις γιά τήν ἐξασφάλιση τῆς Ἐλευθερίας, πού κρίνονται σέ ἰδιαίτερο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τοῦ Ἴωνα Δραγούμη τοῦ 1909 «Σαμοθράκη», πού χαρακτηρίστηκε τό 1982 «μικρό ἀριστούργημα ἀπό λογοτεχνική ἄποψη». Τό 1983 ὁ N. Φαρδύς τιμήθηκε ἀπό τούς συμπατριῶτες του μέ τό στήσιμο μαρμάρινης προτομῆς του σέ πλατεία τῆς Χώρας).

Διαφωτιστικήν βιβλιογραφία καί γιά τό γλωσσικό ἰδίωμα τῆς Σαμοθράκης ἔχει προσφέρει ἡ Σόφη Παπαγεωργίου στό ἀπαραίτητο γιά κάθε φιλομαθή βιβλίο της τοῦ 1982 «Σαμοθράκη».

*

* *

Κατά τήν παραμονή μας στήν Σαμοθράκη τόν Ἰούλιο τοῦ 1983 ἐπιδιώξαμε νά ἔχουμε κάποιαν ἀντίληψη γιά τήν ντοπιολαλιά τῶν πιό ἡλικιωμένων βοσκῶν καί ἀγροτῶν τοῦ ἀπομονωμένου ἕως χθές μικροῦ νησιοῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν μέ συνομιλίες μαζί μέ τούς πιό ὁμιλητικούς ἀπό αὐτούς πού βρίσκαμε στούς πιό συντηρητικούς παραδοσιακούς οἰκισμούς του. Στήν λαογραφική μας γενικότερη ἔρευνα τῶν ἐνθυμίων τῆς παλαιότερης ζωῆς τῶν Σαμοθρακιτῶν ἐκτός ἀπό τά μπλόκ γιά σχέδια καί σημειώσεις εἴχαμε μαζί μας φωτογραφική μηχανή καί μαγνητόφωνο. Ἀπό τά ἐφόδια αὐτά, τό τελευταῖο ἐξυπηρέτησε περισσότερο τήν πιστότερη παρακολούθηση καί καταγραφή τῶν πληροφοριῶν πού εὐγενικά μᾶς ἔδιναν

οἱ Σαμοθρακίτες στά τελευταῖα γραφικά καταφύγια τῶν πατροπαράδοτων τρόπων τῆς παραδοσιακῆς ζωῆς των.

Ἔτσι ἔγινε δυνατόν νά παραθέσουμε σάν αὐτήκοοι τίς προσωπικές μας μαρτυρίες γιά τούς ἰδιωματισμούς τῶν πιό ἡλικιωμένων Σαμοθρακιτῶν τοῦ 1983.

Στίς ἰδιωματικές λέξεις πού ἀκολουθοῦν κρίναμε γιά καλλίτερη διαφώτιση τῆς σύγχρονής μας Σαμοθρακικῆς ντοπιολαλιᾶς νά προσθέσουμε καί μερικές φράσεις τῶν συνομιλητῶν μας μαζί μέ πληροφορίες «ἐγκυκλοπαιδικοῦ» ἐνδιαφέροντος γιά τήν παραδοσιακή ζωή των:

Α

Ἀάθιπους καί ἄαθλιπους (:ἄνθρωπος). — Ἀπόσταγο (:καλαμπόκι). — Ἀθότυγους (:ἀνθότυρο). — Ἀγιλώματα (:μάντρες γιά ἀγέλες βοοειδῶν). — Ἀλιιβιγιά (:ἀλευριά). — Ἀλάαγα (:ἀλάργα, μακρυά). — Αἴγις κι πάατα (:αἶγες καί πρόβατα). — Ἀμιγάδια (:τά μέρη ὅπου ἄρμεγαν). — Ἄουγου (:ἄλογο). — Τά μκάα (:μικρά) τά λουγούδγια τά λέγαμ «μυντιλιά» (:μυτιληνιά). Εἶνι μκόσουμ (:μικρόσωμο) ἀλουγούδ. — Ἄσπου καασί (:ἄσπρο κρασί). — Ἀμέγαμ (:ἀρμέγαμε). — Ἔχουμ ἀγίια (:ἀέρα). — Τάαστα (:τά ἄστρα). — Ἀέτσα, (:ἡ ὁριζόντια σκέπη τῶν σπιτιῶν χωρίς κεραμίδια, ταράτσα). — Ἀγόαζε (:ἀγόραζε). — Ἄκουα (:τά κατσίκια πού ἔμεναν ἀκούρευτα). — Ἀπάας καί ἄπαν (:ἐπάνω). — Ἀπανουθέλια (:τό ἐπάνω μέρος τοῦ τσαρουχιοῦ-τσερβουλιοῦ τῶν βοσκῶν-κιχαγιάδων, πού ἦταν ἀπό πλεκτές λουρίδες τομαριοῦ αἴγας. Σάν φόδρα, κάτω ἀπό τά «ἀπανωθέλια» μπαίνουν τά «ποδοπάνια», πού ἦσαν σκέτο δέρμα αἴγας, ὄχι ἀπό πανί).

Β

Βουλά (:φορά). — Βάακα (:βάρκα). — Βάακα (:βράκα). Δγυό λουγιῶ βαακιά, ἡ μνιά «βάακα» (ἄσπρη), ἡ γι' ἄλλ «ἀπανουβάακα» (πιό χοντρή, ἄσπρη ἤ μαύρη). Τόν κινούγιο «βαακί» (:τό καινούριο βρακί). — Βίισκω (:βρίσκω). — Βγίισκ (:βρίσκει). — Τού βήκιτι (:τό βρήκατε). — Βουλεῖ (:μπορεῖ). — Γή βούλια (:τό ταγάρι). Τ' βούλια τ' κάνουμ άπ' τού τουμάρ τς αἴγας. Τ' σφάζουμ τν αἶγα. Τού τουμάρ τ' ἀλατίζουμ, τού βάζουμ τσι ελιώτ (:λιάζεται) κι μιτά τού βέχουμ (:βρέχουμε) μί τού νι-ό (:νερό). — Νά τού ββῶ (:νά τό βρῶ).

Γ

Γέους (:γέρος). — Γιαάκια (:τά γεράκια). — Γάαδους (:γάϊδαρος). — Γιαατοί (:γιατροί). — Γουγόοβαστο (:νερόβραστο κρέας). — Γήασα

(:γέρασα). — Γέντσι (:ἔγινε). — Γυέβαμ (:γυρεύαμε). — Γουούνια (:γουρούνια). — Γιι-ό (:γερό). — Τὄχου γυίισς (γυρίσει). — Ού γκι-ός (:ὁ καιρός). —Γκντούρ: τ' ἀαβδί (:τό ραβδί τοῦ βοσκοῦ-κεχαγιᾶ). —Γιουσούδκα ἤ γιουσούδκις αἴγις (:οἱ οἰκόσιτες κατσίκες). — Ἕνα γύιου (:ἕνα γύρο). — Γουνιά (:τζάκι). — Γουνιά μι' ἀνηφουργιά (:μέ καπνοδόχο). — (Ἡ γωνιά λέγεται καί «στγιά»-ἑστία).

Δ

Δέεντα (:τά δέντρα). — Τή Φτιά (:τήν Δευτέρα).

Ε

Ἔεϊγις (:αἴγες). — Ἔϊτς (:ἐκεῖ). — Ἔεκει (:ἐκεῖ). — Ἐκειά (:ἐκεῖνα). — Ἔετουτα (:αὐτά). — Ἔϊκιου (:ἐκεῖνο). — Ἔφτους (:αὐτός). — Ἔχουμ έϊς (:ἔχουμε αἴγες). — Ἔδγιου (:ἐδῶ).

Ζ

Ζιβλουγιάτ-ς (:ζευγολάτης): ἀπ' ζιβγαΐζ τά χουάφγια (:χωράφια). — Γιοί ζιβγουλιάτις (:οἱ ζευγάδες): Γιοί ζιβουλατοί. — Ζαμπουκαλάδες εἶνι μιγάλα γιαάκια (γεράκια μέ χρῶμα ψαρί). — Νά τού ζγώσς (:νά τό πλησιάσεις). — Ζνάρι (:τό ζωνάρι. Ἦταν μαύρου χρώματος. Μερικοί ἔβαζαν ἄσπρο, «τού φαίναν στού λάκκου»: Τό ὕφαιναν στόν ἐργαλειό).

Η

Ἥμεγια (:ἥμερα, ἀκούσαμε καί: «τά γήμνια γουούνια, ὄχ τ' ἀγριγιουγούουνα). — Γήμην (:ἤμουν).

Θ

Θέεσμα (:θέρισμα). — Θιΐζη (:θερίζεις) μί τού δριπάν. — Χουρίς παλαμαριά μπουλεῖ (:μπορεῖ) κανείς νά θεῖς (:νά θερίσει), μά δέ μποεῖ (:μπορεῖ) νά θεῖσ πουλύ. — Πότ ά πάμ; (:πότε θά πᾶμε;). — Θέου (:θέλω).

Ι

Γιμπριγιῶτις καί Νιμπιριῶτις (:οἱ κάτοικοι τῆς γειτονικῆς Ἴμβρου, οἱ Ἰμβριῶτες). — Γιακίμης (:Ἰωακείμ).

Κ

Κουτουζά (:τά ὑποζύγια μουλάρι, γάϊδαρος καί ἄλογο). — Κνιάρ (:κριάρι). — Καλτσούν (:ἡ κάλτσα). — Καθενές (:καθένας).— Καατούνια (:νεροκολοκύθες). — Κθάαγ (:κριθάρι). — Ἀπ' ἔκλεισ' ἡ κιγός (:ἀφοῦ

πέρασε ὁ καιρός). — Κουουμύδγια (:κρομμύδια). — Κρυγιάδα μιγάλ (:δυνατό κρύο). — Τοῦ κιι-ό (:τόν καιρό). — Ἀπ᾽ κάτ (:ἀπό κάτω). — Κουρτσαδέλια (:κοριτσάκια). — Καασί (:κρασί). — Κούας (:κούραση). — Καῦδγια (:καρύδια). — Κιχαγιᾶς καί κιαχαγιᾶς (:ὁ βοσκός. Στήν Λέσβο κεχαγιᾶς δέν λέγεται ὁ βοσκός («τσομπάνς»), ἀλλά ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ ἰδιοκτήτη ἐλαιοκτημάτων, πού μπαίνει ἐπί κεφαλῆς κατά τήν συγκομιδή τοῦ ἐλαιόκαρπου καί σέ ἄλλες ἀγροκαλλιέργειες). Κείχαμ κι ἕνα κύλιδου ξύλνο (:εἶχαμε καί ἕνα ξύλινο κύλινδρο-σάν κορμό δέντρου-γιά νά ἰσοπεδώνουμε τά ἀδιάβροχα χώματα τῆς ταράτσας — «ἀέτσας». Μερικοί γιά τό σκοπό αὐτό χρησιμοποιοῦσαν κομμάτια ἀπό μαρμάρινους κίονες ἀρχαιότητων). Νά τά κουέψουμ (:νά τά κουρέψουμε). — Κνάδια (:κουνάβια). — Νά καληέψουμ (:νά καβαλικέψουμε). — Κουρφή τν Ἄη Γιώγ (:ἡ δεύτερη σέ ὕψος μετά τό Φεγγάρι κορυφή τοῦ Σάου, ὕψους 1448 μ.) . — Καδίρδις νουμάτ (ἐργατικοί ἄνθρωποι). — Πῆ(γ)α κι γύϊσα (:γύρισα) σ᾽ ἄφτ ἀπί κεῖ, παδοῦ. Δέ μπόοεσα (:μπόρεσα) νά τού ββῶ (:βρῶ). —

Λ

Λάκκους (:ὁ ἀργαλιός, ἡ κρεββατή). — Λίπιτους καί λίbidis (ποτέ). — Λιουτό (:στυφάδο). — Λέφτιγιες (:ἐλεύθερες). — Λισκαφτές (:ξεραμένες στόν ἥλιο). — Οἱ λιές πῆραν νά γίνουν ἀπό πράσινες «λαγδές» (:ὁ ἐλαιόκαρπος ἄρχισε νά παίρνει χρῶμα πρός τό μελτζανί καί πρός τό μαῦρο, νά ὡριμάζει, νά γκριζώνει).

Μ

Μaadi (:μαντρί). — Μιακλῆς (:μερακλῆς). — Μέϊς (:μέρες). — Μέη (:μέρη). — Μάαγου βαακί (:μαῦρο βρακί). — Μπουέι ἤ μπουλεῖ (:μπορεῖ). — Δέν ἠμπόλιες (:δέν μποροῦσες). — Δέν ἠμπόησε (:δέν μπόρεσε). — Μπάας ἤ βάας (:βασίμως, ἀκριβῶς, πράγματι, ἀλήθεια). — Μααγείεβαν (:ἐμαγείρευαν). — Μπέε (:βρέ, μωρέ, καλέ μου). — Μιθάβιου (:μεθαύριο). — Μυντιλής (:μικρόσωμο ἄλογο, τύπου «πόνεϋ» πού εἶχε εἰσαχθεῖ στή Σαμοθράκη σέ ἀνεξακρίβωτη ἐποχή ἀπό τή Μυτιλήνη-Λέσβο. Τό θηλυκό του λέγεται παπούδα ἤ παπγί, πληθ.: οἱ παπγίδις. «Οἱ μυντιλήδις μπουοῦν (:μποροῦν) κι σκών (:νά σηκώνουν) ὡς καμνιά κατοστή-οὐγδόντα κιλά. Ἀντέχ σί οὔλα, στ᾽ κρυγιάδα, στ᾽ παγουνιά, σί οὔλα. Αὐτά ξιχμουνιάζ μές στά βνά μές στού κρύγιου, κατ᾽ ἀπ᾽ τά δέεντα (:δέντρα), μί τού χιόν, μί τούν ἀέρα, μι τ᾽ νταμντάνα (:τραμουντάνα). Δέ τάχουμ κουδά μας λίbidis (:ποτέ). Ὅταν μᾶς χρειάζιτ τού παίρνιν. Πουλλές μέϊς (:μέρες) τἀφίνιμε ἀπάας στού βνό κι καμνιά φουά (:φορά) τά βγίισκ (:βρίσκει) οὐ χμώνας κι κάadιν ἐκεί (καί κάθονται ἐκεῖ) ἀπάν. Στά βνά, σά πάν, ἔχ νεό (:νερό),

μπέε (:μωρέ, καλέ μου), πουλύ νι-ό ἔεχ. Τά βάζιν σαμάγια (:σαμάρια). Σέλλις δέν ἔχουμι μεῖς ἔδιου». Λεπτομέρειες γιά τούς μυντιλῆδες τοῦ νησιοῦ τῆς προέλευσης των, τῆς Λέσβου ἔχουν δημοσιευθεῖ ἀπό τόν ἱστορικό Παν. Ἰ. Σαμάρα τό 1978 στόν 7ο τόμο τοῦ «Δελτίου τῆς Ἑταιρείας Λεσβιακῶν Μελετῶν-Λεσβιακά» (σελ. 185-197). Στήν νῆσο Σκῦρο ἔχουν διασωθεῖ σήμερα περίπου 12, στήν Σαμοθράκη 150 ἕως 200, ἐνῶ στήν Λέσβο ἔχουν ἐξαφανισθεῖ ἐντελῶς.

Ν

Νι-ό (:νερό). Νι-όμλους (:νερόμυλος). Νιόβαστου (: νερόβραστο — εἶναι στή Σαμοθράκη, ταυτόσημο μέ τό «γουγόβαστο-γοργόβραστο) Ντίπ-ντίπ (:ἐντελῶς). — Νιουκυλόνθα (:νεροκολόκυθα). — Νά ντέπουμ, (:δέν ντρέπομαι). — Ντιτάτς: (Δεδέαγατς, ἡ Ἀλεξανδρούπολη).

Ξ

Ξέω (:ξέρω). Ξηές (:ξερές). — Δέ ξέαμ τίπιdis (:δέ ξέραμε τίποτε). — Ἔεκια τά χ(ρ)όνια κάναμ ἀπίδγια ξγιά (:ξερά), σῦκα ξηά (:ξερά), μαζώναμ κούουκδα, τζάνιια (τζάνερα), δααμάασνα, τά βάζαμ πάς τς ἀέτσις (:ταράτσες) κι τά λιαάζαμ κι τά γείχαμ γιά τού χμώνα.

Π

Παατίνα (:προβατίνα). — Πάατα (:τά πρόβατα). — Πιιστέργια (:περιστέρια). — Νά πάου νά πάου (:νά πάω νά πάρω). — Νά πάουμε (:νά πάρουμε). — Ἀπ' πάν (:ἀπό πάνω). — Πῆαν (:πῆραν). — Πουδουνάργια (:οἱ ἄκρες τῶν ποδιῶν στό τομάρι τῆς αἴγας). — Παλαμαγιά (:ἡ παλαμαριά: ξύλινο ἐργαλεῖο γιά τήν προστασία τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ κατά τόν θερισμό). Πότ α πάμ; (:πότε θά πᾶμε;) Νά πάουμ (:νά πάρουμε). — Παπιούδγια (:τά θηλυκά ἀλογάκια, τά ἀρσενικά των λέγονται μυντιλῆδες). — Πουεβόμαστιν (:πορευόμασταν, τά βγάζαμε πέρα). — Πέδικις (:πέρδικες). — Παάδις (:παράδες).

Ρ

«Τού ρού μᾶς τού πῆραν οἱ Γιμπριγιῶτις. Δέ τού λέμε τού ρού». Ἄλλος Σαμοθρακίτης μᾶς εἶπε: «Μᾶς τού κλέψαν οἱ Νιμπιριῶτις (:Ἰμβριῶτες, κάτοικοι τοῦ γειτονικοῦ νησιοῦ Ἴμβρος). Ὁ ἴδιος ἐπρόσθεσε: Οἱ Ἰμβριῶτες ἔχουν δυό ρ (:παραπανίσια ρ), τά κάναν δυό κι ἐμεῖς δέν ἔχουμε κανένα. — Ἰιβίθγια (:ρεβίθια). — Γιά νά ἴιξς (ρίξεις) μί τού τφεκ. — Ὕυζ (:ρύζι). — Ἴιχουμ (:ρίχνουμε) τά δίχτγια. — Ἀαβδί (:τό ραβδί, τό γκντούρ τῶν ποιμένων) «Φέ μ' (:φέρε μου) τ' ἀαβδί, κι ά βγῶ (:καί θά βγῶ) σαβνά πού κεῖ (:πρός τά ἐκεῖ), νά διῶ τς αἰγις».

Σ

Σααμουουθάακ (:Σαμοθράκη). — Σαμαθακίιτις (:Σαμοθρακίτες).— Σήμα (:σήμερα). — Στγιά (:ἑστία, ἡ γωνιά, τό τζάκι). — Σταβιινός (:Σταυρινός, ὁ μήνας Σεπτέμβρης, διότι σ' αὐτόν γιορτάζεται ἡ Ὕψωση τοῦ Σταυροῦ). — Σαουνά (:ἐκεῖ). — Σταααβαϊτοί (:σταυραετοί). — Σαουνά πού κεῖ (:πρός τά ἐκεῖ). — Σκιῶσαν (:ξενιτεύτηκαν) πουλλοί στού Ντιτάτς (:Ἀλεξανδρούπολη). — Σώωβακο ἄσπου (:σώβρακο ἄσπρο). — Σααντηθίλικου (:τό τσιρβούλι-τσαρούχι, πού εἶναι ἀπό λουρίδες τομαριοῦ μέ 40 θελιές).

Τ

Τυιί (:τυρί). — Τσιιβούλ (:τσιρβούλ, τσαρούχι). — Τυιβόλια (:τυροβόλια). — Τυόγαλα (:τυρόγαλα). — Τααμντάνα (:τραμουντάνα). — Τσουπέλκο (:κακοῦ χαρακτήρα). — Τααχανό (:τραχανᾶς). — Τουμάγια (:τά τομάρια, δέρματα). — Ταχιά (:αὔριο). — Τάαγους (:τράγος). — Τσάμιθάβιου (:καί μεθαύριο), ἄμα τιΐψ ἡ τόπους (:ἄμα χαθεῖ ἡ βοσκή). — Ἔτιψι ἡ τόπους (:ξεράθηκε). — Τυυγόνια (:τά τρυγόνια). — Τααβοῦσαν (:τραβοῦσαν). — Τῶμι (:τρῶμε). — Tipidis καί dipitis (:τίποτε).

Υ

Ὕστιγια (:ὕστερα), «καί γύστιγια».

Φ

Φουά (:φορά). — Φτούσαμι (:βουτούσαμε). — Φούτουσα (:φόρτωσα). — Φάαζουμ (:φράγουμε, ἐγκλείομεν). — Ἄναψι τού φούουνου (:τόν φοῦρνο). — Νά βγῶ στόν Φιγάϊ (:νά φθάσω στή περιοχή τοῦ βουνοῦ Φεγγάρι, πού ἔχει κορυφή 1664 μέτρων). — Φιγαουούδ (:Μικρό Φεγγάρι, τοπωνύμιο).

Χ

Χτήματα (:ἄγρια κατσίκια). — Χόονια (:χρόνια). — Χουγιό (:χωριό). — Χέγ (:χέρι). — Χέεγια (: χέρια). — Χουτάϊγ (:χορτάρι). — Τν ἄλλου τού χόονου (:τόν ἄλλο χρόνο). — Χουΐσαμ (:χωρίσαμε). — Χουάφγια (:χωράφια). — Χώματα (:χρώματα).

Ψ

Ψάαγια (:ψάρια). — Ψαέβαν (:ἐψάρευαν), εἶχι ψαάδες πολλοί (:εἶχε πολλούς ψαράδες).

*

* *

ΜΗΝΕΣ: Γινάα(ρ)ς, Φλιβάα(ρ)ς, Μά(ρ)τς, Ἀπίλς, Μάας, Θι(ρ)στής, Ἀλουντής, Ἄκστους, Σταβιϊνός, Ὀκτωώβ(ρ)ς, Νοέμβ(ρ)ς, Δεκέμβ(ρ)ς.

ΜΕΡΕΣ: Διφτία ἤ Φτία ἤ Δφτία, Τίιτ, Τιτάατ, Πέφτ, Παασκιβή, Σαββάτου, Κυυγιακή.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΣΑΜΟΘΡΑΚΙΤΩΝ: Θανασός, Θανάς, Θανασούδς, ἡ Θανασέλς, τού Θανασέλ, Σταατής (:Στρατῆς, Εὐστράτιος), Σταυρῆς, Γιώ(ρ)γς, Μαθιός, Γιακίμς (:Ἰωακείμ) Γιάννς, Γιαννιός, Γιαννέλιας, ἡ Ἀλέξαντους, ἡ γι Ἀλιξαντέλιας, Μχάλς, Ἀλιξάντριγια, ἡ γι Ἀλιξαντούδα, ἡ Καντρώ, τού Γιαννούδ, ἡ γι' Ἀναστασά, ἡ γι Ἀναστασούλα Μαΐγια, ἡ Μαγιώ, τού Μαγέλ, Μυρσνιώ, Ἀμύρσα τού Θανασώ, Πελαγία, Τριανταφυλιά, Ζαφειρία, Ἀρτεμισία, Ἀμυρσούδα, Ζαφειρούδα, Μυρσνούδ, Ἐλέν, Ἀθανασά, Βγινιά Ξέεν, Γαουφαλλιά, Φκινέλα (:Εὐδοκία;), Ἀμερσώ, Ἀανιώ (:Οὐρανία), Σταατγοῦ (:Στρατηγία), Γιουγίτσα (:Γεωργία), Βανκιλία, Βγαγκιλνή.

ΑΦΗΓΗΣΗ ΓΙΑ ΚΑΤΑΡΓΗΜΕΝΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ χαιρετισμοῦ τῆς Ἄνοιξης, στίς 2 Μαΐου, πού ὀργάνωναν οἱ καλόγεροι μοναστηριοῦ τῆς περιοχῆς τοῦ οἰκισμοῦ Ἀλώνια γιά τόν Ἅγιο Ἀθανάσιο. Ἡ περιγραφή του ἔγινε ἀπό Δαφνιώτην (κάτοικο τοῦ οἰκισμοῦ Δάφνες), πού ἔχει γεννηθεῖ τό 1910 καί μᾶς εἶπε μεταξύ ἄλλων: «Ἀπού πιδί γήμην ζιβλουγιάτς (:ζευγᾶς, ἀγρότης), ζιβγάα(ρ) πουλέμαγα. Τώρα γήασα (:γέρασα), δέ μπου(ρ)ῶ νά πάου, κάμπηκα» (:ἐξαντλήθηκα, ἐκάμφθην;) —«Στ' Ἀλώνια εἶνι πανηγύρ. Στίς πρῶτις (;) τ' Μαγιοῦ εἶνι. Λειτουργοῦσαν τν Ἅγι Ἀθανάασ. Οἱ παπάδις εἶχανε τά μουναστήργια κι εἶχανε γιδοπρόοβατα πάρα πουλλά. Βόδγια, ζιβγάαργια, ἄλουγα, μί συχουρεῖτε, μουλάαργια τά πάαδα (:τά πάντα). Κι κάναν τραπέεζ οἱ καλουγέερ. Κάναν τά ἔξοδα οὐλα οἱ καλουγίρ. Μιτζῆθ(ρ)ις, τυυγιά (:τυριά), ξέρου γώ, σφαχτά, πγιουτά, τά πάντα. Τά κάνουν τά ἔξοδα οἱ καλουγέερ. Ταΐζαν ὅλου τού κόζμου. Εἴχανι μάγειρ συστηματικοί, μάγειρ κι μαγειρέβαν καζάνια πουλλά, κι ταΐζαν ὅλου τού κόζμου κι ὕστιγια (:ὕστερα), τί κατσίκια, πρόοβατα ἀπού κεῖ, ἀπ' τούν Ἅγιου. Εἶχι ἡ Ἅγιους κατσίκια πουλλά. Δκά τ' ἦταν τά κατσίκια. Πανηγύρ τοῦ Μάη, τώρα τά παρατῆσαν ὅμους».

Ὁ Δαφνιώτης ἀφηγητής 73 χρονῶν καί ἡ σύζυγός του μᾶς διευκρίνισαν ὅτι στίς 18 Ἰανουαρίου εἶναι ἡ ἑορτή τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, καί στίς 2 Μαΐου ἦταν στά Ἀλώνια τῆς Σαμοθράκης τό μεγάλο πανηγύρι του μέ τήν εὐκαιρία τῆς μνήμης ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου. Ἀνάλογη μετάθεση τοῦ πανηγυρισμοῦ γίνεται στήν Λέσβο γιά τόν προστάτη τῶν ζώων τῶν ἀγροτῶν Ἅγιο Χαράλαμπο, ὄχι στίς 10 Φεβρουαρίου, ἀλλά μετά τό Πάσχα, μιά Κυριακή, τοῦ Μαΐου πού ὁρίζει τό σωματεῖο ζευγάδων τοῦ χωριοῦ Ἁγία Παρασκευή. Σχετικές λεπτομέρειες

εἶναι δημοσιευμένες ἀπό τόν λογοτέχνη Κώστα Μάκιστο-Παπαχαραλάμπους στό βιβλίο του τοῦ 1970 «Ἡ Σελάδα Ἁγίας Παρασκευῆς Λέσβου» (σελ. 61-75 καί 268-269) μαζί μέ φωτογραφίες τῆς ταυροθυσίας καί τῶν ἱπποδρομιῶν του, πού εἶχε πάρει ὁ λαογράφος καί ἐρευνητής τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Γ. Αἰκατερινίδης.

*
* *

Σημαντικός ἀριθμός λέξεων καί φράσεων τοῦ παραδοσιακοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Σαμοθρακιτῶν ἔχει δημοσιευθεῖ τό 1981 στό βιβλίο «Ἡ ἀκριτική Σαμοθράκη-Λαογραφική μελέτη» 104 σελίδων πού ἔχουν γράψει οἱ Σαμοθρακίτες δημοδιδάσκαλοι Δ. Ἀγγελώνας, Γ. Πετρούδας, Ἀντ. Ἀτζανός καί Δημ. Στεργίου μέ τήν συνεργασία τῶν ἐκπαιδευτικῶν Β. Καραμπέτσου καί Γ. Καραβασίλη, καί ἔχει ἐκδώσει ἡ Πανσαμοθρακική Ἑστία Ἀθηνῶν «Ἡ Νίκη τῆς Σαμοθράκης» μέ πρόλογο τοῦ πρώην Προέδρου τῆς Δημοκρατίας κ. Μιχαήλ Στασινόπουλου.

Ἡ ἀναγραφή τῶν ἰδιωματικῶν λέξεων καί φράσεων τῆς Σαμοθράκης ἔγινε ἀπό ἐμᾶς χωρίς ἐπιδίωξη ἐξήγησης καί ἀναδρομικῆς μελέτης των, καί στηρίχθηκε μόνο σέ ὅσα ἐπιτόπια ἀκούσαμε, σημειώσαμε καί καταγράψαμε καί σέ μαγνητοταινία, σάν μαρτυρίες τοῦ τοπικοῦ ἰδιώματος, πού ἐξακολουθοῦν νά μιλοῦν τό 1983 οἱ πιό ἡλικιωμένοι Σαμοθρακίτες, κυρίως στούς πιό ἀπομονωμένους οἰκισμούς τοῦ μικροῦ νησιοῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν.

ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΡΚΙΔΟΥ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΜΟΤΗΝΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ 1920

Η Θρακική γη από τα πανάρχαια χρόνια καταπατήθηκε και λεηλατήθηκε από ποικίλους λαούς, που την κατάκτησαν κατά καιρούς. Αν και αντέταξε σκληρή αντίσταση το μοιραίο επήλθε. Έπεσε εναλλάξ στα χέρια των Βουλγάρων και Τούρκων.

Η δουλεία της στους Πατισάχ (Σουλτάνους) της Τουρκίας κράτησε περίπου 600 χρόνια. Το έτος 1361 ο Μουράτ με λύσσα χτύπησε τη Θράκη, κυρίευσε όλα τα Βυζαντινά φρούρια και τις πόλεις και μπήκε θριαμβευτής στη Γκιουμουλτζίνα(Κομοτηνή) ο Λαλά Σαμίν. Σφαγές, βιασμοί, διώξεις, εξευτελισμοί πότισαν φαρμάκι τόν Ελληνισμό της. Κι όμως με τόσες σκληρές συνθήκες κατάφεραν οι Θράκες να διατηρήσουν την πίστη τους τη Χριστιανική, τη γλώσσα τους την Ελληνική και την Εθνική συνείδηση. Αγωνίστηκαν σκληρά να διατηρήσουν αυτά τα πνευματικά τους αγαθά και χωρίς σχολεία, χωρίς παιδεία να τα μεταλαμπαδεύσουν στις νεώτερες γενιές.

Η αλλεπάλληλη εναλλαγή της διοίκησης τα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ου καθώς και οι πόλεμοι του 12-13, η Μικρασιατική καταστροφή ο 1ος και 2ος Παγκόσμιος, κατάστρεψαν κάθε Αρχείο Εκπαίδευσης απ' όπου θα μπορούσαμε να πληροφορηθούμε θετικά το ιστορικό της στην περιοχή της Κομοτηνής.

Γι' αυτό το λόγο ανατρέξαμε στη προφορική πληροφορία. Πλησιάσαμε ντόπιους συμπολίτες που φοίτησαν στα τότε σχολεία πριν από την απελευθέρωση στις 14 του Μάη 1920 ή υπηρέτησαν ως εκπαιδευτικοί στα πικρά χρόνια της Τουρκοκρατίας και ακόμη πολίτες με συνέπεια και μόρφωση ενδεδειγμένη. Όπως: Τον αείμνηστο Πολύβιο Τσουρίδη, δικηγόρο έγκριτο συμπολίτη με τεράστια μνήμη και μόρφωση, τον αείμνηστο Συμεών Αγγελίδη, Διευθυντή του Β΄ Δημοτικού Σχολείου Κομοτηνής, την Σοφία Αργυρίου, που υπηρέτησε πολλά χρόνια Διευθύντρια του Παρθεναγωγείου πριν από το 1920, την Ραλού Χατζηγρηγορίου (το γένος Στεργίου) που χρημάτησε διδασκάλισσα στο Παρθεναγωγείο πριν από το γάμο της,

τον αείμνηστο Μιχάλη Σπαθόπουλο, Διευθυντή της Δημαρχίας Κομοτηναίων, τον κ. Κω/νο Μπλέτσα Ληξίαρχο του Δήμου Κομοτηναίων, την οικογένεια Ζαφειριάδου συγγενή εξ αίματος του αειμνήστου Στίλπωνα Κυριακίδη (Καθηγητή της Λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης) και άλλους δημότες που φοίτησαν στα σχολεία της Τουρκοκρατούμενης Κομοτηνής και περιφερείας.

Αφού έγινε επιμελημένη μελέτη και διασταύρωση των πληροφοριών καταλήγουμε στα παρακάτω συμπεράσματα.

Στην Κομοτηνή (την τότε ονομαζόμενη Γκιουμουλτζίνα) υπήρχαν δύο Νηπιαγωγεία που χρονολογούνται από το έτος 1880 ίσως και νωρίτερα μικτά διτάξια στα οποία φοιτούσαν νήπια 5 και 6 χρόνων. Το Αο Νηπιαγωγείο στεγαζόταν στην οικία της οδού Βενιζέλου απέναντι του Κωδωνοστασίου του Μητροπολιτικού Ναού δωρεά του ευεργέτη της Κομοτηνής Γεωργίου Νικολάου. Το Νηπιαγωγείο τούτο, του κάτω Μαχαλά όπως λεγόταν, είχε δύναμη κάθε χρόνο περίπου 50 νήπια. Το Βο Νηπιαγωγείο του πάνω Μαχαλά (Συνοικία Αρμενιό), συγκέντρωνε κάθε χρόνο 30-40 νήπια και στεγαζόταν στό μικρό κτήριο που βρίσκεται μέσα στο περίβολο του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου, δωρεά του Ζωίδη κατά το έτος 1882 που και σήμερα ακόμη εξυπηρετεί τους ίδιους σκοπούς.

Και τα δύο Νηπιαγωγεία είχαν άριστη απόδοση γιατί οι Νηπιαγωγοί ήταν Αρσακιάδες άριστα καταρτισμένες και ακούραστοι εργάτες της Παιδείας. Διευθύντρια του Αου Νηπιαγωγείου αναφέρεται η ευγενής Φωτεινή Κυριακίδου-Μητέρα του Καθηγητή Στίλπωνα Κυριακίδη, του δε δευτέρου Νηπιαγωγείου, η Φωτεινή Τσακίρογλου ή Τσακίρη. Έδωσαν τη ψυχή τους οι ενάρετες και ευγενέστατες κυρίες στη φροντίδα των νηπίων και την όσο γίνεται ελληνοπρεπή μόρφωσή τους.

Από τις αρχές του 1880 λειτουργούσε Αστική Σχολή Αρρένων επτατάξια με τέσσερις τάξεις στοιχειώδους εκπαίδευσης και τρείς τάξεις μέσης εκπαίδευσης το λεγόμενο «Σχολαρχείον» και στεγάζονταν στο οίκημα (όπου σήμερα το Β΄ Γυμνάσιο) στην οδό Χατζή Κωνσταντή Ζωΐδου, δωρεά του αείμνηστου Δημητρίου Σίντου στην Ελληνική Κοινότητα Γκιουμουλτζίνης το έτος 1880.

Το έτος 1907 ο Μεγάλος Ευεργέτης της Κομοτηνής, μεγαλοβιομήχανος στο Κάιρο, Νέστορας Τσανακλής ιδρύει μέγα κτίριο για εξυπηρέτηση σχολικών αναγκών των συμπολιτών του. Για την ανέγερση του μεγαλόπρεπου κτιρίου δαπανήθηκαν πάνω από (10.000) δέκα χιλιάδες χρυσές λίρες Τουρκίας και για τη συντήρηση του σχολείου και τη μισθοδοσία του προσωπικού χορηγούσε ο ίδιος κάθε χρόνο (300) χρυσές λίρες Τουρκίας. Μετά τήν αποπεράτωση του περίλαμπρου τούτου κτιρίου και με την έναρξη των μαθημάτων του έτους 1908-1909 η Αστική Σχολή Αρρένων

(Αρρεναγωγείον ή Σχολαρχείον) μεταφέρεται οριστικά εις το Τσανάκλειο Μέγαρο. Μαθητές και καθηγητές διδάσκονται ή διδάσκουν σε άνετο, ηλιόλουστο, υγιεινό και πολιτισμένο περιβάλλον.

Το διδακτήριο του Δημητρ. Σίντου τώρα στεγάζει παράρτημα του Κεντρικού Παρθεναγωγείου με τρείς (3) τάξεις για τις ανάγκες των θηλέων της Άνω Συνοικίας (Πάνω Μαχαλά). Το Κεντρικό τριτάξιο Παρθεναγωγείο λειτουργούσε στο κτήριο της οδού Βενιζέλου απέναντι στο Α΄ Νηπιαγωγείο.

Το έτος 1911 με διάταγμα της Ελληνικής Κυβέρνησης ιδρύεται στη Γκιουμουλτζίνα Ημιγυμνάσιο και πάλι μόνο για τα αγόρια δηλαδή στις τρείς τάξεις του Σχολαρχείου προστίθεται άλλη μια τάξη καί έτσι το «Αρρεναγωγείον» γίνεται Οκτατάξιο μαζί με τη στοιχειώδη εκπαίδευση και λειτουργεί στο Τσανάκλειο Μέγαρο.

Ο Βαλκανικός Πόλεμος του 1912-1913 εμποδίζει να εξελιχθεί σε πλήρες «Εξατάξιο Γυμνάσιο» πράγμα που θα γίνει μετά την απελευθέρωση το Μάη 1920.

Μιλήσαμε, πολύ για τα αγόρια. Ποια όμως η παιδεία για τα κορίτσια; Τα μικρά νήπια θήλεα φοιτούσαν στο Α΄ και Β΄ Νηπιαγωγείο. Από το έτος 1880 και νωρίτερα ίσως υπήρχε και λειτουργούσε κανονικά εξατάξιο Δημοτικό Σχολείο που ονομάζονταν «Παρθεναγωγείο» και στεγάζονταν απέναντι στο Α΄ Νηπιαγωγείο στο κτίριο της οδού Βενιζέλου όπου μετά την απελευθέρωση στέγασε το Δημοτικό Σχολείο και κατόπιν τη Δημόσια Εμπορική Σχολή και το Οικονομικό Γυμνάσιο.

Από θετικές πληροφορίες μαθαίνουμε πως πρίν από το 1912 φοιτούσαν περίπου 200 κορίτσια το χρόνο. Παράρτημα τούτου με μιά μόνο τάξη Δημοτικού Σχολείου σε μικρό οίκημα πέρα από τη Λέσχη Κομοτηναίων για τις ανάγκες του Κάτω Μαχαλά με 25-30 περίπου μαθήτριες το χρόνο και ακόμη ένα άλλο παράρτημα του Κεντρικού Παρθεναγωγείου λειτουργούσε (Τριτάξιο Παρθεναγωγείο) με τρεις τάξεις στην Άνω Συνοικία - Το Αρμενιό - και στεγάζονταν στην οικία του Δημητρίου Σίντου όπου όπως αναφέραμε πριν το 1908 στεγάζονταν το Αρρεναγωγείον-Σχολαρχείον.

Η έκτη (6) τάξη του Παρθεναγωγείου ισοδυναμούσε με τη πρώτη τάξη του Γυμνασίου γι' αυτό και διδάσκονταν Αρχαία Ελληνικά με Συντακτικό και Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας. Οι απόφοιτες του Παρθεναγωγείου τούτου κατατάσσονταν στη Β΄ τάξη του Γυμνασίου, του Ζαππείου της Κων/πολης ή της Ιωακειμείου Σχολής. Αναφέρονται ότι κατατάχθηκαν στη Β΄ τάξη των παραπάνω Σχολείων από την έκτη του Παρθεναγωγείου Γκιουμουλτζίνης οι μαθήτριες Αγλαΐα Τελωνίδου και Αργυρώ Κομνηνού που βραβεύθηκαν επειδή αρίστευσαν.

Κατά τα σκοτεινά τούτα χρόνια της σκλαβιάς επειδή η ύπαιθρος χώρα

διαφεντεύονταν από Βουλγάρους δεν υπήρχαν σχολεία ούτε εκκλησίες. Έτσι τα Ελληνόπουλα ζούσαν και μεγάλωναν στο σκοτάδι της αμάθειας και της αγραμματοσύνης. Από το 1907 άρχισαν να ξεπετιούνται μερικά σχολεία στη περιοχή με Ελληνίδες διδασκάλισσες που δεν δίδασκαν μόνο τα Ελληνικά γράμματα αλλά και την ελληνική γλώσσα αφού τα παιδιά δεν την γνώριζαν ούτε από τους γονείς τους.

Οι διδασκάλισσες αυτές υπήρξαν ηρωίδες αληθινές, διακρίθηκαν για την εργατικότητά τους, την επιμονή τους και την υπομονή τους στο εξαιρετικά δύσκολο έργο τους κάτω από αφάνταστα σκληρές συνθήκες. Ήταν δε απόφοιτες των διδασκαλείων της Φιλιππούπολης, τὴς Αδριανούπολης.

Για να ενθαρρυνθεί το ωραίο και δύσκολο έργο τους και για να δοθεί περισσότερη ώθηση στην ελληνική Παιδεία και την εκμάθηση της μητρικής ελληνικής γλώσσας στο τέλος κάθε σχολικού χρόνου-πρός το τέλος του Απρίλη, γίνονταν μεγάλες εκδρομές, που ονομάζονταν «Αγροτικές» των εκπαιδευτών και εγκρίτων πολιτών της Γκιουμουλτζίνας για να παραστούν στις τελετές των προφορικών εξετάσεων των παιδιών του χωριού. Ήταν βαθειά συγκινητικό να ακούς ελληνικά τραγουδάκια και ποιήματα, ανάγνωση και αριθμητική και διάφορα παιχνιδάκια στην ελληνική γλώσσα. Με την ακούραστη προσπάθεια των διδασκαλισσών και την συμπάρασταση των εκπαιδευτικών της Γκιουμουλτζίνας άρχισε η διάδοση της ελληνικής όχι μόνο στους μαθητές αλλά και στους μεγαλύτερους αδελφούς και γονείς.

Ποιοι δίδαξαν

Αρχαιότερος Σχολάρχης (διευθυντής Αστικής Σχολής Αρρένων) μνημονεύεται ο Γεννάδιος Θεσσαλονίκης που υπηρέτησε δύο σχολικά έτη. Αμέσως μετά ο Βασσακόπουλος ένα χρόνο, που αργότερα διωρίσθηκε Διευθυντής της Εμπορικής Σχολής Χατζηχρήστου στη Χάλκη Κων/πολης. Έπειτα εχρημάτισε Σχολάρχης ο καθηγητής Φιλολογίας Βασιλειάδης. Ακολουθεί έπειτα από δύο χρόνια ο Νικόλαος Ξυλάνης από τη Ζίτσα Ζαγορίου της Ηπείρου του οποίου μαθητές έτυχαν έγκριτοι ευυπόληπτοι πολίτες της Κοινωνίας των Κομοτηναίων. Τούτον διαδέχθηκε ο Γρηγόριος Λαδάκος, φιλόλογος γνωστός με το ψευδώνυμο Δημήτριος Αντωνίου που υπήρξε και ένα από τα πιό αξιοσημείωτα μέλη του Μακεδονικού Αγώνα 1903-1909. Αξιοσημείωτη η δράση του Μιχαήλ Κωνσταντινίδη, καθηγητή του Ημιγυμνασίου. Με ακατάβλητο θάρρος και ευψυχία εκφωνούσε θερμούς πατριωτικούς λόγους περιδιαβαίνοντας αγροτικούς οικισμούς και χωριά προλειαίνοντας το έδαφος για τον αγώνα της απελευθέρωσης. Με

συγκίνηση βαθειά αναπολούν τον θερμότατον τούτον κήρυκα οι διδασκάλισσες και όσοι από τους χωρικούς επέζησαν.

Είναι βέβαια σκόπιμο να αναφέρουμε και ονόματα δασκάλων που ευσυνείδητα εργάσθηκαν και με πίστη και θάρρος σφυρηλάτησαν στις ψυχές των μικρών ελληνοπαίδων την χριστιανική πίστη και τα ελληνικά ιδεώδη όπως ο Κων/νος Πληκιάδης από τη Νάουσα, διδάσκαλος και της Τουρκικής. Ο Αλέξανδρος Χαρακόπουλος από το Διδυμότειχο και γραμματέας της Μητρόπολης. Σοφοκλής Κομνηνός από τη Κομοτηνή, κατόπιν Δήμαρχος Κομοτηναίων (1928-1935) απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής. Ο Αλέξανδρος Θεοδωρίδης από τη Κων/πολη, ο Γεώργιος Μπολιτάκης από την Κων/πολη, ο ειδικός εις το μάθημα της Χημείας.

Διευθύντρια του εξαταξίου Παρθεναγωγείου αναφέρεται αρχικά η Σοφία Σταυροπούλου από τη Κων/πολη, μετά η Σοφία Αργυρίου πτυχιούχος της Ζαππείου Σχολής Κων/πολης που εργάσθηκε και πέρα από το 1950 στην Ιωακείμειο Σχολή Κων/πολης και πρόσφερε πολύτιμες υπηρεσίες στους Έλληνες της Άξενης Γης.

Η Σοφία Αργυρίου διορίσθηκε αρχικά διδασκάλισσα στο παράρτημα της Άνω Συνοικίας και έπειτα από 6 χρόνια υπηρεσίας προάγεται σε Διευθύντρια του Κεντρικού Παρθεναγωγείου με ετήσιο μισθό 40 λίρες Τουρκίας. Διδασκάλισσες αναφέρονται: Ευτυχία Κουκούλη, Βικτωρία Μαργαριτοπούλου που αργότερα σπούδασε γιατρός, Χρυσή Σταυρίδου από την Αλεξ/πολη, Ζωή Νάνου, Ελένη Ορφανίδου, Ελένη Γκλινάβου, απόφοιτες των διδασκαλείων Φιλιππούπολης και Κων/πολης.

Η χρονική περίοδος 1913-1920 φέρεται νεκρή για την ελληνική Παιδεία αφού οι Έλληνες της Ροδόπης διώχθηκαν στην Ανατολική Μακεδονία. Η Ελληνική παιδεία θα τραβήξει σταθερά το δρόμο της από την ημέρα της απελευθέρωσης 14 Μαΐου 1920 οπότε ιδρύεται πλήρες εξατάξιο Μικτό Γυμνάσιο με έδρα την Κομοτηνή της Ζ΄ Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Μ.Ε.

Σχολικά Αντικείμενα κατά την Τουρκοκρατία

Χρησιμοποιούσαν πολύεδρα θρανία ξύλινα 5-8 θέσεων με αναλόγιο. Ξύλινους μαυροπίνακες ανηρτημένους στο τοίχο ή στηριγμένους σε τρίποδα, ελάχιστα εποπτικά μέσα. Γεωγραφίας: χάρτη και υδροσφαίρα. Γεωμετρίας: διαβήτη χάρακα, μοιρογνωμόνιο. Φυσικής: το νήμα της στάθμης. Χημεία, τίποτε. Εργαστήρια Φυσικής και Χημείας δεν υπάρχουν.

Ποια μαθήματα διδάσκονταν

Όλα τα μαθήματα διδάσκονταν στην Ελληνική γλώσσα 1) Θρησκευτικά, 2) Νέα Ελληνικά Αναγνώσματα καθαρεύουσας 3) Αρχαία Ελληνικά,

στο Σχολαρχείο και το Ημιγυμνάσιο: Ξενοφώντος Κύρου Παιδεία, Κύρου Ανάβαση, Ισοκράτους Λόγοι και Λυσίου λόγοι. 4) Ελληνική Ιστορία 5) Φυσική 6) Οικιακή Οικονομία στο Παρθεναγωγείο 7) Γαλλικά στη Ε και ΣΤ τάξη του Παρθεναγωγείου 8) Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, Γεωγραφία και Πατριδογνωσία. Στο Σχολαρχείο και αργότερα στο Γυμνάσιο διδάσκονταν υποχρεωτικά η Τουρκική και η Γαλλική γλώσσα. Οι μαθητές όλων των βαθμών της Εκπαίδευσης διδάσκονταν από ειδικό μουσικό τον «Τουρκικό Ύμνον» τον αφιερωμένον στον εκάστοτε Πατισάχ (Σουλτάνον) και τον έψαλλον στις επίσημες τελετές των Τούρκων και μάλιστα στα Γενέθλια του Πατισάχ. Διδάσκονταν την Γραμματική της καθαρεύουσας που την χρησιμοποιούσαν στο μάθημα της έκθεσης. Μέθοδος διδασκαλίας ήταν η από μνήμης ή «η αποστήθους απομνημόνευση», η μηχανική κατά την Παιδαγωγική. Η συμμετοχή των μαθητών στην ώρα του μαθήματος ήταν αδιανόητη, απαγορεύονταν· όλα προσφέρονταν από τον δάσκαλο. Ερωτήσεις από τους μαθητές, δεν επιτρέπονταν.

Οι μαθητές ήταν ένα ακουστικό όργανο. Καμμιά πρωτοβουλία, καμμιά αυτενέργεια. Απομνημόνευαν κείμενα αρχαίων ελληνικών, αποσπάσματα ρητοροδιδασκάλων και μάθαιναν τους κανόνες της Γραμματικής σαν ποίημα.

Οι δάσκαλοι και οι καθηγητές είχαν την ελευθερία να διδάσκουν εθνικά ελληνικά τραγούδια και ποιήματα και να ψάλλουν και να τα απαγγέλλουν σε σχολικές γιορτές.

Μέχρι την απελευθέρωση στις 14 Μαΐου 1920 τα Σχολεία Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης στην Κομοτηνή γιόρταζαν τις παρακάτω γιορτές:

1) Την γιορτή των Τριών Ιεραρχών

Ανήμερα της εορτής 30 Ιανουαρίου οι μαθητές εκκλησιάζονταν. Η εκκίνηση των μαθητών γίνονταν από το Σχολείο, με παράταξη και βήμα και με τη συνοδεία όλων των δασκάλων και καθηγητών. Μετά τη Θεία Λειτουργία ακολουθούσε αρτοκλασία από την Ελληνική Κοινότητα, χοροστατούντος του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μαρωνείας. Κατόπιν οι μαθητές και δάσκαλοι επέστρεφαν στο Σχολείο τους για να χαρούν μιά σεμνή και απλή γιορτή στην κατάλληλα διακοσμημένη αίθουσα. Η γιορτή άρχιζε με το τροπάριο των Τριών Ιεραρχών ο διευθυντής ανέπτυσσε το έργο των Μεγάλων Πατέρων και απαγγέλλονταν σχετικά ποιήματα. Η σεμνή τελετή, που έκλεινε τόσους πόθους και υπέθαλπε τόσα κρυφά όνειρα, έδινε την ευκαιρία στους σκλάβους να εκφράσουν κάτω από τα θρησκευτικά τους σύμβολα, όλα τα εθνικά τους φρονήματα και ιδεώδη. Η τελετή έκλεινε με μιά δέηση πρός τον Ύψιστο από τα τρυφερά χείλη μαθητών και γονέων για την γρήγορη απελευθέρωση της σκλαβωμένης Θράκης.

2) Την καθιερωμένη από την Ελληνική Κοινότητα Γκιουμουλτζίνης εορτή του Αγίου Νέστορος

Στις 27 Οκτωβρίου του Αγίου Νέστορος, για να τιμήσουν τον μεγάλο ευεργέτη Νέστορα Τσανακλή εκκλησιάζονταν όλοι οι μαθητές, δάσκαλοι, καθηγητές, σχολικές εφορείες, κοινοτάρχες και γονείς. Μετά τη Θεία Λειτουργία, ακούονταν λόγος Πανηγυρικός για τη δράση και το ευεργετικό έργο του τιμώμενου.

3) Την ημέρα της ονομαστικής εορτής του Μητροπολίτου

Μετά τον εκκλησιασμό των μαθητών Ε και ΣΤ τάξης του Δημοτικού Σχολείου όλων των τάξεων του Σχολαρχείου και αργότερα του Ημιγυμνασίου και του διδακτικού προσωπικού, επισκέπτονταν ως ήσαν τον Σεβασμιώτατον στην Ιερά Μητρόπολη. Υπέβαλαν τις ευχές τους και προσφέρονταν από «εν λουκούμιον» σ' όλους τους μαθητές.

4) Την τελετήν των προφορικών εξετάσεων

Στα τέλη Ιουνίου μετά τη λήξη των μαθημάτων μαθητές και μαθήτριες ζούσαν τις πιο οδυνηρές στιγμές της μαθητικής των ζωής. Έπρεπε να εξετασθούν προφορικά σ' όλα τα μαθήματα ενώπιον των γονέων και κηδεμόνων, αφού κατά τη διάρκεια του Σχολικού έτους υποβάλλονταν και σε δύο (2) γραπτές δοκιμασίες μία (1) κατά εξάμηνο και έπαιρναν και έλεγχο προόδου μετά τη λήξη του Α΄ εξαμήνου. Η προφορική εξέταση γίνονταν δημόσια. Προσκεκλημένοι ήταν: Οι Τουρκικές Αρχές, ο Μητροπολίτης, ο Κοινοτάρχης, Σχολικές Εφορείες και γονείς και κηδεμόνες.

Πριν αρχίσει η προφορική εξέταση έπρεπε να γίνει η καθιερωμένη «Ιεροτελεστία». Χορωδία μαθητών έψαλλε Τροπάρια της Πεντηκοστής και ακολουθούσε η λογοδοσία της Διεύθυνσης. Η σκηρή ώρα της κρίσης φθάνει τόσο των μαθητών όσο και των διδασκάλων. Οι κριτές κάτω περίμεναν να δικάσουν και να καταδικάσουν. Πρώτο μάθημα για εξέταση ήταν τα Θρησκευτικά και ακολουθούσαν Ελληνικά, Μαθηματικά, Ιστορία, Τουρκικά, Γαλλικά κ.λ.π. Οι εξετάσεις διαρκούσαν δύο ολόκληρες ημέρες σε πρωινές και απογευματινές ώρες.

Για διάλειμμα ψάλλονταν μερικά άσματα. Στο τέλος γίνονταν η απονομή των ενδεικτικών και απολυτηρίων και βραβεύονταν ο «Αριστεύσας» κάθε τάξης με χρυσόδετο βιβλίο.

Το ίδιο χρονικό διάστημα γίνονταν και έκθεση εργοχείρων και ιχνογραφίας του Παρθεναγωγείου. Με τη λήξη των μαθημάτων κάθε σχολείο στον αυλόγυρό του έκανε και τις γυμναστικές επιδείξεις με σωματικές ασκήσεις και χορούς.

Ίσως το 1925 μετά την απελευθέρωση το Ελληνικό Κράτος κατάργησε τις προφορικές εξετάσεις ως αντιπαιδαγωγικές και παρέμεινε μέχρι

των ημερών μας η λήξη των μαθημάτων με σκέτς, απαγγελίες και τραγούδια.

Η απελευθέρωση του 1920 χάρισε στο μαθητόκοσμο της Θράκης και την εορτή της 25ης Μαρτίου. Ο πρώτος εορτασμός της μεγάλης αυτής μέρας ήταν άνευ προηγουμένου: Συγκινητικότατες εκδηλώσεις, ακράτητου ενθουσιασμού και χαράς έπειτα από την απαγγελία κάθε μικρού ή από το τέλος κάθε σκέτς, παρατεταμένα χειροκροτήματα, ακολουθούσαν κραυγές μέχρι δακρύων, θερμότατες ομιλίες, άσματα μαθητών και ακροατηρίου, αλαλαγμοί χαράς και ενθουσιασμού κατά τη διάρκεια παράστασης θεατρικής με ήρωες του '21.

Η εγγραφή των μαθητών κατά την Τουρκοκρατία

Διατάξεις του Υπουργείου Παιδείας του Ελληνικού Κράτους όριζαν τη διοίκηση και τη λειτουργία των σχολείων των Ελληνικών Κοινοτήτων στα Τουρκοκρατούμενα μέρη.

Η συντήρησή τους όμως στηρίζονταν στις δωρεές και προσφορές των πλουσίων του τόπου. Την οικονομική διαχείρηση των σχολείων είχε ο Μητροπολίτης και οι σχολικές εφορείες από επίλεκτα και σοβαρά πρόσωπα. Εκτός από το Μεγάλο Ευεργέτη της Παιδείας Νέστορα Τσανακλή αναφέρονται οι :Ιωάννης Ζωίδης, ο γαμβρός του ιατρός Λαμνίδης, ο Τελωνίδης, ο Σκουτέρης, ο οδοντίατρος Αυδής, ο Σακελλάριος, ο Χρηστίδης, ιατρός και άλλοι.

Το έτος 1908 ιδρύθηκε η Φιλανθρωπική αδελφότης «Η πρόνοια» με Πρόεδρο την ευγενεστάτη και μορφωμένη Αμαλία Στάλιου και Γραμματέα τη διευθύντρια του Παρθεναγωγείου Σοφία Αργυρίου. Σκοπός κύριος της Αδελφότητας ήταν η ενίσχυση της παιδείας Σχολείων και απόρων μαθητών. Οργάνωνε χορούς και τα έσοδα προσφέρονταν για την ενίσχυση της Παιδείας.

Οι εγγραφές γίνονταν στην Μητρόπολη· έπειτα οι Διευθυντές των σχολείων έπαιρναν τους καταλόγους των εγγραφέντων και κατόπιν κατάρτιζαν τα βαθμολόγια και τα μαθητολόγιά τους. Οι πολύ άποροι εγγράφονταν δωρεάν.

Ο Μητροπολίτης και οι σχολικοί έφοροι ασκούσαν μεγάλη επιρροή.

Απ' αυτούς εξαρτιόταν ο διορισμός ή η απόλυση των εκπαιδευτικών και η αμοιβή τους. Έτσι ήσαν δέσμιοι οι δάσκαλοι που φρόντιζαν φυσικά να συμβιβάζονται για να μη χάσουν το ψωμί τους.

Πολλές φορές οι σχολικοί έφοροι αιφνιδίαζαν την τάξη για να επιθεωρήσουν και να ελέγξουν την εργασία μαθητών και δασκάλων και έκριναν βέβαια με τον αντιπαιδαγωγικό τούτο τρόπο οι ανίδεοι τους

γνώστες. Οι απόφοιτοι και όσοι είχαν τα οικονομικά ανθηρά πήγαιναν για ανώτερες σπουδές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στην Αμερικανική Ροβέρτειο Σχολή Κων/πολης και στη Σμύρνη ακόμη.

Ποιος ο Κανονισμός του Σχολείου

Ο εκκλησιασμός μαθητών και προσωπικού ήταν υποχρεωτικός. Σχολική ενδυμασία ομοιόμορφη δεν υπήρχε ούτε για τα κορίτσια ούτε για τα αγόρια. Ήταν όμως υποχρεωμένοι οι άρρενες να φορούν στο κεφάλι ένα κάλυμμα που το είδος και το χρώμα δεν ήταν ορισμένο. Το πιο συνηθισμένο ήταν «Ο σκούφος» πλεκτός μάλλινος και σε χρώμα μπλε. Για την εξωσχολική συμπεριφορά των μαθητών ήταν ο «Παιδονόμος». Διορίζονταν και πληρώνονταν από την Μητρόπολη. Έτρεχε στους δρόμους με τη μαγκούρα στο χέρι μέρα και νύχτα. Έπιανε τους παραβάτες και τους ταραξίες. Τους έδερνε σκληρά και τους κατάγγειλε και στη Διεύθυνση του Σχολείου για να υποστούν και άλλα φοβερά και απάνθρωπα. Ο Παιδονόμος, άντρας γεροδεμένος και σκληρός ήταν ο φόβος και ο τρόμος των αδύνατων μαθητών. Στην τάξη ο μαθητής έπρεπε να κάθεται με σταυρωμένα τα χέρια πάνω στο θρανίο. Να μη ρωτά, να μη αμφιβάλλει.

Ποιες ποινές επιβάλλονταν

Κύρια σωματικές ποινές που τις χαρακτήριζαν σωφρονιστικές.

1) Ορθοστασία. Μέσα στη τάξη και με στραμμένο το πρόσωπο στον τοίχο.

2) Ραβδισμοί. Με τη βίτσα ή τη βέργα και το χάρακα στις μικρούλες παλάμες των παιδιών που πολλές φορές έσπαζαν και κοκκαλάκια. Ο πιο συνετός εκπαιδευτικός προτιμούσε τους γλωτούς των μαθητών του.

3) Το τράβηγμα των αυτιών. Με σαδιστική μανία.

4) Τα ραπίσματα. Στο πρόσωπο, στο κεφάλι που πολλές φορές προκαλούσαν βλάβη στην ακοή και στην όραση.

5) Το γονάτισμα στο δάπεδο και σε σπάνιες περιπτώσεις το γονάτισμα πάνω σε άμμο. Μαρτύριο μεσαιωνικό.

6) Η διαπόμπευση, η βαρύτερη ποινή για παιδικές εγκληματικές πράξεις (όπως τιμωρήθηκε ο Κρυστάλλης γιατί δώδεκα χρόνων φίλησε τη συμμαθήτριά του στη βρύση).

7) Η νηστεία, η ελαφρότερη ποινή των καιρών εκείνων. Αφού σχολούσαν τα άλλα παιδιά οι τιμωρούμενοι κρατιόντουσαν στη τάξη νηστικοί για μιά ή και δυο ώρες. Πολλές φορές κλείνονταν και στο υπόγειο του Σχολείου να τους φάνε τα ποντίκια.

Η τιμωρία και το είδος της εξαρτιόταν βέβαια από τη ψυχοσύνθεση και την παιδαγωγική κατάρτιση του εκπαιδευτικού· όμως ήταν πια χρέος, καθήκον του παλαιού δάσκαλου να τιμωρεί όσο πιο σκληρά μπορεί με το σύνθημα «Το ξύλο βγήκε απ' τον παράδεισο».

Κάνουμε γνωστό πως το υλικό όλο συγκεντρώθηκε κατά τα έτη 1955-1956 όταν ο αείμνηστος Γεώργιος Μαμέλης Γυμνασιάρχης τότε του Γυμνασίου Θηλέων ανέθεσε στη συγγραφέα, φιλόλογο την έρευνα αυτή. Με την εργασία είχα επισυνάψει αξιόλογες φωτογραφίες και προγράμματα σχολικά και εορτών όμως μετά το θάνατό του δεν γνωρίζω εάν σώζονται.

Δ. ΣΤΑΘΑΚΗ

Η ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Υφιστάμενη κατάσταση — Προοπτικές — Δυνατότητες επενδύσεων

Α. ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ

Το σταμάτημα της υποβάθμισης του δευτερογενή τομέα-βιομηχανία, βιοτεχνία, μεταποίηση, -και η δημιουργία των βάσεων για ένα ανταγωνιστικό και σύγχρονο βιομηχανικό σύστημα, αποτελεί τους κεντρικούς στόχους της βιομηχανικής-βιοτεχνικής ανάπτυξης που περιλαμβάνεται στο πενταετές πρόγραμμα 1983-1987.

Η στρατηγική του 5ετοῦς περιλαμβάνει τρεις κατευθύνσεις προτεραιοτήτων για συγκεκριμένους μεταποιητικούς κλάδους που θα αναπτυχθούν.

Η πρώτη αφορά κλάδους πολύ υψηλής τεχνολογίας-μικροηλεκτρονική, βιοτεχνολογία-κλάδους δηλαδή που αποτελούν τήν πρόκληση του μέλλοντος και την μοναδική δυνατότητα για οικονομική επιβίωση.

Η δεύτερη, αφορά κλάδους με σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης,-λεπτές κατασκευές, συστήματα μηχανών εργοστασίων, εξοικονόμηση ενέργειας, αεροναυπηγική κλπ. - που αποτελούν βασικό κορμό για οποιαδήποτε βιομηχανική ανάπτυξη.

Η τρίτη αφορά τους παραδοσιακούς κλάδους-κλωστοϋφαντουργίας, ενδύματα, υποδήματα, τρόφιμα κλπ.

Δύο λόγια για τις τρεις κλαδικές στρατηγικές-κατευθύνσεις που αναφέρονται στο τελευταίο πενταετές πρόγραμμα.

Για την πρώτη κατεύθυνση κλάδων υψηλής τεχνολογίας το πενταετές πρόγραμμα κάνει τις παρακάτω βασικές υποδείξεις για επενδύσεις.

Πρώτα-πρώτα πρέπει να προετοιμαστεί κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό, υψηλής εξειδίκευσης κύρια σε επιστημονικές γνώσεις, όχι όμως αποκλειστικά σε μεταπτυχιακό πανεπιστημιακό επίπεδο αλλά και σε χαμηλότερες βαθμίδες.

Στη συνέχεια δημιουργία ερευνητικής-τεχνολογικής υποδομής τόσο σε βασικές όσο και σε εφαρμοσμένες παραγωγικές γνώσεις.

Και τέλος δημιουργία παραγωγικών φορέων που θα ενισχυθούν για

συγκεκριμένες χρονικές περιόδους ώστε να αποκτήσουν τη δημιουργική ικανότητα χρήσης, απορρόφησης και προώθησης τεχνολογιών αιχμής.

Για τη δεύτερη κατεύθυνση κλαδικής στρατηγικής αναφέρεται στο πενταετές ότι ορισμένοι κλάδοι πρέπει να αυξήσουν το δυναμισμό τους στο εξωτερικό εμπόριο και να προωθήσουν την επιλεκτική βιομηχανική καθετοποίηση σε κεφαλαιουχικά και ενδιάμεσα αγαθά που αντιπροσωπεύουν το 36% των εισαγωγών της χώρας. Οι απαιτήσεις σε παραγωγικές γνώσεις για αυτή την κατεύθυνση κλαδικής στρατηγικής περιλαμβάνουν προηγμένη τεχνολογία αλλά σε μεγάλο βαθμό διεθνώς τυποποιημένη. Ένα μεγάλο μέρος αυτής της τεχνολογίας αφορά μηχανολογικές δραστηριότητες για προϊόντα όπου υπάρχει ή θα υπάρχει σημαντική εγχώρια αγορά. Για τους παραδοσιακούς κλάδους, η κλαδική στρατηγική, κατά το πενταετές, θα πρέπει να αποβλέπει στη βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Οι προτάσεις που γίνονται αφορούν την αύξηση της παραγωγής χωρίς νέες εγκαταστάσεις (μεγαλύτερη απασχόληση των υφιστάμενων εγκαταστάσεων με αύξηση των βαρδιών) την βελτίωση της παραγωγικότητας όλων των συντελεστών παραγωγής, την καλύτερη οργάνωση της παραγωγής (Management), την αναβάθμιση των προϊόντων και την ποιοτική εξειδίκευση απέναντι των εξαγωγικών απαιτήσεων του καιρού μας.

Οι εκτιμήσεις του πενταετούς τελειώνουν ως εξής: Οι τρεις κατηγορίες μέσο-οικονομικού προγραμματισμού για τη βιομηχανική-κλαδική πολιτική της χώρας (αμυντική πολιτική-εκσυγχρονισμού και αναβάθμισης κλάδων, επεκτατική πολιτική σε δυναμικούς κλάδους παραγωγικής και τεχνολογικής καθετοποίησης, ανάπτυξη τεχνολογιών αιχμής) δημιουργούν μακροοικονομικές επενδυτικές απαιτήσεις στη χρήση των διαθέσιμων πόρων. Οι απαιτήσεις αυτές προϋποθέτουν μια σταδιακή αύξηση μέχρι 50% περίπου των πόρων σε επενδύσεις παγίων κεφαλαίων στη βιομηχανία.

Η πολιτική άμεσης ενίσχυσης των επενδυτικών πρωτοβουλιών πηγάζει από την κατανόηση του γεγονότος ότι είναι αδύνατη η ουσιαστική αναβάθμιση των βιομηχανικών δραστηριοτήτων και η έξοδος από την κρίση, αν δεν ξεπεραστούν τα χαμηλά επενδυτικά επίπεδα της μεταπολεμικής περιόδου. Η πολιτική αυτή εκφράζεται με την επιδίωξη μεταβολής της σχέσης μεταξύ επενδύσεων στη μεταποίηση και ακαθάριστου εθνικού προϊόντος, από 3,18% στην περίοδο 1966-1980 σε 4-4,50% για την περίοδο 1983-1987.

Αυτά αφορούν τις γενικές κατευθύνσεις του πενταετούς για το σύνολο της χώρας. Υπάρχουν προτάσεις και στόχοι για την περιφέρεια της Θράκης για το μέλλον της μεταποίησης και για τις δυνατότητες ανάπτυξής της. Αναφέρεται ότι βραχυχρόνια παρουσιάζονται δυνατότητες για ανά-

πτυξη κυρίως γεωργικών βιομηχανιών και μακροχρόνια μπορεί να δημιουργηθεί και βαρειά βιομηχανία.

Στην εργασία αυτή θα γίνει αναφορά στο παρελθόν, παρόν και μέλλον της μεταποίησης της Θράκης έχοντας πάντα σαν άξονα αναφοράς το πενταετές πρόγραμμα.

Β. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Η Θράκη είναι περιφέρεια με βασικά χαρακτηριστικά αγροτικής περιοχής παρ' όλες τις κοινωνικές-οικονομικές ανακατατάξεις της τελευταίας 10ετίας.

Αυτό φαίνεται τόσο από τη διάρθρωση της απασχόλησης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στους τρεις τομείς της οικονομίας όσο και από τη διάρθρωση του ακαθάριστου περιφερειακού προϊόντος. Οι πίνακες που ακολουθούν δείχνουν τη διαχρονική εξέλιξη των δύο αυτών μακροοικονομικών μεγεθών.

Πίνακας 1

Διάρθρωση του Ο.Ε.Π. της Θράκης 1961,1971,1981 (επί τοις %)

	1961	*1971*	*1981*
Πρωτογενής τομέας	80,3	63,5	61,2
Δευτερογενής »	9,5	10,2	16,4
Τριτογενής »	11,2	20,3	22,4

Πηγή: ΥΠΑΘ-ΚΕΠΕ-ΕΣΥΕ

Πίνακας 2

Διάρθρωση του Α.Ε.Π Θράκης 1961,1971,1981

	1961	*1971*	*1981*
Πρωτογενής τομέας	61,2	59,8	54,2
Δευτερογενής »	8,4	11,2	16,1
Τριτογενής »	30,4	29,0	29,7

Πηγή: ΥΠΑΘ-ΚΕΠΕ

Η Θράκη χαρακτηρίζεται από τους εκτεταμένους φυσικούς πόρους που διαθέτει, το πλούσιο υπέδαφος, τις μεγάλες πεδινές εκτάσεις, το άφθονο υδάτινο δυναμικό, τους εκτεταμένους και σχετικά καλούς βοσκότοπους, αξιόλογα δάση και σημαντικές δυνατότητες αλιείας. Ο πληθυσμός είναι 345.220 - το 3,5% της χώρας - και είναι ο νεώτερος πληθυσμός της χώρας με αποτέλεσμα η συμμετοχή του πληθυσμού σε εργατικό δυναμικό να είναι από τις υψηλότερες. Το εργατικό δυναμικό της αποτελεί το 4,2 της χώρας ενώ οι άνεργοι εκτιμώνται σήμερα σε 2.500 περίπου (φανερή ανεργία όχι η συγκεκαλυμμένη).

Το ακαθάριστο προϊόν της εκτιμάται ότι αποτελεί περίπου το 2% του ΑΕΠ της χώρας με αποτέλεσμα το κατά κεφαλή εισόδημα να είναι το μικρότερο όλων των περιφερειών της χώρας, και να ισούται μόλις με το 55% του μέσου κατά κεφαλή εισοδήματος της χώρας.

Η απόκεντρη θέση της Θράκης σε σύγκριση με την λοιπή χώρα, η παραμεθόρια θέση της και η εφαρμογή μιας σωστής περιφερειακής αναπτυξιακής πολιτικής δεν επέτρεψαν την πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων της.

Στο κείμενο που ακολουθεί γίνεται ανάλυση του μεταποιητικού τομέα της Θράκης. Από τώρα τονίζεται ότι η ανάπτυξη της βιομηχανίας-βιοτεχνίας στη Θράκη είναι κατά βάση κινητροκίνητη. Δηλαδή η όποια προσέλκυση επενδυτικών κεφαλαίων στηρίχτηκε στην ύπαρξη ισχυρών οικονομικών κινήτρων και όχι αποτέλεσμα αξιοποίησης σε μεγάλο βαθμό κάποιων συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Άφθονη και φθηνή αγροτική παραγωγή υπήρξε ανέκαθεν, τα τελευταία χρόνια όμως άρχισε η αξιοποίησή της. Εκτός 4-5 κάπως αξιόλογων μονάδων, οι υπόλοιπες ήταν πολύ μικρές βιοτεχνίες-οικοτεχνίες με απασχόληση 1-3 ατόμων-κύρια των ιδιοκτητών, γιατί πρόκειται για καθαρά οικογενειακές επιχειρήσεις.

Γ. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Ακολουθεί μια σειρά πινακοποιημένων και μη στατιστικών στοιχείων που συνοδεύεται και από ανάλυση σε περιορισμένη βέβαια κλίμακα. (βλ. πιν. 3).

Από τα στοιχεία του πίνακα αυτού συμπεραίνουμε ότι επήλθε:
Αύξηση του αριθμού μονάδων κατά 15%.
Αύξηση της απασχόλησης κατά 52%.
Αύξηση της εγκατεστημένης ισχύος κατά 258%.
Η μέση απασχόληση κατά μονάδα το 1973 ήταν 2,57 άτομα, ενώ κατά το 1978 ήταν 3,38. Με άλλα λόγια η διάρθρωση μεγέθους εμφανίζεται μάλλον σταθερή, ή ελαφρώς βελτιωμένη.

Πίνακας 3

Διαχρονική εξέλιξη αριθμού μονάδων, απασχόλησης και εγκατεστημένης ισχύος.

	1973			1978		
Κλάδος-Κωδικός	Αριθμός	Απασ/ση	Ισχύς	Αριθμός	Απασ/ση	Ισχύς
Τρόφιμα κλπ (20)	557	1901	27135	557	3294	49257
Ποτά (21)	57	216	303	44	229	477
Καπνοβιομηχανία (22)	7	140	427	6	200	358
Κλωστοϋφαντουργία (23)	55	395	999	63	507	2656
Ενδύματα-Υποδήματα (24)	553	992	200	482	2099	1128
Ξυλουργεία (25)	575	1441	6755	557	1373	7969
Επιπλοποιΐα (26)	123	350	1535	243	688	2775
Μονάδες χαρτιού (27)	—	—	—	1	10	154
Εκτυπώσεις-εκδόσεις (28)	26	61	108	32	100	166
Δέρματα-Γουναρικά (29)	27	53	10	11	126	75
Μονάδες πλαστικών-Ελαστικών (30)	30	73	156	46	125	1225
Χημικές Βιομηχανίες (31)	3	7	10	8	25	158
Μονάδες παραγωγών πετρελαίου (32)		—	—	1	4	200
Μονάδες μη μεταλλικών ορυκτών (33).	113	515	4692	126	665	7132
Βασικές μεταλλουργικές μονάδες (34)	—	—	—	—	—	—
Κατασκευή τελικών προϊόντων από μέταλλο (35)	421	659	2201	558	930	2779
Κατασκευή μηχανών και συσκευών (36)	102	286	1159	144	296	1560
Κατασκευή ηλεκτρικών μηχανών (37)	51	82	17	101	199	606
Κατασκευή μεταφορικών μέσων (38)	281	595	1181	424	864	1115
Λοιπές βιομηχανίες (39)	80	92	37	79	129	92
ΣΥΝΟΛΟ	3.041	7.838	22.527	3.517	11.920	80.762

Πηγή: ΕΣΧΕ

Συνέχεια δίνονται στοιχεία για επενδύσεις ανάλογα με τους αναπτυξιακούς νόμους που ενισχύθηκαν.

Οι νόμοι κινήτρων, όπως προαναφέρθηκε, είναι αυτοί που προσέλκυσαν επενδύσεις στη Θράκη.

Από την 10ετία του 1950 μέχρι και το 1970 οι επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου (ιδιωτικές) ήταν ελάχιστες. Βάσει στοιχείων της ΥΠΑΒΕ και των Επιμελητηρίων Θράκης μέχρι το έτος 1970 οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου έφθασαν τα 66.292.000 δρχ. (τιμές κτήσης). Η διακλαδική κατανομή τους είχε ως εξής:

Πίνακας 4

Κλάδοι	*Ποσά*
20	40.100.000
21	5.500.000
22	5.450.000
23	3.600.000
24	990.000
Λοιποί	10.652.000
ΣΥΝΟΛΟ	66.692.000

Μετά το 1971 ψηφίστηκαν νόμοι για περιφερειακή βιομηχανική και οικονομική ανάπτυξη. Οι νόμοι αυτοί είναι: 1078/71, 1212/72, 1312/72 που χωρίζουν τη χώρα σε τρεις ζώνες Α,Β,Γ,Δ,Ε. Η Θράκη εντασσόταν στη ζώνη Δ μαζί με άλλες περιοχές της χώρας που είχαν σχετικά καλλίτερα συγκριτικά πλεονεκτήματα για βιομηχανικές εγκαταστάσεις, και έτσι προσέλκυσαν το σύνολο του κινητροκινητού επενδυτικού ενδιαφέροντος.

Με βάση τα κίνητρα των παραπάνω νόμων έγιναν στη Θράκη 6 αξιόλογες επενδύσεις και 13 μικρές βιοτεχνικές-οικοτεχνικές συνολικού ποσού επένδυσης σε τιμές κτήσεως 259.419.500 δρχ. Το 80% του ποσού αυτού αφορά μονάδες του κλάδου 20.

Η Θράκη σαν ειδική περιοχή ανάπτυξης, αντιμετωπίζεται για πρώτη φορά το 1976 με την ψήφιση του Ν.289/76. Η χώρα είχε χωριστεί σε πέντε ζώνες και η Θράκη με τα νησιά ανατολικού Αιγαίου αποτέλεσε την Ε΄ ζώνη. Τα κίνητρα φυσικά ήταν πολύ ενισχυμένα σε σχέση με τις λοιπές περιοχές και έτσι παρουσιάστηκε επενδυτικό ενδιαφέρον αυξημένο.

Τονίζεται όμως ότι ο προγραμματισμός στη περίπτωση του νόμου αυτού-σε μακροοικονομικό και μικροοικονομικό επίπεδο-λειτούργησε ελά-

χιστα, με αποτέλεσμα οι κινητροκίνητες αυτές επενδύσεις να σχετίζονται σε χαμηλό βαθμό με το περιφερειακό και εθνικό συγκριτικό πλεονέκτημα. Ο πίνακας που ακολουθεί δίνει στοιχεία για τις επενδύσεις που έγιναν με βάση τα κίνητρα του νόμου αυτού.

Πίνακας 5

Επενδύσεις Ν. 289/76 στη Θράκη. Περίοδος 1976-1982

Κλάδος	Αριθμός μονάδων	Ποσό επένδυσης	Απασχολούμενοι
20+21	58	1.684.154.000	760
22	5	990.961.000	343
23	7	189.917.000	213
24	35	843.882.000	1267
25	16	814.818.000	382
26	6	176.035.000	150
27+28	7	467.990.000	184
29	1	429.259.000	50
30	15	367.705.000	133
31	6	164.130.000	64
33	17	544.139.000	216
35	30	1.011.879.000	284
36+37	15	487.019.000	259
39	14	350.224.000	213
ΣΥΝΟΛΟ	232	8.521.356.000	4.516

Πηγή: ΥΠΑ-Μελετητής

Η κεφαλαιακή διάρθρωση των επενδύσεων αυτών καθώς και ορισμένα άλλα στοιχεία είχαν ως εξής:

— Ίδια κεφάλαια: 2.654.950.000 δρχ. ή ποσοστό 31%.

— Δανειακά κεφάλαια: 5.966.906.000 δρχ. ή ποσοστό 69%.

— Άμεσο δημοσιονομικό κόστος (Grants + Επιδοτήσεις τόκων): 5.485.000.000 δρχ.

— Έμμεσο δημοσιονομικό κόστος (Αυξημένες αποσβέσεις, φορολογικές εκπτώσεις, μειωμένο ΦΚΕ, επιδότηση ασφαλιστικών εισφορών): 1.550.000.000 δρχ.

Συνέχεια δίνονται στοιχεία για επενδύσεις ανάλογα με τους αναπτυξιακούς νόμους που ενισχύθηκαν.

Οι νόμοι κινήτρων, όπως προαναφέρθηκε, είναι αυτοί που προσέλκυσαν επενδύσεις στη Θράκη.

Από την 10ετία του 1950 μέχρι και το 1970 οι επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου (ιδιωτικές) ήταν ελάχιστες. Βάσει στοιχείων της ΥΠΑΒΕ και των Επιμελητηρίων Θράκης μέχρι το έτος 1970 οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου έφθασαν τα 66.292.000 δρχ. (τιμές κτήσης). Η διακλαδική κατανομή τους είχε ως εξής:

Πίνακας 4

Κλάδοι	*Ποσά*
20	40.100.000
21	5.500.000
22	5.450.000
23	3.600.000
24	990.000
Λοιποί	10.652.000
ΣΥΝΟΛΟ	66.692.000

Μετά το 1971 ψηφίστηκαν νόμοι για περιφερειακή βιομηχανική και οικονομική ανάπτυξη. Οι νόμοι αυτοί είναι: 1078/71, 1212/72, 1312/72 που χωρίζουν τη χώρα σε τρεις ζώνες Α,Β,Γ,Δ,Ε. Η Θράκη εντασσόταν στη ζώνη Δ μαζί με άλλες περιοχές της χώρας που είχαν σχετικά καλλίτερα συγκριτικά πλεονεκτήματα για βιομηχανικές εγκαταστάσεις, και έτσι προσέλκυσαν το σύνολο του κινητροκινητού επενδυτικού ενδιαφέροντος.

Με βάση τα κίνητρα των παραπάνω νόμων έγιναν στη Θράκη 6 αξιόλογες επενδύσεις και 13 μικρές βιοτεχνικές-οικοτεχνικές συνολικού ποσού επένδυσης σε τιμές κτήσεως 259.419.500 δρχ. Το 80% του ποσού αυτού αφορά μονάδες του κλάδου 20.

Η Θράκη σαν ειδική περιοχή ανάπτυξης, αντιμετωπίζεται για πρώτη φορά το 1976 με την ψήφιση του Ν.289/76. Η χώρα είχε χωριστεί σε πέντε ζώνες και η Θράκη με τα νησιά ανατολικού Αιγαίου αποτέλεσε την Ε΄ ζώνη. Τα κίνητρα φυσικά ήταν πολύ ενισχυμένα σε σχέση με τις λοιπές περιοχές και έτσι παρουσιάστηκε επενδυτικό ενδιαφέρον αυξημένο.

Τονίζεται όμως ότι ο προγραμματισμός στη περίπτωση του νόμου αυτού-σε μακροοικονομικό και μικροοικονομικό επίπεδο-λειτούργησε ελά-

χιστα, με αποτέλεσμα οι κινητροκίνητες αυτές επενδύσεις να σχετίζονται σε χαμηλό βαθμό με το περιφερειακό και εθνικό συγκριτικό πλεονέκτημα. Ο πίνακας που ακολουθεί δίνει στοιχεία για τις επενδύσεις που έγιναν με βάση τα κίνητρα του νόμου αυτού.

Πίνακας 5

Επενδύσεις Ν. 289/76 στη Θράκη. Περίοδος 1976-1982

Κλάδος	Αριθμός μονάδων	Ποσό επένδυσης	Απασχολούμενοι
20+21	58	1.684.154.000	760
22	5	990.961.000	343
23	7	189.917.000	213
24	35	843.882.000	1267
25	16	814.818.000	382
26	6	176.035.000	150
27+28	7	467.990.000	184
29	1	429.259.000	50
30	15	367.705.000	133
31	6	164.130.000	64
33	17	544.139.000	216
35	30	1.011.879.000	284
36+37	15	487.019.000	259
39	14	350.224.000	213
ΣΥΝΟΛΟ	232	8.521.356.000	4.516

Πηγή: ΥΠΑ-Μελετητής

Η κεφαλαιακή διάρθρωση των επενδύσεων αυτών καθώς και ορισμένα άλλα στοιχεία είχαν ως εξής:

— Ίδια κεφάλαια: 2.654.950.000 δρχ. ή ποσοστό 31%.

— Δανειακά κεφάλαια: 5.966.906.000 δρχ. ή ποσοστό 69%.

— Άμεσο δημοσιονομικό κόστος (Grants + Επιδοτήσεις τόκων): 5.485.000.000 δρχ.

— Έμμεσο δημοσιονομικό κόστος (Αυξημένες αποσβέσεις, φορολογικές εκπτώσεις, μειωμένο ΦΚΕ, επιδότηση ασφαλιστικών εισφορών): 1.550.000.000 δρχ.

— Το συναλλαγματικό κόστος έφθασε: Τα 3.156.000.000 δρχ. (μέχρι 31-6-1982).

Στη συνέχεια έχουμε επενδύσεις με βάση τα κίνητρα του Ν.849/78. Στη Θράκη έγιναν 4 επενδύσεις με συνολικό ύψος επένδυσης 1.013.000.000 δρχ. και δημιουργία 453 θέσεων απασχόλησης. Τα άτοκα δάνεια του δημοσίου ανήλθαν σε 355.000.000 δρχ., τα τραπεζικά δάνεια σε 323.000.000 δρχ. και η συμμετοχή των φορέων σε 334.290.000 δρχ.

Τέλος ερχόμαστε στους Νόμους 1116/81 και 1262/82. Εξετάζονται από κοινού γιατί όλες σχεδόν οι επενδύσεις που είχαν αίτηση για υπαγωγή στο Ν. 1116/81 υλοποιήθηκαν ή εξετάστηκαν με βάση τα κίνητρα του Ν. 1262/82.

(Με το Ν.1116/81 στη Θράκη υλοποιήθηκαν 4 επενδύσεις).

Πίνακας 6

Επενδύσεις Ν. 1262/82 που εγκρίθηκαν
(Άσχετα αν υλοποιηθούν ή όχι μέχρι 31-7-83).

Κλάδος	Αριθμός	Ποσό Επένδυσης	Απασχόληση
01	4	68.120.000	19
02	4	64.771.488	18
20	27	807.269.000	273
21	3	173.750.000	52
22	1	25.000.000	58
23	7	135.184.590	139
24	3	184.950.000	211
25	3	82.130.000	78
26	4	46.577.000	38
27	1	133.000.000	38
28	2	31.900.000	17
29	1	134.000.000	90
30	7	319.000.000	248
31	3	130.950.000	40
33	1	135.000.000	10
35	16	831.868.000	482
37	1	165.230.000	192
39	1	52.000.000	16
72	11	319.600.000	39
ΣΥΝΟΛΟ	100	3.840.650.903	2.058

Η κεφαλαιακή διάρθρωση των επενδύσεων αυτών καθώς και ορισμένα άλλα στοιχεία έχουν ως εξής:

Ίδια κεφάλαια: 591.460.100 δρχ. ή ποσοστό 15,4%.

Δανειακά κεφάλαια: 2.073.470.803 δρχ. ή ποσοστό 52,3%.

Επιχορήγηση Δημοσίου 1.175.720.000 δρχ. ή ποσοστό 32,3%

Επιδοτήσεις τόκων: 710.600.000 δρχ. (Βιομηχανικά δάνεια 18,5%, βιοτεχνικά 14,5%).

Συναλλαγματικό κόστος: 1.634.150.100 δρχ.

Συνολικό δημοσιονομικό κόστος (εκτός αυξημένων αποσβέσεων): 2. 186.320.000 δρχ.

Εδώ τελειώσαμε με την εξέλιξη των επενδύσεων στην Θράκη. Σα κύρια παρατήρηση αναφέρεται ότι η συσσώρευση βιομηχανικού κεφαλαίου κινήθηκε γενικά σε χαμηλά επίπεδα μέχρι το 1976. Μετά το 1976 έχουμε απότομη αύξηση, η οποία βέβαια συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Βασικά χαρακτηριστικά του συνόλου των μεταποιητικών μονάδων Θράκης

Τα χαρακτηριστικά που δίνονται παρακάτω δίνουν μια εικόνα για την διάρθρωση, τον παραγωγικό προσανατολισμό, τις εξαγωγές, την παραγωγή και παραγωγικότητα των κυριώτερων μονάδων της Θράκης. Σημειώνουμε ότι τα στοιχεία που ακολουθούν έχουν συγκεντρωθεί με ερωτηματολόγια και έτσι έχουμε αρκετές επιφυλάξεις για την ακρίβειά τους.

α. Κατανομή μονάδων Θράκης με βάση το πάγιο κεφάλαιο

Πίνακας 7

Τάξη μεγέθους	Αριθμός	Συχνότητα	Επενδυθέν ποσό	Μέσο ύψος επένδυσης
0 — 5.000.000	88	29,3	168.564.000	1.915.500
5.001.000 — 10.000.000	52	17,5	288.620.800	5.550.400
10.001.000 — 20.000.000	59	20,5	755.247.200	12.800.800
20.001.000 — 50.000.000	55	19,0	1.496.610.450	27.200.190
50.001.000 — 100.000.000	23	7,0	1.574.350.000	68.450.000
100.001.000 — 200.000.000	15	5,0	1.894.650.000	126.310.000
200.001.000 — 500.000.000	2	0,7	626.800.000	313.400.000
Άνω 500.000.000	3	1,0	1.945.323.000	648.441.000
ΣΥΝΟΛΟ	294	100,0	8.730.165.450	29.694.440

Πηγή: Ερωτηματολόγια (αφορά τις πιο σημαντικές μονάδες της Θράκης).

Η διακύμανση της κατανομής είναι 4.54 και η τυπική απόκλιση 2.15, είναι τιμές χαμηλές, γεγονός που σημαίνει ότι γύρω από τη μέση επένδυση υπάρχει αρκετή ομοιομορφία.

β. Διάρθρωση παγίων κεφαλαίων

Βάσει των συγκεντρωθέντων στοιχείων 44,3% των πραγματοποιηθεισών ακαθαρίστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου αφορά βιομηχανοστάσια και γήπεδα, 43,2% αφορά μηχανήματα και εξοπλισμό και 12,5% τα υπόλοιπα πάγια (μεταφορικά μέσα, έπιπλα κ.λ.π.). Η σύνθεση αυτή αναφέρεται σε τιμές κτήσεως χωρίς να αφαιρεθούν οι αποσβέσεις. Ίσως η σύνθεση αυτή να μη αντανακλά πλήρως την πραγματικότητα γιατί αρκετές μονάδες δεν συμπλήρωσαν ακόμη τον εξοπλισμό τους. Τέλος η σύνθεση αυτή αποτελεί μέσο όρο όλων των κλάδων, ενώ υπάρχουν αρκετές διακλαδικές διαφορές.

γ. Σύνθεση κεφαλαίων

Η σχέση ίδιων προς ξένα κεφάλαια για το σύνολο των μονάδων είναι 1:1,92, ενώ υπάρχουν σημαντικές διακλαδικές διαφορές. Η σχέση αυτή επηρεάστηκε καθοριστικά από την εφαρμογή του Ν 289/76 που προέβλεπε συμμετοχή του φορέα κατά 15% το ελάχιστο, με τελική διαμόρφωση 31% ίδια κεφάλαια και 69% δανειακά.

Η έμμεση κρατική συμμετοχή στο μετοχικό κεφάλαιο μεταποιητικών μονάδων της Θράκης είναι σημαντική, βασική στο κλάδο γεωργικών Βιομηχανιών (εκτός των ζαχαρουργείων).

δ. Βαθμός παγιοποίησης κεφαλαίων

Ο βαθμός αυτός αποτελεί λόγο παγίων προς συνολικά κεφάλαια, και ισούται με 37,9%. Ο βαθμός αυτός είναι ελαφρώς ανώτερος του μέσου όρου της χώρας. Οφείλεται όμως στο ότι μεγάλο μέρος των μονάδων τώρα ξεκίνησε τις εργασίες και δεν έχει μεγάλη διόγκωση των κυκλοφοριακών. Οι δείκτες αυτοί βγήκαν από στοιχεία ερωτηματολογίων και όχι, όπως πρέπει κανονικά, από ισολογισμούς και πιθανόν η αξιοπιστία τους να είναι συζητήσιμη.

ε. Βαθμός έντασης κεφαλαίου

Ο βαθμός αυτός μετράται σα πάγια επενδυθέντα κεφάλαια ανά απασχολούμενο και δίνει μέσο όρο για όλους τους κλάδους 1.415.000 δρχ., και υστερεί του μέσου όρου της χώρας που είναι 1.200.000 δρχ. Αυτό

οφείλεται βασικά στο γεγονός ότι οι περισσότερες μονάδες δεν απασχολούν όλο το προσωπικό που πρέπει βάσει των δυνατοτήτων τους. Τονίζεται ότι τόσο ενδοκλαδικά όσο και διακλαδικά υπάρχουν σημαντικές διαφορές.

στ . Δείκτης έντασης τεχνολογίας

Ο δείκτης αυτός συσχετίζει τον παραγωγικό εξοπλισμό με τα βιομηχανοστάσια και δίνει έμμεσα και όχι βέβαια σαφώς, το βαθμό τεχνολογικής αιχμής. Σύμφωνα με τα στοιχεία των ερωτηματολογίων, ο δείκτης αυτός είναι περίπου 0,70, σχετικά ικανοποιητικός. Τονίζεται και πάλι ότι βρέθηκαν πολλές διακλαδικές διαφορές.

ζ. Βαθμός εξωστρέφειας

Ο δείκτης αυτός δείχνει το ποσοστό εξαγωγών σε σχέση με τη συνολική βιομηχανική παραγωγή. Η ακαθόριστη βιομηχανική παραγωγή κατά το 1982 έφθασε το 7.953.280.000 δρχ. ενώ οι εξαγωγές έφθασαν τα 1.937.320.000 δρχ. ή 24% (Για το 1980 ήταν 19,9% και για το 1981 ήταν 22%). Εξάγονται κύρια τρόφιμα-τοματοπολτός, κονσέρβες-έτοιμα ενδύματα, πλεκτά (παραγωγή με σύστημα διεθνούς υπεργολαβίας-Φασόν), χαρτιά υγείας κλπ.

Τα εξαγώγιμα προϊόντα είναι βασικά παραδοσιακά, με έντονο ελληνοελληνικό ανταγωνισμό στις εξαγωγές, χαμηλής πολυπλοκότητας και τεχνολογίας και μέσης προς χαμηλής προστιθέμενης αξίας. Οι χώρες που εξάγονται τα προϊόντα αυτά είναι κύρια οι Αραβικές, της ΕΟΚ και εν μέρει οι ανατολικοευρωπαϊκές.

η. Βαθμός καθετοποίησης της παραγωγής

Ο βαθμός αυτός σχετίζεται με την προστιθέμενη αξία γενικά, και δείχνει το βαθμό πολυπλοκότητας και τεχνολογικής αιχμής μιας παραγωγικής διαδικασίας. Εκτιμάται, αφαιρώντας από την αξία παραγωγής (σε τιμές πώλησης) το κόστος των χρησιμοποιηθέντων υλικών, καυσίμων, και τις περισσότερες από τις αγορασθείσες υπηρεσίες (τα αποθέματα προσαρμόζονται κατάλληλα).

Στον πίνακα που ακολουθεί (πιν. 8) δίνονται σχετικά στοιχεία:

Από τον πίνακα αυτό συμπεραίνεται ότι η συνολική προστιθέμενη αξία το 1979 έφθασε τα 770.345.610 δρχ. και το 1982 τα 1.821.301.120 δρχ.

Βάσει αυτών των στοιχείων μπορεί να εκτιμηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας-προστιθέμενη αξία ανά απασχολούμενο- που το 1979 ήταν 556.855 δρχ. και το 1982 έφθασε τις 694.520 δρχ. σε τρέχουσες μη αποπληθωρισμένες τιμές.

Πίνακας 8

Ακαθάριστη βιομηχανική παραγωγή στη Θράκη για τα έτη 1979-1982 (Τιμές τρέχουσες σε χιλιάδες δρχ.). — Προστιθέμενη αξία σε % της παραγωγής.

	Απόλυτες τιμές		Π.Α. το ποσοστό % της παραγωγής	
Κλάδος	1982	1979	1982	1979
20	2.034.400	1.179.312	17,5	16
21	201.110	100.809	25	24
22	394.320	41.164	20	15
23	515.270	390.547	26	26
24	894.320	501.221	36	36
25	724.210	226.346	32	32
26	285.120	75.260	44	44
27	1.050.100	16.965	34	32,5
28	95.400	68.701	60	56
30	214.060	43.544	34,5	31
31	50.400	3.589	44,5	42
33	428.520	390.937	37	37
34	—	10.608	—	18
35	693.310	565.108	18	16,5
36	55.200	6.346	41	39
37	198.800	28.429	42	37
38	68.300	35.205	40,5	39
39	50.440	32.715	28	26,5
ΣΥΝΟΛΟ	7.953.280	3.794.806	22,9	20,3

Πηγή: Ερωτηματολόγια ΥΠΑΘ — Ισολογισμοί επιχειρήσεων.

Με βάση αυτά τα δεδομένα πρέπει να υπήρχε μια μικρή βελτίωση στην παραγωγικότητα της εργασίας που πιθανόν να οφείλεται και στην καλλίτερη αξιοποίηση του εργοστασιακού δυναμικού λόγω της εμπειρίας που αποκτήθηκε στο μεταξύ. (Είναι γνωστό ότι οι βιομηχανίες που δημιουργούν την υψηλότερη κατά κεφαλή Π.Α. είναι οι τομείς έντασης κεφαλαίου - πετρελαιοειδή, χημικά - ενώ αυτές που δημιουργούν λιγότερη

κατά κεφαλή Π.Α. είναι οι τομείς έντασης εργασίας όπως ενδύματα, υποδήματα κ.λ.π.).

θ. Βαθμός εξειδίκευσης της παραγωγής

Ο βαθμός αυτός θα μπορούσε εμπειρικά να μετρηθεί σαν αριθμός προϊόντων κατά ομοειδείς κλάδους. Από τα στοιχεία των ερωτηματολογίων διαπιστώνεται ότι ο βαθμός εξειδίκευσης είναι μέσος προς ικανοποιητικός -2 προϊόντα ανά μονάδα κλάδου. Δυνατότητες για εξειδίκευση προσφέρει η υπεργολαβία, διεθνής και εγχώρια, η οποία όμως δεν είναι και πολύ αναπτυγμένη. Λείπουν σχήματα οριζόντιας ή κάθετης διακλαδικής ή ενδοκλαδικής οργάνωσης, λείπουν μονάδες δορυφόροι ή τεχνικής υποστήριξης κ.λ.π.

Η υπεργολαβία είναι διαδομένη στον κλάδο ποτοποιΐας, κλωστοϋφαντουργίας, βαφείων-φινιριστηρίων, ετοίμων ενδυμάτων, υποδημάτων κλπ.

ι. Βαθμός κατανάλωσης ενέργειας

Επειδή οι ενεργειακές εισροές επηρεάζουν το κόστος παραγωγής κατά 1-15% και επιπλέον έχουν υψηλό έμμεσο συναλλαγματικό κόστος (import content) αξίζει να εξετάζεται η διάρθρωση της μεταποίησης από τη σκοπιά αυτή.

Γενικά οι μονάδες της Θράκης είναι χαμηλής έντασης ενεργειακών εισροών. Σχετικά ενεργειοβόρες μονάδες όπως, ανοδίωση αλουμινίου, κεραμοποιΐας, παστερίωση γάλακτος-τροφίμων, κλπ. είναι ελάχιστες.

Οι υπόλοιπες μονάδες είναι είτε έντασης εργασίας, είτε κεφαλαίου, χωρίς υψηλή δαπάνη καυσίμων. Η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας ήταν 8.338 MWH το 1971 ενώ το 1981 έφθασε τις 63.814 MWH. Η αύξηση αυτή δείχνει έμμεσα καί το μέγεθος της βιομηχανικής ανάπτυξης που συντελέστηκε την προηγούμενη 10ετία.

Πίνακας 9

Τάξη Μεγέθους	Χαρακτηρισμός Μεγέθους	Σχετική συχνότητα % 1979	1982	Παρατηρήσεις
0-9 άτομα	Μικρό μέγεθος	44	53	Στο σύνολο των μονά-
10-49 »	Μικρομεσαίο	31	33	δων επικρατούν μέγεθος
50-100 »	Μεσαίο	14	8	είναι 1-10 άτομα.
100 και άνω	Σχετικά μεγάλο μέγεθος	11	6	
ΣΥΝΟΛΟ		100	100	

ια. Διάρθρωση μονάδων βάσει της απασχόλησης

Η διάρθρωση μεγέθους με βάση την απασχόληση παρουσιάζει αρκετό ενδιαφέρον. Δίνονται στοιχεία για 100 μονάδες το 1979 και για 185 μονάδες το 1982 με χαρακτηριστικό το μέγεθος απασχόλησης (βλ. πιν. 9).

Δ. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία οι επενδύσεις που γίνονται σε μια περιοχή έχουν σημαντική θετική επίδραση στο εισόδημα των κατοίκων της.

Η μεταβολή του εισοδήματος δίνεται από το γνωστό τύπο Δ.Ε.= ΠχΔΙ. Όπου ΔΕ = μεταβολή εισοδήματος, Π = πολλαπλασιαστής που δίνεται από τον Τύπο 1/S όπου S= οριακή ροπή για αποταμίευση (Marginal Propensity Save) και ΔΙ= μεταβολή του ποσού επενδύσεων.

Σύμφωνα με στοιχεία που διαθέτουμε, μέχρι τέλους του 1982 οι επενδύσεις στη μεταποίηση έφθασαν τα 9.015.500.000 δρχ. και αύξησαν το εισόδημα της Θράκης κατά 36.062.000.000 δρχ. μέσα σε 7 χρόνια. (Βγήκε από τον παραπάνω τύπο).

Έγιναν οι εξής παραδοχές:

1. Ότι η οριακή ροπή για αποταμίευση είναι 25%.
2. Ότι οι δαπάνες για επενδύσεις πραγματοποιήθηκαν κατά 50% μέσα στη Θράκη.

Έτσι έχουμε ετήσια αύξηση της τάξης των 2.575.850.000 δρχ. Η αύξηση αυτή σημαίνει μία μεταβολή του κατά κεφαλή εισοδήματος κατά 8.607,4 δρχ. ή κατά 7,17% ποσοστιαία.

Ενδείξεις για τις επιδράσεις των επενδύσεων στο εισόδημα δίνει και η εξέλιξη των καταθέσεων στις τράπεζες. Ο πίνακας που ακολουθεί δίνει αυτές τις εξελίξεις σε τρέχουσες τιμές: (Αφορά όλη τη Θράκη).

Πίνακας 10

Έτος	Καταθέσεις σε δραχμές
1975	9.827.493.000
1976	13.221.216.000
1977	15.732.096.000
1978	19.838.921.000
1979	38.423.379.000
1980	50.417.680.000
1981	57.525.360.000
1982	61.228.209.000

Ε. ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Η υφιστάμενη κατάσταση, έστω και σε περιωρισμένη κλίμακα, αναλύθηκε στα προηγούμενα. Απ' όλα τα προηγούμενα φάνηκε καθαρά ότι σε μια περίοδο που παγκόσμια γίνονται προσπάθειες αναδιάρθρωσης του βιομηχανικού δυναμικού προς την κατεύθυνση νέων τεχνολογιών και προϊόντων, η ελληνική βιομηχανική συσσώρευση συγκεντρώθηκε (ακόμη και η κινητροκίνητη όπως αυτή της Θράκης) σε πεδία εξειδίκευσης με περιορισμένο δυναμικό, γλυστρώντας ταυτόχρονα προς δραστηριότητες και κλάδους παραδοσιακού χαρακτήρα (ελαφρά καταναλωτικά είδη, τυποποιημένη τεχνολογία, ένταση της εξειδικευμένης εργασίας). Το γλύστρημα αυτό σημαίνει, κατά κύριο λόγο, μια αποδυνάμωση των κλάδων που αποτελούν τη βάση ανεφοδιασμού της βιομηχανίας με ενδιάμεσα και κεφαλαιουχικά αγαθά. Έτσι η βιομηχανική ανάπτυξη και πορεία της Θράκης την τελευταία 7ετία ήταν στραμμένη προς μια προηγούμενη φάση ανάπτυξης.

Η κατεύθυνση των εξελίξεων είχε σα γνώρισμα τις κορεσμένες ευκαιρίες του παρελθόντος και όχι τις νέες απαιτήσεις του μέλλοντος. Έτσι λοιπόν σήμερα και η Θράκη (όπως και η λοιπή χώρα) βρίσκεται με μια πολύ περιορισμένη βιομηχανική υποδομή, με μικρές ανταγωνιστικές ικανότητες, με χαμηλή παραγωγικότητα και που αντιμετωπίζει σαφείς κινδύνους εκτόπισης και υποβιβασμού στον Εθνικό και διεθνή καταμερισμό της εργασίας.

Και το ερώτημα που προκύπτει είναι ποιος μπορεί να είναι ο ρόλος της Θράκης στη νέα στρατηγική για την βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας όπως αυτή διαφαίνεται μέσα από τους στόχους τους 5ετούς προγράμματος.

Φαίνεται ότι για τη Θράκη προσαρμόζουν καλλίτερα οι επιλογές κλαδικής στρατηγικής δύο και τρία, που αναφέρονται σε κλάδους με σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης και σε κλάδους παραδοσιακούς κυρίως τροφίμων, γεωργικών βιομηχανιών, ενδυμάτων και υποδημάτων.

Στη συνέχεια θα δοθούν στοιχεία για γενικές κατευθύνσεις κλαδικής βιομηχανικής πολιτικής που θα στηριχθούν στα εξής δεδομένα:

1. Στους στόχους του 5ετούς προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης της χώρας 1983-87.

2. Στην αναβάθμιση, ποσοτική και ποιοτική, της υφιστάμενης βιομηχανικής βάσης.

3. Στην καλλίτερη αξιοποίηση των φυσικών πόρων σε εκμεταλλεύσιμες ποσότητες.

4. Στην αξιοποίηση του υφιστάμενου εργατικού δυναμικού.

5. Στα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Θράκης σε εθνικό και διεθνές

επίπεδο για καλλίτερο καταμερισμό παραγωγής και εργασίας.

6. Στις δυνατότητες που υπάρχουν για ενδοκλαδική και διακλαδική συνεργασία σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο καθώς και τις δυνατότητες που προσφέρει η διεθνής υπεργολαβία.

Ακολουθείται η σειρά που υπάρχει στην κατάταξη των κλάδων από την ΕΣΥΕ.

ΚΛΑΔΟΣ 20: 1. Κλάδος Τροφίμων-Υποκλάδος κηπευτικών

Υπάρχει σήμερα μια σημαντική συνεταιριστική μονάδα στην Ξάνθη, και άλλες 3 μικρές βιοτεχνικού τύπου. Ίσως θα ήταν σκόπιμα να ιδρυθούν μονάδες διάφορες επεξεργασίας κηπευτικών στο Ν. Έβρου-περιοχή Ορεστιάδας-και στο Νομό Ροδόπης. Για τοματοπολτό, αποφλοιωμένα τοματάκια, αρακά, φασολάκια, πατάτα, αφυδατωμένα κηπευτικά τρόφιμα, μπορεί να υπάρξει ενδιαφέρον για τους δύο νομούς Έβρου, Ροδόπης αλλά με την προϋπόθεση οι φορείς να είναι συνεταιριστικοί.

2. Κλάδος τροφίμων-υποκλάδος κρέας-γάλα

Η Θράκη είναι από τις πιο κτηνοτροφικά ανεπτυγμένες περιφέρειες της χώρας. Διαθέτει σήμερα δύο σύγχρονα σφαγεία με γραμμές τυποποίησης, κρέατος, ζωοτροφών, αλλαντικών και μία μονάδα γάλακτος βιομηχανικού τύπου.

Εκτός αυτών των σύγχρονων εγκαταστάσεων, υπάρχουν πολλά μικρά δημοτικά και κοινοτικά σφαγεία που συνήθως δεν πληρούν απόλυτα τους όρους υγιεινής, και κατόπιν συνεννόησης με τις υπάρχουσες δύο υπό κρατικό έλεγχο μονάδες, θα μπορούσαν να κλείσουν. Η αγορά μετοχών και η απορρόφηση του μόνιμου προσωπικού τους θα αξιοποιούσε στον καλλίτερο βαθμό τις δύο αυτές βιομηχανικές μονάδες σφαγείων-κρέατος που τελικά ο σκοπός τους είναι αναπτυξιακός και όχι κερδοσκοπικός. Επενδύσεις για παραπέρα αξιοποίηση των παραπροϊόντων, υποπροϊόντων, ζωϊκών λιπών μπορούν να γίνουν μέσα στις μονάδες αυτές.

Υπάρχουν επίσης πολλά τυροκομεία, που ή θα πρέπει να κλείσουν ή να συγχωνευθούν σε ενιαίες μονάδες. Πάντως νέες εντελώς μονάδες προς το παρόν δεν συνίσταται να γίνουν. Το υπάρχον δυναμικό είναι αρκετό για την παραγόμενη πρώτη ύλη και η χωροταξική κατανομή επίσης ικανοποιητική.

Ίσως είναι ανάγκη να βελτιωθεί η υποδομή συγκέντρωσης του γάλακτος και θα πρέπει να γίνουν επενδύσεις στον τομέα αυτό από τις γαλακτοβιομηχανίες και βιοτεχνίες.

3. Άλλες γεωργικές βιομηχανίες

α. Αλευρόμυλοι:

Το υπάρχον δυναμικό είναι αρκετό για την κάλυψη των αναγκών της Θράκης και της χώρας. Ακόμη και στον τομέα αποθηκών η κατάσταση έχει βελτιωθεί και με τα υπάρχοντα προγράμματα συνεταιρισμών, ΚΥΔΕΠ, FEOGA, θα καλυφθούν οι αναγκές πλήρως και με καλή χωροταξική κατανομή. Άρα οι όποιες επενδύσεις θα πρέπει να κινηθούν σε εκσυγχρονισμούς για βελτίωση της ποιότητας και της παραγωγικότητας, ή ίσως στην παραγωγή νέων προϊόντων. Οι παλιοί μικροκυλινδρόμυλοι ή θα πρέπει να κλείσουν ή συνεννοούμενοι να εκσυγχρονιστούν.

β. Ζωοτροφές:

Μέχρι πριν λίγο τα δημητριακά της Θράκης ταξίδευαν 200-300 ΚΜ μακριά γινόταν ζωοτροφές και ξαναεπέστρεφαν. Ήδη όμως με τη βελτίωση της αποθηκευτικής υποδομής και τη δημιουργία του υπερσύγχρονου συνεταιριστικού εργοστασίου ζωοτροφών στο Πόρτο-Λάγος δυναμικότητας 100.000 τόννων ετήσια επιλύεται το πρόβλημα αυτό. Επενδύσεις για νέες μονάδες δεν απαιτούνται. Επιβάλλονται όμως εκσυγχρονισμοί στις υφιστάμενες βιοτεχνικές μονάδες.

γ. Ξηραντήρια δημητριακών καρπών:

Τα υφιστάμενα ξηραντήρια και τα υπό ίδρυση καλύπτουν πλήρως τις ανάγκες της Θράκης, ποσοτικά και χωροταξικά, και έτσι είναι περιττές νέες επενδύσεις.

ΚΛΑΔΟΣ 21: Κλάδος ποτών

Στα αεριούχα ποτά, οι νέες επενδύσεις πρέπει να στραφούν σε εκσυγχρονισμούς και βελτιώσεις των υφιστάμενων μονάδων και όχι στη δημιουργία νέων. Το ίδιο ισχύει και στα οινοπνευματώδη ποτά. Επενδύσεις μπορούν να γίνουν, κύρια από Δήμους, Κοινότητες ή Συνεταιρισμούς στην εμφιάλωση μεταλλικών νερών.

ΚΛΑΔΟΣ 22: Καπνά σε φύλλα και παραγωγή σιγαρέτων

Νέες επενδύσεις δεν συνιστώνται. Ίσως θα ήταν ενδιαφέρον να γίνουν ξηραντήρια εφ' όσον καλλιεργούνται αμερικάνικες ποικιλίες καπνού-Βιρτζίνια-που μπαίνουν στα χαρμάνια των ξενόφερτων τσιγάρων.

ΚΛΑΔΟΣ 23: Υφαντικές μονάδες

Επειδή ο κλάδος παρουσιάζει σημεία κορεσμού, σε πανελλήνια και παγκόσμια κλίμακα, φυσικά δεν συνιστώνται επενδύσεις για νέες μονάδες.

Είναι όμως επιτακτικότατη ανάγκη να εκσυγχρονιστούν οι υφιστάμενες μονάδες για βελτίωση της ποιότητας και παραγωγικότητας καθώς και μείωση του κόστους παραγωγής, σύμφωνα με τους στόχους του 5ετούς προγράμματος.

ΚΛΑΔΟΣ 24: Έτοιμα ενδύματα-είδη από ύφασμα-Υποδήματα

α) Έτοιμα ενδύματα: Σήμερα υπάρχει μια σημαντική δυναμική παρουσία στα έτοιμα ενδύματα και οι εξαγωγικές επιδόσεις των επιχειρήσεων είναι αξιόλογες. Αν σκεφθεί κανείς ότι ο κλάδος είναι έντασης εργασίας-συνήθως εργάζεται με το σύστημα υπεργολαβίας-και άντεξε τις μεγάλες αναπροσαρμογές μισθών προς τα πάνω, σημαίνει ότι διαθέτει αρκετές δυνατότητες. Νέες επενδύσεις κατ' αρχήν δεν συνιστώνται εκτός και αν εξασφαλίζονται μακροχρόνιες συμβάσεις εξαγωγών (5-10 χρόνια).

Οι υφιστάμενες όμως υγιείς μονάδες πρέπει να κάνουν επενδύσεις σε εκσυγχρονισμούς για αύξηση της παραγωγικότητας, μείωση του κόστους, ώστε να αντέξουν το διεθνή ανταγωνισμό. Πρέπει να ενταθεί η προσπάθεια για ποσοτική αύξηση και βελτίωση των όρων της διεθνούς υπεργολαβίας. Επενδύσεις του κλάδου με σκοπό την εγχώρια αγορά πρέπει να αποφευχθούν.

β. Υποδήματα: Και για τον κλάδο αυτό ισχύουν τα παραπάνω

γ. Υφασμάτινα είδη-δαντέλες κλπ. Ισχύουν περίπου τα ίδια. Ενδιαφέρον έχει η δημιουργία νέων σχεδίων, νέων ειδών για κατάκτηση πολλών αγορών του εξωτερικού.

Για τον κλάδο 24 που είναι, έντασης εργασίας-μέσης εξειδίκευσης, υπάρχουν προοπτικές για τη Θράκη ώστε να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας. Αυτό πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη στη χάραξη της περιφερειακής βιομηχανικής πολιτικής. Το άνεργο ή υποαπασχολούμενο δυναμικό μπορεί να αξιοποιηθεί σε μονάδες αυτού του κλάδου.

ΚΛΑΔΟΣ 25: Επεξεργασία ξύλου

Ο κλάδος θεωρείται απόλυτα κορεσμένος. Νέες επενδύσεις δεν συνιστώνται. Αντίθετα υπάρχουν προοπτικές για επενδύσεις σε εκσυγχρονισμούς των υφισταμένων μονάδων, ακόμη δε και συγχώνευση ή συνένωση σε κάποιο σχήμα των μικρών μονάδων. Η καθετοποίηση και ο βαθμός προστιθέμενης αξίας σήμερα είναι χαμηλού βαθμού και υπάρχουν περιθώρια επενδύσεων και πρός την κατεύθυνση αυτή.

ΚΛΑΔΟΣ 26: Επιπλοποιΐα

Ισχύουν ακριβώς τα ίδια. Αναφέρεται ότι για τους κλάδους αυτούς η εξεύρεση προσωπικού εξειδικευμένου είναι σχετικά εύκολη.

ΚΛΑΔΟΣ 27: Βιομηχανίες χάρτου

Ο κλάδος παρουσιάζει ενδιαφέρον για επενδύσεις. Σήμερα υφίστανται δύο μονάδες παραγωγής ειδών από χαρτί (οικιακής χρήσης, υγείας κλπ) που μπορούν με επενδύσεις εκσυγχρονισμού-καθετοποίησης, να αυξήσουν την παραγωγικότητα, την Π.Α., να βελτιώσουν την ποσότητα και να παράγουν νέα προϊόντα που ζητούνται από την αγορά. Άλλοι τομείς με ενδιαφέρον είναι η αξιοποίηση του αχύρου, η παραγωγή χαρτοκιβωτίου κ.λ.π. ειδών συσκευασίας.

ΚΛΑΔΟΣ 29: Βιομηχανίες δέρματος

Υπάρχουν σήμερα δύο αξιόλογες μονάδες, 1 αναγέννησης δέρματος στην Κομοτηνή και 1 επεξεργασίας δερμάτων μικρών ζώων. Στον τομέα αυτό υπάρχουν ευκαιρίες για επενδύσεις, αλλά να βασίζονται κύρια σε μετεγκατάσταση βυρσοδεψείων από το λεκανοπέδιο Αττικής, ώστε αφ' ενός το εργοστασιακό δυναμικό να μην αυξηθεί, αφετέρου να γίνουν σύγχρονες μονάδες του κλάδου που θα προστατεύουν και το περιβάλλον. Η Θράκη παράγει αρκετά δέρματα και το γεγονός αυτό είναι σημαντικό στη λήψη αποφάσεων για τη θέση εγκατάστασης τέτοιας μονάδας.

ΚΛΑΔΟΣ 30: Βιομηχανίες πλαστικών ειδών

Δεν συνιστώνται νέες επενδύσεις για κατασκευή παραδοσιακών προϊόντων (σακούλες, σάκοι οικιακής χρήσης, πλαστικοί σωλήνες). Αντίθετα υπάρχουν ευκαιρίες για επενδύσεις σε είδη που εισάγονται και για εκσυγχρονισμούς-βελτιστοποιήσεις των υφισταμένων μονάδων.

ΚΛΑΔΟΣ 31: Χημικές Βιομηχανίες

Στον κλάδο αυτό υπάρχουν ευκαιρίες για επενδύσεις σε αρκετά αντικείμενα, όπως γεωργικά φάρμακα, κόλλες, πρώτες ύλες για εκρηκτικά, αιθέρια έλαια και χρώματα κλπ. Βέβαια μπορούν να γίνουν επενδύσεις και σε αντικείμενα υψηλότερης τεχνολογίας όπως κατασκευή φωτογραφικού φιλμ και χάρτου, χαρτιού ηλιοτυπίας-φωτοαντιγράφου, καλλυντικού υψηλής ποιότητας κλπ. Οι επενδύσεις αυτές ίσως συναντήσουν κάποια προβλήματα εξειδικευμένου προσωπικού. Ίσως όμως με την ψήφιση νομοσχεδίου για την κινητικότητα τεχνικού προσωπικού να επιλυθεί το πρόβλημα αυτό.

Η υπάρχουσα βάση είναι πολύ ελλιπής και είναι προσανατολισμένη στην παραγωγή χρωμάτων, βερνικιών από έτοιμες πρώτες ύλες, ήτοι είναι μονάδες χαμηλής Π.Α.

ΚΛΑΔΟΣ 32: Κατασκευή προϊόντων από μη μεταλλικά ορυκτά

Εδώ η κατάσταση παρουσιάζεται διαφορετική κατά αντικείμενο.

Ο κλάδος κεραμοποιείων και ειδών από τσιμέντο εμφανίζει σημαντικό βαθμό κορεσμού και βασικά πρέπει να αποφευχθούν νέες επενδύσεις. Το ίδιο ισχύει και για την υαλουργία. Επενδύσεις μπορούν να γίνουν στον τομέα ασβεστοποιΐας, γύψου, πορσελάνης υψηλής ποιότητας, υλικά οικοδομών από οξύμαχα υλικά κλπ.

Βέβαια και σ' αυτή τη περίπτωση ισχύει η γενική άποψη ότι, απαντώνται σε αρκετές από τις υφιστάμενες μονάδες επενδύσεις για καθετοποιήσεις και εκσυγχρονισμούς.

ΚΛΑΔΟΣ 33: Βασικές μεταλλουργικές μονάδες

Η σκοπιμότητα των επενδύσεων αυτών συνδέεται στενά με την αξιοποίηση του ορυκτού πλούτου της χώρας μας. Σήμερα υφίσταται μια μονάδα εμπλουτισμού σιδηρούχων μεταλλευμάτων στην Κίρκη. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατασκευή χαλυβουργείων εφ' όσον προκριθεί η ίδρυση διαλυτηρίων πλοίων. Οι συνεχιζόμενες έρευνες από το ΙΓΜΕ ίσως δώσουν ευκαιρίες για επενδύσεις στον κλάδο.

ΚΛΑΔΟΣ 34: Κατασκευή τελικών προϊόντων από μέταλλο

Στον κλάδο αυτό περιλαμβάνονται αντικείμενα και είδη με σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης, λεπτές κατασκευές, εργαλεία ακριβείας, εργαλειομηχανές κλπ. Αποτελούν τη δεύτερη κατεύθυνση της κλαδικής στρατηγικής για την ελληνική βιομηχανία και είναι κλάδοι που μπορεί να διαδραματίσει ρόλο και η Θράκη.

Σήμερα υφίστανται αρκετές μονάδες του κλάδου αυτού στη Θράκη, πλην όμως δεν κατασκευάζουν σύνθετα-πολύπλοκα προϊόντα υψηλής σχετικά τεχνολογίας και προστιθέμενης αξίας. Υπάρχουν επομένως αρκετές ευκαιρίες για επενδύσεις στο αντικείμενο αυτό είτε για εκσυγχρονισμόκαθετοποίηση των υφιστάμενων μονάδων, είτε στη δημιουργία εντελώς νέων μονάδων. Πρέπει να αποφευχθούν επενδύσεις σε αντικείμενα όπως σιδηροσωλήνες, προφίλς Αλουμινίου, σύρματα, αλυσίδες, κουφώματα μεταλλικά και αλουμινίου κλπ.

ΚΛΑΔΟΣ 35: Κατασκευή μηχανών και συσκευών. (Εκτός μεταφορικών μέσων)

Και στον κλάδο αυτό ισχύει ό,τι και για τον 34. Τομείς που μπορούν να γίνουν επενδύσεις είναι η κατασκευή μηχανημάτων πολύπλοκων για τη γεωργία και κτηνοτροφία, παραγωγή μηχανημάτων για την παρασκευή ειδών διατροφής, κατασκευή μηχανημάτων επεξεργασίας ξύλου-μετάλλου,

κατασκευή αντλιών, ψεκαστήρων υψηλής πίεσης, κατασκευή μηχανών γραφείου, πλαστίγγων-ζυγών ακριβείας, μηχανουργεία κατασκευής-επισκευής εργοστασιακού εξοπλισμού για τεχνική υποστήριξη της λοιπής βιομηχανίας, κατασκευή μηχανών θάλασσας κλπ.

ΚΛΑΔΟΣ 36: Κατασκευή ηλεκτρικών μηχανών και συσκευών

Και στον κλάδο αυτό περιλαμβάνονται ορισμένα αντικείμενα που μπορούν να τραβήξουν το ενδιαφέρον επενδυτών χωρίς να δημιουργηθούν προβλήματα εξειδικευμένου προσωπικού ή τεχνικά στη διαδικασία παραγωγής. Σα τέτοια αντικείμενα αναφέρονται, η κατασκευή ηλεκτροκινητήρων, ηλεκτρογεννητριών, μετασχηματιστών, ανορθωτών, μηχανήματα συγκόλλησης μετάλλων (ηλεκτροκολλήσεις), κατασκευή τηλεπικοινωνιακών υλικών, κατασκευή ηλεκτρικών επιστημονικών και τεχνικών συσκευών και οργάνων. Πρέπει να αποφευχθούν επενδύσεις στον τομέα κατασκευής ηλεκτρικών συσκευών οικιακής και επαγγελματικής χρήσης. Όπως φάνηκε παραπάνω, στον κλάδο αυτό συνιστώνται και ηλεκτρονικές κατασκευές αρκετά τυποποιημένης τεχνολογίας (έτοιμα ολοκληρωμένα κυκλώματα για εφαρμογές), όχι βέβαια επενδύσεις σε τομείς μικροηλεκτρονικής. Τέλος επισημαίνεται ότι η ύπαρξη αρκετού εργατικού δυναμικού εξασφαλίζει προϋποθέσεις για κατασκευή με υπεργολαβία αντικειμένων διαφόρων μεγάλων εταιρειών.

ΣΤ. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΚΙΝΗΤΡΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ειδική αναφορά για τα κίνητρα που ισχύουν για τη Θράκη

Κρίθηκε σκόπιμο να γίνει μια συνοπτική παρουσίαση των κινήτρων για τη περιφερειακή και βιομηχανική ανάπτυξη ώστε να φανεί καλλίτερα το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε η υπάρχουσα βιομηχανία της Θράκης.

Η πολιτεία για να ενισχύσει την επαρχιακή βιομηχανία ψήφισε κατά καιρούς διάφορους νόμους. Άλλοι απ' αυτούς είχαν θετικές επιπτώσεις στη χωροταξική διασπορά και διάρθρωση των βιομηχανιών, και άλλοι αρνητικές.

α) Ο Ν. 2176/1952 «Περί προστασίας της επαρχιακής βιομηχανίας» συνετέλεσε πάρα πολύ στην ανάπτυξη της βιομηχανίας των περιφερειών.

Δυστυχώς όμως δεν προέβλεπε καμμιά ειδική μεταχείρηση για ορισμένες ακριτικές περιοχές, όπως η Θράκη, που έχουν πολλές εξωτερικές αντιοικονομίες, με αποτέλεσμα πολύ λίγα κεφάλαια να επενδυθούν.

Ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε από τους νόμους

2901/1954 και 3213/1955. Επί πλέον απαγόρευσε την ίδρυση νέων μονάδων στο λεκανοπέδιο της Αττικής.

β) Το Β.Δ 416/1963 καθόρισε με λεπτομέρεια τις επιχειρήσεις εκείνες που για την ίδρυση ή επέκτασή τους μπορούσε να χορηγήσει άδεια σκοπιμότητας ο Υπουργός Βόρειας Ελλάδας ή ο Νομάρχης. Το Β.Δ. αυτό έκανε την αρχή για την αποκέντρωση αρμοδιοτήτων που αφορούσαν την βιομηχανία.

Τροποποιήθηκε με το Β.Δ. 199/1964.

γ) Ο Ν. 4458/1965 «Περί Βιομηχανικών περιοχών» ανέθεσε στην ΕΤΒΑ την οργάνωση των βιομηχανικών περιοχών της χώρας και έτσι τέθηκαν οι βάσεις για μια οργανωμένη ανάπτυξη της επαρχιακής βιομηχανίας.

Το τι σημαίνουν τα παραπάνω, μας το λέει εύγλωττα η βιομηχανική περιοχή Κομοτηνής. Με το σύστημα των βιομηχανικών περιοχών εξουδετερώθηκαν στο μέγιστο δυνατό οι εξωτερικές αντιοικονομίες και μειώθηκε το χωροταξικό κόστος εγκατάστασης. Έτσι οδηγήθηκαν επενδυτικά κεφάλαια σε περιφέρειες με βιομηχανικές περιοχές που ίδρυσε η ΕΤΒΑ, που αλλιώς θα κατευθυνόταν πιθανόν στα μεγάλα αστικά κέντρα Αθηνών και Θεσ/νίκης.

δ) Το Ν.Δ 1078/1971 «Περί λήψεως φορολογικών και άλλων τινών, μέτρων πρός ενίσχυση της περιφερειακής αναπτύξεως» διαχώρισε τη χώρα σε 3 ζώνες ανάπτυξης, Α,Β,Γ, με διαφορετικά κίνητρα για κάθε ζώνη.

Η Θράκη ήταν στη ζώνη Γ, μαζί με άλλες περιοχές, που διέθεταν συγκριτικό πλεονέκτημα και έτσι οι ωφέλειες από το νόμο ήταν ελάχιστες.

Πρέπει να αναφερθεί ότι το Ν.Δ δεν έκανε διάκριση μεταξύ των κλάδων ώστε να γίνει εκμετάλλευση του πλεονεκτήματος κάθε περιοχής για την ανάπτυξη εκείνων των κλάδων που ευνοούνται από τα πλεονέκτηματα:

Τα σπουδαιότερα κίνητρά του είναι:

Εκπτώσεις από τα καθαρά κέρδη για σχηματισμό κεφαλαίου κινήσεως και την διενέργεια νέων επενδύσεων από την συσσώρευση των αφορολόγητων κερδών.

Για την περιοχή Γ όπου και η Θράκη, τα ανωτέρω ποσοστά εκπτώσεων ορίσθηκαν σε 20% των κερδών για σχηματισμό του κεφαλαίου κινήσεως και σε 100% για αποθεματοποίηση και διενέργεια νέων επενδύσεων.

ε) Το Ν.Δ 1212/1972 «Περί συμπληρώσεως και αντικαταστάσεως ενίων φορολογικών διατάξεων» τροποποίησε το Ν.Δ 1078/1971 ως προς

την προσαύξηση των συντελεστών των τακτικών αποσβέσεων των παγίων στοιχείων.

Καμμιά διαφοροποίηση κινήτρων δεν προβλέπεται εντός της ζώνης Γ για προβληματικές περιφέρειες, όπως η Θράκη.

στ) Το Ν.Δ 1312/1972 «Περί νέων μέτρων πρός ενίσχυση της περιφερειακής αναπτύξεως» τροποποίησε και συμπλήρωσε τα Ν.Δ 1078/71 και 1212/72.

Οι ζώνες έγιναν 4, ήτοι Α,Β,Γ,Δ. Η Θράκη υπάχτηκε στη Δ περιοχή που επίσης ανήκουν περιοχές με συγκριτικό πλεονέκτημα για βιομηχανική εγκατάσταση, και έτσι τα αποτελέσματα γι' αυτήν είναι και πάλι πενιχρά. Τα σπουδαιότερα κίνητρά του είναι.

1. Εκπτώσεις από τα καθαρά κέρδη.
2. Επιδότηση του επιτοκίου των συναφθέντων δανείων.
3. Ορισμένες άλλες διευκολύνσεις.

ζ) Ο Ν. 289/1976 «Περί παροχής κινήτρων για την ανάπτυξη παραμεθορίων περιοχών και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων» χώρισε την επικράτεια σε 5 ζώνες.

Η Ε ζώνη περιελάμβανε τις πλέον ακριτικές και προβληματικές περιοχές.

Έτσι η περιφέρεια της Θράκης για πρώτη φορά ξεχώρισε από άλλες περιφέρειες ως προς τα κίνητρα για την εκβιομηχάνιση. Η διαφοροποίηση των κινήτρων είχε σχετικά καλά αποτελέσματα αφού μέσα σε μια 6ετία δημιουργήθηκαν 250 νέες επιχειρήσεις με ύψος επενδύσεως 8.500.000 δρχ. και συνολική απασχόληση 4.300 άτομα.

Τα κίνητρα του νόμου συνοπτικά ήταν:

1. Επιδότηση των κτιρίων των βιομηχανοστασίων μέχρις 40% του κόστους και πάντως έως 400 δρχ/Μ3 όγκου κτίσματος.

2. Επιδότηση του επιτοκίου του συναφθέντος δανείου με 7,5%, μονάδες (10,5% 1-1-80).

3. Έκπτωση από τα καθαρά κέρδη σωρρευτικά 175,0% του ύψους επενδύσεως. (150% επί του ποσού επένδυσης και 25% για κεφάλαια κινήσεως).

4. Προσαύξηση των συντελεστών των τακτικών αποσβέσεων των παγίων στοιχείων κατά 100%, 150%, 200% ανάλογα για 1,2,3 βάρδιες λειτουργίας.

5. Μείωση του Φ.Κ.Ε επί ακαθαρίστων εσόδων κατά 75% επί μια πενταετία.

6. Μείωση των ασφαλιστικών εισφορών των εργοδοτών και ασφαλισμένων κατά 50% για μια 5ετία.

η) Ένας νόμος του 1977 συμπληρώνει το 4458/1965 και επιδιώκει την συντόμευση των διαδικασιών για την ίδρυση βιομηχανικών περιοχών.

Με το νόμο αυτό μετατράπηκαν μαζί με άλλες ζώνες και της Ξάνθης-Αλεξανδρούπολης σε βιομηχανικές περιοχές (χωρίς να υλοποιηθούν).

θ) Ο Ν. 849/1978 συμπλήρωσε το Ν. 289/76 και θέσπισε και άλλα κίνητρα. Έτσι η Ε περιοχή επεξετάθηκε και στην συνοριακή γραμμή από το Ν. Δράμας έως το Ν. Ιωαννίνων και το βάρος ρίχτηκε στο χρηματοδοτικό τομέα.

Συγκεκριμένα τα κίνητρα του νόμου αυτού είναι για την Ε ζώνη όπου και η Θράκη.

1. Άτοκη δανειακή ενίσχυση έως 55% του συνολικού ύψους επένδυσης.
2. Επιδότηση του επιτοκίου.
3. Κίνητρα κινητικότητας του εργατικού δυναμικού.
4. Κίνητρα για ναυπηγοεπισκευαστικές μονάδες.

ι) Ο Ν. 1116/81 που ψηφίστηκε το 1981 άλλαξε ριζικά το σύστημα ενίσχυσης των βιομηχανικών επενδύσεων. Όλοι οι προηγούμενοι νόμοι προέβλεπαν ορισμένες επιδοτήσεις για την κάλυψη μέρους της δαπάνης επένδυσης (π.χ. κτιριακά) ή άτοκες δανειακές ενισχύσεις κ.λ.π.

Με το νόμο αυτό γενικεύθηκε η δωρεάν ενίσχυση προς τη βιομηχανία και υπολογίζεται σα ποσοστό για τη συνολική επένδυση.

Ακόμη για πρώτη φορά γίνεται λόγος για κλαδική βιομηχανική ανάπτυξη βάσει του συγκριτικού πλεονεκτήματος και της θέσης του κλάδου στην ελληνική οικονομία. (Υπάρχουν αρκετές αδυναμίες και ασάφειες).

Η χώρα διαιρέθηκε σε 3 περιοχές Α,Β,Γ και τα κίνητρα κλιμακώθηκαν στις περιοχές Β.Γ.

Η περιοχή Γ, όπου και η Θράκη, διαιρέθηκε σε 3 υποπεριοχές, Γα, Γβ, Γγ, και οι αντίστοιχες ενισχύσεις για ένα συγκεκριμένο κλάδο κλιμακώνονται με μιά διαφορά 5% κατά υποπεριοχή.

Επίσης οι κλάδοι χωρίζονται σε υψηλής ενίσχυσης, μέσης και χαμηλής ενίσχυσης, ανάλογα με τη θέση τους και τις ανάγκες της ελληνικής οικονομίας.

Τα κίνητρα είναι:

1. Δωρεάν ενίσχυση (grants) έως 50% του ύψους επένδυσης.
2. Επιδότηση του επιτοκίου έως 50%.
3. Φορολογικές εκπτώσεις για δημιουργία αποθεματικών για νέες επενδύσεις.
4. Πρόσθετες αποσβέσεις πέραν των τακτικών για τα πάγια στοιχεία.

5. Μείωση των συντελεστών Φ.Κ.Ε.

6. Δωρεάν επιχορήγηση ειδικών επενδύσεων που φθάνει το 40% της επένδυσης.

Ειδικές επενδύσεις είναι:

— Εγκαταστάσεις προστασίας περιβάλλοντος.

— Εξοικονόμηση ενέργειας.

— Εφηρμοσμένη βιομηχανική έρευνα.

7. Δωρεάν ενίσχυση για μετεγκατάσταση από περιοχές Α και Β στη περιοχή Γ βιομηχανικών μονάδων. Η ενίσχυση φθάνει έως 30% και 50% αντίστοιχα.

8. Δωρεάν ενίσχυση μεταλλευτικών επιχειρήσεων μέχρι 40%.

Ο πίνακας που ακολουθεί δίνει την κλιμάκωση των κινήτρων διατοπικά και διακλαδικά.

Μονάδες (Κλάδοι)	*Περιοχή Γα*	*Περιοχή Γβ*	*Περιοχή Γγ*
1. Χαμηλής ενίσχυσης	30	35	40
2. Μέσης ενίσχυσης	35	40	45
3. Υψηλής ενίσχυσης	40	45	50
4. Ειδική επιχορήγηση για όλους τους κλάδους λόγω ζώνης ή βιομ. περιοχής ΕΤΒΑ	10	10	10

Σημείωση: Τα παραπάνω ποσοστά αφορούν τα ανώτατα όρια επιχορηγήσεων.

Η περιοχή Θράκης που υπάγεται στη ζώνη Γ χωρίστηκε ως εξής σε υποπεριοχές.

Υποπεριοχή Γα: Ν. Ξάνθης και επαρχίας Αλεξ/πολης του Ν. Έβρου.

Υποπεριοχή Γβ: Ν. Ροδόπης και Ν. Έβρου εκτός της επαρχίας Αλεξ/πολης.

Υποπεριοχή Γγ: Νήσος Σαμοθράκη.

κ) ΚΝ. 1262/82: Είναι ο πιο ριζοσπαστικός νόμος για την αναβάθμιση της επενδυτικής δραστηριότητας στη χώρα μας. Ενώ μοιάζει με το Ν. 1116/81 έχει αρκετές διαφορές που συνοπτικά είναι:

1. Διαφοροποίηση των επενδυτικών φορέων με διαφορετική αντιμετώπιση των λεγόμενων μαζικών φορέων (Αυξημένα κίνητρα).

2. Εισαγωγή εντελώς νέων αντικειμένων και τομέων για επενδύσεις, κύρια στον γεωργικό τομέα (Πολ/κό υλικό, μηχανογράφηση κ.λ.π.).

3. Χρησιμοποίηση αντικειμενικών κριτηρίων για αξιολόγηση και βαθμολόγηση των επενδύσεων ώστε να υπάρχει απόλυτη διαφάνεια στη διαδικασία έγκρισης και ενίσχυσης.

4. Αύξηση των επενδυτικών περιοχών από 3 σε 4 ή Α,Β,Γ,Δ, και άρα μεγαλύτερη εξειδίκευση στην αντιμετώπιση προβληματικών περιοχών.

5. Επενδύσεις μέχρι 200 εκατ. δραχμές αξιολογούνται και εξετάζονται από τις περιφερειακές υπηρεσίες του ΥΠΕΘΟ.

Για πρώτη φορά μπορούν να κάνουν επενδύσεις οι Συνεταιρισμοί, οι Ο.Τ.Α. κ.λ.π. σε τομείς που μέχρι σήμερα δεν προβλεπόταν από νόμους όπως γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία, τουρισμός κ.λ.π. Επίσης για όλους τους φορείς δίνονται ευκαιρίες για επενδύσεις στην βιοτεχνολογία-παραγωγή πολλαπλασιαστικού υλικού υψηλής γενετικής και εμπορικής αξίας, σε ερευνητικά εργαστήρια κ.λ.π.

Τα αντικειμενικά κριτήρια έχουν σχέση με:

Το ύψος απασχόλησης, τον βαθμό καθετοποίησης, τη χρήση εγχώριων πόρων το συναλλαγματικό κόστος, την εξαγωγική επίδοση, την εισαγωγική διείσδυση, το ποσοστό συμμετοχής στο κόστος της επένδυσης, την πολυπλοκότητα του προϊόντος, το βαθμό ρυπαντικής ικανότητας, το τεχνολογικό επίπεδο, και φυσικά τον κλάδο που ανήκει η επένδυση-υψηλής, μέσης ή χαμηλής ενίσχυσης.

Η όλη φιλοσοφία του νόμου αυτού έχει σχέση με την ταχύτερη και ευρύτερη κινητοποίηση του έμψυχου και άψυχου εθνικού δυναμικού, για ένα ταχύτερο ρυθμό ανάπτυξης, για την ταχύτερη προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής αποκέντρωσης, και για την ορθολογικώτερη κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων μέσα στον εθνικό χώρο.

Επιδιώκεται το ξεπέρασμα των οργανωτικών ανεπαρκειών, των λανθασμένων επιλογών και άλλων αδυναμιών των προηγούμενων αναπτυξιακών νόμων, και τέλος επιδιώκεται η οργανική σύνδεση του νέου συστήματος κινήτρων με τους ευρύτερους και μακροχρονιότερους στόχους και επιλογές της οικονομικής ανάπτυξης, όπως εκφράζονται στο πενταετές πρόγραμμα 1983-1987.

Επιχειρήσεις που μπορούν να υπαχθούν στα κίνητρα είναι:

1. Όλες οι μεταποιητικές, βιομηχανικές, βιοτεχνικές ή χειροτεχνικές.
2. Οι μεταλλευτικές και εξορυκτικές.
3. Γεωργικές, κτηνοτροφικές, αλιευτικές, προηγμένης τεχνολογίας.
4. Κέντρα τεχνικής βοήθειας που ιδρύονται από ορισμένους οργανισμούς που ελέγχονται από το Κράτος.
5. Επιχειρήσεις αγροτικών και αγροτ/κών συνεταιρισμών για επενδύσεις σε μηχανικά μέσα σποράς, καλλιέργειας, συγκομιδής και συσκευασίας αγροτικών προϊόντων.
6. Επιχειρήσεις αποξήρανσης, αφυδάτωσης, ή κατάψυξης αγροτικών προϊόντων.
7. Επιχειρήσεις που παράγουν ενέργεια, ή μηχανισμούς εξοικονόμησης ενέργειας.

8. Ναυπηγοεπισκευαστικές επιχειρήσεις

9. Επιχειρήσεις αποθήκευσης υγρών καυσίμων σε νησιά της Δ. Περιοχής.

10. Τουριστικές επιχειρήσεις ήτοι, ξενοδοχεία, κάμπιγκ, Μπακαλόους, κ.λ.π. Όπως αναφέρθηκε η χώρα διαιρείται σε 4 περιοχές και η Θράκη μαζί με τα νησιά Ανατολικού Αιγαίου και η ζώνη σε βάθος 20 ΚΜ από τα σύνορα υπάγονται στην Δ΄ περιοχή των υψηλοτέρων κινήτρων.

Τα παρεχόμενα κίνητρα είναι για τη Θράκη.

Α΄ ΔΕΣΜΗ

α) Δωρεάν επιχορήγηση (grant) 20-50% για συνήθεις επενδύσεις και επί πλέον μέχρι 15% για ειδικές επενδύσεις.

β) Επιδότηση επιτοκίου με το ίδιο ποσοστό της επιχορήγησης ήτοι 20-50% ή επί πλέον 15% για ειδικές επενδύσεις.

γ) Αυξημένες αποσβέσεις κατά 50, 100 ή 150% των τακτικών συντελεστών αποσβέσεων, ανάλογα με τις βάρδιες λειτουργίας 1,2 ή 3.

Β΄ ΔΕΣΜΗ

α) Φορολογικές εκπτώσεις που φθάνουν σαν έκπτωση το 70% του συνόλου της επένδυσης, ή μέχρι 90% των ετήσιων κερδών.

β) Αυξημένες αποσβέσεις, όπως στη δέσμη Α.

Ο Νόμος προβλέπει ειδικώτερη μεταχείριση για όλες τις κατηγορίες επενδύσεων των Συνεταιρισμών και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, παρέχοντας επί πλέον 15% μονάδες επιχορήγησης. Έτσι δίνεται ευκαιρία σε μαζικούς φορείς να δημιουργήσουν επιχειρήσεις για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των περιοχών όπου δρουν και εργάζονται.

Σημείωση: Για νέες επενδύσεις ισχύει μόνο ο Ν. 1262/82. Για επενδύσεις που έχουν γίνει με τους άλλους νόμους εφ' όσον υπάρχουν εκκρεμότητες κλπ γίνονται από τις διατάξεις των αντίστοιχων νόμων εφόσον δεν προβλέπεται κάτι διαφορετικό από το Ν. 1262/82.

Κομοτηνή Δεκέμβριος 1983

ΟΙ 50 ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΘΡΑΚΗΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΕΠΕΝΔΥΜΕΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Επωνυμία	Τόπος Εγκατάστασης	Αντικείμενο εργασιών	
1) ΣΕΒΑΘ ΑΒΕ	Ξάνθη	Οπωρ/κά-πατάτες	+
2) ΕΒΠΑ ΑΕ (ΠΡΟΦΙΛΕ ΑΛΟΥΜΙΝΙΟΥ)	Κομοτηνή (ΒΙΠΕΚΟ)	Προφιλ Αλουμινίου	—
3) ΣΕΚΑΠ ΑΕ	Εξοχή Ξάνθης	Επεξ/σία καπνού	+
4) ΑΚΡΙΤΑΣ ΑΕ	Προβατώνας Έβρου	Μορ/δες γυμνές Επ/νες	—
5) ΔΕΡΑΣ ΑΕ	Ξάνθη	Δέρματα	+
6) ΧΑΡΤΟΠΟΙΙΑ ΘΡΑΚΗΣ ΑΕ	Μάγγανα Ξάνθης	Χαρτιά υγείας κλπ	+
7) ΟΛΥΜΠΙΚ ΦΙΛΤΕΡ ΑΕ	Κομοτηνή (ΒΙΠΕΚΟ)	Φίλτρα Οχημάτων	—
8) ΘΡΑΚΗ ΑΕ	Φέρρες Έβρου	Κρεατοβιομηχανία	—
9) ΒΙΟΝΥΑΛ ΑΕ	Σάππες Ροδόπης	Ενισχυμένο υαλόνημα	—
10) ΠΛΑΣΤΙΚΑ ΘΡΑΚΗΣ ΑΒΕΕ	Μαγικό Ξάνθης	Πλαστικά, σακιά, κλπ	+
11) SUNLIGHT ΑΕ	Τοξότης Ξάνθης	Συσωρευτές	+
12) Ι. ΟΥΖΟΥΝΟΠΟΥΛΟΣ ΑΕ	Αλεξ/πολη	Μύλοι	+
13) M.A.G. ΑΕ	Τύμπανο Ξάνθης	Προφίλ Αλουμινίου	+
14) ΒΙΟΚΥΤΑΛ ΑΒΕΕ	Μέλισσα Ξάνθης	Κουτιά κονσερβών	—
15) Ακαι Δ ΧΑΤΖΗΙΩΑΝΝΟΥ ΑΕ	Γενησέα Ξάνθης	Κάλτσες-καλσόν	+
16) ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΧΥΤΟΧΑΛΥΒΕΣ ΑΕ	Ξάνθη	Ανοξείδωτοι χάλυβες	—
17) ΧΑΡΤΟΠΟΙΙΑ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ ΑΕ	Κομοτηνή (ΒΙΠΕΚΟ)	Χαρτί υγείας κλπ	+
18) ΕΠΙΠΛΟΠΟΙΙΑ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ ΑΕ	Κομοτηνή	Έπιπλα	—
19) ΒΕΑΚ ΑΕ	Κομοτηνή	Κεραμοποιΐα	—
20) ΣΕΚΕ ΑΕ	Ξάνθη	Φύλλα Καπνού	+
21) ΤΖΟΝ ΦΙΛ ΕΛΛΑΣ ΑΕ	Σταυρούπολη Ξάνθης	Μοκέτες κλπ	+
22) ΡΟΔΟΠΗ ΑΕ	Κομοτηνή	Μύλοι	+
23) ΚΟΜΟΤΕΧ ΑΕ	Ξάνθη	Έτοιμα ενδύματα	+
24) ΜΑΝΦΡΕΔΑΣ ΑΕ	Μάγγανα Ξάνθης	Εσώρουχα-SHITTS	+
25) ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΑΕΡΙΑ ΑΕ	Κομοτηνή (ΒΙΠΕΚΟ)	Αέρια	—
26) ΦΛΩΡΟΚΑΛΗΣ ΑΒΕΕ	Κομοτηνή (ΒΙΠΕΚΟ)	Φινιριστήρια-Βαφεία	—
27) ΚΑΛΩΔΙΑ ΞΑΝΘΗΣ ΑΕ	Κιμμέρια Ξάνθης	Καλώδια	+
28) ΒΑΛΒΕ ΑΕ	Ξάνθη	Προφίλ Αλουμινίου	+
29) ΕΛΒΙΤΕΞ ΑΕ	Πολύσιτος Ξάνθης	Έτοιμα ενδύματα	+
30) EVROIL ΑΕ	Αλεξανδρούπολη	Αποθήκες καυσίμων	—
31) ΣΕΠΕΚ ΑΕ	Εξοχή Ξάνθης	Κρεατοβιομηχανία	—
32) GLEAN AIR ΑΒΕΕ	Κομοτηνή (ΒΙΠΕΚΟ)	Ηλιακοί συλλέκτες	+
33) HACO WELDING ΑΕ	Κομοτηνή (ΒΙΠΕΚΟ)	Ηλεκτρόδια	—
34) ΠΛΑΣΤΙΚΑ ΑΕ	Κομοτηνή	Σάκοι πλαστικοί	—
35) ΚΕΡΑΜΟΠΟΙΙΑ ΕΒΡΟΣ	Αλεξανδρούπολη	Κεραμοποιΐα	—
36) ΜΑΝΙΤΑΡΙΑ ΘΡΑΚΗΣ ΑΕ	Αγνάντια Έβρου	Μανιτάρια	—
37) ΣΟΛΔΑΤΟΣ SOLTEX ΑΕ	Ξάνθη	Έτοιμα ενδύματα-φινιριστήρια	—
38) Ν. ΛΕΣΙΩΤΟΥ ΑΒΕΕ	Γενησέα Ξάνθης	Ξυλουργείο	—
39) Α. ΜΟΣΧΟΣ ΟΒΕΕ	Κομοτηνή	Σωληνουργία	+
40) Δ.Δ. ΜΕΤΑΛΟΥΡΓΙΚΗ ΕΠΕ	Σάπες	Σωληνουργία	+
41) ΑΒΕΕ ΘΡΑΚΙΚΑ ΠΛΑΣΤΙΚΑ	Ξάνθη	Πλαστικά είδη	—
42) Π. ΜΟΣΚΩΦ	Ξάνθη	Φύλλα καπνού	+
43) FIBA ΑΕ	Κομοτηνή	Υλικά Πολιεστέρα	—
44) ΓΕΜΒΙΟΚ ΑΕΒΕ	Κομοτηνή	Κρεατοβιομηχανία	—
45) ΠΟΤΟΠΟΙΙΑ-ΟΙΝΟΠΟΙΙΑ ΘΡΑΚΗΣ ΑΕ	Κομοτηνή	Ποτοποιΐα	—

46) ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΕ ΨΥΓΕΙΑ	Κομοτηνή	Ψυγεία-οπωρ/κών	+
47) Σ. ΓΑΖΗΣ ΑΒΕΕ	Κομοτηνή	Έτοιμα ενδύματα	+
48) ROPA ΑΕ ΥΡΟΔΗΜΑΤΟΡΟΙΙΑ	Κομοτηνή	Υποδήματα	+
49) Δ. ΣΚΟΥΜΠΡΗΣ	Τοξότες Ξάνθης	Υποδήματα	—
50) TOVLIP ΣΟΚΟΛΑΤΟΠΟΙΙΑ	Κομοτηνή	Σοκολατοποιΐα	—

ΟΙ 10 ΠΙΟ ΚΕΡΔΟΦΟΡΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

ΕΠΩΝΥΜΙΑ-ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	Τόπος Εγκατάστασης	Αντικείμενο παραγωγῆς
1. ΧΑΡΤΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΘΡΑΚΗΣ ΑΕ	Ξάνθη (Μάγγανα)	Χαρτοποιΐα
2. Ι. ΟΥΖΟΥΝΟΠΟΥΛΟΣ ΑΕ	Αλεξ/πολη	Μύλοι
3. ΒΕΑΚ ΑΕ	Κομοτηνή	Κεραμοποιΐα
4. ΚΑΛΩΔΙΑ ΞΑΝΘΗΣ ΑΕ	Ξάνθη	Καλώδια
5. ΚΟΜΟΤΕΧ ΑΕ	Ξάνθη	Έτοιμα ενδύματα
6. EVROIL SA	Αλεξ/πολη	Καύσιμα-Λιπαντικά
7. ΠΛΑΣΤΙΚΑ ΑΕ	Ξάνθη (Μαγικό)	Τσέρκιοι κλπ
8. ΕΠΙΠΛΟΠΟΙΙΑ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ	Κομοτηνή	Έπιπλα
9. Α. ΜΟΣΧΟΣ ΟΒΕΕ	Κομοτηνή	Σωληνουργία
10. Σ. ΓΑΖΗΣ ΑΒΕΕ	Κομοτηνή	Έτοιμα ενδύματα.

Πηγή: Δ. Σταθάκης

ΟΙ 10 ΠΙΟ ΖΗΜΙΟΓΟΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ (ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ) ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

ΕΠΩΝΥΜΙΑ-ΝΟΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	Τόπος Εγκατάστασης	Αντικείμενο Παραγωγής
1.Ε.Β.Π.Α ΑΕ (ΑΛΟΥΜΙΝΙΟ)	Κομοτηνή	Προφίλ Αλουμινίου
2. ΜΑΕ ΑΕ (ΑΛΟΥΜΙΝΙΟ)	Ξάνθη (Τύμπανο)	Προφίλ Αλουμινίου
3. ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΧΥΤΟΧΑΛΥΒΕΣ ΑΕ	Ξάνθη	Χυτοχάλυβες
4. ΒΙΟΝΥΑΛ ΑΕ	Σάππες	Υαλονήματα
5. ΣΕΚΑΠ ΑΕ	Ξάνθη	Σιγαρέττα
6. ΘΡΑΚΗ ΑΕ	Αλεξ/πολη	Κρεατοβιομηχανία
7. MISTER ΟΕ	Κομοτηνή	Πλακοποιΐα
8. ΡΟΔΟΠΗ ΟΕ	Ξάνθη	Γαλακτοβιομηχανία
9. ΔΕΡΑΣ ΑΕ	Ξάνθη	Δέρματα
10. ΦΡΙΤΕΣ ΑΕ	Σάππες	Έτοιμα ενδύματα

Πηγή: Δ. Σταθάκης

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Επωνυμία :
Είδος επιχειρήσεως :
Νομική μορφή :
Έδρα επιχειρήσεως :
Έτος ιδρύσεως :
Αξία οικοπέδων (σημερινή τιμή) : Δρχ.
Αξία κτιρίων : »
Αξία μηχανολογικού εξοπλισμού : »
Αξία λοιπών παγίων στοιχείων : »

Ιπποδύναμη :
Ετήσια δυναμικότητα παραγωγής :
α. Είδος ..... Ποσότης
β. » ..... »
γ. » ..... »
δ. » ..... »

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ

α. Επιστημονικό προσωπικό :
β. Ειδικευμένο » :
γ. Ανειδίκευτο » :
δ. Προσωπικό γραφείου :
ε. Οδηγοί κ.λ.π. :

ΠΑΡΑΓΩΓΗ (Ετησία)

α.	Είδος	Ποσότητα	Αξία δρχ.
β.	»	»	»
γ.	»	»	»
δ.	»	»	»

ΠΡΩΤΕΣ ΥΛΕΣ (Ετήσιες)

	Ποσότητα	Αξία δρχ.
α. Είδος	»	»
β. »	»	»
γ. »	»	»
δ. »		

ΕΞΑΓΩΓΕΣ

	Ποσότητα	Αξία δρχ.
α. Είδος	»	»
β. »	»	»
γ. »	»	»
δ. »		

Επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά το έτος 1981 σε δραχμές.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Το ερωτηματολόγιο αυτό χρησιμοποιήθηκε για την έρευνα των Βιομηχανιών Θράκης.

ΜΗΝΑ ΜΗΝΑ·Ι·ΔΗ

Ο ΠΑΠΑ ΕΥΘΥΜ*

Μετά την κατάληψη της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό στις 2 Μαΐου 1919 ο Μουστ. Κεμάλ έφευγε από την Πόλη στην Μ. Ασία. Στις 19 Μαΐου 1919 αποβιβαζόταν στην Σαμψούντα με την ιδιότητα του Επιθεωρητή του Δ΄ Σώματος Στρατού και απ' εκεί στην Σεβάστεια, όπου είχε την έδρα του το 4ο Σώμα Στρατού με αρχηγό τον στρατηγό Κιαζίμ Καρά Μπεκίρ. Το σώμα αυτό δεν είχε αφοπλισθεί από τους συμμάχους, διότι φύλαγε τα ρωσσικά σύνορα. Ο Κεμάλ στην συνάντησή του με τον σωματάρχη, τού ανακοίνωσε εμπιστευτικά την πρόθεσή του να προβεί σε αντάρτικο κίνημα, με σκοπό την εκδίωξη του Ελληνικού στρατού από την Μ. Ασία.

Ο Καρά Μπεκίρ στο αναμεταξύ είχε πάρει εντολή του Σουλτάνου να συλλάβει τον Κεμάλ, μετά από απαίτηση των Αγγλογάλλων που είχαν επιβάλει στρατιωτική κατοχή στη Κωνσταντινούπολη και να τον στείλει δέσμιο εκεί. Ύστερα όμως από αμφιταλαντεύσεις ο σωματάρχης αποφάσισε να συνταχθεί με τον Κεμάλ κι έτσι η πρώτη αντίδραση κατά του σουλτάνου και των συμμάχων Κρατών εκδηλώθηκε στην Σεβάστεια αρχάς Ιουνίου του 1920, με τον διχασμό του Οθωμανικού Κράτους.

Η ανταρσία για να ανδρωθεί είχε ανάγκη από χρήματα. Η πρώτη πηγή για χρηματισμό κατά τις υποδείξεις των οργάνων της ανταρσίας, ήταν τα ελληνικά χωριά, ανάμεσα στην Σεβάστεια και την Άγκυρα. Στα χωριά αυτά οι κάτοικοι δεν εκπατριζόταν για ανεύρεση πόρων ζωής, γιατί είχαν άφθονα μεταλλεύματα, τα οποία οι ίδιοι με μέσα πρωτόγονα έβγαζαν από τα σπλάχνα του εδάφους. Ήταν λοιπόν επόμενο να διατηρούν τις οικονομίες τους στα σπίτια τους σε άφθονα κοσμήματα, θρησκευτικά σύμβολα και πολυποίκιλα στολίδια γυναικών.

* Σημ. Ε. Ε. Σαν συμβολή στο έργο της ενημέρωσης των συγχρόνων για τις ποικίλες μεθοδεύσεις των Τούρκων κατά του Ελληνισμού της Κωνσταντινουπόλεως και του Οικουμενικού Πατριαρχείου, δημοσιεύουμε τις αναμνήσεις του σεβαστού Μηνά Μηναΐδη για την δράση του Παπά-Ευθύμ Καραχισαρίδη.

Ο Κεμάλ οργάνωσε διάφορες ομάδες από ανθρώπους υπόπτου παρελθόντος και τους εξαπέστειλε στα χριστιανικά χωριά για πλιατσικολόγημα. Οι ομάδες αυτές δρούσαν τις νυκτερινές ώρες, τρομοκρατώντας τους χριστιανούς και χρησιμοποιώντας διάφορα βασανιστήρια για να τους αφαιμάξουν και να σχηματίσουν έτσι την πρώτη οικονομική μαγιά του νέου Κράτους, αλλά ταυτόχρονα να πλουτίσουν και οι ίδιοι.

Ο Παπά-Ευθύμ ήταν ιερεύς στο Κεσκίν-Μαδέν, δηλαδή «Το κοφτερό μέταλλο» κατά λέξη, που μεταφορικά εξηγιέται σαν «πλούσιο μεταλλευτικό κέντρο», κωμόπολη μεγάλη ανατολικά από την Άγκυρα. Όταν πληροφορήθηκε τις νυκτερινές επιδρομές και οι ενορίτες του περίμεναν εναγωνίως πότε θάρθει και η σειρά τους, ο Παπά-Ευθύμ κάλεσε τους προύχοντες και τους έκανε την πρόταση να προσφέρουν οι ίδιοι αυτοβούλως ό,τι μπορούν, σε χρυσαφικά, πριν να εισβάλουν οι τσέτες και έτσι να απαλλαγούν από την αγωνία, αλλά και τα τυχόν διάφορα βασανιστήρια των γυναικοπαίδων. Η πρόταση του Παπά γένηκε δεκτή από όλους και τέθηκε σε εφαρμογή. Αμέσως μάζεψαν από καθε σπίτι διάφορα χρυσαφικά και ασημικά, βέρες,δακτυλίδια, σταυρούς, φυλαχτά κ.ά. τα οποία έδωκαν στον Παπά, για να πάει να συναντήσει τους Τσέτες.

Ο Παπά—Ευθύμ Καραχισαρίδης ήταν τουρκόφωνος και απόφοιτος τουρκικού σχολαρχείου της εποχής εκείνης (Σουλτανιέ Μεχτεμπί). Ο Παπά-Ευθύμ πραγματικά κατόρθωσε να έλθει σε επαφή με τους τσέτες και να τους παραδώσει το προϊόν «εθελουσίου εράνου των κατοίκων του Κεσκίν-Μαδέν» με την παράκληση, να μή ενοχληθούν οι κάτοικοι της κωμόπολης.

Το πράγμα αυτό γνωστοποιήθηκε στον Κεμάλ, ο οποίος ζήτησε να γνωρισθεί προσωπικά με τον Παπά και κατά την συνάντησή τους στην Σεβάστεια ο Κεμάλ παρακάλεσε τον Παπά να αναλάβει ο ίδιος να συνεχίσει τις ίδιες προσπάθειές του για την οικονομική ενίσχυση του νεαρού Κράτους, χρησιμοποιώντας την ίδια μέθοδό «συλλογή εράνου» και σε αλλα χριστιανικά χωριά, πράγμα που το δέχθηκε ο Παπάς.

Κι έτσι το πλιατσικολόγημα των χριστιανών πήρε φαινομενικά όψη πατριωτική. Ο Παπάς άρχισε τις περιοδείες του από χωριό σε χωριό, έχοντας συνοδεία μερικούς ομόφρονές του και άρχισε να κάνει κηρύγματα στα οποία παίνευε τον Κεμάλ και διακήρυττε ότι οι χριστιανοί είναι τούρκοι εκχριστιανισθέντες και εξύβριζε κάθε τι το ελληνικό. Έτσι οι δεσμοί του Κεμάλ και Παπά-Ευθύμ συσφίχθηκαν τόσο, ώστε ο Παπά-Ευθύμ γένηκε ο θρησκευτικός ηγέτης όλου του ορθόδοξου χριστιανισμού των Κεμαλοκρατουμένων περιοχών.

Την εποχή εκείνη οι μόνοι Μητροπολίτες που είχαν μείνει αποκλεισμένοι στην Μ. Ασία ήσαν ο Ροδοπόλεως Κύριλλος και ο Ικονίου

Προκόπιος και ένας επίσκοπος ο Σεβαστείας Γερβάσιος, που υπαγόταν υπό τον Μητροπολίτη Αμασείας Γερμανό Καραβαγγέλη, ευρισκόμενο στην Πόλη. Από αυτούς ο Ροδοπόλεως Κύριλλος δεν υπέστη καμιά κάκωση, γιατί ήταν φίλος του σωματάρχη Καρά Μπεκίρ που τον προστάτεψε, αλλά και δεν τον άφησε να αναμιχθεί σε πολιτικές ενέργειες, όπως ο Παπά-Ευθύμ.

Η επικράτηση του Κεμάλ ανάγκασε τους Γάλλους, που είχαν καταλάβει την Κιλικία (Ταρσός-Μερσίνη- Άδανα) να την εκκενώσουν, διότι η τότε γαλλική πολιτική ήταν μισελληνική και να στείλουν τον γερουσιαστή Μπουγιόν, που έκανε και την πρώτη επίσημη συμφωνία φιλίας με τον Κεμάλ, σαν αρχηγό της νέας Τουρκίας.

Ο Φρ. Μπουγιόν είχε μαζί του και Γάλλους καθολικούς ιερείς που συμβούλεψαν τον Κεμάλ να μή πιέσει τους χριστιανούς, αλλά να ζητήσει την απόσχισή τους από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Ο Παπά-Ευθύμ στρατολογήθηκε πάλι από τον Κεμάλ για να προβεί στην απόσχιση των ορθοδόξων από την Κωνσταντινούπολη, όπως ο ίδιος είχε χωρίσει από τον Σουλτάνο. Ο Παπά-Ευθύμ στην αρχή όρισε για θρησκευτικό Κέντρο των ορθοδόξων χριστιανών της Ανατολής το Μοναστήρι Ζιντζή-Ντερέ έξω από την Καισάρεια. Εκεί πριν 160 χρόνια ο τότε Μητροπολίτης Καισαρείας Ιωάννης Αναστασιάδης είχε ιδρύσει Ιερατική Σχολή, το Ροδοξανάκειο Γυμνάσιο και ανώτερο παρθεναγωγείο. Από αυτά κατά το Κεμαλικό κίνημα λειτουργούσε υποτυπωδώς μονάχα η Ιερατική Σχολή.

Ο Παπά-Ευθύμ μετέφερε στο Ζιντζή-Ντερέ με την βία τον Μητροπολίτη Ικονίου Προκόπιο και τον ώρισε αρχηγό της Ανεξάρτητης Ορθόδοξης Εκκλησίας Ανατολής. Ο Ικονίου και ο επίσκοπος Σεβαστείας Γερβάσιος χειροτόνησαν τον αρχιμανδρίτη Μελέτιο τιτουλάριο Επίσκοπο Παττάρων και έτσι συγκροτήθηκε Ἱμελής Ι. Σύνοδος. Οι τρείς αρχιερείς «υπό το Κράτος βίας» του εντολοδόχου του Κεμάλ Παπά-Ευθύμ αναγκάσθηκαν να αποκηρύξουν το Οικουμενικό Πατριαρχείο και να ανακηρύξουν την νέα αυτόνομη και ανεξάρτητη Εκκλησία της Ανατολής, με την ανάγνωση σχετικής πράξεως από τον «αρχιγραμματέα» Παπά-Παύλο Φραγκόπουλο από τον άμβωνα.

Ο Μητροπολίτης Ικονίου Προκόπιος καταβληθείς από την ψυχική οδύνη για τον εξαναγκασμό των παραπάνω αντιθρησκευτικών εκδηλώσεων την επομένη προσεβλήθη από συμφόρηση και παράδωκε το πνεύμα. Έτσι η αρτισύστατη παρασυναγωγή ατόνισε και ο Παπά-Ευθύμ συνέχισε την δικτατορική του διοίκηση, τρομοκρατώντας τους αρχιερείς και ιερείς των Ι.Ναών. Αφού έστιψε κυριολεκτικά τους κατοίκους από τους επανειλημμέ-

νους εράνους, απογύμνωσε κυριολεκτικά και τους ιερούς ναούς από τα τιμαλφή σκεύη, αναθήματα και εικόνες αξίας, τροφοδοτώντας πλουσιοπάροχα τον Κεμαλισμό.Τα παραπάνω μου τα διηγήθηκαν ο Παπά Παύλος Φραγκόπουλος, πριν 50 χρόνια όταν ήταν αρχιερ.Επίτροπος της Ι. Μητρόπολης Ξάνθης και ο Παπά Γιάννης Μαυρίδης, τέως εφημέριος Υφαντών-Κομοτηνής.

Στο αναμεταξύ μετά την Μικρασιατική καταστροφή ο τότε Οικουμενικός Πατριάρχης Μελέτιος Μεταξάκης είχε γίνει στόχος του Κεμάλ, και επιζητούσε ευκαιρία για να τον απαγάγει και να τον φονεύσει. Και η ευκαιρία δόθηκε από ένα καταχραστή των Ι. Ναών Κοινότητας Γαλατά-Κωνσταντινουπόλεως Δαμιανίδη λεγόμενο. Το πρόσωπο αυτό ύστερα από καταγγελία των ενοριτών είχε αποδειχθεί ότι είχε κατακλέψει το κοινό ταμείο των Ι. Ναών-Γαλατά και είχε παυθεί από τον Πατριάρχη, πλήν όμως αρνιόνταν να παραδώσει υπηρεσία. Τον καταχραστή αυτόν έθεσαν επικεφαλής ομάδας κακοποιών του Γαλατά και εξεστράτευσαν κυριολεκτικά κατά του Πατριαρχείου και αφού απέκοψαν τις τηλεφωνικές γραμμές εισέβαλαν στο ιδιαίτερο Γραφείο του Πατριάρχη και προσπάθησαν να τον απαγάγουν. Στην εξώπορτα των Πατριαρχείων περίμεναν με αυτοκίνητα αστυνομικοί μυστικοί για να τον οδηγήσουν στην Νικομήδεια, όπου στρατιωτικός διοικητής ήταν ο κατόπιν σφαγέας του Σμύρνης Χρυσοστόμου αιμοβόρος Νουρεττίν. Ευτυχώς η Αγγλογαλλική αστυνομία ειδοποιηθείσα από ένα κλητήρα των Πατριαρχείων κατέφθασε την τελευταία στιγμή, που οδηγούσαν βίαια τον Πατριάρχη στην εξώπορτα και χρησιμοποιήσαντες κλόμπς τον ελευθέρωσαν μωλωπισμένο και με σχισμένα τα ράσα του.

Ο Μελέτιος κατάλαβε πια ότι η ζωή του βρισκόταν σε άμεσο κίνδυνο και την επομένη εγκατέλειψε το Πατριαρχείο και μετέβη στο Άγιο Όρος, χωρίς να υποβάλει παραίτηση. Από εκεί απηύθυνε γράμματα σε όλους τους αρχηγούς των ορθοδόξων εκκλησιών, προτείνοντας σ' αυτούς να δεχθούν την προσωρινή μεταφορά της έδρας του Οικουμενικού Πατριαρχείου από την Κωνσταντινούπολη στο Άγιο Όρος.

Όλες οι σλαβικές εκκλησίες στις απαντήσεις τους απόρριψαν την πρόταση και πρόσθεσαν ότι Οικουμενικό Πατριαρχείο αναγνωρίζουν μονάχα εφόσον αυτό θα εδρεύει στην Κωνσταντινούπολη. Κατόπιν αυτών ο Μελέτιος έστειλε την παραίτησή του και η Ι. Σύνοδος εξέλεξε Τοποτηρητή τον Μητροπολίτη Καισαρείας Νικόλαο και άρχισαν οι προεκλογικές ζυμώσεις για την εκλογή του νέου Πατριάρχη, οπότε και αναφαίνεται πάλι «επί σκηνής» ο Παπά-Ευθύμ για να συνεχίσει το έργο του και στην Πόλη. Οι συνοδικοί πληροφορούνται από τον τουρκικό τύπο ότι ο Παπά-Ευθύμ έρχεται στην Σταμπούλ και τρομοκρατούνται διερωτώ-

μενοι τι άραγε πρόκειται να κάνει και τι στάση να τηρήσουν απέναντί του. Μετά πολλές συζητήσεις επικράτησε η ιδέα να αγνοήσουν τις μέχρι τότε παρανομίες του και να τον υποδεχθούν σαν «σωτήρα των χριστιανών της Ανατολής».

Ο τουρκικός και ελληνικός τύπος της Κωνσταντινουπόλεως την ημέρα που θα ερχόταν ο Παπά-Ευθύμ δημοσίευαν άρθρα επαινετικά για την δράση του στην Ανατολή και τον χαιρετούσαν για την εθνοσωτήρια δράση του. Πατριαρχική αντιπροσωπεία τον υποδέχθηκε στον σιδηροδρομικό σταθμό του Χαϊδάρ-Πασά και σε πομπή τον οδήγησαν στο ξενοδοχείο Πέραν-Παλάς σαν επίσημο φιλοξενούμενο των Πατριαρχείων.

Την επομένη η Ιερά Σύνοδος τον υποδέχθηκε με τιμές στο επίσημο Συνοδικό Γραφείο όπου αντηλλάγησαν προσφωνήσεις. Ο Παπά-Ευθύμ χαιρέτισε με ευλάβεια τον τοποτηρητή Μητροπολίτη Καισαρείας Νικόλαο, που του υπενθύμισε ότι αυτός σαν Μητροπολίτης Αγκύρας, τον είχε χειροτονήσει σε διάκονο και ιερέα και κατόπιν όλους τους συνοδικούς. Σε συνέχεια σύσσωμα τα μέλη της Ι.Συνόδου παρακάλεσαν τον Παπά-Ευθύμ να μεσολαβήσει στην Τουρκική Κυβέρνηση για την επανασύνδεση των σχέσεων Πατριαρχείου με αυτή, πράγμα που το αποδέχθηκε ο Παπά-Ευθύμ και η Ι.Σύνοδος αφού τον ετίμησε με τον τίτλο του πρωτοπρεσβυτέρου τον διώρισε «αποκρισσάριο» στην Άγκυρα με παχυλό μισθό.

Ο Παπά-Ευθύμ αναχωρώντας στην νέα θέση του έκανε την σύσταση να μή βιασθεί η Ι. Σύνοδος στην εκλογή Πατριάρχη. Με την αναχώρηση στην Άγκυρα του Παπά-Ευθύμ οι Συνοδικοί κάπως ησύχασαν και νομίζοντας πως ο Παπά-Ευθύμ θα φανεί συνεπής στην αποστολή του, αποφάσισαν να επισπεύσουν την εκλογή του νέου Πατριάρχη, χωρίς να δώσουν σημασία στις αντίθετες συστάσεις του Παπά-Ευθύμ, που εκ των υστέρων φάνηκε ότι ήταν και ο βασικός λόγος για τον οποίο είχε σταλεί ο Παπά-Ευθύμ από την Κυβέρνηση της Άγκυρας στην Πόλη. Δύο μέρες μετά την αναχώρηση του Παπά-Ευθύμ η Ι. Σύνοδος συνήλθε για την εκλογή Πατριάρχη.

Όταν συνέβαιναν τα παραπάνω γεγονότα, η Διάσκεψη της Λωζάνης συνέχιζε τις διαπραγματεύσεις για την σύναψη ειρήνης. Σε ένα διάλειμμα ο Βενιζέλος πλησίασε τον Ισμέτ Ινονού, αρχηγό της Τουρκικής Αντιπροσωπείας και τον βολιδοσκόπησε, αν η Τουρκική Κυβέρνηση θα είχε αντίρρηση στην εκλογή του συμπατριώτη και συγγενή του Μητροπολίτη Χαλκηδόνος Γρηγορίου Ζερβουδάκη, σαν Πατριάρχη. Ο Ινονού επιφυλάχθηκε να απαντήσει, δηλώσας ότι θα συνεννοηθεί με την Κυβέρνηση του.

Τότε η Τουρκική Κυβέρνηση αμέσως διέταξε τον Παπά-Ευθύμ να μεταβεί στην Πολη και με κάθε ενέργεια να ματαιώσει την εκλογή Πατριάρχη. Κι έτσι ενέσκηψε ο Παπά-Ευθύμ σαν κεραυνός στα Πατριαρ-

χεία, συνοδευόμενος και από μια παρέα ατόμων άγνωστης εθνικότητας. Στην πόρτα του συνοδικού κλητήρες προσπάθησαν να του εμποδίσουν την είσοδο, μα ο Παπά-Ευθύμ είχε ήδη αποβάλει το προσωπείο. Με γροθιές και κλωτσιές κατά των κλητήρων εισέβαλε στην αίθουσα του Συνοδικού και χρησιμοποιώντας την τουρκική γλώσσα και με υψωμένο το ραβδί του υβρίζοντας χυδαία, έδιωξε όλους τους συνοδικούς και το προσωπικό έξω από το Πατριαρχικό Μέγαρο. Σε μια στιγμιαία αντίδραση του γηραιού Μητροπολίτη Νικαίας Βασιλείου τον χτύπησε στο πρόσωπο και προξένησε μωλωπισμούς. Ο Βασίλειος μετέβη στο Αστυνομικό Τμήμα Φαναρίου για παράπονα, αλλά του δηλώθηκε ότι «η αστυνομία δεν επεμβαίνει σε διαφορές συναδελφικές!».

Ο Παπά-Ευθύμ παρέμεινε μάταια σαν κυρίαρχος στα Πατριαρχεία μαζί με την σπείρα του τρεις μέρες, γιατί φανταζόταν πως ο ορθόδοξος χριστιανικός κόσμος της Πόλης θα επεδοκίμαζε την στάση του και θα συντασσόταν παρά το πλευρό του. Ούτε ένας χριστιανός δεν πέρασε το κατώφλι του Πατριαρχικού Μεγάρου.

Την τετάρτη μέρα το πρωΐ διαπιστώθηκε ότι ο Παπά-Ευθύμ είχε εγκαταλείψει το Πατριαρχείο την νύκτα αυτός και όλοι οι συνεργάτες του. Ευθύς κόσμος πολύς χριστιανών έσπευδαν από όλα τα μέρη της Κωνσταντινουπόλεως για να συνοδεύσουν τους Αρχιερείς στην είσοδό τους στον Πατριαρχικό Ναό, όπου, αφού εψάλη ευχαριστήρια παράκληση στην Θεομήτορα, ανέλαβαν όλοι τα καθήκοντά τους.

Η ξαφνική και απροσδόκητη αναχώρηση του Παπά-Ευθύμ από το Πατριαρχείο οφειλόταν κατά κύριο λόγο στην αποδοκιμασία όλου του χριστεπωνύμου πληρώματος, αλλά και τις παραστάσεις των πρέσβεων των Ορθοδόξων Κρατών στην Τουρκική Κυβέρνηση.

Την εποχή εκείνη, εκπρόσωποι όλων των Ορθοδόξων Εκκλησιών είχαν συγκληθεί σε Πανορθόδοξο Συνέδριο για να ρυθμίζουν μερικά γενικής επείγουσας φύσεως εκκλησιαστικά ζητήματα, όπως την παραδοχή του νέου ημερολογίου, την ελάττωση των νηστήσιμων ημερών των νηστειών Χριστουγέννων και Πάσχα σε δύο εβδομάδες, όλη την πρώτη και την τελευταία εβδομάδα των παραπάνω εορτών. Προφανώς και οι αντιπρόσωποι αυτοί διαμαρτυρήθηκαν για την προσβολή αυτή κατά του Οικουμενικού Πατριαρχείου και συνετέλεσαν στην φυγή του Παπά-Ευθύμ από τα Πατριαρχεία. Η Ι. Σύνοδος συνήλθε και πήρε την απόφαση της καθαίρεσης του Παπά-Ευθύμ από τον βαθμό της ιερωσύνης και εξέλεξε Πατριάρχη τον Μητροπολίτη Χαλκηδόνος Γρηγόριο.

Κατά την επανείσοδο στα Πατριαρχεία των Αρχιερέων, ιερέων διακόνων και λοιπού προσωπικού, διαπιστώθηκε ότι ο Παπά-Ευθύμ και η σπείρα του είχαν παραβιάσει και ερευνήσει τα πάντα και το προϊόν της

ληστείας είχαν συμπαραλάβει μαζί τους. Όλα τα τιμαλφή κειμήλια, εικόνες άμφια και κομψά έπιπλα είχαν κάνει φτερά. «Οι εσωκατάκοιλοι», όπως λέγονται ιερείς και διάκονοι που διέμεναν στο Πατριαρχείο είχαν χάσει όλα τα εγκόλπια, τους σταυρούς και τα άμφιά τους και τις οικονομίες τους και οδυρόταν χωρίς ελπίδα να τα ξαναβρούν.

Ευτυχώς το σκευοφυλάκιο, όπου φυλάσσονταν οι δύο Αυτοκρατορικοί σάκκοι ανεκτίμητης αξίας, δεν κατόρθωσαν να το παραβιάσουν, αν και είχαν χρησιμοποιήσει και λοστούς ακόμα, γιατί για σκευοφυλάκιο χρησιμοποιείται ένας βυζαντινός πυργίσκος των κάστρων, με πόρτες διπλές και σιδερένιες. Οι δύο περίφημοι σάκκοι είναι «η Τιβεριάδος θάλασσα» και «η ράβδος του Ιεσσαί» τους οποίους ενδύεται ο Πατριάρχης τα Χριστούγεννα και το Πάσχα. Τα παραπάνω έκαναν αλγεινή εντύπωση στους χριστιανούς της Πόλης και ο ελληνικός εγχώριος τύπος τις κατεδίκασε. Σε λίγες μέρες όλος ο χριστιανικός κόσμος πληροφορήθηκε ότι ο αφορισμένος τέως Παπάς κατέλαβε πραξικοπηματικά τον περικαλλή Ιερό Ναό Παναγίας Καφατιανής-Γαλατά, αφού έδιωξε τους ιερείς και το προσωπικό της εκκλησίας που σε πρότασή του αρνήθηκαν να τον υπηρετήσουν. Ο Παπά-Ευθύμ βρήκε και δύο συνεργάτες καθηρημένους τέως παπάδες και άρχισε να τελεί λειτουργία στην τουρκική και ελληνική γλώσσα. Κανένας ενορίτης, όπως ήταν επόμενο, όχι μονάχα δεν εκκλησιάσθηκε πια εκεί, αλλά και τις διάφορες ιεροπραξίες-γάμους, κηδείες, βαπτίσια, μνημόσυνα-άρχισαν να τις κάνουν στην γειτονική εκκλησία Σωτήρος-Γαλατά.

Ο λόγος για τον οποίο ο Παπά-Ευθύμ προτίμησε την κατάληψη της Παναγίας Καφατιάς ,ήταν ότι ο Ναός αυτός μετά εκείνον των Εισοδίων της Θεοτόκου Σταυροδρομίου—Πέραν, ήταν ο πιο προσοδοφόρος ναός της Κωνσταντινούπολης, με πολλά σπίτια, καταστήματα, χάνια, σφαγείο και αποθήκες και έτσι απόκτησε μια πλούσια πηγή άνετης συντήρησής του.

Έτσι η Εκκλησία Παναγίας Καφατιανής γένηκε το κέντρο ενός αντάρτη της ορθόδοξης Εκκλησίας, που εξακολούθησε το σατανικό έργο του, μέχρι του θανάτου του, αλλά τον διαδέχθηκε ο υιός του με τον τίτλο Εφτύμ ο Β΄.

Ο καθηρημένος παπάς είχε ανάγκη εκκλησιάσματος και προσωπικού. Για τον πρώτο στόχο του μάζεψε μερικά γραΐδια που δεν είχαν δεχθεί το νέο ημερολόγιο. Μα αυτές ήσαν πολύ λίγες και δεν άργησε να μαζέψει μέσα στην πόλη πατριώτες του από το Κεσκίν-Μαδέν σαν οπαδούς με την παροχή εγγυήσεων, ότι θα τους απαλλάξει από την ανταλλαγή, φθάνει να υπογράψουν ότι δεν είναι ελληνικής καταγωγής, αλλά τουρκικής. Ο Παπά-Ευθύμ με υπόδειξη των Τούρκων διακήρυξε ότι οι λεγόμενοι ρωμιοί της Μ. Ασίας και της Κωνσταντινούπολης δεν έχουν ελληνική συνείδηση

ή καταγωγή αλλά τουρκική και ότι η δική του Εκκλησία είναι η Τουρκορθόδοξη, δηλαδή εκκλησία των Τούρκων Ορθοδόξων, που είχαν προσηλυτισθεί στον χριστιανισμό (Turk-Ortodoks-Kilisesi).

Οι χριστιανοί ενορίτες στο αναμεταξύ άσκησαν δικαστικό αγώνα για να αποσπάσουν τον Ι. Ναό από τον τέως Παπά. Την δικάσιμο ημέρα, ενώ αναγιγνώσκεται η καταγγελία των ενοριτών, δικαστικός κλητήρας παρέδωκε στον πρόεδρο του δικαστηρίου έγγραφο του Υπουργού Δικαιοσύνης και Θρησκευμάτων, με το οποίο εγνωστοποιείτο ότι ο Ι. Ναός Παναγίας Καφατιανής παραδόθηκε στον Παπά-Ευθύμ σαν αρχηγό νέας εκκλησίας και τουρκικού ποιμνίου και έτσι το δικαστήριο κηρύχθηκε αναρμόδιο.

Ο σατανικός Ευθύμ, θέλοντας να επεκτείνει τον κύκλο της δράσης του ζήτησε από τους παπάδες του Ι. Ναού Σωτήρος Χριστού να μή τελούν ιεροπραξίες των δικών του ενοριτών και σε άρνησή τους κατέλαβε πραξικοπηματικά και την εκκλησία αυτή, κι έτσι ο Γαλατάς απόμενε με ένα ενοριακό ναό του Αγίου Νικολάου, τον οποίο ευτυχώς απόφυγε να καταλάβει, ίσως για να μή δημιουργηθεί θέμα ευρύτερο. Στον Γαλατά υπήρχε και τέταρτος ναός του Αγίου Ιωάννου, αλλ' αυτός ανήκει στους Χιώτες και δεν είχε χρησιμοποιηθεί ποτέ σαν ενοριακός.

Ο Ευθύμ, ύστερα από τα αλλεπάλληλα πραξικοπήματά του, μια μέρα διακήρυξε ότι από δύο αρχιερείς χειροτονήθηκε δεσπότης και άρχισε έτσι να χειροτονεί και ο ίδιος ιερείς και διακόνους, αφού οι πρόσοδοι της Παναγίας Καφατιανής, αλλά και τα επιδόματα της Τουρκικής Κυβέρνησης του έδιναν μεγάλη οικονομική άνεση.

Από τότε οι Ευθύμ-πατέρας και ο διάδοχός του γιός-δραστηριοποιούνται άνετα και με την προστασία των Τουρκικών Αρχών κάνουν λιτανείες στον Γαλατά στις τουρκικές εθνικές εορτές με επίσημες ορχήστρες επικεφαλής, για να βάψουν τα μάτια των διαφόρων ξένων τουριστών, ότι η Τουρκική Κυβέρνηση αφήνει ελεύθερους τους χριστιανούς να τελούν πανηγυρικά τις τελετές τους, ενώ αντίθετα οι δικές μας ενορίες δεν τολμούν ούτε να ξεμυτίσουν έξω από τον αυλόγυρο την εκκλησιών.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΡΩΣΣΙΔΗ

ΔΥΟ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ — ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΝΕΩΤΕΡΗ ΤΟΠΙΚΗ ΜΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑ

Τόν Ἰούλιο τοῦ 1913, ὕστερα ἀπό τόν δεύτερο Βαλκανικό πόλεμο, ὑπογράφηκε στό Βουκουρέστι ἡ συνθήκη μέ τήν ὁποίαν ἡ Δυτική Θράκη ἐπιδικαζόταν στή Βουλγαρία. – Λίγες μέρες μετά, τά ἑλληνικά στρατεύματα πού εἶχαν ἀπελευθερώσει προηγουμένως τή χώρα ἀπεχώρησαν δυτικά τοῦ ποταμοῦ Νέστου.

Ἀκολούθησε μέ σύμπραξη ὅλων τῶν κατοίκων της, Χριστιανῶν καί Μουσουλμάνων πού κανείς τους δέν ἀνεχόταν τή βουλγαρική κυριαρχία, ἡ πρόσκαιρη (σχεδόν τρίμηνη) αὐτονομία τῆς Δυτικῆς Θράκης.

Μετά τήν ὑπογραφή ὅμως καί τῆς Τουρκοβουλγαρικῆς συνθήκης Εἰρήνης στήν Κωνσταντινούπολη τόν Σεπτέμβριο τοῦ ἰδίου ἔτους, οἱ Βούλγαροι ἐπανῆλθαν στή Δυτική Θράκη (ἐκτός ἀπό τό τμῆμα τῆς περιοχῆς τοῦ Διδυμοτείχου μέχρι τό χωριό Μάνδρα πού εἶχε ἀνακαταληφθεῖ ἀπό τόν Τουρκικό στρατό) καί ἐπεδόθηκαν συστηματικά στόν ἐξοντωτικό διωγμό τῶν Ἑλλήνων κατοίκων της. Κατά τόν πρῶτον Παγκόσμιο πόλεμο πού ἐπακολούθησε ἡ Ἑλλάδα καί ἡ Βουλγαρία ἦταν καί πάλιν ἀντιμέτωποι.

Μετά τήν ἥτταν τῶν Γερμανοβουλγάρων στό μακεδονικό μέτωπο, τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1918, (ἀπό τούς συμμάχους Ἕλληνες, Σέρβους, Γάλλους, Ἄγγλους καί Ἰταλούς) οἱ Βούλγαροι ἔσπευσαν καί ζήτησαν πρῶτοι τόν τερματισμό τοῦ πολέμου καί ἀφοῦ ὑπέγραψαν στή Θεσσαλονίκη τή συμφωνία τῆς ἀνακωχῆς ἐπέστρεψαν στά παληά τους σύνορα, τά σύνορα τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου. Στή Δυτική Θράκη ἐγκαταστάθηκε Διασυμμαχικός ἔλεγχος τῶν νικητῶν ἀλλά οἱ βουλγαρικές ἀρχές, πολιτικές καί στρατιωτικές παρέμειναν στίς θέσεις τους καί ἡ τύχη τῆς χώρας ἀφέθηκε νά ἀποφασιστεῖ ἀργότερα στό συνέδριο τῆς Εἰρήνης πού ἄρχισε τίς ἐργασίες του, μετά τόν τερματισμό τοῦ πολέμου, στό Παρίσι, τόν Ἰανουάριο τοῦ 1919.

Ἄρχισε ἔτσι τότε γιά τήν Ἑλλάδα ἕνας νέος σκληρός πολύπλοκος καί πολυμέτωπος ἀγώνας πού κατέληξε ὕστερα ἀπό τούς ἔξοχους διπλωματικούς χειρισμούς τῆς Ἑλληνικῆς πλευρᾶς στήν ἀπομάκρυνση τῶν Βουλγαρικῶν ἀρχῶν καί τήν κατάληψη τῆς χώρας ἀπό τά συμμαχικά στρατεύματα ἀρχικά

(Ὀκτώβριος τοῦ 1919) καί ἀπό τά Ἑλληνικά ἀργότερα (Μάιος τοῦ 1920) καί τή σύναψη τῶν συνθηκῶν Νεϊγύ, Σεβρῶν καί Λωζάνης μέ τίς ὁποῖες ἔγινε καί ἡ τυπική ἐνσωμάτωση τῆς Δυτικῆς Θράκης στόν κορμό τῆς χώρας μας.

Στό μεταξύ ὅμως ἡ ἀβεβαιότητα γιά τό μέλλον τῆς περιοχῆς, οἱ ραδιουργίες τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν καί ἡ ρευστότητα τῆς καταστάσεως δημιουργοῦσαν στούς κατοίκους της ἀνησυχίες, ἀμφιβολίες καί ἔντονες ψυχικές μεταπτώσεις.

Οἱ ἐπιστολές πού ἀκολουθοῦν εἶναι μιά ἀκόμη μαρτυρία τῆς ἐναγώνιας αὐτῆς προσδοκίας τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Δυτικῆς Θράκης καί ἀπεικονίζουν καθαρά τό ἄστατο πολιτικό κλῖμα τῆς ταραγμένης ἐκείνης περιόδου.

Εἶναι γραμμένες, ὅπως ἐξακριβώθηκε στίς μέρες ἐκεῖνες τῆς μεγάλης ἀναμονῆς ἀπό τόν μεγαλοβιομήχανο τῆς τότε Γκιουμουλτζίνας Μιχαήλ Στάλιο, ὁ ὁποῖος λόγω τῆς προστασίας πού τοῦ παρεῖχε ἡ ξένη ὑπηκοότητά του (Αὐστριακή) ἦταν ἀπό τούς ἐλάχιστους Ἕλληνες πού εἶχαν ἀπομείνει στή Δυτική Θράκη μετά τό 1914, καί ἀπευθύνονται πρός τόν Λύσανδρο Σκουτέρη, τόν Ἠπειρωτικῆς καταγωγῆς δυναμικό ἐπιχειρηματία τῆς πόλεώς μας πού διέμενε τότε στή Δράμα μετά τήν ἐπάνοδο ἀπό τήν ὁμηρία του στή Βουλγαρία.

Βρέθηκαν πρόσφατα στό πατρικό σπίτι τοῦ Λύσανδρου Σκουτέρη ἐδῶ στήν Κομοτηνή (στήν ὁδό Κλεάνθους Κούλογλου) μετά τόν θάνατο καί τῆς ἀδελφῆς του Εὐτέρπης μαζί μέ ἄλλα οἰκογενειακά καί ἐμπορικά ἔγγραφα καί ὅπως φαίνεται ὁ ἀποδέκτης τους τίς διαφύλαξε μέχρι τοῦ τέλους του γνωρίζοντας τή σημασία τους γιά τήν τοπική μας ἱστορία.

Κομοτηνή Ὀκτώβριος 1983

Ο

ΑΝΕΓΝΩΡΙΣΜΕΝΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ

ΤΩΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΒΟΥΛΓΑΡΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΙΣΘΕΝΤΩΝ

ΠΟΛΙΤΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

„ΕΛΛΗΝΙΚΗ Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ"

ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 1329.

ΠΙΣΤΟΠΟΙΕΙ

Ὅτι ὁ φέρων τὸ παρὸν ἔγγραφον ἡμῶν Λύσανδρος Σκουτέρης, καταγόμενος ἐκ Γκιμουλτζίνης Δυτ. Θράκης, μέλος τοῦ Συνδέσμου τακτικὸν ὑπ' αὐξ. ἀριθ. Μητρώου 1359, ἐπιχώριος ἐκ Δράμας Ἀνατολ. Μακεδονίας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐν ἔ. 1917 εἰς Βουλγαρίαν ὡς "Ὅμηρος. —

Διὸ δίδεται αὐτῷ τὸ παρὸν, ὅπως χρησιμεύσῃ αὐτῷ, ὅπου δεῖ.

Ἐν Δράμᾳ τῇ 14ῃ Αὐγούστου 1919.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Φίλιος Δ. Ἀθανασιάδης

Ο

ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ὁ Ειδικός



Φωτοτυπία τοῦ πιστοποιητικοῦ τῆς ἀπαγωγῆς ὡς ὁμήρου τοῦ Λύσανδρου Σκουτέρη μέ φωτογραφία του τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Σμυρνοχτήρια 26/8/IV/919

Δε Δηνάρε

φράγκα

Τό γραμμα απ τό εξάβον, μ' ό Μίλτος εύρη μου εδωκαν λαί σήμερα απ μ' ενημέρωσαν λαί Θόμε λιν Χολάντ. Χαρτιών Σουίδην με-
γάλην αλλά Σειρας εί ημ. 75.407.
Λαί νέαν εχάρηκα λαί με 100 εί λα' 112 Σειρας λαί δι' 600 εί λα' 112 1/2
Σειρας. Τό νόμισαν καλόν εί Τό λαμεί μου μ' εί Θόμε δι' αύθεντον απ, αντί 400
Σειρας λα' όσα με' δι' Μαζερ ό Μίλτος να' καλείνε στα' Θόμε λιν.
Δι' εκοίμησε δια' Θόμε Σουρεία. Δι' μυστικόν παίρνε να' με' λυπήν μ'
ήξες εσημειούσε, Τα Παράπονα απ δα' έχη κεδ μαζ' απ.
Κίλλαζε απ δα' έχη να' εξοδιούση με' Τό σχέδια έγραφα μ' να' είναι
σχεδόν ή εί λάζε, άλλα δι εδώ δώ. δι εκεία μ' Τό Μίλτος δεν δα' σ' δώ δά-
σκαλον σ' Βαρβάρα να' Χαναμάκι.
Η καλούδα εδώ είναι Α, δι' α απ λιν Σερέτ. Οι Βαρβάροι πάντα
πάχιτσιλαν μ' όλε πάν σπίτια μα' εξαίρε. Όλαν εφτά πάντα Θόμε
Σέρετ: λοιπόν σκεπάσε αβγάτα εδώ.
Θα' έχαλε, δα' έχαλε, μ' παιδιά μας δι' φάπελα, καλά σας χαρί-
ζαμε μ' Τούλεν δι' μπλαν. Να' σας τό' χαμε μη: φάζαμαι
Τό χρώματα. Η θρώσα δα' μείνη Βαρβάροι. Πεδάν π' 21 μ'
γυρίσε ό Δεκέμ, Δηνάρε λίγες χαρτιά;
Χαιρετισμούς Τό σπίτι απ

Δι' όλους
Δηνάρης

Φωτοτυπία τῆς 1ης ἐπιστολῆς.

Δι' αυτοφώτιση δα' εκτυπώση χαρτιά μας μ' Τό μπλάν
Δι' εκτυπωτή Α Δεκεμβρη δι' α' Δι' Δεκεμβριανούς.

1η Ἐπιστολή[1]

Γκιμουλτζίνα τῇ 26/8/IV/919[2]
Ἀγ. Λύσανδρε
Δράμαν

Τό γράμμα σου τό ἔλαβον καί ὁ Μῆτσος ἐπίσης μου ἔδωκεν τάς ὁδηγίας σου καί συμφώνως ἐκανόνισα τόν λογ/σμόν τοῦ Χρήστου Χρηζίδου Ξάνθην μητρήσας αὐτῷ levas ἐν ὅλῳ 75.407.

Τάς λίρας ἐχάλασε τάς μέν 100 εἰς τά 112 levas τάς δέ 600 εἰς τάς 112 1/2 levas. Τό ὑπόλοιπον κρατῶ εἰς τό ταμεῖον μου καί εἰς τήν διαθεσίν σου ἐκτός 400 levas τά ὁποῖα μέ διέταξε ὁ Μῆτσος νά κρατήσω διά λογ/σμόν του. Σέ εὐχαριστῶ διά τήν Ἐσπερίαν. Δέν μποροῦσες καϋμένε νά μέ στείλης καί λίγες ἐφημερίδες, τήν Παρασκευήν πού θά ἔλθης φέρε μαζί σου. Κύτταξε πού θά ἔλθης νά ἐφοδιασθῆς μέ τά σχετικά ἔγγραφα καί νά εἶναι πλέον ἤ ἐν τάξει διότι διεδόθη ἐδῶ ὅτι ἐσένα καί τόν Μῆτσον δέν θά σᾶς ἀφήσουν οἱ Βούλγαροι νά ξαναλθῆτε. Ἡ κατάστασις ἐδῶ εἶναι ἡ ἴδια ὅπως τήν ξαίρεις. Οἱ Βούλγαροι *ἥσυχοι, ἡσυχώτατοι* καί οὔτε κἄν σκέπτονται γιά φευγάλα. Ἔχουν ἐμπιστοσύνην στήν Εὐρώπην. Τουναντίον περισσότερον ριζώνουν ἐδῶ. Θά ἔλθετε, θά ἔλθετε καί κανένας σας δέν φαίνεται, στρατός σας μαζεύεται καί τίποτες δέν γίνεται. Νά σοῦ πῶ τήν γνώμη μου. Φάγαμε τήν χυλόπιττα. Ἡ Θράκη θά μείνη Βουλγαρική. Πέρασε ἡ 21 καί κοντεύει ὁ Ἀπρίλης, Λύσανδρε τώχεις χαμπάρι; Χαιρετισμούς στήν οἰκογένειάν σου.

Σέ φιλῶ
Μιχαλάκης

Σέ παρακαλῶ τά ἐσώκλειστα γράμματα στεῖλτα μέ τήν πόστα. Σοῦ ἐσωκλείω 1 δραχμή διά τά γραμματόσημα.

1. Οἱ ἐπιστολές καταχωρίζονται χωρίς καμία διόρθωση προσθήκη ἤ ἀφαίρεση.
2. 26 Μαρτίου μέ τό παλαιό ἡμερολόγιο.

Τρικεσήν τῇ 30 Ἰουνίου 1919.

Τελ, σπιτάκι μεγάλο

Ἀγαπητέ Θεόδωρε

Χθὲς ἔβαλα τὰ ῥοῦχά μου, τὴ λίγη ἐπιπλοσύνη μου καὶ ἐγκατασταθῆκα στὸ σπίτι. Τὰ μεγάλα ξένα σοῦτζαρα ἀρέσανε πολὺ καὶ ἄκρα ἐκεῖ, ἡ ἐδιάβασα πάλι μιὰ ἐφημερίδα ἐκάτσα ἐδῶ εἰς τὴν ἄκρη τὴν ἀκρούτσα.

Ἐκεῖνο, ποὺ εἶν τὸ κακό μου, ὁ ἀρρώστος ποὺ ἔχω καὶ ποὺ μοῦ κάνει τὴ ζωὴ πολὺ δύσκολη, εἶν ἡ ἀδυναμία τοῦ στομαχιοῦ μου. Μοῦ ἔρχεται ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ θὰ φάω ἕνα κομμάτι ψωμὶ καὶ ἕνα ποτήρι νερὸ καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἔχω μιὰ ἀδυναμία ποὺ δὲν τὴν ἀντέχω. Μοῦ ἔρχεται ἐμετός. Ἔτσι ἔκανα καὶ τὸ πρωΐ. Ἔφαγα ἕνα κομμάτι ψωμὶ καὶ ἔπιον ἕνα ποτήρι νερὸ καὶ ἀμέσως ἄρχισα νὰ ἀδυνατίζω. Ἔτσι ἔκανα καὶ στὸ Βουκουρέστι καὶ στὴ Σμύρνη καὶ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὸ Παρίσι καὶ στὴ Λυών καὶ στὴ Μασσαλία καὶ στὴ Νίκαια καὶ στὴ Μονακό καὶ στὴ Μεντόν καὶ στὴ Μπορντιγκέρα καὶ στὴ Νίκαια πάλι καὶ στὴ Μασσαλία καὶ στὴ Λυών καὶ στὴ Μασκόν καὶ στὴ Διζόν καὶ στὴ Μετζ καὶ στὴ Νανσύ καὶ στὴ Στρασβοῦργο καὶ στὴ Βασιλεία καὶ στὴ Λουκέρνη καὶ στὴ Λουκέρνη πάλι καὶ στὴ Βασιλεία πάλι

μέσα εἰς λαὶ Βασιλικὴν ἐπιγρ. σῶσον δι' γαλὸν σκυλὸν δι' ἀσπασμὸν Κυρίων 17 Ἰσχίου (Ν. Ημερ.)
Θὰ ἐκρινον πάλεμπλα, ἀλλ' ἡ ἐπιγρ., ὅτι δὲ ἐφημῶν πανίσχυρ αὐγίλλ, ἀλλ' ἐκρίνω Βυζαντ. Φράγκ. δὲ
σημεῖον δι' Σκρατία -
Εἰ φαίνεται δεῖν νὰ διαφαρμόσωσι σὰ ἐκ μέσα αὐτῶ, ἐπιθ. αὐτοχρ. (δεῖ μισεῖν νὰ χάνω
νὰ λὶ σκοπὸν ἐκ κόκκῳ ἀπὸ ἐκ ἐπιγρ. δεῖ σχεδ. ἀφορ. αὐτὸ ἐκ φράγκα) δὲ δεῖν ἀλλ Βυζαντ.
ἀλλ πανίσχ. ἄλλ. - Ἐμεῖς ἐμῖν μὲ φαίνεται ἐκ προσῆκ. ἐκ σύμφωνα ἐκ αὐτὸ δι' ἀσπασ-
σιὰν ἐκ ἐκρίνω, χάνω εἰς λαὶ ἐκκλησίαν ἐκ ἐκ μαρίων δίδε δεῖ δεῖν ἐκ Βυζαντ., ἀλλ δεῖν
ἐκ Ἔρρικ. - Διάφορ. ἐκ σταυρικὸν σκοπ. σκοπ, αὐτὸ δι' διάφορ ἐκ ἐκρίνω, ἐκ ἐκ
νὰ ἐκκλ. πανίσχ ἐκ μετὰ ἐκ Général Franchet d'Esperey σκηνικὰ εἰ ἐκ Σκαδρίνος -
δι' Βυζαντ. δὲ λὰ σκοπὸν μὲ ἐκ διάφορ ἐκ ἐκρίνω, ἐκ σκοπ. νὰ δι' ἀναβαίν. δι' ἐπιγρ. -
Διὰ λὰ φαίνεσθαι ἐκ ἐκ μου μας λὰ ἐκκλησία σκοπίσθαι - Μὰ ἐκδέχ.
Διὰ ἐκκλησίαν σας σκοπ χάνω δι' ἔχειν σκηνικὸν μετὰ ἐκ Βυζαντ. λὰ μισεῖν
εἶναι ἐμφ. σία.
Πεπεισμ. νὰ σκ, ἐκ νὰ μου χάνω (φαίνομαι ἐκ ἀκκομπανιάτ μου) λοὶ κόκ ἐκ διδάσκ
αὐτὴ εἰρήνη μὲ ἐκ Βυζαντ. Τὸ διάταγμ δὰ ἐκ χαίνομαι;
Ἐκ ἐπιθυμῶ σὲ παρακαλῶ ὅπως εἰς ἐκ ἐκκλησίαν εἰς Θεσσ. ἢ μὲ σκάφος ἢ μὲ ἐκ ἁγιοφόρ
σκοπὸν σχεδ μὲ σκάφος ἐκόντως ἂν ἐμεῖς εἰς ἐκ μέσ -
Διὰ λὰ ἔκκλησ σκ δὰ φαίνεται, ὁ Χαὶμ Νοεμβρ δὰ εἶναι εἰδ, ἀλλ ἐμεῖς δὰ φαίνεσθαι -
Χαιρετισμ ἐκ φαίνομαι σκ ἐκ ἐκ σκ

Ἐ ἐκκλ μου
Σκόδρα.

356

Φωτοτυπία τῆς 2ης Ἐπιστολῆς.

2η 'Επιστολή

Γιμουρτζίνη τῇ 30 'Ιουλίου 1919

Τρίτη σχεδόν μεσάνυχτα

'Αγαπητέ Λύσανδρε

Χθές ἔλαβον τά γράμματα καί τάς ἐφημερίδας ἐσωκλείστως καί σέ εὐχαριστῶ πολύ. Τάς μέν ξένας ἐπιστολάς ἀμέσως ἐμοίρασα κατ' ἐπιγραφήν, καί ἐδιάβασα ὅσα μοῦ ἔγραψες ἐπάνω εἰς τόν φάκελλον τοῦ Αἰμιλίου.

Σήμερον, πές εἰς τόν Κώτσον Τελωνίδην, ὁ 'Αρμένης χρυσοχόος μοί ἔφερε τά κοσμήματά του, τά ὁποῖα κρατῶ παρ' ἐμοί μέχρι νεωτέρας διαταγῆς. Εἶπα στόν 'Αρμένην ὅτι προτίθεμαι νά τοῦ τά στείλω καί διά τοῦτο τά ἐζήτησα. Μοῦ εἶπεν ὅμως ὁ 'Αρμένιος ὅτι λείπουν δύο Ντούμπλες καί 2 τέταρτα λίρας τά ὁποῖα ἐπῆρεν ὁ ἴδιος καί θέλει νά τά βάλη στόν τόπον του περιμένει ὅμως κλαίων νά καλλιτερεύσει τό χρῆμα τό Βουλγαρικό, ἐν παρόδω σοί γράφω ὅτι ἡ λίρα χρυσῆ σήμερον ἔφθασε τά 150 leva ἤ ἄν ἔλθετε νά τά μετρήση εἰς δραχμάς.

Χθές πρός τό δειλινόν ἔφθασε ὁ genaral Franchais d' Esperey, ἔκαμε ἕνα γύρον στήν ἀγοράν καί πρός τό βράδυ διελθών ἀπό τό σπίτι μου, χωρίς δυστυχῶς νά παραμείνη

καθόλου, ἀνεχώρησε εἰς τόν Σταθμόν
καί ἐκεῖθεν εἰς Ξάνθην, ὅπου διήλθε
τήν νύκτα. Λέγεται ὅτι ἐπισκέφθη
καί τούς στρατώνας.

Σήμερον τό μεσημέρι διῆλθε τῆς
πόλεώς μας ἐρχόμενος ἐκ Ξάνθης,
μεταβαίνων εἰς Κων/λιν.
Μετέβη ἐπιτροπή ἀπό μερικούς
Τούρκους ὅπως χαιρετήσουν τόν gene-
ral εἰς τόν σταθμόν μας, οὗτος
ἐσύστησεν εἰς τούς Τούρκους νά κα-
θήσουν καί νά μείνουν ἥσυχοι, διότι
αὐτά τά μέρη ἐπιδικάσθηκαν ὑπό
τῆς συνδιασκέψεως τῶν Παρισίων εἰς
τούς Ἕλληνας, νά κυττάξουν νά μή
τρέξη κανενός μύτη αἷμα. Θά περάσετε
καλά μέ τούς Ἕλληνες, εἶναι μεγάλο
βασίλειον. Οἱ Τοῦρκοι παρεπονέθηκαν
καί εἶπαν νά μή μᾶς μεταχειρισθοῦν
οἱ Ἕλληνες ὅπως οἱ Βούλγαροι
καί μᾶς ξεγυμνώσουν. Μή φοβάσθε
ἀπαντᾶ ὁ General. Οἱ Ἕλληνες
εἶναι πλούσιοι καί δέν ἔχουν ἀνάγκην
νά ξεγυμνώνουν, θά σᾶς διοικήσουν
καλά ἀρκεῖ νά εἶσθε φρόνιμοι.
Μαζί μέ τόν Ἑλληνικό στρατόν
θά ἔλθουν καί Ἐπιτροπαί Γαλλικαί
καί Ἀγγλικαί, αἵτινες θά τά διορθώσουν
ὅλα:

Ἦλθεν ἱππικόν (Σπαχῆδες) Ἀλγερικόν,
ποιοί ὅμως εἶναι δέν μπόρεσα νά
μάθω, διότι σήμερον ἤμουν πολύ
ἀπησχολημένος. Ἡ Ραλλοῦ ἔτεκεν
ἀπόψε ἕνα ἀγοράκι. Ὁ τοκετός
πολύ εὔκολος σέ μιάμιση ὥρα ἔγινε.
Ἐπίσης πολύ σπουδαῖον ἔχω νά σοῦ
ἀνακοινώσω τήν ἀπόφασιν τῶν ἐδῶ
Τούρκων (ὁλοκλήρου Θράκης Βουλγαροκρατουμένης)
τοῦ νά μή λάβουν
ἀπολύτως μέρος εἰς τάς βουλευτικάς

ἐκλογάς οἵτινες θά λάβουν χώραν
τήν προσεχῆ Κυριακήν 17 τρέχον
τος (Ν. Ἡμερ.)
Θά τηρήσουν οὐδετερότητα ὅλοι
οἱ ἐκλογεῖς, δέν θά ψηφίσουν
κανέναν ἀπολύτως, οὔτε Τοῦρκος
βουλευτής Θράκης θά πηγαίνει
στήν Σοβράνιε.
Ὡς φαίνεται θέλουν νά διαμαρτυρηθοῦν
διά τοῦ μέσου αὐτοῦ, ζητῶντες
αὐτονομίαν (δέν μπόρεσα νά μάθω
καλά τόν σκοπόν τῆς ἀποχῆς
ἀπό τάς ἐκλογάς διότι πολύ ἀργά
ἀπόψε τό ἔμαθα) δέν θέλουν οὔτε
Βούλγαρον οὔτε κανέναν ἄλλον.
Ἐμένα ὅμως μοῦ φαίνεται ὅτι πρέ-
πει νά τό ἐκμεταλλευτεῖτε καλά
αὐτήν τήν ἀπουσίαν τῶν Τούρκων,
γράφοντας εἰς τάς ἐφημερίδας ὅτι τό
κάμουν διότι δέν θέλουν τούς Βούλ-
γάρους, ἀλλά θέλουν τούς Ἕλληνες.
Ἀπόφασις ἥτις πραγματικῶς εἶναι
σοβαρά, αὐτή ἡ ἀπόφαση τῶν Τούρκων,
ἥτις ἴσως νά ἐλήφθη κατόπιν
τῆς μετά τοῦ General Francais d'
Esperey συνομιλίας ἐν τῷ
Σταθμῷ μας. Οἱ Βούλγαροι
θά τά χάσουν μέ τήν ἀποχήν
τῶν Τούρκων, καί πολύ πιθανόν
νά ἀναβληθοῦν αἱ ἐκλογαί.
Ἀπό τά περίχωρα τῆς πόλεώς μας
τά τηλέφωνα σηκώνονται. Μιά
ἔνδειξις.
Οἱ ἐφημερίδες σας πού γράφουν ὅτι
ἔγιναν συγκρούσεις μεταξύ Γάλλων
καί Βουλγάρων στά μέρη μας
εἶναι ψέμματα.
Περιμένω νέα σου καί νά μοῦ γράψης (φαντάζεσαι τήν ἀνυπομονησίαν
μου) τούς ὅρους τῆς δυστόκου αὐτῆς Εἰρήνης με τήν Βουλγαρίαν.
Τό Δεδέαγατς θά τό χάσομε; Τήν ἐσώκλειστον σέ παρακαλῶ στεῖλε

εἰς τόν.....[1] εἰς Θεσ/νίκην. Ἤ μέ ἐπιβάτην ἤ μέ τό ταχυδρομεῖον
Προτιμῶ ὅμως μέ ἐπιβάτην ἔστω καί ἄν ἀργήση ἕνα-δύο μέρες
Διά τά Σενέτια σου θά φροντίση ὁ Χαΐμ Νοφούζη δέν εἶναι
ἐδῶ, ἅμα ἔλθη θά φροντίσω.
Χαιρετισμούς στήν φαμελίαν σου καί στούς φίλους
Σέ φιλῶ γλυκά
(ὑπογραφή: Μιχαήλ Στάλιος)

1. ὄνομα δυσανάγνωστο

ΠΕΤΡΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΑΝΤΖΗ

ΠΤΥΧΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1821

ΤΕΥΧΟΣ 2ο

('Από ἐπιστολές τοῦ μητροπολίτου 'Ηρακλείας 'Ιγνατίου πρός τούς μητροπολίτες 'Αγχιάλου Ἄνθιμο, 'Αδριανουπόλεως Γεράσιμο, Βάρνας Φιλόθεο, Βιζύης 'Ιωάσαφ).

ΑΝΤΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

Σέ προηγούμενη ἐργασία μου ἔγινε ἀναφορά στίς ἐπιστολές τοῦ μητροπολίτου 'Ηρακλείας 'Ιγνατίου (1821-1830) πρός τόν ὁμόλογό του Διδυμοτείχου Καλλίνικο (1821-1835) καί καταβλήθηκε προσπάθεια νά ἐκδιπλωθοῦν, ἔστω ἀμυδρά, μερικές πτυχές τῆς 'Εκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Μητροπόλεως Διδυμοτείχου κατά τούς κρίσιμους χρόνους τῆς 'Ελληνικῆς ἐπαναστάσεως[1].

'Ο κώδικας ὅμως ἀλληλογραφίας τοῦ 'Ιγνατίου[2] περιέχει πλούσιο ἱστορικό ὑλικό πού νομίζω ὅτι φωτίζει ἱστορικές πτυχές τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί κοινωνικῆς-οἰκονομικῆς ζωῆς καί ἄλλων μητροπόλεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γιατί, ὅπως σημειώθηκε καί ἐκεῖ, οἱ ἀρχιερεῖς ἀποδέκτες

1. Δρ. Θ. Πέτρου Γεωργαντζῆ, Πτυχές τῆς 'Εκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς μητροπόλεως Διδυμοτείχου κατά τούς χρόνους τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως, Θρακική 'Επετηρίδα, τ. 3, Κομοτηνή 1982, σ. 225-258.

2. Πρός ἀποφυγή κουραστικῶν ἐπαναλήψεων, ὁ ἀναγνώστης πού ἐπιθυμεῖ νά πληροφορηθεῖ γιά τόν ἐν λόγῳ κώδικα τοῦ 'Ιγνατίου καί τό περιεχόμενό του, παρακαλεῖται νά ἀνατρέξει στήν παραπάνω ἐργασία μου. 'Εάν ὅμως ἐπιθυμεῖ νά ἀντλήσει κάπως περισσότερα στοιχεῖα, μέχρι νά προβῶ στήν ὁλοκληρωτική παρουσίαση τοῦ κώδικα, ἄς ἀνατρέξει στήν ἐργασία τοῦ Εὐαγγέλου Σαβράμη, 'Ο Κῶδιξ τοῦ μητροπολίτου 'Ηρακλείας 'Ιγνατίου, Θρακικά, τ. 5 (1934) σ. 226-235 καί τ. 6 (1935) σ. 207-246, ἄν καί ἐκεῖ ὑπάρχουν πολλές ἀνακρίβειες, τίς ὁποῖες ἐλπίζω νά διορθώνω προοδευτικά καθώς θά ἐπιχειρεῖται ἡ ἐκδίπλωση καί παρουσίαση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ 'Ιγνατίου πρός τούς ἐπί μέρους ἀρχιερεῖς ἀποδέκτες του.

τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου ἦταν πάρα πολλοί, οἱ δέ ἐπιστολές πού ἀπευθύνθηκαν σ' αὐτούς πολλαπλάσιες, ἀρκετές τῶν ὁποίων μάλιστα εἶναι μακροσκελεῖς.

Ἀνάμεσα σ' αὐτούς τούς πολυάριθμους ἀρχιερεῖς, μέ τούς ὁποίους ὁ Ἰγνάτιος διατηροῦσε ἀλληλογραφία συγκαταλέγονται καί οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Θράκης[3] α) Ἀγχιάλου Ἄνθιμος (1821-1830), β) Ἀδριανουπόλεως Γεράσιμος (1824-1830) καί γ) Βάρνας Φιλόθεος (1821-1830), μέ τούς ὁποίους φαίνεται ὅτι συνδέονταν φιλικά ὡς καί ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ (1821-1830), τοῦ ὁποίου ἦταν ἔφορος[4].

Πρός αὐτούς λοιπόν τούς ἀρχιερεῖς ὁ Ἰγνάτιος ἀπέστειλε κατά καιρούς διάφορες ἐπιστολές, οἱ ὁποῖες ἄν καί δέν παρουσιάζουν ἰδιαίτερα ἀξιόλογο ἐνδιαφέρον, ἐν τούτοις περιέχουν πληροφορίες, οἱ ὁποῖες ἐκδιπλώνουν καί φέρνουν στό φῶς ἄγνωστες ἤ πολύ λίγο γνωστές πτυχές τῆς ἐκκλησιαστικῆς, οἰκονομικῆς καί ἀστικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς Θράκης κατ' ἐκείνη τήν τόσο δύσκολη καί γεμάτη ἑκατόμβες θυμάτων καί θυσιῶν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Παράλληλα οἱ ἐν λόγω ἐπιστολές μᾶς ἐπιτρέπουν νά προσεγγίσουμε πιό κοντά γιά νά ἀναπνεύσουμε τόν πραγματικό ἀέρα πού καί ἐκεῖνοι εἰσέπνεαν καί νά γευθοῦμε, ἔστω ψιχία, ἀπό τίς ταλαιπωρίες καί τίς καταδυναστεύσεις πού δοκίμαζαν.

3. Ἀρχιερεῖς τῆς Θράκης, μέ τούς ὁποίους εἶχε ἀλληλογραφία ὁ Ἰγνάτιος ἦταν α) ἀπό τήν Ἀνατ. Θράκη οἱ: Ἀδριανουπόλεως (Γεράσιμος), Αἴνου (Γρηγόριος), Βιζύης (Ἰωάσαφ), Γάνου καί Χώρας (Λεόντιος), Καλλίου/πόλεως (Ἰωακείμ), Μετρῶν (Γαβριήλ), Μυριοφύτου καί Περιστάσεως (Σεραφείμ), Σηλυβρίας (Ἱερόθεος) καί Τυρολόης (Διονύσιο) β) ἀπό τή Δυτ. Θράκη οἱ: Διδυμοτείχου (Καλλίνικος, γιά τόν ὁποῖο ἔγινε ἤδη λόγος σέ προηγούμενη ἐργασία) καί Ξάνθης (Σεραφείμ), ἐνῶ ἀπό τή Βόρεια Θράκη ἦταν οἱ: Ἀγχιάλου (Ἄνθιμος), Βάρνης (Φιλόθεος), Λιτίτζης (Ἰωαννίκιος) Σαμμακοβίου (Ἱερόθεος καί Ἰγνάτιος) καί Φιλιππουπόλεως (Νικηφόρος), ὡς καί σέ ἀρκετούς ἄλλους ἀρχιερεῖς τῆς λεγομένης «παλαιᾶς Βουλγαρίας».

4. Ἔφοροι ὀνομάζονταν 7 ἀπό τούς συνοδικούς ἤ «γέροντες» (Βλέπε Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, τ. Β' Ἀθῆναι 1959, σ. 749-750) ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, πού διέμεναν στήν Κωνσταντινούπολη καί ἀνελάμβαναν τήν προστασία τῶν ὑλικῶν καί ἠθικῶν συμφερόντων τῶν ἀρχιερέων τῶν κατά τόπους ἐπαρχιῶν, οἱ ὁποῖοι μέσω αὐτῶν τῶν ἐφόρων ὤφειλαν νά ὑποβάλουν τίς ἀναφορές ἤ τά αἰτήματά τους πρός τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, τήν Ἱεράν Σύνοδο ἤ τήν Ὑψηλή Πύλη καί νά τύχουν τήν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων τους. (Μαν. Ἰω. Γεδεών, Πέντε συγγενεῖς ἐκ Λέρου ἀρχιερεῖς τῆς Ἡρακλείας, Θρακικά τ. 5 (1934) σ. 36 — Εὐαγγ. Σαβράμη, Ὁ Κῶδιξ τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου, Θρακικά, τ. 5 (1934) σ. 233 σημ. 1 καί σ. 370 — Κ. Μυρτ. Ἀποστολίδου, Ὁ Κῶδιξ τοῦ Νικηφόρου Φιλιππουπόλεως, Θρακικά, τ. 12 (1939) σ. 130 σημ. 2 — Τοῦ ἰδίου, Ὁ Κῶδιξ τοῦ Νικηφόρου Φιλιππουπόλεως, Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τ. 5 (1938) σ. 67).

Τέλος γιά τήν καλύτερη οἰκονομία τῆς ὕλης, ὥστε νά γίνεται πιό κατανοητή ἀπό τόν ἀναγνώστη-μελετητή καί ἐπειδή μέχρι σήμερα ὑπάρχουν ἀντιγνωμίες καί λανθασμένες ἀπόψεις ὡς πρός τούς ἀποδέκτες τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου ἤ διότι τά γνωστά στοιχεῖα γιά τή ζωή καί τήν προσφορά τους σ᾽ ἐκεῖνα τά δύσκολα χρόνια, εἶναι πάρα πολύ πτωχά καί διεσπαρμένα, θεώρησα ἐπιβεβλημένο: α) νά προτάσσεται μιά βιογραφική ἀναφορά σέ κάθε ἀποδέκτη, ὥστε ἀφ᾽ ἑνός μέν νά σκιαγραφεῖται ἡ προσωπικότητα αὐτοῦ ἀφ᾽ ἑτέρου δέ νά κατανοεῖται τό ὅλο πλαίσιο τῆς πολιτείας αὐτοῦ μέσα στό ὁποῖο κατανοοῦνται καί οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου β) νά ἀκολουθοῦν τά κείμενα τῶν ἐπιστολῶν καί γ) νά ἀναζητοῦνται οἱ πληροφορίες πού μποροῦμε νά ἀντλήσουμε ἀπό αὐτές γιά νά φωτίζονται πληρέστερα οἱ διάφορες πτυχές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῶν ἐπί μέρους μητροπόλεων τῆς Θράκης καί τῆς καθόλου Ἐκκλησίας γενικώτερα.

Α. ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

Ι. Ο ΑΓΧΙΑΛΟΥ ΑΝΘΙΜΟΣ (1821-1830)

Ἀρχιερέας τῆς μητροπόλεως Ἀγχιάλου τῆς Β. Θράκης κατά τήν περίοδο 1813-1821 διατέλεσε ὁ Εὐγένιος Καραβίας,[5] παρά τίς ἀντιλογίες ὁρισμένων ἐρευνητῶν[6]. Ὁ ἐν λόγω ἀρχιερέας κατά τά τέλη Μαρτίου τοῦ 1821, κατηγορηθείς ὡς συνένοχος στήν ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων τῆς Μολδοβλαχίας, συνελήφθηκε στήν ἐπαρχία του ἀπό τούς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ τόν ἔδεσαν ἐπάνω σέ ἄλογο χωρίς σέλα καί μέ τά πόδια δεμένα κάτω ἀπό τήν κοιλιά τοῦ ζώου, τόν μετέφεραν δέσμιο στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου τόν ὑπέβαλαν σέ φρικτά βασανιστήρια καί τελικά τόν ἀπαγχόνισαν ἀπό τήν λεγόμενη Παρμάκ καπού (κιγκλιδωτή Πύλη) τοῦ Γαλατᾶ στίς 10 Ἀπριλίου (ἀνήμερα τό Πάσχα[7]) ἀμέσως μετά τόν ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄.

Σέ διαδοχή τοῦ ἐθνομάρτυρος τούτου ἱεράρχου στή μητρόπολη Ἀγχιάλου ἡ Πατριαρχική Σύνοδος, μέσα στόν κυκεώνα τῆς τρομοκρατίας καί τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατά τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1821, ἐξέλεξε τόν μέχρι τότε μητροπολίτη Ἀγαθουπόλεως Ἄνθιμο[8].

5. Πατριαρχ. Κώδικας τ. Θ΄ σ. 318 — Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι Βορ. Θράκης, Θρακικά, τ. 8(1937) σ. 123 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, Ὀρθοδοξία (1956) σ. 430.

6. Ὁ Ἀδαμ. Διαμαντόπουλος (Μητροπολῖται Ἀγχιάλου, Θρακικά, τ. 9 (1938) σ. 177-178) ἰσχυρίζεται ὅτι κατά τό 1819 ἀναφέρεται ὡς ἱεράρχης Ἀγχιάλου κάποιος Ἀγαθάγγελος, ὁ ὁποῖος φέρεται νά ὑπογράφει τήν πράξη τῆς γ΄ ἀναρρήσεως τοῦ Γρηγορίου Ε΄ στόν Πατριαρχικό θρόνο (14-1-1819) ἀλλά (ἐπιλέγει) ἡ παρουσία καί ὁ μαρτυρικός θάνατος τοῦ Εὐαγενίου στήν Κωνσταντινούπολη τό Πάσχα τοῦ 1821 καί ἡ ἄμεση διαδοχή αὐτοῦ στό θρόνο ἀπό τόν Ἄνθιμο, πείθει ὅτι ὁ Ἀγαθάγγελος δέν ἔγινε τελικά δεκτός στήν Ἀγχίαλο καί ἴσως μετατέθηκε ἀλλοῦ, ἄγνωστον ποῦ. Μετά τούτου συμφωνεῖ καί ὁ Μ. Σταμούλης (Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, Θρακικά τ. 14(1940) σ. 70). Τοῦτο ὅμως εἶναι παντελῶς λανθασμένο καί οὐδαμῶς τῶν Π.Κ. ἀναφέρεται καθαίρεση τοῦ Εὐγενίου καί ἄνοδος τοῦ Ἀγαθαγγέλου.

7. Κ. Βοβολίνη, Ἡ Ἐκκλησία εἰς τόν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, Ἀθῆναι 1953 σ. 118 — Ν.Ε.Λ.Ε. Ἔβρου, Ἡ Θράκη καί ὁ Ἔβρος, Ἀλεξ/πολη 1971, σ. 191-192.

8. Πατρ. Κώδ. τ. Θ΄ σ. 439 *«Εὐγενίου οἰκτρῶς τό ζῆν ἐκμετρήσαντος»*. Παρβλ. Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, Β΄ Θράκης, δ.π. σ. 123 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, δ. π. (1956) σ. 439. Παραδόξως οἱ Ἄνθ. Ἀλεξούδης (Χρονολογικοί κατάλογοι τῶν ἀπό Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων κατ' ἐπαρχίαν, Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως, φ. 6593 (18-9-1891)

Ὁ Ἄνθιμος γεννήθηκε στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα στό Νεοχώρι τῆς Ραιδεστοῦ ἀπό εὐσεβεῖς γονεῖς ὀνομαζομένους Χρυσάφης καί Σουλτάνα. Τά πρῶτα γράμματα διδάχθηκε στή γενέτειρά του καί στή Ραιδεστό. Γιά τήν συμπλήρωση καί διεύρυνση τῆς μορφώσεώς του φοίτησε στήν Πατριαρχική Σχολή Κωνσταντινουπόλεως[9]. Ἀργότερα ἱερωθείς ὑπηρέτησε στή μητρόπολη Δέρκων ὑπό τόν μητροπολίτη αὐτῆς Γρηγόριο τόν Μεγάλο (τόν μετέπειτα (1821) ἐθνομάρτυρα). Κοσμούμενος μέ πλούσια χαρίσματα καί προσόντα καί διακρινόμενος γιά τήν αὐστηρότητα τοῦ ἤθους, τήν λιτότητα στή δίαιτα καί τή σύνεση στή διοίκηση ὁ Ἄνθιμος ἀναδείχθηκε πρωτοσύγκελλος τοῦ Γρηγορίου[10].

Ἀπό τό ἀξίωμα δέ τοῦ Πρωτοσυγκέλλου ὁ Ἄνθιμος ἐκλέχθηκε τόν Νοέμβριο τοῦ 1815 μητροπολίτης Ἀγαθουπόλεως[11] (τῆς Β. Θράκης), τήν ὁποίαν ἐποίμανε μέχρι τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1821, ὁπότε, ὅπως ἀναφέρθηκε καί προηγουμένως, μετατέθηκε καί προβιβάσθηκε στό θρόνο τῆς Ἀγχιάλου.

Στή μητρόπολη αὐτή ὁ Ἄνθιμος παρέμεινε καθ' ὅλην τήν διάρκεια τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀγωνιζόμενος μέ ὅλες του τίς δυνάμεις γιά τήν προάσπιση τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καί τῆς περιουσίας τῶν χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας του, πασχίζοντας γιά τή λειτουργία τῆς ἐκεῖ ἑλληνικῆς Σχολῆς ὑπό τό σοφό διδάσκαλο Χρυσοβέργη Κουροπαλάτη[12] καί ἀντιπαλαίοντας πρός τίς καθόλου δυσμενεῖς συνθῆκες, ὥστε νά ἐκτελεῖ εὔορκα καί εὐσυνείδητα τό ὑπούργημά του ὡς ἀρχιερέας τῶν χριστιανῶν[13], προσέχον-

σ. 3) καί Μ. Γεδεών (Συμπλήρωσις των χρονολογικῶν καταλόγων τοῦ Ἀνθ. Ἀλεξούδη, Πανελλήνιον Λεύκωμα Ἐθνικῆς ἑκατονταετηρίδος 1821-1921, τ. Δ΄ σ. 223) ἀναγράφουν ὅτι μετά τόν Εὐγένιο ἀρχιεράτευσε κάποιος Γρηγόριος (1821) καί ἔπειτα ὁ Ἄνθιμος (1821). Τούτους ἀκολουθεῖ καί ὁ Εὐαγγ. Σαβράμης (ὁ κῶδιξ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Ἰγνατίου, Θρακικά τ. 6 (1935) σ. 220) ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τούς ἴδιους ἀρχιερεῖς καί χρονολογίες, μέ μόνη τή διαφορά ὅτι ἀντί τοῦ Γρηγορίου ἀναφέρει ἀρχιερέα ὀνόματι Γεράσιμο (ἀπό λάθος ἀναγνώσεως ἤ γραφῆς;)

9. Τρυφ. Εὐαγγελίδου, Λόγιοι Θρᾶκες, Θρακικά τ. 3, Παράρτημα (1931) σ. 115-Μητρ. Κορυτσᾶς Εὐλογίου Κουρίλα, Ἐπίσκοποι, λόγιοι, ἐπίσημοι ἄνδρες καί εὐεργέται, Θρακικά τ. 36 (1963) σ. 32.

10. Γ. Κονιδάρη, Ἄνθιμος Ε΄, Θρησκευτική Χριστιανική ἐγκυκλοπαίδεια τ. Α΄ στ. 1125 — Τ. Γριτσοπούλου, Ἄνθιμος Ε΄ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Θρησκευτική Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια, τ. 2 στ. 766.

11. Πατρ. Κώδικας τ. Θ΄ σ. 350 — Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Β. Θράκης, ὅ.π. σ. 120 — Μ. Σταμούλη, Συμβολή, ὅ.π. σ.68 — Ἀρχιμ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1956) σ. 433.

12. Τρυφ. Ευαγγελίδου, Τά σχολεῖα Θράκης ἐπί Τουρκοκρατίας, Θρακικά, τ. Γ΄ Παράρτημα (1931) σ. 59 καί 125.

13. Βοηθούς στό πολλαπλό καί δύσκολο αὐτό ἔργο του ὁ Ἄνθιμος εἶχε, στά πρῶτα

τας νά μή δίδει λαβές γιά κατηγορίες ἤ ὀργίλες ἀντιδράσεις ἐκ μέρους τῶν κρατούντων καί καταβάλοντας ἐργώδεις προσπάθειες γιά νά ἐξοικονομεῖ τά ἀπαραίτητα ποσά γιά νά ἀνταποκρίνεται στίς πολυσχιδεῖς οἰκονομικές ἐπιβαρύνσεις πρός τό Οἰκουμ. Πατριαρχεῖο[14] καί τό τουρκικό δημόσιο.

Γιά ὅλες αὐτές του τίς ὑπηρεσίες καί τούς ἀγῶνες πρός δέ καί γιά τό πλῆθος τῶν ψυχικῶν του προτερημάτων, μάλιστα δέ γιά τούς «*θελκτικούς τρόπους*»[15] του, ὁ Ἄνθιμος ἔχαιρε ἰδιαίτερης ἐκτιμήσεως ἀπό τά μέλη τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου καί τούς λοιπούς φορεῖς καί παράγοντες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Γιά τό λόγο αὐτό, ὅταν τό 1831 ἐχήρευσε ὁ θρόνος τῆς μητροπόλεως Κυζίκου (μέ τό θάνατο τοῦ μέχρι τότε μητροπολίτου της Ματθαίου) ἡ ἱερά Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξέλεξε καί προβίβασε τόν Ἄνθιμο στό θρόνο τῆς ἐν λόγω μητροπόλεως[16], ἀπ' ὅπου στίς 6 Μαρτίου 1841 ἀνῆλθε στό σεπτόν Οἰκουμενικό θρόνο τῆς Βασιλεύουσας[17]. Σ' αὐτή δέ τήν ὕψιστη ἐκκλησιαστική θέση ὁ Ἄνθιμος παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του, στίς 12 Ἰουνίου 1842, τιμώμενος ἀπό ὅλους γιά τά χαρίσματα, τίς ἱκανότητες, τό μειλίχιο καί τήν γλυκύτητα τῶν τρόπων του ἀλλά καί τίς ἄοκνες προσπάθειες καί ἀγῶνες του γιά τήν πνευματική προαγωγή καί τήν κατά Χριστό πορεία τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας.

τοὐλάχιστον χρόνια τῆς ἐκεῖ ἀρχιερατείας του, τούς Ἀγχιαλῖτες ἀρχιμανδρίτες α) Καλλίνικο, πού ἦταν πρωτοσύγκελλος καί ἐπίτροπος πρῶτα τοῦ Εὐγενίου Καραβία καί ἔπειτα τοῦ Ἀνθίμου, καί ὁ ὁποῖος τό Μάρτιο τοῦ 1824 ἀναδείχθηκε μητροπολίτης Κρήτης, καί β) τόν Δωρόθεο Διαμαντίδη ἤ Λασκάρεως, ὁ ὁποῖος κατά μῆνα Ἰανουάριον τοῦ 1825 προχειρίσθηκε ἐπίσκοπος Πέτρας τῆς Κρήτης. Περί τῶν δύο αὐτῶν ἱεραρχῶν ἄλλοῦ ἐκτενής λόγος.

14. Ἐνδεικτικό τῆς οἰκονομικῆς καταθλίψεως τῆς μητροπόλεως Ἀγχιάλου κατά τούς χρόνους τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Ἀνθίμου (1821-1831), εἶναι ὅτι κατά τόν κατάλογο τῶν αὐλικῶν μόνο χρεῶν τῶν ἐπί μέρους μητροπόλεως πρός τό Οἰκουμ. Πατριαρχεῖο τοῦ ἔτους 1825, ἡ ἐν λόγω μητρόπολη ὤφειλε τό ποσό τῶν 71.500 γροσίων (Εὐαγγ. Σαββάμη, Ὁ κῶδιξ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Ἰγνατίου, Θρακικά, τ. 5 (1934) σ. 235, τό ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ μέ περισσότερες ἀπό ἑκατόν σαράντα ἑκατομμύρια σημερινές δρχμ.

15. Βλέπε κατωτέρω τήν ἐπιστολή τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Ἄνθιμο.

16. Πατρ. Κώδικας τ. ΙΔ' σ. 197 — Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Β' Θράκης, ὅ.π. σ. 124 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1957) σ. 81.

17. Πατρ. Κώδικας, τ. ΚΒ' σ. 1-2 καί σ. 39-40 — Ἀρχιμ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1958) σ. 176 καί 179— Τ. Γριτσοπούλου, Ἄνθιμος Ε' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Θ.Η.Ε. τ.2 στ. 766.

II. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΠΡΟΣ ΑΝΘΙΜΟ

α) Κείμενο τῆς ἐπιστολῆς

Ἀλλ' ἐνῶ ὁ Ἄνθιμος, ὡς μητροπολίτης Ἀγχιάλου, ἦταν πολύ γνωστός καί οἰκεῖος πρός τό Πατριαρχικό περιβάλλον καί, ὅπως θά διαπιστωθεῖ εὐθύς ἀμέσως, ἐγνωρίζετο ἀπό ἱκανῶν χρόνων μετά τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου ὥστε καί δεσμοί φιλίας νά συνδέουν αὐτούς, ἐν τούτοις δέν μαρτυρεῖται ἀλληλογραφία μεταξύ τους. Ἴσως νά μᾶς εἶναι ἄγνωστη. Πάντως στον κώδικα τουλάχιστον τοῦ Ἰγνατίου εἶναι καταχωρημένη μόνο ἡ κατωτέρω ἐπιστολή, τήν ὁποία ἀπηύθυνε ὁ Ἡρακλείας πρός τόν Ἄνθιμο, καί αὐτή μόλις τόν Δεκέμβριο τοῦ 1827, χωρίς νά γίνεται νύξη παλαιότερης ἀλληλογραφικῆς ἐπικοινωνίας μεταξύ αὐτῶν. Ποῦ θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ αὐτή ἡ ἀλληλογραφική σιωπή τῶν δύο ἀνδρῶν δέν εἶναι γνωστόν. Ἴσως στό ὅτι ὁ Ἄνθιμος δέν ἦταν ἐφορευόμενος τοῦ Ἰγνατίου καί ὁ κώδικας στό μέγιστο μέρος του περιέχει τήν ἀλληλογραφία τοῦ Ἰγνατίου πρός τούς ἐφορευομένους του.

Ἀνεξάρτητα ὅμως πρός τήν μοναδικότητα τῆς ἐπιστολῆς καί τό σχετικά σύντομο περιεχόμενό της παρουσιάζει ἀρκετό ἐνδιαφέρον. Ἰδού αὐτή:

(Φ.45α)

τῷ Ἀγχιάλου[18]

Ἀπό γράμματός της πρός τόν σεβασμιοπόθητον ἡμῖν συναδελφόν ἅγιον Χαλκηδόνος πληροφορούμεθα παρά πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι ἡ πανιερότης της ἄλλως ἀναμετρῶσα τά καθ' ἡμᾶς παραπονεῖται δῆθεν, ὅτι ἐν ᾧ ἦλθε νά μᾶς ἰδῇ καί νά μᾶς ἀφίσῃ ὑγείαν, καθ' ἣν ἔμελλε νά ἀπέλθῃ εἰς τήν φίλην ἐπαρχίαν της, τῇ εἶπον οἱ ἄνθρωποί μας ὅτι κοιμώμεθα καί ὅτι δέν ἠδύνατο τότε νά μᾶς ἀνταμώσῃ καί ἐκ τούτου, ὡς γράφει, ἐσυμπέρανεν ὅτι ἡμεῖς δέν ἠθελήσαμεν νά τήν ἰδῶμεν, ἔχοντες ἀπέχθειαν εἰς τό ὑποκείμενόν της. Πλήν ἀδελφέ! διότι τῇ εἶπον οἱ ἄνθρωποί μας ὅτι κοιμώμεθα, δέν συνάγεται ὅτι ἔχομεν ἀπέχθειαν εἰς τό ὑποκείμενόν της, καθότι ἡμεῖς πόσον τήν ἀγαπῶμεν καί φίλα ὑπέρ αὐτῆς φρονοῦμεν κύριος μόνον οἶδε. καί μάλιστα ἡμεῖς δέν τήν περιεμένομεν εἰς τό Φανάρι, ἀλλ' εἰς τό Καλενδέρι, ὡς μᾶς ὑπεσχέθη μόνη, ὅτι ἐκεῖ θέλει ἔλθη, διά νά συνεγλεντίσωμεν καί συνευφρανθῶμεν πνευματικῶς καί ἔπειτα ἐκεῖθεν νά ἀναχωρήσῃ καί ὡς ἔδωκε λόγον καί εἰς τούς ἀνθρώπους μας, ὅταν ἐμβῆκεν εἰς

18. Δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ παραλήπτου, καί μόνον ἐκ τοῦ χρόνου τῆς ἀποστολῆς συνάγομεν τόν παραλήπτην (Ἄνθιμον).

τό καῖκι. Ἐν ᾧ λοιπόν τήν περιεμένομεν, αἴφνης ἠκούσαμεν ὅτι ἀνεχώρησεν, ὥστε ἀντί νά παραπονεθῶμεν ἡμεῖς, παραπονεῖται πάλιν ἡ πανιερότης της. ἄν ὁ παραπονούμενος ἦν ἄλλος, συγγνωστός. Ἀλλ' ὁ Ἅγιος Ἀγχιάλου, ὁ μεθ' ἡμῶν συνατραφείς καί μεθ' οὗ εἴχομεν σχέσιν ἀδιάσπαστον, νά ὑπονοήσῃ τοιαῦτα ἐναντία τῷ Ἡρακλείῳ χαρακτῆρι, καί νά ζητῇ νά μάθῃ δι' ἄλλων, ὅπως πρός αὐτήν διακείμεθα, καί νά μή μᾶς γράψῃ μόνη διά νά πληροφορηθῇ, μανέ δεῖλ[19]. διά νά ἀθωωθῇ ὅμως, διότι ἠθέτησε τόν λόγον ὁποῦ μᾶς ἔδωκεν ὅτι θέλει μᾶς ἰδῇ εἰς τό Καλενδέρι, καί τήν ὑπόσχεσιν, ὅτι θέλει μᾶς φροντίζει ἀλεύρι ἀπό τήν ἐπαρχίαν της, ὅπου ἔχει δύω ὁκάδες εἰς τόν παρά[20], τοιαῦτα ἔπρεπε νά γράψῃ. Ὅθεν ἀντίως ἔχοντες τά παράπονά της καί θέλοντες νά τήν πληροφορήσωμεν, ὅπως πρός αὐτήν διακείμεθα, ἀρχήν τοῦ γράφειν πρῶτον ποιοῦντες ἡμεῖς, μετά τήν ἐρώτησιν τῆς φίλης ἡμῖν ἀδελφικῆς ἀγαθῆς ὑγείας της, τῇ εἰδοποιοῦμεν, ὅτι ἄς εἶναι ὑπερβεβαία καί ἄς ἀποβάλῃ πᾶσαν ἐναντίαν ἰδέαν, καί ἄς μήν ὑπονοῇ τοιαῦτα ἀνοίκεια τῷ χαρακτῆρί μας, καθότι ἡμεῖς ἔχομεν ἐξιδιασμένην ἀγάπην ἀνέκαθεν πρός αὐτήν διά τά προτερήματά της καί θελκτικούς τρόπους της, καί φίλα ὑπέρ αὐτῆς φρονοῦμεν, ὄχι ὅμως δι' Ἀθήνας καί Θήβας. Πεπεισμένη τοίνυν οὖσα ὅτι τήν ἔχομεν εἰς τήν τάξιν τῶν σχετικωτάτων φίλων μας, ἄς διαλύσῃ τήν ἐπί πολύ παραταθεῖσαν ἀφασίαν της καί ἄς μᾶς δηλοποιῇ συνεχῶς πρό πάντων τήν ἀγαθήν ὑγείαν της, ἥν κ.τ.λ. ὡς εἴθισται, ἐπευχηθέντες τῳ καί διά τάς ἑορτάς.

Εἰς τό κενάρι[21] τῷ αὐτῷ. διά νά ἀθωωθῇ καί διότι δέν μᾶς ἔγραψε κατά τήν ἀνέκαθεν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, ἥτις καθυποβάλλει εἰς χρέος ἕκαστον Ἀρχιερέα ἀποδημοῦντα ἐκ τῆς βασιλευούσης, καί φθάσαντα εἰς τήν ἐπαρχίαν του, νά γράψῃ πρός ἅπαντας τούς ἐν βασιλευούσῃ τήν αἰσίαν του ἄφιξιν, διά τοῦτο παραπονεῖται κ.τ.λ.

τῇ κγ΄ (Δε)κεμβρίου (1827)

19. *μανέ δεῖλ:* Δέν ὑπάρχει δικαιολογία, εἶναι ἀδικαιολόγητος. Ὅπως στή προηγούμενη ἐργασία (Πτυχές τῆς Ἐκκλ. ἱστορίας Διδυμοτείχου), ἔτσι καί στήν παροῦσα, γιά τήν μετάφραση τῶν τουρκικῶν λέξεων βοήθησε ὁ εἰδικός ἐπιστημονικός συνεργάτης τοῦ ΙΜΧΑ Θεσσαλονίκης κ. Ἀν. Ἰορδάνογλου, τόν ὁποῖον καί πάλι εὐχαριστῶ.

20. *παράς:* Τό 1/40 τοῦ γροσιοῦ. Κατά συνέπεια μέ 1 γρόσι μποροῦσε κάποιος νά ἀγοράσει 80 ὁκάδες ἤ 102,5 κιλά ἀλεύρι. Ἄν λάβουμε δέ ὑπόψη μας ὅτι σήμερα τό 1 κιλό ἀλεύρι στοιχίζει 25 περίπου δρχ., συνεπάγεται ὅτι τό τότε γρόσι (25×102,5) ἰσοδυναμεῖ μέ 2.550 περίπου σημερινές δρχμ. Σύμφωνα δέ μέ ἄλλες ἐκτιμήσεις 1 γρόσι ἰσοδυναμοῦσε προς 0,60 τοῦ (χρυσοῦ) γαλλικοῦ φράγκου. (Καλλιόπης Παπαθανασίου-Μουσιοπούλου, Οἰκονομική καί κοινωνική ζωή τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης κατά τήν Τουρκοκρατίαν, Θρακικά, τ. 47 (1974) σ. 188).

21. *κενάρι:* Ἡ ἄκρη ἤ τό κάτω μέρος τῆς σελίδας (περιθώρι ἤ ὑποθώρι).

β) Περιεχόμενο καί πληροφορίες τῆς ἐπιστολῆς

Ὅπως διαπιστώνεται καί ἀπό ἁπλή ἀνάγνωση τῆς ἐπιστολῆς, καθώς καί ἀπό τό ὕφος αὐτῆς, πρόκειται γιά μιά προσωπική, γεμάτη χάρη, πνευματική λεπτότητα ἀλλά καί παράπονα ἐπιστολή, τήν ὁποία ἀπέστειλε ὁ Ἰγνάτιος πρός τόν Ἄνθιμο, ὄχι ὡς ἐφορευόμενόν του[22] ἀλλ' ὡς φίλον, οἰκεῖον καί ἰδιαίτερα ἐκτιμώμενο. Ἔτσι ἀπό τήν ἐπιστολή μαρτυρεῖται ὅτι οἱ δύο ἄνδρες εἶχαν *«συνατραφεῖ»* καί συνδέονταν μέ φιλία καί ἀλληλοεκτίμηση ἀπό ἱκανοῦ χρόνου, ὥστε ὁ Ἰγνάτιος νά ἐπικαλεῖται τήν *«ἀδιάσπαστον»* σχέση καί νά τόν διαβεβαιώνει γιά τήν *«ἐξιδιασμένην ἀγάπην»* τήν ὁποία ἔτρεφε πρός αὐτόν (τόν Ἄνθιμο) καί τήν ὁποία *«Κύριος μόνον οἶδεν»*.

Ἀφορμή γιά νά γράψει ὁ Ἰγνάτιος τήν ἐπιστολή αὐτή ὑπῆρξε ἡ ἔκφραση παραπόνων ἀπό μέρους τοῦ Ἀνθίμου πρός τόν μητροπολίτη Χαλκηδόνος (Ζαχαρία (1826-1834)) ὅτι τάχα ὁ Ἰγνάτιος τόν ἀποφεύγει.

Γράφοντας λοιπόν τήν ἐπιστολή αὐτή θέλει νά διασκεδάσει αὐτή τήν σφαλερή ἐντύπωση τοῦ Ἀνθίμου καί τόν διαβεβαιώνει γιά τό ἀμετάβλητο τῆς ἐκτιμήσεώς του πρός τό πρόσωπο του καί ὅτι τόν εἶχε *«εἰς τήν τάξιν τῶν σχετικωτάτων φίλων»*.

Πέρα ὅμως ἀπό αὐτές τίς διαβεβαιώσεις εὐνοιας καί ἐκτιμήσεως τοῦ Ἰγνατίου γιά τόν Ἄνθιμο ὑπάρχουν καί ἄλλες ἀξιόλογες πληροφορίες.

Ἔτσι πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Ἄνθιμος τήν ἐποχή ἐκείνη ἐπιθυμοῦσε καί ἐπιδίωκε τήν μετάθεσή του σέ κάποια καλύτερη καί ἀσφαλῶς πιό πλούσια ἐπαρχία. Ἐπειδή δέ τότε ἔτυχε νά φέρονται ὡς χηρεύουσες οἱ μητροπόλεις Ἀθηνῶν καί Θηβῶν[23] φαίνεται ὅτι ζήτησε νά μετατεθεῖ σέ μιά ἀπό αὐτές. Φαίνεται ἀκόμα ὅτι αἰσθάνθηκε πίκρα καί ἀπογοήτευση ὅταν εἶδε ὅτι δέν ἱκανοποιήθηκε ἡ ἐπιθυμία του, ἀπέδωσε δέ αὐτή τήν ἀποτυχία στόν Ἰγνάτιο, τόν ὁποῖο καί πιθανῶς νά κατηγόρησε ὅτι δέν τόν ἐβοήθησε.

Ὁ Ἰγνάτιος μέ τήν παροῦσα ἐπιστολή, διαλύοντας τίς ὑπόνοιες τοῦ Ἀνθίμου, τόν πληροφορεῖ ὅτι ἐπειδή δέν συμφωνοῦσε γιά τή μετάθεσή

22. Δέν ἀναφέρεται καθαρά ποιός ἦταν ὁ ἔφορος τοῦ Ἀνθίμου ὡς Ἀγχιάλου. Ἡ φράση ὅμως τῆς ἐπιστολῆς *«ἀπό γράμματος της πρός τόν σεβασμιοπόθητον ἡμῖν ἀδελφόν ἅγιον Χαλκηδόνος»*, πιθανῶς νά ὑπεμφαίνει ὅτι αὐτός ἦταν ἔφορος τοῦ Ἀνθίμου ὡς Ἀγχιάλου.

23. Τήν ἐποχήν ἐκείνη (Αὔγουστος-Σεπτέμβριος 1827) ὁ μέν Ἀθηνῶν Διονύσιος εἶχε ἀποβιώσει καί τόν διαδέχθηκε ὁ ἀπό Εὐρίπου Γρηγόριος (Πατρ. Κώδ. τ. ΙΔ΄ σ. 136) ὁ δέ Θηβῶν Παΐσιος φερόταν (ἀναληθῶς) ὅτι εἶχε ἀποβιώσει καί ἡ Πατριαρχική Σύνοδος ἐξέλεξε στή θέση του τόν ἀπό Ἀγκύρας Ἀγαθάγγελο Μυριανθούση (Πατρ. Κώδ. τ. ΙΔ΄ σ. 135).

του στίς ἐν λόγω μητροπόλεις πού ἀπεῖχαν τόσο ἀπό τήν βασιλεύουσα γι' αὐτό δέν συνήργησε. Ἔμμεσα ὅμως τόν διαβεβαίωνε ὅτι θά φρόντιζε γιά τή μετάθεσή του σέ κάποια ἄλλη μητρόπολη, πλέον ἐπιφανῆ καί πλησιέστερα κείμενη πρός τήν Κωνσταντινούπολη.

Ἀπό τήν ἴδια ἐπιστολή πληροφορούμεθα ἀκόμα ὅτι, λόγω προφανῶς τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων καί τῶν πολυποικίλων κινδύνων, τούς ὁποίους καθημερινά διέτρεχαν καί ἀντιμετώπιζαν οἱ χριστιανοί ταξειδιῶτες -καί μάλιστα οἱ ἀρχιερεῖς- στά πολυήμερα καί κοπιαστικά ταξείδια τους, κάθε ἀρχιερέας πού ἀναχωροῦσε ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη γιά νά μεταβεῖ ἤ ἐπιστρέψει στήν ἐπαρχία του, ὤφειλε νά ἀποστείλει ἐπιστολές πρός ὅλους τούς ἀρχιερεῖς, πού διέμεναν στήν Κωνσταντινούπολη, μέ τίς ὁποῖες θά τούς πληροφοροῦσε γιά τό αἴσιο καί ἀβλαβές τῆς ἀφίξεώς του στόν προορισμό του.

Τέλος ἡ πληροφορία ὅτι ἐνῶ στήν Ἀγχίαλο τό ἀλεύρι εἶχε *«δύο ὀκάδες εἰς τόν παρά»* στήν Πόλη φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε παντελής ἔλλειψη αὐτοῦ, ὥστε ὁ Ἰγνάτιος νά ἀναγκάζεται νά ἐκλιπαρεῖ καί νά παρακαλεῖ τόν Ἄνθιμο νά φροντίσει νά τού στείλει, δείχνει τό μέτρο τῆς πτώχειας καί τῆς φοβερῆς στερήσεως τῶν πάντων πού δοκίμαζαν καί αὐτοί οἱ ἀρχιερεῖς στήν Κωνσταντινούπολη.

Β. ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ι. Ο ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΑΡΓΥΡΑΚΗΣ (1824-1830)

Ἀρχιερέας τῆς περίφημης καί κλεινῆς, τήν ἐποχή ἐκείνη, μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως κατά τήν περίοδο 1813-1821 διετέλεσε ὁ σοφός καί ὀνομαστός ἱεράρχης Δωρόθεος Πρώϊος, ὁ ὁποῖος ὅμως μέ τήν ἔκρηξη τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὄντας συνοδικός στήν Κωνσταντινούπολη, συνελήφθηκε ἀπό τούς Τούρκους καί ἀφοῦ βασανίσθηκε ἐπί δίμηνο στίς φρικτές φυλακές τοῦ μποσταντζήμπαση, τελικά *«οἰκτρῶς τό ζῆν ἐξεμέτρησε»* μέ ἀπαγχονισμό στίς ἀρχές Ἰουνίου 1821[24] συγκαταριθμηθείς στή χορεία τῶν ἐθνομαρτύρων τοῦ γένους.

Διάδοχος τοῦ Δωροθέου στόν καθαγιασμένο μέ ποταμούς αἱμάτων καί ἑκατόμβες θυσιῶν θρόνο τῆς Ἀδριανουπόλεως[25] ἀναδείχθηκε ὁ ἀπό

24. Γιά τήν προσωπικότητα, τήν προσφορά ἤ τό μαρτυρικό τέλος τοῦ Δωροθέου πολλοί ἔχουν γράψει. Ἐνδεικτικά σημειώνονται: Κ. Κούμα, Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. ΙΒ΄ Βιέννη 1832, σ. 575 — Σπ. Τρικούπη, Ἱστορία Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. Α΄ σ. 78 — Κ. Ἀμάντου, Λόγιοι Θρᾶκες, Θρακικά, τ. 3, Παράρτημα (1931) σ. 192-195 — Ἀρχιμ. Ἰωάννου Ἀνδρεάδη, Χῖοι Μητροπολῖται Θράκης, Θρακικά, τ. 3 (1932) σ. 41-42 — Ἀχ. Σαμοθράκη, Δωρόθεος Πρώϊος, Μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως καί ἡ πνευματική κίνησις εἰς αὐτήν, Θρακικά, τ. 15 (1941), σ. 153-158 — Κ. Βοβολίνη, Ἡ Ἐκκλησία εἰς τόν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, Ἀθῆναι, 1953, σ. 120-121 — Νικ. Φοροπούλου, Δωρόθεος Πρώϊος, Θ.Η.Ε. τ. 5 στ. 274-276, Ν. Ε. Λ. Ε. Ἔβρου, Ἡ Θράκη καί ὁ Ἔβρος, Ἀλεξανδρούπολις1971, σ. 187-188. Ἀρχ. Θεοφ. Ν. Σιμοπούλου, Μάρτυρες καί ἀγωνισταί Ἱεράρχαι, Ἀθῆναι 1971, σ. 327-331. Ἀκόμα παράβαλε: Γ. Βαλέτα, Ἅπαντα Κοραῆ, τ. Β¹ σ. 476 κ.ἑξ. καί τ. Β² σ. 99 κ. ἑξ. — Κ.Θ. Δημαρᾶ, Νεοελληνική ἐπιστολογραφία, Βασική βιβλιοθήκη, τ. 43 σ. 100 κ. ἑξ. ὅπου μαρτυρεῖται πυκνή ἀλληλογραφία τοῦ Δωροθέου μέ τόν Ἀδ. Κοραῆ καί ἄλλους ἐπιφανεῖς-λογίους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Περί τοῦ Δωροθέου εὐελπιστῶ νά ἀσχοληθῶ καί ἐγώ ἄλλοτε σέ ἰδιαίτερη ἐργασία.

25. Ἐκτός ἀπό τόν ἐθνομάρτυρα Δωρόθεο Πρώϊο ἡ μητρόπολη τῆς Ἀδριανουπόλεως τήν ἄνοιξη τοῦ 1821 καθαγιάστηκε καί μέ τόν ἀπαγχονισμό τοῦ ἄλλου μεγάλου ἱεράρχου της (1811-1813) καί ἔπειτα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (1813-1818), Κυρίλλου ΣΤ΄ Σερπεντζόγλου (πού ἐφησύχαζε, ὡς Ἀδριανουπολίτης, στή γενέτειρά του) καθώς καί μέ τό αἷμα τοῦ πρωτοσυγκέλλου καί ἄλλων κληρικῶν τῆς ἴδιας μητροπόλεως καί πολλῶν προϋχόντων τῆς δύστυχης αὐτῆς πόλεως (Παρβλ. Ν. Ε. Λ. Ε. Ἔβρου, Ἡ Θράκη καί ὁ Ἔβρος, ὅ.π. σ. 162-163, 176-187, καί 197-198).

Προικοννήσων Νικηφόρος[26], ὁ ὁποῖος παρέμεινε σ' αὐτή μόνο γιά τρισήμισυ χρόνια ('Ιούνιος 1821-Νοέμβριον 1824).

"Οταν δέ ὁ Νικηφόρος μετατέθηκε-προβιβάσθηκε στή μητρόπολη Δέρκων, στή θέση του στό θρόνο τῆς μητροπόλεως 'Αδριανουπόλεως ἀνῆλθε μέ μετάθεση ὁ ἀπό Προύσης Γεράσιμος[27].

'Ο Γεράσιμος ἦταν Κρητικός στήν πατρίδα, γεννημένος στό 'Ηράκλειο τῆς Κρήτης καί γιός τοῦ 'Αντωνίου 'Αργυράκη, ἀπό τήν ἐπιφανῆ οἰκογένεια τῶν 'Αργυράκηδων τῆς ἐν λόγω πόλεως[28].

Μερικές ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιά τήν οἰκογένεια τοῦ Γερασίμου βρίσκουμε στίς ἐπιστολές τοῦ 'Ιγνατίου πρός τόν τότε μητροπολίτη Κρήτης Καλλίνικο. Σύμφωνα λοιπόν μ' αὐτές φαίνεται ὅτι στήν ἐξέγερση τῶν Κρητῶν κατά τῶν Τούρκων (1821-1824), ἀνάμεσα στούς ἄλλους Κρῆτες πού συνελήφθησαν ὡς αἰχμάλωτοι-ὅμηροι ἀπό τούς Τουρκοαιγυπτίους ἦταν καί ἡ ἀδελφή τοῦ Γερασίμου 'Ελέγκω καθώς καί ἄλλοι συγγενεῖς του, πού δέν κατονομάζονται, γιά τούς ὁποίους οἱ Τοῦρκοι ζητοῦσαν λύτρα, προκειμένου νά τούς ἀπελευθερώσουν[29].

26. 'Υπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Νικηφόρου ὡς μητροπολίτου 'Αδριανουπόλεως δέν φαίνεται νά καταστρώθηκε στούς Πατρ. κώδικες, προφανῶς γιά τό ἀνώμαλο τῆς καταστάσεως. Συνάγεται ὅμως ἀπό τό ὑπόμνημα ἐκλογῆς ὡς Προικοννήσου τοῦ Κοσμᾶ, «Νικηφόρου μετατεθέντος καί προβιβασθέντος εἰς τήν μητρόπολιν 'Αδριανουπόλεως» Πατρ. Κώδ. τ. Θ΄ σ. 443. Παρβλ. Μητρ. Σάρδεων Γερμανοῦ, 'Επισκοπικοί κατάλογοι 'Αν. καί Δυτ. Θράκης, Θρακικά, τ. 6(1935) σ. 44 σημ. 2 — Μ. Σταμούλη, Συμβολή, ὅ.π. σ. 75 — 'Αρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, 'Επισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1956) σ. 440. Μόνο ὡς πρός τήν ἀκριβῆ ἡμερομηνία ἐκλογῆς αὐτοῦ δέν φαίνεται νά εὐσταθεῖ ἡ πληροφορία τοῦ Σάρδεων Γερμανοῦ (ὅ.π. σ. 44) ὅτι ὁ Νικ. ἀνέβηκε στό θρόνο τῆς 'Αδριανουπόλεως τόν 'Απρίλιο τοῦ 1821, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστόν ὅτι ὁ Δωρόθεος μαρτύρησε στίς ἀρχές 'Ιουνίου. Κατά συνέπειαν πιό ὀρθό εἶναι νά δεχθοῦμε ὅτι ἡ ἀνάρρηση τοῦ Νικ. ἔγινε μετά τίς ἀρχές 'Ιουνίου.

27. Πατρ. Κώδ. τ. ΙΔ΄ σ. 68-Παρβλ. 'Ανθ. 'Αλεξούδη, Χρονολογικοί κατάλογοι, Νεολόγος, φ. 6385 (27-10-1890) σ. 3 — Μ. Γεδεών, Συμπλήρωσις χρονολογικῶν καταλόγων, Πανελλήνιον Λεύκωμα 'Εθνικῆς 'Εκατονταετηρίδος, τ. Δ΄ σ. 228 — Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ. 'Επισκ. Κατάλογοι 'Αν. καί Δυτ. Θράκης, ὅ.π. σ. 44 — Ε. Σαβράμη, 'Ο κῶδιξ τοῦ μητρ. 'Ηρακλείας 'Ιγνατίου, Θρακικά τ. 6 (1935) σ. 220 — Μ. Σταμούλη, Συμβολή, ὅ.π. σ. 75 — 'Αρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, 'Επισκοπικοί κατάλογοι ὅ.π. (1956) σ. 446 — Τ. Γριτσοπούλου, 'Αδριανουπόλεως Μητρόπολις, Θ.Η.Ε. τ. Ι στ. 459.

28. Εὐμ. Φανουράκη, Μητρ. Λάμπης καί Σφακίων, 'Ανέκδοτα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀποκείμενα ἐν τῷ μουσείῳ 'Ηρακλείου, Κρητικά Χρονικά, ἔτος 6(1952) σ. 153-154.

29. ('Ιγνάτιος) τῷ Κρήτης, τῇ 14ῃ Φεβρουαρίου 1825 (Φ. 5α) «Τῷ ἐγράψαμεν ὅτι ὁ ἅγιος 'Αδριανουπόλεως μᾶς ἐμέτρησε 2700 γρόσια διά τήν ἐξαγοράν τῶν συγγενῶν του γενομένην παρά τῆς πανιερότητός της αὐτόθι... ἐμέτρησε δέ καί 300 γρόσια εἰς παραλαβήν τῆς ἀδελφῆς της 'Ελέγκως... ἔτι μᾶς ἐμέτρησε 500 γρόσια διά λογαριασμόν της (δηλ. τοῦ Καλλινίκου) εἰς τά ἀναγκαῖα τοῖς συγγενέσι τῆς πανιερότη-

Ὁ Γεράσιμος λοιπόν γιά νά ἐπιτύχει τήν ἀπελευθέρωσή τους, παρά τίς τρομερές οἰκονομικές δυσχέρειες τίς ὁποῖες εἶχε ὡς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως[30], ζήτησε ἀπό τόν Κρήτης Καλλίνικο καί κατέβαλε σάν λύτρα τό ποσό τῶν 4500 γροσίων, τά ὁποῖα ὁ Ἀδριανουπόλεως τά μέτρησε στόν Ἡρακλείας Ἰγνάτιο, πού ἦταν ἔφορος τοῦ Καλλινίκου, γιά λογαριασμό αὐτοῦ ἔναντι τῶν χρεῶν του. Ἀκόμα ὁ Γεράσιμος μέτρησε πρός τόν Ἰγνάτιο ἄλλα 800 γρόσια γιά νά διαθέσει ὁ Καλλίνικος ἴσο ποσό πρός κάλυψη ἄλλων ἐκτάκτων καί ἀπαραιτήτων ἀναγκῶν τῶν συγγενῶν του. Τέλος ὁ ἴδιος μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, δείχνοντας τά φιλάδελφα αἰσθήματά του, παρακαλοῦσε -πάντα μέσω τοῦ Ἰγνατίου- τόν Καλλίνικο νά μετρᾶ κάθε μῆνα 50 γρόσια στίς ἀδελφές του[31], τά ὁποῖα αὐτός θά τά κατέβαλε στόν ἔφορό του Ἰγνάτιο[32].

Πέραν ὅμως ἀπό αὐτές τίς πληροφορίες γιά τή φιλάδελφη μέριμνα τοῦ Γερασίμου πρός τίς ἀδελφές του, δυστυχῶς δέν ὑπάρχουν ἄλλες σαφεῖς μαρτυρίες γιά τήν προηγούμενη ζωή καί προσφορά του.

Μόνο ἀπό τό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τούτου ὡς ἀρχιερέως τῆς Προύσας, κατά τόν φοβερό καί αἱματοποτισμένον ἐκεῖνον Ἀπρίλιο τοῦ 1821, πληροφορούμεθα ὅτι τότε γιά πρώτη φορά ἐκλέχθηκε ἀρχιερέας, ἀπό τόν βαθμό τοῦ ἱερομονάχου[33]. Ἄλλες πληροφορίες γιά τόν Γεράσιμο μποροῦμε νά ἐρανισθοῦμε καί ἀπό τίς ἐπιστολές πού ἔστειλε πρός αὐτόν ὁ Ἰγνάτιος, ὡς μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως.

τός του (δηλ. τοῦ Γερασίμου) καί ὅτι κατά μῆνα νά τοῖς δίδῃ 50 γρόσια... ἔτι ἐξώφλησε τήν κατά Αὔγουστον σεσημειωμένην πόλιτζά της τῶν 1800 γροσίων διά τήν ἐξαγοράν τῆς ἀδελφῆς του».

30. Ἐνδεικτικό τῆς οἰκονομικῆς ἀθλιότητας, στήν ὁποία βρισκόταν ἡ μητρόπολη Ἀδριανουπόλεως κατά τήν ἐποχή ἐκείνη (1825) εἶναι ὅτι, σύμφωνα μέ κατάστιχο ὀφειλῶν τῶν κατά μέρους ἐπαρχιῶν πρός τό Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον, μόνο γιά αὐλικά χρέη, ἡ ἐν λόγω μητρόπολη ὤφειλε πρός τήν Μ. Ἐκκλησία τό ποσό τῶν 193.000 γροσίων (Ε. Σ α β ρ ά μ η, Ὁ κῶδιξ τοῦ Μητροπολίτου Ἡρακλείας Ἰγνατίου, Θρακικά, τ. 5(1934) σ. 234), τό ὁποῖο ἰσοδυναμεῖ μέ 400.000.000 σημερινές δρχμ. τουλάχιστον! Καί μόνο ἀπό τό νούμερο αὐτό μπορεῖ ὁ καθένας νά ἀναλογισθεῖ τήν ἀθλιότητα καί τήν πτώχεια τῶν τότε μητροπόλεων καί τῶν ἀρχιερέων αὐτῶν.

31. Πόσες καί ποιές ἦταν οἱ ἀδελφές τοῦ Γερασίμου παραμένει ἄγνωστον. Πάντως ἐκτός ἀπό τήν Ἐλέγκω, πού ἀναφέρεται στίς ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Καλλίνικο, κατά τό 1838 ἀναφέρονται ἄλλες τρεῖς, ἡ Ἐλισσάβετ, ἡ Ἀναστασία καί ἡ Αἰκατερίνη, ἀπό τίς ὁποῖες οἱ δύο πρῶτες ἦταν ἄγαμες καί ἡ τρίτη ἔγγαμη (Εὐ μ ε ν. Φ α ν ο υ ρ ά κ η, Ἀνέκδοτα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα, ὅ.π. σ. 153). Περιέργως ὅμως δέν ἀναφέρεται τό 1838 ἡ Ἐλέγκω. Γιατί ἀραγε; Μήπως στό μεταξύ εἶχε ἀποβιώσει;

32. (Ἰ γ ν ά τ ι ο ς) τῷ Κ ρ ή τ η ς τῇ 5ῃ Ὀκτωβρίου 1828 (Φ. 86α) «ὅτι δέν εἶχε τῷ δώσει ὄρδεινον περί πλέον τῶν 50 γροσίων ἀνά ἕκαστον μῆνα νά ταῖς δίδῃ» Παραβλ. σημ. 2 προηγουμένης σελίδας.

33. Π α τ ρ. Κ ώ δ. τ. Θ΄ σ. 438-Παρβλ. Ἀ ρ χ. Αἰ μ. Τ σ α κ ο π ο ύ λ ο υ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1956) σ. 439.

Ἔτσι σέ μιά ἀπό αὐτές μαρτυρεῖται ὅτι οἱ δύο ἄνδρες (Ἰγνάτιος καί Γεράσιμος) συνδέονταν διά *«γνωριμίας φιλίας καί οἰκειότητος»* γιά πολλά χρόνια[34], πού σημαίνει ὅτι συνδέονταν ἀπό τήν ἐποχή ἀκόμα πού καί οἱ δύο ἦταν ἱερομόναχοι. Ὅπως δέ σημειώνεται καί σέ ἄλλη ἐπιστολή τοῦ Ἰγνατίου, πέρα ἀπό τή σχέση οἰκειότητας τῶν δύο ἀνδρῶν, μέ *«ἀδιάσπαστον ἀγάπην»* συνδέονταν καί *«οἱ ἀοίδιμοι θεῖοί»* των[35].

Αὐτό μᾶς ὁδηγεῖ στή σκέψη ὅτι καί ὁ θεῖος τοῦ Γερασίμου πιθανῶς νά ἦταν ἀρχιερέας[36], πολύ φίλος τοῦ θείου τοῦ Ἰγνατίου, Μελετίου, πού ἦταν ἀρχιερέας τῆς Ἡρακλείας κατά τήν περίοδο 1794-1821[37].

Τέλος ἀπό σημείωση πού ὑπάρχει στήν προμετωπίδα τῆς πρώτης ἐπιστολῆς τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Γεράσιμο[38], μαρτυρεῖται ὅτι ὁ τελευταῖος τήν ἐποχή ἐκείνη (1826) ἦταν ἔγκλειστος στή φυλακή, χωρίς, δυστυχῶς, νά ἀναφέρεται ἡ ἀκριβής αἰτία τῆς φυλακίσεως του, οὐδέ ὁ τόπος ἤ ἡ διάρκεια τῆς καθείρξεώς του σ' αὐτήν. Προφανῶς ὅμως εἶχε φυλακισθεῖ ὡς ὅμηρος[39] ἤ ὑπόλογος γιά κάποια *«παράβαση»* ἤ ὀλιγωρία ἀναφορᾶς-καταγγελίας του πρός τήν Ὑψηλή Πύλη γιά *«δελικάτα θέματα»*. Πάντως ἀργότερα φαίνεται ὅτι ἀπελευθερώθηκε καί ἐπανῆλθε στή θέση του γιά νά συνεχίσει νά προσπαλαίει πρός τίς ποικίλες ἀντιξοότητες καί

34. (Ἰγνάτιος) τῷ Ἀδριανουπόλεως τῇ 18η Ὀκτωβρίου 1826 (Φ. 8α).

35. (Ἰγνάτιος) τῷ Ἀδριανουπόλεως, τῇ 24η Δεκεμβρίου 1827 (Φ. 45β).

36. Χωρίς νά εἶναι ἐξακριβωμένο, ἐάν ἐπιτρέπεται κάποια εἰκοτολογία, ὡς θεῖος (ἀπό μητέρα;) τοῦ Γερασίμου θά ἦταν δυνατό νά θεωρηθεῖ ὁ ἐθνομάρτυρας μητροπολίτης Κρήτης Γεράσιμος Παρδάλης (1800-1821), ὁ ὁποῖος κατά τά ἔτη 1814-15 καί 1817-1820 χρημάτισε συνοδικός καί διέμενε στήν Κωνσταντινούπολη (Ν. Β. Τωμαδάκη, Εἰδήσεις καί ἔγγραφα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπί Τουρκοκρατίας, Ἐπιστ. Ἐπετηρίς Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. 10 (1933) σ. 202), ἔχοντας προφανῶς κοντά του, ὡς βοηθόν του, καί τόν ἀνεψιόν του Γεράσιμον, ὁπότε εἶχαν τήν εὐκαιρία -ἄν μή ἐνωρίτερα- νά συνδεθοῦν οἱ Ἡρακλείας Μελέτιος καί Κρήτης Γεράσιμος καθώς καί οἱ ἀνεψιοί αὐτῶν Ἰγνάτιος καί Γεράσιμος. Ἡ ὑπόθεση αὐτή ἐνισχύεται ἀκόμα περισσότερο καί ἀπό τοῦ ὅτι σέ ἐπιστολή τοῦ Κρήτης Γερασίμου πρός τόν, στήν ἐπαρχία του, ἀντιπρόσωπό του-ἔξαρχο Μελχισεδέκ, αὐτός (ὁ Γεράσιμος Παρδάλης) ἐπισείει συνοδικό ἀφορισμό «κατά τῆς συγγενοῦς του Κεραλενιώς» (Ν. Β. Τωμαδάκη, ὅ.π. σ. 202 καί 233) ὄνομα ὅμως τό ὁποῖο, ὅπως ἀναφέρθηκε καί πιό πάνω, εἶχε καί ἡ ἀδελφή τοῦ Ἀδριανουπόλεως Γερασίμου, ἡ ὁποία κατά τά ἀνωτέρω ἦταν συγγενής-ἀνεψιά(;) τοῦ Γερασίμου Παρδάλη. Ἐκτός ἐάν πρόκειται γιά συνωνυμιακή σύμπτωση.

37. Μαν. Ἰω. Γεδεών, Πέντε συγγενεῖς ἐκ Λέρου ἀρχιερεῖς τῆς Ἡρακλείας, ὅ.π. σ. 36.

38. (Ἰγνάτιος) τῷ Ἀδριανουπόλεως, τῇ 18η Ὀκτωβρίου 1826 «ἐν τῇ φυλακῇ».

39. Ὁ Εὐαγ. Σαβράμης (ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου, Ἐκκλησιαστικός Φάρος, τ. Ιβ (1933) σ. 548 καί 549) λέγει (χωρίς ὅμως νά προσκομίζει πηγή ἤ μαρτυρία) ὅτι ὁ Γεράσιμος ἐκρατεῖτο ὡς ὅμηρος στή φυλακή τοῦ Μποσταντζή-μπαση.

καταπιέσεις ἀπό μέρους τῶν δυναστῶν, ὑποκρινόμενος τόν εὐπειθῆ καί ὑπάκουο ραγιᾶ ἀρχιερέα.

Ὅταν ὅμως ξέσπασε ὁ Ρωσοτουρκικός πόλεμος (1828) καί οἱ Ρῶσοι προήλασαν καί κατέλαβαν τήν Ἀδριανούπολη (8/20 Αὐγούστου 1829), ὁ Γεράσιμος φαίνεται ὅτι ἔβγαλε τή μάσκα τῆς ὑποτέλειας καί ραγιάδικης συμπεριφορᾶς πρός τούς Τούρκους καί ἔδειξε τά εἰλικρινῆ φιλελεύθερα αἰσθήματά του, ταχθεῖς ἀνεπιφύλακτα στό πλευρό τῶν Ρώσων, τούς ὁποίους ὑποδέχθηκε στήν ἕδρα τῆς ἐπαρχίας του πανηγυρίζοντας καί ἀγαλλόμενος.

Αὐτή ὅμως ἡ φιλορωσική συμπεριφορά τοῦ Γερασίμου δέν πέρασε ἀπαρατήρητη ἀπό τούς Τούρκους. Γιά τό λόγο αὐτό, ὅταν ὑπογράφηκε ἡ εἰρήνη μεταξύ τῶν ἐμπολέμων (2/14 Σεπτεμβρίου 1829) καί τά ρωσικά στρατεύματα ἀπό καιροῦ σέ καιρό ἀναχωροῦσαν ἀπό τή Θράκη, ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού προγράφηκαν ἀπό τούς Τούρκους, γιά νά τιμωρηθοῦν αὐστηρά, ἦταν καί ὁ Γεράσιμος. Γιά τό λόγο αὐτό ὅταν οἱ Ρῶσοι ἀποχωροῦσαν ἀπό τήν Ἀδριανούπολη ὁ Γεράσιμος φοβούμενος τήν ἐκδικητική μανία τῶν Τούρκων ἀναγκάσθηκε νά ἐγκαταλείψει τήν ἐπαρχία του[40] καί νά συναπέλθει μαζί μέ τούς Ρώσους, γιά νά καταφύγει καί ἐγκατασταθεῖ στήν πολυάνθρωπη καί πλήρη Ἑλλήνων προσφύγων Ὀδησσό. Ἀπό ἐκεῖ δέ ἀπέστειλε τήν 19-4-1830[41] τήν παραίτηση του ἀπό τόν θρόνο τῆς Ἀδριανουπόλεως πρός τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖον, γιά νά τόν διαδεχθεῖ στόν ἐν λόγω θρόνο ὁ ἀπό Στρωμνίτζης Γρηγόριος[42].

Ἂν καί δέν γνωρίζουμε πολλά γιά τή μετέπειτα πολιτεία του, φαίνεται ὅτι ὁ Γεράσιμος ἔμεινε στήν Ὀδησσό τοὐλάχιστο μέχρι τοῦ 1838, ὁπότε μαρτυρεῖται ἐπιστολή του ἀπό τήν ἐν λόγω πόλη πρός τό μητροπολίτη Κρήτης Μελέτιο γιά νά παρέχει ἐπιδόματα στίς ἀδελφές του Ἐλισσάβετ, Ἀναστασία καί Αἰκατερίνη[43].

40. Πατρ. Κώδ. τ. ΙΔ΄ σ. 161, ὅπου ὁ Γεράσιμος χαρακτηρίζεται ὡς φυγάς. Παρβλ. Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Ἀν. καί Δυτ. Θράκης, ὅ.π. σ. 44.

41. Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Ἀν. καί Δ. Θράκης, ὅ. π. σ.44 σημ. 3.

42. Πατρ. Κώδ. τ. ΙΔ΄ σ. 161 — Ἀνθ. Ἀλεξούδη, Χρονολογικοί κατάλογοι, ὅ.π. φ. 6385 (27-10-1890) σ. 3 — Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. σ. 44 — Μ. Σταμούλη, Συμβολή, ὅ.π. σ. 75 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1957) σ. 78 — Τ. Γριτσόπουλου, Ἀδριανουπόλεως Μητρόπολις, Θ.Η.Ε. τ. Ι στ. 459.

43. Εὐμ. Φανουράκη, μητροπολίτου Λάμπης καί Σφακίων, Ἀνέκδοτα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα, ὅ.π. τ. 6(1952) σ. 152-153.

ΙΙ. ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ ΓΕΡΑΣΙΜΟ

α) Τά κείμενα τῶν ἐπιστολῶν

Ὁ Γεράσιμος ὡς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως -ἄν μή καί ἐνωρίτερα ὡς Προύσας- φαίνεται ὅτι διατηροῦσε ἀλληλογραφία μέ τόν Ἰγνάτιο Ἡρακλείας, ὁ ὁποῖος -ἄν καί δέν ἦταν ἔφορός του[44]-, κατά τόν κώδικα ἀλληλογραφίας του, ἀπηύθυνε πρός αὐτόν, κατά τά ἔτη 1826-1828, συνολικά 8 ἐπιστολές, ἀπό τίς ὁποῖες 1 τό 1826, 3 τό 1827 καί 4 τό 1828 καθώς καί 1 Πατριαρχική ἐπιστολή καί 1 ἀντίγραφο μιᾶς ὁμολογίας.

(Φ. 8α) I

τῷ Ἀδριανουπόλεως ἐν τῇ φυλακῇ
Ὀκτωβρίου 18 (1826)

Τό ποθεινόν μοι ἀδελφικόν της ραβάσιον ἐν ἄκρα θυμηδία λαβών ἀνέγνων ὅσα καθαραῖς λέξεσιν ἐκφραζομένη σημειοῖ, ἐξαγορευομένη μέν τά παρελθόντα καί συγγνώμην ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀφετηρίας ἐξαιτουμένη, ὑπισχνουμένη μοι δέ εἰς τό ἐφεξῆς ἀγάπην εἰλικρινῆ καί ἀπροσποίητον καί ἕνωσιν καί σχέσιν ἀδιάσπαστον καί ἀμεταποίητον. Καί τάς μέν εὐδιαθέτους καί εὐσυνειδήτους ταύτας ἐκφράσεις της (τάς ὁποίας ἄν τῷ ὄντι ὁ κάλαμος προεμβαφείς εἰς τήν εὐδιαθεσίαν καί εὐσυνειδησίαν ἔγραψεν) εὐχαρίστως ἀποδέχομαι ὡς ἀνεκτιμήτου θησαυροῦ προσφοράν. Δι' ὅσα δέ καθαπτομένη καταιτιᾶται μου ὡς μή εἰλικρινοῦς πρός αὐτήν ἀλλά πολιτικήν καί πεπλασμένην εἰλικρίνειαν μετερχομένου καί ὑπόπτου καί ὑφορωμένου αὐτήν, ἀπολογούμενος ἐν ἀληθεῖ, ἐπί Θεῷ μάρτυρι, διαθέσει τε καί γραφῇ, τήν πιστοποιῶ ὅτι ἐγώ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τοῦδε εἰλικρινῶς προσηνέχθην αὐτῇ καί οὐδέποτε πολιτευόμενος ἤ κολακεύων ἐτροπολόγησα, ὅτι χρείαν τοιούτου χαρακτῆρος δέν ἔχω, μήτε αὐτό τό ἰδίωμά μου καταδέχεται τοιαύτας ἀνδραποδώδεις βωμολοχίας. Τοιοῦτον δέ ὑπονοοῦσά με, γινωσκέτω ὅτι μᾶλλον ὑπονοητικόν καί ὕποπτον αὐτῆς ὑποκαθιστᾶ με καί τήν πρός αὐτήν ἀκίβδηλον καί καθαράν ἀγάπην μου ἀδίκως ἀμαυροῦσα μέ τό τῆς ὑπονοίας ἐξῶλες χρῶμα διαφθείρει καί ἀδικεῖ. Ἀλλ' ὅμως δέν εἶναι χρεία ἀπολογιῶν καί ἀθωώσεων· ὅτι εἰμί εὔνους καί εὐδιάθετος πρός αὐτήν παρά πάντων πληροφορεῖται καί ἐν δευτέρᾳ κατ' ἰδίαν προσωπικῇ συνδιαλέξει θέλει λάβῃ πλήρη τά πιστά. Λυποῦμαι ὅμως διά τά τοσαῦτα ἔτη γνωριμίας, φιλίας καί οἰκειότητος νά λογίζωνται μάτην διαφερόμενα καί ὕποπτα.

44. Ἔφορος τοῦ Ἀδριανουπόλεως πρέπει νά ἦταν -ἄν καί δέν ἀναφέρεται μέ σαφήνεια- ὁ Νικομηδείας Πανάρετος, τόν ὁποῖον ὁ Γεράσιμος διαδέχθηκε στό θρόνο τῆς Προύσας, ὅταν αὐτός προβιβάσθηκε σέ Νικομηδείας.

Ὁ ἐρχομός τοῦ Σεβ. ἀδελφοῦ Γέρ. ἁγίου Νικομηδείας ἐξ ἀρχῆς ἀπεφασίσθη καί τετελειωμένος λογίζεται καί ἄν(θρωπ)ος διωρίσθη νά ὑπάγῃ καί ἡ προσκλητική ἐπιστολή εἶναι ἕτοιμος. Δέν ἠξεύρω δέ διά ποίας περιπλοκάς τοῦ φερμανίου, ἀφ' οὗ δίς ἐπουγιουρδίσθη[45] *τό ἄρζι*[46] *τοῦ δεσπότου, γίνεται τοσοῦτος μουχταζᾶς*[47] *καί ἀναβάλλεται τό ἰτλάκι*[48]*. Μ' ὅλον τοῦτο μοί ὑπεσχέθη ὁ καπούκεχαγιάς*[49] *ὅτι σήμερον πλέον ἀφεύκτως ἐκδίδοται τό αὐτό ἰτλάκι καί ὅτι περί τό ἑσπέρας θέλει μοί τό φέρει καί τούτου γενομένου, εὐθύς μέλλει νά κινήσῃ ὁ ἐπί τούτου προσδιορισθείς ἄν (θρωπ)ος διά νά μετακομίσῃ τήν αὐτοῦ. σεβασμιότητα ἐν ἀνέσει καί ἀκωλύτως. Ταῦτα κ.τ.λ.*[50]

2

(Φ.33β)

Ἀποκριτικόν εἰς τό πρός ἡμᾶς γράμμα του διαληπτικόν τῆς αἰσίας ἀφίξεώς του.

τῇ 24ῃ Ὀκτωβρίου (1827)

3

(Φ.36β)

Τῷ ἐγράψαμεν περικλείσαντες καί μίαν πατριαρχικήν ἐπιστολήν διαληπτικήν τοῦ ὅτι ἀμέσως νά φωνάξῃ τόν ἐπαρχιώτην του Χ΄΄ Γεωργάκην Ἰωσήφ καί νά τόν ὑποχρεώσῃ νά ἀποπληρώσῃ ὅσα διά δύο ὁμολογιῶν χρεωστεῖ τῷ (Ραλῇ) Μαυρομάτῃ ὧν καί τά ἴσα τῷ περιεκλείσαμεν ἐπιβεβαιωμένα καί παρά τῆς Παναγιότητός του. Τῷ ἐγράψαμεν λοιπόν νά παρασταθῇ νά τελειώσῃ αὐτήν τήν ὑπόθεσιν, ὡς καί, εὑρισκομένῳ ἐνταῦθα, τῷ εἴπομεν διά ζώσης, χαριζομένῳ ἡμῖν καί τῇ συζύγῳ τοῦ ρηθέντος Ραλοῦ, ὡς ἐξηπορημένῃ καί ὅτι ἄν δυστροπήσῃ ὁ Χ΄΄ Γεωργάκης εἰς τήν ἀπόδοσιν τοῦ χρέους του νά μᾶς ἰδεάσῃ διά νά τῷ ἐξαποστείλωμεν καί ἐκκλησιαστικόν ἐπιτίμιον κ.τ.λ. καί λαβόντι νά μᾶς τά ἐμβάσῃ ταχέως· ἔτι τῷ ἐγράψαμεν νά στείλῃ τά ὑποσχεθέντα παρά τῆς πανιερότητός του, ὅταν εὑρίσκετο ἐνταῦθα, τεφτίκια(;) γι ἀπολίδικα καί γλώσσας καθότι ὁ χειμών ἦλθε κ.τ.λ.

νοεμβρίου 7ην (1827)

45. *Πουγιουρδίζω:* διατάσσω, στέλλω, διορίζω, παραπέμπω.
46. *ἄρζι:* ἀναφορά, αἴτηση χάριτος, ἔκθεση, παράκληση.
47. *μουχταζάς:* συζήτηση (;), θόρυβος (;), ἐξευτελισμός (;)
48. *Ἰτλάκι:* διάταγμα ἀθωώσεως, διαζύγιο, ἀπολυτήριο.
49. *καπούκεχαγιάς:* Ὁ ἀντιπρόσωπος στήν Ὑψηλή Πύλη, ὁ λογοδοτῶν στήν Ὑ. Π.
50. Τήν ἐπιστολή αὐτή δημοσίεσε τό πρῶτον ὁ Ε. Σαβράμης (Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἡρακλείας, ὅ.π. σ. 551-552). Δυστυχῶς ὅμως δέν ἀπέφυγε σοβαρά ἀβλεπτήματα καί παραλείψεις σειρῶν τοῦ κειμένου.

4

(Φ.45β)

Ὅτι ἐλάβομεν τό γράμμα του καί εἴδομεν νά ἀποκρίνηται περί τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἐπαρχιώτου του Χ΄΄ Γεωργάκη Ἰωσήφ μετά τῆς κοκ. Ραλλοῦς Μαυρομάτη ὅσα ἤκουσε παρ' αὐτοῦ καί ὅτι ἔχει λάθος ὁ Χ΄΄ Γεωργάκης καί ἄς ἐπεξεργασθῇ καί βον τά κατάστιχά του, καθ' ὅτι ἡ κοκ. Ραλλοῦ δέν εἶναι καμμία ἄτακτος καί ἄδικος ἀλλά τακτική καί δικαία, ὡς οἶδε κ.τ.λ. καί ὅτι νά τῷ συμβουλεύσῃ νά ἐκπληρώσῃ ἐντίμως τό χρέος του, διότι θέλει ἀναγκασθῇ νά τά πληρώσῃ ἄλλως μέ ζημίαν κ.τ.λ. καί ὅτι ἡ ρηθεῖσα πάλιν τόν παρακαλεῖ διά γράμματός της, ὅπερ τῷ περικλείσαμεν (μετά καί ἑνός βιλάντζου[51] ἐξαχθέντος ἐκ καταστίχου τοῦ μακαρίτου ἀνδρός της) καί ἄν πεισθῇ, καλῶς, εἰδέ θέλει ἐξακολουθήσῃ τά ἀναγκαῖα μέτρα κ.τ.λ. καί εἰς τό κενάρι[52] ὅτι δέν φθάνει μόνον νά γράψῃ ὅτι δέν θέλει γενῇ ἐπιλήσμων τῶν ὅσων μᾶς ὑπεσχέθη ἀλλά πρέπει καί νά ἐκτελῇ ἐνθυμούμενος τήν ἀδιάσπαστον ἀγάπην τῶν ἀοιδίμων θείων μας καί τήν μεταξύ μας σχέσιν κ.τ.λ. Τῷ ἐπευχήθημεν διά τάς ἑορτάς καί τήν ἀπαλλαγήν ἐκ τῶν παροξυσμῶν καί ὅτι μεταχειρίζεται τήν κίναν, ὡς τονικήν κ.τ.λ. καί ὅτι ὑπέρ τόν μῆνα ἐκλινηπετοῦμεν καί ἡμεῖς, ἤδη ὅμως θείᾳ χάριτι, ἀνελάβομεν κ.τ.λ.

τῇ κδ΄ (Δε)κεμβρίου (1827).

5

(Φ.49β)

Τό ἀπό ης τοῦ ἤδη ὑπερμεσοῦντος σεσημειωμένον σεβασμιοπόθητον μοι ἀδελφικόν της ἀσμένως παρά τοῦ Παϊσίου κομισάμενος ὑπερήσθην ἐπί τῇ ἀγαθῇ ἀγγελίᾳ τῆς φίλης μοι ἀδελφικῆς ὑγείας της. Ἠπόρησα ὅμως πῶς εἰσέτι δέν περιῆλθεν εἰς χεῖράς της, τό κατά τήν κδ΄ τοῦ παρελθόντος πρός αὐτήν γράμμα μου καί ἐβιάσθην νά γράψῃ ὅτι καίτοι στερουμένη γράμματός μου, δέν λείπει νά μοί ὑπενθυμίσῃ ὅτι τά μάτια ὁπού δέν φαίνονται γλήγορα λησμονοῦνται, δέν ταιριάζει δ' αὐτήν. Διατί ἀδελφέ σεβασμιοπόθητε; Μήπως εἰσέτι δέν ἐγνώρισε κατά βάθος τά σπλάγχνα καί τήν πρός αὐτήν σχέσιν καί εἰλικρίνειαν τοῦ Ἡρακλείας; Τοῦτο δέν τό ἐλπίζω πλήν μανέ δεόλ. Ἔλαβον καί τήν ἰαπολίτικην κάπαν τεφτίκι[53] παρά τοῦ Παϊσίου, περί ἧς καί τῇ εὐχαριστῶ φιλαδέλφως, ὅτι πρόνοιαν ἐποιήσατο περί τῆς ὑγείας μου, μαθοῦσα ὅτι μήν ἔχων τοιαύτην κάπαν, ἐξηκολάνησα[54], ὅπερ ἦν καί ἀληθές. Καί πάντοτε εἶχον τήν ἰδέαν ἐκείνην, ἥν εἶχε

51. *βιλάντζον:* ἀντίγραφο, σφραγίδα, ἄδεια γραπτή.
52. *κενάρι:* ἡ ἄκρη ἤ τό κάτω μέρος τῆς ἐπιστολῆς (περιθώρι ἤ ὑποθώρι).
53. *τεφτίκι:* ὕφασμα μάλλινο ἀπό λεπτό ἔριο αἴγας τῆς Ἄγκυρας (;)
54. *ἐξηκολάνησα:* βρῆκα, ἐξοικονόμησα.

καί ἡ σεβασμιοπόθητός μοι αὐτῆς πανιερότης της νά μή παγώση δηλ. εἰς τόν δρόμον ὁ Παΐσιος καί χάσω τήν κάπαν. Τώρα ὅμως ὁπού τήν ἔλαβον ὀλίγον φροντίζω ἄν παγώση. Ὅτι δέ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι θέλω λάβη καί τό ἐπαγγελόμενον ἄλογον δέν ἀμφιβάλλων οὐδόλως. «Οἶδε γάρ ὁ σεβασμιοπόθητός μοι ἀδελφός ὢν χρείαν ἔχω». Ταῦτα ἐν τοσούτῳ ἀδελφικῶς, οὐδόλως ἀμφιβάλλουσα δέ περί τῆς πρός αὐτήν εἰλικρινεστάτης μου σχέσεως, ἄς μή διαλείπῃ τοῦ νά μέ γράφῃ συνεχῶς δηλοποιοῦντά μου τήν φίλην ἀδελφικήν ὑγείαν της κ.τ.λ.

τῇ κα΄ Ἰανουαρίου (1828)

6

(Φ.57β

Ἀποκριτικῶς εἰς τό πρός ἡμᾶς σταλέν γράμμα του, ἀξιοῦντες αὐτῷ φιλικῶς νά μᾶς γράφῃ συνεχῶς κ.τ.λ.

τῇ γ΄ Μαρτίου (1828)

7

(Φ.64β)

Καί μετά τήν ἐπερώτησιν τῆς ἐφετωτάτης μοι ἀδελφικῆς ἀγαθῆς ὑγείας της τῇ εἰδοποιῶ ὅτι πέρυσι κατά φευρουάριον ἐλθοῦσα ἐνταῦθα ἡ Ραλιώ γυνή τοῦ Δημητράκη Μαλκότζη ἀπό Αἶνον ἔλαβε δι΄ ὁμολογίας της παρ΄ ἐμοῦ πρόχειρα δανεικά γρόσια τρεῖς χιλιάδες διά τινας ἀνάγκας ὁποῦ εἶχον τότε τῇ ἐπισυμβῶσιν ἐπί συμφωνίᾳ δέ τοιαύτη ὅτι εἰς πρώτην της εὐκαιρίαν νά μοί τά ἐξαποστείλῃ. Ἀλλ΄ ἐπειδή ἡ εἰρημένη ἠναγκάσθη νά ὑπάγῃ εἰς τόν ἄνδρα της διατρίβοντα εἰς Σύραν διά τοῦτο καί δέν ἠδυνήθη νά μᾶς τά ἐξαποστείλῃ, ἐφ΄ ᾧ καί παρῆλθεν ἱκανός καιρός. Πρό τινων δέ ἡμερῶν πληροφορηθείς παρά τε τοῦ συναδελφοῦ ἡμῖν Γέροντος ἁγίου Κυζίκου καί παρ΄ ἄλλων ἀξιοπίστων τόν θάνατον τῆς διαληφθείσης τόν καί ἐπισυμβάντα εἰς τήν ἐπανάκαμψίν της, ἅμα δέ καί τήν παρά τοῦ ὑψηλοτάτου πασιᾶ ἐφένδη μας γενομένην ἀπόφασιν κατ΄ ἀγωγήν Μιχαλάκη τινός, ἔχοντος λαμβάνειν παρά τῆς μακαρίτιδος ἱκανήν ποσότητα γροσίων ὅτι δηλ. νά πωληθῶσι τά πράγματά της, μαγαζιά της καί τά λοιπά, ἱκανά ὄντα εἰς τήν ἐκπλήρωσιν τῶν χρεῶν της καί ἐξ αὐτῶν νά λάβωσιν ὅσοι ἔχουσι λαμβάνειν παρ΄ αὐτῆς. Διά τοῦτο ἀξιῶ κἀγώ τήν μυριοπόθητον μοι αὐτῆς πανιερότητα, ὅπως ἐκ μέρους μου παρασταθεῖσα ἐμφανίσῃ τό ἐσώκλειστον ἴσον τῆς πρωτοτύπου πρός ἐμέ χρεωστικῆς της ὁμολογίας ἐπιβεβαιωμένον ὄν καί παρά τοῦ Παναγιωτάτου ἡμῶν Δεσπότου καί μετά τήν εἰς τό δέον μέρος ἐμφάνισιν αὐτοῦ νά προθυμοποιηθῇ νά παραλάβῃ καί ἡ πανιερότης της τά ἐν αὐτῷ παρ΄ αὐτῆς ὀφειλόμενα ὡς καί οἱ λοιποί δανεισταί καί νά ζῇ ὁ

σεβασμιοπόθητός μοι ἀδελφός νά λάβῃ τήν ἀναγκαίαν πρόνοιαν εἰς αὐτήν τήν ὑπόθεσιν ἥν καί πρετεντέρω[55] *τελειωμένην καί ὑποχρεώσῃ με μεγάλως. Ταῦτα μέν ἀδελφικῶς. Περιμένω δέ τήν περί τούτου ἀποτελεσματικήν της ἀπόκρισιν δηλωτικήν καί τῆς ἀγαθῆς...*

τῇ ι΄ Ἀπριλλίου (1828)

(Ἀντίγραφον τῆς ὁμολογίας)

Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπιβεβαιοῖ ὅτι ἐστίν ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου 3000 γρόσια, λέγω τρεῖς χιλιάδες ἐλάβομεν δανειακῶς παρά τοῦ σεβασμιωτάτου γέρ. ἁγίου Ἡρακλείας κυρίου Ἰγνατίου, τά ὁποῖα ὑποσχόμεθα νά πληρώσῃ τήν σεβασμιότητά του εἰς προθεσμίαν μηνῶν τεσσάρων καί ὑποφαινόμεθα.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 15 Φεβρουαρίου 1827
Ραλιώ Μαλκότζη ὑπόσχομαι τά ἄνωθεν
Μ.Δ. Μαλκότζη ὑπόσχομαι τά ἄνωθεν

(Πατριαρχική ἐπιστολή πρός τόν Ἀδριανουπόλεως)

Ἱερώτατε Μητροπολῖτα Ἀδριανουπόλεως κ.τ.λ. Ἐγνώσθησαν ἴσως καί τῇ ἱερότητί της τά κατά τήν Ραλλιών Μαλκότζην, Αἰνίτισσαν, συμβάντα καί ὅτι μετά τήν ἐπακολουθήσασαν περίστασιν καί τόν θάνατον της μέ τό νά ἐφάνησαν ἱκανά χρέη της, οἱ δανεισταί ἐπαναστάντες (ζητοῦσι) ἀπό τῆς καταλειφθείσης περιουσίας της διά τοῦ αὐτόθι ὑψηλοτάτου πασιᾶ ἐφένδη μας νά λάβωσι τά διάφορά των. Ταῦτα πληροφορηθείς καί ὁ σεβ. γέρ. ἅγιος Ἡρακλείας περιπόθητος ἡμῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφός ἔχων λαμβάνειν παρά τῆς ἰδίας Ραλλιῶς γρόσια τρεῖς χιλιάδ. δι' ὁμολογίας καί ζητεῖ κατά λόγον νά εἰσέλθῃ εἰς τήν μ(δυσανάγνωστον) ὡς (δυσανάγνωστον) καί ἐπί τούτου γράφοντες διά τῆς παρούσης Πατριαρχικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς καί τό ἀπαράλλακτον ἴσον τῆς ὁμολογίας ἀποστέλλοντες προτρεπόμεθα τῇ αὐτῇ ἱερότητι ὅπως παρασταθῇ καί ἔνθα δεῖ ἐμφανίσασα τό χρέος τῆς ρηθείσης κατορθώσῃ εἰς τό νά εἰσέλθῃ εἰς τήν ὅλην ποσότητα τοῦ χρέους της, ὥστε ὁποῦ καθά καί οἱ λοιποί νά λάβῃ καί ἡ ἱερότης του ἐφ' ᾧ καί τήν σεβασμιότητά του θέλει καταστήσῃ ὑπόχρεων καί ἡμᾶς ἐπαινέτας της διά τήν φιλάδελφον αὐτῆς προθυμίαν, τῇ δέ τοῦ Θεοῦ χάριτι...

τῇ ι΄ ἀπριλλίου (1828)

55. *πρετεντέρω*: χρεώνω, ζητῶ, διεκδικῶ.

8

(Φ.77β)

Ὅτι ἀναμφιβόλως ὁ σεβ. συναδελφός βλέπων παρ' ἐλπίδα ἐπιστολήν Πατριαρχικήν ἔχουσαν ἐν αὐτῇ περίκλειστα γράμματα παρά τε του ἁγίου Κρήτης καί τῶν αὐταδέλφων της διαληπτικά τῆς παρά τοῦ εἰρημένου ἀδελφοῦ λήψεως τῶν 2900 γροσίων παρά τῶν διαληφθεισῶν θέλει παραξενευθῇ καί θέλει ὑπονοήσῃ ὅτι ἐπίτηδες τῷ ἐξαποστέλλεται ἡ ἐπιστολή. Ὄχι ἀδελφέ, ἡ αἰτία εἶναι αὐτή: Ὁ τζελ. Σταυράκης Καπλάνογλους διά Τατάρεως[56] τοῦ ἐκεῖ ἡγεμῶνος λαβών γράμματα ἀπό Κρήτης, ἐν οἷς ἦσαν καί ταῦτα ἔγκλειστα εἰς τό πλοῖκον[57] του (ἐπειδή καί διά χειρός εἶχον σταλῇ γράμματά πρός τόν ἅγιον Κρήτης καί δι' αὐτοῦ περιεμένοντο καί αἱ ἀποκρίσεις των) ἀμέσως καί χωρίς νά μᾶς ἰδεάσῃ διόλου, ἐπῆγε καί τά ἐνεχείρισε πρός τήν Παναγιότητά του καί ἡ Παναγιότης του πληροφορηθεῖσα πρῶτον ἀπό τό γράμμα του καί τάς τῶν ἄλλων ἐννοίας, ἀμέσως ἐξέδωκεν ἐπιστολήν καί ὕστερον ἔδωκεν τό πρός ἡμᾶς κ.τ.λ. καί ὅτι ἄν ἤρχοντο κατ' εὐθείαν πρός ἡμᾶς τά γράμματα δέν ἦτο ἀνάγκη νά τῇ ἐξαποσταλῇ ἐπιστολή ἀλλ' ἡμεῖς τῇ ἐγράφομεν καί περί τῆς ὑποθέσεως καί περί ὧν ἄλλων ἠθέλαμεν θελήσῃ κ.τ.λ.

τῇ κη' Ἰουλίου (1828)

β) Περιεχόμενο καί πληροφορίες τῶν ἐπιστολῶν

Ἀπό τίς παραπάνω ἐπιστολές, ὅπως ἀναφέρθηκε καί προηγουμένως, ἰδαίτερης σπουδαιότητος ἀναμφίβολα εἶναι ἡ πρώτη[58] γιατί μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τήν ἐποχή ἐκείνη (Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1826) βρισκόταν ἔγκλειστος σέ φυλακή (τοῦ Μποσταντζήμπαση;) καί ὁ Γεράσιμος[59], ὡς ὅμηρος ἤ ὡς ὕποπτος τῶν Τούρκων γιά κάποια του ὀλιγωρία ἤ ἀντίθετη, πρός τίς ἐντολές τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἐνέργειά του.

Ἀπό τήν ἴδια ἐπιστολή συνάγεται ὅτι τήν ἴδια ἐποχή πρέπει νά ἦταν περιορισμένος, ἄν ὄχι ἐξόριστος καί ὑπερόριος, καί ὁ Νικομηδείας (Πανάρετος), γιά τόν ὁποῖον, σύμφωνα μέ τήν ἐν λόγω ἐπιστολή τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Γεράσιμο, καταβάλονταν τότε ἔντονες προσπάθειες γιά νά ἀρθεῖ αὐτή ἡ ἀπογόρευσή του καί νά τοῦ ἐπιτραπεῖ νά εἰσέλθει στήν Κωνσταντινούπολη *«ἐν ἀνέσει καί ἀκωλύτως»*.

56. *Τάταρος:* σουλτανικός ταχυδρόμος ἤ ἀπεσταλμένος τῶν κατά τόπους ἡγεμόνων.
57. *πλοῖκον:* φάκελλος, σάκκος.
58. Τῇ 18ῃ Ὀκτωβρίου (1826) (Φ. 8α).
59. Ὅπως θά ἀναφερθεῖ καί πάρα κάτω τήν ἴδια ἐποχή φυλακισμένος ἦταν καί ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ.

Ἔτσι ἀπό τήν ἐπιστολή αὐτή φωτίζονται δύο ἄγνωστες πτυχές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῶν μητροπόλεων Ἀδριανουπόλεως καί Νικομηδείας μέ τήν φυλάκιση τοῦ ἀρχιερέως τῆς πρώτης καί τόν περιορισμό, ἄν μή ἐξορία, τοῦ ἀρχιερέως τῆς δεύτερης, οἱ ὁποῖοι κατά ταῦτα θά πρέπει νά συγκαταριθμηθοῦν στή χορεία ἐκείνων τῶν ἀρχιερέων πού δοκίμασαν τήν τουρκική διοικητική καταδυνάστευση, ἄν μή βασανιστήρια, στήν ἐποχή τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Τέλος δέν θά πρέπει νά περάσουν ἀπαρατήρητες οἱ δύο τελευταῖες λέξεις τοῦ γράμματος. Τό *«ἐν ἀνέσει καί ἀκωλύτως»* ὑπεμφαίνει τούς κινδύνους καί τά ἐμπόδια πού συνήθως ἀντιμετώπιζαν οἱ ἀρχιερεῖς (ἀλλά καί ὅλοι οἱ κληρικοί γενικώτερα) στή μετακίνησή τους καί μόνο ἐφ' ὅσον εἶχαν σουλτανικό φερμάνι ἤ ἄδεια τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εἶχαν τήν δυνατότητα νά κινηθοῦν *«ἐν ἀνέσει καί ἀκωλύτως»*

Πέραν ὅλων αὐτῶν ἡ ἐπιστολή πιστοποιεῖ τήν πνευματική κατάρτιση καί καλλιέπεια τοῦ Ἰγνατίου, ὁ ὁποῖος θέλοντας νά φανεῖ ἐφάμιλλος σέ κατάρτιση τοῦ Γεράσιμου, χρησιμοποιεῖ λεξιλόγιον τό ὁποῖον δέν ἀπαντᾶται σέ πολλές ἄλλες ἐπιστολές του. Μαρτυρεῖται δέ ἡ οἰκειότητα, ἡ φιλία καί ἡ ἀλληλοεκτίμηση τῶν δύο ἀνδρῶν, πού τότε καί γιά ἕνα διάστημα φαίνεται ὅτι εἶχαν ψυχρανθεῖ γιά κάποια (ἄγνωστη σέ μᾶς) αἰτία.

Σπάζοντας αὐτή τήν ψυχρότητα πρῶτος ὁ Γεράσιμος ἔγραψε πρός τόν Ἰγνάτιο καί ζήτησε συγγνώμη γιά τήν μέχρι τότε συμπεριφορά του καί ὑποσχόταν στό ἑξῆς *«ἀγάπη εἰλικρινή καί ἀπροσποίητον καί ἕνωσιν καί σχέσιν ἀδιάσπωστον καί ἀμεταποίητον»*.

Ὁ Ἰγνάτιος μέ τήν παροῦσα ἐπιστολή τόν διαβεβαιώνει γιά τήν ἀγνότητα τῶν προθέσεών του καί τήν *«ἀκίβδηλον καί καθαράν ἀγάπην»* του καί ὅτι καί στό ἑξῆς, σέ προσωπική ἐπικοινωνία τους, (προφανῶς σέ ἐπίσκεψη τούτου στίς φυλακές ὅπου βρισκόταν ὁ Γεράσιμος) θά διαπιστώσει τήν εἰλικρίνειαν καί ἀξιοπιστίαν του.

Ἡ δεύτερη ἐπιστολή τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Γεράσιμο ἀπευθύνθηκε πρός αὐτόν μετά ἕναν ὁλόκληρο χρόνο ἀπό τήν πρώτη[60]. Δέν εἶναι γνωστοί οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς μακρᾶς σιωπῆς. Τό μόνο ὑποθετικά πιθανό εἶναι ὅτι καθ' ὅλο αὐτό τό διάστημα ὁ Γεράσιμος ἴσως νά ἦταν ἔγκλειστος στίς φυλακές. Ὅταν δέ ἀποφυλακίσθηκε καί ἐπέστρεψε στήν ἐπαρχία του ἔσπευσε νά ἀναγγείλει τό αἴσιο τῆς ἐκεῖ ἀφίξεώς του πρός τόν Ἰγνάτιο καί τούς λοιπούς ἀρχιερεῖς πού ἦσαν στήν Κωνσταντινούπολη (κατά τήν

60. Τῇ 24ῃ Ὀκτωβρίου (1827) (Φ. 33β).

ὑποχρέωση κάθε ἀρχιερέως)[61], καί αὐτός τοῦ ἀπέστειλε τήν ἐν λόγω συγχαρητήριο ἀπαντητική ἐπιστολή του.

Ἡ τρίτη καθώς καί ἡ τετάρτη[62] ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου ἔχουν συστάσεις αὐτοῦ πρός τόν Γεράσιμο νά μεριμνήσει γιά τήν ἐξόφληση χρέους ἑνός ἐπαρχιώτου του πρός κάποια Ραλλοῦ Μαυρομάτη, ἡ ὁποία περιῆλθε σέ δύσκολη οἰκονομική θέση. Ἀκόμα στή μέν τρίτη ἐπιστολή ὁ Ἰγνάτιος ὑπενθυμίζει νά τοῦ ἀποστείλει τά ὑποσχεθέντα δῶρα, ἐνῶ στή τέταρτη, ἐπανερχόμενος στό ἴδιο θέμα, τόν προτρέπει νά μή γίνει ἐπιλήσμων τῶν ὅσων ἔχει ὑποσχεθεῖ καί νά ἐνθυμεῖται *«τήν ἀδιάσπαστον ἀγάπην τῶν ἀοιδίμων θείων»* τους καί τοῦ εὔχεται γιά τίς γιορτές τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1827.

Στήν ἴδια ἐπιστολή παρέχεται ἀκόμα ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Γεράσιμος ὑπέφερε *«ἐκ τῶν παροξυσμῶν»*, πιθανῶς ἀπό τίς κακουχίες καί τά βασανιστήρια στή φυλακή, καί ὁ Ἰγνάτιος πού, ὅπως ὑπεμφαίνεται ἀπό ἐπιστολή του σέ ἄλλο ἀρχιερέα, πρέπει καί αὐτός νά φυλακίσθηκε[63] καί νά δοκίμασε τίς κακουχίες καί τά βασανιστήρια αὐτῆς, τοῦ συνιστᾶ *«τήν κίναν, ὡς τονικήν»*. Τέλος, παρηγορῶντάς τον, τοῦ γράφει ὅτι καί ὁ ἴδιος ἔμεινε ἐπί ἕναν ὁλόκληρο μήνα στό κρεββάτι, *«ἤδη ὅμως θεία χάριτι»* ἀνέλαβε.

Ἡ πέμπτη ἐπιστολή[64] τοῦ Ἰγνατίου εἶναι ἀπαντητική σέ παρομοία τοῦ Γερασίμου, στήν ὁποία φαίνεται ὅτι αὐτός παραπονεῖτο ὅτι τόν ἐλησμόνησε πάλιν ὁ Ἰγνάτιος. Αὐτός ἀπαντῶντας τόν διαβεβαιώνει γιά τήν διαρκή πρός αὐτόν *«σχέσιν καί εἰλικρίνειαν»* του καί τόν εὐχαριστεῖ γιά τήν προσφορά μιᾶς «ἰαπολίτικης» κάπας.

Ἡ ἕκτη ἐπιστολή[65] εἶναι ἀπόκριση τοῦ Ἰγνατίου σέ ἐπιστολή τοῦ Γερασίμου, χωρίς ὅμως νά ἀναγράφεται λεπτομερέστερα τό θέμα της.

Ἡ ἕβδομη δέ καθώς καί ἡ σχετική Πατριαρχική ἐπιστολή[66] περιέχουν παράκληση τοῦ Ἰγνατίου καί σύσταση τοῦ Πατριάρχου (Ἀγαθαγγέλου) ὅπως παρουσιασθεῖ σέ διανομή περιουσίας μιᾶς Αἰνίτισσας γιά τήν

61. Τῇ 7ῃ Νοεμβρίου (1827) (Φ. 36β). Παράβαλε τά ὅσα ἀναφέρονται προηγουμένως στά περί τοῦ Ἀνθίμου μητρ. Ἀγχιάλου (σ. 11).

62. Τῇ κδ΄ (Δε)κεμβρίου (1827) (Φ. 45β).

63. (Ἰγνάτιος) τῷ Κυζίκου τῇ 28ῃ Σεπτεμβρίου 1824 (Φ. 3α) *«Εὐχαριστῶ τήν ἀγάπην της, εἰς ὅσα συγχαίρουσα φιλαδέλφως ἐπί τῇ ἀπαλλαγῇ μας ἐπεύχεται»*

64. τῇ κα΄ Ἰανουαρίου (1828) (Φ. 49β).

65. τῇ γ΄ Μαρτίου (1828) (Φ. 57β).

66. τῇ ι΄ Ἀπριλλίου (1828) (Φ. 64β) Αὐτή τήν ἀγνοεῖ ὁ Ε. Σαβράμης. Τό ἴδιο θέμα θίγεται καί σέ δύο ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Αἶνου (τῇ 26-4-1828) (Φ. 67α) καί τῇ 24-9-1828 (Φ. 85β).

ἐξόφληση ὀφειλῶν πρός χρεῶστες της, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὁ Ἰγνάτιος, καί ἀποστέλλεται ἀντίγραφο τῆς χρεωστικῆς ὁμολογίας.

Τέλος ἡ τελευταία ἐπιστολή[67] τοῦ Ἰγνατίου εἶναι ἐπεξηγηματική γιά τήν ἀποστολή μιᾶς ἄλλης Πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς, πού δέν περιέχεται στόν κώδικα, μαζί μέ τά γράμματα του μητρ. Κρήτης (Καλλινίκου) καί τῶν ἀδελφῶν τοῦ Γερασίμου, στίς ὁποῖες γινόταν λόγος γιά καταβολή πρός τίς ἀδελφές του 2.900 γροσίων καί ἐζητεῖτο ἡ ἐξόφλησή τους.

67. τῇ κη' Ἰουλίου (1828) (Φ. 77β). Τό ἴδιο θέμα θίγεται καί σέ ἐπιστολή τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Κρήτης (Καλλίνικο), (τῇ 5-10-1828) (Φ. 86α).

Γ. ΠΤΥΧΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΒΑΡΝΑΣ

Ι. Ο ΒΑΡΝΑΣ ΦΙΛΟΘΕΟΣ ΚΑΡΚΑΚΗΣ (1821-1830)

Μετά τή σύντομη διαποίμανση τῆς μητροπόλεως Βάρνας (ὁμωνύμου πόλεως τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας) ἀπό τόν μυημένο στή Φιλική Ἑταιρεία Ζαχαρία[68] (1818-1821) καί τό θάνατό τούτου[69], ποιμενάρχης τῆς ἐν λόγῳ μητροπόλεως τῆς Β.Α. Θράκης ἀναδείχθηκε ὁ «ὁσιώτατος Μ. Ἀρχιμανδρίτης τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας κύρ Φιλόθεος» τόν Ἰανουάριο τοῦ 1821[70].

Ὁ Φιλόθεος, Καρκάκης τό ἐπίθετο, ὅπως καί ὁ προκάτοχός του Ζαχαρίας, ἦταν Ἄνδριος τήν πατρίδα, γεννηθείς σ᾽ αὐτήν τό 1772 καί καταγόταν ἀπό τήν οἰκογένεια τῶν Καρκάκηδων, χωρίς ὅμως νά ἔχει συγγένεια μέ τόν τότε (1810-1835) μητροπολίτη Ἄνδρου Διονύσιο Καρκάκη.

Σέ ἡλικία 17 ἐτῶν ὁ Φιλόθεος κάρηκε μοναχός στή μονή Ζωοδόχου

68. Κ. Βοβολίνη, Ἡ Ἐκκλησία εἰς τόν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, Ἀθῆνα 1953 σ. 170.

69. Ἐντελῶς ἀτεκμηρίωτα ὁ Δημ. Δ. Πασχάλης (Εἰδήσεις ἱστορικαί περί τοῦ ἐπισκόπου Ἀρδαμερίου Διονυσίου καί τῶν μητροπολιτῶν Βάρνης Ζαχαρίου καί Φιλοθέου, Θεολογία, τ. ΣΤ΄ (1928) σ. 228) καί ἀπό αὐτόν ὁ Ε. Σαβράμης, Ὁ κῶδιξ τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου, ὅ.π. (1935) σ. 223) λέγουν ὅτι ὁ Ζαχαρίας μετατέθηκε «πιθανῶς» στή μητρ. Βεροίας. Ἀντίθετα ὁ Β. Α. Μυστακίδης (Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τ. ΙΒ΄ (1936) σ. 166) λέγει ὅτι ὁ Ζαχαρίας «ἴσως ἐδηλητηριάσθη διά τάς ἐν Βάρνῃ παραδόσεις».

70. *Πατρ. Κώδ.* τ. Θ΄ σ. 425 — Ἀνθ. Αλεξούδη, Χρονολογικοί κατάλογοι, Νεολόγος, φ. 6593 (17-7-1891) σ. 3 — Μ. Γεδεών, Συμπλήρωσις, ὅ.π. σ. 223 — Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Β. Θράκης, Θρακικά, τ. 8 (1937) σ. 129 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1956) σ. 438 — Β. Α. Μυστακίδου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. σ. 166. — Μόνο ὁ Δημ. Δ. Πασχάλης (Εἰδήσεις ἱστορικαί, ὅ.π.σ. 228) καί ἀπό αὐτόν ὁ Ε. Σαβράμης (ὅ.π.σ. 223) ἰσχυρίζονται, ἐσφαλμένα ὅμως, ὅτι ὁ Φιλόθεος ἀναδείχθηκε ἀρχιερέας Βάρνας τό 1820. Πέρα ἀπό αὐτό ὁ Πασχάλης ἐνῶ στή σ. 228 δέχεται ὅτι ὁ Φ. ἔγινε μητροπολίτης Βάρνας τό 1820, λίγο παρακάτω στή σ. 232 τῆς ἴδιας ἐργασίας ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Φιλόθεος ὡς Βάρνας φέρεται νά ὑπογράφει σέ σιγιλλιώδη Πατριαρχικά γράμματα τῶν ἐτῶν 1793 καί 1795, συγχέοντας προφανῶς, ὡς μή ὤφειλε, τόν Φιλόθεο Καρκάκη μέ συνώνυμό του προκάτοχό του στόν ἴδιο θρόνο κατά τήν περίοδο 1793-1797, ὁ ὁποῖος ἀκολούθως μετατέθηκε στίς μητροπόλεις Τυρνόβου (1797) καί τέλος Καισαρείας (1801-1816).

Πηγῆς στό Γαύρειο τῆς πατρίδας του[71], ὅπου φαίνεται νά εἶχε συμμοναστές, μεταξύ τῶν ἄλλων, τό Διονύσιο Κωτάκη (ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἔγινε ἀρχιερέας διαδοχικά τῆς Σηλυβρίας, τῆς Ἀμασείας καί τέλος Νικομηδείας) καί τό Μελέτιο Πάγκαλο (πού ἀναδείχθηκε ἀρχιερέας πρῶτα Ἀμασείας, ὕστερα Θεσσαλονίκης, ἔπειτα Κυζίκου καί τέλος Οἰκουμενικός Πατριάρχης)[72].

Ἄν καί δέν γνωρίζουμε πολλά γιά τήν παιδεία καί τόν χαρακτήρα τοῦ Φιλοθέου, φαίνεται ὅτι ἦταν ἁπλοϊκός στά ἤθη καί ἀγαθώτατος στό χαρακτήρα μέ μέτρια παιδεία. Μέσα στά στήθη ὅμως αὐτοῦ τοῦ πράου καί ἀγαθοῦ ἄνδρα φώλιαζε-ὅπως καταδείχθηκε ἀργότερα-θερμή καί ἐνθουσιώδης, γεμάτη φιλοπατρία, καρδιά.

Ἀπό τό μοναστήρι τῆς ἐγκαταβιώσεώς του ἀνέβηκε (ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς) στή βασιλεύουσα, ὅπου καί ἐκτιμηθείς προφανῶς γιά τά χαρίσματά καί τήν ἀγαθότητά του, ἀναδείχθηκε σέ μεγάλο Ἀρχιμανδρίτη τοῦ Οἰκουμ. Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄. Ὅταν δέ ἀπεβίωσε ὁ συμπατριώτης του μητροπολίτης Βάρνας Ζαχαρίας, οἱ ἐνδημοῦντες στή Κωνσταντινούπολη ἀρχιερεῖς, *«προτροπῇ καί ἀδείᾳ»* τοῦ Οἰκ. Πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ ἀνέδειξαν τόν Φιλόθεο (Ἰανουάριος 1821) σέ ἀρχιερέα Βάρνας.

Ὁ Φιλόθεος μετά τήν ἐκλογή του φαίνεται ὅτι δέν ἀπῆλθε ἀμέσως στήν ἐπαρχία του ἀλλά παρέμεινε στή βασιλεύουσα μέχρι τουλάχιστον τά τέλη Μαρτίου. Ἔτσι μαρτυρεῖται νά ὑπογράφει (ἀσφαλῶς μέ πόνο ψυχῆς, μέ τρεμάμενο χέρι, μέ δάκρυα στά μάτια, κάμνοντας τήν ἀνάγκη φιλοτιμία καί πνίγοντας τά δικά του αἰσθήματα καί διαθέσεις) μαζί μέ τούς Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριο Ε΄ καί Ἱεροσολύμων Πολύκαρπο καθώς καί 21 ἄλλους ἐνδημοῦντες τότε στήν Πόλη ἀρχιερεῖς, τόν ἐκκλησιαστικό ἀφορισμό πού ἐξέδωκε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο[73], ὕστερα ἀπό καταναγκαστική ἐπιταγή καί ἀξίωση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καί δόλιο ἐξαναγκασμό τῆς Αὐστριακῆς πρεσβείας[74] κατά τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντη, τοῦ Μ. Σούτσου καί τῶν ἄλλων Ἑλλήνων πού ἐξηγέρθησαν στά μέρη τῆς Μολδοβλαχίας.

Στήν ἐπαρχία του καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, κατέβαλε ἐργώδεις καί ὑπεράνθρωπες προσπάθειες, ὅπως καί οἱ λοιποί ἀρχιερεῖς, γιά νά περισώζει σχεδόν καθημερινά τό ποίμνιό του ἀπό τίς ἀγριότητες καί τήν ἀντεκδικητική μανία τῶν δυναστῶν, βάζοντας σέ κίνδυνο καί τήν ἴδια του τή ζωή.

71. Δημ. Δ. Πασχάλη, Εἰδήσεις ἱστορικαί, ὅ.π. σ. 228.
72. Περί τούτων ἀλλοῦ θά γίνει ἐκτενής λόγος.
73. Σπυρ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, τ. Α΄ σ. 320.
74. Δημ. Δ. Πασχάλη, Εἰδήσεις ἱστορικαί, ὅ.π. σ. 230.

Ἰδιαίτερα μεγάλες ὑπηρεσίες πρόσφερε ὁ Φιλόθεος κατά τόν Ρωσοτουρκικό πόλεμο τοῦ 1828-1829, ὁπότε βοήθησε τούς Ρώσους στήν πολιορκία καί κατάληψη τῆς Βάρνας ἀπ' αὐτούς (11 Ὀκτωβρίου 1828). Ὅταν μάλιστα εἰσῆλθε σ' αὐτήν ὁ Ρῶσος τσάρος Νικόλαος[75], ὁ Φιλόθεος τόν ὑποδέχθηκε ἐνδεδυμένος τά χρυσοῦφαντα ἄμφιά του καί ἀναφωνῶντας τό *«Νῦν ἀπολύεις τόν δοῦλόν σου»*[76]...

Μετά ὅμως τήν ὑπογραφή τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως (2/14 Σεπτεμβρίου 1829) καί τήν σταδιακή ἀποχώρηση τῶν Ρώσων, οἱ Τοῦρκοι ἔκαμαν προγραφές γιά νά τιμωρήσουν τούς Ἕλληνες τῆς Θράκης πού τάχθηκαν μέ τό μέρος τῶν Ρώσων καί τούς βοήθησαν.

Ἀνάμεσα στούς πρώτους πού προγράφηκαν ἦταν καί ὁ μητροπολίτης Βάρνας Φιλόθεος (ὅπως καί οἱ Ἀδριανουπόλεως Γεράσιμος, Βιζύης Ἰωάσαφ, Βιδύνης Γερμανός κ.λ.π.). Ὅταν τό πληροφορήθηκε αὐτό ὁ Φιλόθεος, μόλις καί μετά βίας κατόρθωσε νά δραπετεύσει, μεταμφιεσμένος, καί νά καταφύγει στήν Ὀδησσό τῆς Ρωσίας[77].

Ἐκεῖ ἔτυχε τῆς ἰδιαίτερης εὔνοιας τοῦ Ρώσου αὐτοκράτορος Νικολάου καί τοῦ ἀπονεμήθηκαν ἱκανές τιμητικές διακρίσεις (τιμητικά παράσημα, γενναία ἐπιχορήγηση ἀπό τό τσαρικό ταμεῖο, χρυσοϋφαντη ἀρχιερατική μίτρα στολισμένη καί πεποικιλμένη μέ πλῆθος ἀπό πολίτιμους λίθους (διαμάντια, ρουμπίνια κ.λ.π.) ὡς καί ἡ ἄδεια ἀπό τή Ρωσική Ἐκκλησία νά ἀρχιερατεύει ἰσόβια στήν Ὀδησσό γιά τούς πολυπληθεῖς Ἕλληνες πού ἦταν ἐγκατεστημένοι ἤ κατέφυγαν στήν πολυάνθρωπη αὐτή πόλη[78].

Παρά τό πλῆθος ὅμως τῶν παροχῶν καί τιμητικῶν ἐπιδαψιλεύσεων, τελικά ἡ ἀγάπη καί ἡ νοσταλγία πρός τήν πατρική-ἑλληνική γῆ φαίνεται ὅτι ὑπερίσχυσαν στό Φιλόθεο. Γιά τό λόγο αὐτό ἐγκατελείποντας τιμές καί θέση ἐπέστρεψε στή γενέτειρά του Ἄνδρο ἄγνωστο πότε ἀκριβῶς. Πάντως ἀπό τοῦ 1833 φαίνεται νά βρίσκεται στό νησί του ὅπου ἐπανεγγράφηκε στό μοναχολόγιο τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καί ἐκεῖ ἐφησύχαζε διατηρῶντας τόν

75. Κ. Κοῦμα, Ἱστορίαι ἀνθρωπίνων πράξεων, ὅ.π. ΙΒ' σ. 471. Περιέργως ὁ Δ. Δ. Πασχάλης (ὅ. π. σ. 230) λέγει ὅτι στή Βάρνα εἰσῆλθε ὁ πρίγκηπας Μεντσικώφ.

76. Δημ. Δ. Πασχάλη, ὅ.π. σ. 230.

77. Πότε ἀκριβῶς διέφυγε ὁ Φιλόθεος παραμένει ἄγνωστον. Ἡ φυγή πρέπει νά ἔγινε ἀπό τά μέσα Ἰουνίου ἕως τά μέσα Αὐγούστου 1830, καθότι ἐνῶ φέρεται νά ὑπογράφει στούς κώδικες τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου στίς 10 Ἰουνίου 1830 (τ. ΙΣΤ' σ. 325, 326) τόν Αὔγουστο τοῦ ἴδιου χρόνου φέρεται ὅτι κατέλιπε τήν ἐπαρχία του, ὥστε νά ἀνατεθεῖ ἡ διοίκηση αὐτῆς στό μητροπολίτη Μεσημβρίας Καλλίνικο. (Παρβλ. Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Β. Θράκης, ὅ.π. σ. 129 σημ. 5).

78. Δημ. Δ. Πασχάλη, Εἰδήσεις ἱστορικαί, ὅ.π.σ. 231.

τίτλο τοῦ «*πρώην Βάρνας*». Ἐκεῖ δέ παρέμεινέ μέχρι τοῦ θανάτου του, ὁ ὁποῖος πρέπει νά ἐπῆλθε λίγο μετά τό Σεπτέμβριο τοῦ 1842[79], τιμώμενος καί ἀγαπώμενος ἀπό τούς συντοπίτες του.

II. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΠΡΟΣ ΦΙΛΟΘΕΟ

Γιά τήν ἐκκλησιαστική ζωή, δραστηριότητα καί τά προβλήματα, πού εἶχε νά ἀντιμετωπίσει ὁ Φιλόθεος κατά τήν περίοδο τῆς ἀρχιερατείας του στό θρόνο τῆς Βάρνας, δυστυχῶς δέν ἔχουμε πληροφορίες.

Ἡ μόνη μαρτυρία πού διασώθηκε προέρχεται ἀπό τό κατάστιχο ὀφειλῶν τῶν ἐπί μέρους μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου, κατά τό 1825. Σύμφωνα λοιπόν μ' αὐτή τήν καταγραφή ἡ ἐπαρχία Βάρνας χαρακτηριζόταν ὅτι ἀνῆκε στίς «*σωζόμενες καί ἀνεπηρέαστες*» ἐπαρχίες καί ὅτι ὤφειλε μόνο γιά αὐλικά χρέη 45.000 γρόσια[80] ἤτοι 90.000.000 σημερινῶν δρχμ.

Πέρα ἀπό αὐτή τήν πληροφορία στό σκοτάδι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς ἐν λόγῳ μητροπόλεως μιά ἀμυδρή ἀκτίνα φωτός ρίχνει ἡ κατωτέρω ἐπιστολή τοῦ Ἰγνατίου πρός «*τῷ Βάρνης*» (Φιλόθεο)[81].

(Φ.40α)

Ὅτι ἐλάβομεν τό ἀπό ιγ΄ Νοεμβρίου γράμμα του καί εἴδομεν ὅσα μᾶς γράφει καί ὅτι δέν πρέπει νά διστάζῃ εἰς τό νά μᾶς γράφῃ, διότι ἡμεῖς ἀνέκαθεν ἔχομεν ἰδιάζουσαν κλίσιν πρός τό ὑποκείμενον του, ὡς πληροφορεῖται εἰς πλάτος παρά τοῦ κατά πνεῦμα ἡμῖν υἱοῦ τζέλ. Γιάγκου Καπλάνογλου, καί ὅτι εἴτε γράφων καί μή, ἡμεῖς προθυμίαν ἔχομεν εἰς ὅσα μᾶς κρίνει ἱκανούς κ.τ.λ. καί ὅτι θέλει τῇ ἀποστείλῃ ὁ ἔνθερμος ἔφορός του τόν λογαριασμόν της, τόν ὁποῖον ἄς θεωρήσῃ καλῶς καί ἄς σημειώσῃ τό ἐνδεχόμενον λάθος καί ἄκι μέ τήν αἰσίαν ἄφιξιν τοῦ συναδελφοῦ ἡμῶν Σεβ. γέρ. ἁγίου Ἐφέσου, θέλουσι τακτοποιηθῇ τά κατ' αὐτήν, καθότι ἡ Σεβ(ασμιότης) του ἀγαπᾶ νά ἀναπαύῃ ἅπαντας καθ' ὅλην τήν ἔκτασιν κ.τ.λ. καί νά μᾶς γράφῃ συνεχῶς καί θαρρούντως κ.τ.λ.

Νοεμβρίου λ΄ (1827)

79. Αὐτοῦ σ. 232, ὅπου καί μερικές πτυχές τῆς διαβιώσεώς του στήν Ἄνδρο, ἡ διαθήκη του καί τά περιστατικά τοῦ θανάτου του κοντά στούς δικούς του.

80. Εὐαγ. Σαβράμη, Ὁ κῶδιξ τοῦ Μητροπολίτου Ἡρακλείας, Θρακικά, τ. 5 (1934) σ. 235.

81. Τό ὄνομα τοῦ παραλήπτου (ὡς συνήθως) δέν ἀναφέρεται στόν κώδικα. Συνάγεται δέ ἀπό τό χρόνο τῆς ἀποστολῆς τοῦ γράμματος.

Ὅπως μαρτυρεῖται λοιπόν ἀπό τήν παραπάνω ἐπιστολή ὁ Φιλόθεος δέν ὑπαγόταν στήν ἐφορεία τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου ἀλλά τοῦ Ἐφέσου (Μακαρίου). Καίτοι ὅμως ὁ Φιλόθεος ἦταν ἐφορευόμενος ἄλλου ἀρχιερέως, αὐτός μέ ἐπιστολή του ζήτησε ἀπό τόν Ἰγνάτιο νά τόν περιβάλλῃ καί αὐτός μέ τήν προστασία του.

Ὁ Ἰγνάτιος ἀπαντῶντας, τόν διαβεβαιώνει ὅτι πάντοτε ἀπήλαυε καί ἔχαιρε τῆς ἰδιαίτερής του ἐκτιμήσεως καί ὅτι εἶναι πάντα πρόθυμος γιά νά τόν συμπαρασταθεῖ στά προβλήματά του. Ἀκόμα τόν καθησυχάζει γράφοντάς τον ὅτι ὁ ἔφορος του Ἐφέσου σύντομα θά τοῦ ἀποστείλει τούς λογαριασμούς τῆς ληψοδοσίας του γιά νά τούς ἐλέγξει καί τόν διαβεβαιώνει ὅτι μέ τήν ἐπάνοδο, ἀπό τήν ἐπαρχία του, τοῦ Ἐφέσου (Μακαρίου: 1821-1830) θά διευθετηθοῦν οἱ παρατηρούμενες ἐκκρεμότητες. Τέλος ζητεῖ ἀπό τόν Φιλόθεο νά τοῦ γράφει συνεχῶς καί χωρίς δισταγμούς.

Δ. ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΒΙΖΥΗΣ

Ι. Ο ΒΙΖΥΗΣ ΙΩΑΣΑΦ ΜΑΡΜΑΡΑΣ (1821-1830)

Μητροπολίτης Βιζύης τῆς Ἀν. Θράκης κατά τήν περίοδο 1816-1821 διετέλεσε ὁ Ἱερεμίας, ὁ ὁποῖος ὅμως στίς 9 Ἰουνίου 1821 μετατέθηκε στή μητρόπολη Δέρκων, σέ διαδοχή τοῦ *«οἰκτρῷ θανάτου ἐκλιπόντος Γρηγορίου»*[82]. Διάδοχος αὐτοῦ στό θρόνο τῆς Βιζύης ἐκλέχθηκε καί χειροτονήθηκε ὁ μέχρι τότε ἀρχιμανδρίτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου Ἰωάσαφ Μαρμαρᾶς. Περί τούτου συμφωνοῦν ὅλοι σχεδόν οἱ ἐρευνητές[83].

Ὁ Ἰωάσαφ ἦταν Ἄνδριος τήν πατρίδα, ὅπου γεννήθηκε στό χωριό Συνετί κατά τό 1790[84]. Ἀφοῦ ἔμαθε στή γενέτειρά του τά πρῶτα γράμματα, ἔπειτα, μέ τήν προστασία καί τίς δαπάνες τοῦ θείου του Αὐξεντίου Μαρμαρᾶ, πού ἦταν ἡγούμενος στό μοναστήρι τῆς Παναχράντου τῆς πατρίδας του, πῆγε καί ὁλοκλήρωσε τή μόρφωσή του στήν περίφημη τότε σχολή τῶν Κυδωνιῶν[85], στά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, ἀπέναντι ἀπό τή Μυτιλήνη.

Στή συνέχεια ἀνέβηκε στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου μυήθηκε στή Φιλική Ἑταιρεία[86], ἐνῶ ταυτόχρονα ἀναδείχθηκε σέ ἀρχιμανδρίτη τοῦ Οἰκουμ. θρόνου.

Τόν Ἰωάσαφ διέκρινε παίδευση καί μόρφωση συστηματική, πίστη ἀνυπόκριτη, ἁπλότητα Εὐαγγελική καί παραδειγματική φιλοπατρία[87].

82. Πατρ. Κώδ. τ. Θ΄ σ. 445 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1956) σ. 440. Ὡς γνωστόν ὁ Γρηγόριος ἀπηγχονίσθη στίς 4 Μαΐου 1821 (Κ. Βοβολίνη, Ἡ Ἐκκλησία εἰς τόν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, ὅ.π. σ. 121).

83. Πατρ. Κώδ. τ. Θ΄ σ. 445 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί Κατάλογοι, ὅ.π. (1956) σ. 440 — Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκ. κατάλογοι Αν καί Δ. Θράκης, ὅπ. σ 56 Μ. Σταμούλη, Συμβολή, ὅ. π. σ. 93-94 — Δημ. Δ. Πασχάλη, Ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ Μαρμαρᾶς, (1790-1846), Θρακικά, τ. Δ΄ (1933) σ. 45-58 — Ε. Σαβράμη, ὅ.π. (1935) σ. 224 — Τ. Γριτσοπούλου, Βιζύης μητρόπολις, Θ.Η.Ε. τ. 3 στ. 890. Μόνο οἱ Ἀνθ. Ἀλεξούδης, (Χρονολογικοί κατάλογοι, ὅ.π.φ. 6589 (11-7-1891) σ. 3) καί Μ. Γεδεών, (Συμπλήρωσις, ὅ.π. σ. 223) σημειώνουν ὅτι στή μητρόπολη Βιζύης διετέλεσαν ἀρχιερεῖς: Κατά τό 1821 ὁ Ἰωσήφ καί τό 1830 ὁ Ἰωάσαφ, πρᾶγμα τό ὁποῖο δέν ἀνταποκρίνεται στήν ἀλήθεια.

84. Δημ. Δ. Πασχάλη, Ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ, ὅ.π. σ. 45 — Παρβλ. Β. Α. Μυστακίδου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. σ. 161.

85. Δημ. Δ. Πασχάλη, Ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ, ὅ.π. σ. 45.

86. Κ. Βοβολίνη, Ἡ Ἐκκλησία εἰς τόν ἀγῶνα, ὅ.π. σ. 171.

87. Δημ. Δ. Πασχάλη, Ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ, ὅ.π. σ. 45.

Χάρη δέ σ' αὐτές τίς ἀρετές καί τά προσόντα πού τόν κοσμοῦσαν πολύ γρήγορα ἐκτιμήθηκε ἀπό τό περιβάλλον τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου ὥστε, μέσα στή λαίλαπα καί παραζάλη ἀπό τίς ἐκατόμβες τῶν θυσιῶν τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1821, ὁ Ἰωάσαφ προκρίθηκε καί ἐκλέχθηκε στίς 14 Ἰουνίου 1821 ἀρχιερέας Βιζύης[88], σέ διαδοχή τοῦ Ἱερεμία.

Ἡ κατάρτιση καί τά προσόντα καθώς καί ἡ ὑπέρμετρη φιλοπατρία τοῦ Ἰωάσαφ ἀνέδειξαν αὐτόν σέ κλεινό, ἐνάρετο καί ἐπιφανῆ ἱεράρχη τοῦ Οἰκουμ. θρόνου. Ταυτόχρονα ὅμως προκάλεσε τήν ὀργή καί τό μίσος τῶν κατακτητῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων πολλά καί ποικίλα δεινά ὑπέστη ἀπό αὐτούς ὡς ἀρχιερέας τῆς Βιζύης. Μάλιστα πολλές φορές κινδύνευσε νά χάσει τή ζωή του ἐνῶ ἄλλοτε τόν ἅρπαξαν γιά νά τόν κατακρεουργήσουν καί μόνο χάρη στήν παρέμβαση τῶν ψυχραιμοτέρων κατόρθωσε νά διαφύγει τό λιντσάρισμα[89].

Παρ' ὅλα αὐτά κατόρθωσε νά παραμείνει στό θρόνο του μέχρι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1826, ὁπότε, ἄγνωστον γιά ποιούς ἀκριβῶς λόγους[90], μετατέθηκε, παρά τή θέλησή του[91], ἀπό τόν Οἰκουμ. Πατριάρχη Χρύσανθο στή μητρόπολη Νύσσης[92] (τῆς Γιουγκοσλαυΐας) σέ διαδοχή τοῦ Βενεδίκτου, ὁ ὁποῖος εἶχε προαχθεῖ στό θρόνο τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων, ἐνῶ

88. Κατ' ἰδιόχειρη ἐπιγραμματική ἐνθύμηση τοῦ Ἰωάσαφ σέ κώδικα τῆς Μήδειας (πόλη τῆς ἐπαρχίας Βιζύης) ἀναγράφεται:

«Διά ψήφων τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ μου Ἐκκλησίας
Ἱεράρχης ἐψηφίσθην Βίζης καί Μηδείας
συνελεύσει τῶν γερόντων τῆς χορείας τοῦ Κυρίου
ὅπου ἐχειροτονήθην διά τῆς χειροθεσίας
Προύσης τοῦ κύρ Γερασίμου, Αἴνου τε καί Μεσημβρίας
1821 Ἰουνίου 14»

(Μητρ. Κορυτσᾶς, Εὐλογίου Κουρίλα, Ἐπίσκοποι, Λόγιοι καί ἐπίσημοι ἄνδρες καί εὐεργέται, Θρακικά, τ. 36 (1963) σ. 83).

89. Δημ. Δ. Πασχάλη, Ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ, ὅ.π. σ. 45-46.

90. Μᾶλλον κατ' ἀπαίτηση καί «ὑψηλόν προσκυνητόν ὁρισμόν» τῆς Ὑψ. Πύλης πρός τόν Πατριάρχη Χρύσανθο, ὥστε νά χάσει ἡ ἐπαρχία τῆς Βιζύης τήν προστασία καί φροντίδα τοῦ ἄξιου ἱεράρχου της.

91. Τοῦτο ὑπεμφαίνεται ἀπό ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Ἀμασείας (Διονύσιο Κωτάκη) κατά τήν 13-10-1826 (Φ. 7β) καί μάλιστα τήν 16-10-1826 (Φ. 8α).

92. Πατρ. Κώδ. τ. ΙΔ΄ σ. 96 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1956) σ. 448 — Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Ἀν καί Δ. Θράκης, ὅ.π.σ. 56 — Παρβλ. Ἀνθ. Ἀλεξούδη, Χρονολογικοί κατάλογοι ὅ.π. (ἐπαρχία Νύσσης) φ. 6719 (17-12-1891) σ. 3 — Μ. Γεδεών, Σημπλήρωσις, ὅ.π. σ. 228. Παραδόξως ὅμως οὔτε ὁ Δημ. Πασχάλης ἀλλ' οὔτε ὁ Ε. Σαβράμης σημειώνουν αὐτήν τή μετάθεση τοῦ Ἰωάσαφ. Καί ὁ μέν πρῶτος πιθανῶς νά μή τήν ἐγνώριζε, ἀλλ' ὁ δεύτερος, ὁ ὁποῖος μελέτησε τόν κώδικα τοῦ Ἰγνατίου, ὤφειλε νά τό προσέξει.

στό θρόνο τῆς Βιζύης μετατέθηκε ὁ ἀπό Ἐλευθερουπόλεως Ἰωσήφ[93].

Πρίν στεγνώσει ὅμως ἡ μελάνη τοῦ ὑπομνήματος καί τῶν ὑπογραφῶν αὐτῆς τῆς ἀκούσιας μεταθέσεως καί πρίν μετακινηθεῖ ὁ Ἰωάσαφ γιά τή νέα του θέση, στίς 2 Σεπτεμβρίου 1826 τόν συνέλαβαν οἱ Τοῦρκοι καί τόν ἔρριξαν στίς τρομερές φυλακές τοῦ Μποσταντζήμπαση, ὅπου ἀπό τοῦ 1821 ἕως τό 1827 φυλακίζονταν διάφοροι ἀρχιερεῖς καί Πατριάρχες σάν ἐνέχυρο τῆς πίστεως καί ὑποταγῆς τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων πρός τήν Ὑψηλή Πύλη, καί ὅπου τήν ἐποχή ἐκείνη ἦταν φυλακισμένος ὁ Χαλκηδόνος Ἀγαθάγγελος (ὁ μετέπειτα Οἰκουμ. Πατριάρχης) ἄν μή καί ὁ Ἀδριανουπόλεως Γεράσιμος.

Στή φρικτή, ἀνήλια καί ὑγρή αὐτή φυλακή ὁ Ἰωάσαφ παρέμεινε ἕναν ὁλόκληρο χρόνο ἁλυσσοδεμένος καί ὑφιστάμενος καθημερινά πολυειδεῖς δεινοπαθεῖες καί βασανιστήρια, προσμένοντας κάθε αὐγή ἤ δειλινό τή θανάτωσή του. Καί τόν μέν θάνατο ἀπέφυγε ἀλλά οἱ κακουχίες τῆς φυλακῆς τοῦ ἄφησαν τό πάθος τῆς λιθιάσεως[94]. Στό μεταξύ ὅμως καί ἐνῶ ὁ Ἰωάσαφ βρισκόταν στή φυλακή, στίς 26-9-1826, ἐκθρονίσθηκε ὁ Πατρ. Χρύσανθος καί ἀνῆλθε στόν Οἰκ. θρόνο ὁ ἀπό Χαλκηδόνος Ἀγαθάγγελος (πού μόλις τότε βγῆκε ἀπό τή φυλακή τοῦ Μποσταντζήμπαση)[95].

Ἀπό τίς πρῶτες ἐνέργειες τοῦ νέου Πατριάρχου ἦταν νά ἀνακαλέσει τήν ἀκούσια μετάθεση τοῦ Ἰωάσαφ στή μητρόπολη Νύσσης καί νά τόν ἐπαναφέρει καί ἀποκαταστήσει στήν προηγούμενη θέση του[96], ἀφοῦ

93. Πατρ. Κώδ. τ. ΙΔ΄ σ. 97 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1956) σ. 448 — Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Ἀν καί Δ. Θράκης, ὅ.π. σ. 56 — Τ. Γριτσοπούλου, Βιζύης μητρόπολις, Θ.Η.Ε. τ. 3 στ. 890 — Β. Ἀτέση, μητρ. πρώην Λήμνου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1975, σ. 312 — Τοῦ ἰδίου, Ἐπισκοπαί καί Ἐπίσκοποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό τοῦ 1800 μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1982 (ἀνάτυπον ἐκ τῆς ἐπετηρίδος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καί Μ. Βρεττανίας «Ἐκκλησία καί Θεολογία» τ. 111 (1982) σ. 989, ὅπου ὅμως ἐσφαλμένως ἀναγράφεται ὅτι ὁ Ἰωσήφ διετέλεσε ἀρχιερέας Βιζύης κατά τό 1826-1830 ἤ 1821-1830 ἀντί τοῦ ὀρθοῦ Αὐγούστου — Ὀκτωβρίου 1826.

94. Ζαχ. Ν. Μαθᾶ, Κατάλογος ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Ναύπλιον 1837, ἔκδ. β΄ σ. 334 — Ἐφημ. «Ἀθηνᾶ», ἔτ. 1842 φ. 968 — Δημ. Δ. Πασχάλη, Ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ, ὅ.π. σ. 46.

95. Ζ. Ν. Μαθᾶ, Κατάλογος ἱστορικός, ὅ.π. σ. 334.

96. (Ἰγνάτιος) τῷ Ἀμασείας, τῇ 16-10-1826 (Φ. 8α) — Πατρ. Κώδ. τ. ΙΔ΄ σ. 105 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ.π. (1956) σ.

προηγουμένως ζητήθηκε ἀπό τόν Ἰωσήφ πού, ὅπως ἀναφέρθηκε καί προηγουμένως, μετατέθηκε ἀπό τόν Πατριάρχη Χρύσανθο στήν ἐπαρχία Βιζύης νά παραιτηθεῖ τοῦ θρόνου αὐτῆς γιά νά ἐκλεγεῖ στή συνέχεια αὐτός ὡς ἀρχιερέας τῆς Νύσσης[97].

Ἀλλά καί μετά τήν ἀποκατάσταση τοῦ Ἰωάσαφ στό θρόνο του (Βιζύης) αὐτός ἐξακολούθησε νά παραμένει ἔγκλειστος, ὡς ὅμηρος, στίς φυλακές τοῦ Μποσταντζήμπαση μέχρι τό καλοκαίρι τοῦ 1827, ὁπότε ἀφέθηκε, ἐπί τέλους, ἐλεύθερος καί ἐπέστρεψε στήν ἐπαρχία του τιμώμενος τά μέγιστα ἀπό τούς χριστιανούς του, ἔχοντας ὅμως κλονισμένη τήν ὑγεία του καί δοκιμάζοντας ἄπειρα δεινά ἀπό τούς Τούρκους ὑπαλλήλους καί ἀγάδες[98].

Παρ' ὅλα αὐτά ὁ Ἰωάσαφ παρέμεινε στή θέση του μέχρι τό καλοκαίρι τοῦ 1829. Τότε ξέσπασε ὁ Ρωσοτουρκικός πόλεμος, στόν ὁποῖο κύρια μέριμνα τοῦ Ἰωάσαφ ὑπῆρξε ἡ συνεχής ἐπαγρύπνηση γιά τή σωτηρία τῶν Χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας του ἀπό τήν ἐκδικητική μανία τῶν Τούρκων, προκινδυνεύοντας πολλές φορές αὐτός ὁ ἴδιος. Ὅταν μάλιστα προελαύνοντας οἱ Ρῶσοι ἔφθασαν μέχρι τήν ἐπαρχία του αὐτός ἔσπευσε στή Μήδεια, πρός τήν ὁποία κατευθύνονταν καί οἱ Ρῶσοι. Οἱ Τοῦρκοι, ἀναγκασμένοι νά ὑποχωρήσουν, ἀπειλοῦσαν γιά ἐκδίκηση νά σφάξουν τούς χριστιανούς τῆς πόλεως καί μόνο χάρη στή σθεναρή στάση ἀλλά καί τίς ἱκεσίες τοῦ Ἰωάσαφ ἀποφεύχθηκε ἡ πραγματοποίηση τῆς ἀπειλῆς τους. Ὁ ἴδιος ἀκόμα ἐπέτυχε νά ἀποκρουσθοῦν καί τά ἄτακτα τουρκικά στίφη, τά ὁποῖα καθώς ὑποχωροῦσαν τά τακτικά τουρκικά στρατεύματα ἐπιχείρησαν νά ἐπιστρέψουν στή Μήδεια γιά νά θύσουν καί ἀπολέσουν σφάζοντας τούς κατοίκους καί λαφυραγωγόντας τήν πόλη. Τέλος ὅταν οἱ Ρῶσοι ἔμπαιναν στή Μήδεια ὁ Ἰωάσαφ, φέροντας τήν ἐπίσημη χρυσοποίκιλτη στολή του τούς ὑποδέχθηκε σέ πανηγυρική τελετή ὡς ἐλευθερωτές[99], δείχνοντας ἔτσι τά φιλελεύθερα αἰσθήματά του. Μετά ὅμως ἀπό τή συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως (2/14 Σεπτεμβρίου 1829) καί τή σταδιακή ἀποχώρηση τῶν Ρώσων ἀπό τά καταληφθέντα ἐδάφη τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Ἰωάσαφ ἀναμιμνησκόμενος τά ὅσα ὑπέφερε στίς

449 — Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ. Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Ἀν καί Δ. Θράκης, ὅ.π. σ. 56 — Τ. Γριτσόπουλου, Βιζύης Μητρόπολις, Θ.Η.Ε. τ. 3 στ. 890.

97. Πατρ. Κώδ. τ. ΙΔ' σ. 104-105 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι ὅ. π. (1956) σ. 449.

98. Δημ. Δ. Πασχάλη, Ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ, ὅ.π. σ. 46-48. Βλέπε καί κατωτέρω.

99. Δημ. Δ. Πασχάλη, Ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ, ὅ.π. σ. 47.

φυλακές τοῦ Μποσταντζήμπαση καί βέβαιος γιά τήν ὀργή καί τήν ἐκδικητική μανία τῶν Τούρκων πρός τό πρόσωπό του γιά τήν καθόλου φιλελεύθερη καί φιλορωσική συμπεριφορά του, συναπῆλθε, μαζί μέ πολλούς ἐπαρχιῶτες του, ὅπως καί ἄλλοι ἀρχιερεῖς, μέ τά ρωσικά στρατεύματα καί κατέφυγε καί αὐτός στήν Ὀδησσό τῆς Ρωσίας (ἄνοιξη τοῦ 1830).

Ἀπό ἐκεῖ τό Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου χρόνου ἀπέστειλε πρός τό Οἰκουμ. Πατριαρχεῖο τήν παραίτησή του ἀπό τό θρόνο τῆς Βιζύης, ὅπου τόν διαδέχθηκε ὁ ἀπό Προικοννήσου Κοσμᾶς[100]. Μή ὑποφέροντας ὅμως τή ζωή μακριά ἀπό τήν γενέτειρά του, ἔφυγε ἀπό τήν Ὀδησσό (ὅπως καί ὁ Βάρνας Φιλόθεος) καί γύρισε στήν πατρίδα του Ἄνδρο, ὅπου καί διέμενε μέχρι τό θάνατό του (1846)[101].

II. ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΩΑΣΑΦ

α) Τά κείμενα τῶν ἐπιστολῶν

Πρός τόν Ἰωάσαφ ὡς ἀρχιερέα τῆς Βιζύης ὁ Ἰγνάτιος ἀπέστειλε κατά τή διετία 1827-1828 συνολικά 11 ἐπιστολές, ἀπό τίς ὁποῖες τίς μέν 3 ἔστειλε κατά τό 1827 τίς δέ ὑπόλοιπες 8 κατά τό 1828.

Ἀπό τίς ἐπιστολές αὐτές μαρτυρεῖται ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἦταν ἔφορος τοῦ Ἰωάσαφ τοὐλάχιστον ἀπό τό καλοκαίρι τοῦ 1827 ἤτοί ἀπό τῆς ἀποφυλακίσεώς του ἀπό τήν εἱρκτή τοῦ Μποσταντζήμπαση. Γιά τήν προηγούμενη περίοδο τῆς ἀρχιερατείας του δέν γνωρίζουμε ποιός ἦταν ὁ ἔφορος τοῦ Ἰωάσαφ. Πάντως δέν πρέπει νά ἦταν ὁ Ἰγνάτιος, γιατί καμιά νύξη περί αὐτοῦ δέν ἔχουμε ἀπό τόν κώδικα. Γιά τό λόγο αὐτό οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Ἰωάσαφ ἀρχίζουν ἀπό τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1827 καί εἶναι οἱ ἑξῆς:

I

(Φ.27β)

Ὅτι ὁ τό παρόν ἐπιφέρων Χριστόφορος ἀπό χωρίου Μεσίνη(;) τῆς ἐπαρχίας του ἀνήγγειλε ἡμῖν ὅτι ὁ τζορπατζής τοῦ χωρίου του Εὐαγγελινός ζητεῖ

100. *Πατρ. Κώδ.* τ. ΙΔ΄ σ. 174 — Μ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Αν. καί Δ. Θράκης, ὅ.π. σ. 56 — Μ. Σταμούλη, Συμβολή, ὅ.π. σ, 94 — Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, ὅ. π. (1957) σ. 79 — Τ. Γριτσοπούλου, Θ.Η.Ε. τ. 3 στ. 890.

101. Δημ. Δ. Πασχάλη, Ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ, ὅ.π. σ. 46-48.

νά τόν στείλῃ εἰς τό χωρίον, ἐν ᾧ εἶναι ἐννέα χρόνοι ὁποῦ κατοικεῖ εἰς Ραιδεστόν ἔχων γυναῖκα καί παιδιά καί τόν φοβερίζῃ. λοιπόν νά τόν ἐπιτάξῃ κυριαρχικῶς νά παύσῃ τοῦ ἀν(θρώπ)ου τούτου κ.τ.λ.

τῇ ε΄ Ὀκτωβρίου (1827)

2

(Φ.27β)

Ὅτι νά ἐρευνήσῃ διά τό καρράβι τοῦ τζελ. Κωστάκη Σεντερλῆ, τό ὁποῖον ἦτο φορτωμένους καπνούς καί ἐπήγαινε διά τήν Βάρναν καί ἐναυάγησεν εἰς τήν ἐπαρχίαν του καί ἦσαν ρεΐζιδες[102] *εἰς αὐτό ἀλή καλελκή τις καί Γεωργάκης. εἰς ποῖον μέρος ἐναυάγησε καί ποῦ εὑρίσκεται τό πρᾶγμα διά νά στείλῃ ἀν(θρωπ)ον καί νά μᾶς φανερώσῃ μέ α[ην] κ.τ.λ.*

τῇ η΄ Ὀκτωβρίου (1827)

3

(Φ.43β)

Ὅτι ἔχομεν καιρόν ὁποῦ δέν ἐλάβομεν γράμμα του κ.τ.λ. ἐπευχηθέντες αὐτῷ καί διά τάς ἑορτάς.

(1827) (Δε)κεμβρίου ις΄

4

(Φ.48α-β)

Ὅτι ἐλυπήθημεν διά τήν ἀσθένειάν του καί τῷ ἐπευχήθημεν ἀνάκλισιν τῆς ὑγείας, ἀντεπευχηθέντες αὐτῷ καί διά τάς ἑορτάς καί ὅτι τό μιρί[103] *του δέν τό ἐλάβομεν καθότι ὁ ἄν(θρωπ)ος ὁποῦ γράφει νά μᾶς τό δώσει λείπει εἰς ταῖς Καμάραις κ.τ.λ. καί ὅτι διεμηνύσατο ὁ εἰς τήν ἐπαρχίαν του ζαπίτης*[104] *εἰς τήν ἐπαρχίαν του καί περιῆλθε μερικά χωρία τῆς ἐπαρχίας του, συναναστραφείς καί μέ τινας ἐπαρχιώτας του καί διά ταῦτα μετεκαλέσθη ἡ Παναγιότης του εἰς τήν ὑψηλήν πόρταν καί ἐπεπλήχθη διατί οἱ ἀρχιερεῖς νά μήν εἶναι προσεκτικοί εἰς τά τοιαῦτα καί διατί ὁ Βιζύης νά μήν εἰδοποιήσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ περί αὐτοῦ καί*

102. *ρεΐζης:* Διευθυντής, πρόεδρος, ἀρχηγός, Δήμαρχος.

103. *μιρί:* φόρος, δόση πρός τό δημόσιο, αὐτό ποῦ ἀνήκει στό δημόσιο. Κατά μιά ἐκδοχή (Θ.Η.Ε. τ.1 στ. 81) εἶναι ὁ φόρος γιά τό κρέας τῶν στρατιωτῶν τοῦ μποσταντζήμπαση.

104. *ζαπίτης:* χωροφύλακας, εἰσπράκτορας, ἀξιωματικός.

ὅτι νά ἐξετάσῃ περί τούτου τί ἄν(θρωπ)ος, ἤτον, πόθεν ἦλθεν, τί ἐζήτει κ.τ.λ. καί νά εἰδοποιήσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ καί νά ἦναι τοῦ λοιποῦ προσεκτικός κ.τ.λ.

τῇ ι΄ Ἰανουαρίου (1828)

5

(Φ.52α)

Ὅτι ἐλάβομεν τό γράμμα του καί εἴδομεν ὅσα γράφων ἀποκρίνεται περί τοῦ εἰς τήν ἐπαρχίαν ἐλθόντος ἀνθρώπου τῇ εἰδήσει καί τῆς ὑψηλῆς πόρτας καί ἀμέσως ἐνεχειρίσαμεν τῇ Παναγιότητί του πρός πληροφορίαν του καί ἡ Παναγιότης του τό ἐκράτησε διά νά τό δείξῃ καί εἰς τούς εὐμενεστάτους αὐθέντας μας. Περί τούτου τῇ προέγραψε καί ἡ Παναγιότης του δι' ἐπιστολῆς καί ἐπειδή ὀκαζιόνα[105] *δέν εὑρίσκομεν διά νά τήν ἀποστείλωμεν διά τοῦτο τήν διευθύνωμεν ἤδη περίκλειστον, ἔχοντες ἐν τῇδε μας, εἰς τήν ὁποίαν ἄς ἀποκριθῇ πάλιν τά αὐτά καί ὅτι νά προσέχῃ εἰς τά τοιαῦτα δελικάτα πράγματα κ.τ.λ. ὡς καί ἄλλοτε.*

Ἰανουαρίου λ΄ (1828)

6

(Φ.57α)

Τῷ ἐγράψαμεν ὅτι μέ τόν εἰς ταὐτόθι ἐρχομόν τοῦ Ἀθανασάκη ἐπαρχιώτου του δέν λείπομεν νά ἐπερωτήσωμεν τήν ἀγαθήν ὑγείαν της ἀξιοῦντές τον ἅμα ὅτι τόν εἰρημένον νά τόν ἀγαπᾶ κ.τ.λ. καί ὅτι νά μᾶς γράφῃ συνεχῶς καί περί τῆς γνωστῆς ὑποθέσεως τῷ ἀποκρίνεται κατ' ἔκτασιν ὁ Παΐσιος μήν ἔχοντες ἤδη ἡμεῖς καιρόν κ.τ.λ.

Μαρτίου β΄ (1828)

7

(Φ.61α)

Τῷ ἐγράψαμεν περικλείσαντες καί μίαν Πατριαρχικοσυνοδικήν ἐπιστολήν μεθ' ἑνός καταστίχου ἐν κεφαλαίοις, τήν ὁποίαν ἀφοῦ τήν ἀναγνώσῃ ἐσκεμμένως, νά ἀποκριθῇ δι' ἡμῶν καί τῇ Ἐκκλησία τά πρακτικά του πρός πληροφορίαν της κ.τ.λ. καί ὅτι ἡ ὑπόθεσίς του οὕτως μένει, περί ἧς μέ β΄ ἐκθετικώτερον θέλομεν τῷ ἀποκριθῇ ἀλλ' ἐπειδή καί ὁ Παΐσιος ἀναγκασθείς ἐκ

105. *ὀκαζιόνα:* (ἰταλ. λέξη) εὐκαιρία, μέσον ἀποστολῆς, ταχυδρόμος.

μέρους τοῦ κοινοῦ ἀπεπλήρωσε τό τρίτον κίστι[106] *τῆς φιλοτιμίας*[107] *του, ὅν κατά Μάρτιον, δανεισθείς τήν ποσότητα αὐτοῦ προχείρως ἔξωθεν, διά τοῦτο νά φιλοτιμηθῇ μέ α*[ην] *νά μᾶς τά ἐμβάσῃ διά νά μή βιασθῇ νά πληρώσῃ ἕνεκα ταύτης καί διάφορα καί μέ πρώτην ὀκαζιόνα νά μᾶς ἀποκριθῇ ἀποτελεσματικῶς.*

Ἀπριλλίου γ΄ (1828)

8

(Φ.62β)

Τό ἀπό κς΄ Μαρτίου ἀδελφικόν της κ.τ.λ. Εἴδομεν ἐπομένως καί ὅσα παρακαλοῦσα γράφει ἡμῖν περί τῆς γνωστῆς ὑποθέσεώς της, περί ἧς καί δέν πρέπει ἡ πανιερότης της νά δυσανασχετῇ ὡς ἀνατεθείσης πλεόν ἡμῖν ἀλλά μάλιστα νά γνωρίζῃ ὅτι ἡμεῖς ὅλως καταγινόμεθα εἰς τήν καλήν διευθέτησιν αὐτῆς. Μ΄ ὅλα ταῦτα ὅ,τι λογῆς ἔκβασιν ἤθελε λάβῃ ἀμέσως θέλομεν τῇ εἰδοποιήσῃ πρός πληροφορίαν της καί ἡσυχίαν. Ἐνησμενήσθημεν δέ καί εἰς ὅσα συγχαίρουσα ἐπεύχεται ἡμῖν εἰλικρινῶς... ἐξαποστείλαντες καί τήν περί τοῦ ἐτησίου ξεπεσμοῦ του ἐπιστολήν κ.τ.λ.

τῇ ε΄ Ἀπριλλίου (1828)

9

(Φ.70α)

Ὅτι εἴδομεν ὅσα εἰς τό γράμμα του μᾶς γράφει καί ὅτι δέν πρέπει νά λυπῆται διά τήν δεινότητα τῶν χρεῶν του. Ἔχει ὁ Θεός, καί ὅτι αὐτή ἡ δεινότης εἶναι πάγκοινος κ.τ.λ. καί ὅτι κατορθώσαμεν νά γένῃ ἀνοχή ἀπό μέρους τῆς Ἐκκλησίας διά τόν ξεπεσμόν της, (τόν ὁποῖον καί εἰς τόν ἐλευσόμενον χρόνον θέλει πληρώσῃ) διά νά λάβῃ καιρόν νά μᾶς ἐξαποστείλῃ ἐγκαίρως τά διάφορά του ἄφευκτα καί ἀνυπέρθετα ὄντα κτλ. καί ὅτι θέλομεν κατορθώσῃ νά τήν ἀπαλλάξωμεν καί ἀπό τά διάφορα τῆς ὁμολογίας τῶν 5.000 τῆς δοθείσης διά τήν φιλοτιμίαν της. Ὁμοίως ἐλπίζομεν νά κοπαρδίσωμεν[108] *καί τάς 5.000 γρόσια τά δοθέντα τῷ κῳ Χρυσάνθῳ ὡς τῇ προεγράφομεν κ.τ.λ.*

τῇ γ΄ Ἰουνίου (1828)

106. *κίστι:* δόση χρέους.

107. *φιλοτιμία:* ἐτήσια φορολογική ὑποχρέωση τῶν ἀρχιερέων πρός τό τουρκικό δημόσιο.

108. *κοπαρδίζω:* τακτοποιῶ, διευθετῶ.

(Φ.82β) *(Δέν ἀπεστάλη τό παρόν)*[109]

Ὅτι ἀμέσως ἅμα τῷ λαβεῖν τό παρόν μας νά φροντίσῃ ἤ δι' ἐπίτηδες ἀν(θρώπ)ου του ἤ δι' ἄλλης ἀσφαλοῦς ὁκαζιόνος νά ἐμβιβάσῃ πρός ἡμᾶς τά χρέη του καθά καί ἐκ τῆς ἐσωκλείστου πληροφορεῖται, καθότι τριμηνία παρῆλθεν, ὁποῦ εἶχε μᾶς γράψει ὅτι μετά τῶν ἁγίων Ἀποστόλων θέλει μᾶς τά ἐμβιβάσῃ καί ἰδού ὁποῦ ἔφθασε καί ὁ Σταυρός καί ἡ πανιερότης του ὑπό μανδραγόρα καθεύδουσα ἀδιαφόρησεν. Ἡμεῖς ὅμως διά τό εὐυπόληπτόν του, δανεισθέντες γρόσια σύν τόκῳ ἐξωθεν (ἐξ ὧν 1150 ὁποῦ ἐλάβομεν παρά τινος ἐπαρχιώτου του διά λογαριασμόν του) τά ἀπεπληρώσαμεν πρός τούς δανειστάς της. Ὅθεν καί μέ πρώτην νά φροντίσῃ νά μᾶς τά ἐμβάσῃ, εἰ δέ μή εἴμεθα ἀναγκασμένοι νά ζητήσωμεν παρά τῆς Ἐκκλησίας τήν ἀσφάλειάν της κ.τ.λ.

τῇ ι΄ 7βρίου (1828)

10

(Φ.82β)

Ἐξαποστείλαντες τό χρονικόν του κατάστιχον, τό ὁποῖον παρατηρήσας καλῶς ἄς μᾶς σημειώσῃ τό ἐνδεχόμενον λάθος, εἰ δέ μή θέλει φροντίσῃ νά μᾶς ἐξαποστείλῃ τό ἴσον αὐτοῦ μετά καί τῶν ὧν ἐν τῷ καταστίχῳ φαίνεται πρός ἡμᾶς ὀφείλων. Ἄς λάβῃ περικλείστους καί τάς ἀποδείξεις του.

τῇ ιε΄ 7βρίου (1828)

11

(Φ.86β)

Ἐξαποστείλαντες καί τήν περί τῶν δίσκων τοῦ κοινοῦ ἐπιστολήν.

τῇ ιη΄ 8βρίου (1828)

β) Περιεχόμενο καί πληροφορίες τῶν ἐπιστολῶν

Στίς παραπάνω ἐπιστολές καί ἀπό μιά πρώτη ἀνάγνωση γίνεται ἀντιληπτό ὅτι κυρίως ἀναφέρονται συστάσεις καί ἐκκλήσεις τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Ἰωάσαφ γιά τήν ἔγκαιρη καί τακτική ἐξόφληση διαφόρων οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ τελευταίου.

109. Στόν κώδικα τοῦ Ἰγνατίου εἶναι καταστρωμένες 12 ἐπιστολές αὐτοῦ πρός τόν Βιζύης. Γιά τό λόγο αὐτό ὁ Ε. Σαββράμης (ὁ Κῶδιξ τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου ὅ.π. (1935) σ. 225) γράφει ὅτι ἀπεστάλησαν πρός τόν Βιζύης 12 ἐπιστολές. Κατ' ἰδιόχειρη ὅμως σημείωση τοῦ κωδικογράφου ἡ παροῦσα δέν ἀπεστάλη, γιατί θά κρίθηκε περιττή μετά τήν ἀποστολή τῶν χρεῶν ὑπό τοῦ Ἰωάσαφ.

Ἔτσι στή τέταρτη ἐπιστολή[110] γίνεται ἀναφορά γιά τή μή παραλαβή τοῦ μιρίου του, ἐνῶ μέ τήν ἕβδομη[111] ζητεῖται ἀπό τόν Ἰωάσαφ νά στείλει τήν τρίτη δόση τῆς φιλοτιμίας του (χωρίς νά ἀναφέρεται τό ὕψος της), τό ὁποῖο στό μεταξύ εἶχε καταβάλει ὁ Ἰγνάτιος στό κοινό ταμεῖο τοῦ Οἰκουμ. θρόνου. Στήν ἕνατη[112] πάλι ἐπιστολή, ὁ Ἰγνάτιος τόν παρηγορεῖ γράφοντάς τον *«ὅτι δέν πρέπει νά λυπῆται διά τήν δεινότητα τῶν χρεῶν του. Ἔχει ὁ Θεός»* καί *«ὅτι αὐτή ἡ δεινότης εἶναι πάγκοινος»*. Ταυτόχρονα δέ τόν πληροφορεῖ ὅτι ἐπέτυχε τήν ἀναβολή τῆς καταβολῆς τοῦ ἐτησίου του ξεπεσμοῦ (τοῦ 1828) γιά τόν ἑπόμενο χρόνο καί ὅτι θά κατέβαλε φροντίδα νά τόν ἀπαλλάξει καί ἀπό τούς τόκους μιᾶς ὁμολογίας 5.000 γροσίων, ἐνῶ παράλληλα θά μεριμνοῦσε νά τακτοποιήσει καί ἕνα ἄλλο ἰσόποσο χρέος τοῦ πρ. Πατριάρχου Χρυσάνθου πρός τόν Ἰωάσαφ.

Οἰκονομικῆς φύσεως πληροφορίες παρέχει καί ἡ ἐπιστολή τοῦ Ἰγνατίου πού γράφηκε γιά νά σταλεῖ καί καταχωρήθηκε στόν κώδικα[113], ἀλλά τελικά, κατά τή σημείωση τοῦ ἴδιου τοῦ κωδικογράφου, δέν ἐστάλη, (ἴσως γιατί στό μεταξύ ἦλθαν τά χρήματα), ὁ Ἰγνάτιος ἔκαμνε καί πάλι συστάσεις πρός τόν Ἰωάσαφ γιά *«νά ἐμβιβάσῃ τά χρέη του»*, γιατί ἀναγκάσθηκε νά δανεισθεῖ μέ τόκο γιά νά τά ἀποπληρώσει.

Γιά τήν ἀποστολή τοῦ ἐτησίου καταστίχου μέ τίς δόσεις καί τά ὑπόλοιπα πρός ἐξόφληση χρέη του, γίνεται λόγος καί στή δέκατη ἐπιστολή[114] τοῦ Ἰγνατίου. Τέλος μέ τήν τελευταία ἐπιστολή[115] τοῦ Ἰγνατίου συναποστέλλεται πρός τόν Ἰωάσαφ ἡ ἐπιστολή τοῦ κοινοῦ, μέ τήν ὁποία προφανῶς ἐνημερώνει τόν Ἰωάσαφ γιά τήν παραλαβή τῶν χρημάτων πού προέρχονταν ἀπό τήν περιφορά τῶν δίσκων μεταξύ τῶν ἐπαρχιωτῶν του για τίς ἀνάγκες τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

Ἐδῶ ὅμως θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἐνῶ ἀναφέρονται οἱ διάφορες οἰκονομικές ὑποχρεώσεις καί δόσεις τοῦ Ἰωάσαφ, σέ καμιά ἀπό τίς ἐπιστολές δέν γίνεται εἰδική μνεία γιά τά αὐλικά χρέη τοῦ Ἰωάσαφ, ὡς νά μή ὑπῆρχαν. Ἀλλά κατά τό κατάστιχο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς 8-4-1825, πού περιέχει τά αὐλικά χρέη τῶν ἐπί μέρους ἐπαρχιῶν πρός

110. Τῇ 10ῃ Ἰανουαρίου 1828 (Φ. 48α-β).
111. Τῇ 3ῃ Ἀπριλίου 1828 (Φ. 61α).
112. τῇ 3ῃ Ἰουνίου 1828 (Φ. 70α).
113. τῇ 10ῃ Σεπτεμβρίου 1828 (Φ. 82β).
114. τῇ 15ῃ Σεπτεμβρίου 1828 (Φ. 82β).
115. τῇ 18ῃ Ὀκτωβρίου 1828 (Φ. 86β).

τήν Μ. Ἐκκλησία, ἡ ἐπαρχία τῆς Βιζύης ὤφειλε τό δυσβάστακτο ποσό τῶν 42.500 γροσίων[116] ἤτοι 85.000.000 σημερινῶν δρχμ.

Πέρα ὅμως ἀπό αὐτές τίς, οἰκονομικῆς φύσεως, πληροφορίες, μέσα σ' αὐτές τίς ὀλιγόλογες ἐπιστολές ὑπάρχουν καί ἄλλες ἀξιόλογες πληροφορίες.

Ἔτσι μέ τήν πρώτη ἐπιστολή[117] ζητεῖται ἀπό τόν Ἰωάσαφ νά παρέμβει σέ χριστιανό *«τσορπατζή»* τῆς ἐπαρχίας του νά παύσει νά ἀπειλεῖ καί νά φοβερίζει χριστιανό συγχωριανό του ἐπειδή μετοίκησε σ' ἄλλη πόλη-πρᾶγμα ἀνεπίτρεπτο τήν ἐποχή ἐκείνη-καί νά συμπαρασταθεῖ στόν κατατρεχόμενο.

Στή δεύτερη δέ ἐπιστολή του[118] ὁ Ἰγνάτιος ζητεῖ ἀπό τόν ἴδιο ἱεράρχη νά στείλει καί νά ἐρευνήσει γιά ἕνα πλοῖο πού ναυάγησε στίς ἀκτές τῆς ἐπαρχίας του καί νά φροντίσει -δίκην ἀστυνομικῆς ἀρχῆς- νά στείλει ἄνθρωπο μέν γιά τήν περιφρούρηση τῶν καπνῶν πού διασώθηκαν ἀπό τήν προσάραξη, γράμμα δέ πρός αὐτόν (τόν Ἰγνάτιο) γιά νά ἐνημερωθεῖ ὁ πλοιοκτήτης.

Ἀλλά ἄξιες ὅλως ἰδιαίτερης προσοχῆς εἶναι οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου πού ἐστάλησαν πρός τόν Βιζύης κατά τήν 10η καί 30η Ἰανουαρίου 1828.

Στή πρώτη ἀπό αὐτές[119] γίνεται γνωστόν ὅτι ἡ Ὑψηλή Πύλη (τό ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας) ὅταν πληροφορήθηκε ἀπό τόν Τοῦρκο ζαπίτη τῆς ἐπαρχίας Βιζύης ὅτι στήν ἐπαρχία αὐτή ἐμφανίσθηκε κάποιος ξένος *«ἐν προσχήματι* (:μέ ροῦχα) *εὐρωπαϊκῷ»* καί περιῆλθε χωριά τῆς ἐπαρχίας, ὅπου μάλιστα συναναστράφηκε καί συνομίλησε μέ μερικούς ἐπαρχιῶτες (προφανῶς χριστιανούς), κάλεσε αὐτόν τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη (Ἀγαθάγγελο) καί τόν ἐπέπληξε γιατί ὁ Βιζύης δέν ἀνέφερε -ὡς ὤφειλε- αὐτή τήν παρουσία καί κίνηση, μέσω τοῦ ἐφόρου του, στόν Πατριάρχη, οὕτως ὥστε καί ἐκεῖνος μέ τή σειρά του νά ἐνημερώσει *«τούς εὐμενεστάτους αὐθέντας»*.

Ἔτσι γίνεται φανερό ὅτι γιά τήν τουρκική διοίκηση κάθε ἀρχιερέας τῶν χριστιανῶν δέν ἦταν τίποτε ἄλλο παρά ὁ ἔσχατος ὑπηρέτης, ὁ ὁποῖος ὤφειλε, ἐκτελώντας χρέη ἀστυφύλακα-χωροφύλακα καί ὑπολόγου ἤ καί

116. Εὐαγγ. Σαβράμη, Ὁ κῶδιξ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας, ὅ.π. (1934) σ. 235.

117. τῇ 5η Ὀκτωβρίου 1827 (Φ. 27β).

118. τῇ 8η Ὀκτωβρίου 1827 (Φ. 27β).

119. 10η Ἰανουαρίου 1828 (Φ. 48α-β).

κατασκόπου γιά λογαριασμό τῆς Ὑψηλῆς Πύλης νά ἔχει διαρκῶς ἄγρυπνο μάτι καί νά ἐλέγχει τίς κινήσεις καί τά λόγια τῶν ἐπαρχιωτῶν του. Σέ περίπτωση δέ πού ἤθελε ἐμφανισθεῖ κάποιος ξένος στήν ἐπαρχία του ἔπρεπε πάραυτα νά τόν καλέσει, νά διερευνήσει καί νά ἐξετάσει «*τί ἄνθρωπος ἦτον, πόθεν ἦλθεν, τί ἐζήτει κ.τ.λ.*» καί ὕστερα νά ἀναφέρει ἀμέσως καί χωρίς καμιά χρονοτριβή πρός τόν ἔφορό του καί ἐκεῖνος τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ὥστε καί ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης, μέ τή σειρά του, νά ἀναφέρει καί ἀνακοινώσει πρός τήν Ὑψηλή Πύλη.

Τυχόν ἀθέτηση αὐτῆς τῆς ἐντολῆς ἤ ἐπίδειξη ἔστω κάποιας ὀλιγωρίας ἐκ μέρους τῶν κατά τόπους ἀρχιερέων ἤ καί τοῦ ἑκάστοτε Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἐκτός τοῦ ὅτι θά μποροῦσε νά συνεπάγεται γιά τόν ἴδιο τήν δυσμενῆ -ἀναγκαστική μετάθεση σέ χειρότερη ἐπαρχία ἤ καί ἔκπτωση ἀπό τόν ἀρχιερατικό θρόνο, κινδύνευε νά θεωρηθεῖ καί πλέον ὕποπτη, ὁπότε καί οἱ ἐπιπλοκές ἦταν πολλαπλάσιες. Ὁ ἴδιος μέν νά περιορισθεῖ ἤ ἐξορισθεῖ καί νά γίνει ὑπερόριος ἤ ἀκόμα καί νά ἐγκλεισθεῖ στίς φοβερές φυλακές τοῦ Μποσταντζήμπαση (μέ καθημερινά βασανιστήρια καί δοκιμασίες καί παντελῆ στέρηση τροφῆς) ἄν δέν καταδικάζονταν σέ θάνατο, οἱ δέ ἐπαρχιῶτες του νά ὑποστοῦν ταπεινώσεις, φυλακίσεις καί ἄλλες παντοειδεῖς δοκιμασίες, ὡς καί θανατώσεις.

Τέλος ἀπό τίς ἐπιστολές αὐτές διαπιστώνεται καί ὁμολογεῖται ὅτι ὀφθαλμός κατασκοπευτικός καί ἐλεγκτικός τῶν κινήσεων τῶν χριστιανῶν κάθε ἐπαρχίας καί τῶν ἐνεργειῶν τῶν κατά τόπους ἀρχιερέων ἦταν «*ὁ εἷς τήν ἐπαρχίαν του ζαπίτης*», ὅπως βέβαια καί κάθε ἄλλος Τοῦρκος ὑπάλληλος (ναΐπης, μουπασίρης, μουσελίμης κ.τ.λ.) ὁ ὁποῖος ἀνάλογα μέ τίς προσωπικές του διαθέσεις ἤ αἰσθήματα πρός τούς χριστιανούς καί μάλιστα τόν ἀρχιερέα κάθε ἐπαρχίας ἤ τήν ἀντιληπτικότητα καί τή νοημοσύνη του, πολλές φορές μάλιστα ἐντελῶς ἀνεξέλεγκτα καί αὐθαίρετα, διεμήνυε ὅ,τι ἀντιλαμβάνονταν ἤ ὅ,τι ἤθελε πρός τήν Ὑψηλή Πύλη· καί ὁ ταλαίπωρος ἀρχιερέας τῆς ἐπαρχίας ὤφειλε νά ἀποσείσει καί ἀνασκευάσει τίς ἀνυπόστατες πολλάκις κατηγορίες ἤ νά δικαιολογήσει τά ἐνεργούμενα καί νά καθησυχάσει τήν τουρκική καχυποψία καί νά κατευνάσει τά πνεύματα αὐτῶν.

Κατ' αὐτόν τόν τρόπο κάθε ἀρχιερέας παρά τά «προνόμια», τά ὁποῖα ὑποτίθεται ὅτι ἐλάμβανε μέ τά σουλτανικά βεράτια (ἔναντι ἀδροτάτων ὑποχρεωτικῶν πεσκεσίων (:φιλοδωρημάτων) πάντοτε) οὐσιαστικά ἦταν ἀδύναμο ἄθυρμα στή διάθεση καί τοῦ τελευταίου Τούρκου ὑπαλλήλου, τοῦ ὁποίου τήν εὐμένεια ὤφειλε νά ἐκλιπαρεῖ, φθάνοντας στό σημεῖο καί νά τόν δωροδοκεῖ, καί μάλιστα πλουσιοπάροχα, προκειμένου νά ἐξασφαλίσει τήν εὔνοια ὥστε νά ἐπτυγχάνει τή δική του καί πρό πάντων τῶν χριστιανῶν ἐπαρχιωτῶν του, τήν γαλήνη καί ἡσυχία.

Φαίνεται λοιπόν ὅτι καί ὁ Ἰωάσαφ, κάμνοντας τήν ἀνάγκη φιλοτιμία, ἀναγκάσθηκε νά ἐρευνήσει γιά τόν ξένο θεάθηκε στήν ἐπαρχία του. Πληροφορήθηκε λοιπόν -ἴσως καί ἀπό τόν ἴδιο τόν ξένο- ὅτι αὐτός ἦλθε στήν ἐπαρχία του *«εἰδήσει καί τῆς Ὑψηλῆς Πόρτας»* καί ἐνημέρωσε σχετικά τόν ἔφορό του Ἰγνάτιο. Ὁ τελευταῖος στήν ἀπάντησή του πρός τόν Ἰωάσαφ[120] τόν πληροφορεῖ ὅτι μόλις ἔλαβε τήν ἐπιστολή του τήν πῆγε ἀμέσως στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, ὁ ὁποῖος τήν κράτησε γιά νά τήν ἐπιδείξει στούς *«εὐμενεστάτους ἀφέντας»*. Τέλος τοῦ συνιστᾶ στό ἑξῆς *«νά προσέχῃ εἰς τά τοιαῦτα δελικάτα πράγματα»*.

Ἔτσι ἀπό τήν ἐπιστολή αὐτή μαρτυρεῖται γιά μιά ἀκόμα φορά τό πόσο πρόχειρα, ἀβασάνιστα καί ἀνεύθυνα οἱ Τοῦρκοι ὑπάλληλοι προσπαθοῦσαν νά βροῦν τήν παραμικρή δικαιολογία ἤ πρόφαση καί νά ἀναζητήσουν, ἐπισημάνουν ἤ μεγενθύνουν τυχόν παράλειψη τοῦ ἑκάστοτε ἑκασταχοῦ ἀρχιερέα γιά νά τόν καταγγείλουν, τόν κατηγορήσουν καί νά συκοφαντήσουν.

Καί στήν προκειμένη μέν περίπτωση, εὐτυχῶς γιά τόν Βιζύης, ὁ ξένος ἄνθρωπος ὁμολόγησε ὅτι περιῆλθε τήν ἐπαρχία του *«εἰδήσει τῆς Ὑψηλῆς Πύλης»*. Σέ περίπτωση ὅμως πού ἡ Ὑψηλή Πύλη δέν γνώριζε αὐτήν τήν περιήγηση τοῦ ξένου ἀνθρώπου, τότε πῶς θά ἀντιμετωπίζονταν αὐτό τό *«δελικάτο θέμα»;*

120. τῇ 30ῃ Ἰανουαρίου 1828 (Φ. 52α).

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Ἐπιχειρώντας μιά ἀνακεφαλαίωση καί ἀνασκόπηση ὅλων τῶν ἀνωτέρων, ὡς συμπέρασμα θά μπορούσαμε νά καταλήξουμε:

Ὁ Σουλτάνος ὅταν διαπίστωσε ὅτι ἡ πολιτική τῆς ἀγχόνης τῶν χριστιανῶν ἀρχιερέων, τήν ὁποία ἐφάρμοσε τήν ἄνοιξη τοῦ 1821 στήν Κωνσταντινούπολη, ἐπέφερε τελικά τό ἀντίθετο τοῦ ἀναμενόμενου ἀποτέλεσμα, ἤτοι τό «σχοινί τοῦ Πατριάρχου» καί τῶν ἄλλων ἀρχιερέων, ἀντί νά πτοήσει καί νά ἀποθαρρύνει τούς Ἕλληνες, ἀντίθετα τούς ἐξῆψε τό φανατισμό καί τούς σφυρηλάτησε τή θέληση καί τήν ἀποφασιστικότητα γιά ἕναν ἱερό πλέον ἀπελευθερωτικό ἀγῶνα, πρός δέ καί ἐπειδή ὅτι ἀπό τίς θανατικές ἐκτελέσεις τῶν φυσικῶν ἀρχηγῶν τῶν ὑποδούλων ραγιάδων «μᾶλλον θόρυβος» ἐγίνετο καί ἀντιτουρκικό μένος κατέλαβε λαούς καί κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης, ἀπεφάσισε -μέ τήν ὑπόδειξη τοῦ Μέττερνιχ- νά μετέλθει ἄλλη τακτική.

Ἀντί λοιπόν τῶν θανατώσεων, συνελάμβανε -αἰτιολογημένα ἤ ἀναιτιολόγητα- κατά καιρούς ἀρχιερεῖς καί τούς ἔρριχνε στίς φοβερές φυλακές τοῦ Μποσταντζήμπαση, γιά νά τούς ἔχει προληπτικά ὡς ὁμήρους καί ἐγγυητές τῆς πίστεως καί ὑποταγῆς τῶν Ἑλλήνων ραγιάδων τῶν περιοχῶν, ὅπου δέν εἶχε ἐκδιπλωθεῖ τό φλάμπουρο τῆς ἐλευθερίας (Θράκη, Βουλγαρία, Μ. Ἀσία) καί ἐκεῖ τούς ἄφηνε ἁλυσσοδεμένους νά ἀργοπεθαίνουν ἀπό ἀσιτία, στερήσεις, βασανιστήρια καί ἄλλες κακουχίες, μέσα στά ὑγρά καί ἀνήλια μπουτρούμια.

Ἔτσι, ἀνάμεσα στούς πολυπληθεῖς ἀρχιερεῖς πού κλείσθηκαν στίς φυλακές αὐτές (π.χ. οἱ Χαλκηδόνος Ἄνθιμος καί Ἀγαθάγγελος, πού ἀναδείχθηκαν στή συνέχεια Οἰκουμ. Πατριάρχες, ὁ Νικομηδείας Πανάρετος, ὁ Δέρκων Ἱερεμίας, ὁ Θεσσαλονίκης Ματθαῖος, ὁ Σμύρνης Παΐσιος, ὁ Μυτιλήνης Καλλίνικος, ὁ Ἡρακλείας Ἰγνάτιος κ.λ.π.)[121] συμπεριλαμβάνονται καί οἱ Ἀδριανουπόλεως Γεράσιμος καί ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ.

Ἄλλοι πάλι περιορίζονταν στίς ἐπαρχίες τους καί δέν τούς ἐπιτρέ-

121. Γιά καθέναν ἀπ' αὐτούς· γίνεται ἐκτενής λόγος στήν ἀνέκδοτη ἐργασία μου: «Πτυχές ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας 70 μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου κατά τούς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης» ἐλάχιστο τμῆμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ παροῦσα ἐργασία μου.

πονταν νά μετακινηθοῦν οὔτε γιά λόγους ὑγείας ἔξω ἀπό αὐτή (π.χ. Διδυμοτείχου).

Τέλος ἄλλων ἀξίωναν τήν ἐκθρόνιση καί τήν ἐξορία σέ ἀπρόσιτες καί ἀφιλόξενες περιοχές (π.χ. τούς Πατριάρχες Ἄνθιμο, Χρύσανθο, Ἀγαθάγγελο, τόν Σμύρνης Ἱερόθεο, τούς Ἀμασείας Νεόφυτο καί Διονύσιο, Φιλιππουπόλεως Σαμουήλ κ.λ.π.) μέ τό πρόσχημα ὅτι δέν συνεργάζονταν μέ τίς τουρκικές ἀρχές.

Γενικά τόσες πολλές ἦταν οἱ βίαιες καί ἀκούσιες μετακινήσεις ἤ ἐκπτώσεις καί καθαιρέσεις τῶν ἀρχιερέων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὥστε ἦταν σπάνιο τό φαινόμενο, πραγματική ἐξαίρεση, τό νά παραμένει κάποιος ἀρχιερέας στό θρόνο του ἀμετακίνητος ἤ ἀδοκίμαστος μέχρι τοῦ θανάτου του.

Κοντά σ' αὐτά δέν θά πρέπει νά λησμονοῦνται οἱ δυσβάστακτες οἰκονομικές ἐπιβαρύνσεις, μέ τίς ὁποῖες κυριολεκτικά «φιλοδωροῦσαν» κάθε ἀρχιερέα ἀπό τήν πρώτη στιγμή τῆς ἀρχιερατείας του, ὥστε νά εἶναι ὅλοι τους κατάχρεο μέ δόσεις, ἐμβατήκια καί λοιπά φιλοδωρήματα, γιά τά ὁποῖα ἄλλοτε θά γίνει ἐκτενέστερος λόγος, καί νά φθάνουν στό σημεῖο ὥστε νά ἐπαιτοῦν λίγο ἀλεύρι ἤ μιά κάπα κ.λ.π.

Τέλος γίνεται φανερό ὅτι ἡ θέση τοῦ κάθε ἱεράρχου ἦταν πάντοτε ἐπισφαλής καί ἀβέβαιη, ἐξαρτώμενη κατά κύριο λόγο ἀπό τή διάθεση καί τά αἰσθήματα ἤ τήν νοητική ἱκανότητα τοῦ κάθε Τούρκου ὑπαλλήλου, ὁ ὁποῖος εἶχε ὅλη τή δυνατότητα καί τό δικαίωμα νά καταγγέλει τήν ὁποιαδήποτε κίνηση ἤ λόγο τοῦ κατά τόπους ἱεράρχου, πού θά τοῦ φαινόταν ὕποπτη γιά τήν τουρκική ἐξουσία.

Ἔτσι δέν εἶναι καθόλου ὑπερβολή νά ἐπαναλάβουμε ὅτι τήν τουρκική καταδυνάστευση περισσότερο ἀπό ὅλους τούς Ἕλληνες τήν αἰσθάνονταν στόν τράχηλο τους οἱ κατά τόπους ἀρχιερεῖς, μέ προεξάρχοντα τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, ὁ ὁποῖος ἦταν ὑποχρεωμένος νά δίνει τελικά λόγο γιά κάθε κίνηση ἤ ὁ,τιδήποτε ἔλεγε ἤ ἔπραττε ἔστω καί ἕνας Χριστιανός καί στό πιό ἀπομεμακρυσμένο μέρος τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Γιά ὅλα τά παραπάνω λοιπόν ἐκεῖνοι πού περισσότερο ἀπό ὅλους τούς Ἕλληνες ἐπιζητοῦσαν τήν ἐλευθερία καί τήν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἦταν οἱ ἀρχιερεῖς. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐκ τῶν πραγμάτων ἀντιλαμβάνονταν ὅτι ἦταν ἀδύνατο αὐτό καί ὅτι μιά ἀπονενοημένη κίνησή τους μποροῦσε νά βάλει σέ κίνδυνο τήν ἐλευθερία ἤ τή ζωή, τίς περιουσίες καί τά λοιπά ἀγαθά καί «προνόμια» πού μέ ποταμούς αἱμάτων καί στερήσεων εἶχαν ἀποκτηθεῖ ἀπό τίς χιλιάδες τῶν ἐπαρχιωτῶν τους, ὑπέμεναν ἀγόγγυστα οἱ ἴδιοι τό ζυγό ὑποκρινόμενοι τόν πιστό καί ὑπάκουο ἀρχιραγιά.

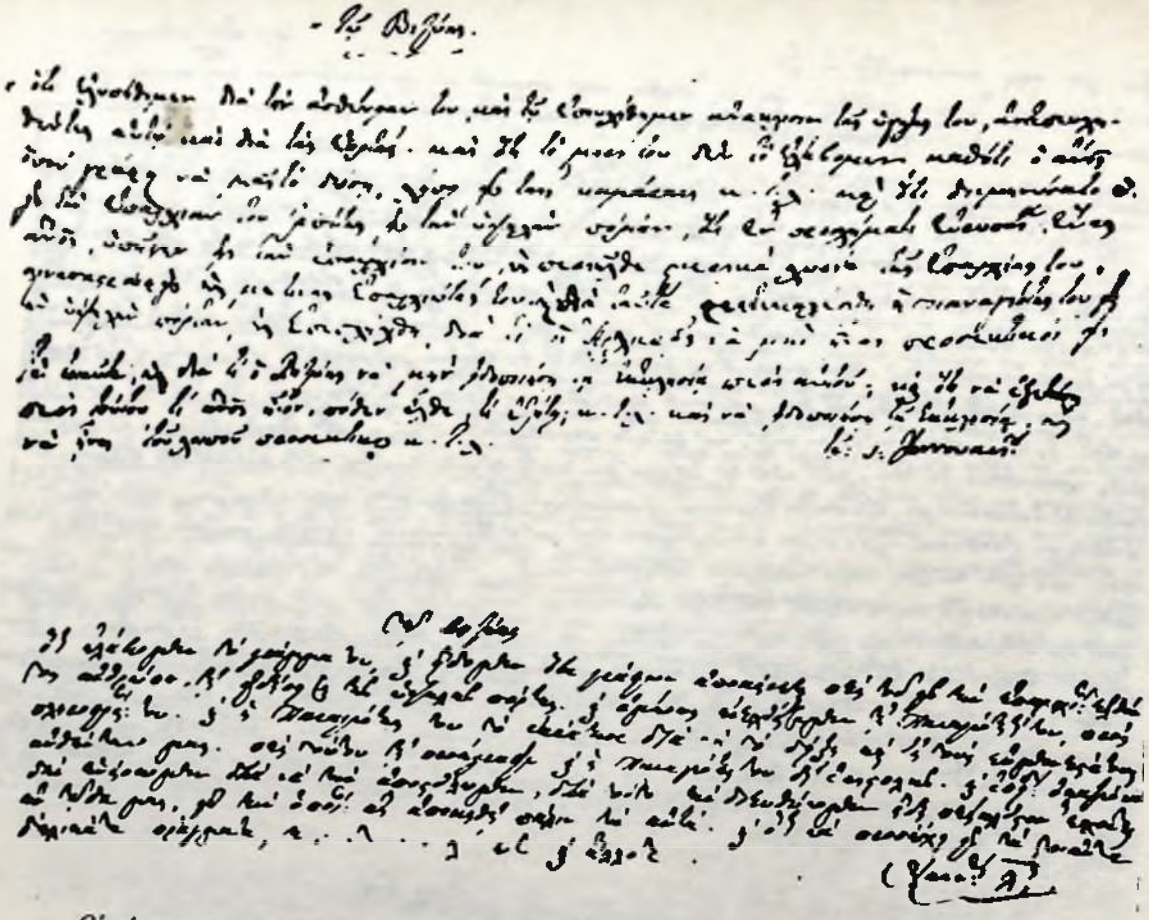
Ὅταν ὅμως αἰσθάνονταν τό ζείδωρο ἀέρα τῆς ἐλευθερίας νά εἰσέρχεται στήν ἐπαρχία του καί νά γεμίζει τά πνευμόνια τῶν χριστιανῶν, χωρίς τόν κίνδυνο νά διακυβευθοῦν ὅλα ὅσα εἶχαν κατακτηθεῖ μέχρι τότε, πρῶτοι αὐτοί οἱ ἀρχιερεῖς, ὡς ὑπεύθυνοι ταγοί, ὕψωναν τό ἀνάστημά τους γιά νά δείξουν τόν πραγματικό ἑαυτό τους.

Ἔτσι πρέπει νά συνέβει μέ τούς ἱεράρχες Ἀδριανουπόλεως Γεράσιμο, Βάρνας Φιλόθεο καί Βιζύης Ἰωάσαφ, οἱ ὁποῖοι στά πρόσωπα τῶν Ρώσων εἶδαν τόν ἀπελευθερωτή ἄγγελό τους. Πέταξαν λοιπόν τό προσωπεῖο καί ἀλλάλαξαν πανηγυρίζοντας. Πολύ γρήγορα ὅμως τά ὄνειρα καί οἱ ἐλπίδες τους ἔσβησαν καί χάθηκαν. Καί τότε μπροστά στόν κίνδυνο νά προκαλέσουν κακό στούς ἐπαρχιῶτες τους, ἀναλαμβάνοντες αὐτοί τό βάρος καί θέλοντας σ᾽ αὐτούς νά στραφεῖ τό μένος τῆς ἀντεκδικήσεως τῶν Τούρκων, προτίμησαν ὡς ἐξιλαστήρια θύματα καί ὡς ἀποδιοπομπαῖοι τράγοι νά ἐγκαταλείψουν θέση καί ἀξίωμα καί νά αὐτοεξορισθοῦν.

Πραγματικά ἀναδείχθηκαν καλοί ποιμένες πού θυσιάσθηκαν γιά τά λογικά τους πρόβατα.

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Ἀγχιάλου (Ἄνθιμο) (Φ. 45α).

Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Ἀδριανουπόλεως (Γεράσιμο) «ἐν τῇ φυλακῇ» (Φ. 8α).



Οἱ τέταρτη καὶ πέμπτη ἐπιστολές τοῦ Ἰγνατίου πρός τόν Βιζύης (Ἰωάσαφ) (Φ. 48α-β καί Φ. 52α).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

1. Ὁ κώδικας ἀλληλογραφίας τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου.
2. Πατριαρχικοί κώδικες ὑπομνημάτων ἐκλογῶν ἀρχιερέων.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

(Διονύσιος) β) ἀπό τή Δυτ. Θράκη οἱ: Διδυμοτείχου (Καλλίνικος, γιά τόν ὁποῖο ἔγινε ἤδη Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων κατ' ἐπαρχίαν, Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως ἀπό 28-2-1890 κ. ἑξ.

2. *Κ. Ἀμάντου,* Λόγιοι Θρᾶκες, Θρακικά. τ. 3. Παράρτημα (1931).
3. *Ἀρχ. Ἰωάννου Ἀνδρεάδη,* Χῖοι μητροπολῖται Θράκης, Θρακικά τ.3 (1932).
4. *Κ. Μυρτ. Ἀποστολίδου,* Ὁ Κῶδιξ τοῦ Νικηφόρου Φιλιππουπόλεως, Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ, τ.5 (1938).
5. » Ὁ Κῶδιξ τοῦ Νικηφόρου Φιλιππουπόλεως, Θρακικά, τ.12 (1939).
6. *Β. Ἀτέση,* μητρ. πρ. Λήμνου, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1975.
7. » Ἐπισκοπαί καί ἐπίσκοποι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπό τοῦ 1800 μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1982.
8. *Γ. Βαλέτα,* Ἅπαντα Κοραῆ, τ. B^1 καί B^2.
9. *Κ. Βοβολίνη,* Ἡ Ἐκκλησία εἰς τόν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας, Ἀθῆναι 1953.
10. *Μαν. Ἰω. Γεδεών,* Συμπλήρωσις τῶν χρονολογικῶν καταλόγων τοῦ Ἀνθ. Ἀλεξούδη, Πανελλήνιον Λεύκωμα Ἐθνικῆς Ἑκατονταετηρίδος 1821-1921 Ἀθῆναι 1928 τ. Δ'.
11. » Πέντε συγγενεῖς ἐκ Λέρου ἀρχιερεῖς τῆς Ἡρακλείας, Θρακικά, τ.5 (1934).
12. *Γερμανοῦ, Μητρ. Σάρδεων,* Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Ἀν. καί Δυτ. Θράκης, Θρακικά, τ.6 (1935).
13. » Ἐπισκοπικοί κατάλογοι Β. Θράκης, Θρακικά τ.8 (1937).
14. *Π. Γεωργαντζῆ,* Πτυχές τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς μητροπόλεως Διδυμοτείχου κατά τούς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Θρακική ἐπετηρίδα τ.3, Κομοτηνή 1982.
15. *Τ. Γριτσόπουλου,* Ἀδριανουπόλεως Μητρόπολις, Θ.Η.Ε. τ.1.
16. » Ἄνθιμος Ε', Θρησκ. Χριστ. Ἐγκυκλ. τ.1.
17. » Βιζύης Μητρόπολις, Θ/Η.Ε. τ.3.

18. *Κ.Θ. Δημαρᾶ*, Νεοελληνική ἐπιστολογραφία, Βασική βιβλιοθήκη τ.43.
19. *Ἀδαμ. Διαμαντοπούλου*, Μητροπολῖται Ἀγχιάλου, Θρακικά, τ.9 (1938).
20. *Τρυφ. Εὐαγγελίδου*, Τά σχολεῖα Θράκης ἐπί Τουρκοκρατίας, Θρακικά τ.3 Παράρτημα (1931).
21. » Λόγιοι Θρᾶκες, Θρακικά, τ.3, Παράρτημα (1931).
22. *Γερ. Κονιδάρη*, Ἄνθιμος Ε΄, Θρησκ. Χριστ. Ἐγκυκλ. τ.Ι΄.
23. *Κ. Κοῦμα*, Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ.12 Βιέννης 1832.
24. *Εὐλ. Κουρίλα, μητρ. Κορυτσᾶς*, Ἐπίσκοποι, λόγιοι, ἐπίσημοι ἄνδρες καί εὐεργέται τῆς Θράκης, Θρακικά, τ. 36 (1963).
25. *Ζαχ. Ν. Μαθᾶ*, Κατάλογος ἱστορικός τῶν πρώτων ἐπισκόπων καί τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας καί Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Ναύπλιον 1839 ἔκδ. β΄.
26. *Β.Α. Μυστακίδου*, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι, Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ.12 (1936).
27. *Δημ. Δ. Πασχάλη*, Εἰδήσεις ἱστορικαί περί τοῦ ἐπισκόπου Ἀρδαμερίου Διονυσίου καί τῶν μητροπολιτῶν Βάρνης Ζαχαρίου καί Φιλοθέου, Θεολογία, τ.6 (1928).
29. » Ὁ Βιζύης Ἰωάσαφ Μαρμαρᾶς (1790-1846), Θρακικά τ.4 (1933).
30. *Εὐαγγ. Σαβράμη*, Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἡρακλείας Ἰγνατίου, Ἐκκλησιαστικός Φάρος τ.ΛΒ΄ (1933).
31. » Ὁ κῶδιξ τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας Ἰγνατίου, Θρακικά τ.5 (1934) καί τ.6 (1935).
32. *Ἀχ. Σαμοθράκη*, Δωρόθεος Πρώϊος, Μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως καί ἡ πνευματική κίνησις εἰς αὐτήν, Θρακικά τ.15 (1941).
33. *Ἀρχ. Θεοφ. Ν. Σιμοπούλου*, Μάρτυρες καί ἀγωνισταί Ἱεράρχαι τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας, Ἀθῆναι 1971.
34. *Μ. Σταμούλη*, Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, Θρακικά τ.14 (1940).
35. *Β. Στεφανίδου*, Ἐκκλησιαστική ἱστορία τ.Β΄ Ἀθῆναι 1959.
36. *Σπ. Τρικούπη*, Ἱστορία Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ.Α΄.
37. *Ἀρχ. Αἰμ. Τσακοπούλου*, Ἐπισκοπικοί κατάλογοι ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου ἀπό τοῦ 1800 καί ἐντεῦθεν, Ὀρθοδοξία τ. ΛΒ΄(1956) καί ΛΓ΄ (1957).
38. *Ν.Β. Τωμαδάκη*, Εἰδήσεις καί ἔγγραφα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἐπί Τουρκοκρατίας, Ἐπιστ. Ἐπετηρίς Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ.10 (1933).
39. *Εὐμ. Φανουράκη*, Μητρ. Λάμπης καί Σφακίων, Ἀνέκδοτα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀποκείμενα ἐν τῷ μουσείῳ Ἡρακλείου, Κρητικά Χρονικά, ἔτ. 6 (1952).
40. *Νικ. Φορόπουλου*, Δωρόθεος Πρώϊος, Θ.Η.Ε. τ.5.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΡΩΣΣΙΔΗ

ΜΙΑ ΑΚΟΜΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ — ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΑΣ

Οἱ δύο ἐπιστολές πού ἀκολουθοῦν βρίσκονται στήν κατοχή μου ἀπό πολύν καιρό.

Μοῦ τίς εἶχε παραδώσει πρίν ἀναχωρήσει ἀπό τήν πόλη μας γιά τήν ἰδιαίτερή του πατρίδα ὁ γηραιός ἀλλά ἀκμαῖος μέχρι τότε συμπολίτης μας κ. Λυμπέρης Τσαϊλᾶς πού διατηροῦσε τό πρακτορεῖο Ἐφημερίδων πού ὑπάρχει καί σήμερα στή γωνία τῶν ὁδῶν Φιλικῆς Ἑταιρίας καί Ὀρφέως. Ὁ γνωστός τότε σέ ὅλους τούς Κομοτηναίους Λυμπέρης Τσαϊλᾶς, πού σήμερα διαμένει στή Θεσσαλονίκη, εἶχε ἐκδώσει τό 1974 ἕνα τεῦχος, μέ τίς ἀναμνήσεις του ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τῆς πόλεώς μας τήν 14ην Μαΐου 1920 καί τό γεγονός αὐτό τό σχολίασε στήν ἐφημερίδα «Μακεδονία» ἡ τότε γραμματέας τῆς ἀδελφότητος τῶν Κομοτηναίων τῆς Θεσσαλονίκης Χρυσάνθη Τσίκουτα ἀπ' ὅπου τό πληροφορήθηκε ὁ ἄγνωστος σέ μᾶς ἐπιστολογράφος Γεώργιος Κ. Δασκάλου, κάτοικος τοῦ χωρίου Καλλιθέα τῆς Δράμας, καί ἔσπευσε νά ἐπικοινωνήση μέ τόν συγγραφέα κ. Λ. Τσαϊλᾶ. Ἔστειλε μία ἐπιστολή γιά νά ζητήση ἕνα ἀντίτυπο τοῦ τεύχους καί ἐν συνεχεία μία δεύτερη γιά νά τόν εὐχαριστήση γιά τήν ἀποστολή τοῦ τεύχους.

Στίς ἐπιστολές ὅμως αὐτές δέν παρέλειψε νά ἐκφράσει τήν νοσταλγία του καί τή συγκίνησή του ἀπό τίς προσωπικές του ἀναμνήσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πού ὑπηρετώντας κι αὐτός σέ μία μονάδα τῆς Μεραρχίας Σερρῶν ἦταν ἀπό τούς πρώτους πού μπῆκαν τή μέρα ἐκείνη στήν ἀπελευθερωμένη πόλη. Κι αὐτό ἔχει τή σημασία του γιά μᾶς γιατί ἀποτελεῖ μιά ἀκόμη ζωντανή μαρτυρία γιά ὅσα συνέβησαν στήν Κομοτηνή τή μέρα ἐκείνη τῆς 14ης Μαΐου πού καθιερώθηκε νά γιορτάζεται κάθε χρόνο σάν ἐπέτειος τῶν ἐθνικῶν γενεθλίων τῆς πόλεώς μας ὅπως προσφυῶς τήν χαρακτήρισε ὁ σημερινός δήμαρχος τῆς πόλεώς μας κ. Χαράλαμπος Κατσιμίγας. Ὅπως εἶναι πιά γνωστό ἀπό πολλές πηγές ὁ ἐνθουσιασμός πού ἐπικράτησε τή μέρα ἐκείνη τῆς 14ης Μαΐου τοῦ 1920 στήν πόλη τῆς Κομοτηνῆς εἶναι κατά γενικήν ὁμολογίαν κάτι πού πολύ δύσκολα περιγράφεται. Πολύ σπάνια συμβαίνει σέ μία ἐθνότητα νά ζήσει τέτοιες στιγμές. Σέ σμικρογραφία ἦταν κάτι ἀνάλογο μέ ἐκεῖνο πού συνέβηκε τόν Νοέμβριο 1918 στήν Κωνσταντινούπολη ὅταν μαζί μέ τά νικηφόρα συμμαχικά στρατεύματα τοῦ

πρώτου παγκοσμίου πολέμου κατέπλευσε στό Βόσπορο καί μιά μοίρα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου μέ ἐπικεφαλῆς τό θρυλικό θωρηκτό «Ἀβέρωφ».

Ἡ ἀγκυροβόληση τῆς Ἑλληνικῆς ναυτικῆς μοίρας τό πρωί τῆς 14ης Νοεμβρίου τοῦ 1918 πλάϊ στήν Ἁγία Σοφία συγκλόνησε ψυχικά τόν Ἑλληνισμό τῆς Βασιλεύουσας.

Μία γεύση τῶν συμβάντων τῆς ἡμέρας ἐκείνης μᾶς ἔδωσε ὁ συγγραφέας-ἀντιστράτηγος Δημήτριος Βακᾶς στό βιβλίο του «Ἐλευθέριος Βενιζέλος-πολεμικός ἡγέτης-ὁ δημιουργός τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος» γράφοντας τά ἑξῆς στό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου του:

«... Εἰς τάς 4 Νοεμβρίου 1918 ἀγγλογαλλικά στρατεύματα ἀπό ἐκεῖνα πού εὑρίσκοντο εἰς τάς ὄχθας τοῦ Ἕβρου διά τῆς χρυσῆς Πύλης εἰσῆλθον εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν καί εἰς τάς 13 Νοεμβρίου 1918 οἱ συμμαχικοί στόλοι, διαπλέουν τά Δαρδανέλλια τήν δέ 8ην πρωϊνήν τῆς 14ης Νοεμβρίου 1918 ἀγκυροβολοῦν εἰς τόν Βόσπορον καί τόν Κεράτιον. Μεταξύ τῶν νικηφόρων στόλων πού ἔπλευσαν εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν ἦτο καί ἡ Ἑλληνική μοῖρα, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ θωρηκτοῦ καταδρομικοῦ «Ἀβέρωφ» ὑπό τόν πλοίαρχον Ἀλ. Χατζηκυριᾶκον καί τῶν ἀντιτορπιλικῶν «Ἀετός», «Ἱέραξ» καί «Πάνθηρ».

Ὁ Βενιζέλος ἐθριάμβευε.

Ἡ μέγαλη ἰδέα ἐγίνετο πραγματικότης καί τό ἔθνος ὁλόκληρον συνεκλονίζετο ἀπό τήν ἱεροτέραν συγκίνησιν.

Τά πλοῖα τῶν δυνάμεων ἠγκυροβόλησαν τήν ἱστορικήν ἐκείνην ἡμέραν εἰς Βόσπορον ἀπό τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων τοῦ Ντολμά Μπαξέ μέχρι τοῦ «Πύργου τοῦ Λεάνδρου». Εἰς τήν ἐκτεταμένη παραλίαν ἄπειρα πλήθη κόσμου συνωθοῦντο καί παρακολουθοῦσαν ἐν συγκινητικῇ σιγῇ τόν μεγαλοπρεπῆ εἴσπλουν τοῦ νικητοῦ συμμαχικοῦ στόλου. Αἱ μυριάδες τῶν ὁμογενῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό ἐτῶν ἀποκλεισμένοι δέν ἐφαντάζοντο κἄν ποίαν θέσιν μεταξύ τῶν κρατῶν τῆς Ἀντάντ εἶχε καταλάβει ἡ Ἑλλάς χάρις εἰς τόν Βενιζέλον, οὔτε τολμοῦσαν νά φαντασθοῦν ὅτι καί ἑλληνική μοῖρα κατέπλεε στήν πόλι διά νά ἐπιβάλη τούς ὅρους τῆς ἀνακωχῆς εἰς τούς ἡττημένους Τούρκους. Ξαφνικά ὅμως αἱ χιλιάδες ἐκεῖνες ἑλληνικές καρδιές παρ' ὀλίγον νά διαρραγοῦν ἀπό ἀπότομον συγκίνησιν.

Πρίν ἀκόμη νά ξεχωρίσουν κατά τήν ὁμιχλώδη ἐκείνην πρωϊαν τοῦ Νοεμβρίου τάς σημαίας τῶν διαφόρων πλοίων μετά τόν ἀγγλικόν ὕμνον, μετά τήν ἀθάνατη Πασσαλιώτιδα ἀκούστηκαν αἰφνιδίως οἱ πρῶτες στροφές τοῦ Ἐθνικοῦ Ὕμνου τῆς Ἐλευθερίας. Τόν ἐπαιάνιζεν ἡ μουσική τοῦ ἱστορικοῦ «Ἀβέρωφ».

Οἱ αὐτόπται ἀφηγοῦνται ὅτι τίς πρῶτες στιγμές οἱ συνωθούμενοι σιωπηλά εἰς τήν παραλίαν Ἕλληνες ἔμεναν σάν ἀποσβολωμένοι. Ἐμβρόντητοι ἦταν ἀδύνατον νά πιστεύσουν τ' αὐτιά τους... Ἀλλά ἡ μεγάλη μπάντα τοῦ θωρηκτοῦ

ἐξακολουθοῦσε εἰς τήν διαπασῶν ν' ἀνακρούη τό «Σέ γνωρίζω ἀπό τήν ὄψι...» καί οἱ φθόγγοι τοῦ θείου ἐμβατηρίου δονοῦσαν τήν ἀτμόσφαιραν.

Τήν πρώτην βουβήν ἔκπληξιν διεδέχθη ἕνα κῦμα χαρᾶς καί πλημμύρισε τά πρόσωπα ὅλων, ἕνα ἀλληλοκύταγμα σκλάβων πού ξαναγεννιώνταν καί μόλις ἡ μουσική ἔφθασεν εἰς τήν διακήρυξιν: «Χαῖρε, ὠ χαῖρε ἐλευθεριά» τά πλήθη ξέσπασαν.

Ἕνα ὁμαδικό παραλήρημα ἐνθουσιασμοῦ, ἕνα μυριόφωνο ζήτω, μιά ἀσύλληπτος καί ἀπερίγραπτος φρενῖτις διεχύθη εἰς ὅλα τά κύματα τῆς ἐξάλλης πιά ἀνθρωποθάλασσας.

Τά φέσια ἐξεσχίζοντο καί ἐποδοπατοῦντο ἤ ἐρρίπτοντο ἀπό τήν ἄφθαστην ἀγαλλίασιν εἰς τόν ἀέρα καί ἀλλόφρονες ὅλες ἐκεῖνες οἱ μυριάδες τῶν ἀλυτρώτων ὁμογενῶν ἐζητοκραύγαζαν ἀτέλειωτα...».

Ἐνάμιση ἔτος μετά καί οἱ Ἕλληνες τῆς Κομοτηνῆς ἄν καί εἶχαν ἀπαλλαγεῖ ἐν τῷ μεταξύ, μέ τήν διασυμμαχική κατοχή, ἀπό τή σκληρή καταπίεση τῆς ξένης κυριαρχίας ἔζησαν ἀνάλογες διεγέρσεις τήν ἡμέραν τῆς Εἰσόδου τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ στήν πόλη μας στίς 14 Μαΐου τοῦ 1920.

1η Ἐπιστολή

Καλλιθέα τήν 21η Δεκεμβρίου 1974
Κύριε Τσαϊλᾶ
Κομοτηνήν

Τό γράμμα μου αὐτό θά Σᾶς φανῆ ὡς μυστήριον, καθ' ὅσον ἀποστέλλεται ἀπό τελείως ἄγνωστον Σας, ἔχει ὅμως τόν λόγον του διά τήν ἀποστολήν του. Καί ἐξηγοῦμαι.

Διαβάζοντας τήν ἐφημερίδα Μακεδονία καί τήν στήλην ἡ Θεσσαλονίκη καί ὁ κόσμος ἔφθασα εἰς τήν περιγραφήν τῆς κ. Χρυσάνθης Τσίκουτα. Εἶδα μέ χαρά μου ὅτι ἔχετε ἐκδόσει ἕνα μικρό βιβλίο μέ τόν τίτλο «Ἀναμνήσεις ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τῆς Κομοτηνῆς τήν 14ην Μαΐου 1920».

Πόσο νοστάλγησα τήν ἐποχή ἐκείνη δέν περιγράφεται.

Τότε νέος ἀκόμη ὡς ἀκολουθῶν τήν κλάσιν 1917 ὑπηρετοῦσα εἰς τό 20ον Συν/μα Μεραρχίας Σερρῶν εἰς τόν 10ον λόχον καί εἰς ἡμᾶς ἔτυχεν ὁ λαχνός νά μποῦμε πρῶτοι ὡς ἀπελευθερωταί τῆς πόλεως καί διασχίσαντες τήν λεωφόρο ἥτις πιστεύω ἀκόμη θά ὀνομάζεται ὁδός 14ης Μαΐου κατελήξαμε εἰς τήν πλατεῖαν τῆς πόλεως ἀφοῦ κατά τό περασμά μας ἀπό τήν ἀνωτέρω λεωφόρον οἱ κάτοικοι μας καλοσώριζαν μέ τριαντάφυλλα καί ἄλλα ἄνθη.

Πόση ὡραία ἀνάμνησις ἡ ἀναδρομή εἰς τό δεδοξασμένον τότε παρελθόν; Ἐν πάσει περιπτώσει δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας αὐτῆς Σᾶς ὑποβάλλω μίαν θερμήν παράκλησιν τήν ὁποίαν πιστεύω νά ἱκανοποιήσετε.

Ἐάν σᾶς εἶναι δυνατόν ἀπό τό βιβλίο σας αὐτό νά μᾶς στείλετε ἕνα.

Πρᾶγμα τό ὁποῖον θά μέ ἀναζωογονήσει καί λησμονῶν ἐγώ τά γηρατειά μου ἤδη θά μεταπηδήσω εἰς μίαν λαμπράν ἐφηβικήν μου ἡλικίαν καί θά ἐπανέλθη εἰς τόν νοῦν μου ἡ ὑποδοχή τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου, ἡ μεταγωγή τοῦ Τούρκου Στρατηγοῦ αἰχμαλώτου ἀπό τήν κατάληψιν ὑπό τῶν στρατευμάτων μας τῆς μαρτυρικῆς Ἀδριανουπόλεως καί τόσαι ἄλλαι ποθηταί ἀναμνήσεις αἱ ὁποῖαι τονώνουν τό ἠθικόν κάθε γεγηρασμένης μηχανῆς.

Ἐν κατακλείδι ἐπί τῇ προσεγγίσει τῶν μεγάλων μας ἑορτῶν Σᾶς εὔχομαι καλά Χριστούγεννα καί τό νέον ἔτος 1975 αἴσιον καί εὐτυχές.

Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή σᾶς ζητῶ μιά χάρι. Ἐάν κατά τάς ἁγίας αὐτάς ἡμέρας κάμετε κανένα ταξίδι πρός τήν μεθόριον καί περάσετε ἀπό τό Νιμφαῖον τέως «Χάνι Σουλοῦ Γιουνούς» καί ἐάν ἔχη παρεκκλήσιον ἐκεῖ νά ἀνάψετε διά λογ/σμόν μου μίαν λαμπάδα γιατί ἐκεῖ ὡς τηλ/τής καί βοηθός σιτιστοῦ πέρασα 12 ὁλόκληρους μῆνας.

Κλείοντας τήν παροῦσαν μου καί ζητῶν συγγνώμην γιά τά πολλά πού σᾶς γράφω

Σᾶς εὐχαριστῶ ἐκ τῶν προτέρων
Μετά τιμῆς
Γ. Κ. Δασκάλου

Καλλιθέα Δράμας
Τό ἀντίτιμον τοῦ βιβλίου Σας αὐτοῦ θά σᾶς τό ἐμβάσω ταχυδρομικῶς.

2α Ἐπιστολή

Καλλιθέα τῇ 30/5/75
Ἀξιότιμε Κε Τσαϊλᾶ
Εἰς Κομοτηνήν

Εὐχαριστῶ Ὑμᾶς καί γεμᾶτος συγκινήσεως Σᾶς πληροφορῶ ὅτι ἔλαβον τό φυλλάδιόν Σας εἰς ὅ ἀναγράφονται αἱ ἀναμνήσεις Σας ἀπό τήν ἀπελευθέρωσιν τῆς πόλεως Κομοτηνῆς τήν 14ην Μαιου 1920 ὁμοίως καί τήν τιμήν πού μοῦ κάνατε, ἀνταποκρινόμενος εἰς τήν ἐπιθυμίαν αὐτήν, γιατί διαβάζοντας τό ὁλιγοσέλιδο αὐτό βιβλιαράκι Σας ἤδη νοερῶς σάν νά περιφέρομαι εἰς τούς τότε λιθόστρωτους δρόμους τῆς Γκιουμουλτζίνας, ἤδη ὡραίας ὡς φαντάζομαι Κομοτηνῆς, ὅπως ἀφηγοῦνται οἱ ἐπισκεφθέντες αὐτήν ταξιδιῶτες τῆς περιφερείας μας.

Ἀναπολῶ τήν ὥραν 8ην π.μ. καθ' ἥν εἰσελθών ὁ λόχος μας ἐν τῇ πόλει ἐν ἀκροβολισμῷ ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς αὐτῆς, ὅπου τότε ὑπῆρχον οἱ κῆποι λαχανικῶν, εὑρέθημεν εἰς τήν γέφυραν τῶν Γάλλων καί εἰς τήν ἔναντι σχεδόν αὐτῆς ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας εἰς ἥν μετέπειτα πολλάκις ἐκκλησιάσθημεν ὡς Στρατιῶται καί προχωρήσαντες ἐφθάσαμεν εἰς τήν γέφυραν τοῦ πλήρους τότε ἀκαθαρσίας ρεύματος Μπουκλουτζιᾶ Δερέ καί εὐθύς σχεδόν ἀμέσως εἰς τήν πλατεῖαν τῆς πόλεως εἰς τό δυτικόν μέρος τῆς ὁποίας ὑπῆρχε τό κτήριον τό μετέπειτα Φρουραρχεῖον ὅπου μετά παραμονήν 15′ πρός ἀνάπαυσιν μας ἀνεχώρησεν καί τό τάγμα μας, διά τήν ἐκ τῶν προτέρων καθορισθεῖσαν τοποθεσίαν τοῦ τότε Πούτ Βιράν. Ὕψος μεγαλείου καί ἀφθάστου Δόξης, Τιμή δέ καί Σεβασμός πρός τόν τότε μέγαν τοῦ γένους Ἐθνάρχην Ἑλ. Βενιζέλον διά τό ἀσύλληπτον τῆς διπλωματικῆς του Ἐπιτυχίας.

Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή σᾶς γνωρίζω ὅτι ἔχω εἰς τήν κατοχήν μου μερικάς φωτογραφίας ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εἶναι ἡ τοῦ Ταγιάρ Πασᾶ ὑπερασπιστοῦ τῆς Ἀδριανουπόλεως μετά τιμητικῆς οὕτως εἰπεῖν Φρουρᾶς Ἀξιωματικῶν καί ἡ ἑτέρα ἡ τοῦ τότε βασιλέως τῆς Ἑλλάδος Ἀλεξάνδρου, πολύ δέ πιθανόν καί ἄλλες ἐκ τῶν ὁποίων ἐάν Σᾶς χρειάζονται πρός πλήρωσιν τοῦ φυλλαδίου σας ἠμπορῶ νά Σᾶς ἀποστείλω. Γράψετέ μου.

Κλείων τήν παροῦσαν μου ἐπιστολή θεωρῶ ὑποχρέωσίν μου νά Σᾶς

συγχαρῶ διά τό ἔργον Σας αὐτό καί νά Σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι παρ' ὅλον ὅτι δέν Σᾶς γνωρίζω προσωπικῶς εἶμαι βέβαιος ὅτι κατά φαντασίαν εἶμαι κοντά Σας καί Σᾶς συγχαίρω Θερμῶς.

'Εάν δέ ποτέ ἡ μοῖρα μέ φέρει εἰς Κομοτινήν θά ἔλθω νά Σᾶς δῶ καί νά Σᾶς παρακαλέσω νά μέ βοηθήσεται ἐάν εἶναι ἐπιτρεπτόν νά ἐπισκεφθῶ τό Νυμφαῖον γιατί νοσταλγῶ τήν τοποθεσίαν αὐτήν ἀπό πάσης ἀπόψεως καί διότι πιστεύω ὅτι ἡ ἀναδρομή εἰς τό παρελθόν ἀποτελεῖ πηγή ἐμπνεύσεως καί θάρρους διά τό μέλλον.

Μετά πάσης τιμῆς
Γεώργιος Δασκάλου

ΔΙΑΜΑΝΤΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

ΣΥΜΜΑΧΙΑ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΙ ΜΑΡΩΝΙΤΩΝ*

Η αποικία των Χίων Μαρώνεια υπήρξε μια από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες πόλεις της αιγαιακής Θράκης. Χτισμένη στις πλαγιές του Ισμάρου, δίπλα στη θάλασσα, ανάμεσα στα Άβδηρα και την Αίνο και πάνω στο θαλάσσιο δρόμο που ακολουθούσε τις ακτές του βόρειου Αιγαίου, διαδραμάτισε πάντοτε πολυσήμαντο ρόλο στην ιστορική πορεία μιας ευαίσθητης ανέκαθεν περιοχής. Δυστυχώς η μακραίωνη ιστορία της παρουσιάζει μέχρι σήμερα πολλά και μεγάλα κενά. Οι ιστορικές πληροφορίες που διασώθηκαν στα έργα των αρχαίων συγγραφέων, είναι περιορισμένες και αποσπασματικές, ενώ παράλληλα οι συστηματικές ανασκαφές στον εκτεταμένο χώρο της αρχαίας πόλης άρχισαν μόλις φέτος να πραγματοποιούνται σε μια κλίμακα ικανοποιητική. Με τις συνθήκες αυτές τα διάφορα κατά καιρούς ευρήματα, είτε ήταν τυχαία, είτε προέρχονταν από μικρές ανασκαφικές έρευνες και άλλες εργασίες είχαν πάντοτε ιδιαίτερη αξία για τους ερευνητές, γιατί τους έδιναν πολύτιμες ιστορικές πληροφορίες[1].

* Η εργασία αυτή ανακοινώθηκε στο VIII Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής και Λατινικής Επιγραφικής που έγινε στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 1982. Μια πρώτη είδηση για την επιγραφή δημοσιεύτηκε στα Χρονικά του Αρχαιολογικού Δελτίου 28 Β2 (1973), σ. 464, πιν. 417-418 μαζί με ολοσέλιδη φωτογραφία και προκάλεσε το έντονο ενδιαφέρον των ειδικών, Επιγραφικών και Ιστορικών. Ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή Ch. Habicht που με προσκάλεσε να πάρω μέρος στα πρωινά τμήματα του Συνεδρίου, καθώς και για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του. Ευχαριστώ επίσης το συνάδελφο και φίλο Χαράλαμπο Κριτζά, γιατί μαζί του συζήτησα πολλά από τα προβλήματα της επιγραφής το διάστημα της παραμονής μας στο Παρίσι.

1. Βιβλιογραφία για την αρχαία πόλη μπορεί να βρεί κανείς στις μονογραφίες του Γ. Μπακαλάκη, Προανασκαφικές έρευνες στη Θράκη, Θεσσαλονίκη 1958, του Δ. Λαζαρίδη, Μαρώνεια και Ὀρθαγορία, Ἀθήνα 1972 και του Y. Grandjean, Une nouvelle Arètalogie d' Isis à Moronèe, Leiden 1975. Ανακοινώσεις για τις ανασκαφικές έρευνες του Ε. Τσιμπίδη-Πεντάζου στο χώρο της αρχαίας πόλης υπάρχουν στο Έργο και τα Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας των ετών 1971-1973, 1975-1976 και 1978-1982. Από το 1982 η Μαρώνεια περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα ανασκαφών Θράκης και οι ανασκαφές που χρηματοδοτούνται από την Αρχαιολογική Εταιρεία με ειδικές πιστώσεις των Δημοσίων Επενδύσεων, συνεχίζονται με ικανοποιητικό ρυθμό και εντυπωσιακά αποτελέσματα.

Ξεχωριστή θέση ανάμεσα σ' αυτά κατέχει η ενεπίγραφη στήλη με το κείμενο της συμμαχίας Ρωμαίων και Μαρωνιτών. Βρέθηκε το 1972 χτισμένη στην ανατολική πλευρά του εσωτερικού τείχους της Βυζαντινής πόλης, κοντά στην απότομη ακτή της «άκρας», του Αγίου Χαραλάμπους και στο μέρος όπου το τείχος αυτό συναντούσε το παραλιακό τείχος του περιβόλου (Εικ. 1-2). Από τον ίδιο χώρο αρχίζει ο παλιός λιμενοβραχίονας που έκλεινε το λιμάνι της πόλης μέχρι τα χρόνια της Τουρκοκρατίας[2].

Η ΣΤΗΛΗ ΚΑΙ Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Η στήλη είναι κατασκευασμένη από χοντρόκοκκο ημίλευκο μάρμαρο, που προέρχεται από τα λατομεία της αρχαίας πόλης στη θέση Μαρμαρίτσα. Είναι σπασμένη λοξά στο πάνω μέρος, εκεί όπου υπήρχε το πιο σημαντικό κομμάτι του κειμένου. Για τη στερέωση της στήλης στη βάση της υπάρχει κάτω τετράπλευρο μακρόστενο έμβολο που δημιουργεί μπροστά και στους κροτάφους έντονη εσοχή, ενώ η πίσω επιφάνεια στήλης και εμβόλου είναι ενιαία. Τα μέρη που δεν ήταν ορατά, έχουν δουλευτεί χοντρά με το βελόνι, χωρίς να ακολουθήσει λείανση.

Η ενεπίγραφη επιφάνεια ήταν σκεπασμένη κατά τόπους με ασβεστοκονίαμα, που σήμερα έχει αφαιρεθεί. Οι φθορές σε μερικά σημεία είναι ασήμαντες και δεν δημιουργούν προβλήματα στη μεταγραφή του κειμένου.

ΑΓΚ 1712. Διαστ. στήλης: Ύψ. 1,17μ., πλάτ. πάνω 0,635μ., πλ. κάτω 0,65μ., πάχ. πάνω 0,13μ. πάχ. κάτω 0,135μ. Διαστ. εμβόλου: Μήκος 0,56μ. ύψ. 0,08μ. παχ. 0,125μ. Ύψ. γραμμάτων 0,015-0,018μ. Διάστιχα 0,005-0,009μ. (Εικ. 3).

Από το αρχικό κείμενο της συμμαχίας σώζονται 43 στίχοι:

ερέω[ς Διός καί Ρώμης Διονύσου καί Μάρωνος]
πρεσβε[υσάντων (δεῖνος) τοῦ (δεῖνος)]
Ἐπιγόνου τ[οῦ (δεῖνος) (δεῖνος) τοῦ]

2. Το εσωτερικό τείχος που έχει εντοπιστεί σε μερικά σημεία, ξεκινάει από τη νότια γωνία της βυζαντινής ακρόπολης και διαγράφοντας έντονη καμπύλη κατευθύνεται πρός νότο και χωρίζει το χώρο της πόλης σε δύο άνισα τμήματα, το μικρότερο δυτικά και το μεγαλύτερο ανατολικά. Στη γωνία που σχηματίζει με το παραλιακό τείχος σώζεται σήμερα μικρό τμήμα ενός τετράπλευρου πύργου πλάτ. 12μ. ενώ το μεγαλύτερο μέρος του, όπως και το άκρο του εσωτερικού τείχους έχουν καταστραφεί από τη διάβρωση και την απόσπαση μεγάλων όγκων του εδάφους. Η στήλη ήταν τοποθετημένη με την ενεπίγραφη όψη προς τα πάνω και αποκαλύφθηκε σε μικρό βάθος από την επιφάνεια κατά τη διάρκεια εργασιών καθαρισμού και διαμόρφωσης, τις οποίες επέβλεπε ο Φύλακας Αρχαιοτήτων της περιοχής Φώτης Κωνσταντινίδης. Το σημείο του τείχους βρίσκεται ακριβώς νοτιοανατολικά του βυζαντινού λουτρού 145μ. και νοτιοδυτικά της εκκλησιαστικής κατασκήνωσης 30μ.

Μητροφάνου [τ]ῳ [(δεῖνος) τοῦ (δεῖνος) (δεῖνος)]
τοῦ Ἀθήνεω Ἀγαθοκ[λέους του (δεῖνος)]
Πυθίωνος τοῦ Ἡραγόρου [ποιεῖν τόν δῆμον τόν]
Ρωμαίων καὶ τόν δῆμον τόν [Μαρωνιτῶν καί]
Αἰνίων τούς κεκριμένους ὑπό Λευκίο[υ Παύλου]
ἐλευθέρους καὶ πολιτευομένους με[τ' αὐ]
τῶν. Φιλία καὶ συμμαχία καλή ἔστω καὶ κατά
γῆν καὶ κατά θάλασσαν εἰς τόν ἅπαντα χρόνον
πόλεμος δέ μή ἔστω. Ὁ δῆμος ὁ τῶν Μαρων[ι]-
τῶν τούς πολεμίους καὶ ἀντιπολεμίους τοῦ
δήμου τοῦ Ρωμαίων διά τῆς ἰδίας χώρας καὶ ἧς
[ἄν] αὐτοί κρατῶσιν μή διιέτωσαν δημοσίαι βου-
λῆι δόλωι πονηρῶι, ὥστε τῶι δήμωι τῶι Ρω-
μαίων καὶ τοῖς ὑπ' αὐτούς τασσομένοις πόλεμον
ἐκφέρωσιν, μήτε αὐτούς σίτωι μήτε ὅπλοις μή-
τε ναυσίν μήτε χρήμασιν χορηγείτωσαν δημοσ[ίαι]
βουλῆι δόλωι πονηρῶι, ὥστε τῶι δήμωι τῶι Ρω-
μαίων πόλεμον ἐκφέρωσιν. Ὁ δῆμος ὁ τῶν Ρωμαί-
ων τούς πολεμίους καὶ αντιπολεμίους τοῦ δήμου
τοῦ Μαρωνιτῶν διά τῆς ἰδίας χώρας καὶ ἧς ἄν αὐτοί
κρατῶσιν μή διιέτωσαν δημοσίαι βουλῆι δόλωι πο-
νηρῶι, ὥστε τῶι δήμωι τῶι Μαρωνιτῶν καὶ τοῖς ὑ-
π' αὐτούς τασσομένοις πόλεμον ἐκφέρωσιν, μήτε
αὐτούς σίτωι μήτε ὅπλοις μήτε ναυσίν μήτε χρήμα-
σιν χορηγείτωσαν δημοσίαι βουλῆι δόλωι πονηρῶι
τοῦ δήμου τοῦ Ρωμαίων, ὥστε τῶι δήμωι τῶι Μαρωνι-
τῶν πόλεμον ἐκφέρωσιν. Ἐάν τις πρότερος ἐκφέρηι τῶι
δήμωι τῶν Ρωμαίων ἢ τοῖς ὑπό Ρωμαίους τασσομένοις,
τότε ὁ δῆμος ὁ τῶν Μαρωνιτῶν τῶι δήμωι τῶν Ρωμαί-
ων κατά τό εὔκαιρον βοηθείτω. Ἐάν τις πρότερος πόλε-
μον ἐκφέρηι τῶι δήμωι τῶν Μαρωνιτῶν ἢ τοῖς ὑπό Μαρω-
νίτας τασσομένοις, τότε ὁ δῆμος ὁ τῶν Ρωμαίων τῶι δή-
μωι τῶι Μαρωνιτῶν κατά τό εὔκαιρον βοηθείτω. Ἐάν τι
πρός ταύτην τήν συμμαχίαν προσθεῖναι ἢ ἐξελεῖν ὁ δῆ-
μος ὁ τῶν Ρωμαίων καὶ ὁ δῆμος ὁ τῶν Μαρωνιτῶν βούλων-
ται, κοινῇ βουλῆι ἑκατέρων βουλομένων ἐξέστω καὶ ὅ ἄν προ-
σθῶσιν τοῦτο ἐν τῆι συμ<μ>αχίαι ἐνέστω, ὅ δέ ἐάν ἐξέλωσιν,
τοῦτο ἐν τῆι συμμαχίαι μή ἐνέστω. Ταύτην τήν συμμαχίαν γραφῆ-
ναι εἰς χάλκωμα καὶ ἀνατεθῆναι ἐ<ν>μέν Ρώμῃ ἐν τῷ Καπετωλίῳ
ἐν δέ Μαρωνείαι ἐν τῶι Διονυσίωι.

Στίχ.1. ΕΡΕΩ: σώζεται το αριστερό μέρος του ω· *στιχ. 3.* τρ[υ]: σώζεται η κάθετη κεραία του Τ και πολύ λίγο το λάξευμα του Ο στο αριστερό του τμήμα· *στιχ. 4:* μετά το όνομα Μητροφάνου υπάρχει σπάσιμο και λείπει ένα γράμμα που δεν φαίνεται να είναι το Σ και ακολουθεί το γράμμα Ο· *στιχ. 5.* ΑΓΑΘΟ: μετά το Ο διακρίνεται η κάθετη κεραία και τμήμα της λοξής από το γράμμα Κ· *στιχ. 6:* στο τέλος του στίχου διακρίνεται το κάτω μέρος του Υ, ενώ αμέσως μετά τμήματα καθέτων κεραιών που ανήκουν πιθανά στο Π· *στιχ. 9:* μετά το ΜΕ μόλις φαίνεται το άκρο της κάθετης κεραίας του Τ· *στιχ.12:* στο τέλος του στίχου διακρίνεται ελαφρά το Ι· *στιχ.14:* λείπει το κάτω μέρος του Δ και Η της πρώτης λέξης του στίχου, ενώ το τελευταίο γράμμα του Σ σώζεται αρκετά· *στιχ.19:* από τα τελευταία γράμματα του στίχου που λείπουν διακρίνεται ελαφρά το πρώτο Ι· *στιχ. 31:* το τελευταίο γράμμα του στίχου Σ μόλις διακρίνεται· *στιχ. 38:* από το Ν στο τέλος του στίχου λείπει η δεξιά κεραία του· *στιχ. 42:* το δεξιό μέρος του Ω στο τέλος του στίχου λείπει.

Η χάραξη των γραμμάτων έγινε βιαστικά και μάλιστα από κάποιο έμπειρο, όχι όμως αρκετά επιδέξιο χαράκτη. Τα ίδια γράμματα επαναλαμβάνονται με διαφορές ως πρός το μέγεθος και ως πρός το σχήμα. Μέχρι τη μέση περίπου της στήλης το μέγεθός τους είναι μεγαλύτερο, ενώ πιο κάτω αρχίζουν και μικραίνουν, γιατί ο χαράκτης άρχισε να αντιμετωπίζει έντονα το πρόβλημα της περιορισμένης επιφάνειας. Για την τοποθέτηση των γραμμάτων σε οριζόντια γραμμή χρησιμοποιήθηκε κανόνας, χωρίς όμως αποτέλεσμα ικανοποιητικό. Αντίθετα μια κάθετη απαλή γραμμή, που χαράκτηκε στο αριστερό της στήλης, ακολουθήθηκε πιο πιστά για την τοποθέτηση του πρώτου γράμματος κάθε στίχου. Πρέπει να προσθέσουμε, ότι η «βιαστική» και κάπως «πρόχειρη» χάραξη των γραμμάτων, χαρίζει μια ξεχωριστή ζωντάνια στο κείμενο, που δύσκολο συναντά κανείς σε άλλες πιο επιμελημένες επιγραφές.

Συγκρίνοντας τη μορφή των γραμμάτων με τα γράμματα άλλων επιγραφών του 2ου αι. π.Χ. διαπιστώσαμε ομοιότητες στις επιγραφές αριθ. 945-950 από το I. G.Π/ΙΙΙ[2] που χρονολογούνται στο διάστημα 168-164 π.Χ. στην επιγραφή αριθ. 173 της Θάσου από το ΕΤ V/1958, που χρονολογείται γενικά στο 2ο αι. π.Χ. και κυρίως στην Επιστολή του Ευμένη Β΄ πρός το κοινό των Ιώνων του 167/6 π.Χ.[3] και στο Γυμνασιαρχικό Νόμο της Βέροιας του 168 π. Χ[4]. Η χρονολόγηση της συμμαχίας με βάση το σχήμα των γραμμάτων δεν μπορεί να είναι ακριβής. Το χρονικό διάστημα που

3. C.B. Welles, Royal correspondence in the Hellenistic period, Prague 1934, αριθμ. 52, Φωτογραφία της ίδιας επιγραφής, A. Rehm, Milet I,9(1928), 306.

4. J. M. R. Cormack, The Gymnasiarchal Law of Beroea, Αρχαία Μακεδονία II, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 139-149.

καλύπτεται, περιλαμβάνει μερικές δεκαετίες πριν και μερικές μετά από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Ορισμένα γράμματα θα μπορούσαν να μας οδηγήσουν μάλιστα μέχρι το τέλος του αιώνα[5].

ΣΧΟΛΙΑ

Η στήλη με το κείμενο της συμμαχίας δίκαια θεωρήθηκε ως μοναδικό και σημαντικό επιγραφικό εύρημα, όχι μόνο γιατί έκανε γνωστή την ύπαρξη της ίδιας της συμμαχίας, αλλά γιατί κρύβει πολύτιμες πληροφορίες που θα διαφωτίσουν την ιστορία της Θράκης του Αιγαίου και θα αποκαλύψουν πιο καθαρά τις πτυχές της Ρωμαϊκής πολιτικής στον Ελληνιστικό κόσμο του 2ου αι. π.Χ.[6].

Η συμμαχία της Μαρώνειας προστίθεται στη γνωστή ομάδα των συμμαχιών μεταξύ Ρώμης και ελληνικών πόλεων, που έχουν διασωθεί επιγραφικά και χρονολογούνται στο 2ο και 1ο αι. π.Χ. Διατηρείται σε

5. Για το σχήμα των γραμμάτων αναφέρουμε τα εξής: Το Α έχει γωνιασμένη την οριζόντια κεραία του. Το Β έχει «οφθαλμούς» μικρούς, άλλοτε κυκλικούς και άλλοτε τριγωνικούς. Η οριζόντια κεραία του Γ είναι μεγάλη όσο σχεδόν και η κάθετη. Το Δ τις περισσότερες φορές έχει σχήμα ισόπλευρου τριγώνου. Η μεσαία κεραία του Ε είναι αρκετά πιο κοντή από τις άλλες και ενωμένη με τη κάθετη. Το Η σε λίγες περιπτώσεις έχει τα κάθετα σκέλη του ισοϋψή, ενώ συνήθως το δεξί του σκέλος είναι αρκετά πιο κοντό από το αριστερό. Το Θ δύο φορές έχει στο κέντρο γραμμή, ενώ στις άλλες στιγμή. Το Ι είναι απλή γραμμή. Στη δοτική είναι προσγεγραμμένο εκτός από τις λέξεις «κοινῇ» στο στιχ. 39 και «Ρώμῃ ἐν τῷ Καπετωλίῳ» στο στίχο 42. Το Κ έχει κοντές τις λοξές κεραίες του. Το Λ έχει το σχήμα του Α. Τα κάθετα σκέλη του Μ αλλού είναι παράλληλα κι αλλού ανοίγουν λίγο προς τα κάτω. Η γωνία των εσωτερικών κεραιών, αλλού σχηματίζεται ψηλά κι αλλού αρκετά χαμηλότερα. Το Ξ με τρεις οριζόντιες κεραίες. Η μεσαία κεραία του μικρότερη από τις άλλες. Το Ο εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις είναι μικρότερο από τα άλλα γράμματα. Η οριζόντια κεραία του Π εξέχει λίγο αλλά όχι πάντοτε. Η δεξιά κάθετη κεραία του είναι πιό κοντή και καμπυλώνεται μπροστά στο Ο. Το Ρ έχει μικρό κύκλο. Οι οριζόντιες κεραίες του Σ είναι παράλληλες. Οι λοξές κεραίες του Υ καμπυλώνονται αριστερά και δεξιά προς τα κάτω. Το Φ έχει πολύ μικρό κύκλο. Το Ω είναι ανοικτό κάτω, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο. Οι κάτω κεραίες του διακρίνονται καθαρά και είναι οριζόντιες, ενώ σπάνια είναι λοξές και κλίνουν πρός τα κάτω. Σε ελάχιστες περιπτώσεις το Ω είναι μικρότερο από τα άλλα γράμματα. Οι ακρέμονες των γραμμάτων αλλού εμφανίζονται έντονα κι αλλού όχι. Οι τύποι αυτοί των γραμμάτων αποκλείουν μια χρονολόγηση του κειμένου πριν από το τέλος του 3ου αι. π.Χ. ή μετά το τέλος του 2ου αι. π.Χ. και οδηγούν στα χρόνια του 2ου αι. π.Χ.

6. BCH 102 (1978), 726, S.E.G. XXVII (1977), αρ. 339. L. Robert, Bulletin Epigraphique 1979, σ. 279, όπου από λάθος αναφέρεται ότι την ανακοίνωση δημοσιεύει η Κ. Ρωμιοπούλου.

έκταση περισσότερο από τις άλλες, ενώ χρονολογικά, όπως θα δούμε, τοποθετείται δεύτερη μετά τη συμμαχία της Κιβύρας (188 π.Χ.)[7]. Ακολουθούν της Μήθυμνας (129 π.Χ.)[8], Αστυπάλαιας (105 π.Χ.)[9], Θυρρείου (94 π.Χ.)[10], Καλλάτιδος (71/70 π.Χ.)[11], Κνίδου (28 π.Χ.)[12] και Μυτιλήνης (25 π.Χ.)[13]. Μια άλλη ομάδα περιλαμβάνει συμμαχίες ή ανανεώσεις συμμαχιών, που είναι γνωστές από τα κείμενα των αρχαίων ιστορικών ή αναφέρονται σε τιμητικά ψηφίσματα των πόλεων και σε αποφάσεις (SC) της Συγκλήτου. Τέτοιες συμμαχίες είναι των Αιτωλών (211 π.Χ.)[14], των Ιουδαίων (161 π.Χ.)[15], της Ελαίας ή Περγάμου ή Πιτάνης (129 π.Χ.)[16], της Επιδαύρου (112 π.Χ.)[17], της Ρόδου (164 π.Χ.)[18], της Στρατονίκειας (81 π.Χ.)[19], της Θάσου (80 π.Χ.)[20] κ.α. Ανανεώσεις συμμαχιών αναφέρονται επίσης στις αποφάσεις της Συγκλήτου για τις διαφορές μεταξύ Ναρθακιέων και Μελιτα(ι)έων (140 π.Χ.)[21] και μεταξύ Ιτανίων και Ιεραπυτνίων (112 π.Χ.)[22].

Σύμφωνα με τη μεταγενέστερη συμμαχία του Θυρρείου προσπαθήσαμε να συμπληρώσουμε, όσο ήταν δυνατό, τους χαμένους στίχους. Στην αρχή αναφέρονται τα ονόματα των υπάτων της Ρώμης, μετά του στρατηγού «κατά

7. OGIS, II, αρ. 762.
8. S.I.G.^{3} 2(1917), αριθμ. 693, IG XII, 2, αριθ. 510. IGRR, IV (1927), 2.
9. R. K. Sherk, Roman documents from the Greek East, Baltimore 1969, αριθ. 16.
10. G. Cousin BCH 10(1886), σ. 165-175. IG IX,1, αριθ. 483.
S.I.G^3. 2(1917), αριθμ. 732, IG IX^2, 1, αριθμ. 242.
11. D. M. Martin, Foedus Romano con Callatis, Epigraphica 10(1948), σ. 103-130.
12. E. Täubler, Imperium Romanum, Berlin 1913, σ. 103-130.
13. IGRR IV (1927) αριθμ. 33, IG XII, 2, αριθμ. 35. Sherk έ.α. αριθ. 26.
14. Πολύβιος XXI, 32,2-7. IG IX^2, I αριθμ. 241, SEG XIII, αριθμ. 382.
E. Badian, Aetolica, Latomus 17(1958), σ. 197-211.
15. F. Josephus, Ant. Jud. XII, 414-419. I. Makk. 8,23-30.
Jörg-Dieter Gauger, Beiträge zur Jüdischen Apologetik (Bonner Biblische Beiträge αριθμ. 49) Köln-Bonn 1977.
16. E. Fabricius, Inschrift aus Kopatzedes, AM 38(1913), σ. 37-42.
17. Π. Καββαδία, «Ἡ Ἀχαϊκή Συμπολιτεία κατ' ἐπιγραφάς ἐξ Ἐπιδαύρου». AE 1918 σ. 116-124. IG. IV I^2, αριθμ. 63.
18. Θ. Σαρικάκη, «Ἀνατολική πολιτική τῆς Ρώμης. Ἡ κατάκτησις τῶν Μικρασιατικῶν χωρῶν», Θεσσαλονίκη 1973, σ. 117.
19. Sherk, έ.α. αριθμ. 18.
20. Sherk, έ.α. αριθμ. 20.
21. Sherk, έ.α. αριθμ. 9.
22. Sherk, έ.α. αριθμ. 14.

πόλιν» και του στρατηγού «επί τῶν ξένων». Στον πέμπτο υποθετικό στίχο συμπληρώσαμε «ἔδοξε συμμαχίαν ἐπί (δεῖνος)» και ακολουθεῖ στο τέλος το ί- της λέξης ἱερέως που ενώνεται με το ΕΡΕΩ στην αρχή του πρώτου σωζόμενου στίχου. Ακολουθεί το «Διός καὶ Ρώμης Διονύσου καὶ Μάρωνος», ἡ συμπλήρωση όμως είναι εντελώς υποθετική[23]. Μας είναι άγνωστο, πότε ακριβώς προστέθηκε η λατρεία της Ρώμης στη λατρεία τη παλιάς θεϊκής Τριάδας Διός, Διονύσου και Μάρωνος, που είχε καθιερωθεί από τον ιδρυτή της πόλης Μάρωνα, το γιό του Διονύσου[24]. Υποθέτουμε ότι η λατρεία της Ρώμης άρχισε αμέσως μετά τη μάχη της Πύδνας όταν οι Μαρωνίτες επιζητούσαν να εξευμενίσουν τους Ρωμαίους για τη φιλομακεδονική πολιτική τους στη διάρκεια του Γ΄ Μακεδονικού πολέμου. Για τους ίδιους άλλωστε λόγους η λατρεία της Ρώμης είχε αρχίσει πολύ νωρίς σε μερικές ελληνικές πόλεις, όπως στη Σμύρνη (195 π.Χ.)[25], στην Κιβύρα (188 π.Χ.)[26] και στα Αλάβανδα (150 π.Χ.)[27].

23. α [Ἐπί ὑπάτων Κοΐντου Αἰλίου Πέτου Κοΐντου]
β [υἱοῦ, Μάρκου Ἰουνίου Πέννου Μάρκου υἱοῦ, στρα}-
γ [τηγοῦντος κατά πόλιν Κοΐντου Κασσίου Κοΐν]-
δ [του υἱοῦ, ἐπί δέ τῶν ξένων Μάρκου Ἰουβεντίου]
ε [Μάρκου υἱοῦ, ἔδοξε συμμαχίαν ἐπί (δεῖνος) ἱ]-

Τα ονόματα των Ρωμαίων αρχόντων του έτους 167 π.Χ. πάρθηκαν από το έργο του T. Robert S. Broughton, The Magistrates of the Roman Republic, New York 1951, σ. 432-437.

24. Ενεπίγραφες στήλες με τα ονόματα των θεών τη θεϊκής τετράδος και με το όνομα κάθε φορά του ιερέα έχουν βρεθεί κατά καιρούς στη Μαρώνεια, όλες όμως είναι πολύ νεώτερες από τη συμμαχία. Το κοινό περιεχόμενο των επιγραφών είναι: «Ἀγαθῇ τύχῃ Ἱερεύς Διός καί Ρώμης, Διονύσου καί Μάρωνος» και ακολουθεί το όνομα και το πατρώνυμο του ιερέα. Στο Μουσείο Κομοτηνής υπάρχουν τρείς επιγραφές (ΑΓΚ 928, 930 και 957) με όνομα ιερέα στις δύο πρώτες. Η πρώτη επιγραφή έχει δημοσιευτεί τον περασμένο αιώνα BCH, 1884, σ. 51, A. Dumont, Mélanges d' Archéologie et d' Épigraphie, Paris 1892, αριθμ. 110^{β} 47. Στην Αρχαιολογική Συλλογή Μαρώνειας υπάρχουν τέσσερις επιγραφές (Αριθμ. 66,76, 590 και 592). Στις δύο πρώτες σώζεται το όνομα του ιερέα. Στο σπίτι του Χριστόδουλου Κων. Κωνσταντινίδη στο σημερινό χωριό υπάρχει εντοιχισμένη άλλη μια επιγραφή με ορατούς τους τρεις τελευταίους μονάχα στίχους: Μάρωνος [Ἀ]-μύνα [νδ]ρος Θ[ε]-οδώ[ρ]ου.

25. D. Magie, Rome and the city-states of western Asia minor from 200to 133 B.C., Anatolian Studies presented to W. H. Buckler, Manchester 1939, σ. 167: «In any case, in 195 they took (the citizens of Smyrna) a step designed to win Rome's favour by erecting a temple to the deified Urbs Roma signifying that the goddess had become the guardian of their city and that they had placed themselves under Rome's protection».

26. OGIS II, αριθμ. 762, στιχ. 15.

27. T. Λίβιος XLIII. 6,5: «Alabandenses templum Urbis Romae se fecisse

Στίχ. 2-6 (Εικ. 4). Τα ονόματα των πρεσβευτών που είχαν πάρει μέρος στις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη της συμμαχίας, είναι αδύνατο να συμπληρωθούν. Σημειώνουμε μόνο τη διάταξη ονομάτων και πατρωνύμων. Οι πρεσβευτές υπολογίζονται σε επτά. Από τα σωζόμενα ονόματα μόνο του Μητροφάνη και του Αθήνεω είναι γνωστά από τη Μαρώνεια[28], ενώ τα άλλα είναι γνωστά από Σαμοθράκη, Άβδηρα και Θάσο[29].

Στίχ. 6. Μετά το πατρώνυμο Ἡραγόρου συμπληρώνουμε «ποιεῖν τόν δῆμον τόν». Το αντικείμενο του απαρεμφάτου «συμμαχίαν» αναφέρθηκε πιο πάνω στους υποθετικούς στίχους.

Στίχ. 7. Συμπληρώνεται εύκολα, γιατί υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ των εκφράσεων «τόν δῆμον τόν Ρωμαίων» και «τόν δῆμον τῶν Μαρωνιτῶν». Στο τέλος προστίθεται το «καί» που ενώνει τους επόμενους στίχους.

Στίχ. 8,9. Όπως πολύ σωστά επισήμανε ήδη ο Louis Robert[30], οι στίχοι αυτοί παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και είναι συγχρόνως οι πιο προβληματικοί. Μας πληροφορούν, ότι στις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη της συμμαχίας πήραν μέρος και Αίνιοι, αυτοί που κρίθηκαν από το Λεύκιο άξιοι να είναι ελεύθεροι και να ζουν με τους Μαρωνίτες ως πολίτες με ίδια δικαιώματα[31]. Ο Λεύκιος είναι χωρίς αμφιβολία ο Λεύκιος

commemoravere ludosque anniversarios si divae instituisse; et coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent donum Jovi optimo maximo attulisse et scuta equestria trecenta;».

28. Είναι ονόματα αρχόντων πάνω σε ασημένια νομίσματα της πόλης που χρονολογούνται στα χρόνια 450-350 π.Χ. B. Head, Historia Numorum, Oxford 1911, σ. 216, 250 L. Anson, Numismata Graeca, Part III, Bologna 1910-16, αριθμ. 454, 459 και 460.

29. Το όνομα: Ἐπίγονος είναι γνωστό από επιγραφές της Λήμνου, Σαμοθράκης και Θάσου: IG XII, 8, αριθ. 22,162,182,351,483. Το Ἀγαθοκλῆς ως όνομα ενός Αβδηρίτη από Σαμοθράκη: IG έ.α. αριθμ. 171. Το Πύθιων από επιγραφές Σαμοθράκης και Θάσου: IG έ.α αριθμ. 163,277,286,287,291,294,307,364. Το Ἡραγόρας από επιγραφές επίσης Σαμοθράκης και Θάσου: IG, έ.α. αριθμ. 260,286,293,300, 589,627.

30. Bulletin Epigraphique έ.α. σημ. 6.

31. Το ρήμα πολιτεύομαι σημαίνει εδώ, ζω ως ελεύθερος πολίτης. Μερικά παραδείγματα με την ίδια σημασία: Διόδωρος Σικελιώτης XVIII, 56,4 H.H. Schmitt, Die Staatsverträge des Altertums, München 1969, αριθ. 408, 492, 537, 570, Sherk έ.α. αριθμ. 35. Welles, έ.α. αριθμ. 3, Letters Antigonus to Teos regulating the synoecism with Lebedus, about 303 B.C. στίχ. 89: «είναι τάλλα ἐλευθέρους καί αὐτονόμους πεποιηκέναι, ἐφροντίζομεν».

Αιμίλιος Παύλος, ο νικητής του Περσέα που αναφέρεται στις πηγές ως Λεύκιος ή Αιμίλιος ή Παύλος ή Λεύκιος Αιμίλιος ή Αιμίλιος Παύλος. Το πρόβλημα των Αινίων θα εξεταστεί πιο κάτω στο ιστορικό μέρος της ανακοίνωσης.

Στίχ.10-12. Ακολουθεί ο ορισμός της συμμαχίας με τον ίδιο περίπου τρόπο, όπως στις συμμαχίες Αστυπάλαιας, Θυρρείου, Κνίδου και σε άλλες γνωστές από τα κείμενα των αρχαίων ιστορικών[32].

Εδώ για πρώτη φορά συναντούμε το επίθετο «καλή» μετά το «φιλία και συμμαχία» με τη σημασία τίμια, έντιμη, ειλικρινής[33].

Στίχ.12-21. Αρχίζει ο καθορισμός των όρων της συμμαχίας. Ορίζεται πρώτα η ουδετερότης των Μαρωνιτών. Οι Μαρωνίτες δεν θα επιτρέπουν στους εχθρούς των Ρωμαίων να περνούν από τη χώρα τους, ούτε θα τους χορηγούν σιτάρι[34], όπλα, πλοία και χρήματα, για να κάνουν πόλεμο εναντίον των Ρωμαίων. Στο στίχ. 13 οι λέξεις «πολεμίους καί ἀντιπολεμίους» έχουν την ίδια περίπου σημασία και είναι απόδοση των λατινικών

32. Ο τύπος του γενικού ορισμού της συμμαχίας έχει αρχαία ελληνική καταγωγή. Οι Ρωμαίοι ακολούθησαν, όπως είναι γνωστό τη μορφή που είχαν τα κείμενα των αρχαίων ελληνικών συμμαχιών, πρόσθεσαν όμως ορισμένες νέες εκφράσεις και όρους που ήταν απαραίτητοι για την εφαρμογή των διπλωματικών και πολιτικών τους σχεδίων στα πλαίσια πάντοτε της ιμπεριαλιστικής τους πολιτικής. Παραδείγματα ορισμού από παλιότερες συμμαχίες: α) Σπονδές μεταξύ Αθηναίων, Αργείων, Μαντινείων και Ηλείων, 420 π.Χ. Θουκυδίδης Ε΄ 47, «Σπονδάς ἐποιήσαντο... καί κατά γῆν καί κατά θάλασσαν» β) Στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. εμφανίζονται οι πρώτες συμμαχίες που κλείνονται χωρίς χρονικά όρια: «εἰς τόν ἅπαντα χρόνον» όπως η συμμαχία Αθηναίων και Θεσσαλών του 361 π.Χ. C. Preaux, La paix á l' époque Hellénistique, Recueils de la Societé J. Bodin XIV (1961), σ. 233, γ) Συμμαχία μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης (Ψήφισμα του Χρεμωνίδη) 267/5 π.Χ. H. Schmitt, έ.α. αριθμ. 476, στίχ. 70-72: «Σπονδάς καί συμμαχία... εἰς τόν ἅπαντα [χρόνον]» δ) Συμμαχία Δημητρίου Β΄ της Μακεδονίας και Γόρτυνος, 237/6 π.Χ. H. Schmitt, έ.α. αριθμ. 498: «[εἶναι] μεν φιλίαν και συμμαχίαν [εἰς τόν ἅ]-[παντα χρό]ν[ο]ν». ε) Ειρήνη Μιλησίων και Μαγνήτων, 196 π.Χ. S.I.G^3, αριθμ. 588: «εἶναι εἰς ἅπαντα τό[ν]-[χρ]όνον εἰρήνην καί φιλίαν Μάγνησι και Μιλησίοις».

33. Μια παρόμοια περίπτωση συναντήσαμε στη συμμαχία Φιλίππου Ε΄ και Αννίβα. Πολύβιος VII, 9, 4. «Τόν ὅρκον τοῦτον θέσθαι περί φιλίας και εὐνοίας καλῆς...».

34. Η λέξη «σῖτος» έχει συνήθως τη σημασία της τροφής που παρασκευάζεται από το σιτάρι ή γενικά της τροφής, των εφοδίων όπως «σῖτα και νέας παρέχειν» Ηρόδοτος 7,21 και «τριάκοντα ἡμερῶν σῖτα» Θουκυδίδης 5,47, αλλά σημαίνει απλά και το ίδιο το σιτάρι, Th. Liebmann-Frankfort, La frontière orientale dans la politique extérieure de la République romaine, (Académie royale de Belgique Mémoires LIX, 5, Bruxelles 1969. σ. 120.

«Hostes et Inimicos»[35], όπως και τα «δημοσίᾳ βουλῇ» Publica Voluntate,[36] «δόλῳ πονηρῷ» Dolo Malo[37].

Στίχ. 14-15. Τα όρια της «ίδιας χώρας» των Μαρωνιτών ή περιοχών, που είχαν κατά καιρούς υπό τον έλεγχό τους, δεν είναι γνωστά. Οι μόνες πληροφορίες που υπάρχουν, προέρχονται από τον Τ. Λίβιο. Περιγράφοντας την απελευθέρωση της Αίνου και της Μαρώνειας από την κατοχή του Αντίοχου Γ΄ το 189/8 π.Χ. αναφέρει ως κώμη της Μαρώνειας την αποικία της Σαμοθράκης Σάλη, που βρισκόταν στη θέση της σημερινής Αλεξανδρούπολης[38]. Από τη Σάλη ο ρωμαϊκός στρατός μετά από πορεία μιας μέρας έφτασε στον Priaticus Campus, στην παλιά Γαλλαϊκή και Βριαντική χώρα των Κικόνων με τον ποταμό Λίσσο, που αναφέρει ο Ηρόδοτος, δηλαδή στη σημερινή πεδιάδα της Κομοτηνής[39]. Εκεί προμηθεύτηκε σιτάρι, από τους αγρούς των Μαρωνιτών. Την ίδια εποχή ο Q. Fabius Labeo (Κόιντος Φάβιος Λαβεών) ασχολήθηκε με τον καθορισμό των ορίων της χώρας των Μαρωνιτών, που όπως μαθαίνουμε, είχε παραβιάσει ο Φίλιππος Ε΄[40]. Η χώρα την εποχή της συμμαχίας, πρέπει να περιλάμβανε μια αρκετά μεγάλη περιοχή, που απλωνόταν από τη Βιστονίδα μέχρι τη Σάλη και τον Έβρο και από το Αιγαίο μέχρι την ορεινή Ροδόπη[41].

35. Οι λέξεις «πολέμιος» και «ἀντιπολέμιος» έχουν σχεδόν την ίδια σημασία. Στα λατινικά το «Hostis» σημαίνει τον εχθρό στον πόλεμο, τον εχθρό μιας χώρας, ενώ το «inimicus» αναφέρεται στον ατομικό εχθρό, σε άτομο δηλαδή που συμπεριφέρεται εχθρικά πρός κάποιο άλλο πρόσωπο. Για τη σημασία των λέξεων βλέπε στα λεξικά Lidel-Scott, Greek-English Lexicon, Oxford 1966 και Lewis-Short, A Latin Dictionary, Oxford 1975².

36. Για τη σημασία της λέξης «voluntas» που αποδίδεται με τη λέξη «βουλή» στο ελληνικό κείμενο της συμμαχίας: CIC. TUSC, 4,6,12 «id eum constanter prudenterque fit, ejusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant nos appellamus voluntatem».

37. Lewis-Short. ἐ.α. «Labeo sic definit. Dolum malum esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam, DIG 4,3,1». A. Berger, Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Philadelphia 1953».«Dolo malo (syn. dolose). Intentionally, with evil intention (malice). The term receives often greater emphasis by the addition of sciens (Knowingly) to indicate that the wrongdoer committed the offence with full Knowledge of the unlawfulness of this act».

38. Τ. Λίβιος, 38, 41: «Romani victores ad vicum Maronitarum-Salen appellant-porsuerunt castra».

39. Ηρόδοτος 7,108: «πάλαι μέν ἐκαλέετο Γαλλαϊκή, νῦν δέ Βριαντική».

40. Τ. Λίβιος, 39,27: «Q. Fabium Labeonem, cum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quae Thraciae Paroreian subeat, nusquam ad mare declinantem: Philippum nonam postea, deflexisse viam, qua Maronitarum urbes agrosque amplectatur.

41. Τα όρια της χώρας των Μαρωνιτών προς την ορεινή Ροδόπη παραμένουν

Στίχ. 21-30. (Εικ. 5). Επαναλαμβάνονται ακριβώς οι προηγούμενες φράσεις, για να ορίσουν τώρα την ουδετερότητα της άλλης πλευράς, των Ρωμαίων. Υπάρχει όμως μια διαφορά αρκετά σημαντική από πολιτικής και διπλωματικής πλευράς. Στο στίχο 29 μετά το «δόλῳ πονηρῷ» ακολουθεί «τοῦ δήμου τοῦ Ρωμαίων», κάτι που δεν υπάρχει στην αντίστοιχη θέση για τους Μαρωνίτες. Δεν πρόκειται ασφαλώς για μια τυχαία προσθήκη. Η ευθύνη για τυχόν ενίσχυση των εχθρών της Μαρώνειας περιοριζόταν στον «πονηρό δόλο» μόνο του δήμου των Ρωμαίων. Υπήρχε δηλαδή η δυνατότητα στους Ρωμαίους να φροντίσουν για την ενίσχυση από φιλική τους πόλη κάποιου εχθρού των Μαρωνιτών, όταν τα συμφέροντά τους θα απαιτούσαν μιά τέτοια ενέργεια[42].

Στίχ. 30-33. Αναφέρεται ο όρος της βοήθειας, που πρέπει να προσφέρει ο δήμος των Μαρωνιτών στους Ρωμαίους «κατά τὸ εὔκαιρον», όταν κάποιος αρχίσει πόλεμο εναντίον τους. Στη συμμαχία της Κιβύρας υπάρχει η ίδια έκφραση[43]. Σε άλλες συμμαχίες οι αντίστοιχες εκφράσεις είναι «κατά τό δυνατόν» και «παντί σθένει»[44].

προς το παρόν άγνωστα. Τα νομίσματα της Μαρώνειας του 167/6 π.Χ. που έχουν βρεθεί στις ορεινές περιοχές Δροσιάς, Νυμφαίας, Εσοχής, Κέχρου κ.ά. του Νομού Ροδόπης δεν αποτελούν, όπως είναι φυσικό, απόδειξη μόνιμης εγκατάστασης των Μαρωνιτών, αλλά φανερώνουν κυρίως εμπορικές σχέσεις και διενέργεια εμπορικών γενικά ανταλλαγών. Είναι πολύ πιθανό όμως πολλές οχυρές θέσεις σε υψώματα της Ροδόπης, που είχαν χρησιμοποιηθεί παλιότερα από τους Μακεδόνες, να πέρασαν μετά τη μάχη της Πύδνας στον έλεγχο των Μαρωνιτών.

42. Ένας πιθανός γειτονικός εχθρός των Μαρωνιτών και πιθανό όργανο των Ρωμαίων ήταν ο βασιλιάς των Οδρυσών Κότυς. Παρά τη συμμαχία του στον τελευταίο πόλεμο με τον Περσέα, οι Ρωμαίοι δέχτηκαν την πρεσβεία του και ελευθέρωσαν το γιό του που είχε συλληφθεί στη Μακεδονία ως όμηρος «βουλόμενοι τήν αὐτῶν πραότητα καί μεγαλοψυχίαν ἐμφαίνειν, ἅμα δέ καί τόν Κότυν ἀναδούμενοι διά τῆς τοιαύτης χάριτος» (Πολύβιος XXX, 17,1-4). «The King (Cotys) would prove a useful watchdog against Eumenes, whose control of the Thracian Chersonese, once Odrysian territory, he would regard with jealousy». (H. H. Scullard, Roman Politics 220-150 B. O. Oxford 1973, σ. 216). Τη δραστηριότητα του Κότυ στην περιοχή μας φανερώνει το τιμητικό ψήφισμα των Αβδηριτών του 166 π.Χ. S.I.G.^{3} αριθμ. 656. Μ' αυτό τιμούσαν τους δύο πρεσβευτές που έστειλε η μητρόπολή τους Τέω στη Ρώμη για να διαμαρτυρηθούν εναντίον του Κότυ, ο οποίος διεκδικούσε την πατρική τους χώρα.

43. OGIS II, αριθμ. 762, στιχ. 4-5: «τότε ὁ δῆμος ὁ τῶν Κιβυρατῶν τῶ[ι] δήμωι τῶι Ῥωμαίων βοηθείτω κατά τό εὔκαιρον».

44. Schmitt έ.α. αριθμ. 476, στίχ. 77: «παντί σθένει, κατά τό δυνατόν». αριθμ. 561, στίχ. 7,8: «βοηθεῖν Ροδ[ίους κατά τό] δυνατόν». F. Josephus, Ant. Jud. XII, 418. «βοηθεῖν Ρωμαίους αὐτοῖς κατά τό δυνατόν». S.I.G^3, αριθμ. 633,± 180 π.Χ. στίχ. 41-42: «βοηθεῖν Ἡρακλεώτας Μιλησίοις παντί σθένει».

Στίχ. 33-36. Ο ίδιος όρος δεσμεύει τους Ρωμαίους σε περίπτωση πολέμου εναντίον των Μαρωνιτών.

Στίχ. 36-41. Ακολουθεί ο γνωστός και από άλλες συμμαχίες όρος για την τροποποίηση της συμμαχίας. Κάθε προσθήκη ή αφαίρεση πρέπει να γίνεται με κοινή απόφαση του δήμου των Ρωμαίων και του δήμου των Μαρωνιτών.

Στίχ. 41-43. Ο τελευταίος όρος καθορίζει, ότι η συμμαχία πρέπει να γραφτεί σε πινακίδα χάλκινη και να τοποθετηθεί στο Καπιτώλιο της Ρώμης και στο Διονύσιο της Μαρώνειας. Τα θέματα που αφορούν τις χάλκινες πινακίδες, όπου γράφονταν τα κείμενα των συμμαχιών και οι σχετικές αποφάσεις της Συγκλήτου (Senatus Consulta), καθώς επίσης και τα προβλήματα που συνδέονται με τη μετάφραση των πρωτοτύπων λατινικών κειμένων ή με την ανάθεση των πινακίδων και στηλών, έχουν συζητηθεί διεξοδικά από πολλούς ερευνητές[45].

45. Sherk έ.α. σ. 7-11, όπου μεταξύ άλλων αναφέρει και τα εξής: α) κάθε απόφαση της συγκλήτου για να είναι έγκυρη, έπρεπε να κατατεθεί στα κρατικά αρχεία που βρίσκονταν στο Aerarium Saturni. Τα πρωτότυπα αυτά κείμενα των αποφάσεων έμεναν για πάντα στα αρχεία και δεν επιτρεπόταν να μετακινηθούν. β) Δύο αντίγραφα των συμμαχιών γράφονταν σε χάλκινες πινακίδες. Η μια προοριζόταν για το Καπιτώλιο της Ρώμης και η άλλη για την ξένη πόλη. Οι αποφάσεις της συγκλήτου που αφορούσαν συμμαχίες πρέπει να δημοσιεύονταν μαζί τους. γ) Οι μεταφράσεις των συμμαχιών, όπως δείχνουν η μορφή και η τεχνική τους, πρέπει να γίνονταν στη Ρώμη από Ρωμαίους υπαλλήλους και όχι στις πόλεις όπου βρέθηκαν. Για την ανάθεση των συμμαχιών στο Καπιτώλιο αναφέρει ο Πολύβιος (III, 26: «ἐτηροῦντο ἐν χαλκώμασι παρά τόν Δία τόν Καπετώλιον ἐν τῷ τῶν ἀγορανόμων ταμιείῳ»), Κομμάτια από χάλκινες πινακίδες που βρέθηκαν το 1939 στη Ρώμη έχουν αποδοθεί σε συμμαχίες, Inscriptiones Graecae Urbis Romae I, MCMLXVIII, σ. 7.

Σύμφωνα με το λατινικό κείμενο της συμμαχίας της Καλλάτιδος και με τη βοήθεια των έργων D. Magie, De Romanorum juris publici sacrique vocabulis sollemnibus in Graecum sermonem conversis, Lipsiae 1905, και H. J. Mason, Greek terms for Roman institutions, a Lexicon and Analysis (American Studies in Papyrology, XIII), Toronto 1974, προσπαθήσαμε να αποκαταστήσουμε μια πιθανή μορφή του πρωτότυπου λατινικού κειμένου, που κρίνουμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε εδώ σε συνεχή γραφή. Το λατινικό κείμενο αντιστοιχεί στους στίχους 10-43: Amicitia et foedus bonum esto terra marique, omni tempore et bellum non esto (στίχ. 10-12). Populus Maroneus hostes et inimicos populi Romani per fines suos et quibus imperat ne sinere transire publica voluntate, dolo malo, quo populo Romano queive sub imperio eorum erunt bellum ferint, neve eis frumentum, neque armis, neque classis, neque pecunia praebuere publica voluntate, dolo molo, quo populo Romano bellum ferint (στίχ. 12-21). Populus Romanus hostes et inimicos populi Maronei per fines suos et quibus imperat ne sinere transire publica voluntate, dolo malo, quo populo Maroneo queive sub imperio eorum erunt bellum ferint, neve eis frumentum,

Τα προβλήματα που σχετίζονται με την ανάθεση της συμμαχίας στη Μαρώνεια είναι αδύνατο να λυθούν ικανοποιητικά. Δεν γνωρίζουμε κατ' αρχήν, πόσα ακριβώς αντίγραφα υπήρχαν στην πόλη, αν υπήρχε δηλαδή μια μόνο χάλκινη πινακίδα και μια λίθινη στήλη ή αν υπήρχαν περισσότερες και σε ποια μέρη είχαν τοποθετηθεί[46]. Δεν γνωρίζουμε επίσης, αν η στήλη μας ήταν τοποθετημένη στο ιερό του Διονύσου ή σε κάποιο άλλο δημόσιο χώρο. Αν τελικά υπήρχε μια μόνο χάλκινη πινακίδα, ήταν τοποθετημένη στο ιερό ή είχε φυλαχτεί στο αρχείο της πόλης και στη θέση της τοποθετήθηκε η λίθινη στήλη; Παράλληλα μας είναι άγνωστη και η θέση του ιερού, που για πρώτη φορά κατονομάζεται σε κείμενο επιγραφικό. Το 1969 περιορισμένη ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως τα θεμέλια μακρόστενου κτηρίου με πρόδομο και σηκό, που χαρακτηρίστηκε ως Ιερό, αφιερωμένο στη λατρεία του Διονύσου[47]. Τα στοιχεία όμως που υπάρχουν πρός το παρόν, δεν επαρκούν για να στηρίξουν οριστικά μια τέτοια ταύτιση. Αν υποθέσουμε, ότι πρόκειται πραγματικά για το Ιερό του Διονύσου, είναι αδύνατο να μεταφέρθηκε από εκεί η στήλη. Η απόσταση μεταξύ του Ιερού και του σημείου, όπου βρέθηκε η επιγραφή, είναι αρκετά μεγάλη, περίπου 1 χλμ., ενώ οικοδομικό υλικό υπήρχε άφθονο κοντά στην παραλία. Πρέπει λοιπόν να ήταν τοποθετημένη σε άλλο πιό κοντινό δημόσιο κτήριο, εκτός αν τελικά το

neque armis, neque classis, neque pecunia praebuere publica voluntate,dolo malo, populi Ramani, quo populo Maroneo bellum ferint (στιχ. 21-30) Sei quis bellum prior infert populo Romano, queive sub imperio eorum erunt, tum populus Maroneus populum Romanum occasione data adjuvanto (στιχ. 30-33) Sei quis bellum prior infert populo Maroneo, queive sub imperio eorum erunt, tum populus Romanus populum Maroneum occasione data adjuvanto (στιχ. 33-36). Sei quid ad hoc foedum addere eximere populus Romanus et populus Maroneus velint communi voluntate utrisque volentibus liceto, quod addiderint id in foedo additum (inesto), quodque exemerint id foedo exemptum sit (στιχ. 36-41). Hoc foedus in tabulam aeneam scriberetur ac figeretur altera Romae in Capitolio, altera Maroneae in Dionysio (στίχ. 41-43).

46. Στην επιγραφή έ.α. σημ. 16 αναφέρεται (στιχ. 28-29): «ἀναγραφῆν [αι αὐτά ε] ἰς πίνακας [χ]αλκούς δύο» πού προορίζονταν να τοποθετηθούν στο ιερό της Δήμητρας και στο Βουλευτήριο της πόλης. Αναφέρονται επίσης δύο μαρμάρινες στήλες (στιχ. 35-37): «Ὁμοίως [δέ καί]στηλῶν μαρμαρί[νων δ]ύο, εἰς ἅς, ὅταν [οἱ πίν]ακες συντελσθῶ[σιν, ἐ] ναρμοσθῆναι [αὐτού]ς». Γράφοντας για τη συμμαχία των Ιουδαίων έ.α. σημ. 15 ο Ιώσηπος αναφέρεται στην απόφαση της συγκλήτου: «ποιήσασα δέ περί τούτου δόγμα τό μέν ἀντίγραφον εἰς τήν Ἰουδαίαν ἀπέστειλεν αὐτό δ' εἰς τό Καπετώλιον εἰς χαλκᾶς ἐγγράψαντες δέλτους ἀνέθεσαν».

47. Ε. Τσιμπίδη-Πεντάζου, Ἀρχαιολογικαί ἔρευναι ἐν Θράκῃ, ΠΑΕ 1971, σ. 104, πίν 124β. Ο χαρακτηρισμός του κτίσματος ως Ιερού οφείλεται περισσότερο σε μια πήλινη μάσκα του Διονύσου που βρέθηκε στον «πρόδομό» του (πίν. 125α).

Διονύσιο βρισκόταν πιο κοντά προς την παραλία του Αγ. Χαραλάμπους. Μια μνημειώδης είσοδος με αψιδωτές πύλες της εποχής του Αδριανού οδηγεί ασφαλώς στο χώρο της αγοράς του 2ου αι. μ. Χ. και ορίζει περίπου την περιοχή, όπου μπορεί να βρισκόταν ο ναός του Διονύσου[48].

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ

Είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στις λιγοστές πληροφορίες των πηγών για την ιστορία της πόλης σε σχέση μάλιστα με τις πολιτικές ή πολεμικές συγκρούσεις και τις επαφές ανάμεσα στη Ρώμη και στα ελληνιστικά κράτη της Ανατολής. Η αναδρομή αυτή που καλύπτει το 2ο αι. π.Χ. ειδικότερα όμως την περίοδο 168-159 π.Χ. θα βοηθήσει όχι μόνο στην ακριβή χρονολόγηση της συμμαχίας, αλλά θα επισημάνει τα αίτια που οδήγησαν στη σύναψή της και θα τονίσει τις επιπτώσεις που είχε για την ίδια την πόλη και για τις διεθνείς εξελίξεις της εποχής.

Από τις αρχές του 2ου αι. π.Χ. η Μαρώνεια γνώρισε διαδοχικές κατακτήσεις και περιπέτειες, που καθόρισαν την ιστορική της πορεία. Θα υπενθυμίσουμε σύντομα την κατοχή του Φιλίππου Ε΄ (200-196 π.Χ.)[49], την περίοδο ελευθερίας (196-194 π.Χ.), την κατοχή του Αντιόχου Γ΄ (194-189 π.Χ.)[50], το νέο μικρό διάστημα ελευθερίας (189-187/6 π.Χ.)[51], τη δεύτερη κυριαρχία του Φιλίππου Ε΄ (187/6-183 π.Χ.)[52], τις συχνές πρεσβείες του Ευμένη και των εξορίστων Μαρωνιτών (186-184 π.Χ.)[53], το αίτημα του Ευμένη πρός τη Ρώμη να του παραχωρηθούν η Αίνος και η Μαρώνεια[54], τη φοβερή σφαγή των Μαρωνιτών, που οργάνωσαν Φίλιππος-Ονόμαστος-Κάσσανδρος (184 π.Χ.)[55] και την αποχώρηση του Φιλίππου το 183 π.Χ. από τη πόλη[56]. Είναι άγνωστο, αν παραχωρήθηκαν τότε στον Ευμένη η Μαρώνεια και η Αίνος. Από την αρχή πάντως του Γ΄ Μακεδονικού πολέμου πριν το 170 π.Χ. οι δύο πόλεις βρίσκονται στην παράταξη των

48. Ε. Τσιμπίδη-Πεντάζου, έ.α. σ. 108-110, σχ. 15, πίν. 131-132. Δ. Τριανταφύλλου, 'Αρχαιότητες καί Μνημεῖα Θράκης, ΑΔ (1973-74) Β3 Χρονικά σ. 798-802, σχ. 3-4, πίν. 587-589.
49. Τ. Λίβιος, XXXI, 16,4.
50. Αππιανός, Συρ. 6,21-22.
51. Τ. Λίβιος, XXXVII, 60, 7, XXXIX, 27,10.
52. Τ. Λίβιος, XXXIX, 27,7.
53. Πολύβιος, XXII, 6,1-7, XXII, 11,1-6, XXIII, 3,1-3.
54. Τ. Λίβιος, XXXIX, 27.
55. Πολύβιος, XXII, 13,1-12. Τ. Λίβιος XXXIV, 34, XXXIX 29.
56. Πολύβιος, XXIII, 8,1-2.

Μακεδόνων και γι᾽ αυτό αρνούνται να παραδοθούν τους Ρωμαίους[57]. Την εποχή αυτή ο Ρωμαϊκός στόλος μαζί με δυνάμεις του συμμάχου βασιλιά Ευμένη Β΄ διεξάγει επιχειρήσεις στα παράλια της Θράκης. Τα Άβδηρα που άρχισαν διαπραγματεύσεις, δέχτηκαν τις υποσχέσεις του Ευμένη και άνοιξαν τις πύλες στους Ρωμαίους. Ο Hortensius όμως διέταξε την καταστροφή της πόλης. Επιφανείς Αβδηρίτες δολοφονήθηκαν και όλοι οι κάτοικοι πουλήθηκαν ως δούλοι. Ο Ευμένης που υπολόγιζε να κερδίσει για τον εαυτό του τα Άβδηρα, δυσαρεστήθηκε, εγκατέλειψε τις επιχειρήσεις και γύρισε αμέσως στην Πέργαμο[58].

Μετά τη μάχη της Πύδνας (22 Ιουνίου 168 π.Χ.), όπου ο Λεύκιος Αιμίλιος Παύλος διέλυσε το στρατό των Μακεδόνων και μαζί το ισχυρό μακεδονικό κράτος, η Ρώμη ήταν ελεύθερη να τακτοποιεί τα θέματα της Ελλάδος και να επεμβαίνει στις υποθέσεις των ελληνιστικών κρατών της Ανατολής, σύμφωνα με τα δικά της συμφέροντα[59]. Η συμπεριφορά της προς τους παλιούς συμμάχους τον Ευμένη και τη Ρόδο έγινε ψυχρή και εχθρική. Ο Ευμένης κατηγορήθηκε ότι το 169 είχε μυστικές επαφές με τον Περσέα για την κατάπαυση του πολέμου[60]. Η πραγματική όμως αιτία της δυσαρέσκειας και της έχθρας των Ρωμαίων ήταν η αύξηση της δύναμης και της δημοτικότητάς του. Οι Ρωμαίοι προσπάθησαν με κάθε τρόπο να μειώσουν τον έλεγχο του Ευμένη Β΄ και του Αντίοχου Δ΄ στη Μ. Ασία, τη Συρία και την Αίγυπτο. Η αναγκαστική αποχώρηση του Αντίοχου από την Αίγυπτο το 168 π.Χ., που του επέβαλε ο Γάϊος Ποπίλιος Λαίνας, δείχνει καθαρά τους στόχους της ρωμαϊκής πολιτικής[61].

57. Τ. Λίβιος, XLIII, 7,10, XLV, 29,6.

58. Τ. Λίβιος, XLIII, 4,6, XLIII, 7,10. Διόδωρος Σικελιώτης, 30,6. J. H. Thiel, Studies on the History of Roman seapower in republican times, Amsterdam 1946, σ. 392. R. B. Mcshane, The foreign policy of the Attalids of Pergamum, Urbana 1964, σ. 179. J. A. O. Larsen, Greek federal states, Oxford 1968, σ. 467. E. V. Hansen, The Attalids of Pergamon, London 1971, σ. 114.

59. D. Magie, έ.α. σ. 176: «In any case, with the victory over Perseus in 167 there began a period of greater friendliness toward the communities of Asia». D. Magie, Roman rule in Asia Minor, Princeton 1950, σ. 116. «During the period that followed the defeat of Perseus in 167 these relations between Rome and the cities grew closer, and the beginning of the conclusion of the treaties of alliance may probably be placed in these years». E. Badian, Foreign Clientelae (264-70 B. C.) Oxford 1958, σ. 111: «After the war (and especially after the freeing» of Lycia and Caria, Caunus and Stratonicea), the cities hasten to pay homage to Rome».

60. Πολύβιος, XXIX, 6,5-6, XXIX, 8,5-10. Τ. Λίβιος XLIV 13,9,24-25. McShane, έ.α. σ. 181-182. Hansen έ.α. σ. 117.

61. Scullard έ.α. σ. 210.

Το χειμώνα του 168 π.Χ. ο Ευμένης έστειλε τον αδελφό του Ἀτταλο στη Ρώμη να ζητήσει την επέμβαση των Ρωμαίων, για να σταματήσουν οι Γαλατικές επιδρομές. Οι Ρωμαίοι προσπάθησαν να παρασύρουν τον Ἀτταλο, για να εξουδετερώσουν τον αντιπαθή Ευμένη. Υποσχέθηκαν, ότι θα του ετοίμαζαν βασιλική εξουσία, ότι θα έστελναν πρεσβευτές πρός τους Γαλάτες και θα του παραχωρούσαν τις πόλεις που είχε ζητήσει, την Αίνο και τη Μαρώνεια. Ὅταν όμως ο Ἀτταλος έφυγε από τη Ρώμη, χωρίς να δεχτεί να εκτελέσει τα ρωμαϊκά σχέδια, η Σύγκλητος κήρυξε αμέσως ως ελεύθερες πόλεις την Αίνο και τη Μαρώνεια. Παράλληλα έστειλε τους πρεσβευτές προς τους Γαλάτες με σκοπό όμως να ενθαρρύνουν, όπως έδειξαν αργότερα τα γεγονότα και όχι να σταματήσουν τις επιδρομές τους εναντίον της Περγάμου[62].

Μετά το ταξίδι του Λευκίου Παύλου στην Ελλάδα που κράτησε από το Φθινόπωρο του 168 π.Χ. μέχρι την άνοιξη του 167 π.Χ. ήρθαν οι δέκα απεσταλμένοι της Συγκλήτου για τα μακεδονικά ζητήματα και έγινε η Σύνοδος της Αμφίπολης. Εκεί ανακοινώθηκαν οι αποφάσεις για το μέλλον της Μακεδονίας. Η χώρα των Μακεδόνων διαιρέθηκε σε τέσσερα τμήματα, που ονομάστηκαν μερίδες. Η πρώτη μερίδα περιλάμβανε την περιοχή μεταξύ του Στρυμόνα και του Νέστου, καθώς και όλες τις πόλεις, κώμες και κάστρα ανατολικά του Νέστου, εκτός από την Αίνο, τη Μαρώνεια και τα Ἄβδηρα, που παρέμειναν ελεύθερες πόλεις[63].

Στην Αμφίπολη, όπως αργότερα στη Ρώμη, είχαν στείλει εκπροσώπους πόλεις, δυνάστες και βασιλείς, όπως αναφέρει ο Πολύβιος, όχι μόνο για να συγχαρούν τους νικητές, αλλά για να ζητήσουν ικανοποίηση ορισμένων αιτημάτων τους ή διευθέτηση διαφορών τους με γειτονικές πόλεις[64]. Η Μαρώνεια και η Αίνος θα ένιωσαν ιδιαίτερα την ανάγκη να στείλουν τότε εκπροσώπους, για να κερδίσουν τη ρωμαϊκή εύνοια, αφού στον τελευταίο πόλεμο βρίσκονταν στο πλευρό των Μακεδόνων. Το παραδοσιακό σχήμα της πολιτικής ζωής των πόλεων με τις δύο αντιμαχόμενες μερίδες, που ακολουθούσαν τους βασιλείς της Περγάμου και της Μακεδονίας, άρχισε τώρα να αλλάζει μορφή και μια καινούργια μερίδα, που θα ασκούσε φιλορωμαϊκή πολιτική, κέρδιζε συνεχώς έδαφος. Ο βασιλιάς των Θρακών Κότυς, σύμμαχος του Περσέα στον τελευταίο πόλεμο, κατόρθωσε το 167 π.Χ. όχι μόνο να ελευθερώσει το γιο του Βίθυ,

62. Πολύβιος, XXX, 1,6-10, 3,1-9. Hansen έ.α. σ. 121-122.
63. Τ. Λίβιος, XLV, 27-29, Διόδωρος Σικελιώτης, XXXI, 8,6. C.A.H. VIII (218-133 B.C.), Cambridge 1930, σ. 273.
64. Πολύβιος, XXX, 19,15-16. Διόδωρος Σικελιώτης, XXXI, 7,1. Larsen, έ.α. σ. 477.

που ήταν όμηρος στη Ρώμη, αλλά να κερδίσει τη φιλία των Ρωμαίων. Οι Ρωμαίοι έκριναν, ότι έπρεπε να διατηρήσουν φιλικές σχέσεις με τους Θράκες και να κρατήσουν το βασιλιά τους σύμμαχο. Ο Κότυς θα χρησίμευε ως άγρυπνος φρουρός στην περιοχή, για να εμποδίσει τυχόν επεκτατικά σχέδια του Ευμένη, που βρισκόταν πολύ κοντά με τον έλεγχο της Θρακικής χερσονήσου[65].

Μετά την αποτυχία της αποστολής του Αττάλου στη Ρώμη και ενώ οι Γαλάτες συνέχιζαν τις επιδρομές τους, ο Ευμένης αποφάσισε να εμφανιστεί ο ίδιος στη Σύγκλητο για να διαπιστώσει τις διαθέσεις της και να βελτιώσει τις σχέσεις του μαζί της. Στις αρχές του χειμώνα του 167 π.Χ. έφτασε στην Ιταλία. Η Σύγκλητος που δεν επιθυμούσε να δεχτεί τον Ευμένη, δημοσίευσε βιαστικά απόφαση, που απαγόρευε την επίσκεψη βασιλέων στη Ρώμη. Ο Ευμένης αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Ιταλία άπρακτος[66]. Η εχθρική συμπεριφορά της Συγκλήτου είχε σκοπό να μειώσει το γόητρο του βασιλιά, να αποθαρρύνει τους συμμάχους του και να ενισχύσει τους Γαλάτες, για να συνεχίσουν τις καταστροφικές επιδρομές τους[67]. Τελικά ο Ευμένης με συμμάχους τον Αντίοχο και τον Αριαράθη κατόρθωσε να νικήσει στη Φρυγία τους Γαλάτες[68]. Οι ελληνικές πόλεις τίμησαν μεγαλόπρεπα το βασιλιά με αγάλματα, αγώνες και με λατρεία του ίδιου ή μελών της οικογενείας του[69]. Οι Ρωμαίοι για να μειώσουν τη σημασία της νίκης, κήρυξαν το 166 π.Χ. τους Γαλάτες αυτόνομους με τον όρο, ότι θα περιορίζονταν στα όρια της χώρας τους[70].

65. Σημ. 42. Τ. Λίβιος, XLV, 42.

66. Πολύβιος, XXX, 19,1-10, XXIX, 6,3-6. Magie, Roman rule, κ.λ.π. έ.α. σ. 23, McShane, έ.α. σ. 183, Hansen, έ.α., σ. 123. Scullard έ.α. σ. 214.

67. Για την πρεσβεία προς τους Γαλάτες, Πολύβιος, XXX 3,5. Για τη συνάντηση Ρωμαίων και Γαλατών στα Σύνναδα της Μ. Ασίας το 167 π.Χ. Τ. Λίβιος XLV, 34, 10. Για τα ίδια θέματα επίσης: Πολύβιος, XXX, 19,11-14. C. A.H., έ.α. σ. 281. M. Rostovtzeff, The social and economic history of the Hellenistic world, II, Oxford 1941, σ. 799, Magie, Roman rule κλπ. έ.α. σ. 22. E. Will, Histoire politique du monde Hellénistique (323-30 av. J. -C), II, Nancy 1967, σ. 246 (notes). «..il reste certain que Rome n'a rien fait pour aider Eumène, et probable qu' elle encouragea secrètement les Galates». Hansen, έ.α., σ. 123. «By their repulse of Eumenes the Senate hoped that two results would be produced in Asia, that the King's allies would be discouraged and turn against him and the Cauls be encouraged to press on the war».

68. Διόδωρος Σικελιώτης, XXXI, 14, Magie, Roman rule κλπ. έ.α. σ. 22, σημ. 63. Hansen έ.α. σ. 124.

69. Αναφέρθηκε ήδη παραπάνω η επιστολή του Ευμένη Β' (Welles, αριθμ. 52, σ. 209) με την οποία δέχεται τις τιμές του Κοινού των Ιώνων. Magie, Roman rule κλπ. έ.α., σ. 24-25. McShane, έ.α. σ. 184.

70. Will, έ.α., σ. 246. Θ. Σαρικάκη, έ.α. σ. 75.

Η εχθρική και υπονομευτική πολιτική των Ρωμαίων συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια. Ο Προυσίας της Βιθυνίας, όργανο της Ρώμης στη Μ. Ασία, έπαιξε τώρα τον ίδιο ρόλο, που είχε παίξει παλιότερα ο Ευμένης εναντίον του Αντιόχου και του Περσέα[71]. Οι προσπάθειες των Ρωμαίων να αποσπάσουν τις ελληνικές πόλεις από την επιρροή της Περγάμου ήταν επίμονες αλλά χωρίς επιτυχία. Οι ελληνικές πόλεις, όπως αναφέρει ο Λίβιος, όσες ήταν υπό τον έλεγχο του Ευμένη, ένιωθαν τόσο ευχαριστημένες από τη συμπεριφορά του, ώστε δεν επιθυμούσαν καθόλου να αποκτήσουν την ελευθερία τους[72].

Το 159 π.Χ. πέθανε ο Ευμένης και τον διαδέχτηκε στο θρόνο ο πρεσβύτερος αδελφός του. Ο Ἄτταλος Β΄ (159-138 π.Χ.) ακολούθησε την πατροπαράδοτη πολιτική φιλίας προς τους Ρωμαίους, τους βοήθησε σε διάφορους πολέμους και γενικά διατήρησε συνεχώς άριστες σχέσεις μαζί τους.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ — ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως είδαμε παραπάνω, η μορφή των γραμμάτων της επιγραφής μας οδήγησε στο χρονικό διάστημα 168-164 π.Χ. χωρίς βέβαια να είμαστε σίγουροι, ότι βρισκόμαστε κοντά στην ακριβή χρονολογία. Στο ίδιο χρονικό διάστημα μας οδηγεί η ιστορική ανασκόπηση των γεγονότων όχι μόνο αυτών που συνδέονται άμεσα με την πόλη, αλλά και όσων αντανακλούν τις διεθνείς σχέσεις της εποχής. Το διάστημα αυτό ορίζεται μεταξύ του 168 π.Χ. και του 159 π.Χ., δηλαδή μεταξύ της μάχης της Πύδνας και του θανάτου του Ευμένη. Μέχρι τη νίκη των Ρωμαίων στην Πύδνα η Μαρώνεια βρισκόταν σίγουρα με το μέρος των Μακεδόνων. Ήταν λοιπόν αδύνατο να γίνει συμμαχία Ρωμαίων και Μαρωνιτών πριν το τέλος του Γ΄ Μακεδονικού πολέμου. Εάν επίσης θυμηθούμε τη διακήρυξη της Συγκλήτου για την ελευθερία της πόλης, αμέσως μετά την επίσκεψη του Αττάλου στη Ρώμη, καθώς επίσης και την εξαίρεση της από την πρώτη μερίδα της Μακεδονίας στη Σύνοδο της Αμφίπολης, φθάνουμε τότε σ' ένα Terminus Post Quem, στην άνοιξη του 167 π.Χ. Από την άλλη μεριά πρέπει να δεχτούμε, ότι η συμμαχία έγινε στη διάρκεια της βασιλείας του Ευμένη. Ο βασιλιάς της Περγάμου πάντοτε επιθυμούσε τον έλεγχο της Μαρώνειας

71. Hansen, έ.α. σ. 124.

72. Τ.Λίβιος, XLII, 5,3: «... cum Eumenis beneficiis muneribusque omnes Graeciae civitates et plerique principum obligati essent, et ita se in regno suo gereret, ut, quae sub dicione ejus urbes <essent>, nullius liberae civitatis fortunam secum mutatam vellent».

και της Αίνου και πολλές φορές ζήτησε την παραχώρησή τους από τη Ρώμη. Παράλληλα είναι σίγουρο, ότι θα ενίσχυε μυστικά τα φιλικά κόμματα των πόλεων, για να είναι έτοιμα να δράσουν σε μια κατάλληλη στιγμή και να πάρουν την εξουσία στα χέρια τους. Οι Ρωμαίοι όμως, σε μια περίοδο, που η ψυχρότητα και η εχθρική τους διάθεση πρός τον Ευμένη είχαν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό, όχι μόνο δεν θα παραχωρούσαν τις πόλεις, αλλά θα προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να αποτρέψουν τις κινήσεις των φιλικών του κομμάτων. Η συμμαχία με τη Μαρώνεια, εκτός των άλλων θα προστάτευε την πόλη και την περιοχή της από τυχόν επεκτατικά σχέδια του Ευμένη. Η χρονολόγηση της συμμαχίας άλλωστε σε μια εποχή μετά το 159 π.Χ. δεν είναι δυνατή, γιατί ο Ἄτταλος Β΄, ο διάδοχος του Ευμένη, διατήρησε μέχρι το τέλος της ζωής του άριστες σχέσεις με τους Ρωμαίους. Αν η Μαρώνεια είχε παραμείνει μέχρι τότε ελεύθερη -non foederata- πόλη, ασφαλώς ο Ἄτταλος θα ζητούσε ξανά την παραχώρησή της και οι Ρωμαίοι θα ικανοποιούσαν αυτή τη φορά το αίτημά του.

Με τη χρονολόγηση της συμμαχίας συνδέεται άμεσα και το πρόβλημα των Αινίων, που αναφέρονται στην αρχή του κειμένου. Η συμμετοχή τους στη σύναψη μιας συμμαχίας, που, όπως δείχνουν οι όροι της, είναι καθαρά μια συμμαχία μεταξύ Ρωμαίων και Μαρωνιτών, έχει ιδιαίτερη σημασία και πρέπει να σχετίζεται με άγνωστα γεγονότα και καταστάσεις της ιστορίας των δύο πόλεων. Οι Αίνιοι της επιγραφής, που κρίθηκαν από το Λεύκιο άξιοι να είναι ελεύθεροι και να ζουν ως ελεύθεροι πολίτες με τους Μαρωνίτες, δεν ήταν βέβαια οι κάτοικοι της Αίνου, αλλά ένα σύνολο Αινίων που ζούσε στη Μαρώνεια. Το φαινόμενο αυτό των μετοίκων ήταν πολύ συνηθισμένο στις αρχαίες πόλεις. Από την περιοχή είναι γνωστά τα παραδείγματα «Δήμου Μαρωνιτών» στην Αίνο[73] και «Αινίων κατοικούντων» στην Αμφίπολη[74], πιο δυτικά δε «Δήμου Αμφιπολιτών» στη Θεσσαλονίκη[75]. Σε μια ανέκδοτη επιγραφή που εντοπίσαμε και συμπληρώσαμε τελευταία αναφέρεται επίσης «Δήμος Σαμοθρακών» στη Μαρώνεια[76].

Είναι πιθανό ότι Αίνιοι είχαν εγκαταλείψει την πατρίδα τους και είχαν εγκατασταθεί στη Μαρώνεια ήδη από τον 5ο αι. π.Χ. εξαιτίας εσωτερικών

73. J. A. Munro, Epigraphical notes from Eastern Macedonia and Thrace, JHS, 16 (1896), σ. 318, αριθμ. 17.

74. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ἐπιστολές τοῦ Φιλίππου Ε΄ ἀπό τήν Ἀμφίπολη, Ἀρχαία Μακεδονία ΙΙ, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 153-154.

75. IG., X, II 1, αριθμ. 136.

76. Η επιγραφή βρίσκεται στην Αρχαιολογική Συλλογή Μαρώνειας (αριθμ. 387) και είναι γραμμένη σε τρείς στίχους: [Δῆ]μος-[Σα]μοθρα[κ]ῶν.

ταραχών και συγκρούσεων μεταξύ αντιμαχομένων μερίδων, δημοκρατικών και ολιγαρχικών στην αρχή, φίλων του Φιλίππου και φίλων των Αθηναίων αργότερα και τέλος οπαδών της Περγάμου και της Μακεδονίας[77]. Μπορούμε να δεχτούμε, ότι οι Αίνιοι αυτοί, που ζούσαν από χρόνια στη Μαρώνεια, ζήτησαν από το Λεύκιο μετά τη μάχη της Πύδνας να κατοχυρώσει τα δικαιώματά τους ως μετοίκων σε μια ξένη πόλη. Γιατί όμως να συμμετάσχουν στη σύναψη της συμμαχίας Ρωμαίων και Μαρωνιτών; Απορρίπτοντας αυτή την εκδοχή και ξεκινώντας απ' τη σκέψη ότι η συμμετοχή των Αινίων προκλήθηκε σκόπιμα από τους Ρωμαίους, για να εξυπηρετήσει κάποιο πολιτικό σκοπό -διαφορετικά δεν θα είχε νόημα- καταλήγουμε σε μια ερμηνεία, που πιστεύουμε, πως λύνει το πρόβλημα και πλησιάζει την αλήθεια.

Οι Αίνιοι της επιγραφής είχαν εγκαταλείψει πρόσφατα την πατρίδα τους μετά από μια μεγάλη αναταραχή. Πρόκειται ασφαλώς για δυναμική κινητοποίηση του φιλικού προς τον Ευμένη κόμματος, που είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη της εξουσίας και την εγκατάσταση στην πόλη βασιλικών φρουρών της Περγάμου. Το κίνημα πρέπει να έγινε πριν το καλοκαίρι του 167 π.Χ. μετά την αναχώρηση του Αττάλου από τη Ρώμη και τη Σύνοδο της Αμφίπολης, γιατί μέχρι τότε η Αίνος και η Μαρώνεια, όπως αναφέρουν οι πηγές, ήταν ελεύθερες πόλεις. Ο Ευμένης και οι φίλοι του στην Αίνο είχαν πειστεί, ότι οι Ρωμαίοι δεν είχαν καμιά πρόθεση να παραχωρήσουν τις πόλεις στον έλεγχο της Περγάμου, γι' αυτό προχώρησαν στη δυναμική κινητοποίηση. Ο βασιλιάς βέβαια θα είχε κάθε λόγο να ισχυριστεί, ότι ήταν αμέτοχος και ανεύθυνος για την κατάσταση στην Αίνο και ότι μόνοι τους οι Αίνιοι είχαν αποφασίσει να δεχτούν τον έλεγχό του. Ο Λεύκιος Παύλος βρισκόταν ακόμα τότε στην Ελλάδα. Εκπρόσωποι των Αινίων φυγάδων πήγαν αμέσως στην Αμφίπολη, του ανακοίνωσαν τα νέα για τη πόλη τους και ζήτησαν τη βοήθειά του. Εκείνος φρόντισε να τακτοποιήσει την παραμονή τους στη γειτονική Μαρώνεια.

Η ανάληψη της εξουσίας στην Αίνο από το φιλικό κόμμα του Ευμένη θα προκάλεσε μεγάλη ανησυχία στη Ρώμη. Ήταν οπωσδήποτε ένα σοβαρό πλήγμα για τη Ρωμαϊκή πολιτική, σε μια στιγμή μάλιστα που όλες οι πόλεις της Ελλάδος είχαν στείλει απεσταλμένους, για να συγχαρούν τους νικητές και να δηλώσουν τα αισθήματα φιλίας και αποδοχής της

77. Πολύβιος, XXII, σ. 7: «Συνέβαινε τούς Αίνίους πάλαι μέν στασιάζειν, προσφάτως δ' άπονεύειν τούς μέν πρός Εύμένη, τούς δέ πρός Μακεδονίαν». Γενικά για τις αντιμαχόμενες μερίδες στις ελληνιστικές πόλεις: C. Preaux, Les villes Hellénistiques principalement en Orient,Recueils de la Societé J. Bodin, VI, 1954, σ. 126-127.

ρωμαϊκής εξουσίας[78]. Οι Ρωμαίοι φοβήθηκαν, ότι μετά την Αίνο θα ακολουθούσαν και οι άλλες πόλεις της Θράκης, όπου υπήρχαν ανέκαθεν ισχυρά κόμματα φιλικά πρός τον Ευμένη. Υπήρχε ο κίνδυνος επίσης μετά την αποχώρηση του ρωμαϊκού στρατού από την Ελλάδα, να προωθηθούν δυνάμεις του Ευμένη στη Θράκη, να καταλάβουν την περιοχή και να μεταφέρουν τα σύνορα του εκτεταμένου βασιλείου της Περγάμου από τη Θρακική χερσόνησο στο Νέστο ποταμό. Έπρεπε λοιπόν να εξουδετερώσουν αμέσως τον κίνδυνο και να εμποδίσουν με κάθε τρόπο την αύξηση της επιρροής στις Θρακικές πόλεις του αντιπαθή συμμάχου τους. Έτσι αποφάσισαν τη σύναψη της συμμαχίας με τη Μαρώνεια. Είναι πολύ πιθανό, ότι σχετικές συζητήσεις για μια μελλοντική συμμαχία είχαν γίνει στην Αμφίπολη μεταξύ των απεσταλμένων της πόλης, του Λευκίου Παύλου και των δέκα εκπροσώπων της Συγκλήτου, πριν ακόμα αλλάξει η πολιτική κατάσταση στην Αίνο. Μετά την αλλαγή όμως η Σύγκλητος φρόντισε να επισπεύσει την υπογραφή της συμμαχίας, για να προλάβει άλλες πιο δυσάρεστες ακόμα εξελίξεις. Ο χρόνος που έφτασαν οι πρέσβεις από τη Μαρώνεια στη Ρώμη, δεν μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια, τοποθετείται όμως μέσα στο καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 167 π.Χ. πριν από το ταξίδι του Ευμένη στην Ιταλία.

Η συμμετοχή των Αινίων στη διαδικασία για τη σύναψη της συμμαχίας, που δεν αφορούσε άμεσα την πατρίδα τους, είναι τώρα πιο εύκολο να ερμηνευτεί. Οι Ρωμαίοι δεν ήταν δυνατό να δεχτούν ως τετελεσμένο γεγονός την κατάσταση στην Αίνο, ούτε να αναγνωρίσουν το νέο καθεστώς, που είχε ξεφύγει από τη δική τους επιρροή. Γι αυτούς τη νομιμότητα αντιπροσώπευαν οι φυγάδες, οι εγκατεστημένοι στη Μαρώνεια, αυτοί που κρίθηκαν από το Λεύκιο άξιοι να ζουν ως ελεύθεροι πολίτες. Αυτό ήταν το νόημα της συμμετοχής των φυγάδων Αινίων σε μια επίσημη πολιτική πράξη. Η διακήρυξη με ένα επίσημο κείμενο της νομιμότητας του παλιού καθεστώτος της Αίνου, η αναγνώριση των νομίμων εκπροσώπων του και η καταδίκη αυτών που άρπαξαν τη νόμιμη εξουσία στα χέρια τους.

Η υπογραφή της συμμαχίας ανάμεσα στη Ρώμη και σε μια σημαντική πόλη της Θράκης είχε ιδιαίτερη πολιτική, διπλωματική και στρατιωτική σημασία. Εξετάζοντας τη διεθνή κατάσταση, όπως είχε διαμορφωθεί μετά τη μάχη της Πύδνας, και τις σχέσεις μεταξύ των δυνάμεων της εποχής, μπορούμε να εντοπίσουμε όλους τους πολιτικούς στόχους, που ικανοποιούσε η Ρώμη με τη σύναψη της συμμαχίας.

78. Σημ. 64. έ.α.

1. Ο πρώτος βέβαια στόχος, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, ήταν η εξουδετέρωση της δραστηριότητας των φιλοπεργαμηνών κομμάτων στις Θρακικές πόλεις, ιδιαίτερα μάλιστα μετά την επιτυχία του κινήματος στην Αίνο. Παράλληλα κάθε σχέδιο της Περγάμου να αναλάβει δράση στο χώρο της Θράκης μέχρι τη χώρα των Μαρωνιτών, θα σταματούσε με το φόβο της άμεσης επέμβασης του ρωμαϊκού στρατού.

2. Ο ίδιος φόβος θα συγκρατούσε επίσης τα γειτονικά Θρακικά φύλα, ώστε να μη αναλάβουν ανεπιθύμητη δράση στην περιοχή της Θράκης ή της Μακεδονίας. Είδαμε πιο πάνω, ότι ο βασιλιάς των Θρακών Κότυς μετά την ήττα του Περσέα είχε συνάψει φιλικές σχέσεις με τους Ρωμαίους. Οι Θρακικές φυλές επίσης των Μαίδων, Κοιλαλητών και Αστών είχαν συνάψει συμμαχία με τους Ρωμαίους από το 172 π.Χ.[79] Οι σχέσεις αυτές όμως δεν αποτελούσαν εγγύηση για την καλή συμπεριφορά των Θρακικών φύλων και υπήρχε ο κίνδυνος σε κάθε στιγμή να ανατραπούν. Είναι γνωστή η υποστήριξη του Θράκα ηγεμόνα Τήρη το 150 π.Χ. πρός τον Ανδρίσκο, που επιχείρησε να ξεσηκώσει τους Μακεδόνες και να συνεχίσει τη Μακεδονική δυναστεία ως γιος του Περσέα[80]. Είναι γνωστοί ακόμα οι αγώνες των Ρωμαίων για την απόκρουση των θρακικών επιδρομών από το 148 π.Χ.

3. Με την υπογραφή της συμμαχίας παρέμενε υπό την επιρροή της Ρώμης μια σημαντική εδαφική έκταση, όπως ήταν η εκτεταμένη χώρα των Μαρωνιτών, που βρισκόταν μεταξύ της Μακεδονίας των τεσσάρων μερίδων, των θρακικών εδαφών και των Περγαμηνών κτήσεων της Χερσονήσου. Πιο δυτικά από τη Βιστονίδα μέχρι το ανατολικό όριο της πρώτης μακεδονικής μερίδας, το Νέστο, βρισκόταν η χώρα των Αβδηριτών. Τα Άβδηρα διατηρούσαν τότε φιλικές σχέσεις με τους Ρωμαίους, όπως φανερώνει η διένεξή τους με τον Κότυ το 166 π.Χ. Η περιοχή τους επομένως βρισκόταν υπό τον έλεγχο της Ρώμης. Η στρατηγική ζώνη Έβρου-Νέστου θα της επέτρεπε να εμποδίσει σε μια δεδομένη στιγμή ενωτικές κινήσεις μεταξύ των τριών γειτονικών δυνάμεων. Μπορούμε με επιφύλαξη να υποθέσουμε, ότι οι Ρωμαίοι περίμεναν ίσως κάποια μυστική επέμβαση του Ευμένη στη Μακεδονία με σκοπό την εξέγερση των Μακεδόνων. Ο βασιλιάς της Περγάμου παρά τη συμμαχία του με τους Ρωμαίους στον τελευταίο πόλεμο, δεν επιθυμούσε την οριστική κατάλυση της μακεδονικής μοναρχίας, όπως άλλωστε φανερώνουν οι μυστικές

79. Τ. Λίβιος, XLII, 9.
80. Ζωναράς, IX, 28. Σαρικάκη, έ.α. Μέρος Α', σ. 116-117.

επαφές του με τον Περσέα για τον τερματισμό του πολέμου[81]. Αν συνδυάσει κανείς τη μεγάλη εχθρότητα μεταξύ Ρώμης και Περγάμου, το φόβο του Ευμένη, ότι μετά τον Περσέα θα ακολουθούσε η σειρά του δικού του βασιλείου και την εκρηκτική κατάσταση στη Μακεδονία, όπως έδειξαν οι μετέπειτα εξεγέρσεις, τότε η υπόθεσή μας δεν είναι εντελώς απίθανη.

4. Η συμμαχία εξυπηρετούσε ακόμα τη γενικότερη πολιτική της Ρώμης, που άρχισε να εφαρμόζεται συστηματικά μετά τη μάχη της Πύδνας και αφορούσε τον προσεταιρισμό των ελληνικών πόλεων και την εξασθένιση των ισχυρών ελληνιστικών κρατών της Ανατολής[82]. Η πολιτική αυτή άρχισε να αποδίδει αρκετά και πολλές ελληνικές πόλεις επιδίωκαν να ονομαστούν φίλοι και σύμμαχοι των Ρωμαίων, χωρίς να γνωρίζουμε, πόσες ακριβώς απ' αυτές είχαν το προνόμιο να φτάσουν τελικά σε μια επίσημη συμμαχία με τη Ρώμη.

5. Στα πλαίσια της ίδιας πολιτικής η Ρώμη διαρκώς προσπαθούσε με διάφορες ενέργειές της να ταπεινώνει τον Ευμένη στα μάτια των ελληνικών πόλεων και να μειώνει το γόητρό του. Η συμμαχία με μια πόλη, τόσο επιθυμητή στον Ευμένη, που ανέκαθεν προσπαθούσε να θέσει υπό τον έλεγχό του, εξυπηρετούσε την επιδίωξη αυτή της Συγκλήτου. Όταν αργότερα, όπως είδαμε, το χειμώνα του 167 π.Χ. ο Ευμένης ταξίδεψε στην Ιταλία, ασφαλώς για να δικαιολογήσει την κατάσταση στην Αίνο, να διαμαρτυρηθεί για τη Μαρώνεια και γενικά να ξεκαθαρίσει τις σχέσεις του με τη Σύγκλητο, δεν έγινε δεκτός στη Ρώμη και υποχρεώθηκε να φύγει αμέσως για τη χώρα του.

Η συμμαχία μεταξύ Ρώμης και Μαρώνειας είναι μια ισότιμη συμμαχία με ίσους όρους, ένα Foedus Aequum, αφού στηρίζεται στις αρχές της αμοιβαίας ουδετερότητας και της αμοιβαίας βοήθειας, σε περίπτωση πολέμου. Η Μαρώνεια παρέμεινε μια ελεύθερη πόλη, αλλά συγχρόνως έγινε φίλη και σύμμαχος των Ρωμαίων ήταν δηλαδή μιά Civitas Foederata[83]. Ο ορισμός της ελευθερίας των ελληνικών πόλεων αυτή την εποχή

81. Σημ. 60 έ.α.

82. Magie, Rome κλπ. έ.α. σ. 184. McShane, έ.α. σ. 185. Hansen, έ.α. σ. 124.

83. Για τους όρους Amici et Socii, Foedus, Civitates foederatae, Civitates liberae et immunes: L. E. Matthaei, On the classification of Roman Allies, The Classical Quarterly I (1907), σ. 182-204, A. H. M. Jones, Civitates liberae et immunes in the East, Anatolian Studies presented to W. H. Buckler, Manchester 1939, σ. 103-117. J. Ellul, Histoire des Institutions, I, Paris 1955, σ. 340. S. Accame, Il dominio Romano della Guerra Acaica ad Augusto, Roma 1946, σ. 46-101. Berger, έ.α. J. Hellegoyarch, Le vocabulaire latin des relations et des parties politiques sous la République, Paris

είναι αρκετά προβληματικός. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο καθεστώς με ορισμένα προνόμια που παραχωρούσε η Ρώμη και το οποίο διέφερε από πόλη σε πόλη, όσο διέφεραν οι πολιτικές συνθήκες κάθε περιοχής και κυρίως τα συμφέροντα της ιμπεριαλιστικής ρωμαϊκής πολιτικής[84]. Δεν είναι εύκολο να ορίσουμε με ακρίβεια τα όρια της ελευθερίας, που παραχωρήθηκε στη Μαρώνεια. Εκείνο που μπορούμε να διακρίνουμε, είναι ότι η ελευθερία αυτή μέσα στη σφαίρα της υψηλής ρωμαϊκής επικυριαρχίας, οδήγησε την πόλη σε περίοδο οικονομικής ακμής. Απαλλαγμένη από τις βασιλικές φρουρές που συχνά της προκαλούσαν έκρυθμες καταστάσεις, χωρίς έντονες πολιτικές διαμάχες των αντιπάλων μερίδων, ελεύθερη να χρησιμοποιεί τους πάτριους νόμους και ασφαλής από εξωτερικές επεμβάσεις χάρις στη Ρωμαϊκή προστασία, γνώρισε περίοδο μακράς ειρήνης και έγινε μεγάλη εμπορική δύναμη στο πλευρό της γειτονικής Θάσου.

Είναι γνωστό ότι τα αργυρά τετράδραχμα της πόλης μαζί με τα όμοια και σύγχρονα τετράδραχμα της Θάσου είχαν αντικαταστήσει το 2ο αι.π.Χ. το μακεδονικό στατήρα του Φιλίππου και κυριαρχούσαν σε όλο το χώρο της Βαλκανικής, όπως φανερώνει σήμερα η διασπορά ενός πλήθους νομισματικών θησαυρών[85]. Η ακριβής χρονολογία κοπής των τετραδράχμων έχει αρκετά συζητηθεί, αλλά το πρόβλημα εξακολουθεί να υπάρχει. Οι περισσότεροι ερευνητές έχουν δεχτεί μια χρονολόγηση αμέσως μετά το 148 ή 146 π.Χ.[86]. Υπάρχουν όμως άλλοι που τα χρονολογούν γενικά στο α΄ μισό του 2ου αι. π.Χ.[87], ένας πιο συγκεκριμένα στο 168 π.Χ.[88] και τελευταία άλλος στο 180 π.Χ. μετά από ανάλυση περιεχομένου θησαυρών που βρέθηκαν πρόσφατα[89].

Το βασικό στοιχείο για τη χρονολόγηση των νομισμάτων αμέσως μετά το 148 π.Χ. ήταν η απαγόρευση λειτουργίας των μακεδονικών

1963. J. Colin, Les villes libres de l' orient gréco-romain et l' envoie au supplice par acclamations populaires (Collection Latomus 82), Bruxelles 1965.

84. Magie, Roman rule κλπ. έ.α. σ. 115-116. T. Frank, Roman Imperialism, New York 1964, W. V. Harris, War and Imperialism in Republican Rome, Oxford 1979.

85. V. pârvan, Getica, 1926, σ. 796, Etudes Thasiennes V (1958), σ. 9. Π.Α. Πάντου, Ἡ κυκλοφορία τῶν νομισμάτων Θάσου, Νεαπόλεως, Φιλίππων στήν ἑλληνική Θράκη. Α΄ Τοπικό Συμπόσιο Καβάλας 1977, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 389-404.

86. B. V. Head, Historia Numorum, Oxford 1911[2], σ. 248, Rostovtzeff, έ.α. σ. 1510, B. Mitrea, Ephemeris Dacoromana, 10 (1943), σ. 139.

87. Head έ.α. και Mitrea έ.α.

88. F. Hiller von Gärtringen, Re (Thasos), col. 1320.

89. M. Thompson, A. hoard from Northern Greece, Museum Notes 12 (1966), σ. 61, σημ. 4.



1. Η στήλη χτισμένη στο βυζαντινό τείχος.



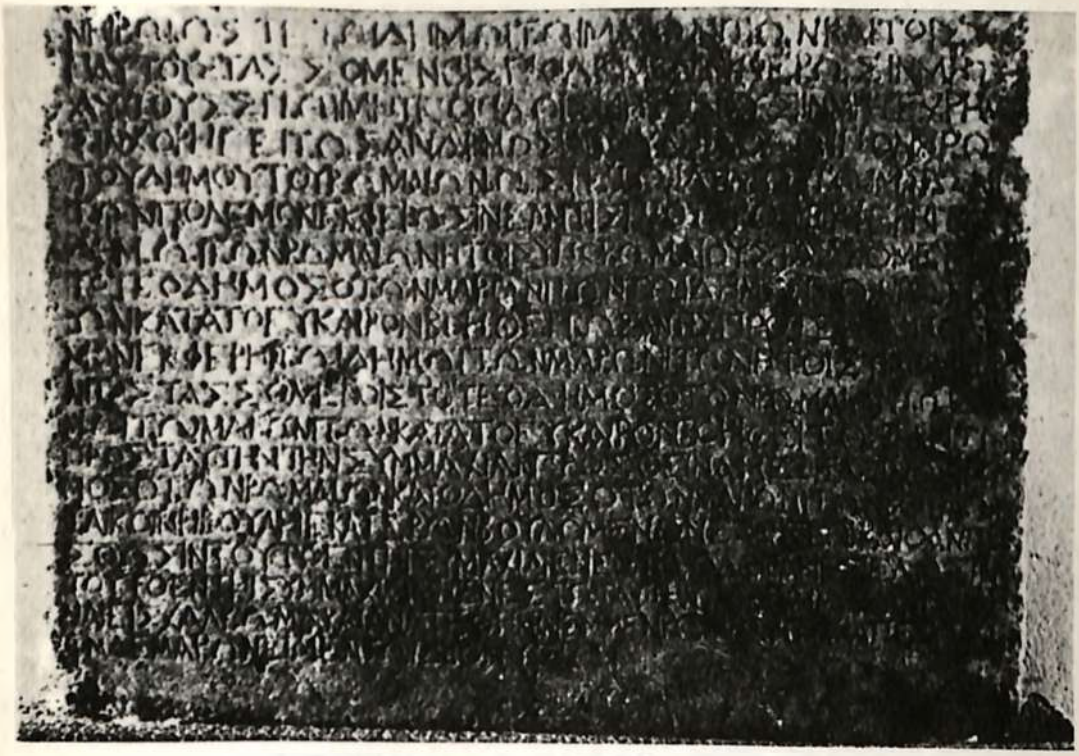
2. Η ενεπίγραφη επιφάνεια μετά τον πρώτο καθαρισμό.



3. Η στήλη στο Μουσείο Κομοτηνής.



4. Το πάνω μέρος της επιγραφής (στχ. 1-29).



5. Το κάτω μέρος της επιγραφής (στχ. 25-43).

μεταλλείων αργύρου τη χρονιά αυτή. Τα μεταλλεία ομως χρυσού και αργύρου είχαν κλείσει και παλιότερα το 167 π.Χ.[90] για να ξανανοίξουν το 158 π.Χ. και να ξανακλείσουν τελικά το 148 π.Χ.[91] Αν συνδυάσουμε λοιπόν την κοπή των νομισμάτων με τη λειτουργία των μεταλλείων της Μακεδονίας πρέπει να δεχτούμε και μια πιθανή χρονολόγηση στο 167 π.Χ. Σήμερα που είναι γνωστή η ύπαρξη της συμμαχίας, έχουμε ένα σίγουρο στοιχείο για τη χρονολόγηση των τετραδράχμων, γιατί η κοπή τους ακολούθησε οπωσδήποτε την υπογραφή της συμμαχίας. Αφού χρονολογήσαμε τη συμμαχία στο 167 π.Χ. πρέπει να δεχτούμε και γι' αυτά μια χρονολόγηση στο ίδιο έτος ή το αργότερο στο 166 π.Χ.

Την ίδια περίπου εποχή κυκλοφόρησαν και τα τετράδραχμα της Θάσου. Έχει ήδη από καιρό ειπωθεί, ότι η καταπληκτική ομοιότητα των δύο νομισματικών τύπων οφείλεται σε μια νομισματική συμφωνία μεταξύ των δύο πόλεων, ανάλογη με αυτήν που είχε γίνει στη Μ. Ασία για την

90. Τ. Λίβιος, XLV, 29. «Metalla quoque auri atque argenti non exerceri, ferri et aeris permitti».

91. Etudes Thasiennes, έ.α. σ. 5.

κυκλοφορία των κιστοφόρων[92]. Η υπόθεση επίσης ότι η Θάσος όχι μόνο ήταν ελεύθερη πόλη, αλλά είχε προχωρήσει από τότε στη σύναψη συμμαχίας με τη Ρώμη[93], γίνεται τώρα περισσότερο πιθανή, μετά τα καινούργια στοιχεία που μας έδωσε η ενεπίγραφη στήλη της Μαρώνειας.

Παρίσι-Κομοτηνή 1982

92. Rostovtzeff, έ.α. σ. 655. Magie, Roman rule κλπ. έ.α. σ. 115, σημ. 86. Etudes Thasiennes έ.α. σ. 5., σημ. 1.

93. Etudes Thasiennes, έ.α. σ. 59: «Les documents de l' époque républicaine montrent que la cité avait joui au IIe siècle de la «libertas», sinon d' un «foedus».

XPONIKA

ΤΟ 12ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΚΛΑΣΣΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ Η ΘΡΑΚΗ

Τό κατ' ἐξοχήν «ἀρχαιολογικό» γεγονός γιά τό 1983 ὑπῆρξε ἡ διοργάνωσις στήν 'Αθήνα, ἀπό τό 'Υπουργεῖο Πολιτισμοῦ καί 'Επιστημῶν, τοῦ 12ου Διεθνοῦς Συνεδρίου Κλασσικῆς 'Αρχαιολογίας, στό ὁποῖο συμμετέσχον περισσότεροι ἀπό 1000 σύνεδροι καί ἔγιναν περισσότερες ἀπό 150 ἐπιστημονικές ἀνακοινώσεις. 'Η συμμετοχή τῶν 'Ελλήνων ἀρχαιολόγων στό συνέδριο ἦταν μεγάλη, μερικές δέ ἀπό τίς σημαντικότερες ἀνακοινώσεις πού ἔγιναν ὀφείλονται σ' αὐτούς.

Τό γενικό θέμα τοῦ Συνεδρίου ἦταν «'Η κλασσική 'Ελλάδα (5ος καί 4ος αἰ. π.Χ.) καί ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός κόσμος», ἀκριβῶς δέ γύρω ἀπό τό θέμα αὐτό καί τήν σημασία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γιά τόν σημερινό κόσμο περιεστράφη τό ἐμπνευσμένο μήνυμα πρός τούς συνέδρους τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας κ. Κ. Καραμανλῆ πού ἀναγνώσθηκε κατά τήν ἐναρκτήρια συνεδρίασι (4.9.1983) στήν 'Εθνική Πινακοθήκη καί ἡ προσφώνησις τῆς 'Υπουργοῦ Πολιτισμοῦ καί 'Επιστημῶν κ. Μελίνας Μερκούρη.

'Ανάμεσα στά ἐπί μέρους θέματα πού ἀπησχόλησαν τό συνέδριο ἦταν καί «ἡ παράδοση τῆς κλασσικῆς 'Ελλάδος στήν περιφέρεια τοῦ κλασσικοῦ κόσμου», στά πλαίσια δέ αὐτά ἔγιναν καί ὡρισμένες ἀνακοινώσεις πού ἀφοροῦσαν στήν Θράκη καί τίς γειτονικές της περιοχές.

'Ο καθηγητής James R. McCredie, ἐπί χρόνια διευθυντής τῆς 'Αμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν στήν 'Αθήνα καί διάδοχος τοῦ ἀειμνήστου Karl Lehmann στήν διεύθυνσι τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 'Ιεροῦ τῶν Μεγάλων Θεῶν στήν Σαμοθράκη, μίλησε μέ θέμα «Samothrace in the classical period». Τό 'Ιερό τῶν Μεγάλων Θεῶν στήν Σαμοθράκη, εἶπε, ἔχει μία δραστηριότητα πού μέ βάσι τά κεραμεικά καί ἄλλα εὑρήματα μπορεῖ νά ἀνιχνευθῆ τοὐλάχιστον ἀπό τόν 7ο αἰ. π.Χ. 'Ωστόσο τά ἀρχιτεκτονικά λείψανα εἶναι λίγα πρίν ἀπό τόν 5ο αἰ. π.Χ. καί τά ἀρχαιότερα ἀπό αὐτά δέν ἔχουν κάποιο εὔκολο διακρινόμενο στίλ. 'Η κατασκευή, περί τό 340 π.Χ., τοῦ Τεμένους μέ τό μαρμάρινο πρόπυλό του ἀπό τόν Σκόπα καί τόν Βασιλέα Φίλιππο Β΄ τῆς Μακεδονίας (σύμφωνα μέ τήν ἄποψι τῆς Phyllis W. Lehmann) σημειώνει τήν ἀρχή ἑνός πολύ ἐκτεταμένου καί ταχυρρύθμου οἰκοδομικοῦ προγράμματος πού ἄλλαξε ριζικά τήν ὄψι καί τόν χαρακτῆρα

τοῦ Ἱεροῦ. Ὁ καθηγητής J. R. McCredie ἐξήτασε τίς ἐνδείξεις γιά τήν ἐμφάνισι τοῦ Ἱεροῦ πρίν ἀπό τό μακεδονικό οἰκοδομικό πρόγραμμα, μελέτησε τήν σημασία τῶν ἐνδείξεων αὐτῶν γιά τόν χαρακτῆρα τοῦ Ἱεροῦ καί τῆς λατρείας του καί ὥρισε τήν σχέσι ἀνάμεσα στίς κλασσικές καί ἑλληνιστικές φάσεις τῆς ἱστορίας τοῦ Ἱεροῦ.

Ἡ Maria Čičikova, διευθύντρια ἐρευνῶν στό Ἀρχαιολογικό Ἰνστιτοῦτο τῆς Σόφιας, μίλησε γιά τόν «Θρακικό βασιλικό τάφο στό Sveštari». Τό 1982, εἶπε, σέ ἀνασκαφές ἑνός τύμβου κοντά στό χωριό Sveštari, στόν νομό τοῦ Razgrad, ΒΑ Βουλγαρία, σέ ἀπόστασι 40 περίπου χιλιομέτρων ἀπό τήν Βάρνα, τήν ἀρχαία Ὀδησσό, ἀνακαλύφθηκε ἕνας θρακικός βασιλικός τάφος τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. Περιλαμβάνει ἕνα δρόμο καί τρία καμαροσκεπῆ δωμάτια. Ἡ ἀρχιτεκτονική καί ἡ κόσμησις τοῦ τάφου δείχνουν τίς χαρακτηριστικές μορφές τῆς ἑλληνιστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Τό ἐσωτερικό τοῦ ταφικοῦ θαλάμου ἀποκαλύπτει τήν ἀποδοχή τοῦ συστήματος σειρᾶς ἡμικιόνων πού στηρίζουν δωρικό ἐπιστύλιο. Μέ τήν ἀρχιτεκτονική διακόσμησι συνδέεται εὐθέως ἡ ζωγραφική καί πλαστική διακόσμησις. Οἱ πλᾶκες πού συνθέτουν τούς τοίχους εἶναι κοσμημένες μέ δέκα μορφές καρυατίδων σ' ἔκτυπο ἀνάγλυφο. Ἡ ἐνδυμασία τους θυμίζει τήν εἰκόνα τῆς θεᾶς μέ φυτικά μέλη (Ranken göttin) πού γνώρισε μία εὐρεῖα διάδοσι στήν θρησκεία καί τήν τέχνη διαφόρων λαῶν κατά τήν ἑλληνιστική περίοδο. Ἀκριβῶς ὅπως ὁ τάφος τοῦ Kazanlak καί ὁ τάφος τῆς Strelča, ὁ τάφος στό Sveštari προστίθεται στόν σύνολο τῶν ἀξιόλογων μνημείων τῆς θρακικῆς τέχνης, ἰδεολογίας καί θρησκείας. Στήν περιοχή τοῦ Sveštari πού παρουσιάζει ἄφθονα ἀρχαιολογικά μνημεῖα (νεκροταφεῖα τύμβων, ὠχυρωμένες θέσεις, ἱερά) θά μποροῦσε νά τοποθετηθεῖ ἕνα μεγάλο πολιτικό καί πολιτιστικό κέντρο τῶν βορείων Θρακῶν, ἴσως τῶν Τριβαλλῶν, πού εἶχε ἀπ' εὐθείας δεσμούς καί ἀμοιβαῖες σχέσεις μέ τόν ἑλληνιστικό κόσμο.

Ὁ καθηγητής Δημήτριος Λαζαρίδης, διευθυντής τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀμφιπόλεως καί ἐπί χρόνια Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων στήν Καβάλα, παρετήρησε στήν ὁμιλία του «Ἐργαστήρια καί ἔργα κοροπλαστικῆς κλασσικῶν χρόνων Ἀν. Μακεδονίας-Θράκης», ὅτι σέ διάφορες θέσεις ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος (Ἀμφίπολις, Νεάπολις, Ἄβδηρα, Μαρώνεια, Μεσημβρία κ.ἄ.) οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι ἀπεκάλυψαν τά τελευταῖα χρόνια πλῆθος κοροπλαστικῶν ἔργων πού χρονολογοῦνται ἀπό τήν ἀρχαϊκή ὡς τήν ρωμαϊκή ἐποχή. Τά ἔργα αὐτά προέρχονται ἀπό τοπικά κυρίως ἐργαστήρια, ὅπως καί τά εἰδώλια τῆς Θάσου, πού ἀποκαλύφθηκαν στίς γαλλικές ἀνασκαφές τοῦ νησιοῦ. Τρεῖς ἀπό τίς θέσεις αὐτές πού

ἀπέδωσαν ἔργα κλασσικῆς περιόδου παρουσιάσθηκαν ἐκτενέστερα: στήν Ἀμφίπολι, τήν Νικήσιανη τοῦ Παγγαίου καί στά Ἄβδηρα.

Ἄλλες ἀνακοινώσεις τοῦ συνεδρίου πού ἀφοροῦσαν κυρίως σέ γειτονικές πρός τήν ἀρχαία Θράκη περιοχές δέν μποροῦν παρά νά ἐπισημανθοῦν σύντομα ἐδῶ. Ὁ καθ. Φ. Πέτσας πού μίλησε μέ θέμα «Ὁ κλασσικισμός στή Μακεδονία τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., κληρονομιά καί μεταμορφώσεις», τόνισε κυρίως τήν συμβολή τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου στήν διάδοσι τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καί τήν ἐπίδρασι τῶν «Νόμων» τοῦ Πλάτωνος στήν δημιουργία τοῦ τύπου τοῦ τυμβόχωστου καμαρωτοῦ «μακεδονικοῦ» τάφου. Ἡ Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων στήν Θεσσαλονίκη κ. Ι. Βοκοτοπούλου παρουσίασε τούς «ταφικούς τύμβους τῆς Νέας Μηχανιώνας», πού χρονολογοῦνται στόν 4ο αἰ. π.Χ. καί ἀνήκουν στό εὐρύτερο νεκροταφεῖο τῆς ἀρχαίας Αἴνειας πού τοποθετεῖται ἀσφαλῶς στό Μεγάλο Ἔμβολο (τούμπα Τάμπια).

Ὁ καθηγητής Ekrem Akurgal πού μίλησε γιά τήν «κλασσική τέχνη στήν Μικρά Ἀσία», ἀφοῦ παρετήρησε τήν ἀλληλεπίδρασι ἰωνικοῦ καί δωρικοῦ ρυθμοῦ, εἶπε ὅτι οἱ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τοῦ 5ου καί 4ου αἰ. π.Χ. ὑπῆρξαν πολιτιστικά κέντρα, γιά τά ὁποῖα οἱ μεγάλοι Ἕλληνες καλλιτέχνες δημιούργησαν μερικά ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς κλασσικῆς πλαστικῆς. Ἀρκεῖ νά ἀναφερθοῦν οἱ τέσσερες Ἀμαζόνες στήν Ἔφεσο, τά ἀνάγλυφα τοῦ Μαυσσωλείου τῆς Ἁλικαρνασσοῦ, καί τό ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης τῆς Κνίδου. Καί ὁ καθηγητής Akurgal κατέληξε μέ τό ἐρώτημα κατά πόσο καλλιτέχνες ἀπό τήν Μικρά Ἀσία δέν εἶναι οἱ δημιουργοί γλυπτικῶν ἔργων, ὅπως ἡ Δήμητρα τῆς Κνίδου στό Βρεταννικό Μουσεῖο, ἤ κατά πόσο οἱ γλύπτες τοῦ Μνημείου τῶν Νηρηΐδων, τῆς λυκιακῆς σαρκοφάγου, τῆς σαρκοφάγου τῶν θρηνουσῶν καί τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἦσαν καλλιτέχνες τῆς Ἀνατολίας ἤ ἦλθαν ἀπό τήν μητέρα πατρίδα.

Ὁ χημικός τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Κωνσταντῖνος Ἀσημενός μίλησε γιά τήν «Μακεδονική μεταλλοτεχνία καί σύσταση κραμάτων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς», ὁ διευθυντής τοῦ Ἰνστιτούτου Κλασσικῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πράγας καθ. Jan Bouzek γιά τό ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον θέμα «Μακεδονική καί θρακική τέχνη τόν 4ο αἰ. π.Χ. Ὁμοιότητες, σχέσεις καί ποικιλίες» καί ὁ διευθυντής τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς στήν Ἀθήνα καθ. Olivier Picard γιά «τήν διάδοσι τοῦ κλασσικισμοῦ διά τῶν νομισμάτων στήν Θράκη κατά τά τέλη τοῦ 5ου καί τίς ἀρχές τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.». Ὁ καθ. Picard παρετήρησε ὅτι τά νομίσματα ἔπαιξαν χωρίς καμμιά ἀμφιβολία μεγάλο ρόλο στήν διάδοσι τῶν κλασσικῶν σχημάτων. Ἔτσι καί τά νομίσματα πού ἔκοψαν Θρᾶκες, εἴτε δυνάστες εἴτε ἄγνωστοι ἄρχοντες, δείχνουν πῶς οἱ κλασσικοί τύποι

γίνονται δεκτοί, ἀπό τά τέλη τοῦ 5ου αἰ., γιά λόγους πού δέν εἶναι στό σύνολό τους καλλιτεχνικοί. Τό παιγνίδι τῶν διαφόρων παραγόντων εἶναι τέτοιο πού εἶναι ἐξ ἀρχῆς δύσκολο νά διακρίνη κανείς ποιό εἶναι ἑλληνικό καί ποιό θρακικό νόμισμα. Ὁμοίως σχετικά μέ τήν θασιακή νομισματοκοπία καί τούς θασιακούς τύπους, πρέπει νά γίνη διόρθωσις ἑνός ἀριθμοῦ ἐσφαλμένων ἀποδόσεων. Αὐτές οἱ ἀβεβαιότητες δείχνουν βέβαια ὅτι, στόν καθωρισμένο χῶρο τῆς νομισματικῆς τέχνης, ἀκόμη περισσότερο παρά σέ ἄλλες τέχνες, δέν πρέπει νά ἐγκλωβισθοῦμε στό δίλημμα «Ἕλλην τεχνίτης στήν ὑπηρεσία βαρβάρων ἡγεμόνων /τεχνίτης βαρβαρικῆς καταγωγῆς ἐξελληνισμένος», ἀλλά λαμβάνοντας ὑπόψη τίς ζῶνες ὅπου κυκλοφοροῦν τά νομίσματα καί τούς ἄρχοντες πού ἐπιλέγουν τίς εἰκόνες, τό καθῆκον μας συνίσταται στό νά ἀναλύσωμε πῶς ἡ χρῆσις ὡρισμένων εἰκόνων καί ὡρισμένων κλασσικῶν σειρῶν ὡδήγησε βαθμιαῖα στήν ἀποδοχή μιᾶς κλασσικῆς τέχνης στά βασιλικά θρακικά νομίσματα.

Τήν Παρασκευή (9.9.1983) πολλές ἀνακοινώσεις, ρουμάνων καί ρώσων ἰδίων ἀρχαιολόγων, ἔδειξαν ὄψεις τῆς παραδόσεως τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος στήν Γετική, Σκυθία, Σαρματία, Κολχίδα καί Μ. Ἀσία. Ὁ καθ. Δημ. Παντερμαλῆς μίλησε γιά «Ἀντίγραφα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων στήν Μακεδονία», ἐνῶ ὁ καθ. Μ. Ἀνδρόνικος γιά τά εὑρήματα καί τίς ἐργασίες στήν Βεργίνα ἀπό τό 1978 ἕως σήμερα. Τρεῖς ἄγγλοι ἐπιστήμονες ἀπό τό Manchester, οἱ καθ. A. J. Prag, J. H. Musgrave καί R. A. H. Neave φέραν ἀνθρωπολογικές μαρτυρίες πού δείχνουν ὅτι ὁ νεκρός στό μεγάλο βασιλικό τάφο τῆς Βεργίνας εἶναι ὁ Φίλιππος Β΄. (Φωτογραφίες δημοσιεύθηκαν στό ΒΗΜΑ τῆς 11.9.1983).

Οἱ ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου ἔληξαν στίς 10.9.1983 μέ σύνοψι τῶν ἀποτελεσμάτων ἀπό τόν καθ. Βασ. Λαμπρινουδάκη. Γενική ἦταν ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ βόρειος ἑλληνικός χῶρος, συμπεριλαμβανομένων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Θράκης, ἀπό τίς Πέτρες τῆς Φλωρίνης ὡς τήν Βεργίνα, τήν Σίνδο, τήν Νέα Μηχανιώνα, τήν Ἀμφίπολι, τήν Θάσο καί τά Ἄβδηρα, μέ τίς ἐντατικές ἀνασκαφές τῶν τελευταίων ἐτῶν, παρουσιάζει ὅλο καί πιό ἀνάγλυφο τό πολιτιστικό του πρόσωπο καί τήν ὑψηλή ποιότητα τῆς ἀρχαίας τέχνης του. Καί ἦταν ἴσως εὐτυχής σύμπτωσι πού οἱ ἀνακαλύψεις αὐτές τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων συμπληρώνονται τώρα ἀνατολικώτερα, μέ τίς ἀνακαλύψεις τοῦ καθ. Ἀρίφ Ἐρσέν στήν Αἶνο τῆς Ἀνατ. Θράκης, ὅπως ἀνέφερε τηλεγράφημα τοῦ Associated Press ἀπό τήν Κωνσταντινούπολι τήν τελευταία ἡμέρα τοῦ συνεδρίου (βλ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 11.9.1983).

Πάντος Α. Πάντος

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Ο «ΚΛΕΦΤΗΣ»[1]

Ἀνάλαφρα φύσηξε ὁ ἀέρας, ἡ κουρτίνα ἀνέμισε, ρίγησε ἡ φτέρη στή γλάστρα. Ἀποσπερίτικια αὔρα φτερούγισε στό δωμάτιο δημιουργώντας ἐλπίδες δροσιᾶς μέσα στό καλοκαιρινό σούρουπο. Καί ξαφνικά νάτος, ὁ «κλέφτης». Μπῆκε κι αὐτός μαζί μέ τόν ἀέρα. Τό ἴδιο ἀνάλαφρος, τό ἴδιο σιωπηλός, μιά τόση δά τουφίτσα κάτασπρη. Μπῆκε κι αἰωρήθηκε μέσα στήν κάμαρα, ἀναποφάσιστος.

Ὁ «κλέφτης»... Φουντωτός, ὁλόλευκος, φτερωτός. Μέ τό τέλειο σφαιρικό σχῆμα του, μέ τίς θαυμάσια διευθετημένες ἀκτίνες του... Ὁ «κλέφτης»! Ἕνα τόσο μικρό, σχεδόν ἀόρατο, σποράκι κάποιου φυτοῦ, προικισμένο μέ τέτοια στολίδια, πλουτισμένο μέ τόση φαντασμαγορία. Ἦρθε ὁ «κλέφτης» καβάλα στό πιό γρήγορο ἄτι τοῦ κόσμου — τόν ἄνεμο — καί μπῆκε στήν κάμαρα φωτισμένη ἀχνά ἀπ' τό πάλαιμα τῆς μέρας μέ τό σκοτάδι.

Ἕνα σπέρμα τῆς φύσης ἀπειροελάχιστο, σπέρμα τοῦ Θεοῦ, μέσα στόν ἀχανῆ χῶρο τοῦ κόσμου.

Στάθηκε γιά λίγο ψηλά, μετέωρος κι ὕστερα, ἀφέθηκε νά πέσει στό πάτωμα. Τά κροσωτά ἄκρα του ἀκούμπησαν πάνω στή μοκέτα καί θαρρεῖς ἀνατρίχιασαν. Ὁ «κλέφτης» κυλίστηκε μιά δῶ - μιά κεῖ, ἀνασηκώθηκε καί ξανακάθησε λίγο μακρίτερα καί πάλι σηκώθηκε. Λές διαισθάνονταν πώς δέν βρῆκε ἀκόμα τό ζητούμενο ἔδαφος.

Ἡ ἐλάχιστη ριπή τοῦ ἀέρα πού τόν βοήθησε νά εἰσβάλει στήν κάμαρα, σταμάτησε. Μά ὁ «κλέφτης» ἐξακολούθησε τήν ἐξερεύνησή του στό χῶρο, κατρακυλώντας τόν σφαιρικό ἀνάερο περίγυρο τῆς ἐλάχιστης ὕπαρξής του. Συνέχισε τήν ἀναζήτησή του καί ξαναφέθηκε στή νέα ριπή νά τόν παρασύρει σέ παράμερες γωνιές.

Εἶναι, ἀλήθεια, μιά ἀνακάλυψη καί μιά θαυμαστή ἀποκάλυψη νά παρακολουθεῖς τήν ἐναγώνια περιπλάνηση τοῦ «κλέφτη» καθώς ἀναζητᾶ

1. Ὁ λαός ἀποκαλεῖ «κλέφτες» τούς σπόρους τῶν γυμνόσπερμων φυτῶν πού ἔχουν τριχώδεις ἤ πτεροειδεῖς ἀποφύσεις σέ σχῆμα θυσάνου, πού διευκολύνει τή διασπορά τους μέ τόν ἄνεμο, ὅπως π.χ. τῆς ἀγγινάρας, τοῦ ραδικιοῦ κλπ.

τόν κόρφο, τόν κόλπο πές καλύτερα, πού θ' ἀπαγγιάσει ν' ἀποθέσει τό σπέρμα τῆς ζωῆς πού κουβαλᾶ μέσα του κι ἐκεῖ ν' ἀπεκδυθεῖ τό ἐλκυστικό ντύμα του, νά γύρει νά πεθάνει γιά ν' ἀναστηθεῖ - ζωντανός ὀργανισμός ξανά μ' ἄλλη μορφή, ἀγλάισμα τοῦ κόσμου καί στοιχεῖο τοῦ πεπρωμένου του, μόριο τῆς θεϊκιᾶς οὐσίας.

Ἡ μικρή μας, ἔτρεξε τό κατόπι του, προσπάθησε νά τόν πιάσει. Ἡ περιέργεια τοῦ παιδιοῦ, ἡ ἔφεσή του γιά παρατήρηση δέν ἱκανοποιεῖται παρά μόνο μέ τή συμμετοχή ὅλων του τῶν αἰσθήσεων καί πιό πολύ τῆς ἁφῆς. Κι αἰσθάνθηκα κι ἐγώ τούτη τήν ὥρα, ξαφνικά, σάν παιδί, ἀφοῦ κι ἐγώ ἤθελα νά τόν κυνηγήσω, νά τρέξω ξωπίσω του, νά τόν πάρω στά χέρια μου, νά τόν καλοδῶ. Νά διαπιστώσω ξανά πόσο μεγάλα εἶναι τά ἔργα τοῦ Θεοῦ πού περικλείουν τόση ὁμορφιά καί δύναμη καί πονηριά καί σοφία σ' αὐτό τό ἐλάχιστο, στόν σπόρο τῆς διαιώνησης.

Τούτη ἡ γνώση - ἀλήθεια τί ἄλλο; - ἡ πεῖρα πού κουβαλᾶ στά κρόσια τῆς φουντίτσας του, ἡ αἴσθηση τῆς ἁφῆς, ἡ ὀσφρητική θά 'λεγες ἀνάμνηση γιά τήν ἀναγνώριση τῆς μάνας γῆς - τῆς προαιώνιας μήτρας - ὅλη τούτη ἡ σοφία τοῦ κύτταρου, σωριασμένη τόσα ἑκατομμύρια χρόνια ἐντός του, λειτούργησε καί δόνησε τόν μικρό θύσανο πού δέν ἀναπαύτηκε πολύ πάνω στή μοκέτα. Ξεκίνησε πάλι γιά καινούργιες ἀναγνωριστικές ἐπαφές. Ἄρχισε τώρα ἀπ' τό μάρμαρο, ὕστερα ἔψαυσε τό ὕφασμα στίς πολυθρόνες, ἀνέβηκε στό ξύλινο τραπέζι, ἀκούμπησε στό πολύφωτο, ἀνίχνευσε ὅλες τίς ἄκρες καί τίς γωνιές, στάθηκε λίγο περισσότερο στό χνουδωτό μαξιλάρι - ἴσως ξεγελασμένος ἀπ' τήν ὑφή του - καί τελικά, ἀναζητώντας πάντα τήν αἰώνια γῆ, βγῆκε ἀλαφροπέταχτος κι ἀθόρυβος, ὑποταγμένος στή θεϊκιά ἐπιταγή, ὑπακούοντας στήν ἐγγραφή τῆς μοίρας του, γνωρίζοντας τόν ἀπώτερο προορισμό του. Ἵππευσε πάλι τήν αὔρα, πῆρε τ' ἀψήλου, ἔφυγε...

Τόν παρακολούθησα νά ὑψώνεται μέσα στό σούρουπο. Κοντοστάθηκε λίγο, μετεωρίσθηκε κι ὕστερα ἔδωσε μιά καί χάθηκε σάν ὀνειροφαντασιά, ντυμένος στήν κάτασπρη νιφάδα του, μέ τή γαλήνια μεγαλοπρέπεια τοῦ ρόλου του μά καί τήν ἀνήσυχη ἔκφραση τῆς ἀναζήτησής του.

ΣΟΦΙΑ ΚΛΗΜΗ — ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΤ' ΑΚΡΟΓΙΑΛΙ

Ήρθα, για να σε δω, για μια φορά, και πάλι,
αγαπημένο ακρογιάλι·
μ' ακούω να θρηνεί, ίδια, η σιωπή σου,
βουβά κι ασώπαστα· θυμήσου,
έρημο ακρογιάλι
(στου ονείρου τ' ανθογυάλι),
σαν τώρα ήταν μουντό φθινόπωρο, είδες,
πώς φυλλορόισαν οι ελπίδες,
παλιοί καημοί, τόσες αγάπες. (Φύγανε, σαν ταξιδιάρικα πουλιά,
κυνηγημένα· ως τα βρήκε η μπόρα· η βαρυχειμωνιά·
και δε γυρίσαν). Ό,τι ανθίζει, ό,τι ζει, σβήνει, πεθαίνει!
Α, πόσο η ψυχή μου αδύναμη είναι, πονεμένη!
Λυγίζει, στο μούρμουρο του στεναγμού σου,
στ' απαλοφλοίσβισμα του αφρού σου!

Με νιώθεις!... Τί να με ρωτάς!...
(Και ποιά πρώτα, να σου διηγηθώ ιστορία μου ζητάς;...).

Απόκριση να δώσω πια δε θα μπορούσα άλλη,
αγαπημένο μου, αγέραστο ακρογιάλι.
Όλο θλίψη, η ξενιτεμένη, η ψυχή μου
- στιγμή ξεχωριστή, σε πρόσμενα, σε νοσταλγούσα..., αλί μου! -,
μόνο για δάκρυα θα σου πει κι εκείνη· όχι, για λ ή θ η·
έτσι κοντάσου, που ήρθε από ώρα κι απολησμονήθη!

ΚΑΤΙΝΑ ΒΕΙΚΟΥ — ΣΕΡΑΜΕΤΗ

Ξάνθη, 1952.

Από τη συλλογή: «ΚΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΨΙΘΥΡΟΙ», έκδοση 1955.

ΜΟΝΟΠΡΑΧΤΟ

Η ΛΙΜΝΗ

(Δωμάτιο, διακοσμημένο καλλιτεχνικά. Υπάρχει καθρέφτης. Παράθυρο ανοιχτό. Πρόσωπα δύο. Ο Δημήτρης κι η Μίνα, η γυναίκα του, άνθρωποι νέοι).

Μίνα. — Υπάρχουν περιστατικά, πολλές φορές, στη ζωή, που ενώ εξωτερικά φαίνονται απλά, πολύ απλά, εν τούτοις όμως...

Δημήτρης. — Εν τούτοις όμως;...

Μίνα. — Χρειάζονται διαφορετική αντιμετώπιση. Ξεπερνούν το τυχαίο, το φαινομενικό, δεν ξέρω αν κυριολεχτώ αυτή τη στιγμή. Σκέφτομαι, δηλαδή, ξέρεις, Δημήτρη, τι φόρεμα θα πρέπει να προτιμήσω..., να φορέσω αύριο.

Δημήτρης. — Προλογίζεις τελείως διαφορετικά και φτάνεις σε αντίθετες απολήξεις. Σε αντιγνωμία.

Τί φόρεμα!... Σε απασχολεί αυτό;...

Μίνα. — Ίσως δεν εξηγήθηκα όσο θα έπρεπε. Δεν ήμουνα αρκετά σαφής. Ναι, με απασχολεί. Φυσικά με απασχολεί. Όλες αυτές τις μέρες το σκέφτομαι. Τί να φορέσω, (μπρος στον καθρέφτη), πώς να χτενίσω τα μαλλιά μου...

Όπως είναι, είναι καλά;

Μια παρουσία..., ένα χτένισμα -ποιός ξέρει, ίσως, ίσως...- στην αιωνιότητα... Σου αρέσουν;...

Δημήτρης. — Έχω λοιπόν πολύ δίκαιο. (Χαμογελά). Φροντίδες όχι και τόσο απαραίτητες.

Χωρίς άμεση ή απώτερη σκοπιμότητα.

Αλλ' αυτό σε απασχολεί, ή το πρώτο που έθιξες;

Και δε μου είπες, πώς έτσι ο Τάσης του πρότεινε, να φιλοτεχνήσει το πορτραίτο σου;

Μίνα. — Από καιρό, πολύν καιρό μου το έλεγε. Αυτό το ήθελα κι εγώ. Άλλωστε το ξέρεις ...

Ο Τάσης κοινός φίλος... Ζωγράφος, φτασμένος, αναγνωρισμένος... Ήθελα πάντα να κάνει το πορτραίτο μου.

«Ὡς τώρα», μου είπε, «έλεγα να ζωγραφίσω τη Μίνα. Τώρα θ' αποδώσω» -αναγκαστικά θα επαναλάβω ορισμένες του φιλοφρονήσεις-, «θ' αποδώσω μια συγγραφέα· μια ποιήτρια που καθιερώνεται. Μια γυναίκα με περιεχόμενο· μ' αισθαντικότητα».

Δημήτρης. — Κι εσύ καταπονείσαι μ' εξωτερικά, τελείως εξωτερικά πράγματα, χωρίς σημασία. Το φόρεμα..., το χτένισμα... Μάλλον, δε σε καταλαβαίνω, Μίνα...

Μίνα. — Δε φαντάζομαι νά 'χεις αντίρρηση, πως όλα μας εκδηλώνουν· μας χαρακτηρίζουν. Μας τοποθετούν αισθητικά. Γενικά. Το χρώμα που θα φορέσουμε, το σχήμα που θα διαλέξουμε, η προτίμηση του χτενίσματος, το μακιγιάζ -έστω απαλό-, αν και κάποιοι υποστηρίζουν, ότι είναι γνώρισμα ελαφράς αντιμετώπισης της ζωής. Σ' αυτό, φυσικά, κι ο άντρας δεν είναι αμέτοχος. Γιατί τραβιέται. Εντυπωσιάζεται.

Δημήτρης. — Αν εντυπωσιάζεται...

Μίνα. — Δημήτρη, δε σου ερμήνεψα λεπτομερέστερα τις απόψεις μου. Τις βαθύτερές μου σκέψεις, σχετικά με το πορτραίτο που πρόκειται να μου κάνει ο Τάσης.

Δημήτρης. — Υπάρχουν και βαθύτερες σκέψεις;...

Μίνα. — Εκείνο που θέλω να δώσω -βέβαια κάτι θα δώσω από τον εαυτό μου-, είναι, ότι θέλω το πορτραίτο μου ν' απεικονίζει ό,τι αποτελεί τον ίδιο, τον πιο μύχιο εαυτό μου.

Δημήτρης. — Ο Τάσης θα σε καθίσει, θα σε τοποθετήσει. Τους ώμους, τα χέρια, το πρόσωπο... Τα μαλλιά... Γενικά θα ενδιαφερθεί, θα φροντίσει, για την έκφραση.

Μίνα. — Ακριβώς. Η έκφραση. Αυτό με απασχολεί. Θέλω να δώσω τον πιο αληθινό εαυτό μου, τον πιο γαλήνιο εαυτό μου, στην έκφραση. Ό,τι είπα, ώς τώρα, απόβλεπα σ' αυτό.

Δημήτρης. — Μάντεψα, ίσως, ποιάν έννοια μπορεί νά 'χουν τα λόγια σου. Βιάστηκα όμως, σε πρόχειρα συμπεράσματα, να... Σ' αδίκησα. Το πρόσωπο είναι συχνά, βέβαια, ο καθρέφτης της ψυχής. Δηλαδή είναι πάντα. Μιλά εύγλωττα. Μιλά.

Μίνα. — Θα ήθελα να παραμερίσω τις έγνοιες μου, τις πίκρες μου. Ό,τι η πείρα συσσώρεψε μέσα μου. Ό,τι μου βιώθηκε.
Θα ήθελα, την ήρεμη επιφάνεια της λίμνης. Να 'ναι ατρικύμιστη· εντελώς.

Δημήτρης. — Της λίμνης;...

Μίνα. — Της λίμνης· που είναι η ψυχή.
Τριγυρισμένη -να φανταστούμε-, από διάφορα πυκνά, πανύψηλα υδροχαρή. Ίσως... από καλάμια...

Στο παραμικρό αεράκι λυγούν. Αναταράζονται. Το φύσημα θολώνει την επιφάνεια της λίμνης. Τη σκυθρωπιάζει. Τη σκουραίνει.

Δημήτρης. — Μίνα, μιλάς με σύμβολα. Σου αρέσει να μεταχειρίζεσαι σύμβολα.

Μίνα. — Το σύμβολο γίνεται πιο παραστατικό. Πιο αισθητό. Δίνει προεκτάσεις. Υποβάλλει.

...

Θέλω η λίμνη νά 'ναι γαλήνια. Να φωτίζεται. Νά 'ναι όλο φως! Φως! Και πάνω της να πλένε νυμφαίες. Ροζ. Λευκές· νυμφαίες.
Οι χαρές της ζωής μου. Όλες οι χαρές!...

Δημήτρης. — (Κοντά στο ανοιχτό παράθυρο). Άλλα σύμβολα. Ροζ, λευκές νυμφαίες...

Μίνα. — Για φαντάσου τες!... Όπως είναι τώρα βράδι!
Και να καθρεφτίζονται στα νερά της λίμνης. Σε απαλές χρωματικές ανταύγειες, σε πολλαπλασιασμένα είδωλα, να βαθαίνουν, να προχωρούν σε απύθμενα όρια. Να γίνονται όνειρο!... Ν' αγγίζουν τ' όνειρο!... Το είδωλο, είναι κάτι εξωπραγματικό. Όμως είναι ό,τι το ιδιαίτερο. Ό,τι περιβάλλει, ό,τι λέμε μαγεία του πραγματικού.

Δημήτρης. — Είδωλα!... Όνειρο!...
Με συνεπήρες!

...

Μ' αν ξάφνου έρθει ο Πάνας, που γυρνάει παντού; Αν έρθει στην ακρολιμνιά ο Πάνας, για να κόψει ένα καλάμι· και το κάνει σουραύλι; Και αρχίσει να σουρίζει, να σκορπίζει τον πανικό;
Με παρέσυρες. Με συγκίνησες. Μιλάω κι εγώ με σύμβολα.
Αν ο Πάνας με το σουραύλι του αναταράξει τα νερά της λίμνης;
Πώς το έγραφες σ' ένα σου ποίημα;

Μίνα. — Στον οργισμένο Πάνα είδα την αντιξοότητα. Τις αντιξοότητες της ζωής. Την κακοδαιμονία. Που κυνηγάει τον άνθρωπο. Τους ανθρώπους. Που πικραμένοι, απογοητεμένοι, απογνωσμένοι, πισωδρομούν, πελαγοδρομούν. Τους μαστίζει η μιζέρια. Παίρνουν, ακολουθούν άγνωρους δρόμους. Καταφεύγουν ακόμα και σ' αυτούς τους δρόμους της αποδημίας. Κι αδειάζει ο τόπος, ο κάμπος, από τη στιβαρή τη νιότη.

Δημήτρης. — Πάντα, «Εδώ κλώθουν οι μάνες της ξενιτιάς το παράπονο/, μοίρα κι αίμα,/ αυτού του τόπου...», όπως λες.
Ο Πάνας ζει. Τον συναντώ συχνά στις περιηγήσεις μου, όταν μελετώ το έδαφος, το υπέδαφος κι αντικρίζω τόσους και τόσους θησαυ-

ρούς. Όταν πλανιέμαι στις ερημιές. Περνάει κοντά μου αμίλητος. Ασυντρόφευτος. Δίχως τη νεραϊδοσυντροφιά του· να την οδηγεί, ολόχαρος, στο νεραϊδένιο χορό της. Περνάει με το σουραύλι του σπασμένο. Γιατί πολύ σπαταλήθηκε μ' αυτό τον άλλο εαυτό του. Είναι μονάχος. Γυρνάει ίδιο στοιχειό. Γίνηκε στοιχειό.

Μίνα. — Γίνηκε στοιχειό!...

Δημήτρης. — Στοιχειό...

Μίνα. — Στοιχειό. Όμως η λίμνη θέλω νά 'ναι ακύμαντη. Όσες φορές κι αν θα μου χρειαστεί να ποζάρω. Ακύμαντη.

...

Θα προσπαθήσω ν' αλλάξω τα χρώματα που συνταιριάζει ο Τάσης. Το έχεις παρατηρήσει; Όλα, μα όλα του τα πορτραίτα -κι έχει ιδιαίτερη προτίμηση στα πορτραίτα-, έχουνε κάτι κοινό μεταξύ τους. Η άνθρωποι του πνεύματος είναι, ή του μόχθου -μεροκαματιάρηδες, ξωμάχοι, νεροκουβαλητήδες-, ή παιδούλες, παιδούλες του σχολείου, με χρυσόξανθες κοτσίδες, έχουνε την ίδια έκφραση. Μιαν αδιόρατη ρυτίδα, στο μέτωπο..., ρυτίδες έγνοιας. Ένα συννέφιασμα. Μια σύσπαση στα χείλη, σαν ν' αναθυμούνται, ν' αντικρίζουν κάποιο θλιβερό όραμα. Σαν να συγκρατούν μόλις ένα παράπονο· κάποιο πόνο.

Αυτό το ύφος δε θα το ανεχόμουνα στο δικό μου το πορτραίτο.

Δημήτρης. — Μ' αφού αυτό βλέπει!... Αντίληψη· αποτίμηση ζωής. Και τα μοντέλα του ίσως τυχαίνουν έτσι!... Ίσως, έτσι και να τα διαλέγει. Ποιός ξέρει;

Μίνα. — Ο ίδιος φυσικά θα τα διαλέγει, ή έτσι τα βλέπει. Εγώ θέλω να δώσω άλλη δυνατότητα· άλλη έκφραση. Η τέχνη του να φανερώσει κάτι άλλο. Το πορτραίτο μου νά 'ναι ένα τέλος και μια αρχή. Μια νέα αντιμετώπιση της ζωής. Μια νέα θεώρηση. Ένας αντιπερισπασμός στη ροή των σημερινών πραγμάτων. Μια αναχαίτιση στο σημερινό ανθρώπινο πεπρωμένο. Πάντοτε μιλώ από τη σκοπιά του Τάση.

Δημήτρης. — Θ' αποτελείς περίπτωση.

Μίνα. — Δε θ' αμφιβάλεις, πως οι διάφορες περιπτώσεις αποτελούνε τα σύνολα. Και οι περιπτώσεις χαραχτηρίζουν τα σύνολα.

Ο καθένας ανάλογα με τη δυνατότητά του αντιδρά κι ανάλογα με τη δεχτηκότητα που υφίσταται. Υφίσταται...

Δημήτρης. — (Μονολογεί). Προσπάθεια καθαρά ενδοσκοπική. Άρνηση και κατάφαση. (Στη Μίνα). Έχεις, ίσως, πολύ πολύ δίκαιο. Αλλά... Πάντως θα ζωγραφίσει τα μάτια σου...

Μίνα. — Όχι, Δημήτρη. Όλ' αυτά θά 'ναι εξωτερικά. Εκείνο που θέλω,

όπως σου είπα, είναι η εσωτερικότητα. Η λίμνη.

Δημήτρης. — Μίνα, θά 'σαι, εσύ. Η ίδια, εσύ! Η Μίνα, που θες. Μα, αν η μνήμη, ο αυτόκλητος κι ανίλεος αυτός συνοδοιπόρος, αν σε προδώσει; Αν τη λίμνη σου τη διαταράξει ένας ξαφνικός ανεμοστρόβιλος. Αν οι καλαμιές στρουφίσουν. Αν η επιφάνεια λαφιάσει. Αν σύννεφα απειλητικά, μαβιά, συνωθούνται, βαραίνουν πάνω της. Αν...

Μίνα. — Τότε θα δώσω ένα πορτραίτο, που δε θα το ήθελα ποτές μου. Όχι! Ας μη μιλούμε γι' αυτό. Ας μη μιλούμε...

Δημήτρης. — Θ' αποδώσει τα χείλη σου...

Μίνα. — Θά 'μαι, εκεί, όπως θα ήθελα. Όχι εγώ, ο υλικός εαυτός μου. Αλλά ένα πνεύμα. Ένα αισιόδοξο πνεύμα. Η αισιοδοξία. Η χαρά της ζωής! Ένας σταθμός στη σταδιοδρομία του Τάση. Που θα τον βοηθήσει, έχοντας ένα τόσο θερμό ταμπεραμέντο, να δώσει έργο νέο· χαρούμενο.

...

Θέλω η λίμνη νά 'ναι γαλήνια. Ακύμαντη.
Με νυμφαίες ρόζ, γαλάζιες, άσπρες.

Δημήτρης. — Ροζ..., γαλάζιες..., άσπρες. Με νυμφαίες.

...

Και τελικά; Πού καταλήγεις; Ποιό φόρεμα, Μίνα, θα φορέσεις; Ποιό θά ήθελες;

Μίνα. — Θα πρέπει να φορέσω ένα φόρεμα, που να με συμβολίζει.

Δημήτρης. — Φόρεμα..., που να σε συμβολίζει...

ΚΑΤΙΝΑ ΒΕΪΚΟΥ — ΣΕΡΑΜΕΤΗ

Ξάνθη, 1961.

ΖΩΗ

Άνοιξα τα μάτια ένα πρωί,
κοίταξα γύρω μου τον κόσμο.
Περπάτησα
Δεν ξέρω αν είναι μεσημέρι,
αν είν' απόγεμα
ή αν ο ήλιος πάει να βασιλέψει...

ΣΤΗΝ ΞΕΝΗ ΠΟΛΗ

Στην ξένη πόλη που πλανιέσαι,
σε ποιάς νεράιδας Καλυψώς
την αγκαλιά αποκοιμιέσαι;

Κι' η Πηνελόπη σου εγώ η πιστή,
υφαίνω, ξεϋφαίνω το πανί,
και τους μνηστήρες ξεγελώ,
γιατί τον ερχομό σου καρτερώ;

Στην ξένη πόλη που πλανιέσαι,
αγάπη μου γλυκιά, με συλλογιέσαι;
και στην Ιθάκη λαχταράς να ξαναρθείς
και μες στα δυό μου χέρια να βρεθείς;

ΘΕΟΣ Τ' ΟΛΥΜΠΟΥ

Τη νύχτα με νανούριζες
και το πρωί με καλημέρισες.

Δεν ήσουν πλάι μου,
μα ήταν διάχυτη μέσα μου
η πράσινη ματιά σου
και η κρυστάλλινη ανθρωπιά σου.

Θεός τ' Ολύμπου ήρθες,
τον κεραυνό κρατώντας
της γοητείας.
Κι' είν' όλα μέσα μου φωτιά.
Κι' είμαι ευτυχισμένη.

ΚΟΡΙΝΝΑ ΧΑΡΗ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟ
Α. ΤΟ ΚΑΛΕ—ΠΑΝΑΓΥΡΙ

Ἡ φετεινή πεντηκοστή μοῦφερε στό μυαλό παλιά ἀξέχαστα χρόνια πού τά πανηγύρια κι᾽ οἱ γιορτές ἦταν ἡ εὐτυχία μας. Τέτοιο ἕνα πανηγύρι, πού μᾶς ἔδινε τή πιό μεγάλη χαρά, μιά καί ἔπεφτε μέ τήν ἀρχή τοῦ καλοκαιριοῦ, τίς πολυπόθητες διακοπές καί τό τροφαντό κεράσι ἦταν κι᾽ αὐτό. Τρεῖς ὁλάκερες μέρες κρατοῦσε. Τό Σάββατο, τήν Κυριακή τῆς Πεντηκοστῆς καί Δευτέρα, τ᾽ Ἅγιο Πνεῦμα.

Τά κοριτσάκια, πολύχρωμα πουλάκια, κρεμοῦσαν σκουλαρίκια στ᾽ αὐτάκια τους τά πιό διαλεχτά κεράσια καί μέ χαρούμενες φωνοῦλες γέμιζαν τόν ἀγέρα.

«ἦρθαν πάλι τά κεράσια
Κόκκινα καί δροσερά....»

—Κέντρο τῆς γιορτῆς ἡ Ἐκκλησιά τοῦ Χριστοῦ. Παλιό Βυζαντινό παρεκκλήσι, πάνω στό κάστρο τοῦ Διμότειχου. Ἡ μεγάλη βαρειά ἀσημοκέντητη εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, θαυματουργή καί μεγαλόπρεπη, γιόρταζε κι᾽ οἱ πιστοί τρέχαν νά προσκυνήσουν. Γιόρταζε τή μεγάλη κι᾽ ἡρωϊκή ἐκείνη ἐπέτειο, πού ξεκινᾶ ἀπό τά μέσα τοῦ δεκάτου τρίτου αἰώνα, ὅταν χάρις στήν Ἅγια εἰκόνα, σώθηκε ἡ πόλη ἀπ᾽τούς βάρβαρους πολιορκητές. Οἱ κάτοικοι, δείχνοντας τήν εὐγνωμοσύνη τους στήν θαυματουργή συμπαράστασή Του, σάν ἄλλος Ἀκάθιστος Ὕμνος, ἀφιέρωσαν τή μέρα αὐτή. Ἡ Λιτάνευση τῆς Ἅγιας εἰκόνας ἀνήμερα τῆς Πεντηκοστῆς, ἀνάμεσα στά στενά σοκάκια τοῦ Καλέ, ὅπως περίπου καί σήμερα ἔτσι γίνεται, ἔπαιρνε στήν φαντασία μας τίς διαστάσεις τῆς Βυζαντινῆς μεγαλοπρέπειας κι᾽ ἀνάσταινε στίς ψυχές μας μέρες θρύλου, δόξας καί μεγαλείου.

—Τά γύρω χωριά, γιά νά προλάβουν τό προσκύνημα ξεκινοῦσαν χαράματα. Πολλοί, σάν τόχαν ταμένο, ἀπό βραδύς ξενυχτοῦσαν τή Χάρη Του, κάτω ἀπ᾽ τήν Ἅγια σκέπη, δίπλα ἐκεῖ στά κελιά μέ τούς ἀλλοπαρμένους. Τό ξεκίνημα μέ ὅλα ἐκεῖνα τά μέσα τῆς ἐποχῆς εἶχε τή

ξέχωρη όμορφιά του. Γέμιζαν οί στρᾶτες μέ σοῦστες καλοδουλεμένες, όμορφομπογιατισμένες, μέ τά καλύτερα ἄλογα ζεμένες καί στολισμένα μέ γλυκόηχα κουδουνάκια (χάμουρα) γυαλισμένα κι' ἄφθονες πολύχρωμες κορδέλες. Βωδάμαξα ἀνθοστολισμένα μέ τέντες γιά τήν ἀντηλιά ἀπ' ὁλοκαίνουργιες ψάθες καί τέλος γαϊδουράκια μέ πλουμιστά χράμια πάνω στά σαμάρια κι' ὁμπρελίνο στό χέρι. Κάθε χωριό ξεχώριζε ἀπό τό ντύσιμό του, μιά κι' οί φορεσιές τους γινόταν μέ χάρι καί κέφι μέ τά ἴδια τους τά χέρια. Συμπλήρωμα οί χρωματιστές μαντίλες καί οί χρυσοκέντητες ποδιές, πάνω σέ βελούδο, σέ μετάξι ἤ μάλλινο πανί, δεμένες στήν μέση μέ φαρδιές ζῶνες κι' ἀσημοκαπνισμένες πόρπες. Ἀκόμα δέν ἔλειπαν τά στολίδια, τά μπιχλιμπίδια κι' οί ἁράδες τά φλουριά, π' ἀστραποβολοῦσαν στά τροφαντά τους στήθια. Εἰκόνα φολκλορική, ἔτσι π' ἀνηφόριζαν τό λιθόστρωτο γιά τήν ἐκκλησία μέ τίς φανταχτερές χωριάτικες φορεσιές τους,κρατῶντας λαμπάδες, ποῦφθαναν κι' ὡς τό μπόϊ. Μετά τήν ἀνηφόρα γιά τό προσκύνημα καί σάν τέλειωνε ἡ Ἐκκλησία, ἄρχιζε ἡ κατηφόρα γιά τά Τσαΐρια, ἐκεῖ πρός ταλώνια τῆς πόλης, ὅπου γινότανε τό κοσμικό πιά παναΐρι. Κάθε λογίς πραματευτᾶδες εἶχαν ἀπό καιρό στήσει τά πρόχειρα σεργκιά καί διαλαλοῦσαν τίς πραματειές τους. Μικροπαράγκες γιά ταβέρνες, σκεπαστά μέ φρέσκιες δροσερές ἰτιές, ἀλάνια γιά χορούς, ζουρνάδες, πίπιζες, γκάϊντες καί νταούλια, ὅλα μαζί σ' ἕνα ἀνάκατο συνδυασμό, δίνανε τή χαρά καί τό κέφι καί πρόσφεραν πλούσιο τό θέαμα γιά μικρούς καί μεγάλους. Ἕνα ζωντανό, ζωηρό, πολύχρωμο, φανταχτερό, καί πολύβουο ἀνακάτεμα.

—Πιοτό, χορός, τραγούδι, μικροεμπόριο καί κοτραπάνι, ὅλα μαζί καί καθένα ξεχωριστά φκιάχναν τόν ἐνθουσιασμό. Τό κορύφωμα ἦταν τό τρέξιμο μέ τ' ἄλογα κι' οί παλαΐστρες. Λεβέντες καβαλαραῖοι μέ περήφανα ἄτια καί φοράδες, σκάβαν τό χῶμα μέ τίς ὁπλές τους, ὥσπου νά ξεκινήσουν. Κάθε χωριό περιφανευόταν γιά τό βιός του. Ὅσο γιά τούς πεχλιβάνηδες ἄλλο πρᾶγμα. Μαζεῦαν κόσμο καὶ κοσμάκι γύρω τους μέ τά λαδωμένα μπρούντζινα κορμιά τους καί τά πέτσινα κοντοβράκια τους.Τσαλίμια, σκέρτσα καί μπόλικα κόλπα ὡς νά ρίξη ὁ ἕνας τόν ἄλλο κάτω, νά φάη ἡ πλάτη χῶμα. Κι' ἔπειτα ἡ γύρα γιά τό μπαχτσίσι.

Ξέχωρη χαρά ἔδινε τό πανηγύρι γιά τά ζευγάρια. Ἀρραβωνιασμένα ἤ καινουργιοπαντρεμένα. Ἐκεῖ ἔκαναν τήν κοσμική ἐπίσημη ἐμφάνισή τους κι' ἐκεῖ ἔδειχναν τήν ὁμορφιά, «τά καλά καί τά πολλά τους».Ὄνειρο τοῦ κάθε κοριτσιοῦ νά παραβρεθεῖ, νά στολιστεῖ, νά χαρεῖ, νά ξεφαντώσει κι' ἀκόμα νά φλερτάρει.

—Πολλά εἰδύλια καί συμπεθεριά ἄρχιζαν ἐκεῖ καί πολλά εἶχαν τό εὐτυχισμένο τέλος τους. Καί σάν ἔπαιρνε νά γέρνει ὁ ἥλιος τά γύρω σπαρτά, ἄψηλα καί χρυσωμένα, καλοδεχόταν τά ζευγάρια να ξαποστάσουν

τήν ὁλοήμερη κούραση τους καί γινότανε βουβοί μάρτυρες τῆς ἀγάπης τους. Τό φεγγάρι ὁλόγιομο ψηλά ἀρμένιζε καί μέ συγκατάβαση καί συμπάθεια χαμογελοῦσε στήν ἀνθρώπινη φύση, καθώς τό χαρούμενο τζιτζίκι σικοντάριζε μέ τό ἐρωτικό του Τραγούδι. Ἕνα κύκλωμα ρωμαντικό, νοσταλγικό, μά δυστυχῶς ξεπερασμένο.

Β. ΤΑ ΣΑΛΑΤΣΙΑ ΣΤΟ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟ

Λένε πώς ἡ κουβέντα μοιάζει μέ τά κεράσια. Τραβᾶς τόνα καί βγαίνει ὁλόκληρο τσαμπί. Νά καί μεῖς. Καθώς θυμηθήκαμε τό Καλέπαναγύρι στό Διμότειχο,ἀνεβάσαμε στήν ἐπιφάνεια καί τά περίφημα καί τόσο ρωμαντικά γιά τήν ἐποχή ἐκείνη ΣΑΛΑΤΣΙΑ. Πεζή καί μέ τό παραπάνω ἀγχώδικη ἡ σημερινή μας ζωή, δέν μπορεῖ νά νοιώση τό σκίρτημα τῆς γραφικότητας τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Τοῦ καιροῦ, πού ὁ ἄνθρωπος δέν εἶχε γίνει «δεσμώτης» τῆς τεχνολογίας, τῆς εὔκολης κατανάλωσης καί τῆς καταστροφῆς τοῦ τοπίου. Τότε ἡ ζωή σέ μέτρα πολύ ἁπλά ἔφκιαχνε ὁμορφιές ἀγνές, φθηνές, προσιτές, καταδικές της.

—Τί ἦταν τά σαλάτσια; Μικρά ξύλινα καφενεδάκια ἤ τό πολύ μέ τοῦβλα δίπλα στή καταπράσινη ἀκροπταμιά, κάτω ἀπ' τή σκιά τῆς σουϊτιᾶς, τοῦ πλάτανου ἤ τῆς μεγάλης καρυδιᾶς. Τό πλάτωμα τῆς ψηλῆς ὄχθης τοῦ Ἐρυθροπόταμου, ὅμορφα περιποιημένο καί καθαρισμένο, χωρίς ἀγριόχορτα καί θάμνους ἦταν τό πράσινο σαλόνι, ὅπου ὁ μαγαζάτορας ἄπλωνε τά ξύλινα τραπεζάκια του μέ τίς ψάθινες καρέκλες. Στόλιζε τά σύνορα τῆς ἐπικράτειας του μέ κοντούς ξύλινους φράχτες, πράσινα βαμένους καί μέ μικρά μακρόστενα παρτεράκια γεμάτα γεράνια, βασιλικούς, ἴα, μέλισσες καί πολλές—παραπολλές περικοκλάδες. Αὐτές καθώς ἀναριχώταν σκέπαζαν τούς φράχτες μέ τά πολύχρωμα χωνάκια τους κι' ἔκαναν ντεκόρ.

—Ὅσο γιά περιποίηση, φθηνή κι' αὐτή σάν τήν παράγκα καί τήν ἐπίπλωση της. Τό γαραφάκι μέ τούς μεζέδες του ἦταν ἡ καθιερωμένη σπεσιαλιτέ. Τό γαραφάκι, ἰδιόμορφο μεσάτο μπουκαλάκι μέ τσίπουρο ἤ οὔζο καί τό ποτηράκι ψηλό καί μέ χονδρό πᾶτο.

—«Ἕνα γαραφάκι», ξεφώνιζε τό αὐτοσχέδιο γκαρσόνι κι' ἔφθανε μαζί μέ τό μεζέ πού ταν μέσα στό λογαριασμό. (Ἡ ρετσίνα ἦταν ἄγνωστη καί τό κρασί δέν πολυξοδευόταν.Ἀπαραίτητη γαρνιτούρα τοῦ μεζέ τό ὀνομαστό τζατζίκι. Τζατζίκι μέ μαρούλι τήν ἄνοιξη, τζατζίκι μ' ἀγγούρι τό καλοκαίρι. Καί τόνα καί τ' ἄλλο ἦταν τό σαλατικό τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι βγῆκε καί τόνομα Σ α λ ά τ σ ι α.

— Δίπλα στά καφενεῖα οἱ λαχανόκηποι, οἱ περίφημοι ζαβζά-μπαχτσέδες. Ἀπό τήν παραγωγή κατ' εὐθείαν στήν κατανάλωση. Ἀγνά κι' εὐλογημένα προϊόντα χωρίς λιπάσματα, βγαίναν καί τρωγόνταν μόνο στήν

ἐποχή τους. Μοσχομύριζε τ' ἀγγουράκι δροσερό, τρυφερό καί νόστιμο. Ἔνοιωθες τήν εὐωδιά τοῦ λαχανικοῦ ἀπό μακρυά κι ὀρεγώσουν. Τώρα ὅλο τό χρόνο τό βρίσκεις, σωστό ξυλάγγουρο, μά πού ἐκείνη ἡ γεύση. Ἔμεινε κι' αὐτό ἀνάμεσα στ' ἄλλα.

— Πέραση μεγάλη εἶχαν κι' ἦταν ὀνομαστά τά «πέρα σαλάτσια». Τό πέρασμα γινότανε ἀπό τό παλιό πέτρινο γεφύρι μά ἡ χαρά κι' εὐτυχία τοῦ κόσμου ἦταν μέ τή βάρκα. Μακρόστενη πλάβα μέ γονδολιέρη τόν κατσίβελο. Ἡ κίνηση γινότανε μέ τό μακρύ κοντάρι καί τό εἰσιτήριο ἀπό μισή ὡς μιά δραχμή τό κεφάλι. Πολύχρωμα φορτία κυλοῦσαν ἁπαλά στά καταπράσινα νερά τοῦ ποταμοῦ κι' ἔδιναν ζωή καί κέφι καθώς ἀντάμωναν στό πέρασμα τους.

— Ἡ σαιζόν ἄρχιζε ἀπό τό Πάσχα, μά κορυφωνόταν μέ τήν Πρωτομαγιά. Τότε ἦταν τό μεγάλο πανηγύρι, γιατί χώρια ἀπ' τά καφενεδάκια γέμιζαν οἱ ἀκροποταμιές κόσμο καί κοσμάκι. Ἡ λατέρνα, τό φωνόγραφο κι' ἀνάμεσά τους οἱ κούνιες ἦταν οἱ μόνιμες διασκεδάσεις. Τά χονδρά κλωνάρια φιλοξενοῦσαν τίς κούνιες, ὅπου τὄχαν ἔθιμο, μικροί-μεγάλοι, νά κουνηθοῦν γιά τό καλό τοῦ χρόνου.

— Ἀκόμη χαρακτηριστικό τῆς ἐποχῆς τό λαντώνι μέ τά διπλά ἄλογα, καί τίς κυρίες μέ τά ὀμπρελίνα καί τούς κυρίους μέ τά ψαθάκια. Ὁ παναμᾶς μόλις ἄρχιζε να φοριέται. Ἀπό τό Μάη κι' ὕστερα τά σημερινά «γκάρτεν πάρτυ» μεσουρανοῦσαν Κυριακές καί γιορτές. Ἀκόμα καί κοινωνικές καί ἐπαγγελματικές ἐκδηλώσεις γινότανε σ' αὐτά. Ἐσνάφια, Σύλλογοι καί Σχολεῖα τὄχαν καύχημα νά διασκεδάσουν σέ κάποιο Σαλάτσι, νά χορέψουν καί νά βγάλουν φωτογραφίες ἀναμνηστικές, πρᾶγμα πούδινε στήν μικρή μας κοινωνία ποικιλία, κίνηση καί ζωή. Ἄλλη μιά εἰκόνα πού χάθηκε γιά πάντα. Τό περιβάλλον καταστράφηκε καί οἱ ἀκροποταμιές ἐρήμωσαν.

Γ. ΤΟ ΚΑΡΝΑΒΑΛΙ ΤΗΣ ΚΑΘΑΡΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ

Τό λαϊκό αὐτό χαρούμενο πανηγύρι τό θυμᾶμαι σάν ὄνειρο. Εἶναι ὅμως τόσο ζωντανό καί τόσο ζωηρό, ὥστε καί τώρα ἀκόμη, πού χρόνια ὁλόκληρα μέ φέρνουν πίσω οἱ μνῆμες, ξαναζῶ ἐκείνη τήν ξένοιαστη ἐποχή.

—Γινότανε κάθε καθαρή Δευτέρα κι' ὅλοι, μικροί-μεγάλοι, τρέχαν νά σεργιανίσουν τήν παρέλαση τοῦ «ΚΙΟΠΕΚ ΜΠΕΗ». Ὀνομασία Τούρκικη, μιά καί τό ἔθιμο κρατοῦσε ἀπό τόν καιρό τῆς Τουρκιᾶς καί σίγουρα κάποιο σκύλο Μπέη θά θέλανε νά κοροϊδέψουν. Ἀπό κάτι τέτοια οἱ Ρωμιοί βρίσκανε πολλά γιά νά βγάλουν τό ἄχτι τους στήν καταπίεση καί τήν αὐθαιρεσία τοῦ καταχτητή. Ἡ λαογραφία θά μπορεῖ νά βρῆ τήν ἄκρη

τῆς ἐτυμολογίας καί ἡ ἠθογραφία νά ξεδιαλύνη τήν ρίζα τοῦ ἔθιμου, γιατί, ὅπως καί νά τό κάνουμε, μέ τόν μοντερνισμό πού μᾶς δέρνει, πᾶμε νά ξεχάσουμε κάθε τί πού μᾶς δένει μέ τόν τόπο καί μέ τίς ρίζες μας. Εὐτυχῶς σέ κατάσταση εὐθυμίας ξαναθυμώμαστε πότε-πότε τήν Σουφλιωτοῦδα καί τό «Χωρίον Μεταξάδες Γιάννης Δήμαρχος».

— Καί ξαναγυρίζοντας στό γραφικό αὐτό ἔθιμο, βλέπω μέσα ἀπό τήν ἀχλύ τοῦ χρόνου, νά ξεκινᾶ ἡ πομπή ἀπ' τό μαχαλᾶ τῆς Πυροστιᾶς, ὕστερα ἀπό μιά πυρετόδικη ἑτοιμασία πού μέρες κράτησε, νά φθάνει στό σπίτι τοῦ ἀείμνηστου Δάσκαλου μας Ποντίδη καί ἀπό κεῖ νά κατηφορίζη γιά τήν ἀγορά. Προπορεύονται τά νταούλια κι' οἱ ζουρνάδες χαλῶντας κόσμο καί δίνοντας ἕνα πανηγυρικό τόνο. Μά καί οἱ γκάϊντες δέ λείπουν. Στή συνέχεια τά κορίτσια. Ἄνδρες μπουδραρισμένοι, μπογιατισμένοι, μέ περοῦκες, μακρυά φουστάνια τῆς ἐποχῆς, ἄσπρα γάντια ἴσαμε τόν ἀγκώνα κι' ἕνα ζευγάρι ζίλια (καστανιέτες) στό χέρι. Περπατοῦν χορεύοντας καί χτυπῶντας ρυθμικά τά ζίλια στό σκοπό τοῦ ταμπουρά. Ἔπειτα ἔρχεται ὁ κουτσός γιατρός, ντυμένος στή βελάδα του, μέ πομπέ καπέλο, γκέττες στά πόδια καί γυαλιά στά μάτια. Πηγαίνει κουτσαίνοντας, κρατῶντας ἕνα κλῦσμα κι' ἄλλα σύνεργα τῆς γιατρικῆς καί φωνάζει. «Ἔφθασε κουτσός γιατρός ἀπ' τά Παρίσσια». Μετά ἀκολουθοῦσε τό πουλάκι μέ τίς τῦχες καί γινόταν χαλασμός ἀπ' τά θηλυκά πιά νά πρωτοπάρη τήν τύχη της, πού δέν ἤτανε τίποτε ἄλλο παρά τά φῦλλα κάποιου ἡμερολόγιου μέ τά συνηθισμένα στοιχάκια. «Γιά μαῦρα μάτια χάνομαι, γιά γαλανά πεθαίνω».

— Στή μέση τῆς πομπῆς, καθισμένος μεγαλόπρεπα πάνω σ' ἕνα πελώριο γάϊδαρο, στολισμένο παρδαλά μέ κουδούνια, κορδέλες καί πλουμιστά χράμια, πήγαινε τό τιμώμενο πρόσωπο. «Ο ΚΙΟΠΕΚ — ΜΠΕΗΣ»! Ντυμένος μέ μιά πλούσια γοῦνα, κρατοῦσε στόνα χέρι τό μεγάλο μακρύ τσιμπούκι καί στ' ἄλλο τό κομπολόγι μέ τίς χονδρές κεχριμπαρένιες χάντρες. Κεῖνο ὅμως πού τοῦδινε τήν ξεχωριστή μεγαλοπρέπεια ἦταν τό ψηλό διάδημα ποῦχε στό κεφάλι, φκιαγμένο ἀριστοτεχνικά ἀπό ξυλάκια καί πολύχρωμα χαρτάκια. Ἔμοιαζε σάν κάτι μέ τό σημερινό κοτιγιόν ἤ σάν κινέζικο μυθικό καπέλο. Προχωροῦσε ἀργά μέ ὁλύμπια γαλήνη, περιεργαζόταν τά πλήθη, πού τόν χειροκροτοῦσαν καί μέ μεγάλη συγκατάβαση πότε-πότε σκορποῦσε μειδιάματα καί δεσποτικές εὐλογίες. Ἦταν ἕνας περίφημος καρνάβαλος σέ μιά ἄλλη ἔκδοση καί σέ μιά ἀλλοιώτικη ἐποχή.

— Στό τέλος τῆς παρέλασης παῖρναν μέρος κι' ἄλλα πρόσωπα, ὅπως ὁ πραματευτής, μά ὁ χρόνος τάχει πιά ξεθωριάσει, ὥστε νά μή μπορῶ νά δώσω τήν πιστή τους εἰκόνα. Ἐκεῖνο ὅμως πού θυμᾶμαι πολύ καλά, γιατί ἦταν πολύ νόστιμο θέαμα, καί μᾶς τά παιδιά ξέχωρα μᾶς τραβοῦσε, ἦταν ὁ ἀρκουδιάρης μέ τήν ἀρκούδα. Ἀρκούδα ἦταν ἄνθρωπος, ντυμένος σ'

ἀρκουδοτόμαρα, πού προσποιόταν τήν ἀρκούδα κατά τίς παραγγελίες τοῦ ἀρκουδιάρη κι' ἔκανε χίλια δύο καμώματα πού πολλά φέρναν τά γέλια καί τά χάχανα. Ὅσο πιό ἐπιτυχημένη ἦταν ἡ ἀρκούδα κι' ὅσο πιό κέφι εἶχε τόσο καί μεῖς τρέχαμε ἀπό πίσω της παρά τό τσουχτερό κρύο καί πολλές φορές τό κρουσταλλιασμένο χιόνι. Βλέπετε σαρακοστή χωρίς Μάρτη δέν γίνεται κι' ἡ καθαρή Δευτέρα τίς πιό πολλές φορές ἔπεφτε ἤ τέλη τοῦ Φλεβάρη ἤ ἀρχή τοῦ Μάρτη. Ἡ ἄνοιξη ἀργοῦσε πολύ ἀκόμη νἄρθη καί τό χιόνι τόν περισσότερο καιρό ἦταν τό μοναδικό στολίδι τῆς γῆς τήν ἐποχή ἐκείνη.

Ἔτσι τίς καθαροδευτεριάτικες σημερινές ἐκδρομές, τά κούλουμα τῆς Ἀττικῆς καί τόσα ἄλλα ἔθιμα, τ' ἀντικαθιστοῦσε στό Διμότειχο ὁ ΚΙΟΠΕΚ — ΜΠΕΗΣ π' ἄνοιγε τή σαρακοστή μέ θεάματα κι' ὄχι μέ γαστρονομικά ξαφαντώματα σάν καλή ὥρα τώρα.

ΣΤΡΑΤΗΣ ΤΣΙΡΤΑΒΗΣ ΒΑΚΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

Π έ τ ρ ο υ Γ ε ω ρ γ α ν τ ζ ῆ, Ἀρχαῖοι καί σύγχρονοι Θρᾶκες, Ξάνθη 1978, σ.σ. 142 + Πίνακας (1).

Π έ τ ρ ο υ Γ ε ω ρ γ α ν τ ζ ῆ, Ἐθνικοί καί ἐκκλησιαστικοί ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων τῆς Ροδόπης (1864-1872), Ξάνθη 1980, σ.σ. 102.

Π έ τ ρ ο υ Γ ε ω ρ γ α ν τ ζ ῆ, Συμβολή εἰς τήν Ἱστορίαν τῆς Ξάνθης, Ξάνθη 1976, σ.σ. 269.

D e m o c r a t i e I l i a d o u, Inventaire des Documents des Archives de la Chambre de Commerce de Marseille, Lemme Salonique (XVIIe-XVIIIe siècles). Thessaloniki 1981, ἔκδ. ΙΜΧΑ σ.σ. 220.

N e s t o r C a m a r i a n o, Athanasios Christopoulos, Sa vie, son oeuvre littéraire et ses rapports avec la culture roumaine, Thessaloniki 1981, ἔκδ. ΙΜΧΑ, σ.σ. 340.

Μ ί λ τ η Π α ρ α σ κ ε υ α ΐ δ η, Βιβλιογραφική ἀναδρομή εἰκαστικῶν καί ἀρχαιογνωσίας, Ἀθήνα - Μυτιλήνη 1983.

Χ ρ ή σ τ ο υ Κ α τ σ ι γ ι ά ν ν η, Ἡ Μνήμη τοῦ νεροῦ, ποιήματα, Ἀθήνα 1983, σ.σ. 69.

Σ α ρ ά ν τ η Σ α ρ ά ν τ η, Ἡ διάβαση τῆς κακιᾶς σκάλας, Ἀθήνα 1983.

Γ ε ώ ρ γ ι ο υ Κ ο ρ ο μ η λ ᾶ - Λ ά μ π ρ ο υ Κ ο ρ ο μ η λ ᾶ, Ἡ Ἀθηναϊκή περιπέτεια, 40 αἰῶνες ἀθηναϊκῆς ζωῆς, πρῶτος τόμος, Ἀθήνα 1981, σ.σ. 312.

Γ ε ω ρ γ ί ο υ Κ ο ρ ο μ η λ ᾶ - Λ ά μ π ρ ο υ Κ ο ρ ο μ η λ ᾶ, Ἡ Ἀθηναϊκή περιπέτεια, 40 αἰῶνες ἀθηναϊκῆς ζωῆς, δεύτερος τόμος, Ἀθήνα 1981, σ.σ. 422.

Ἔκθεση Ἑλληνικῶν Λαϊκῶν Ὀργάνων, ἔκδ. Δ.Ε.Θ.

Θ ε ό δ ω ρ ο υ Ξ ύ δ η, Τά ποιήματα, Ἀθήνα 1982, ἔκδ. Οἱ ἐκδόσεις τῶν φίλων, σ.σ. 264.

Θ ε ό δ ω ρ ο υ Ξ ύ δ η, Ἡλειακά, Ἀθῆναι 1981, ἔκδ. Συλλόγου πρός Διάδοσιν Ὠφελίμων βιβλίων, σ.σ. 222.

Κ α τ ί ν α ς Β έ ϊ κ ο υ - Σ ε ρ α μ έ τ η, Μία φωτογραφία, νουβέλα, Ξάνθη 1983, σ.σ. 49.

Θ ε ό δ ω ρ ο υ Ξ ύ δ η, Ἄγγελος Σικελιανός, ἔκδοση Β΄, ἔκδ. Ἴκαρος, σ.σ. 438.

Georges Cioranesco, La mission de Stanislas Bellanger dans l' Empire Ottoman, Thessaloniki 1981, ἔκδ. ΙΜΧΑ, σ.σ. 295.

Σόφης Ν. - Παπαγεωργίου, Σαμοθράκη, Ἀθήνα 1982, ἔκδ. Συλλόγου πρός διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, σ.σ. 250.

Κατίνας Βέϊκου - Σεραμέτη, Ἁπλές Ρίμες, Ποιήματα, Ξάνθη 1983, σ.σ. 21.

Δημήτρη Σταμέλου, Τό λιοντάρι τῆς Κλεφτουριᾶς, Ἀντροῦτσος, ὁ πατέρας τοῦ Ὀδυσσέα, Ἀθῆναι, ἔκδ. Βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας», σ.σ. 249.

Δημήτρη Σταμέλου, Νεοελληνική Λαϊκή Τέχνη, δεύτερη ἔκδοση, Ἀθήναι, ἔκδ. Βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας», σ.σ. 198 + Πιν. 16.

Τάκη Χρ. Τσονίδη, Ἡ Ὀρεστιάδα μας, 1980, ἔκδ. Ἐκπολιτιστικοῦ Συλλόγου Νέων Ὀρεστιάδος, σ.σ. 346.

Τάκη Χρ. Τσονίδη, Ἡ Ὀρεστιάδα μας καί οἱ κάτοικοί της, Ὀρεστιάδα 1983, σ.σ. 223.

Ἀθανασίου Καραθανάση, Οἱ Ἕλληνες Λόγιοι στή Βλαχία (1670-1714), Θεσσαλονίκη 1982, ἔκδ. ΙΜΧΑ σσ. 279.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

«Θρακικά Χρονικά», Ἐτήσια ἔκδοση., 38 / 1983, Ξάνθη σ.σ. 245.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ

Βέϊκου-Σεραμέτη Κατίνα. Γεννήθηκε τὸ 1912, στὴν παράλια κωμόπολη 'Επιβάτες τῆς 'Ανατολικῆς Θράκης. Τελείωσε τὸ 'Εξατάξιο Διδασκαλεῖο τῆς Θεσ/νίκης (1932) κι ἔτυχε στὴν «'Ιερὴ τριετία» τοῦ πρωτοπόρου παιδαγωγοῦ Μίλτου Κουντουρᾶ. 'Επίσης τελείωσε τὸ 'Ινστιτοῦτο «Γκαῖτε» (1970). 'Επάγγελμα δὲν ἄσκησε. "Εγραφε ἀπὸ μαθήτρια (1929) καὶ δημοσίευε σὲ παιδικὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς. 'Ασχολεῖται συνέχεια μὲ τὰ Γράμματα, ἀπὸ τὸ 1948. 'Εμφανίστηκε ἀπὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ στὴν «Πνευματικὴ Ζωὴ» τοῦ Μελῆ Νικολαΐδη καὶ στὸ τεῦχος του, τὸ ἀφιερωμένο στοὺς «Νέους» (1953). "Εχει πάρει πρῶτο βραβεῖο στὸ ἔργο της: «'Επιβάτες. Εἰκόνες, ποὺ δὲ σβήνουν» (1952), ἱστοριολαογραφικὴ μελέτη, ἀπὸ τὴ «Γλωσσικὴ ἐν 'Αθήναις 'Εταιρεία» τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν. Στὴ συλλογή της «'Οδοιπόροι», διηγήματα, πῆρε «εὔφημο μνεία» (1957) ἀπὸ τὸ 'Υπουργεῖο Προεδρίας Κυβερνήσεως. Καὶ στὸν «Πανθρακικὸ Λογοτεχνικὸ Διαγωνισμό», ποὺ προκηρύξανε τὰ συνεργαζόμενα σωματεῖα τῆς Θράκης, πῆρε γιὰ τὴ συλλογή της «Δεσμοί», ποιήματα, πρῶτο βραβεῖο (1963). "Εχει κι ἄλλες διακρίσεις. "Εχει ἐκδώσει ὡς τώρα δεκαεπτὰ ἔργα. "Εχει πολλὴ καὶ διάφορη δημοσιευμένη ἐργασία σ' ἐφημερίδες, περιοδικά, ἀνθολογίες, λευκώματα, ἡμερολόγια, καθὼς καὶ πολλὴ ἀνέκδοτη. 'Εργάστηκε σὲ διάφορα σωματεῖα καὶ ὀργανώσεις τῆς Ξάνθης, ὅπου μένει ἀπὸ τὸ 1934. Εἶναι ἱδρύτρια καὶ ἐπίτιμη πρόεδρος στὸ «Σοροπτιμιστικὸ "Ομιλο Ξάνθης». Εἶναι μέλος στὴν «'Εταιρία Λογοτεχνῶν Θεσσαλονίκης» ἀπὸ τὸ 1967, ὅπου ἐκλέχτηκε «παμψηφεί». 'Επίσης, μέλος στὸ «Σύλλογο 'Ελλήνων Λογοτεχνῶν» 'Αθηνῶν. "Αν σκύψουμε στὸ ἔργο της, γενικά, θὰ δοῦμε νοσταλγία γιὰ τὴ «Χαμένη Πατρίδα», ἑλληνολατρεία καὶ ἀνθρωπισμό.

Γεωργαντζῆς Πέτρος. Γεννήθηκε τό 1937 στήν Ξάνθη, ὅπου καί μαθήτευσε στήν 'Εκκλησιαστική Σχολή (1949-1956). 'Ακολούθως φοίτησε στή Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης (1956-1960). 'Εργάστηκε στό Δῆμο Ξάνθης ὡς γραμματέας τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου (1960-1966). Στή συνέχεια διορίστηκε ὡς καθηγητής στή Μ. 'Εκπαίδευση καί ὑπηρέτησε σέ διάφορα γυμνάσια καί λύκεια τοῦ Ν. Ξάνθης. Πρόσφατα διορίσθηκε Σχολικός Σύμβουλος Μ. 'Εκπαιδεύσεως. Παράλληλα μέ τά ἄλλα καθήκοντά του ἀπό μαθητής ἀσχολεῖται μέ τήν ἔρευνα καί μελέτη τῆς ἱστορίας, συλλογή ἱστορικοῦ ὑλικοῦ καί συγγραφή διαφόρων ἄρθρων καί μελετῶν. 'Εκτός ἀπό πολλά ἄρθρα καί ὁμιλίες πού δημοσιεύτηκαν σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά τῆς Ξάνθης, Καβάλας,

Θεσσαλονίκης καί Ἀθηνῶν, ἔχει ἐκδώσει σέ αὐτοτελή βιβλία τίς ἐργασίες του: «Συμβολή εἰς τήν ἱστορίαν τῆς Ξάνθης» (βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), «Ἀρχαῖοι καί σύγχρονοι Θρᾶκες», «Ἐθνικοί καί Ἐκκλησιαστικοί ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων τῆς Ροδόπης», «Τά ἱερά προσκυνήματα τῆς μητροπόλεως Ξάνθης», «Ἡ μητρόπολις Τραϊανουπόλεως καί αἱ ἐπισκοπαί αὐτῆς». Μέ τό τελευταῖο ἀνακηρύχτηκε ὁμόφωνα ἀ ρ ι σ τ ο ῦ χ ο ς διδάκτορας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ὑπῆρξε συνεργάτης-συντάκτης τῆς ἐγκυκλοπαίδειας ΚΟΣΜΟΣ καί σήμερα εἶναι συνεργάτης τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἱδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, τοῦ περιοδικοῦ «βορειοελλαδικό» Θεσσαλονίκης καί τῆς «Θρακικῆς Ἐπετηρίδας». Πέρα ἀπό τά παραπάνω βιβλία καί ἄρθρα ἔχει γράψει καί ἄλλες ἐργασίες πού παραμένουν ἀδημοσίευτες.

Ἰ ω α ν ν ί δ η ς Σ τ έ φ α ν ο ς. Γεννήθηκε τό 1923 στήν Ξάνθη ὅπου καί διαμένει μόνιμα μέχρι σήμερα, μετέχοντας ἐνεργά στήν πολιτιστική ζωή τοῦ τόπου. Ἀπό τό 1954 μέχρι τό 1983 διηύθυνε τήν Δημοτική Βιβλιοθήκη Ξάνθης, πού ἀπό τό 1970 μετονομάσθηκε σέ Στέγη Γραμμάτων καί Καλῶν Τεχνῶν Δήμου Ξάνθης. Ἐμφανίστηκε στά γράμματα μέ μιά (ἀνέκδοτη) συλλογή διηγημάτων πού τιμήθηκε μέ τό α΄ κρατικό βραβεῖο ἐπαρχιακῆς λογοτεχνίας. Δημοσίευσε τίς ποιητικές συλλογές «Πυρωμένη ἄμμος» (1974), «Ποιήματα 1958-1973» (1974), τίς συλλογές διηγημάτων «Οἱ πρῶτες φλόγες» (1959), «Ντεγκτσῆδες» (1979) καί τά μυθιστορήματα «Τά παιδιά τῶν Πελαργῶν» (1965), «Τό παιγνίδι μέ τόν μαγνήτη» (1973), «Ἡ Ἀποκήρυξη». Παρουσίασε σέ μετάφραση ἀπό τά γαλλικά ἀνθολόγηση τοῦ ἔργου δεκατριῶν νοτιοαφρικανῶν συγγραφέων μέ κριτική (1976). Ἔγραψε τό θεατρικό ἔργο «Στή Γέφυρα τοῦ Λουλέ-Μπουργκάζ» πού κυκλοφόρησε το 1980 καί παίχθηκε ἀπό τό Θέατρο Θράκης. Σύντομα θά ἐκδοθοῦν τό μυθιστόρημα «Ὁ Ζυγός», τό θεατρικό ἔργο «Ἀπαρχάϊντ», ἐμπνευσμένο ἀπό τά ποιήματα τῶν Νοτιοαφρικανῶν καί γιά τρίτη φορά τό μυθιστόρημα «Τά παιδιά τῶν πελαργῶν». Παράλληλα ἀσχολεῖται μέ τήν ἱστορική ἔρευνα τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδας του καί ἔχει ἐκδώσει μέχρι σήμερα τρεῖς ἱστορικές μονογραφίες. Διηγήματα, ποιήματα, ἱστορικά σημειώματα καί ἄρθρα του δημοσιεύθηκαν σέ διάφορα περιοδικά καί ἐφημερίδες. Ἀπό τό 1960 ἐκδίδει τήν ἀξιόλογη ἐπιθεώρηση «Θρακικά Χρονικά» μέ θέματα ἀρχαιολογίας, ἱστορίας, λαογραφίας, ἔρευνας καί λογοτεχνίας. Ὑπῆρξε ἱδρυτικό μέλος καί βασικό στέλεχος (σύμβουλος, γραμματέας καί Πρόεδρος) τῆς «Φιλοπρόοδης Ἕνωσης Ξάνθης» καί πρωτοπόρος σέ ὅλες τίς πολιτιστικές προσπάθειες τοῦ τόπου του. Τιμήθηκε μέ ἔπαινο ἀπό τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (1977) καί μέ πολλές ἄλλες διακρίσεις.

Κ ε μ α λ ά κ η ς Γ ι ῶ ρ γ ο ς. Γεννήθηκε τό 1937 στό Κισσάριο Διδυμοτείχου, ὅπου καί ἔμαθε τά πρῶτά του γράμματα. Τό 1947 μέ τόν

έμφύλιο πόλεμο πῆγε στήν Ἀθήνα, τελείωσε τό δημοτικό καί στή συνέχεια φοίτησε στή Μέση Γεωπονική Σχολή τοῦ Ἀμαρουσίου. Τό 1955 διορίστηκε στήν τότε Βασιλική Πρόνοια (τώρα Ἐθνικός Ὀργανισμός Προνοίας) καί ὑπηρέτησε σέ πολλά χωριά τῶν νομῶν Ἔβρου, Ροδόπης καί Ξάνθης. Σήμερα εἶναι ὑπάλληλος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱδρύματος Νεότητος στήν Κομοτηνή, ὅπου ἐγκαταστάθηκε ἀπό τό 1970. Συνεργάστηκε πολλά χρόνια μέ τό Ραδιοφωνικό Σταθμό Θράκης (Κομοτηνῆς), κάνοντας ὁμιλίες σχετικές μέ τήν ἱστορία, τή λαογραφία καί σημαίνουσες προσωπικότητες τῆς Θράκης. Ἐκπομπές του αὐτοῦ τοῦ εἴδους μεταδόθηκαν καί ἀπό τό δίκτυο τῆς ΕΡΤ, κάνοντας γνωστά στό πανελλήνιο διάφορα ἤθη καί ἔθιμα τῆς Θράκης. Ἐργασίες του δημοσιεύτηκαν σέ περιοδικά καί στίς περισσότερες ἐφημερίδες τῆς Θράκης καί τῆς Θεσσαλονίκης. Εἶναι συνεργάτης τῆς ἐφημερίδας «Ἑλληνικός Βορρᾶς», ἀπό ὅπου προβάλλει ζωτικά θέματα τοῦ θρακικοῦ χώρου.

Κλήμη-Παναγιωτοπούλου Σοφία. Γεννήθηκε στήν Ἀλεξανδρούπολη ὅπου καί διέμενε μέχρι τό 1974. Τώρα μένει στήν Πάτρα. Ἡ πρώτη ἐπίσημη ἐμφάνιση στόν πνευματικό στίβο ἔγινε στά 1958 μέ τή βράβευσή της ἀπό τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καί τήν Ἑταιρία Ἑλληνικῶν Σπουδῶν σέ Κρατικό λογοτεχνικό διαγωνισμό. Βιβλία της εἶναι «Τό χέρι τοῦ Θεοῦ» (μυθιστόρημα), «Φονιάδες» (διηγήματα), «Στό δέντρο τοῦ ἐρημίτη» (μυθιστόρημα). Τό ἔργο της βρῆκε ἰδιαίτερη ἀπήχηση στήν κριτική καί τό ἀναγνωστικό κοινό καί τῆς ἀναγνωρίσθηκε ἕνα πηγαῖο λογοτεχνικό ταλέντο μέ συγκλίνουσες τίς γνῶμες ὅλων τῶν κορυφαίων λογοτεχνῶν γιά τό «ρωμαλαῖο γράψιμο καί τή σθεναρή θεώρηση καυτῶν κοινωνικῶν θεμάτων». Ἐργασίες της — διηγήματα, ποιήματα, λαογραφικά καί κριτικά σημειώματα — δημοσιεύονται συχνά σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά. Ἔχει πραγματοποιήσει μέ πολλήν ἐπιτυχία ὁμιλίες στή Θεσσαλονίκη, ὅλες τίς πόλεις τῆς Βορ. Ἑλλάδος καθώς καί τήν Πάτρα. Ὁμιλίες της ἔχουν ἐπίσης μεταδοθεῖ ἀπό τούς Ραδιοσταθμούς Θράκης, Ἀθηνῶν καί Πατρῶν. Εἶναι μέλος τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, τῆς Ἑταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν καί τῆς Ἑταιρίας Λογοτεχνῶν Ν.Δ. Ἑλλάδος. Ἔλαβε μέρος σέ Πανελλήνια Λογοτεχνικά συνέδρια καί τοπικές πολιτιστικές ἐκδηλώσεις, καλεσμένη τιμητικά. Συνεργάτης τῆς 10τομης Ἐγκυκλ. Κοντέου.

Κολόζωφ-Μαρκίδου Μαρία. Γεννήθηκε τό 1916 στό Τσανάκαλέ (Δαρδανέλια) τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τό 1922 μέ τήν Μικρασιατική καταστροφή ἡ οἰκογένειά της ἦλθε στήν Ἴμβρο. Τό 1924 ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στήν Καβάλα ὅπου φοίτησε στό Δημοτικό καί στό Γυμνάσιο. Σπούδασε στό Πανεπιστήμιο τῆς Θεσ/νίκης καί πῆρε τό 1940 τό πτυχίο τῆς

Παιδαγωγικῆς καί Φιλοσοφίας μέ τόν βαθμό λίαν καλῶς 8. Ἔμεινε ἀδιόριστη, ἐπί δώδεκα χρόνια ἐξ αἰτίας τῶν φρονημάτων της. Τό 1952 διορίσθηκε στό Γυμνάσιο Θηλέων Κομοτηνῆς, ὅπου ὑπηρέτησε μέχρι τό 1976. Τό 1966 πῆρε τό 3ο βαθμό (2ος βοηθός Γυμνασιάρχης). Μέ τήν Δικτατορία τέθηκε σέ ἐξάμηνη διαθεσιμότητα. Τόν Φεβρουάριο τοῦ 1976 προήχθη σέ Γενικό Ἐπιθεωρητή τῆς Μ.Ε. καί ὑπηρέτησε σάν Διοικητικός Ἐπιθεωρητής στόν Νομό Πέλλης, καί σάν Γ.Ε.Μ.Ε. εἰδικότητας φιλολόγων στήν 1Δ' Ἐποπτεία Καβάλας. Τόν Δεκέμβριο τοῦ 1980 παραιτηθήκε γιά λόγους οἰκογενειακούς. Πέρα ἀπό τήν σημαντική προσφορά της στήν ἐκπαίδευση, ἔχει νά παρουσιάσει σπουδαῖο ἔργο στόν πνευματικό καί τόν πολιτιστικό τομέα. Δημοσίευσε ἄρθρα, πραγματοποίησε διαλέξεις, ὀργάνωσε θεατρικές παραστάσεις. Διετέλεσε μέλος τῆς διοικήσεως τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς καί ἄλλων πολιτιστικῶν σωματείων στά ὁποῖα προσφέρει πολύτιμες ὑπηρεσίες.

Κοντοβᾶς Βασίλειος. Γεννήθηκε στό Βόλο τό 1951, ὅπου τελείωσε τίς γυμνασιακές σπουδές. Εἶναι πτυχιοῦχος τῆς Θεολογικῆς καί στή συνέχεια τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. Ἔλαβε δίπλωμα μεταπτυχιακῶν σπουδῶν στήν Ἱστορική Θεολογία. Ἐκπονεῖ διδακτορική διατριβή στήν Ἱστορική Θεολογία. Διετέλεσε ἐπιστημονικός ἐρευνητής στό Πατριαρχικό Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης (1979 - 1981). Ἀσχολήθηκε μέ ἔρευνες παλαιογραφικῶν θεμάτων καί ἐκπόνηση καταλόγων χειρογράφων μονῶν Ἁγίου Ὄρους (Φιλοθέου καί Χελανδαρίου) σέ συνεργασία μέ συναδέλφους τοῦ Ἱδρύματος. Σήμερα παραμένει ἔκτακτος ἐπιστημονικός συνεργάτης του. Πραγματοποίησε σπουδές στό Παρίσι στό Institut Français d' Etydes Byzantines μέ παλαιογραφικό ἀντικείμενο μελέτης. Συμμετέσχε μέ ἀνακοίνωση στό XVI Διεθνές Βυζαντινολογικό Συνέδριο, πού πραγματοποιήθηκε ἀπό 3 - 11 Ὀκτωβρίου 1981 στή Βιέννη. Ἔγραψε καί δημοσίευσε μελέτες, ἄρθρα, βιβλιογραφίες καί λογοτεχνήματα. Ὑπηρετεῖ στή μέση ἐκπαίδευση σάν θεολόγος καθηγητής.

Λιάπης Κ. Ἀντώνης. Φοιτητής τῆς Παντείου Α.Σ.Π.Ε. Γεννήθηκε στήν Κομοτηνή τό 1962. Ἀσχολεῖται μέ τήν Θρακική Ἱστορία καί τίς πληθυσμιακές ὁμάδες τῆς Θράκης. Ἄρθρα καί μελέτες του ἔχουν δημοσιευθεῖ στόν τοπικό Τύπο. Πρωτοστάτησε στήν ἵδρυση τῆς πολιτιστικῆς ὁμάδας νέων «Ἡ Ραιδεστός». Εἶχε τήν εὐκαιρία νά ἔρθει σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τόν Ἑλληνισμό τῶν ΗΠΑ, τῆς Κύπρου, τῆς Τουρκίας καί τῆς Δ. Γερμανίας. Εἶναι μέλος τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς καί τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν.

Μηναΐδης Μηνᾶς, τοῦ Ἀναστασίου. Γεννήθηκε τό 1897 στά Μάδαλα -Μάγδης- Μ. Ἀσίας καί ἀποφοίτησε ἀπό τή Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή τό 1917. Ἄσκησε τό διδασκαλικό ἐπάγγελμα στήν Τουρκία ἐπί 11 χρόνια, στά σχολεῖα Καλλικράτειας-Μετρῶν, Τσεγκέλκιοϊ-Χαλκηδόνος καί Πατριαρχική Σχολή Μαρασλῆ-ΚΠόλεως μέχρι τό 1928, ὁπότε καί ἀπελάθηκε ἀπό τήν Τουρκία σάν ἀνταλλάξιμος καί ἐγκαταστάθηκε στήν Ξάνθη. Στή συνέχεια ἐργάστηκε μιά διετία σάν γραμματέας τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ξάνθης καί κατόπιν διορίστηκε δάσκαλος στό Γ΄ Δημοτικό Σχολεῖο Ξάνθης. Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1938 διορίστηκε ἐπιθεωρητής τῶν μουσουλμανικῶν σχολείων καί ἐργάστηκε μέχρι τέλους τοῦ 1961, ὁπότε καί τερμάτισε τό δημοσιοϋπαλληλικό στάδιο, ἐπειδή εἶχε καταληφτεῖ ἀπό τό ὅριο ἡλικίας.

Μουσόπουλος Θανάσης. Γεννήθηκε (τὸ 1949) καὶ ζεῖ στὴν Ξάνθη μόνιμα. Ἔχει πτυχίο τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης. Συνεργάτης καὶ φιλολογικὸς ἐπιμελητὴς τοῦ περιοδικοῦ «Θρακικὰ Χρονικά». Μέλος πολλῶν πολιτιστικῶν Σωματείων, ἔδωσε διαλέξεις σὲ πολλὲς πόλεις τῆς Β. Ἑλλάδας. Συνεργάζεται μὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικά, δημοσιεύοντας ποίηση, διηγήματα, μελέτες, ἐπιφυλλίδες. Ἔχει ἐκδώσει ἀξιόλογες μελέτες καὶ ποιητικὲς συλλογές.

Πάντος Πάντος. Γεννήθηκε στό Βόλο τό 1946. Εἶναι πτυχιοῦχος τῶν Τμημάτων α) Ἱστορίας καί Ἀρχαιολογίας, β) Βυζαντινῶν καί Νεοελληνικῶν Σπουδῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καί γ) Δημοσίου Δικαίου καί Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐργάστηκε ὡς ἔκτακτος ἀρχαιολόγος στήν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Ἀθηνῶν (1971-73), ὡς ἐπιμελητής ἀρχαιοτήτων στίς Ἐφορεῖες Κομοτηνῆς (1973-77) καί Ἐδεσσας (1977-78), ὡς τμηματάρχης μουσείων στό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καί Ἐπιστημῶν (1978-80) καί ἀπό τόν Ἰούλιο τοῦ 1980 ἐφορεύει στήν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Λαμίας. Πῆρε μέρος σέ διεθνή, πανελλήνια καί τοπικά ἐπιστημονικά συνέδρια. Δημοσίευσε ἱστορικά καί ἀρχαιολογικά ἄρθρα σέ ἐπιστημονικά περιοδικά, πολλά ἀπό τά ὁποῖα ἀναφέρονται στήν Θράκη.

Παπαθανάση - Μουσιοπούλου Καλλιόπη. Κατάγεται ἀπό τή Θράκη. Πτυχιοῦχος ΑΣΟΕΕ καί Ἀγγλικῆς Φιλολογίας. Μεταπτυχιακές σπουδές (ἐθνολογία-κοινωνιολογία-ἱστορία) στήν Ἀγγλία καί Γερμανία. Ἔλαβε μέρος σέ ἐπιστημονικά συνέδρια μέ ἀνακοινώσεις, πραγματοποίησε διαλέξεις σέ θέματα λαογραφίας καί ἱστορίας, συνεργάστηκε στά ραδιοτηλεοπτικά μέσα. Δίδαξε λαογραφία στά ἐπιμορφωτικά σεμινάρια

τῆς Χ.Α.Ν. Ἀθηνῶν. Ἔχει συγγράψει οἰκονομικοκοινωνικές, ἱστορικές καί λαογραφικές μελέτες, πού δημοσιεύτηκαν σέ ἐπιστημονικές ἐκδόσεις, περιοδικά καί ἐφημερίδες. Συνέγραψε καί ἐξέδωσε ἱκανό ἀριθμό αὐτοτελῶν ἱστορικῶν καί λαογραφικῶν ἔργων, τά περισσότερα τῶν ὁποίων ἀναφέρονται στή Θράκη. Ἔργα της ἔτυχαν τιμητικῶν διακρίσεων. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐπαίνεσε τή μελέτη της «Οἰκονομική καί κοινωνική ζωή τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης κατά τήν Τουρκοκρατία» («Θρακικά»). Ἡ Ἑστία Ν. Σμύρνης βράβευσε τά «Ἑλληνικά προξενεῖα στήν Θράκη Α΄» καί «Λαογραφικά Θράκης Α΄». Ὁ Δῆμος Ἀλεξανδρουπόλεως τῆς ἀπένειμε γιά τό συγγραφικό της ἔργο ἀργυρό μετάλλιο τῆς πόλεως.

Παρασκευαΐδης Μίλτης. Γεννήθηκε τό 1911 στή Σμύρνη ἀπό Λέσβιους γονεῖς. Ἡ οἰκογένειά του ἀπό τό 1920 ξαναγύρισε ὁριστικά στή Μυτιλήνη. Σπούδασε στή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐργάστηκε μέχρι τό 1973 σάν δημοσιογράφος. Ἀπό τά μαθητικά του χρόνια ἄρχισε νά δημοσιεύει σκίτσα καί γελοιογραφίες σέ ἐφημερίδες τῆς Μυτιλήνης καί κατόπιν στήν Ἀθήνα. Μετά τίς πανεπιστημιακές σπουδές του ἐπιδόθηκε καί στήν ἐλαιογραφία. Ἔργα του παρουσίασε κυρίως σέ ὁμαδικές ἐκθέσεις Λεσβίων ζωγράφων. Εἰκονογράφησε διάφορα λεσβιακά βιβλία. Ἔχει ἐκδώσει δύο λευκώματα σχεδίων του: «Μορφές τῆς Ρωμιοσύνης» (1976) καί «Ἀντισνομπιστικά καί ἀντιρομποτικά» (1977) καί τό 1982: «Ζωγραφιές καί σχέδια μολυβιοῦ». Δημοσίευσε ἄρθρα καί μελέτες ἀρχαιολογικῶν καί καλλιτεχνικῶν θεμάτων σέ διάφορα ἑλληνικά καί ξένα ἔντυπα. Ὑπῆρξε ἀρχαιολογικός συντάκτης τῆς ἐφημερίδας «Καθημερινή» (1952 - 1967). Ἔχει συνεργαστεῖ ἐπίσης στά περιοδικά «Αἰολικά Γράμματα», «Δελτίο τῆς Ἑταιρείας Λεσβιακῶν Μελετῶν», «Μυτιλήνη», «Διαβάζω» κ.ἄ. Τό 1966 ἡ Γερμανική Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου ἐξέδωσε τό γερμανόγλωσσο βιβλίο του «Ein wiederenidecier Kunstraub der Antide? - Piraeusfunde 1959». Ἔχουν κυκλοφορήσει ἐπίσης κείμενά του σέ βιβλία - ἀνάτυπα ἀπό διάφορα περιοδικά.

Ρωσσίδης Ν. Ἀντώνιος. Γεννήθηκε τό 1920 στή Ραιδεστό τῆς Προποντίδας ἀπό γονεῖς Καλλιπολίτες ἐκτοπισμένους ἐκεῖ ἀπό τό 1915. Μετά τήν μικρασιατική καταστροφή ἡ οἰκογένειά του ἐγκαταστάθηκε στήν Κομοτηνή ὅπου ἔζησε τά παιδικά καί ἐφηβικά του χρόνια. Σπούδασε Νομικά στό Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης. Τό 1944 διορίσθηκε δικηγόρος στό Πρωτοδικεῖο Βεροίας ἀπ' ὅπου μετά τήν ἐπελευθέρωση μετατέθηκε στό Πρωτοδικεῖο Ροδόπης. Ἀπό τό 1952 ἀσκεῖ τά καθήκοντα τοῦ ἄμισθου Ὑποθηκοφύλακα Κομοτηνῆς. Ἀσχολήθηκε μέ τή δημοσιογραφία πρίν καί κατά

τὴ διάρκεια τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου καὶ ἀπὸ τὸ 1959 ἀφοσιώθηκε στὴν μορφωτικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἐξύψωση τοῦ Νομοῦ Ροδόπης ὡς ἱδρυτικὸ μέλος καὶ πρόεδρος τοῦ «Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς» μὲ τὸν ὁποῖον ταυτίσθηκε ἐπὶ πολλὰ χρόνια. Δημοσίευσε ἄρθρα καὶ πολλὲς ἱστορικὲς μελέτες σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικά.

Σταθάκης Δαμιανός. Γεννήθηκε τό 1950 στό Διδυμότειχο. Τέλειωσε τό πρακτικό γυμνάσιο καί στή συνέχεια πέτυχε στή Γεωπονική Σχολή Θεσσαλονίκης, ἀπ' ὅπου πῆρε τό δίπλωμα γεωπόνου τό 1973. Τά ἔτη 1973-77 παρακολούθησε μαθηματικά, μέχρι τό τρίτο ἔτος, στή ΦΜΣ Θεσσαλονίκης, ἐνῶ ἀπό τό 1978 εἶναι φοιτητῆς τῆς Α.Β.Σχολῆς. Τό ἔτος 1978 προσλήφτηκε ἀπό τό Ὑπουργεῖο Συντονισμοῦ γιά τίς ἀνάγκες τῆς Ὑπηρεσίας Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως Θράκης, ὅπου καί ὑπηρετεῖ μέχρι σήμερα στό τμῆμα κινήτρων βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως καί ἀποκεντρώσεως. Ἀπό τή θέση αὐτή ἀσχολήθηκε μέ μελέτες περιφερειακῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως, τομεακές καί κλαδικές, εἴτε μόνος εἴτε μέ συναδέλφους συνεργάτες. Ἔχει παρακολουθήσει σεμινάρια γιά τή βιομηχανική ἀνάπτυξη καί ἀποκέντρωση, γιά θέματα μεταφορᾶς βιομηχανικῆς τεχνολογίας, βιομηχανικοῦ management κ.λ.π. Εἶναι σύμβουλος τοῦ ΕΛΚΕΠΑ καί τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Διοικήσεως Ἐπιχειρήσεων (Ε.Ε.Δ.Ε.) γιά θέματα βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως καί ὀργανώσεως. Μιλάει ἀγγλικά.

Στρατῆς Βάκος. Φιλολογικό ψευδώνυμο τοῦ Εὐστρατίου Τσιρταβῆ. Γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη τό 1920, ἀλλά μεγάλωσε καί σπούδασε (Γυμνάσιο, Παιδ. Ακαδημία) στήν Ἀλεξανδρούπολη. Παρακολούθησε σεμινάρια συνδικαλιστικά — ΕΛΚΕΠΑ. Πρώην δημόσιος ὑπάλληλος καί Δ/τής Κατ/τος Π.Α.Ε. Γενικῶν Ἀποθηκῶν. Δημοσιογράφος καί συνεργάτης Ἐφ. «Ἐλεύθερης Θράκης», ἔγραψε ἠθογραφικά χρονογραφήματα, διηγήματα, σχόλια καί ἄρθρα. Ἐξακολουθεῖ νά γράφει.

Τριανταφυλλος-Διαμαντής. Γεννήθηκε τό 1942 στό χωριό Λεύκες τῆς Πάρου. Πῆρε τό πτυχίο τοῦ Ἱστορικοῦ — Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐργάστηκε γιά δύο χρόνια ὡς καθηγητής Μέσης Ἐκπαίδευσης στό Μουσουλμανικό Γυμνάσιο Κομοτηνῆς. Ἀπό τό 1970 ἐργάζεται στήν Ἀρχαιολογική Ὑπερεσία καί ὑπηρετεῖ στήν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Θράκης. Ἔκανε μεταπτυχιακές σπουδές στό Παρίσι (1981-1983) ὅπου παρακολούθησε μαθήματα Ἱστορίας, Ἀρχαιολογίας καί Ἀρχαιομετρίας στήν École des Hautes Études en Sciences Sociales. Ἄρχισε ἀνασκαφές σέ διάφορους ἀρχαιολογικούς χώρους τῆς Θράκης καί

δημοσίευσε ἄρθρα σέ ἀρχαιολογικά περιοδικά. Πῆρε μέρος καί παρουσίασε ἐργασίες του σέ τρία διεθνῆ Συνέδρια, δύο στήν Ἀθήνα καί ἕνα στή Φιλιππούπολη τῆς Βουλγαρίας. Ἀσχολεῖται περισσότερο μέ τήν Προϊστορία τῶν Θρακικῶν φύλων καί γενικότερα μέ τήν πρώιμη ἐποχή τοῦ Σιδήρου στό χῶρο τῆς Δυτικῆς Θράκης.

Χαραλαμπίδης Ἀναστάσιος. Γεννήθηκε τό 1932 στήν Ἀναγέννηση Σερρῶν. Τελείωσε τίς γυμνασιακές σπουδές του στό Γυμνάσιο Σιδηροκάστρου καί στή συνέχεια φοίτησε στή Δασολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἀπ' ὅπου ἀποφοίτησε τό 1962. Διορίστηκε ἀμέσως στό Δημόσιο. Στήν Κομοτηνή μετατέθηκε τό 1968 ἀπό τό Δασαρχεῖο Καστοριᾶς. Ἔχει συντάξει πληθώρα μελετῶν γιά τή διαχείριση τῶν δασῶν, τή δασική ὁδοποιΐα, τήν ἵδρυση φυτωρίων, τήν ἀξιοποίηση τῶν πεδινῶν κοιτῶν, τῶν χειμάρρων κ.ἄ. Ἐργασίες του δημοσιεύτηκαν στόν Τύπο (περιοδικά καί ἐφημερίδες).

Χάρη Κορίννα. Λογοτεχνικό ψευδώνυμο τῆς Κορνηλίας Παπάζογλου. Γεννήθηκε στήν Κομοτηνή τό Νοέμβριο τοῦ 1948. Ἔζησε τά παιδικά καί ἐφηβικά της χρόνια στό Κόσμιο Κομοτηνῆς, ἀπ' ὅπου κατάγονται οἱ γονεῖς της. Σπούδασε φιλολογία στή Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης. Ἀπό τό 1976 ἐργάζεται ὡς καθηγήτρια σέ σχολεῖα τοῦ Νομοῦ Ροδόπης. Σήμερα ὑπηρετεῖ στό Α' Γυμνάσιο Κομοτηνῆς.

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΘΑΝΑΣΗΣ ΛΑΤΙΝΤΖΗΣ, ΘΩΝ. ΑΜΥΝΗΣ 38, 221529